Николай Тодоров

ДНЕВНИК
(1966–1998)

Том I
Автобиографичен очерк
Дневник (1966–1983)

София, 2007

ISBN 978-954-321-329-0

Николай Тодоров

ДНЕВНИК
1966–1998

Съставителство, научна редакция,
предговор и именен показалец
Върбан Тодоров

ПЪРВИ ТОМ
(1966–1983)

4

Съдържание

II. ДНЕВНИК

Встъпителни думи

Настоящото издание представлява уникално по своята същност четиво. В него се преплитат няколко повествователни жанра (автобиографичен, исторически, документален), което затруднява критериите, определящи неговия характер.

Обикновено мемоаристиката избуява след като са настъпили дълбоки политически, икономически и социални промени в едно общество, след като са се случили значими исторически събития, които в една или друга степен са оказали влияние и са довели до поврати в развитието на държавата и нейната обществено-политическа система. Участниците в такива събития – „герои“ и „анти-герои“ – сякаш се чувстват длъжни няколко години по-късно да споделят лично преживяното и дадат своите мнения и оценки под формата на мемоари, автобиографични книги или спомени. Мотивите им най-често са предизвикани от желанието да се даде на идните поколения по-достоверна информация от първа ръка, да се изтъкне или оправдае собственото място и роля в събитията. Друг благоприятен момент за писането на мемоари настъпва, когато по-значими фигури от политическия и обществения живот са в края на своя професионален път или са прекъснали своята кариера. Тогава те могат спокойно да се върнат назад във времето и да направят преглед на изминатия житейски път. При това, тяхната мотивация за писане по нищо не се отличава от вече споменатата. Ако погледнем новата и най-новата история на България може ясно да видим кога настъпва апогеят на мемоарната литература. Десетина-петнадесет години след Освобождението на България започват да излизат спомени на още живи участници в Априлското въстание и Руско-турската война; няколко години след всяка война (Сръбско-българска, Балканска, Междусъюзническа, Първа световна) се появяват спомени на висши военни, политици и държавници; мемоаристиката не подминава и всеки етап от борбите в Македония и Одринско; десетина години след Втората световна война пък се открива пътят за партизанската мемоарна литература и за спомените от антифашисткото движение в България, както и на буржоазни дейци, но публикувани било в емиграция, било едва след 1989 г.; по-малко от десет години след 10 ноември 1989 г. се оказаха достатъчни да се открие широк простор за мемоарни и автобиографични книги както за предходния социалисти-

чески период, така и за този на промените и след тях. Броят на излезлите през последните години мемоарни книги, които разказват за последните двадесет–тридесет години надхвърля вече няколко десетки.

Това, което отличава мемоаристиката както жанр е, че въпреки желанието, а понякога и старанието да се предаде обективна картина на отминалите събития, в повествованието неминуемо доминират субективният поглед и преценка. При това, тази субективност е явна. Научното историческо повествование също е белязано от субективност, но жанровите условности създават впечатлението (и илюзията) за обективност. Дори и когато се претендира за обективност при мемоарите, понякога е трудно да се разграничи „неволно забравеното" от „умишлено забравеното" и „умишлено премълчаното". Дистанцията във времето между събитието и неговото описание, която понякога може да стигне дори и половин век, превръщат този вид литература в несигурен източник за „историческата обективност". С течение на времето всеки човек се развива и променя, изменя своя мироглед и оценъчна система, и в спомените си неволно пречупва отминалите събития през призмата на по-късната гледна точка. Не става дума дори за съзнателното изопачаване на фактите, което характеризира повечето мемоари. Затова, макар и важни, полезни и необходими, мемоарите като тип историческа литература винаги трябва да се приемат от изследователя със съответните резерви и да се съпоставят с други източници. В този смисъл и до днес съществува спор дали и доколко мемоарите могат да се приемат за първоизточник, за исторически извор или играят ролята на допълнително средство за информация.

По-различно стои въпросът с ***дневниците*** като друг вид историческа литература. И при тях играе роля субективният фактор, доколкото се пишат от човек, пречупващ действителността през своите възгледи, идеи и убеждения. Освен това неговите мнения и оценки за дадено лице или събитие не рядко са плод на моментно настроение, на конкретни чувства и мисли на автора, които може и да не съвпадат с по-късните му възгледи и представи за тях. Често се отразяват и такива факти и случки, които, погледнати от дистанцията на времето, са загубили историческата си значимост. Същевременно, дневниците съхраняват спомена за всекидневни случки и дребни детайли, които неминуемо се забравят в динамиката на историческия процес, но които са имали своята роля и значение за неговото развитие. За разлика от мемоара при тях липсва възможността за поправка или преоценка на вече казаното. Дневниците правят дисекция на историческото събитие в конкретното историческо време. На тях им липсва луксът на ретроспективния поглед. Именно защото са писани по време или непосредствено след дадено събитие, те са по-надежден и подостоверен източник на историческа информация. Затова за разлика от мемоарната литература дневниците се приемат като важен исторически извор с всичките условности на това понятие.

II

Писането на дневник е трудоемка работа, която освен вътрешната нагласа, изисква изключително постоянство и упоритост, дори създаването на навик за системно записване. Малцина са онези, които след като се върнат уморени вечер в къщи, вместо да седнат пред телевизора с „ракийката и салатката“ (да припомним думите на Андрей Пантев), са склонни да отделят време и сили, за да възстановяват в писмен вид изминалите за деня събития, проведените разговори, собствените преживявания, мисли и оценки. При това, както и при мемоарите, става дума предимно за хора, които заемат по-високо обществено положение и работният им ден рядко свършва с изтичане на нормалното работно време. Обективни обстоятелства често довеждат до временно или постоянно прекъсване на системното водене на дневник. Затова и повечето от дневниците обхващат само определен отрязък от живота на своите автори. Разбира се, следва да се уточни, че нямам предвид онези опити за водене на дневник, които са характерни за част от подрастващите поколения предимно в ученическа възраст. Тяхното желание за писане обикновено заглъхва с преминаването на тази възраст. Ето защо дневниците, които се водят в зряла възраст и чиито носители са играли някаква по-значима роля в обществото, обикновено предизвикват по-голям публичен и исторически интерес. Тях с пълно право третираме като исторически извор. Разбира се, с това не искам нито да омаловажа нито да пренебрегна наличието на дневници и съдържащата се в тях информация, които са писани от обикновени хора. Те са не по-малко ценен исторически извор със заслужено място в историческото познание. Логично е да се допусне, че са водени повече дневници, отколкото има издадени. Различни са причините за това отрицателно съотношение – от обстоятелството, че са водени дневници, които никога не са открити, до това, че е липсвало желание и съгласие да бъдат публикувани, или пък материална възможност или обществен интерес за тяхното обнародване.

Кога и доколко воденето на дневник се превръща от вътрешна потребност във въпрос на навик и до каква степен то е средство за психическо разтоварване? Това са въпроси, изискващи специален анализ, чието място не е тук. Показателно е обаче, че напоследък се появи нова мода, която обхваща изключително много хора – т. нар. сайт БЛОГ – един вид дневници, при които всеки желаещ, поименно или анонимно, открито споделя в интернет случки от своя изминат ден. Разбира се, логично е той да очаква да получи и получава най-различни коментари върху писаното. Тази нова мода все пак може да се тълкува и от друга гледна точка – противоположна на класическото водене на дневник. Ако при дневника мотивите обикновено са вътрешно психологически и той се води за лична консумация, за разговор със самия себе си, за споделяне именно на това, което остава неизказано на глас и без ни най-малкото намерение то да бъде изложено на обществен показ, поне докато авторът е жив (а често и

след това), то при новата мода на електронни дневници вътрешната психологическа нагласа има обратното намерение – да се сподели с другите (дори и анонимно) собственото преживяване. Това може да се разглежда и проява на новото информационно общество, при което хората, особено младите, имат все по-малко време и желание да общуват помежду си на живо и все повече живеят като че ли сами и изолирани в своя виртуален информационен свят. Те изпитват необходимостта не толкова да останат сами със себе си и своите мисли, колкото да споделят с някого това, което вътрешно преживяват.

С казаното дотук се опитвам да обясня защо и до днес дневници на общественици и политици не са срещат често не само в български, но и в световен мащаб. Те представляват рядък исторически извор, който е по-скоро изключение, отколкото правило. У нас за последните сто години общият брой на публикуваните такива дневници едва ли надхвърля дузина. Сред тях в последните двадесет години съвсем логично най-голям обществен интерес получиха тези на политиците Богдан Филов и на Георги Димитров. От 80-те години на XX в. до днес са издадени и дневниците на няколко писатели – на Николай Хайтов, Борис Делчев, Христо Радевски.

Още по-рядко и интересно е съчетанието, когато един човек едновременно е водил дневник, писал е спомени, както и своето житоописание. До момента ми е известен само един такъв случай – на видния общественик и политик Тодор Бурмов. Той е водил личен дневник между 1858 и 1861 г. малко преди и по време на престоя си в Цариград; през 1879 г. написва своята автобиография за периода от раждането си през 1834 г. до Освобождението, а през 1906 г. написва и спомени, чиито разказ свършва с отиването му в Цариград в началото на 1860 г. Тези записки на Т. Бурмов виждат бял свят едва през 1994 г.

Какво представлява настоящото издание, което предлага на вниманието на читателя дългогодишния дневник на академик Николай Тодоров (21.VI.1921 – 27.VIII.2003). С какво се отличава то от публикуваните досега дневници и какво място заема сред не многобройните подобни издания?

На първо място, както вече споменах, то съчетава няколко повествователни жанра, което го прави едно от уникалните до момента издания. Подобно на писаното от Тодор Бурмов, в него е включен на първо място дневникът или по-скоро поредицата от дневници, които Николай Тодоров е водил с малки прекъсвания повече от двадесет години – от 1975 до 1998 г. Няколко години преди да спре да пише дневника си авторът завършва и автобиографичен очерк без да е ползвал или повлиял от вече писаното в дневника. Този очерк също е включен в настоящото издание. Същевременно на различни места в дневника са приложени и някои документи – докладни записки, грами, рецензия и др., които авторът е

преценил, че допълват и изясняват писаното от него. Отделно има позовавания и препращания към други документи, които обаче по една или друга причина не са приложени, и поради това, въпреки че са запазени в личния му архив, не са включени тук. Има изгубени няколко оригинални тефтера от различни години, но по-голямата част от тях са запазени на ксерокс, а липсващите около десетина страници от един тефтер Н. Тодоров е ползвал почти буквално при написването на книгата си за VII Велико народно събрание, откъдето са и добавени тук.

Поради наличието на автобиографичен очерк смятам за излишно да приложа отделни биографични данни за автора. Сведенията, които Николай Тодоров е пропуснал да спомене в автобиографията си или не се съдържат в дневниците, могат да се открият в официалните му биографии в изданията на БАН, в Енциклопедия България или в няколко Who's Who на международни организации като ЮНЕСКО, ООН и др.

Въпреки че в началото авторът разкрива част от мотивите си за водене на дневник, считам за уместно да поясня как се постига такъв дългогодишен непрекъснат процес на писане. По професия учен и общественик със значителна организационна дейност у нас и в чужбина и с широки международни контакти, Николай Тодоров винаги е водел бележки и записки за проведени разговори, срещи, събрания или мероприятия, по време на командировки, при изказвания на научни конференции и конгреси. Голямата част от тях впоследствие стават основата за оформяне на официални или научни отчети, на докладни записки, доклади и изложения или са оставали за лично ползване. Това е част от професията, като с течение на годините воденето на бележки по малки тефтерчета или по хвърчащи листа се превръща в известен навик, без обаче той да се развие автоматично в системно водене на дневник. Честите пътувания в чужбина прекъсват дори поставеното начало на писане на дневника, импулс за което му дава откриването на факта, че Георги Димитров си е водел дневник.

Едва след като е пратен за посланик в Гърция той започва редовно да записва срещите и разговорите си с политици и общественици. Дипломатическата практика изисква след проведени разговори да се пращат грами до съответното ведомство, които задължително се пишат ръкописно. На основата на запомненото или на водените записки на малки джобни бележници, което е извоювана лична привилегия въпреки строгия дипломатически протокол да не се водят бележки по време на официален разговор, той, като посланик, е длъжен да възстанови проведения разговор и в детайли да го опише в грама или доклад. След като един път е оформил грамата на ръка, той я преписва на чисто и я праща по каналния път. Именно в този момент историкът и ученият в него надделяват и за разлика от дипломатите от кариерата, преписва отново черновата на грамата в своя дневник. Затова не е чудно, че в периода на посланичест-

вото дневникът съдържа понякога и цели грами, чиито оригинали се съхраняват единствено в МВнР. Така, на този етап вече, който продължава няколко години, може да се говори за създаване на траен навик редовно да се записва чутото, говореното и преживяното през деня, навик, който продължава и след като приключва посланическата кариера на автора.

Нееднократно Н. Тодоров сам си задава въпроса какво е това, което води – дневник, записки, описание на текущи събития и факти, споделяне на лично преживяното през деня или, както му се иска, коментар на това, което е прочел, което чувства и мисли в момента.

Макар и с риск от известно повторение нека предоставя на самия автор думата по този въпрос. На една отделна бележка, вмъкната в дневниците, той е записал следната мисъл: ***Всеки от нас помни, така е устроен човешкият живот. Всъщност, какво отличава човека от животните? – Смехът и паметта. Паметта обаче не е само удоволствие, тя е и бреме. Човешкият мозък е такава фина машина, че макар да е подсигурена от природата с многократно повече защитни бариери от коя да е машина, сътворена от човешка ръка, и тя има предели.***

На друго място в дневниците от началото на 80-те години, той коментира: ***Взех често да казвам на Ана, че паметта ни стана голяма, много нещо е обхванала и сега, когато се връщаме към миналото, все повече чувствувам, че ми тежи. Нито да го споделиш – всеки има своето минало и не знаеш как да отсееш същественото от несъщественото, нито да го напишеш – като какво?, като история, мемоари, критика, литература? – талант нямам. И става едно сблъскване между настоящо и минало, при което губя нишката кое е по-важно; раздвоението ме измаря и оставам неудовлетворен. Дори и това писане, което ми отнема толкова време, не знам как да го определя – с оглед на миналото, настоящето или бъдещето го правя? Затова може би и не съм избрал никаква форма, съсредоточавам усилията си върху това, което правя аз, без да предавам в достатъчна степен общата обстановка в Гърция, това, което чета и мисля извън работата. Пък и време не ми остава да се отпусна и замисля. Гледам другите – поръчат кафе, запалват цигара, сядат, говорят, „убиват" времето. Где го това време? Никога не ми е достигало, все съм бил разкъсван от много задължения. Нямам право да обвинявам обаче само другите – сам съм се натоварвал и съм усложнявам живота си. Изглежда характерът ми е такъв – не ме оставя спокоен.***

Десет години по-късно, през 1992 г., отново този въпрос стои на дневен ред: ***Аз не водя дневник в истинския смисъл на думата. Започнах да нахвърлям бележки около случки, които съпътствуваха моето собствено поведение, или около обстоятелства, пряко свързани с мен, които не можеха да получат гласност. Благоприятни и неблагоприятни. Не мога да кажа, че имах гладък живот. Така се създаде навикът да отбе-***

лязвам от време на време не отношението ми към това, което става извън мен, международно или в страната, а само това, което е непосредствено свързано с мен. Много интересни мисли са ме спохождали, но винаги времето не ми е стигало, за да се справя със задачите, които трябваше да решавам – ту конференции и изказвания, ту ръкописи на статии, книги – пък и никога не съм бил свободен от организационни задължения. Такъв характер имаха и бележките, които водех във ВНС. Наблюдавам се и сега, когато уж съм по-свободен – не мога да си наложа да отбележа впечатлението си от прочетена статия, книга, да се отклоня в разглеждане на политически събития, хора, макар че поводи не липсват.

Който внимателно се зачете в дневника ще се убеди, че Н. Тодоров не е съвсем прав в собствената си оценка защо и какво пише. Естествено и логично е повествованието да преминава през личността на пишещия и пряко свързаната с него дейност, но „аз“-ът в случая представлява по-скоро фон, на който именно изпъкват ярки картини на политически събития и личности от български и международен мащаб, както и на обикновени случки с хора от ежедневния живот. Затова и личният, интимният, семейният живот е твърде бегло застъпен при такъв огромен обем страници. За разлика от дневниците на Б. Филов и Г. Димитров, където повествование почти липсва, коментарите са откъслечни и кратки, и само тесни специалисти могат да се ориентират в събитията по дати, то дневникът на Николай Тодоров представлява по-скоро един непрекъснат житейски разказ, с много подробни и интересни описания и анализи на лица и събития, което прави излишни допълнителните коментари и пояснения. Той се чете увлекателно като роман и на моменти човек губи представата, че държи в ръцете си дневник. Без съмнение съществуват и повторения, връщане в различни години към едни и същи истории, но това е и показател, че авторът не се е връщал пост фактум към вече написаното. Той е ползвал части от дневника само два пъти за справка и опресняване на някои факти и събития, без обаче да промени нищо в оригинала – когато в първата половина на 90-те години пише книгите си „Посланикът историк. Свидетелство за българо-гръцките отношения през 80-те години“ и „VII Велико народно събрание зад кадър“.

Самият дневник представлява поредица от над 50 тетрадки от среден или по-малък формат, както и редица тефтери и тефтерчета, написани на ръка. Някои от тях са много четливо изписани, други са по-неясни и изпълнени със съкращения. Разчитането и преписването на компютър ми отне няколко години. Над година отне разкриването и транскрипцията на имената, голяма част от които са изписани било само с фамилното име или само с инициали, било изцяло погрешно. Имената съм подредил в показалец, който поради големия брой споменати лица надхвърля 40 страници. Въпреки желанието си не си позволих да отбележа житейс-

кия статус на личностите поради няколко причини – показалецът би набъбнал безкрайно; за много лица, особено чужденци, не разполагам с необходимите данни, а пък за други, поради 20-годишният период на водене на дневника, биографичните сведения търпят развитие, което не би могло да се посочи; и не на последно място, за повечето споменати в текста лица авторът дава достатъчно подробни обяснения. Направил съм съвсем кратки пояснения само там, където напълно съвпадат името и фамилията на дадено лице. Давам си сметка, че именният показалец има своите и положителни и отрицателни страни. Той улеснява читателя да намери по името личността или събитието, което пряко го интересува, защото често написаното в една дата не съдържа само текущите сведения за деня. Но той е също така и един вид ограничение, доколкото търсенето само по име накъсва целостта на изложението, а и в описанието на редица събития не се споменават конкретни имена. Надявам се все пак, че дори и ако ползва именния показалец, на читателя ще му стане интересно и ще продължи да чете текста поред.

Би било добре да има и предметен показалец, но това едва ли е възможно поради широкия спектър на дейност на автора, а и поради огромния материал. Все пак, основните тематични кръгове, около които се гради повествованието, следват най-общо развитието на житейския и творческия път на Николай Тодоров за тези двадесет години – дейност в БАН като директор на Института по балканистика, а по-късно и като заместник-председател на БАН; дейност в чужбина по научна линия – по конгреси, конференции, симпозиуми; дейност, свързана със създаване и развитие на международната организация по документалистика СИБАЛ; дейност в ЮНЕСКО като учен, като член на Изпълнителния съвет, като председател на XXIII Генерална конференция и като кандидат за поста генерален директор на ЮНЕСКО; дейност като посланик в Атина; дейност като председател на VII ВНС, дейност като пенсионер. Правят се не малко отклонения за периода преди 9 септември 1944 г. и след това до годините на водене на дневника. И всичко това се разкрива на фона на вътрешното и международното политическо положение – епохата на Л. Брежнев, годините на „перестройката", промените от 1989 г., политическото развитие на България и отделните партии до 1998 г.

Не съм си позволил никакви съществени намеси в текста нито на автобиографичния очерк, нито на дневниците, освен някои, които служат единствено за доуточняване. Навсякъде, обаче, където съществува пояснителен текст, който не е на автора, той е ограден в средни скоби. Като цяло съм запазил изказа и стила на автора, дори и при някои остарели или диалектични граматически форми. Поправени са единствено дребни технически грешки като запетаи или очевидно по неволен път пропуснати букви. Запазени са в оригинал без да се превеждат онези части от текста, които са изписани на чужд език – те не са големи по обем и човек може

лесно да се ориентира в тях. За по-голяма яснота леко съм се намесил и в датировката, която съм уеднаквил – на места тя изобщо липсва, другаде е изписан само денят от седмицата, а на трети места е изцяло сгрешена. Авторът най-често е писал вечер или сутрин, както и в края на седмицата, и често се получава разлика от минимум един ден, когато говори за събитията от предишните дни.

Накрая искам да изкажа признателността си на няколко души, без чиято материална и морална подкрепа издаването на такъв обемист труд би било невъзможно. Въпреки няколкогодишните усилия на най-различни нива да се намерят спонсори за изданието – такива трудно се откриха. Изказвам специалната си благодарност на парламентарната група на Коалиция за България и нейното ръководство, както и на председателя на Българо-гръцкия юридически клуб за отпусната от тях материална помощ. Благодаря също така и на управителя на издателство „Изток-Запад“, който не се стъписа пред едно такова предизвикателство и без чието материално и морално съдействие настоящото издание не би видяло бял свят.

Върбан Тодоров

I
АВТОБИОГРАФИЧЕН ОЧЕРК

ВМЕСТО УВОД

(Слово по повод честване на 80-годишнината в БАС – 21.VI.2001 г.)

Ще се опитам в 5 минути да засегна някои моменти от моя 80-годишен живот, които не влизат в официалната ми автобиография.

Аз съм дете на любовта – роден наскоро след сватбата на родителите ми. Израснал съм в среда, в която политическите събития са ежедневие – дядо ми по майка е бил активен социалист и е загинал по време на стачката на пристанищните работници; вуйчо ми беше осъден и прекара няколко години в затвора за участие в септемврийските събития; майка ми също беше политически активна. От малък в махалата прякорът ми беше „другарчето".

Семейството ми беше бедно, но в него царуваше стремеж децата да получат добро образование. Записаха ме да уча във френския колеж във Варна и по-късно в гимназията за класически езици. Бях отличен ученик и активен ремсист. За да бъда в тройката знаменосци на гимназията, учителят по гимнастика ме заведе и ми купи костюм – дотогава карах с преправен от вуйчо ми панталон и домашно ушита куртка.

През 1941 г. в София записах да следвам медицина. Като отличник от гимназията имах право да постъпя в Медицинския факултет и да избягна по този начин казармата. В БОНСС-овата организация на Медицинския факултет срещнах Ана, влюбихме се и голямата ни обич преодоля всички житейски препятствия. С Ана сме заедно вече 60 години, отгледахме 3 прекрасни деца, всяко от които има свое собствено развитие, семейство и деца, но и тримата останаха верни на идеалите, в които ги възпитахме.

Препятствия в живота си имах в изобилие. През 1942 г. стана провал в Медицинския факултет и аз като курсов отговорник бях осъден „в името на царя-обединител" на смърт. Като малолетен, присъдата бе заменена с доживотен затвор. В затворите в София, Плевен и Варна престоях две години до 9 септември 1944 г.

Не се поддадох на натиска след 9 септември 1944 г. да правя партийна кариера. Използвах придобитата в затвора самодисциплина и навика да уча, и за 3 години взех всички изпити по медицина. Дипломирах се, но знаех, че никога няма да стана лекар. Направих го, за да покажа, че не

изоставям нищо, което вече съм започнал. Веднага се записах за студент в Историческия факултет и се отдадох на това, което винаги е било моя мечта и за което бях натрупал много знания в затвора.

По-нататък следва пътя ми на научен работник – научен сътрудник в БАН, аспирант 3 години в Москва, преподавател в университета, доцент, професор, доктор на науките, член-кореспондент, академик. Този път бе придружен с трудности и с препятствия от всякакъв характер. Достатъчно е само да спомена, че бях партийно обследван 3 години като поддръжник на Трайчо Костов, с когото бяхме заедно в плевенския затвор.

Многогодишните ми задълбочени изследвания по история на балканските народи съм обобщил в няколко труда, като един от тях – „Балканският град“ – е преведен на редица езици и е признат за основен източник за социално-икономическото развитие на градовете в периода на османското господство. За този труд ми бе връчена и Димитровска награда.

Знанието на езици и организационните ми умения ме отклоняваха често от кабинетните научни занимания. Наред с това, че бях основател и дългогодишен директор на Института по Балканистика при БАН, поех по предложение на Иван Башев създаването и директорството и на Института за външна политика към Министерство на външните работи; бях член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО, един от основателите на Международната организация за изследване на Югоизточна Европа към ЮНЕСКО, основател на Международния център за изследване на ръкописи и архиви на Балканите в София, посланик на България в Атина, председател на XXIII Генерална конференция на ЮНЕСКО, заместник-председател на БАН, председател на VII Велико народно събрание.

След приключване на активната политическа и обществена дейност издадох нови две книги: „VII ВНС зад кадър“ и „Посланикът-историк“ – за дипломатическия ми престой в Гърция.

След 10 ноември 1989 г., вече пенсионер, участвувах и в организирането на БАС, която дейност ме свърза с вас.

Така неусетно изминаха 80 години.

ВЪЗДЕЙСТВИЯ В ДЕТСКА И ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ

Град Варна

Преди да се спра на конкретните обстоятелства, които оказаха въздействие на формирането на моя мироглед и дейност, ще отбележа някои общи условия на средата, в която израснах. Най-общо ще изтъкна, че не се чувствах социално обвързан с определена обществена прослойка, с

толкова обичаната тогава и по-късно схематизация на отделната личност с класова категоризация. Нито споделях крайния национализъм към нашите съседни народи, който усилено се насаждаше тогава с лозунги и песни, особено сред учащите се в навечерието на Втората световна война.

Вярно е, че във Варна и Варненско бяха заселени бежанци от Македония, Тракия и Добруджа, които трудно забравяха понесените страдания и бавно се приобщаваха към новите условия на живот. Освен това във Варна намериха убежище и немалко гърци и арменци от преследванията в Турция през време и след Първата световна война. Не се прекъсваше притокът към града и от околните български села, но също така и на гагаузи, гърци и дори турци. В града имаше и доста голяма група евреи, както и отделни италиански, немски, чешки и полски семейства с деца на нашата възраст. Това придаваше на населението във Варна не само национална, но и социална пъстрота, която не винаги кореспондираше на заеманото обществено положение.

Сред съучениците ми, които се нареждаха в първия кръг на моите приятели в продължение на години, неизменно бяха няколко души. Всред тях бе Мишел Тедески. По това време семейството му бедстваше, но по уважение то бе сред първите във Варна, защото няколко души от това семейство са били почетни консули на Австро-Унгария. С Марио Прохаска сме били неразделни приятели от първо отделение до завършване на университета. Майка му бе италианка, бащата – чех. Родителите на Давид Канети, може би предчувствайки гоненията, се изселиха своевременно в Лондон. Бисер Кандиларов, най-близкият ми приятел, беше най-заможният, но с нищо не го проявяваше. Единственият, който се приобщи към РМС още в гимназията, бе Стамат Николов [Стаматов], сега известен лекар, поставил началото на таласолечението във Варна на научна основа. Това бе моят тесен приятелски кръг, като не споменавам братовчедите си във Варна и София, и младежи – момчета и момичета – от читалищата, и тези, с които бях свързан по ремсова линия.

Не мога да не отбележа, че достатъчно пъстра картина представлява и моят род – особено съчетание на градско и селско начало и на етнически примеси. Селското ми потекло води началото си от т. нар. староселци от село Бяла, от гръцката част на населението. Две сестри – Калуша и Полихрона, от заможен род – се изселват във Варна преди края на XIX век. Имат голямо домочадие както във Варна, така и в София. Особено баба Калуша от два брака: семейства Петър Балабанов, Владимир Трендафилов, Анастасия Богоева, Гинка Балабанова – в София, пак Балабанови и Сотирови във Варна. Баба Полихрона пък, след няколко помятания, дава живот на Жеко, Паруш или Параш (галено) и на майка ми Стела Костова (Стела от Стилияни, по варненски Щиляна). Наследниците на нейните синове остават във Варна – семейства Костови, Парушеви; и във София и Варна – Тодорови, с много братовчеди и братовчедки, вече задомени, с

деца, внуци и правнуци. Трябва да добавя обаче, че сестрите оставят и брат свещеник в Бяла и сестра Трендафила със семейства Попови, Щереви, Трендафилови, Сотникови. Децата им израстват с българско национално съзнание, повечето от тях ляво ориентирани и активно участващи в политическия живот като комунисти и земеделци. Те дават и свидни жертви.

Дядо ми по майка Константин (Коста) е убит още през 1907 г. като един от организаторите на стачката на пристанищните работници във Варна, а вуйчо ми Жеко през 1925 г. е осъден на дългогодишен затвор. Този ми дядо, гагаузин по произход от Каварна, с родни езици гръцки и турски, е бил отличен ездач. Когато башибозуци обсаждат Каварна (1877 г.), местните първенци го изпращат да се провре през обсадата и да стигне до редовните войски във Варна, за да моли за помощ срещу башибозушките орди. Майката на дядо Константин е била рускиня от преселилите се по това време руски изселници в Тулча. От тази моя баба майка ми бе наследила сини очи, руси коси и дарбата да пее много добре руски песни.

По линия на баща си съм от известен гръцки род на претърпял корабокрушение в началото на XIX в. във Варненския залив – капитан Тракас от остров Кефалония. За избавлението си капитан Тракас построил малък параклис, откупил значителна част от землището наоколо и прекарал планинска вода в две чешми, които толкова години обслужваха пътниците (на местността Траката). Поставил и паметна плоча с описание на събитията. Тя би трябвало да е в Археологическия институт (във Варна), така се разбрахме с Александър Кузев, когато посетихме с него тези места. Преките наследници на Тракооглу живеят в Солун. Единият, Константинос, е художник, другият, Димитриос, е адвокат. Децата на Димитриос (Таки наричан от нас) по волята на родителите си завършиха право и зъболекарство в България.

По мое време живееха още много лели и чичовци от този род, известен във Варна като Тракоглу. Те бяха с добро материално положение, а някои много богати, с полъха на старите буржоазни семейства отпреди и след Освобождението, с няколкократни ходения на хаджилък и по Европа. Сред заможните са били и моите дядо и баба, но дядо ми (Николай, по прякор Зехир Николаки) разпилял богатство и имоти с неудачни търговски операции, отказвайки се от военна кариера.

Изтъквам всичко това, за да отбележа, че отрано, още като дете, бях имунизиран срещу преклонение пред богатството и срещу благоговението пред фамилни родословия. Претенциите за големство, основани на материално преимущество или на родова традиция, не ми правеха впечатление, по-скоро ме отблъскваха. Затова още отрано взе връх идейният критерий, разбира се, съчетан с романтичното за всеки младеж преклонение пред борбите и жертвите на социалното угнетение. Четях и пре-

прочитах всичко, свързано с Великата френска революция и с френската действителност през XIX в. представени толкова талантливо от редица класици на френската литература. Така, аз дружах и с крайно бедни и се отнасях към тях и техните семейства с подчертано уважение, но не пренебрегвах и дружбата си с деца от средно имотни и заможни семейства, стига да имаха другите човешки качества. А като силен ученик намирах навсякъде добър прием.

Семейната среда

Живеехме заедно с баба Полихрона, по майчина линия, вдовица. По-късно узнах от вуйчо си Параш Костов, че дядо ми Константин е бил социалдемократ, ръководител на каруцарския еснаф при пристанището. По време на стачката през 1907 година е бил убит. Документи от това време и други социалистически материали вуйчо ми беше завил и пъхнал на скришно място вкъщи, но когато след 9 септември 1944 г. ги открил, всичко се било разкапало.

Първите ми спомени датират от къщата, която се намираше над затрупаните тогава римски бани (терми). Бил съм на четири години, а годината – 1925. Живеехме под наем в една стая ние, в другата баба ми с двамата вуйчовци – млади момчета, по-големият Жеко в последните класове на Търговската гимназия. Къщата беше с голям чардак, на който се стигаше по широка стълба. Имаше и друга стая, на долния етаж, наета от една възрастна жена, еврейка, за която майка ми все си спомняше с благодарност. На надземния етаж имахме и ние някакви помещения, които се използваха едно като кухня, друго като пералня; имаше и една дърводелска работилница с няколко работници.

С какво е свързан споменът ми за тази къща? С нещо лично преживяно и чуто от разказите на майка ми, когато бяхме още малки деца и по-късно като съзнателни младежи. Вуйчо ми Жеко Костов е бил един от секретарите на комсомола и се грижел за канална връзка с Русия. През известната 1925 година започват гоненията на комунистите във връзка с априлските събития. В нашата стая се беше скрил и преспал Благой Касабов, доведен от първата братовчедка на майка ми – Пенка Балабанова. Тя е била връзката на варненската военна организация със софийския център. Ходела облечена в мъжки дрехи, с ниско подстригана коса.

Ето какво си спомням, защото се е врязало дълбоко в съзнанието ми – стаята ни бе заключена с резе отвътре, където имаше външни хора, а майка ми, бременна в последните месеци, ме държи за ръка пред вратата, плаче и вика: „Какво търсите?“ По стълбата от двора се качват цивилни лица и стражари с пушки в ръце. Баба ми ги кълне на турски долу в двора. Изведнъж от стаята си излиза жената еврейка и също на турски се развиква нещо. Както по-късно ми разказа майка ми, тя запазила са-

мообладание, закрещяла силно: „Не виждате ли, бременна жена има пред вас, какво сте се насочили към нея, ще вземе да пометне." И наистина стражарите се стъписали, а цивилният махнал с ръка, та групата се оттеглила. Какво се оказало – че вуйчо ми по това време е бил задържан и жестоко инквизиран след общ провал на организацията и масови арести. Бил е задържан и малкият ми вуйчо Параш. Идвали в къщи за обиск. Няколко дена след това събитие баба ми заведе и мене в затвора, който беше в непосредствено съседство с нашата къща, за да занесем дрехи, храна и одрана овча кожа. Не знам дали вярно съм видял, но в спомена ми от това събитие има нещо, което не мога да обясня – вуйчо ми прав до един кол, като че вързан, а баба ми го завива с одрана овча кожа и го облича с някаква връхна дреха, по-скоро нещо като мантия. По-късно баба ни разказа, че отишла при кмета и издействала свиждане с Жеко, а малолетния Параш освободили след няколко дни. Благой Касабов, преоблечен в женски дрехи на баба ми, заедно с Пенка Балабанова напуснали нашата квартира и се насочили към махалата Ташолу у един хлебар македонец. Там той бил открит и в престрелка загинал. Пенка Балабанова, инквизирана от единия си брат – кубратист, погълнала отровата, която винаги имала готова у себе си. Така загинала и тя. Със сина ѝ Щилиян Парушев по-късно другарувахме, без да се сближим. Неговата баба, гъркиня по бащина линия и наша братовчедка, бе много богата и тя взе под пълно покровителство Щилиян, откъсвайки го изцяло от средата на майка му. Получил голямо наследство, той стана притегателен център на разни момчетии, по-големи от него. Щилиян бе пословичен във Варна с пилеенето на пари. Сближил се много и с десни среди. Симо Касабов, братът на Благой Касабов, който се завърна през 30-те години в България, ми разказа, че Щилиян дори бил привлечен в РО — военното разузнаване на Варна, и подлежал на репресии. Но той успял да го спаси в името на майка му. След 9 септември 1944 г. Щилиян ме потърси в София да му помогна. Направих го.

В началото на 20-те години вуйчо ми Жеко Костов бе осъден на дългогодишен затвор. Скоро след тези събития мястото, където живеехме, заедно с целия квартал бе обявено за старина и в продължение на няколко години бе разчистено напълно от къщи, за да се разкрият античните развалини. Обявиха стърчащата кула за Аспарухова. Преместихме се да живеем зад Девическата гимназия, сега музей. Спомням си двора, постлан със загладени камъни, и шарената каруца, останала от дядо ми, използвана от децата за игра. Живял като дете в четири различни квартала, аз наистина почувствах града по-близък. Продължавахме да се срещаме и с децата.

Междувременно като на кореняци варненци ни отпуснаха места за строеж на къщи в частта над канала (тогава), т. е. в района зад Висшето търговско училище – на баба ми на улица „Гурко", на нас на улица „Найден Геров". Първо бе построена къщата на баба ми, в която се премес-

тихме и ние. След няколко години, вече бях ученик в прогимназията, се преместихме в нова, наша къща, завършвана на етапи, защото съвпадна с общата криза. Баща ми поради затихналия живот на пристанището остана безработен. Започна едно от трудните десетилетия в нашия живот. Вуйчо ми излезе от затвора в началото на 30-те години. От затвора ми изпрати хубав шах с издялани красиви фигурки. Скоро се ожени, родиха му се две деца, работеше в застрахователно дружество „Орел“. Притежаваше социалистическа литература, но ми разрешаваше да я чета само у тях. Така станах постоянен гост в неговата къща, бавех децата и четях много допълнителна литература. Родителите на съпругата му бяха дъновисти, и много често се събираха да пеят в двора в специална беседка. По-късно в София живях няколко месеца при дядо Матей в лагера на дъновистите, докато си намеря квартира в града.

Баба ми Полихрона бе човек с изключителни качества. Никога не съм я чул да се кара, да вдигне шум около себе си, вярваше в Господа, но не ходеше на черква. Казваше, че Господ е навсякъде и се нуждае от праведен живот, а не от външни показни неща. Всяка вечер си палеше кандилото, като мърмореше някаква молитва, която не можех да разбера, защото го правеше много тихо. Смятахме, че врачува. Баба ми имаше още една слава, която докарваше при нея роднини и близки от селото. Тя лекуваше успешно. Винаги се отбиваха при нея за лек или за съвет. Знам го и по себе си, защото като дете в предучилищна възраст и в отделенията бях много болнав. Каква ли болест не прекарах. Баща ми признаваше само лекарите, но щом оставахме сами, баба ми идваше при мене и започваше да ми врачува, правеше някакви заклинателни знаци, попипваше ме със своите работливи ръце по главата, лицето, очите, особено по челото и слепоочията, по гърдите, крайниците и веднага ме успокояваше. Едва след това ми даваше своите лекарства. За гърло ми впръскваше с камъш нишадър, за смъкване на температурата налагаше на главата тесто със зехтин и маслини, и т. н. За ден-два ме вдигаше на крака и пак бях сред децата. Надвечер ми даваше комат хляб със свинска мас, поръсен с червен пипер и ме отпращаше да играя бос. Имаше лозе, което пазеше за вуйчо ми, заран ходеше да работи там или носеше храна на вуйчо ми в затвора, но към училищно време, преди осем часа, се връщаше да провери дали съм си изпил млякото.

Майка ми ме глезеше, гледаше да съм винаги добре облечен, а баба ми ме караше да ходя бос, да обикалям лозята, да бъда колкото се може повече на въздух. Въпреки това от болести пропуснах почти една година в отделенията. Учех във френското училище, което закриха когато бях в първи прогимназиален клас.

Спомням си едно произшествие. Срещу къщата на баба ми започна строителството на една двуетажна къща. Тогава децата се групираха по махали, движеха се на тумби, особено когато излизаха извън очертанията на своята махала. Обикновено не се биехме освен в строго фиксирани

дни. Извън тях, ако се случеше да бъде набито някое наше дете, прибягвахме до „отмъщение“ с помощта на по-възрастните. Такъв при нас бе Ставри [Бъчваров] Боксьора (един от известните наши боксьори и у нас, и в чужбина). Цялото му семейство ни покровителстваше и беше страшилище за другите деца, но само при особени случаи.

(През 1976 година в Мексико се състоя поредният конгрес по ориенталистика. Бях участник в тези конгреси, като организаторите поемаха моите разноски. Пътувахме обаче винаги заедно със съпругата ми Ана. В посолството ни посрещнаха приятели. Каква беше нашата изненада, когато сред българите, установили се в Мексико, видяхме нашия варненец Ставри Боксьора. Той ни покани и ние прекарахме една незабравима вечер в дома му. Група „Мариачи“, завладели малко по-късно цяла Европа, ни пяха популярни мексикански песни. Ставри бе много уважаван и като боксьор, и като треньор.)

Едно от любимите ни занятия бяха войните. Те бяха два вида. Всеки петък след пазара на площада, който по-късно бе наречен „Червеният площад“, разделени на две групи, се биехме с останалите домати, пиперки. Разплащахме се понякога с наказания, най-често с бой от домашните ни, защото се връщахме изцяло наплескани. Но изглежда, че ни одобряваха, защото в това сравнително безопасно занятие ние изкарвахме натрупаната през седмицата енергия. Но имаше още една причина. Водехме и истински войни. Това бяха онези, които се уговаряха предварително и се водеха на определени терени – най-често поляни, свободни от къщи, с предварително натрупани камъни, хвърляни по време на боя с прашки и с ръце. Също така се нарочваше някоя къща в строеж, която трябваше да се отвоюва. Естествено всички тези битки завършваха с рани, обикновено леки, но имаше и случаи на счупване дори на ръка или крак.

Та при едно такова нападение на къщата в строеж срещу тази на баба ми нашият екип отбраняваше новостроящата се къща и аз бях поставен на първия етаж, където бяха наредени за проектирания под само гредите на разстояние около половин метър една от друга. Както се прехвърлях от единия край на другия, подхлъзнах се и се озовах по гръб на няколко метра долу, проснат върху купчина твърди буци пръст. Усетих, че ми спира дишането и съм загубил съзнание. Когато дойдох на себе си, видях лицето на любимата ми баба да ми вика: „Чоджум, ще оживееш, но няма да се оплакваш и няма да сваляш това, в което съм те увила.“ Оказа се, че децата веднага повикали баба ми. Тя ме отнесла в къщи и излязла до близката месарница. Как е намерила цяла кожа на новоодрана овца не знам, но ме увила в нея, обгръщайки целия гръден кош... Така лежах няколко седмици, вмирисах се. Но този път и баща ми се примири. Оздравях напълно. Не знам имал ли съм спукване или счупване, знам само, че паднах от четири метра височина и загубих съзнание, без дъх от удара, но оздравях напълно. Това бе последното ми участие в такава война.

През тези ученически години и особено през годините, прекарани в прогимназията, се заглеждах и в момичетата. В игрите не признавахме женска компания. Обикаляхме на тумби лозята, на групи ходехме на морето, играехме футбол с парцалени топки, събирахме се и на сладки приказки с резените хляб, пак само момчета. Но по-късно надвечер играехме на жумичка и тук се включваха и момиченца, сестрички на някого от нас, съученички или просто съседки. Спомням си, че започнах да се заплесвам по едно съседско момиче. Изглежда че го правех много очебийно, защото сестра ѝ дойде да ме предупреди, че тя била вече „ангажирана". Не понесох тежко неуспеха си, но се отказах от момичетата на махалата и съсредоточих вниманието си върху момичетата от класа. С по-голям успех в трети прогимназиален клас се влюбих в една Ана. Изпращах я след учебните часове. Понякога вървяхме заедно, понякога аз преминавах на отсрещния тротоар. Но баща ѝ бе преместен и тя изчезна от Варна.

Имах и друга баба, Венетия, която живееше в гръцката махала, заедно с дядо ми, на името на когото съм кръстен, с чичо ми и леля ми. Обичах баба си, защото бе с много такт. Тя всъщност не излизаше от къщи. Най-много да слезе до двора. Почина рано от рак. Но единствена тя се държеше топло с майка ми. Почувствах, че леля ми не обичаше майка ми. Не мога да отрека, че майка ми ѝ отвръщаше със същото. Дори и нас, децата, настрои срещу лелята. Не беше трудно, защото дядо ми прие страната на снаха си и демонстративно идваше у дома – хем това включваше голяма разходка от Аквариума до сегашния Дворец на спорта. А дядо ми обичаше да чете, бе пътувал много, два пъти на хаджилък. Той имал възможност да прави военна кариера, но предпочел търговията и фалирал. За едно от пътуванията си, за които не обичаше да разказва, разпродал къща, мебели и натоварил цялото семейство на параход, за да се пресели в Константинопол (Истанбул). Не се задържал там обаче и се прехвърлил в Атина. И там не му провървяло и се върнал във Варна. Но вече трябвало да живее под наем. Може би и тези неудачи да са били източник на напрежение. Неговият брат (Димитър) живееше в къщата, която сега се използва за етнографски музей във Варна. Ходил съм при роднините там, преди да се направи музейната експозиция. Минаха няколко години и заедно с група чужденци, които водех, посетихме и този музей. За моя изненада беше обявен като къща на „турски бей". Прегледах всеки етаж и повиках уредника, на когото показах подредените снимки и големи портрети на собствениците на къщата. Сред тях бяха дядо ми и неговият брат. Оказа се, че се подвели, защото имало техни снимки и на родителите им с фесове, от турско време. Прибраха тези снимки, без да ги излагат повече, както и определението „турски бей".

Обичах да отивам при тази своя баба в неделни дни, за да присъствам на предиобедното кафе. Постоянен ритуал, когато се събираха поне

около половин дузина сестри на кафе, сладко и според случая бисквити. Сладкото – задължително от череши, но биваше и от други плодове, а и често бяло, което обикновено се търсеше от децата. Вече юноша, пак обичах да отивам на тези срещи – да чуя закачки, да се срещна с братовчеди, да видя как нареждат пасианс и какви тълкувания ще дадат за времето, за събитията. Имаше нещо старинно, далеч от активния живот на другата ми баба – вдовица или у нас, у дома.

Аз бях свързан повече с този именно живот, защото ме привличаше и с по-голямата си активност. Например майка ми не пропущаше театър, когато гостуваше в града. При градския часовник имаше салон, където играеха пиеси и се провеждаха забави. Запомнил съм Коста Кисимов, Владимир Трендафилов, първи братовчед на майка ми, и майка ми да пее след представлението с тях. Интересно, баща ми не обичаше да ходи на театър. Неговата стихия бе пристанището. Там работеше по товаренето и разтоварването и беше щастлив, когато имаше параходи. Истински се разболяваше, когато пристанът бе празен. Но пак прекарваше с часове именно там. Придвижваше се бързо, защото имаше велосипед.

А майка ми приспиваше малкия ми брат и ме вземаше със себе си на тези забави. Даже си спомням как веднъж се беше преоблякла в мъжки дрехи на баща ми, с неговата сламена шапка и с бастунче. Смях, шеги... А нито тя, нито аз подозирахме, че тя, винаги усмихната, жизнена, готова да се кара за социален проблем, с едното око почти не виждаше. Бях вече студент, когато аз тръгнах с очила, наложи се и тя да се прегледа. Лекарят ѝ предписа очила. Когато погледна двора и едно дърво, тя се провикна: „А, на дърветата листата... Аз ги виждам!“ Но не можеше да понася очила, разликата в диоптрите беше много голяма. Продължаваше обаче да рисува, шие и най-вече да чете. Всеки свободен момент използваше да се наведе над книгата, особено над историческите романи.

Спирам се на майка си повече, защото тя бе експлозивна, мъкнеше се на събрания, следеше политическия живот, беше с отношение към събитията в страната, в града, в квартала. Викаха ѝ „комунистката“.

Баща ми странеше от политиката. „Един в семейството стига“ – обичаше да казва. Той ни обичаше много, не си спомням да ни е бил или наплескал. Само братчето ми Паруш понякога получаваше плесница, защото още като малък изчезваше от къщи, за да отиде на морето. Баща ми трепереше да не стане нещо с него и го дебнеше на връщане по обед, за да го прибере и му се накара. Същевременно той го обичаше много и защото пееше хубаво. Твърде често напролет и лятно време ни водеше на скара в откритите ресторанти пред входа на Морската градина. На връщане слагаше Паруш на раменете си с условие да пее. От неговите песни махалата знаеше кога се прибираме. Това продължи години наред, докато икономическата криза във Варна не засегна чувствително и нашия живот. Това го почувствахме и ние, децата. Спря ходенето вечер на

заведение. Болезнено възприехме и едно друго ограничение. Лятно време баща ни наемаше стая в някоя от вилите, най-често в местността „Траката“, където прекарвахме цялата лятна ваканция. За нас години наред това беше наистина волен живот по лозята, който секна, когато аз завършвах прогимназията.

При другата си баба и лелите си в гръцката махала ходех и заради приятели. Там се сближих с Кара Кольо. От няколко братя той беше най-големият. Изключително смел, авантюрист, известен в целия град младеж побойник. С леви убеждения, но гъвкав морал. Служеше ни за защита от легионерите. Но мисля, че споменах някъде – завърших гимназия, без да сме се сбивали с легионери, с които деляхме мегдан в гимназията.

Познавах и семейството на известния Антон Прудкин. Домът им беше срещу къщата, където живееше баба ми. Спомням си ги добре, защото Карата (Кара Кольо) дружеше с тях и в контрабандата, и в други деяния по-късно – в евакуиране на евреи от Румъния в България. Съжалявам, че трябва да го пиша, но още тогава те се покриха с лоша слава, която въпреки обясненията и трагичната кончина на А. Прудкин не се разсея. Имах няколко разговора с Карата след 9 септември 1944 г. Той не се опита да се оневини напълно, но разказа много други приключения, които достойно го нареждат сред варненските „бараби“.

Не бяха много такива противоречиви, но колоритни личности. През 1946 г. прекарахме известно време с Ана при баща ѝ (тогава посланик в Турция) в Истанбул. Един ден бяхме повикани от турския гавазин на къщата, който не искаше да пропусне да влезе именно Карата. А той се беше запретнал да го отстрани насила от входа. Оказа се, че съвсем наскоро бил претърпял корабокрушение, но с плуване стигнал до турския бряг. Задържали го, обаче разбрали с какъв човек имат работа и го пуснали. Научил от нашите, че съм на гости в Цариград, той побързал да ме намери. Но пазачът на къщата не го пущал да влезе. Единственото искане, което ми отправи, бе да го придружа до изхода, да се ръкувам най-уважително с него, за да види този „керата“ с кого е имал работа. Срещахме се още няколко пъти във Варна. С тия бележки свършвам детския период. Постъпих в класическия отдел на Мъжката гимназия.

Гимназията

Класическите класове на гимназията бяха смесени с момичета. Затова ни отстъпиха едно крило в Девическата гимназия. Имам много спомени от нашето съжителство, и от момчетата, и от момичетата. Но кой ли не е преживявал хиляди случаи, споменът за които се връща през целия живот? Затова оставям за по-късно (евентуално) да припомня и весели, и тъжни истории с наши съученици, с някои от които се срещах по-късно в университета и в живота.

Сега ще въведа само общата атмосфера – и семейна, и училищна. В семейно отношение това бяха трудни години. Стагнацията в икономическия живот засегна силно и нашето семейство. Нямахме пари за униформа. Майка ми преправи един панталон на чичо ми, който беше слаб, боядиса го черен. По-сложно бе с куртката. Половин година ходех с каквото можех, все домашна саморъчна дейност. Бях № 34 в класа от общо 40 деца, но още на следващата година останахме тридесетина. Няколко души умряха от туберкулоза още през първата година, други ги последваха в V, VI и VII клас вече по-рядко. Не непременно бедни, но и заможни деца, за които много се грижеха. Туберкулозата беше бич. Почти у всички ни намираха възпалени жлези.

Училищният лекар д-р Пашев викаше родителите ни, за да им внуши да ни дават силна храна. Неговият девиз „Ходете боси лятно време!“ ми беше правило – боси играехме футбол, волейбол, боси продължавахме „разходките“ из лозята, на морето. Оформиха се и групи от съученици от различни махали. Но приятелството с децата от квартала остана. Така беше с децата на артиста [Иван] Янев – Любчо и Кирчо – аз с големия, брат ми — с малкия, но най-често се включвахме на походи и игри всички заедно. Много обичахме по време на дъжд да се пъхнем в морето, като заравяхме дрехите си в пясъка. След един пороен дъжд няколко момчета не успяха да открият фланелките и гащетата си.

Това съжителство с махленските деца продължи до горните класове на гимназията, когато се опознахме добре и сближихме със съучениците си. Изигра роля и политическата обстановка, пречупена в гимназията. Пръв приятел ми беше Марио Прохаска, с когото другарувахме още от отделенията и дружбата ни направи неразделни. Също така и Стамат Николов (Стаматов) от другата част на града, ремсист, който се присъедини към нас. И двамата станаха известни лекари във Варна. Аз само изневерих на лекарската професия.

Въпреки недоимъка, който налагаше често да прибягваме „на вересия“ до близкия бакалин понякога за седмица–две, трябва да кажа, че той не ни отказваше. Тук действаха не само взаимоотношенията на клиент и купувач, но и съседските отношения. Въпреки идейните разногласия. Кой какъв е се знаеше в цялата махала. Децата на бакалина бяха легионери, ние – ремсисти, но въпреки че се знаехме, никога не сме се обиждали един друг. Случваше се да спорим, без да намесваме родители или близки. Може би това се дължеше и на тежките години. Туберкулозата спохождаше без да подбира – и бедни, и по-заможни. За няколко години на нашата и на съседната улица умряха няколко младежи с различни убеждения. Плачеха всички!

Когато постъпих в гимназията, почти цялото училище бе обхванато от легиона. Водачът им се казваше Дервентски. Ходеше с голям колан и с него налагаше тия, които му създаваха някакви грижи. На няколко пъти

ги виждах строени на плаца, където е сега Морското училище. Нашата къща беше на предпоследната улица преди плаца, на улица „Найден Геров“ № 28. На мене още в прогимназията ми викаха „другарчето“, аз даже не разбирах защо. Оказа се, че един от махалата разпространил тази дума. Та и в гимназията ме приеха за такъв, но в класическия ни клас не се отрази. Дори легионът не се заинтересува от нас – смятаха ни за различен, изнежен клас заради момичетата в него. А организирани ремсисти в гимназията още нямаше, тъй като комунистическите ядра бяха унищожени след стачката и окупацията на Мъжката гимназия от учениците марксисти и след провала с големия процес в Морското училище. Разказваха се легенди за този период, и то на ухо, но организирани групи нямаше. Едва в шести клас ме приближи Росен Олянов от горния класически клас и създадохме ремсова група – най-напред в квартала от 3–4 души, а в седми клас и в нашия клас, също от няколко души и с още толкова симпатизанти. Те споделяха идеите, но не искаха формално да членуват в група. Използвахме и тази форма на работа.

Аз не странях и от дружбата с ученици, които нямаха нищо общо с нашето движение. Най-близък по разходките на стъргалото, по заяждането с ученички от девическата гимназия ми беше Бисер Кандиларов, който за разлика от другите минаваше и за богатско дете. Дружбата ни издържа всички изпитания. И след затвора се срещахме най-приятелски при всяко отиване във Варна. Ще се спра на няколко събития, които ми идват на ум. Първото е свързано с училищния лекар д-р Пашев, брат на професора по очни болести Константин Пашев. Бях вече в горните класове, отличник на гимназията, но със забрана от лекаря да вземам участие в часовете по гимнастика и изобщо да спортувам. Още в отделенията бях заболял от някаква тежка форма на болест с отражения в сърдечната дейност. Пропуснах дори една година от училището. Силна брадикардия, лесно запъхтяване, щом увелича скоростта на движението или пък се заема с физически действия. Доктор Пашев ме успокояваше, че може и да мине с възрастта, но държеше да спазвам режим. Така зарязах спортуването, особено играта на волейбол, където бях един от най-добрите в гимназията.

Един ден доктор Пашев ме повика и ми каза, че имало решение да се създаде при гимназията дружество „Червен кръст“, което ще се възглавява от председател и уредил с директора на гимназията аз да му стана такъв. Няма да се спирам на неговата дейност, която бързо се разрасна и обхвана и момчета, и момичета. Ще се спра на акцията по посрещане, настаняване и обслужване на разменените от северната част на Добруджа българи. Грижата за тях бе възложена на Червения кръст в мое лице. Настанени бяха в новопостроеното училище на пазарния площад в освободените от ученици стаи, с постлани на пода дюшеци. По този случай дадоха и униформени ризи с червен кръст и се образува едно ядро от няколко десетки ученици и ученички, освободени от учебни занятия. Те

се редуваха сутрин и след обяд. Това трая седмици. Изглежда добре се справихме, защото ни бяха изказани благодарности от много страни.

Но хванал се за Червения кръст, бях изпратен на червенокръстки лагер – през лятото на 1940 г. в София, в Панчарево, на палатки, а през зимата – в казармите на Плевен. За пръв път идвах в София и обикалях улиците в центъра. Така попаднах на една книжарничка, където се продаваха антикварно социалистически брошури от началото на века. Купих си няколко. В лагера ни обучаваха студенти-стажанти, между които бяха Янаки Холевич и Венцеслав Кавракиров. Не помня как се „подушихме“ (мисля, че попаднаха на брошурите и ги прибраха), но те ме изтеглиха при тях като помощник. Незабравими бяха вечерите около някой огън или в самата палатка. Сближихме се толкова, че станахме неразделни приятели и до ден днешен.

През зимата на същата година бяха свикани в Плевен на организационна среща по двама представители от всяка организация. Председател бе Любомир Калев. Изглежда слуховете или информацията по линия на легиона ни изпревари, защото и двамата със Стамат Николов бяхме следени от първия ден и ни устройваха дребни на първо време провокации. До последния момент. Трябваше да ни дадат писмен документ за участието. На мене отказаха. След дълъг и остър разговор с Калев получих и аз документ. Но в помещението (казармената спалня) вече ни чакаха побойници. Един се опита да ни попречи да стигнем до леглата. Но аз се сблъсках с него, успях да го отстраня от пътя и да стигна до леглата. Веднага, както бях с обувките, се качих на горното легло, готов за отбрана. Но приятелят ми се забави и остана изправен долу. Там синът на областния управител Казанлиев стовари юмрука си в лицето му и Стамат падна като покосен. Това изглежда задоволи нападателите. Те се отдръпнаха.

Дълго време не можахме да заспим, но на края сънят ни покори. Събудих се най-неочаквано в коридора, трима души ме носеха увит в едно одеяло. Беше ги спрял дежурният военен. От разправията разбрах, че искат да ме хвърлят в реката, но военният не даваше. Единият от учениците – „отец паисиевец“ – посегна да ме удари; беше се прехвърлил във Варна, за да създаде организация. Казваше се Погончев. Хванахме се за косите, сбихме се здраво, но така се размина по-опасната акция – зимната баня. Измъкнахме се през прозорците и се добрахме до дома на В. Кавракирови, където престояхме до вечерта. Заминахме с нощния влак.

(10.08.1997 г. Болестното състояние. Дотук писах почти на един дъх. Но забелязах, че от известно време пиша ситно, с лош почерк. Отначало не обърнах внимание. Сметнах, че това се дължи на бързината на писането. Но след известно време почувствах, че се измъчвам, като пиша, и спрях. Не съм запомнил датите, но няколко месеца не пипнах тетрадката. Ако съдя по дневника, последни бележки съм нанесъл на 4 февруари

1997 година. Обаче много по-рано бях спрял да пиша, включително и тези спомени. Тогава още не си давах сметка, че съм болен. Почнах да страня от хората. Болестното състояние изискваше преустройство на начина на живот. Установиха, че се касае за паркинсон, но без тремор на крайниците. Но така или иначе за дълго време прекъснах писането.)

Ремсова дейност

Начело на ремсовата организация в гимназията след Марин Бангиев по това време беше издигнат Илия Диков. Изключително скромен, той беше роден конспиратор. Легионерите знаеха, че той стои начело, но се заяждаха и следяха много повече Марин Бангиев. Марин беше популярен в цялата гимназия. Говореше хубаво, пееше и минаваше за първия ремсист сред нас. С него поддържах връзка и аз като отговорник на ремсистите от класическите паралелки, които бяха настанени в Девическата гимназия. Илия Диков одобри изцяло идеята за дружеството „Червен кръст“ като втора масова организация, която беше в наши ръце. Когато трябваше да освободя поста в VIII клас, в края на учебната година, с него се спряхме на Здравко Бомбов (по-късно трагично загинал) като мой заместник.

Тук ще спомена един интересен детайл от политическите взаимоотношения в гимназията. Преди да се извърши смяната на ръководството на Червения кръст, бях поканен официално от ръководството на легиона в тяхното седалище на разговор. Съгласувах с И. Диков, дадоха ми един придружител, як другар, който остана да ме дочака долу. Разговорът ни беше кратък. Постигнахме съгласие да не политизираме „Червен кръст“ с несвойствени задачи, а те приеха Здравко Бомбов за председател. Не зная обаче дали това съгласие се осъществи. Аз заминах за София като студент в Медицинския факултет през 1941 г.

В гимназията бяхме няколко пълни отличници, между които и Иван Матев, син на общинския лекар във Варна. С него взаимно се уважавахме и дори дружахме. Той помогна да постигнем съгласие. След 9 септември аз бях известно време в Окръжния комитет на РМС, когато дойде новината за смъртта на И. Матев на фронта. Веднага се присъединих към траурното шествие и поднесох цветя. Близките му ме гледаха накриво, но приеха моите съболезнования. А след няколко дни бях посетен от друг бивш ръководител на легиона, който предложи да направим траурно събрание за Илия Диков, да издадем възпоменателен лист за него, тъй като бе пребит от полицията през май 1941 г. Същевременно да напишем статия за подвига и смъртта на Иван Матев на фронта. Съгласих се, набелязахме и хора, но бързото ми прехвърляне в София ме откъсна изцяло от Варна. Доколкото знам, излязоха от печат няколко статии.

Така сравнително бързо РМС обхвана в гимназията във Варна значителен брой от учениците и ние станахме основната сила. На 24 май 1941 г.

всички ученици от средните училища бяха изведени пред Съборната църква на тържествен молебен, преди да разпуснат осмите класове за матура. Един ученик ме намери и ми каза, че учителката по латински и гръцки г-жа Мусманска моли веднага да отида при нея. Побързах да се явя. Тя ме дръпна настрана и ми каза, че снощи задържали Илия Диков и смятали да задържат Марин Бангиев и мен, може би на голямата манифестация. Директорът на гимназията дал разрешение да се задържат няколко души. Посъветва ни да бягаме. Намерих Бангиев и двамата се измъкнахме от площада. Марин пое свой път, аз пък предупредих майка си и заминах за с. Бяла още същия ден. Там останах у роднини, един вид за отмора след напрегнатата година в училище. Свързах се с Андрей Стойков (по-късно известен с прозвището Премянов), организиран ремсист. С него се познавах доста отдавна, още като ученик в долните класове. Бях заболял и аз, от жлези, и майка ми ме изпрати на село за подсилване. Тогава се разви нашата дружба. Аз бях чел доста много, бях подготвен да водя беседите, а Андрей организира ходенето по лозята и на лов за риба. Престоях около месец. Тук именно, при второто ми отиване на село, ни завари нападението на хитлерова Германия над СССР на 22 юни 1941 г. Разбрахме, че става нещо, когато видяхме по морето да минават параходи един след друг. Вечерта вече знаехме, че започва нова война, този път срещу СССР.

Още на следващия ден аз се върнах във Варна. Свързах се веднага с ръководството на РМС. Николай Чернев от Ямбол, студент, член на окръжното ръководство, отговаряше за учениците и студентите. Той ми съобщи, че са ме включили в кандидатстудентския комитет като негов председател. Проведохме няколко заседания, но вниманието ни беше съсредоточено главно върху войната. Продължаваха обаче масовите прояви, излетите по линия на читалищните съюзи. Аз също бях прикрепен към едно читалище. Обикновено отивахме в местността „Гюндюза“ над езерото. Събирахме се всички – няколкостотин души. Така по-безнаказано се вършеше конспиративната дейност, но най-вече се възпитаваше колективен дух, сближаваха се младежите. Един ден се наложи с Н. Чернев да останем в града по някои задачи, преди да отидем на излета. Вървяхме по улицата край Морската градина, където се намираше и съветското консулство. Изведнъж той се спря, обърна се гърбом и ми викна: „Лапай бързо и гълтай!“ И ми тикна в шепата марки, с които партията събираше помощи за организацията. Беше видял няколко агенти, известни като големите биячи в полицията. Налапахме марките и свихме в парка. Оттам се спуснахме към пристанището и се озовахме в „Гюндюза“.

Не ще описвам повече дейността ни било като ремсова организация, било индивидуално. Ще напомня само, че голяма роля за утвърждаване на Варна като „червен град“ изиграха не само силните революционни традиции от 20-те години, но и участието в изборните кампании на комунисти като депутати, макар че редовно ги зачеркваха. Специално

за Варна голяма роля изигра откриването на изложбата на съветските постижения. Душата ѝ беше Георги Григоров, студент, който по-късно с бойна група запали бензиновите цистерни, първата голяма саботажна акция в България. Ранен, той беше екзекутиран в Софийския затвор. Цяла седмица се прожектираха съветски филми на т. нар. „Червен площад“ (в непосредствена близост беше и нашата къща). Хиляди гледаха и слушаха. Имам предвид и посещенията на парахода „Сванетия“, който с приближаването си към пристанището насочваше всички високоговорители към града. Това например изигра голяма роля за популяризирането на руски революционни песни в града.

Във Варна се застоях малко. Изработихме изложения по приемането на студентите, проведохме няколко срещи и аз заминах за София. Бях изпратил документите си на Веньо Кавракиров, който ми съобщи, че съм приет за студент в Медицинския факултет. Тръгнах по-рано, за да търся квартира и да се запозная с условията на следването.

Мисля, че би трябвало да кажа нещо и за сърдечните си увлечения. Като ученици в класическия отдел ние имахме в класа си десетина момичета, а имаше момичета и в другите класове – над нашия и след нас. Така че ние бяхме улеснени в дружбата си с момичета. Събирахме се често, дружахме, завързвахме по-близки приятелски отношения с някои, но не си спомням да е имало любовни връзки между съученици и съученички от нашия клас.

Случи се така, че като ремсист по местоживеене на мене ми се падна задължението да отговарям за цяла група момичета и много малко момчета. Ще спомена само някои от момичетата – Сийка Трифонова, убита по-късно като партизанка, Сийка Близнакова, Бела Лупо, Матилда Бенцион и други. Но отношенията ни бяха чисто другарски. Провеждахме редовно срещи, разменяхме си книги. Имаше и лични предпочитания, но не се стигна до нещо повече. Разбирахме, че волности не могат да се допуснат, а за сериозни връзки не се решавахме. По тези именно причини аз се насочих към познати от Девическата гимназия да ми помогнат да си намеря приятелка, но без трайни ангажименти. По „стъргалото“ на града на няколко пъти ни запознаваха, докато най-после ми допадна едно момиче с кръшен смях и хубав гърлен глас. Започна приятна дружба, сближихме се, аз се влюбих искрено. Казваше се Невяна, от учителско семейство. Излизахме заедно, всички познати знаеха за нашата връзка, включително и нейните родители. Когато обаче дойде ред да следваме, аз с болка узнах, че родителите ѝ я гласят за селска учителка. Не допущам само материални съображения, защото и аз разчитах не само на моите родители. Познавах добре нуждата и да се сблъскваш често с проблемите на безпаричието. Но потребността от учене, от висше образование не се дискутираше в къщи. Поставих това условие и на Невяна. Единственото, което ми каза бе, че поема ангажимент да стои една година на село и след

това ще гледа да дойде в София. Така се разделихме с надеждата, че всичко все пак ще се уреди.

СТУДЕНТ И ПОЛИТЗАТВОРНИК

В Медицинския факултет

Първият ми проблем в София бе квартирата. По роднинска линия бях приет временно в квартала на дъновистите. Наблюдавах ги с интерес и симпатия. Чисти, незлобливи хора. Сутрешното посрещане на слънцето с песни ми допадна. Отидох и аз няколко пъти. Но далече бе от центъра и от Александровската болница, където се водеха нашите лекции.

Помогна ми Върбан Генчев, ръководител на БОНСС в Медицинския факултет. Намери ми квартира на улица „Пенчо Славейков" № 17 в дома на запасния офицер Чомаков от Пловдив. Настанихме се в едната стая с Венцеслав Кавракиров, който ме беше записал във факултета. По същото време ми съобщиха парола, с която щеше да ми се обади отговорникът на БОНСС, момиче от I курс. Записани от пределите на България бяха 10 момичета, а целият ни курс се състоеше от 100 души. По-късно дойдоха от Македония и Западните покрайнини няколко души, а други, записани в чужбина, се прехвърлиха в София, така че броят ни почти се удвои.

Отговорничката, която ме потърси, се оказа Ана Върбанова. Тя се открояваше, защото бе най-жизнерадостната от всички, със звънлив смях, голяма къдрава коса, с шарено-зелени очи, винаги усмихната. Образувахме няколко групи с по 3–4 души бонсисти. Определиха ме за курсов отговорник. На лекции ходехме редовно, а неделен ден се изкачвахме на Витоша. Събирахме се големи компании по курсове, по местоживеене. Завързаха се приятелства, които прераснаха в редица случаи и в семеен живот. Не ще говоря за курса ни повече – той се оказа най-добре организираният, с редовни срещи, които продължават и досега. Ние единствени от другите курсове се сдобихме и с „Алманах на випуска медици 1941–1946 година" по случай 50-годишнината от промоцирането им като лекари (1996 г.).

Това не ни пречеше да изпълняваме и своите политически задачи като бонсисти от общия антифашистки фронт в самия факултет и извън него. Така например един ден ме посети Николай Чернев. Каза ми, че е нелегален и се укрива в София. Най-тежка е неделята, защото външният човек се забелязва по-лесно. Включихме и него в нашата компания. Всяка неделя тръгвахме от къщи вкупом, така избягвахме зачестилите блокади. В най-тесния ми приятелски кръг останаха Венцеслав Кавракиров и Янаки Холевич, с които не се разделихме и семейно до днес. От курса най-близки ни бяха Красномир Киряков, Христо Христозов, Цанко Стойчев, Кън-

чо Досков, Мавроди Петров, Кольо Гаргов и много други от останалите факултети, с мнозина от които се намерихме по затворите.

Не съм се заел да описвам студентския ни живот, нито конспиративната ни дейност. Те са предмет на много издания и лични спомени. Но ще се спра все пак на някои случаи, които са останали в съзнанието ми. На 1 май 1942 г. се събрахме вкъщи по домашному – Веньо Кавракиров, Янаки Холевич, Ана Върбанова, аз. Поканихме и двамата студенти от съседната стая. Единият от тях носеше женски чорапи и при всяко скъсване на петите ги подгъваше навътре в обувката. Беше си съдрал хастара на единия ръкав и него използваше вместо носна кърпа.

По едно време ни дадоха за няколко дена само „Краткия курс на ВКП/б/". Държахме го на „скришно място" под дюшека. Не щеш ли, нещо се бе случило, та полковник Чомаков трябвало да размества вещите в стаята. Попаднал на книгата, видял я, но не я взел. Обърна ни внимание, без да донесе на полицията. Но след месец, изглежда беше поразмислил, предупреди ни в една седмица да напуснем квартирата. Прехвърлихме се в таванското помещение на Кабакчиеви на улица „Скобелев" № 16. Майката на колегата ни ремсист Кирил Кабакчиев бе зъболекарка. Условието бе да ползваме тоалетната на първия етаж от 8 до 8.30 часа и да се снабдим с вода за пиене. Това към края на май и юни, когато трябваше да се готвим и да се явяваме на изпити. Режимът ни с В. Кавракиров, който също трябваше да се явява на няколко заключителни изпита, бе строг. Закуска – мляко в отсрещната млекарница, тоалет и четене от двете страни на масата при отворен тавански прозорец. Срещу голямата жега прилагахме две мокри кърпи – едната на гърба, другата на гърдите. Към 10.30 часа ни се доспиваше. Бъркахме в чаша кола на зърна, която доставяхме от съседната аптека. Така че преди американците използвахме колата като освежаващо питейно средство. Така се явихме на предварителните изпити. Оставих само един по физика за есента. Хранехме се в мензата, почивахме около час на обяд.

Случи ни се едно приключение. Естествено при такъв режим и голямата жега, която ни заставяше да гълтаме много вода, не можехме да минем с едно отиване в тоалетната рано сутринта. Намерихме изход. Напълнихме едно казанче с вода, намерихме един черпак и едно канче. Урината неутрализирахме с калиев перманганат и я изхвърляхме през прозорчето на покрива, но изглежда, че това не бе достатъчно, защото тенекията около покрива бързо се нагорещяваше и скоро от изпаренията ставаше нетърпимо и в стаята. Затова решихме да измием покрива около прозореца. Веньо като по-дълъг се провеси на покрива, аз го държах за краката и му подавах водата за миене. Така продължихме около десетина минути, когато голяма глъчка пред вратата ни спря. Оказа се, че миризливата вода протекла надолу по первазите на прозорците. Едва успокоихме пострадалите.

Изпитите не ни пречеха на задълженията по бонсова линия. Продължавахме писането и разпръскването по пощенските кутии вечерно време на позиви. Но ограничихме сбирките.

На 24 май 1942 г. всички бонсисти бяхме на площада пред Народното събрание, на „Царя". Предстоеше някой да говори кратко, призивно и да се отправим на поклонение в Борисовата градина пред паметниците на Ботев, Левски, Бенковски. Бяхме с Веньо Каврakиров с китка цветя. Отново споделихме, че това не е уместно, защото сами разкриваме на полицията кои сме. Както по-късно узнах, на същите манифестации идваха и ремсистите от София. Този път полицията ни остави спокойно на улицата да се насочим към градината. Когато се насъбрахме достатъчно хора пред трите паметника, изведнъж нахлу пеша и конна полиция с палки. Не знам имаше ли арестувани, но аз изядох един силен ритник от конен полицай – едва не ме повали, но успях да се отдръпна. Веньо ме подхвана и тичешком се изплъзнахме.

(Имах тренинг на такива манифестации още от Варна. Група ремсисти се бяхме свързали със студентите, участвахме в техните шумни събирания. Един от ярките говорители там бе Сергей Нивянин, с когото по-късно се срещнах и в София. След като завършваше дефилирането из града, нас учениците ни разпущаха по-рано, а студентите навлизаха в Морската градина. Там дотичвахме и ние учениците, за да вземем участие в силовото разпръскване на студентите, които издигаха трибуна.)

На 30 май бе насрочена прощална среща за обявяване разпущане на бонсистите и преминаване на разположение на ремсовите ръководства по местоживееене. Трябваше да се видим прощално и с Ана Върбанова. Фиксирахме срещата в сладкарницата на края на улица „Фердинанд", сега „Васил Левски", срещу днешния НДК. Има я още.

През целия ден не можах да си намеря място в къщи. Загубил бях всякакво настроение и не можех да разбера защо. Най-после В. Кавракиров не издържа: „Стига си шавал из къщи! Не се ли виждаш, влюбен до уши!" Като че ли завеса падна от очите ми. Излязох навън, разходих се из улиците, дълго анализирах чувства, мисли и накрая се убедих, че е така. В основата на лошото настроение бе предстоящата раздяла. Веднага се успокоих и реших да си изясня с Ана нашите отношения. Едва дочаках уречения час. Видяхме се с Ана, свършихме деловата работа, но не можем да се разделим, нито тя дава знак, нито аз. Ясно, не ни се разделя, но не казваме защо. Тръгнах с нея за следващите срещи, които тя бе фиксирала с другари. Най-после в градината се озовахме сами. Седнахме на една пейка, мокра от дъжда, които преваляваше. В един момент се хванахме за ръце и се насочихме към ресторанта „Градина", където се танцуваше. Първи танц, първа целувка. Целувахме се отново и отново и без да говорим повече разбрахме, че е до живот. Мисля, че още на следващия ден заминах за Варна.

Но не останах там, а отидох до Провадия в семейството на Дикови. Бащата на Илия Диков, вдовец, се беше оженил за моя леля, Сидера, също вдовица. Обичах братовчедите си, а с Илия бяхме наистина много близки в гимназията. По-късно той бе пребит от полицията и след няколко седмици почина. В Провадия дружах с Елена, сестрата на Илия, по-късно съпруга на Груди Атанасов, и с Верка, вече моя кръвна братовчедка. Но много бързо се прекъсна престоят ми в Провадия. Получих картичка от Ана, че е за десетина дни във Варна. Веднага се завърнах, намерихме се и прекарахме цяла седмица в разходки, разговори и къпане в морето.

След това не се задържах дълго във Варна. Стегнах си багажа и заминах за София. Всъщност носех една по-голяма чанта, защото всичките си дрехи и бельо бях оставил в квартирата в София. Пред външния вход на кооперацията видях да виси един младеж на моите години. Той се вгледа упорито в мене, но аз минах спокойно покрай него и влязох. В таванското ни помещение заключих отново вратата отвътре и легнах така, че да не може да ме види през ключалката, ако е търсил мен. Не минаха и пет минути и някой натисна бравата, погледна през ключалката, позавъртя се около една минута и чух да се отдалечава. Напуснах квартирата веднага и излязох през страничния изход от кооперацията. Разбрах, че има нещо. Издебнах Ана и научих от нея, че има провал на факултетното ръководство на Медицинския факултет.

Провалът е започнал от Агрономическия факултет. Не знаех обаче има ли и кои са задържаните. Ана ме свърза с адвоката Никола Гаврилов, съдружник и приятел на баща ѝ. Вече се знаеше, че е заведено дело. Той ме посъветва да имам в себе си молба за обжалване на присъдата като малолетен и да пледирам за невинност. Скоро се срещнах и с [Никола] Червенков, адвокат на попадналите вече в ареста. Той ми каза, че досега съм посочен само от един човек. Започнах да се готвя за нелегален живот. Най-напред трябваше да си осигуря пребиваването в София, докато си намеря пътя и мястото си в организацията. Но всичко се оказа много трудно, не предполагах даже, че много близки хора ще ми затворят вратите дори за една нощ. Благодарен съм на ремсиста Ковачев от Варна, който ме приюти за повече от седмица. Представяха ме за новопристигнал студент, който търси квартира. Но услугите секнаха. Тогава потърсих убежище у роднини. Прие ме Петър Балабанов, пръв братовчед на майка ми, уважаван комунист със заслуги. Живееше в Красно село, където бе обзавел малка фабрика за коприна. Там прекарах няколко седмици, но дойде нареждане да напусна, защото домът на Балабанови се използваше и пазеше като квартира на отговорни другари. След 9 септември 1944 г. узнах, че там многократно е ходила Цола Драгойчева. Трогателна бе раздялата ми с Михаил Балабанов, братовчеда ми, но нямаше друго решение.

От своя страна Ана се опита чрез Никола Гаврилов да използва канала за прехвърляне в Югославия. Отговориха, че не може да се използва – зак-

рит бил. Получих указания да се върна във Варна и там да се укрия. Това ми се видя безсмислено. Там веднага ще ме познаят, при кого да се крия? Намерих една възможност – неделите (от събота вечер до понеделник) да прекарвам заключен в едно шивашко ателие, на варненеца [Петко] Сираков, приятел на вуйчо ми, също шивач. Колко можех обаче да издържа на нелеките условия – да не пущам осветлението, да не се движа много, за да не сметнат, че е влязъл крадец от съседните дюкяни или просто минувач? Ставаше все по-трудно и да продължавам да намирам убежище.

Така изминаха няколко седмици, докато мина процесът и получих задочна смъртна присъда. Това още повече затрудни положението. Намерих временен изход у Мара Славова, бонсистка и приятелка на Ана, от комунистическо семейство по майчина линия. Нейният баща е брат на Кирил Славов, известния фабрикант, който издържаше много отговорни дейци на партията. След 9 септември 1944 г. той бе задържан, убит в милицията и едва по-късно реабилитиран.

От Варна дойде баща ми, с когото обсъждахме как бих могъл да се прехвърля към нашия край. Не знам как баща ми е попаднал на усилията, които Желязков е правел за дъщеря си Таня, вече стажант-лекар, осъдена като мене със задочна смъртна присъда. Какво са правили, къде са ходили не знам, но след 9 септември 1944 г. разбрах, че заслуги за двама ни имал проф. Александър Т. Балан, чийто син Светослав бил в близкото обкръжение или съветник на царя. Той потвърди пред мене изнесеното в пресата от проф. Илчо Димитров. Може би е помогнал и генерал Никифор Никифоров. Когато се явих пред Алексиев, адвоката, който се беше заел с уреждането ни, той само ми каза, че е обжалвал смъртната присъда и че повече работа в полицията нямаме. Двама стражари ме отведоха при генерал Никифоров, който се усмихна и каза, че трябва да изчакаме отмяната на смъртната присъда в затвора. Така и стана. След около месец или месец и половина отмениха смъртните присъди на двама ни и ги замениха с доживотен затвор.

Не мога да премълча, че отидох на тази среща неспокоен, дори с чувство на обреченост, защото не виждах друг изход. Имахме продължителен разговор с баща ми, който най-много настояваше, че е намерено доброто решение. Разбира се, той съзнаваше, че има риск, но рискът ме дебнел всеки момент, на всяка крачка. Това именно състояние не можеха да преживеят вкъщи. Майка ми била вече болна на легло.

В такова силно душевно напрежение прекарахме деня заедно с Ана в едно кино. Изгледахме два пъти филма. Всъщност не си спомняме съдържанието му, защото мислите ни бяха другаде. Но оттогава ни остана музиката „Кайзер валс“, която така навлезе в нас, че не можем да издържим да я слушаме – веднага бликват сълзи.

Както по-късно узнах и от самата Таня Желязкова, нейният баща използвал солидни връзки, включително и близки до двореца. Смъртните

присъди бяха отменени около месец след това и заменени с доживотен затвор като на останалите в нашия процес. Не сме били викани да даваме показания, не сме подписвали никакъв документ.

В Софийския затвор изкарах около месец и половина. Препратен бях в Плевенския затвор с цялата група от София, начело с Трайчо Костов. Там престоях 16–17 месеца, а във Варненския затвор от началото на април 1944 г. до 8 септември 1944 г.

Сега може много да се говори за въоръжената борба още в 1942 г., но по бонсова или по ремсова линия това още не беше достигнало при нас като линия на поведение. Нелегални укривахме, но го смятахме за свой дълг, за да вършат своята нелегална дейност. Партията винаги е имала нелегални и те най-често пълнеха затворите. Ореолът, до който достигаше мъченикът комунист, бе попадането в затвора. И аз като една голяма част смятах, че изпивам горчивата чаша на комуниста, което бе участта на политическия затворник. В семейството ни вече имаше един, аз бях вторият. Да бъдеш отвън означаваше за мен да съчетаеш легалността с нелегална борба.

Ще дам и един пример, който сега предизвиква само усмивка, но към него се отнесоха най-сериозно другарите ми бонсисти и дори по-високопоставен другари. След издаването на смъртната присъда пред мене изникна въпросът какво да правя, ако ме хванат. И така ме въоръжиха с едно прошение за ревизия на присъдата като малолетен и ме посъветваха да си оправя военната служба, за да не усложнявам положението си и с военните. За да постигна това обаче, трябваше да издържа и последния си изпит по физика. Затова, затворен по квартири и магазини, прегледах учебника, криво-ляво се подготвих и се явих на изпита. Другарите от курса Цанко Стойчев, Красномир Киряков и Мавроди Петров ме поеха последователно до факултета, оттам ме пое друг, третият ме вкара при асистента Асен Дацев, който също бе в курса на въпроса, а той ме заведе при проф. Емил Джаков. Той ме изпита най-редовно и ми писа положителна бележка, че съм издържал. И такава бележка за издържани изпити носех в джоба си. По-късно запитах проф. Е. Джаков дали е знаел, че водят при него такъв и такъв студент. Той отговори отрицателно.

В затвора – София, Плевен, Варна

Писано е много за затворите като преживяване. Известни са спомени за Плевенския затвор, за Сливенския и други. За Варненския излезе цяла книга от Недялко Куртев („Окована младост. Варненският младежки затвор (1941–1944 г.)“. София, изд. „Ванеса“, 1994). Затова ще дам само някои щрихи, които са свързани с мен. Посрещнат бях топло още в София от колектива на „смъртните“. Това бяха пладненци и от пощенския процес. С тях излизахме на двора отделно от другите политзатворници. Движех-

ме се в колело по един, но не се смяташе за голямо нарушение и по двама. Така намирахме възможност да се опознаем. Запазих най-хубави чувства към тези хора, дори когато една част от тях пострада по-късно в политическите борби.

Не се забравя лесно преживяното. Срещах се с някои от тях след 9 септември 1944 г. Тези връзки ми помогнаха и в дейността на председател на VII ВНС да установя коректни отношения със земеделците от БЗНС „Никола Петков", и по-специално с Никодим Попов.

В самия затвор различията се изглаждаха. Разговорите винаги имаха един вътрешен оттенък – докога може да продължи така. Докато бях там, бе изпълнена една смъртна присъда – на Марко Добрев, осъден на разстрел. Доведоха го в моята килия. Бях в единочка. Престоя десетина дни. Той знаеше, че е обречен. Казали му го още в съда. Не разчиташе на нищо. Дори на чудо. Броеше дните, не се оплакваше, но лицето му потъмня от вътрешно напрежение. Говорехме колкото да мине времето. Нищо утешително. Изведоха го една сутрин. Прегърнахме се и се просълзихме. Изпратихме го с удари по вратите. Дни наред не бях на себе си. Може би за назидание от управата се пошегуваха с мене. Осъдените на смърт чрез обесване ги извеждаха към 5 часа след обяд, уж на свиждане, за да избегнат може би по-драматичното извеждане вечер, което се преживяваше от всички във Варненския затвор. Но за това по-късно. Един ден ме повикаха и мен за свиждане. Веднага съседите по килия реагираха, аз казах трагичното „Сбогом, другари" и с надзирателя поех надолу. За мое учудване наистина вместо към залата за свиждане, където затваряха осъдените до екзекуцията, ме заведоха в канцеларията, където ми връчиха един пакет. В него имаше книга – „Война и мир" на Л. Толстой. Подписах, че съм я получил. А горе я прелистих внимателно. Не открих нищо като скътана бележка. Но при втори преглед открих на 111 страница написано „Обичам те" от Ана. Развълнува ме много.

В началото на годината (1943 г.) ме предупредиха, че ни местят в друг затвор. Групата, определена за прехвърляне в Плевенския затвор, се проточи по улицата. Пешком отведоха колоната, заградена с пеши и конни полицаи, до гарата. Настаниха ни в стария Плевенски затвор, който се състоеше от четири по-големи стаи и няколко по-малки. Разпределиха ни така, че в нашата стая, която побра над двадесетина души, трябваше да се оставят неколцина на пода между двата нара. Само за мястото под прозореца не се намериха мераклии освен ние тримата – Христо Чернокожев от нашия процес, Иван Кръстев, с когото се сближихме по пътя, и аз. Условието бе, че си запазваме мястото под прозореца и през лятото. Пристигнахме зимно време. Това бе тежка зима и ние, вместо да се събличаме, навличахме всеки каквото има и освен това един пуловер завит на главата и един дебел китеник върху нас. И пак ни беше студено. Най-много ни измъчваше теснотията, лежахме свити като сардели.

Може да се каже най-общо, че Плевенският затвор изигра ролята на университет по марксизъм-ленинизъм и по възпитание на кадри. Имам предвид самата организация – по три часа лекции с разбор на поднесения материал, след обяд на малки групи разработвахме въпросите, свързани с темата, обсъждахме допълнителна литература с желаещите да задълбочават знанията си. И това трая повече от година и половина. В стария затвор нямаше надзиратели. Те се явяваха в определения вечерен час, за да заключат килиите и стаите, в които спяхме.

Всички правехме половинчасова гимнастика сутрин. Нареждахме се по двама. На мене ми се случи двадесетина пъти да вдигам на своя гръб Трайчо Костов, а той мене на неговия. В неделя всеки се занимаваше със свои проблеми – чистене, пране, игра на шах. Бяхме образували две команди за волейбол. Бях добър. По мое предложение нашият тим се нарече „6-те хали" с основен забивач Лъчезар Аврамов. Имахме и кръжок по френски, ръководен от Йордан Чобанов, адвокат, завършил право във Франция и Белгия. Нямахме учебник – ползвахме книга с новелите на Мопасан. Убедих се, че език не се учи само с учебник. Към групата ни се присъедини един затворник от 30-те години, който бе научил почти половината думи от речника на Яранов. Страдаше много, защото не можеше да улучи точния превод на думите, за които по-подхождаше второто или третото значение.

През пролетта на 1944 г. дойдоха на свиждане Ана и Жечка Карамфилова; Жечка идваше за Марин Бангиев.

Затворническата тема е много богата, особено ако се заемеш с обрисуване на характери и отделни случки. Повечето от политзатворниците на Плевенския затвор имаха политически биографии, когато попаднаха в затвора. Но и след това заемаха отговорни постове. Някои на самите върхове на властта – партийна и гражданска, други – на по-долните етажи. Достатъчно е да спомена Трайчо Костов, Райко Дамянов, Стефан Богданов, Георги Ганев, Иван Масларов, Цоло Кръстев, Йордан Чобанов и десетки други, които си направиха име след затвора. Някои от тях тежко пострадаха.

Ще се спра на някои моменти, които ми направиха впечатление, по-скоро отрицателно. Един щрих, който говореше колко нетърпими са идеологическите различия в нашите среди. Имаше един политзатворник, участник в Септемврийското въстание, който по най-недопустим начин изразяваше несъгласието си с лявосектанството. В Плевен се намираше един варненец – Янко Христов, левосектант, от ония герои, които бяха готови на всякаква саможертва, щом партията си каже думата. Казах герой, защото бе известен из нашия край именно като „героя" на издиганите трибуни през 30-те години. Много пъти е бил буквално премазван от бой, показвал е окървавена риза в съда. Та този другар бе взет на мушка, защото по време на лекциите си позволи да не се съгласи с даваните оцен-

ки. Беше лишен от участие в т. нар. „столче" и оставен само на затворническа постна чорба. (Ръководството на затвора в Плевен активно подпомогна изграждането на „столчета" на политзатворниците, събирайки в едно имащите възможности да получават храна с други, лишени от тази възможност.) За един месец побледня и взе да се олюлява. А въпросният политзатворник пред очите ни, докато се разхождахме, на два, може би три пъти се правеше, че не е забелязал Янко, блъскаше се в него и с ругатни го удряше. Няколко души, засрамени, обърнаха глави, други обаче се смееха. Като библиотекар аз поддържах контакт с Янко Христов. Попитах го защо не се премести. Той ми отговори, че е направил постъпки.

За учудване ли е, че се намериха по-късно хора, които с настървение се хвърлиха да инквизират свои другари от затвора? Самите Трайчо Костов, Стефан Богданов, Георги Ганев, Иван Масларов, Цоло Кръстев не изпитаха ли на гърба си последствията от това възпитание?

Ще спомена още един случай. През пролетта на 1944 г. след престрелка бе ранен и заловен Любен Цветанов, член на ръководството на РМС в Плевен, участник във въоръжената антифашистка съпротива. След като завърши следствието, докато се насрочи делото, той беше изпратен в затвора при нас. Естествено ръководството на затворниците се занима с неговия случай – какво поведение да държи пред съда. Становището бе да отхвърли обвиненията и да не се признава за виновен. Обаче другарите комунисти отвън настояваха той да направи признания, т. е. да не отхвърля очевидното, без да повлича след себе си други хора. Само така той можел да избегне смъртната присъда и сигурната екзекуция. Л. Цветанов след известни колебания пое тази линия на поведение. Сам бе юрист. Когато след гледане на делото той бе върнат в затвора, ръководството му наложи наказанието „студ", т. е. никой да не разговаря с него. И след излизането ни от затворите отношението към него продължи, а като член на партията той бе възстановен едва след няколко години. Аз не можех да разбера такъв подход.

Ще засегна и случая за пречистването чрез самокритика. Определен бе един „ден на самокритиката". В присъствието на Трайчо Костов кой с дълъг разказ, кой с няколко думи си разкриваше душата и облекчен се отдръпваше настрана. С Панайот Христов от София, студент юрист, се бяхме много сближили. Гледахме на това събитие с недоумение. А Панайот бе от комунистическо семейство, добре познато на Трайчо Костов. Усетих, че Пиньо, така му викаха галено, фиксира бай Трайчо, без да каже нищо, само се отдръпна назад. Отдръпнах се и аз. Дали това наше поведение и нашият отказ изиграха някаква роля не знам, но Трайчо Костов след няколко минути прекъсна акцията с няколко похвални думи.

Доста често в разговори е ставало дума и за отношението в затвора и след това към Евгени Чемширов, зетя на генерал Владимир Заимов, който волно или неволно предава на Гестапо генерала. Стана така, че троянската

група бе доста силна и около нея придадоха още неколцина, та станахме може би най-многолюдното „столче“. От Троян бяха Христо Чернокожев, Минко Тодоров – Торонто, Ангел Стефанов, от Варна семейството Юлзари [Рафаел и Илич (Илчо)], баща и син, и аз, освен това Георги Башикаров от парашутистите, спуснат извън България (затова останал жив), Митка – истински артист – един от двамата радисти руснаци, Иван Кръстев от Говедарци, Георги Петров, студент, по-късно посветил се изцяло на Родопския край, и Евгени Чемширов, също от Варна. За него ще отбележа, че бе изключително контактен, с неподражаемо чувство за хумор. За кратко време той успя да предразположи към себе си голяма част от затворниците. Като разбра, че съм от Варна, той ми говори за брат си, съден по конспирацията в Морското училище, току-що освободен. На няколко пъти Чемширов бе викан на разговор от ръководството на затвора.

(Ето как той ми предаде своята версия за провала на генерал Вл. Заимов. Предателство нямало, а само стечение на обстоятелства и наивност от негова страна. Някаква германска фирма му предложила за туристически цели да пропътува с магаре до Берлин. Лекомислено той се срещнал и с генерал Вл. Заимов и така вероятно бил причинил и разкриването му. Но Арам Хаджолян, известен фотограф от Варна и от същия процес на генерал Вл. Заимов, ме уверяваше, че Е. Чемширов е бил предварително вербуван. След процеса той се опитал да отрови Чемширов и затова ги разделили в различни затвори. След излизането от затвора Чемширов се установи в София. На няколко пъти дойде у дома. Той лично ми разказа как съветските служби го потърсили, за да го задържат и ликвидират като агент на Гестапо. Но по нареждане на Трайчо Костов той бил изпратен извън София, на скришно място, докато опасността се разминала.Стефан Богданов по-късно ми потвърди казаното, защото на него Трайчо Костов възложил грижата да скрие Е. Чемширов. Синът на генерал Заимов, Стоян Заимов, пък обвиняваше открито органите на милицията, че са спасили един провокатор и чужд агент. Няколко пъти съм имал разговор със Стоян Заимов, той отстояваше непреклонно своите обвинения, че неговият зет съзнателно е предал връзките и самия генерал. А Чемширов продължаваше да пие много, изглежда не можа да преодолее съмненията и наскоро след това почина от инфаркт.)

Искам да кажа няколко думи за Трайчо Костов. С цялото си държание, образец на скромност и принципност, той си бе спечелил любовта на всички политзатворници. Не беше много приказлив и общителен, но намираше начин да контактува с повечето затворници – и млади, и по-възрастни. На два или три пъти разговаря с мене. Доволен ли съм от лекциите? Какво чета извън тях? Третия път ми предложи да изнеса кратък доклад „Какъв трябва да бъде ремсистът?“. Аз се смутих и казах, че не мога да подготвя такъв доклад. Но той настоя и ми насрочи среща на следващия ден – да бъда с хартия и молив. Така в около едночасов раз-

говор той ми помогна, като на места направо ми продиктува въпросите, които да засегна. Доклада изнесох и го запазих. Той ми послужи като основа за доклад пред целия състав на РМС във Варна след 9 септември 1944 г., когато като член на Окръжния комитет на РМС трябваше да говоря и за задачите, които ни предстоят.

Ще забегна напред и тук ще разкажа как видях Трайчо Костов единединствен път отблизо след 9 септември 1944 г. Той беше снет от ръководни длъжности и изпратен на работа в Народната библиотека. В Лозенец, на моста, който свързва бул. „Евлоги Георгиев" с Търговската гимназия, срещнах Трайчо Костов. Той вървеше пешком. Пресрещнахме се на самия мост. Спрях се пред него и се обърнах с обичайния поздрав. Но вместо да ме заговори, той се обърна към мене с думите: „Коленце, не се спирай до мене, опасно е." И отмина. Бях потресен. За самия процес ще кажа няколко думи по-нататък.

По внушение на Трайчо Костов бяхме посъветвани тези, които имат възможност, да пишат на своите близки и да се изтеглят по-близо до родните си места. Аз писах на нашите и те направиха постъпки да ме преместят. Някъде през март или април 1944 г. се озовах във Варна с верига на единия крак. Така прекосих половината град. Видяха ме познати, помолих да предупредят домашните ми. След един ден имах и първото свиждане с майка си и брат си. Те бяха познати на затворниците, защото майка ми и през лятото, и през зимата заедно с брат ми им носеха храна почти всяка седмица. Викаха ѝ „майчице".

Варненският младежки затвор бе пълен с познати. Събраха ни в една килия с Атанас Лютов, дългогодишен приятел. Вратата ни се отваряше леко и това облекчи местенето от килия в килия, защото веднага ме включиха в лекторската група. Носех в сандъчето, с което пристигнах, много материали от Плевен, включително и лекциите по история на БКП на Трайчо Костов.

Но за мен това бяха кошмарни месеци. Толкова изпълнени присъди за толкова кратко време едва ли се е случвало в друг затвор. Висящи присъди, някои с година и повече, други с месеци, за които се говореше дори, че могат да бъдат отменени, бяха изпълнени в няколко дни – на Сава Ганчев и Стоян Мураданларски, на поета Стефан Йовчев, на ученика Христо Узунов. А едновременното обесване на осем младежи от разбития Омуртагски отряд! Истинско сътресение ни постигна всички в затвора. Ходехме като замаяни. Не можехме да повярваме, че е възможна такава жестокост. (Моля да се прочете книгата на Недялко Куртев за Варненския затвор под заглавие „Окована младост", София, 1994 година.) Аз също съм имал повод да говоря по различни случаи, но сега не мога да надвия себе си. Ще се задоволя да кажа само, че въпреки зверския облик на фашизма при излизането на затворниците и грандиозната манифестация, завършила със завземането на властта, не бе допусната саморазправа дори с убийците

на Янко Костов и неговите другари, които бяха изведени на морето и удавени през август 1944 г. Краят на войната се виждаше, а изпълнението на смъртни присъди продължаваше и в още по-голяма степен избиването без съд. Ястребино е от това време!

„Девети септември" във Варна

Всъщност събитията по вземане на властта се проведоха във Варна още на 8 септември 1944 г. В затвора се създаде комитет за организирано излизане на политзатворниците по случай обявената амнистия. Георги Богданов – Левака движеше нещата отвън, беше издействал да бъде настанен в болница. Разнесено бе в града, че ще се отворят вратите на затвора на 8-ми сутринта. Родители и близки дотичаха от всички краища на града. Бяхме предупредени да не се пръскаме, като в челната редица заеха места главно варненци. Създаде се и охрана отпред и отстрани. Там бях и аз. Дежурните моряци на караулите бяха спечелени, те не се намесиха да попречат на раздвижването още на 7 септември. Нея нощ никой не спа. Заранта рано Арам Хаджолян, от групата на генерал Вл. Заимов, вкара фотоапарат и ни бяха направени много снимки. По килии, на двора, на изхода. Снеха и няколко души варненци заедно. Има ме и мен.

Манифестацията се насочи към градския площад. Допущахме, че легионери могат да направят някоя провокация, затова съгледвачите бързаха напред. Опасенията се оказаха напразни. В общината бяха събрани част от местните власти и генерал Никола Христов в очакване на съветската армия. Те бяха задържани в кметството и мястото им се зае от представителите на новата власт – от БКП Ламбо Теолов, от ОФ Петър Бомбов, от БЗНС Георги Трайков, владиката. Излязоха на балкона, посрещнати въодушевено от натрупаното множество. Докато отделни групи се насочиха към участъците, където обезоръжаваха полицаите, няколко души получихме нареждане да се явим в кметството. Бяхме разположени вътре така – Коста Янков охраняваше горе стаята с генерала, Дичо Атанасов горе на стълбището за целия етаж, аз долу на партерния етаж, а отвън вече няколко души. Указанията бяха строги – да не допускаме никого.

На първия митинг, когато няколко души се изредиха да говорят, бяха изречени злополучните слова, че се установява съветска власт и да живее „Варненската комуна". Последва реакцията на Чърчил и на Сталин, подготви се опровержение, дори и филм с нашите партизани, начело с Демир Борачев и с владиката отстрани.

Ще завърша с единствената жертва този ден, която предизвика взаимни обвинения, продължили до късно. За тях не мога да кажа нищо, защото скоро се откъснах от Варна, погълна ме изцяло София. Докато бях на пост в общината, представи се политзатворникът, известен с името Ангел Георгиев – Бомбата и поиска да влезе. Не го пуснах, но той се развика,

че идва по нареждане на Георги Богданов – Левака и трябва да предаде нещо важно вътре. Пуснах го, пусна го след това и Дичо Атанасов. Какво е станало после не знам. Чу се изстрел и се понесе новината, че генерал Никола Христов е застрелян. По чие нареждане не се разбра нито тогава, нито узнах по-късно.

В организационно отношение се създаде най-напред окръжен комитет на РМС, начело с Росен Олянов, в който бях агитпроп. Скоро обаче бе обособен областен комитет на РМС начело с Пенчо Кубадински, в който влязоха от варненска страна Милка Пеева, Марин Бангиев и Георги Аргиров – Хищника (прякор, спечелен в затвора, защото ядеше само месо). Аз останах в околийския комитет, но не задълго. Един ден ме повика Пенчо Кубадински, за да ми съобщи, че комитетът се спрял на мене за политически офицер, да се стягам за София. Върнах се в къщи да се готвя за път. На другия ден обаче получих мобилизационна повиквателна като запасен офицер да се явя срочно в Школата за запасни офицери.

В ШЗО сварих колегите си медици от четвърти курс, към който принадлежах, макар и да бях изостанал с изпитите. Всички бяхме мобилизирани за бързо обучение и подготовка за фронта. Обучението вървеше по две линии – строева подготовка, но основно военномедицинска. Готвеха ни за фронта, за където бяха заминали вече стажант лекарите, последна година студенти. Използвах тази възможност, за да се явя на няколко изпита. Докато ни подготвят и нас за заминаване, войната влезе в заключителна фаза, обучението стана излишно и нас ни разпуснаха. Изправих се пред дилемата – сега накъде? Да се върна във Варна или да остана в София? Във Варна ме очакваше организационна работа по линия на РМС. В София – да продължа явяването си на изпити и да завърша следването си.

Междувременно беше възстановен БОНСС с председател Начо Папазов и организационен секретар Ана Върбанова. Беше комплектувано ръководство, в което бях включен и аз. С Красен Киряков наехме квартира на улица „Карнеги“ № 6. Така поех отново пътя на студента. Натрупах книги за изпити, намерих си работа в мензата срещу храна на обяд, залегнах върху изпитите.

Ще опиша още един случай с колега от нашия курс — Васил Ванков от Варна. Той беше член на легиона. Това предопредели отношението към него. Скоро го обявиха за най-опасния, защото сядаше винаги към горния край на амфитеатралната аудитория и от високо следеше много внимателно нашите срещи и разговори. Другите младежи, отецпаисиевци, ратници, бяха по-небрежни и не ни се виждаха толкова опасни.

Изненада настъпи във Варна след промяната на 9 септември. Брат ми го доведе в къщи още през първите дни след 9 септември. За мое учудване Васил Ванков ми бе представен като ляво мислещ и че доста отдавна е търсел да влезе в контакт с нашите другари, но те му обърнали гръб. Дори

критикували брат ми, че дружи с него. Аз вярвам в преценките на брат ми за хората, още повече че той беше задържан, инквизиран, издържал насилието и само заради това не могли да го осъдят. Затова поканих Ванков на разговор за миналото. Ванков ми разказа тогава своята история, която не бе споделял с други, било му неудобно. Напуснал София, когато задържали баща му, Иван Атанасов Ванков, обвинен в шпионаж в полза на Русия. Осъден бил на смърт заедно с Антон Прудкин и бил обесен на 30 август 1942 година. Усилията на сина да спаси баща си не дали никакъв резултат. Той преживял много болезнено всичко това. И потърсил брат ми, комуто се изповядал и така установили дружба. Опитах се да му помогна, да го привлечем по-близо до нас. Но за краткото време, през което останах във Варна, не успях да направя нещо. Бях вече мобилизиран в София и загубих следите му. Научих по-късно, че зарязал медицината, нямал материална възможност да се издържа в София и се записал в Стопанския институт във Варна. Там се сдружил още повече с брат ми. Завършвайки с отличие, Ванков останал в института и скоро напреднал както в научното си издигане, така и в административното.

И тук започнали издевателствата от неговите колеги, които с обвиненията, че е бил легионер, решили да го прекършат. Стигнали до там, че спрели негови процедури за доцент и професор и издигането му изобщо по научна линия. В такъв именно момент той дойде в София и ме потърси. Разказа ми отново всичко подробно. Аз от своя страна приготвих изложение и отидох при проф. Жак Натан, тогава в ръководството на КНИК [Комитет за наука, изкуство и култура]. Той ме изслуша и пред мен нареди до Варна да се прекратят всякакви затруднения на Ванков. Допуснат бе до всички възможни постове и наскоро след това бе избран за ректор на варненското висше стопанско учебно заведение. (Казаха ми по-късно, че нещо се бил възгордял много. Но, уви, Ванков почина рано от рак.)

Интересно, че имаше хора, с които ни свързваше общата ни дейност, участието в РМС, във варненската гимназия, а по-късно и в партията, но дали по биологически или по някакви други неведоми пътища, с някои не можахме да се сближим. Дори нещо ни отблъскваше един от друг. Това се случи например в отношенията ни с Янко Чибуков, съученик от гимназията и ремсист. Той започна със забележки за брат ми, за мене, докато стигна да се прави, че не ме вижда, когато се разминавахме в парка на София. Не мога да си обясня защо. На 9 септември 1944 г. той не беше във Варна, затова не бе включен в никое ремсово ръководство. Допускам да е постъпил в милицията, без да знам това със сигурност. Първата му забележка в годините след 9 септември 1944 г. бе аз да обърна внимание на брат си, който току-що бе завършил гимназия, защото бе изключен по време на провала на РМС в гимназията. Искаше от мене да му внуша да не дружи с „варненските бараби“. Не можах да разбера за какви „бараби“ става дума.

А на мене ми обърна внимание да не ходя със своето изтъркано сетре, правело лошо впечатление. Затова, разбира се, не му обърнах никакво внимание, но той пренесе това си отношение и в София. При една среща ме спря и доста грубо се зае да ме „напътства", и то на улицата. Естествено аз го нахоках и остро му казах какво мисля за него. Така започнаха да се зараждат нови отношения, по-сложни от „свои" и „чужди".

Студент медик в София

Положих много усилия за изпитите. Трябваше да настигна или да не изостана много от съкурсниците си. При това трябваше да се готвя или най-малко да присъствам на упражненията. Толкова бях отвикнал от медицинска среда, че по време на една лека операция на болен, с рязане на нещо, аз тупнах в безсъзнание. Помагаше ми това, че бях в „перманентна сесия" – събираха ни няколко души и ни изпитваха извън сесиите. Редуваха се добри бележки, но имах и тройки. Особено от клиничните дисциплини. Веднъж ме върнаха да повторя изпита при проф. Стоян Киркович – по вътрешни болести. Запомнил съм изпита при проф. Константин Пашев – по очни болести. Учебникът му бе около 500 страници. Всички четяха един малък компендиум от няколко десетки страници. Подготвих се и аз по този начин.

Още от вратата проф. Пашев ме подхвана: „Ще преглеждате ли болни с очите? Съветвам ви да не го правите." Обещах му. После ми казаха, че когато изпитвал групи, правел същото. Заклевал ги да не пипат човешко око и им пишел тройки. Най-сложно за мен във факултета бе преминаването през клиниките. Беше ми тежко, защото виждах, че определено не съм за тази професия. А в акушеро-гинекологическото изродих и пет жени успешно – хубави бебета, но окончателно разбрах, че другаде трябва да се насоча. Обаче амбицията да завърша бе толкова силна, че успях да догоня колегите си, с които започнах първи курс, като накрая изостанах само с един семестър. През пролетта на 1947 г. бе промоцията ми на доктор по медицина (още не бяха въвели само лекар).

На два пъти през този период попаднах и като пациент в болницата. Един ден се почувствах много зле, с висока температура и ускорен пулс. Помолих хазяйката да повика Веньо Кавракиров, той веднага дотича. Прегледа ме, излезе навън, поръча срочно линейка и едва тогава ми каза – апендисит. Отведе ме право на операционната маса и Янаки Холевич, тогава стажант лекар, ме оперира. После ми каза, че апендиксът ми се спукал в ръката му. Имал съм късмет, защото повечето спукани вътре апендикси завършваха с летален изход – тогава у нас нямаше пеницилин.

Изглежда, че късметът ми направи и втора услуга по това време. Посети ме един политзатворник от Варна. Той бе въоръжен с пистолет и с голяма любов ми го показваше. Аз бях полулегнал, с възглавници зад

гърба и четях. По едно време той насочи към мене пистолета. Аз инстинктивно се наведох силно надолу към леглото. Пистолетът се оказа пълен, куршумът мина през коляното ми в буквалния смисъл на думата и излезе от другата страна. Отмести капачката на коляното, без да счупи нищо. Как се е въртял вътре не знам. Янаки Холевич, който отново ме прие в Червения кръст, ми каза, че съм имал луд шанс. На десет хиляди души едва ли се случва един да се отърве така леко. Минах само с един серум против тетанус и няколко седмици лежане от уртикария, защото се оказах алергичен. Наложи се да пазя режим на крака си, да не скачам, да не го натъртя, с трайни, но поносими болки във влажно време.

Една група медици, между които Александър Манов, Христо Христозов, Надежда Стефанова и ние двамата с Ана бяхме изпратени на стаж в санаториума в Трявна. Там заварихме Елена Коларова, съпруга на министъра на здравеопазването Петър Коларов. Направи ми впечатление нейната сдържаност при нашия ентусиазъм. Беше предизборна обстановка и ние станахме инициатори на срещи и разговори. Но тя любезно ни отказа да се включи и проявяваше дори неразбираема тогава за нас хладина към суперлативите ни за Съветския съюз. По-късно тя постъпи в Селскостопанската академия, имахме възможност отново да се срещнем и говорим, когато и ние узряхме.

От това време датира и първото устно мъмрене, което получих от ЦК на РМС. Пред дошлите в Трявна на кратка почивка Ламбо Теолов, Милка Пеева и Росен Олянов от Варна, споделяйки впечатления от работата ни в София, им се оплаках, че има известно подценяване на работата със студентите и изобщо с висшите учебни заведения дори от ЦК на РМС. Често на събрания и конференции студенти и преподаватели идват неподготвени. И дадох за пример една среща с Нинко Стефанов, по това време секретар на ЦК на РМС; посочих и положителния случай със срещата на Живко Живков. Едва се върнах от Трявна и ме повикаха в ЦК на РМС при Ж. Живков. Него бяха натоварили да ми съобщи недоволството на ЦК и наложеното устно мъмрене за моята критика. Марин Бангиев ме пресрещна още на вратата и ме предупреди за какво ме викат. Но Ж. Живков претупа въпроса. Аз бях в неговия ресор. Дори не спомена повече за случая. Той ми възлагаше конкретни задачи за изпълнение. Така и в случая разговорът протече как да се справим с исканията на кандидатстудентите за приемане без ограничения. Дотогава в Софийския университет в решаващите факултети се приемаше строго фиксиран брой. Тази задача не се оказа лека, защото се включиха и бивши фронтоваци. Така се появи cursus magnus в Медицинския факултет, който по него време се оказа най-модният за следване.

В БОНСС

На Първата легална конференция на БОНСС след 9 септември 1944 г. доклад за задачите на БОНСС изнесе секретарят по организационните въпроси Ана Върбанова. Тя е била в бойните групи на Славчо Радомирски с пряк ръководител Величко Николов. Конференцията бе поздравена от името на ЦК на РМС от Елена Гаврилова. Между другото тя отбеляза в своето изказване, че „студентите са в дълг пред народа“. На това последва репликата на А. Върбанова, че студентите са изпълнили своя дълг пред народа. Това бе отглас на изкуствено насажданото години наред – и преди и след това – подценяване на интелигенцията от ръководните органи на партията.

През май 1945 г. бяхме приети за членове на БКП наред с група бонсисти, т. нар. БОНСС-ов набор. По това време се разгърна и бригадирското движение в чужбина и у нас. Срочно ме повикаха да се заема с чуждите бригади, отсядащи в София. Очакваха голяма група французи, които след като били в Чехословакия, пожелали да посетят и „родината на Георги Димитров“. Освен това малки групи, дори и единични лица пристигаха постоянно. ЦК на РМС възложи тази работа на Райна Георгиева, а тя повика мен. Знаеше, че имам слабост към нея, уважавах я. Предложих най-напред да уредим престоя на французите в София за два дни, а след това конкретно ще решаваме. Направих общ план за идващите: за всички – мъже, жени, — централната баня с теляк. Такова нещо няма в Европа. След това обяд в мензата на университета. След обяд – концерт. Приеха и предложението ми Константин Станкович от Варна да им сервира познати западни образци на пиано – Шопен, и по избор – един час. Вечерта – в градински ресторант среща с младежи, хора на изкуството, науката. На следващия ден – разходки из София и изпращане с влак. По това време ползвахме само влакове. Не се провалихме нито веднъж. Заминаваха си с благодарност. Дори с писма изразяваха своето задоволство.

Само с французите не можах да изляза на глава. Дойдоха над сто души. Поискаха две неща в повече – непременно да отидат на строителен обект и второ, да посетят Варна. Живко Живков, с когото говорих, се съгласи да посетят и останат няколко дена на линията Перник – Волуяк, да им се даде по една кирка или лопата. Аз останах в София да уреждам пътуването за Варна. Не беше леко, защото трябваше да уредим допълнителни вагони и за отиване и за връщане. Реших да им откажем това удоволствие. В този смисъл говорих с техния ръководител, който остана в София. За по-голяма убедителност уредих среща с Йордан Чобанов, по това време главен прокурор, френски възпитаник; ще ги поласкае и заедно по-лесно ще се справим. Но стана обратното. Когато френският младеж показа шията си с ясен белег от натъртване (бил качен на бесило от немците и въжето се скъсало) Й. Чобанов отстъпи пред настойчивостта им. И пред

още един аргумент. Как така да не видят Черно море, където се е подвизавал Андре Марти!

Но окончателно всичко се разреши, когато заранта ми се обади Живко Живков. Да отида веднага и да си прибера французите, че разстроили работата на бригадата. Българските младежи се втурнали към чешмите за миене. Там французойките по гащета и прехвърлена кърпа на рамо, колкото да се каже, че имало нещо, се плискали с вода. Та изпущат ли нашите такъв сеир? Насочили се от всички части да гледат французойките... Ж. Живков помогна да намерим вагони и за отиване, и за връщане.

Също по това време Елена Гаврилова поиска да приготвя тезиси, които да се използват за конкурс във връзка с решението за създаване на ЕМОС. Написах тезиси под заглавие „Борбата на българския народ..." (в-к „Отечествен фронт", 7 октомври 1945). Връчих текста. След няколко дена тя ме повика и ми каза, че Васил Коларов поискал да ги прочете. Те били отишли при него заедно с Гроздан Векилов. В. Коларов ги прочел и без да нанесе каквато и да било поправка, ги одобрил. Веднага ги дали за отпечатване във вестника. Аз имам изрезката, защото това е моята първа публикация на историческа тема. Ще се позова още веднъж на тези тезиси, защото и те изиграха роля за насочването ми към историята.

Един ден съпругът на една наша близка позната предложи да ни заведе до Рилския манастир. Превозвал за там дъски с камион. Качи ни върху дъските, които постлахме добре, зави ни с мушамено покривало, защото почна да вали. Така стигнахме, преспахме и разгледахме манастира, околностите. И точно тук попаднах на група студенти, водени от проф. Александър Бурмов. Спореха по македонския въпрос – са ли и могат ли да станат нация, отделна от българите, живеещите там българи. Аз още бях под впечатленията на Върбан Ангелов и Никола Гаврилов, които непосредствено след 9 септември 1944 г. взели една кола и няколко дена обикаляли Македония. Върнали се убедени, че се извършва едно национално престъпление. Колебаеха се да пророкуват дали този експеримент ще успее или ще пропадне. (Аз имах случай да говоря на проф. Д. Косев за впечатленията му по този въпрос, когато постъпих в Института по история. Той беше на същото мнение.) Тук ще отбележа, че казаното от мене и като моя позиция се понрави на проф. Ал. Бурмов. Той ме попита какво работя. Обясних му, а той изрази съжаление, защото тъкмо набирали хора за Историческия факултет. Но когато между другото споменах, че съм автор на тезисите за ЕМОС, той остана изненадан. И изтръгна от мене обещание, че ще го посетя в София и в университета. Тази среща в Рилския манастир и разговорите след това с проф. Ал. Бурмов изиграха голяма роля за скъсване с медицината и с чисто партийната работа, за преориентацията ми към историята.

През март 1946 г. сключихме брак с Ана. Бяхме облечени в отпуснати от комисарството платове, доста груби, но на сърцето ни беше широко.

В дома ни дойдоха не по-малко от шестдесет души приятели от различни периоди и професии. Като се хванаха за ръце и затропаха хоро, подът заскърца. Хазяите отдолу помислиха, че плочата няма да издържи. С нашата сватба повлякохме и останалите приятели, по-големите – Веньо Кавракиров, Янаки Холевич, и по-младите – Цанко Стойчев, Александър Манов, Маргарита Хлебарова, Мавроди Петров, Христо Христозов, Красномир Киряков, Кольо Гаргов, Димчо Кръстев и съпругата му Лиляна Трифонова.

През лятото на същата година прекарахме десетина дни на морето, по-скоро на плажа, където разположихме палатка. Намерихме почти безлюдно място докъм заграденото пространство на двореца Евксиноград. Другарите от ремсовото ръководство не бяха съгласни да ни пускат така сами. Марин Бангиев дълго ни разубеждаваше, но накрая отстъпи, като каза, че ще предупреди постовете около парка на двореца да ни имат предвид.

Ние си бяхме взели храна, вода имаше наблизо, така че с Ана се отдадохме на пълна почивка. Къпехме се голи рано сутрин и късно вечер, гонехме се по пясъка. По-късно узнахме, че от горните етажи на близката станция ни забелязали и сутрин си нагласявали бинокли, за да ни гледат. Изкарахме наистина в неповторимо безгрижие няколко дни, около седмица, каквато не ни се случи повече така пълно. Накрая си стегнахме багажа и се прибрахме при нашите в града. Само след няколко дена във Варна стана голямото наводнение от проливни дъждове, които отнесоха плажните ивици на много места. Решихме да посетим мястото, където прекарахме тези слънчеви дни. Оказа се, че ние сме били точно под мястото, откъдето водната стихия си беше пробила път и отнесла със себе си големи дървета и камъни. Наводнението започнало през нощта, внезапно, и ако ни беше сварило, сигурно щяхме да загинем. Винаги ми се е струвало, че съм роден може би под щастлива звезда.

В семейството на Върбан Ангелов

Тук ще се отклоня малко, за да разкажа за някои събития, които са свързани с живота на моя тъст, защото и те имат своето въздействие върху мен.

Още в Плевенския затвор веднъж Трайчо Костов ме повика и ме пита за моя „тъст“. Казах, че още не ми е тъст и че през цялото време на моето пребиваване в София той е бил по лагерите. Ставаше въпрос за събитията в Еникьойския лагер, където Върбан Ангелов осуетява една „провокация“, както пише в своите спомени Цола Драгойчева. Но това е станало с цената на големи разправии, които тогава не знаех, но научих впоследствие. Не за това става дума сега.

Ще започна с Народния съд. Както е известно, В. Ангелов бе един от главните обвинители по отношение на депутатите и участва в подготовката на целия обвинителен акт. От него и от Никола Гаврилов, също народен обвинител, знам, че за смъртно наказание те се спрели на ограничен брой виновни депутати с деяния срещу разгръщащата се съпротива, около петнадесет души. Двамата се срещнали с Трайчо Костов, който изцяло се съгласил с техните доводи и с предложената бройка. След един-два дена Никола Гаврилов бил повикан от Трайчо Костов, който смутено казал, че обстановката се променила и че броят на осъжданите трябвало неколкократно да се увеличи. Такова било новото решение.

(В наскоро излязла книга на проф. Васил Иванов са публикувани извадки от протоколите на Политбюро на БКП. След намеса на Георги Димитров Трайчо Костов заявява на срещата с обвинителите на 20.01.1945 г.: „Обвинителите Георги Петров, Никола Гаврилов, Върбан Ангелов и Владимир Димчев проявяват неоправдано снизходително отношение към някои от подсъдимите. С линията на другарите обвинители по никакъв начин не можем да се съгласим... Никой от депутатите (освен умрелите преди 1941 г.) не следва да бъде оправдан.“ Такова категорично е и становището му към изпълнението на присъдата на Никола Петков въпреки отрицателното отношение на Васил Коларов. Вж. В. Иванов. Борбата против фашизма за демокрация в Народното събрание, 1923–1944 г., София, 1997, стр. 150, 151, 154.)

В деня на откриването на Народния съд заранта рано бях събуден от съпругата на Върбан Ангелов. Тя бе силно разтревожена от дошлите до нея сведения, че на митинга ще се иска смъртно наказание и за самите народни обвинители. Аз я успокоих, доколкото можах. Но на митинга наистина видях издигнати плакати за наказание и смърт на народните обвинители. Такъв лозунг на няколко пъти се подхващаше от насъбраното множество. За съжаление от депутатите бяха осъдени на смърт хора, които не заслужаваха тази участ, между които и братът на Илия Бешков.

Върбан Ангелов се е занимавал със земеделския въпрос в България още като млад юрист, студент в Йена и Лайпциг. Върнал се в страната за участие в Балканските войни. След тяхното завършване, в няколко последователни броя на „Ново време“ печата статии и студии по този въпрос. В нея той доказва, че в България господства „гладна рента“, която не допуща концентрация на земята. Димитър Благоев, който е твърдял обратното, се съгласил с доводите му и ги пуснал.

Впоследствие В. Ангелов задълбочава изследването си в няколко брошури. През 1929 г. излиза книгата му „Стопанската криза в България“. Докато е на заточение и в лагери, той пише цял труд, „Земеделският въпрос в България“, който излиза от печат през 1945 г. В него той доказва дребния характер на земеделието, което и предизвиква лятно време на село участието на временно освободени работници от предприятия,

мини. Същевременно той предпазва от увлечения при кооперирането, от посягане на земя, която служи за лични нужди. Той настоява да не се прекъсне и връзката на града със селото, като се увеличи безработицата и се стоварва селското население по градовете, на издръжка на държавата. Това е най-общо и може би грубо описание на книгата.

Основен опонент на тези възгледи е бил Петко Кунин, който отстоявал необоснованата теза за усилване на концентрацията на земята. Съмнявам се дали Вълко Червенков е чел книгата. Навярно е бил обработен. Той обаче възлага на получилия тогава известност млад икономист Евгени Матеев да напише унищожителна рецензия. Последва инкриминиране и изземване на отпечатаната книга. Това е първата книга, иззета от обращение и забранена след 9 септември 1944 г. Питал съм по-късно Е. Матеев, когато всички изводи на автора в тази книга се оправдаха, не е ли могъл да не пише рецензия. Той ми отговори, че е било поръчка „отгоре" и е нямало никаква друга възможност.

Това не обезкуражи моя тъст. И след Народния съд той пожелава да се заеме със стопанска дейност. Отишъл при Добри Терпешев, който го посрещнал сърдечно, с голямо удоволствие му показал кабинета си и дал да се разбере, че от стопански въпроси не разбира и чакал указания.

Междувременно Георги Димитров повикал В. Ангелов и му казал, че го изпраща посланик, тогава пълномощен министър, в Турция. Пост със стратегическо значение. В. Ангелов говореше отлично турски език наследствено от неговия баща, който бил учител и по турски в Шумен. Докато бяхме с Ана в Анкара (един месец), викаха го няколко пъти от министерството за среща с президента Исмет Иньоню „за да си говорят хубав турски език" вместо „запълнения с чуждици език в Анкара" по думите на Иньоню.

В посолството в Анкара сварихме напрежение. Оказало се, че в турските затвори имало българи – един свещеник от Македония излежал вече около 9 години; а и едно семейство от България, трима души – баща, дъщеря и зет (или син), не си спомням – участници в съпротивата. След разбиването на Габровския отряд забягнали в Турция, но там били задържани и осъдени като български шпиони. Освобождаването на свещеника станало сравнително лесно – аз го видях и там и след това в България. Той идваше всяка година, докато беше жив и ни носеше в една кошничка круши.

Не така протече работата със семейството. От София се получил отказ за съдействие и съвет нещата да се оставят така, както са. Тогава В. Ангелов се обърнал за съдействие към Благой Пенев, по това време областен управител в Пловдив, и го убедил да арестува двама от турските шпиони и да ги осъдят на смърт за размяна чрез българското посолство. Така и станало, но от България тогава му забранили да допусне освободените до посолството, уж че били завербувани като турски шпиони. Докато уреди

само заминаването им той ги приел за няколко дена и сетне ги изпратил със самолет за Истанбул и оттам с кола до границата. Там обаче ги чакали нашите, поели ги и отново по бързата процедура осъдили бащата. Трябвало В. Ангелов да дойде в София и с помощта на Богдан Шулев успели да уредят Георги Дамянов да се намеси и да го помилва. В дъното на това гонение според тях бил Иван Райков.

След изтичане на мандата му В. Ангелов се завръща в София, където му възлагат да организира Арбитражния съд. Създава го, получава похвала. Обаче като Главен арбитър на републиката той завежда дело срещу и осъжда Антон Югов, който като министър на вътрешните работи ощетил БДЖ с разпиляване на транспорт и техника. Това накарало А. Югов да отиде при В. Червенков с думите: „Днес съди мен, утре ще осъди теб! Какво да го правим?" Така го освободили от Арбитражния съд и го насочили отново на посланическа дейност в чужбина. Възложили тази задача на Тодор Живков.

Ето как протекъл разговорът между двамата по думите на Иван Башев, който присъствал и разказал след това на колегиума в министерството: „Бай Върбане, е, пак ще те правим посланик, решено е вече. Къде искаш да те пратим?" В. Ангелов отговорил: „Понеже знам немски, най-добре ще е в Берлин." Отговор: „Не мога, бай Върбане, не си член на ЦК, а там само такъв можем да изпратим." В. Ангелов: „Та, аз да не съм по-лош от другите членове на ЦК. Ти имаш едно тефтерче, пиши ме и мене там, и готово." Смели се всички и дълго разправяли за този разговор. Изпратили го посланик в Австрия.

Върбан Ангелов бе човек с вроден хумор. Пак Иван Башев ми разправи следния случай. Отишъл В. Ангелов на Залцбургските моцартови тържества. Самият той беше много музикален, свиреше на цигулка. Пратил оттам телеграма за тържеството. От София му отговорили: „Не ни интересува какво си слушал, а какво си говорил." Последвал отговор: „На концерт не се говори, само се слуша."

Когато станало известно, че изпращат В. Ангелов за посланик в Австрия, у дома дойде развълнуван [Емил] Разлогов, освободеният посланик. Той бе силно възбуден, трепереше от напрежение. Искал да предупреди моя тъст за порядките, установени във Виена от първия съветник и резидент. Всъщност той иззел всички ръководни функции и заставял дори посланика да идва на отчет при него на горния етаж. Когато се опитал да приложи същата практика с В. Ангелов, това не му се отдало. Избухнал голям конфликт и въпросът бил внесен в Политбюро. На заседанието било формулирано обвинение по донос, че В. Ангелов изложил страната със своеволия, първото от които било, че закъснял с половин час при връчване на акредитивните си писма. „И защо закъснях?" – попитал В. Ангелов. Резидентът отговорил, че бил се отбил в едно кафене-сладкарница. „Да бяхте казали поне в кръчма, та и аз да се замисля, но в сладкарница не

съм влизал през живота си.“ И добавил: „Кой посланик определя кога и през кои улици да пътува при връчване на акредитивните документи?“ Владимир Поптомов първи се възмутил, а след това и Вълко Червенков. Изработени били правила за порядките в посолствата, и по-специално за правата на посланика. Резидентът бил отзован.

Спирам до тук, защото моята цел е само да посоча в каква среда попаднах. Когато В. Ангелов се пенсионира, в дома ни идваха многократно на посещение много другари. Изброявам не по ред на важност — Борис Копчев, Георги Станкулов, Иван Винаров, Йонко Панов, Стефан Богданов, Иван Бояджиев, Никола Гаврилов, Борис Спасов, Янко Петков и други, сами или със съпругите си. Това бяха срещи на откровени разговори върху миналото и настоящето, за положението у нас и в Съветския съюз. Но нямам правото да споделям видяното и чутото от тези лица. Вероятно те са оставили свои спомени, освен отпечатаните и ръкописи. На няколко пъти В. Ангелов ходи сам при слепия Йордан Тютюнджиев, съветник на Сталин. Но не ни каза нищо за това какво са говорили. Нито дума. Само не пожела да отиде в Москва даже когато официално му предложиха от кабинета на Т. Живков. От Виена се върна през 1957 г.

ОБЩЕСТВЕНА ДЕЙНОСТ

VIII районен комитет на БКП в София

Създаден бе със специално решение за работа с партийните организации и за провеждане на партийната политика в учебните заведения и в БАН. С пълно ръководство: Начо Папазов – председател; Стефан Белчев – организационен секретар; Николай Тодоров – секретар по идеологическите въпроси. Това бе времето на големите преустройства на висшето образование с разрастването му и въвеждането на много нови дисциплини, особено в селскостопанските и техническите науки. Беше времето на коренно преустройство на БАН, със създаването на институти, при председателя акад. Тодор Павлов. Моят ресор бе най-сложен, защото по същото време се създаде и държавен орган за ръководство на науката и културата КНИК с председател Вълко Червенков и отговорен секретар Елена Гаврилова. Представител на КНИК участваше на всички заседания на бюрото на VIII РК. Това бе проф. [Александър] Нейнски, завърнал се емигрант от Съветския съюз. Улегнал мъж, отстояваше интересите на КНИК упорито, понякога както ги разбираше той. А ние бяхме млади, не по-малко упорити в провеждане на новото. Споровете бяха чести при търсене на решения, остри, защото се преплитаха интереси държавни, на нови колективи, пък защо не и на новите ръководители на звената – БАН, ректори, декани,

директори на институти. Нека да не забравяме и прякото ни ръководство от Градския комитет със секретари Тодор Живков, Борис Велчев и Митко Григоров. Митко Григоров бе изтеглен в ЦК като ръководител по идеологическите въпроси. (С него съм работил най-много.)

Смятам, че архивите на всички тези институти съдържат достатъчно данни за дейността на VIII РК на БКП. Затова се считам освободен от задължението да говоря дори за своя ресор. Ще засегна само някои моменти, където се опитвам да определя личното си участие, отговорност, последствия.

Настанихме се в Студентския дом. За кратко време успяхме да обединим организациите в стройна структура. Разпределихме за пряко ръководство и контрол отделните висши учебни заведения между секретарите. Прехвърлихме голяма част от задачите на инструктори за по-голяма оперативност. Прояви се Нисим Аладжем, но скоро влезе в конфликт със Стефан Белчев. Възникнаха много спорове с факултетните ръководства – някъде поради сектантско отношение, криво разбрано желание да се провежда чистка, да се търсят „безгрешни“ преподаватели. Най-трудно беше именно превъзпитаването на преподаватели и студенти, т. е. да се запази преподавателският кадър, като се повишат изискванията, но да им се даде възможност и време да се справят с новите условия. Мисля, че ние се справихме, общо взето, със задачата, която ни се постави.

Не минахме за съжаление без трусове в редица институти и факултети. Сблъскахме се и с едно ново социално явление – на претенциозни амбиции за власт и постове на полуинтелигентско равнище, прикривано зад ортодоксална словесна схоластика. Но както определих своята задача, аз не пиша нито история на БКП, нито история на институтите, в които съм работил, а ги споменавам доколкото са причастни към това, което нарекох автобиографичен очерк.

У мене заговори желанието за историята, но още не беше изкристализирало. Когато обаче Елена Димитрова, сестрата на Г. Димитров и съпруга на В. Червенков, ме покани да водя семинар в партийната школа, аз приех. Слушателите бяха на различна възраст. Имаше от различни области, главно хуманитарни; бъдещи организационни работници; журналисти; спомням си Методи Танев, много прилежен, от Пловдив, и други. Така бях зает около година с История на БКП и по отделни проблеми на историята и теорията на социалистическото революционно движение.

Срещах се и с проф. А. Бурмов. Постепенно се сближихме, свърза ни трайно приятелство, което бе прекъснато само от неговата преждевременна смърт. Той ми внуши да се запиша като студент, за да имам и диплома за завършено историческо образование. Иначе ще ме гледат с недоверие. Той провери, че като висшист, ако пожелая да следвам втори факултет, признават се четири семестъра, но се изисква изпитите да се вземат в определен срок. За да бъда изцяло редовен студент, реших да се

явя и на писмен приемен изпит във факултета по история. Но възникна и друга трудност. Разрешение за втора дисциплина даваха само КНИК (Комитет за наука, изкуство и култура) и ЦК, защото се търсеха висшисти поради недостиг на кадри. Явих се при Рубен Аврамов за разрешение. Той ме изгледа с любопитство – да се откажеш от медицината му се видя невероятно и пожела да ме отпрати. Помолих го горещо, казах му, че така или иначе не ще се занимавам с лекарска професия. Едва ли ще остана и на партийна работа. Едва когато прочете тезисите, които бях писал, и пак с известно колебание, ми даде разрешение за втори факултет. Така се записах за студент по история.

На лекции ходех нередовно, колкото да видя как се преподава и да се сдобия с необходимата литература. Но на изпити се явявах най-редовно с другите студенти. Нито един изпит не съм взел в кабинет на професора, сам настоявах да става пред колеги студенти. Теглех на общо основание листчето с въпросите. Задаваха ми допълнителни въпроси. С мнозина от тия, които следваха, се сварихме на историческия фронт като колеги в университета и в институтите на БАН, и те си спомняха за изпитните сесии.

Едно неочаквано предложение от Елена Гаврилова много ме смути. Тя ми предложи да постъпя в КНИК на щатна работа като съветник. Там вече бяха Любомир Кръстанов и Георги Гълъбов. Познавах се и с двамата, но никак не ме блазнеше административната кариера. Отказах да приема предложението. След няколко дена Елена Гаврилова ме извика в КНИК и ми показа докладна записка до председателя за преминаване на работа в КНИК. И каза, че ще я депозира на Вълко Червенков. Не виждах друг изход освен директна интервенция пред В. Червенков. За пръв и единствен път използвах своя тъст. Обясних му, че само с убеждение може да се разреши този въпрос. Предложих му да настои, че съм студент и мога да приема служба само половин ден. В. Червенков приел веднага моя тъст. Неговият отговор бил – „Ние искаме и нощно време да работят нашите служители“ и оставил докладната записка без последствие. С Елена Гаврилова бяхме сърдити известно време, след това ѝ размина.

Една от големите прояви на VIII РК бе провеждането на „обществено прочистване“ на кадрите във висшите учебни заведения. Обявени бяха приемни дни по факултети с поставени папки за писмени мнения, оплаквания, предложения, критика. Аз отговарях конкретно за Историческия факултет. Имаше отговорници за всеки факултет.

Останах изненадан от реакцията при историците. Имаше преподавателски състав от десетина души, може би малко повече, заедно с асистентите. Оплакванията или по-скоро критиките засягаха само двама души – професорите Александър Бурмов и Христо Гандев, който беше декан, и то от най-солидните. Бях изненадан, защото критиките не бяха свързани с тяхната работа във факултета, а за политически деяния. И то от бивши студенти, повечето от тях ангажирани с положителни прояви по време на

съпротивата. Заех се да проуча основно причините и да разбера защо са си навлекли такова отношение.

Проучих кадровите им досиета по месторабота, партийните им документи. И двамата – членове на БКП. Срещнах се с критиците. Александър Бурмов бе обвиняван, че се поддал на увещанията и се е съгласил да стане преподавател в Скопския университет. Аналогични обвинения бяха отправени и във Философския факултет срещу проф. Асен Киселинчев и проф. Ангел Бънков. Проведох цялостно разследване на проявите на А. Бурмов, а също и за останалите двама. Не можах да установя никакви отрицателни деяния от тяхна страна. Не приехме, че е за осъждане и откриването на университет в Скопие и участието в него на наши преподаватели.

С професор Христо Гандев положението се оказа по-сложно. Обвинен бе, че за победа на немците при Сталинград обещал едно буре с вино. Но когато проверих партийното му досие се оказа, че той сам е описал не само този случай, но и как по умозрителен път стигнал до социалистическата идея, приемайки и отхвърляйки Троцки. Тук случаят придоби друг характер. Може ли да се търси отговорност за деяния, които са били честно изложени, след което партийната организация е приела лицето за партиен член? Пледирах в полза на Х. Гандев и приключихме разглеждането. Асистентът Христо Несторов се запъна и след това продължи борбата срещу Х. Гандев, но без последствия. Партийната организация отхвърли обвиненията.

Един ден професорите Димитър Косев, Александър Бурмов и аз бяхме повикани от Митко Григоров в ЦК. Той ни възложи да подготвим статия или изказване за Васил Левски по случай кръгла годишнина. За целта ни настаниха на Боровец в една от вилите на ЦК и ни дадоха пет дена срок. Ние свършихме работата за два или три дена. Сглобихме материала, преписаха го. Останалото време прекарахме в продължителни разходки и почивка. Тук се сближих с проф. Д. Косев.

Няколко дни след като се завърнахме в София, късно вечерта ни позвъни Мара Славова. Тя говореше през сълзи. Дошли от милицията, арестували баща ѝ Васил Славов, след това обърнали къщата да търсят укрити работи и пари. Сега са оставени сами, без пари, майка ѝ е болна от напрежението. Веднага се дигнахме с Ана, взехме припаси, каквито имахме в къщи, пари и дотичахме до тях. Наистина грозна картина. Окуражихме ги, колкото можахме. Зачестиха посещенията ни у тях. Те ни предложиха да им намерим някой студент, за да се изхранват поне с наема. Потърсих сред нашите сътрудници. Димитър Митев – Мутера посочи един свой приятел, Васил Попов, който след няколко дена се настани у Славови.

Васил Славов, един безобиден дъновист, бе осъден без никакво основание, само за да има процес. Неговият брат, Кирил Славов, когото Георги Димитров беше приел като председател на Съюза на патриотич-

ните индустриалци (доколкото знам, това обозначение е било дадено от Г. Димитров) загива в милицията. Замества го неговият брат в затвора. А съпругата му и майка на Мара е била една от първите социалистки в Сливен, братовчедка на Съби Димитров.

Спрях се на този случай не само за да кажа, че дадох израз на чувствата на благодарност към семейство Славови, а защото това се използва малко по-късно от студента Васил Попов и от Градския комитет на БКП като сериозен опит за моето злепоставяне. През какви неочаквани дебри мнозина трябваше да преминат поради мнителност и търсене на „врага с партиен билет“. Петър Георгиев помогна да се приеме на работа Атанас Славов, брат на Мара Славова. Той бе назначен от проф. Жак Натан в редакцията на сп. „Исторически преглед“. По-късно постъпи в Института за литература и при една командировка в чужбина остана в САЩ.

Вътрешнопартийни гонения

През 1949 г. започна откритият натиск и разправата с партийни функционери, неудобни поради една или друга причина. Но още преди да се прехвърлят гоненията в комунистическата партия, засегнати бяха лидери и дейци от другите партии, някои от които бяха преминали в опозиция. Несъмнено голяма роля във формирането на репресивната практика у нас изиграха дошлите вече съветници от СССР, закалени в разкриване, осъждане и ликвидиране на „враговете“.

У нас първият силен удар понесоха кадрите на БЗНС. Аз не можах да проумея тогава защо се провежда, и то с изключителна безапелационност и жестокост от ръководството на БКП тази пагубна политика. Познавах групата пладненци антифашисти, с които бях в затвора и останах изненадан, когато разбрах, че те са интернирани и преследвани.

Недоумявах защо. Но истинско смущение предизвика у мене осъждането на Никола Петков и особено неговата екзекуция. Този процес хвърли сянка и върху личността на Георги Димитров, особено когато към него се обърнаха за снизхождение хора, взели участие в международната кампания в негова защита. Опитах се да намеря обяснение в директния натиск на Сталин, от когото Г. Димитров основателно се боеше. Имах предвид и безпрецедентното му публично дезавуиране от Сталин. Изглежда репресивните механизми бяха поставени вече в действие. Много скоро последваха арести и интернирания и на комунисти. По-късно ми попаднаха ръкописни описания на несправедливо задържани, имах и разговори с тях. Ще спомена Стефан Богданов, с когото често се срещахме след това и знам цялата трагедия на неговото семейство. Петър Григоров, началник –кабинет на Г. Димитров, арестуван и инквизиран, не получи никаква подкрепа от Г. Димитров и не можеше да си обясни тази негова промяна след процеса в Лайпциг.

По същото време, през 1949 г., бе насрочена отчетно-изборната конференция на VIII РК на БКП. Направих си самоотвод с различни аргументи пред Митко Григоров, който наблюдаваше в ЦК нашата дейност, но ми бе отказано. Продължавах да фигурирам в състава на новопредложеното ръководство. На конференцията предложението бе направено от кадровика д-р Никола Молчанов, завършил Медицинския факултет. В хода на дискусията един от делегатите атакува Молчанов, че бил трайчокостовист, защото при него квартирувал месеци наред Трайчо Костов. Не било случайно и това, че той ме предлагал отново, въпреки че знаел, че съм бил в Плевенския затвор и че и аз съм бил трайчокостовист. Залата зашумя, защото още не бяха станали известни обстоятелствата около Трайчо Костов. Намеси се Рубен Аврамов в защита на двама ни с Н. Молчанов, като изтъкна какъв кураж се иска да криеш у дома си секретаря на партията. Аз си направих отново самоотвод, но той беше отхвърлен от залата. При гласуването на листата обаче не получих утвърдения кворум. След няколко дена, може би седмица или две, същото постигна и Александър Янков, председател на Студентския съюз. Едва тогава ми стана ясно, че се касае за линия на подмяна на кадри, без да разбера какво се цели. Научих само, че акцията срещу мен е била организирана от Стефан Белчев, организационен секретар на VIII РК, без да ми стане ясно кой я дирижира.

Наскоро след това се проведе процесът срещу Трайчо Костов. Всъщност самият процес бе предшестван от събрание в салона на кино „Д. Благоев“. По инерция все още получих покана да присъствам. Седнах до Георги Ганев, дългогодишен политзатворник, който беше и в Плевенския затвор. Когато от трибуната се изсипаха куп обвинения от Вълко Червенков, повечето несъстоятелни, аз понечих да вдигна ръка и да искам обяснения, но Г. Ганев ми хвана ръката. Тогава го попитах: „Нима може да има нещо вярно във всичко това?“ Той се наведе и тихо ми пошепна: „Вярно е, Николай, вярно е.“ Сам той след това бе задържан и прекара нови шест години в затвора. Бях като зашеметен от удар. И реших да се убедя сам.

Успях да издействам разрешение и се озовах на процеса. Трайчо Костов влезе достойно и първите му думи, които изрече тихо, но се чуха в гробната тишина, бяха: „Не се признавам за виновен.“ Последва реакция: „Но вашите показания...“, споходена от бай Трайчо с една насмешлива полуусмивка и горчив полувъпрос: „Вие знаете как се дават показания. Да говоря ли за показанията?..“ Може би не съм съвсем точен, но това бе смисълът на реакцията му, която смути съда и водещия процеса. От завесата, която беше зад гърба на съдебния състав, се подаде ръка с бележка в нея, явно указание. И съдът постанови да се прочетат показанията на Трайчо Костов. След това заседанието продължи с изслушване на показанията на други подсъдими и свидетели. Най-накрая бе дадена последна дума на Трайчо Костов. Той можа да произнесе само: „Аз съм невинен.“

Димитър Георгиев грубо му запуши устата и го смъкна от трибуната. Аз бях потресен и смазан. Прибрах се тичешком в къщи, където разказах, че Трайчо Костов изцяло отхвърли обвиненията и че е невинен. Толкова бях разстроен, че цяла седмица излизах само с Ана из градината, не можех да гледам хората.

Не след дълго получих писмо да се явя в Бюрото на VIII РК – ще се разглежда моето положение. Отидох. На същото заседание беше повикан и синът на Трайчо Костов – Бойко. Начо Папазов ми прочете решението на РК, че ме свалят от отговорна работа и налагат забрана да заемам ръководна дейност в партията. Попитах защо? Отговори ми се, защото не съм бил избран от събранието. Това ми даде основание да реагирам, че щом е така, аз вече съм консумирал наказанието. Освен това не възнамерявам да кандидатствам за партийно ръководство. Следователно отказвам да приема решението на РК и ще го обжалвам. Това и сторих.

Начо Папазов премина в ръководството на Градския комитет, моят случай също премина в Контролната комисия на Градския комитет, в ръцете на Н. Лолова. Вика ме няколко пъти и всеки път ми задаваше такива несъстоятелни, но провокационни въпроси, че ми стана ясно, че историята ще продължи дълго, но как ще завърши не можех вече да предвидя.

Бях научен сътрудник в Института по история при БАН, когато новият секретар на VIII РК на БКП Владо Виденов ме повика и ми каза доверително, че имало решение на Градския комитет на БКП по моя случай с много тежки обвинения и насрочено вече събрание в БАН след три дни. Даде ми да прочета обвинителния материал. В него се говореше, че въз основа на доноса на студента квартирант у Мара Славова, Васил Попов, и от други данни, аз съм сформирал група за освобождаване от Софийския затвор на Иван Масларов, Петко Кунин и още няколко трайчокостовисти. Оставят на събранието да реши мога ли при това положение да остана член на БКП. Всичко това е придружено с внушението да не ми се даде думата за изказване. Притъмня ми пред очите.

Прибрах се в къщи почти болен, но направих разбор на обвиненията и ги отхвърлих. Знаех, че изходът е предрешен. Въпреки това хванах се здраво за нарушената процедура. Не бях викан в Градския комитет на заседанията му, ако е имало такива, когато е била решена промяна на наказанието. Реших да направя последен опит да изясня нещата и се запътих към дома на Борис Велчев, секретар на Градския комитет по организационните въпроси. Познавахме се от затвора, а също и от работата ми в РК. За мой късмет там се оказа и Начо Папазов. В продължение на половин час настъпателно изложих всичко, което ми се беше насъбрало. Пред Б. Велчев поставих ясно въпроса – на какво основание единият член на Бюрото на VIII РК на БКП Н. Папазов за успешна дейност се привлича в Градския комитет, а другият член за същата дейност и оценка, Н. Тодоров, е заплашен с изключване поради измислени обвинения. Поставих и

въпроса за нарушената процедура. Заявих, че аз ще обжалвам решението на РК и на неговия председател Н. Папазов.

Начо Папазов сконфузено мълчеше. Единственото, което поисках, беше да ми се даде законното право да се изкажа и защитя пред събранието. Борис Велчев не пое никакъв ангажимент. Само направи забележка, когато му казах, че има и обвинение за разбиване на Софийския затвор: „Били сме там, как си представят тази работа?“ Прибрах се наистина болен. Но имаше резултат – партийно събрание не се състоя. А след още една година висящо положение при една среща на пътя през лятото на 1953 г., Надя Живкова, тогава секретар на VIII РК, ме спря и ми каза, че са отменени изцяло обвиненията и предложеното наказание срещу мене. Това продължи повече от три години.

Не ми се попречи обаче да завърша следването си, да преподавам или да водя асистентска работа. Елена Димитрова, сестрата на Георги Димитров, ме задържа около година да водя подготовката и препитването по проблемите на историята на БКП във Висшата партийна школа. Това бяха до голяма степен семинарни занимания с редовни школници, организационни работници. Освен това продължих да водя в Института „Макаренко“, полувисше училище, курсовете по история на БКП и на ВКП/б/ около година.

Научна работа – в Института по история при БАН

След като бе разпуснато регентството, в БАН като негов председател постъпи акад. Тодор Павлов. Започна цялостно преустройство на научния фронт. Академик Тодор Павлов подаде ръка на академичния състав, приобщи го, даже ентусиазира академиците и те най-сериозно се заеха със създаване на институти. Академията бързо набра сили и се превърна в истински център за научни изследвания. Преустройството обхвана всички сфери на духовния живот – от атомна физика до музикално творчество. Естествено бе да се създаде и Институт по история. За негов директор бе назначен проф. Димитър Косев, за зам.-директор – проф. Ал. Бурмов, за научен секретар доц. Христо Христов. В състава на института бе включена изцяло групата преводачи на изворите за българска история начело с акад. Иван Снегаров. (С неговия син Климент бяхме колеги – студенти медици. Беше и наш симпатизант, т. е. отхвърляше фашистката идеология. Няколко пъти бях посетил дома им и там съм имал дълги разговори с баща му, който ми беше подарил доста свои книги.)

Започна и набирането на научни сътрудници, преди още да се намерят помещения за института. Това съвпадна с моето освобождаване от партийна работа. Професор Д. Косев ми предложи да постъпя в института. Приех с удоволствие, но трябваше да изчакам да се приеме щатът на института и се отпуснат бройките. При едно посещение на университета

ме видя акад. Георги Наджаков, зам.-председател на БАН по това време, спря се и ме повика в своя ректорски кабинет, за да ми изрази съчувствие и неодобрение на начина, по който се проведе конференцията на VIII РК. Попита ме какво мисля да правя. Разказах му за предложението на проф. Д. Косев. Когато разбра, че институтът още няма бройки, той по телефона нареди да се отпусне бройка на мое име. Така аз бях зачислен в щата на Института по история заедно с неговото ръководство в края на 1949 г. Първото помещение, в което се разположи институтът, беше на улица „Марин Дринов". На обявените конкурси се явиха няколко кандидати. Първият избран сътрудник бе Любомир Панайотов, постъпиха още няколко души и се образува ядрото на Института по история със секции, ръководители на които бяха Хр. Христов, Д. Ангелов, а В. Хаджиниколов премина към института със списанието „Исторически преглед", на което той беше душата.

Няма да описвам живота на института, нито сложилите се взаимоотношения с колегите от университета. Ще се спра само на сложните отношения на ръководството на института с акад. Т. Павлов. В института постъпи с групата на преводачите и лицето Всеволод Николаев като старши научен сътрудник. Той беше любимец на Т. Павлов поради известни заслуги на бащата и близките на Всеволод Николаев към самия Т. Павлов и към Русия. Но Вс. Николаев влезе в открит конфликт с проф. Ал. Бурмов, от една страна, и злепостави, от друга, проф. Д. Косев пред Т. Павлов като ограничен „селски даскал".

От своя страна Александър Бурмов, след като прогони проф. Иван Дуйчев от катедрата по средновековна история, не искаше да го допусне и в института. Аз се бях запознал с проф. Ив. Дуйчев не само лично, но и с цялата му история. Реално той нямаше фашистки прояви, но е вярвал в победата на хитлеристка Германия до край. Заедно с проф. Веселин Бешевлиев са били в новоосвободените земи, събирали са материали за българското население. Нямало е обвинения срещу тях за някакви деяния, но и двамата бяха освободени от университета. Когато се наложи да се занимавам с Историческия факултет, те вече не бяха там. Веселин Бешевлиев като член-кореспондент бе приет на работа в Археологическия институт на БАН. Иван Дуйчев бе насочен към Института по история, но Ал. Бурмов се обяви против и известно време Дуйчев висеше (зае се да води курс по архивистика към Народната библиотека). Професор Д. Косев ми възложи да изясня положението на Ив. Дуйчев и въпроса за неговото назначаване. Сторих това и уверих проф. Косев, че няма основание да не го приемем в института. Така Иван Дуйчев стана също член на колектива ни. Но Ал. Бурмов продължаваше да се заяжда с него. Пригласяше му неговият аспирант Петър Петров, който написа и статия в пресата срещу „фашиста" Иван Дуйчев, който продължавал да е толериран в БАН.

Спомням си, че и на първата конференция на историците, проведена по същото това време, с основен докладчик проф. Туше Влахов, Петър Петров отново атакува Иван Дуйчев, но този път го свърза и с моето име. След като обяви Ив. Дуйчев във всички възможни грехове като фашист, той запита риторично: „А какъв е Николай Тодоров, който го защитава?" Аз поисках веднага думата и му отговорих така: „Накарали камилата да нарисува кон, а тя веднага му сложила гърбица. Така е и с Петър Петров, който е бил бранник." За по-голяма яснота П. Петров риторично завърши: „Ив. Дуйчев е фашист, Н. Тодоров тогава какъв е?" На което аз отговорих: „Нека да обърнем съчетанието, щом е уравнение. Тодоров е марксист, Дуйчев сега дружи с Тодоров. Какъв е тогава той?" Имаше смях, аплодисменти.

Така се сближихме с проф. Иван Дуйчев. Посещавах го у дома му, той идваше у дома ни. Поканих го по-късно в новосъздадения Институт по балканистика. Той прие с радост. Но щом разбра, че съм поканил и Веселин Бешевлиев, веднага отказа. Явно имаше нещо между тях още от годините на войната или преди това, но нито единият, нито другият поискаха да го споделят.

С тези първи години в Института по история е свързано и началото на научната ми дейност. Първата ми статия бе посветена на Иван Загубански, на връзките на българските марксисти с ленинската „Искра". Написах и статия за противонародната дейност на турските управници. Следващата голяма статия бе колективно дело с Веселин Хаджиниколов. Тя се основаваше на документи, главно на френски език от МВнР за политиката на САЩ след Първата световна война. Тогава САЩ прибра българското злато срещу внос на зърно при очертаващата се гладна година. Същевременно предложих и се прие от научния съвет да подготвя сборник с документи за „Положението на българския народ под турско робство". Имах предвид 500-годишнината от падането на Константинопол. Мисля, че с този сборник се утвърдих на историческия фронт, защото в него включих много нови документи от чужбина, както и илюстрации, които бързо влязоха в употреба във всички музеи. Сборникът веднага се изчерпа. Последният ми екземпляр изчезна по време на избора ми за академик.

Предвидените научни срещи не се състояха в Истанбул, защото турците предприеха груби акции срещу храма „Света София". За това ни говори проф. Анри Грегоар, който от Истанбул се отби в София. Той именно пожела да се срещне със Симеон Радев, с когото са били съученици в Роберт колеж в Истанбул. За пръв път тогава видях Симеон Радев. Бях запомнил добре книгата му, която бях прочел още в гимназията. Тогава беше станало много модно тази книга да се критикува заради антируската ѝ насоченост в някои отношения. На мене лично по-силно впечатление ми направи упражненото насилие от страна на Стефан Стамболов

за решаване на политическите разногласия. При една от зачестилите ни срещи си позволих да изкажа мнението си. Симеон Радев не се засегна и ми отговори, че такива са били нравите, насаждани дори от двореца. За самия Стамболов каза, че е възможно да го е идеализирал, но за него това е изключителна личност. За съжаление и той е заплатил с цената на живота си своите увлечения. Тази участ той не е заслужавал и обвини цар Фердинанд за това. За отрицателното отношение към Ст. Стамболов С. Радев критикува официалната историография и преди, и сега.

Както казах някъде преди това, акад. Тодор Павлов правеше всичко възможно да приобщава не само академици, но и интелектуалци от различен профил към дейността на БАН. Така той отпусна помощ на Симеон Радев да пише спомени по негов избор, оформяйки ги в книги. Христо Христов бе посочен като рецензент, който трябваше да оценява написаното и възлага следващ контракт. Без да критикувам или оценявам дейността на Хр. Христов не мога да не отбележа, че в случая той прояви тесногръдие. Искаше от С. Радев ръкописи, които да удовлетворяват тогавашната господстваща идеология. И затова започнал да отказва подписването на договори за завършен труд. Узнах за създалото се неудобно положение когато ме повикаха в Централното ръководство на БАН и ми възложиха аз да поема тази задача. Приех. Запознах се с вече представеното. Направи ми впечатление, че Симеон Радев се е отклонил от пряката си външнополитическата тематика и е започнал да пише за зората на социалистическото движение. Имах продължителен разговор с него, той остана доволен. Каза, че има още някои части, запланувани, със събран материал за тях от него и от сина му Траян Радев, но ще разшири обсега на това, което пише. Аз приех с положителни рецензии всичко, което той написа (предполагам, че кратките ми рецензии се съхраняват в неговия архив в БАН). Имахме чести срещи. Той беше невероятно интересен събеседник. На Никулден през 1952 г., изненадващо за мен, Симеон Радев ми дойде на гости. Приех го с радост. Но и той със свойственото си достойнство не се забави да ми каже, че по принцип на гости не ходи. Да приема неговото посещение като израз на признателност. Благодарих му за вниманието. Такъв съм запомнил С. Радев.

Аспирантура в Москва

В БАН по това време кипеше интензивен научен и политически живот. Той се определяше от външни влияния и вътрешни спорове. Не се съмнявам, че архивът на БАН изобилства с материали за този период. Тон даваше лично председателят на БАН акад. Тодор Павлов със своето активно участие в споровете, които се водеха в рамките на отделни дисциплини. По него време бе критикуван съвършено незаслужено международно известният биолог Дончо Костов. Но се нагодиха и нашенци

– млади и дори изявени учени – във венцехвалене на „олепешинска“, както я нарече Асен Хаджиолов и стана за смях. (О. Лепешинская бе последовател на Т. Д. Лисенко, отрекъл генетиката.) Олга Дряновска написа сега обстойно изследване на този наистина сложен период.

Тодор Павлов се ангажира твърдо и със съветския езиковед Николай Мар. Владимир Георгиев беше против. Спореше се на партийни събрания, на научни сесии. Тогава се сблъскаха по други поводи и Георги Наджаков с Тодор Павлов. Имаше интензивен живот по това време в БАН за следваната политика в науката, въпреки че в споровете се внасяше и много личен елемент. Младите научни сътрудници не се изключваха от участие.

Неразбираемо беше за мене отношението например на Т. Павлов към ръководството на Института по история и специално към Димитър Косев. Т. Павлов започна открито да покровителства Христо Христов. Привлече го в редакции, викаше го на заседания, игнорирайки директора. Дали беше само под влияние на Всеволод Николаев не знам, но отношението му се пренесе и към мен. Това пролича, когато отдел „Кадри“ през 1953 г. внесе наред с други и моето име за кандидатстване за аспирантура в Съветския съюз. Началникът на кадровия отдел тогава, Шиваров, ми показа листа на отдела, почти скъсан на мястото с името ми от зачеркването ми от списъка. И аз не знам как и защо съм станал такъв дразнител на акад. Т. Павлов. Но ще спомена по-нататък други случаи, когато пък ме е викал и ми е доверявал изпълнение на една или друга поверителна задача.

Предложението за аспирантура в Москва бе подписано от ръководството на Софийския университет. Това стана няколко месеца след смъртта на Й. Сталин, посрещната различно от състава на института. Професор Страшимир Димитров ми припомни какво съм казал тогава: „Отишъл си е един човек, който е управлявал с диктаторски и сатрапски методи.“ На това двамата с Цветана Тодорова подскочили и казали, че „говоря глупости“. Още не бе приключила партийната ми разправия с Районния комитет и аз не на шега се стреснах. Спомних си, че при утвърждаването на Ана за Института на Иван Павлов в Ленинград Стефан Белчев се опита да я спре с подобни голословни интриги.

В Москва най-напред се явих в канцеларията на Президиума, за да ме насочат към институт. Попитаха дали имам предпочитания. Казах само, че бих желал да ми бъде ръководител проф. Анатолий Филипович Милер. Определиха среща след няколко дена. Приеха за ръководител проф. А. Милер от Института по история, но ме помолиха да ме зачислят към Института по славяноведение. Пристъпили са към писане на история на славянските страни, напреднала е работата с българската и са настояли да ме зачислят при тях. Дори казали, че за тях е въпрос на престиж – първият аспирант, дошъл от славянска страна. При тези аргументи приех и веднага посетих Института по славяноведение. Там ме посрещна Любо-

мир Валев, българин, син на политически емигрант. Заведе ме при директора, поднесоха чай и започна разговор за моите планове. Аз нямаше какво много да кажа и помолих само да прекарам в Ленинград първата година, където е моята съпруга. И тук се получи засечка. Директорът проф. Пьотр Третяков ме отряза категорично, но с усмивка, че това не било аргумент, свят наоколо широк. Имаше предвид, разбира се, женския свят. Аз отстоях искането си да замина за Ленинград при съпругата си, която беше също аспирант към Академията в Института на Иван Павлов с ръководител неговия ученик академик Константин Биков.

Без да се задържам повече в Москва се преместих в Ленинград и там изкарах първата година. Това бе време на четене и на участие в културния живот, който изобилстваше с възможности. Записахме се в ежеседмични курсове по история на живописта в Ермитажа. Групата водеше отличен специалист, старши научен сътрудник [Вениамин] Липшиц, на който не мога да се отблагодаря. Всяка седмица ходехме и на концерт. Обиколихме околностите и дворците – още в разруха.

Свързахме се и с група свободомислещи хора. Те се отнасяха критично към много неща, но не мислеха още да ни открият завесата на това, което са изстрадали. Под сурдинка, с оглеждане, ми споменаха, че писателят Михаил Зошченко е в немилост. Оставен без пари и със забрана за посещения, той буквално гладувал. Приех това малко на вяра, защото не се бях още „просветил“ за мащабите и формите на гоненията, прилагани години наред. Така се изнизаха месеците – хубавата есен, тежката зима и пролетта, с излети из околностите с други аспиранти – българи и чужденци. Издържах полагаемите се изпити, но изчаках в Ленинград другарката си да защити кандидатската си дисертация и заедно се преместихме в общежитието на академията в Москва на ул. „Малая Бронная“ (тази улица стана по-късно печално известна на културния свят с артиста Александров, който лижел една артистка, намазана с шоколад). В това общежитие бяха вече настанени пристигналите една година преди мен Искра Панова и Чавдар Кюранов.

В Москва вече трябваше да се захвана с дисертацията. Аз предложих тема, към която се бях насочил още в България. Бях решил да се занимавам със социално-икономическа история. Не ме съблазняваше политическата история, към която се бяха насочили вече колегите в института и университета. Оставаше да определя периода и тематиката. Внимателно се заех с класиците Маркс и Енгелс, прегледах писаното у нас и още преди да замина за Москва, вече бях определил периода – българските земи преди Освобождението. И бях почти завършил с четенето на книгите по история на градовете. Безкрайно интересно и забавно четиво! Така имах доста скициран материал. Затова без колебание предложих за тема на дисертацията „Генезисът на капитализма в българските земи“. Приеха я. През лятото удължих престоя си в София за работа върху архива на Гю-

мюшгердан. Така темата намери и много сериозно покритие с оригинална документация.

Още преди защитата дадох за печат в Москва голяма студия, която направи силно впечатление в института – за появата на ранно фабрично производство в Сливен и Пловдив. Статия за манифактурното производство, прикрито зад еснафската организация в подбалканските градове, предадох в София. Студията бе отпечатана в Известията на Института в Москва, а статията – в сп. „Исторически преглед". Дисертацията си не публикувах като цяло. Все мислех за изпълнение на по-цялостна научноизследователска задача и евентуално на труд, който бих могъл да защитя като докторска дисертация. Публикувах поредица статии за промените в характера на цеховата организация, за развитието на манифактурното по същество капиталистическо производство в Родопския край и другаде в България. Така приключих първия етап на изследванията за генезиса на капитализма през XVIII и XIX в. в българските земи.

Още при едно от идванията ми от Ленинград в Москва видях афиш в Академията, на който бе обозначено, че предстои дискусия за характера на промишленото производство в Русия. Изброяваха се имената на участниците – най-видни историци, начело с акад. Николай М. Дружинин. Уредих идването си от Ленинград и се озовах в залата. Седнах по-близо до трибуната, за да чувам по-добре. Като се огледах, направи ми впечатление, че залата не се напълни. Повече от половината места бяха празни. Осведомих се при проф. А. Милер защо е така. Той ми обясни, че съм попаднал в Москва в период на преосмисляне на насоките и на характера на изследванията по история, затова навред се провеждат дискусии. Милер добави, че политическата история е поставена на много по-остри дискусии. И ми обясни за лансираната по това време „теория за по-малкото зло". Това – в отговор на развитието на местните републикански изследвания върху борбите им за запазване на своята самостоятелност от руското завладяване. С новата теория се стремели да примирят Русия с тях с обяснението, че така били спасени от завладяване от империалистическите сили като Великобритания, и т. н.

Затова напливът бил повече нататък. На няколко души били анулирани докторските дисертации, а книгите иззети от обръщение. Докато бях в Москва, излезе и остра статия срещу А. Ф. Милер за „извращения" при разглеждане на Османската империя и осветляване ролята на Кемал Ататюрк.

Направих това отклонение, защото разкрепостяването на мисълта не вървеше нито гладко, нито последователно. Но аз имах щастието да попадна на една от най-интересните дискусии, където намесата въобще бе най-незначителна. Затова може би и дискусията се водеше остро, с нападки, особено между участващите професорки, мисля и член-кореспондентки по това време – Милица Нечкина и Заозерская, и [Владимир] Пашу-

то от мъжкия фланг. Всяко попадение се посрещаше със звънлив смях, с ръкопляскания. Поразен бях от красноречието и полемичния заряд на дискусията. Слушах захласнат.

По едно време, още на втория ден на конференцията, до мене се приближи една жена и ме попита кой съм. Обясних ѝ стеснително, че съм чужденец-аспирант, смятайки, че ще ме изгонят от залата. Вместо това тя ме насърчи, покани ме на кафе в бюфета и сама се представи – съпруга на акад. Н. Дружинин, който я изпратил да разбере кой е този млад мъж. През почивката Н. Дружинин ме покани на разговор. Така любезно се отнесоха към мене, последваха много срещи, че ми е неудобно да го разказвам. Ще добавя, че Н. Дружинин следеше моето развитие, пращаше ми писма с пожелания до самата си смърт. Аз от своя страна можах да се отблагодаря частично за това внимание, като помогнах много на Елена Йосифовна Дружинина да се включи най-активно в Международната комисия по история на градовете, която в продължение на две десетилетия беше една от най-привлекателните.

От любопитство към политическата история реших да посетя лекциите на акад. Евгений Тарле, светило за европейската история на XIX в. Набързо прелистих неговата история на Кримската война. Забележителна книга. Е. Тарле говореше без да поглежда листата, които беше поставил пред себе се; разказът му беше интересен за слушане, дори увлекателен. Но когато излязох, не можах да запомня никаква нишка, за която да се заловя по-продължително. Не можах да повторя и афоризмите, които чух. Отидох и втори път. Но той се увлече и говори повече извън темата, подхвана за Наполеон и неговата съдба. Попитах отново проф. А. Милер за него. Той каза, че Е. Тарле наистина не е оратор, но винаги е интересен, защото изненадвал слушателите си. Дори искали да го наказват, че не спазвал буквално заявката на лекцията и затруднявал контрола. Имал и врагове, но не могли да му сторят нищо, защото най-добросъвестно изписвал това, което ще говори, представял го на властите, а след това говорел по настроение. И не е кой да е, а е международно утвърден историк.

Имах щастието да чуя и да се запозная в Москва и в Ленинград с много забележителни личности. Не ги споменавам, защото не мога да си позволя да ги охарактеризирам с по няколко изречения. Това са хора със заслуги и е редно да им се посветят много страници.

Ще се ограничa да обрисувам с по няколко изречения моите ръководители Сергей А. Никитин и Анатолий Ф. Милер. С всекиго от двамата запазих близост, която прерасна в приятелство още по време на моята аспирантура, т. е. от 1953 до 1957 г. Указание за работа не получих нито от единия, нито от другия. Първата година бях в Ленинград. Всеки път, когато идвах в Москва, най-напред посещавах тях. Разговорите надхвърляха аспирантската тематика. Професор Милер бе отдаден на работата си по многотомна световна история. Той работеше в тясна връзка с акад.

Евгений М. Жуков, който ръководеше отделението за исторически науки. Така че той имаше общ поглед върху историята и историците. Неизбежно със сближаването ни разговорите ни обхванаха нови хоризонти.

Без да засяга славяноведението, А. Милер ми обърна внимание, че не трябва да се ограничавам само с Института по славянознание, а да погледна и към други дисциплини и институти. Така един ден ми предложи да ме заведе в Институт Востоковедения и да ме представи на неговия директор акад. Бабаджан Гафуров. Охарактеризира го като източен феодал в управлението, но сърдечен човек. И наистина, такъв се оказа Б. Гафуров. Негови бяха главно специалистите, привлечени от правителството за сътрудници в международните организации ООН и ЮНЕСКО. В ЮНЕСКО, убедих се по-късно, на различни нива бяха назначавани хора, с които се бях запознал по време на посещенията ми в този институт. Чрез тях получихме покани с облекчение за участие на конгресите по востоковедение в Москва през 1960, след това в Мексико през 1976 и в Япония през 1983 година. Бях включен и в комисии за Близкия изток и Османската империя, където неоспорим авторитет бе А. Ф. Милер. Неговият труд за Мустафа паша Байрактар, който организирал група от съмишленици, т. нар. Русенски другари, и се явил в помощ на реформаторската дейност на Селим III, бе отличен високо от международната общественост и преведен на френски език в Букурещ.

При това А. Милер бе и дипломат, включван в най-отговорни срещи като експерт. Ще отбележа само, че бе получил часовник лично от Кемал Ататюрк за участието в редица международни срещи за регулиране на положението в Турция и Проливите. Участвал бе на конференцията на големите в Техеран в годините на Втората световна война. Това, мисля, обяснява и характера на разговорите, които имах с него, широкия диапазон на тематиката. Но и на него не се размина преднамерената критика във в-к „Правда“.

Когато се създаде Асоциацията за изследване на Балканите (AIESEE) със седалище в Букурещ през 1963 г., аз се обърнах към акад. Б. Гафуров да определят проф. А. Милер за представител на Съветския съюз в Международния комитет. Така и стана. Ще завърша за проф. А. Милер с едно признание, което той ми направи едва двадесет години след нашето запознанство. Направи ми впечатление, че когато ме канеше у дома си, там освен съпругата имаше и едно момче, което също се представи Милер и ми бе казано, че е син на брат му. Допуснах, че е изпратено да учи в столицата или по някои други семейни причини.

При едно посещение в Москва, някъде през 70-те години, излязохме на разходка. Бях настанен в хотела на академията, в началото на Октябрьская площадь. Предложи да идем в Донской манастир в непосредствена близост, но наместо да влезем в заграденото пространство на манастира, той ме отведе малко по-нагоре в градското гробище. Аз не знаех, че

е там. Първото впечатление бяха паметниците на падналите летци, главно военни лица, загинали при изпълнение на своя дълг. Отминахме ги и спряхме пред един скромен паметник. „Четете“ – ми подсказа. Името бе Милер, личното съм забравил. „Обърнете внимание на датата.“ Умрял един ден преди Георги Димитров. Не знаех какво да мисля. Погледнах своя бивш ръководител безпомощно. Той не се забави и добави: „Брат ми беше съветник на Георги Димитров по международни въпроси.“ Дълго се разхождахме, разговаряйки за събитията и жертвите, понесени пред тези години. Според А. Ф. Милер брат му загинал, защото отказал да изпълни някакво поръчение, насочено срещу Г. Димитров. Не си позволих да разгласям видяното и чутото.

(През 1997 г. на 9 септември бяхме на почивка във Варна. От Общинската организация на БСП бях поканен и аз да кажа кратко слово. Реших да говоря за отношенията Димитров–Сталин след войната. Направих кратък план и говорих за версията, че Сталин е ускорил, най-вероятно съзнателно, смъртта на Димитров. Слушаха с интерес. Тогава се намеси Димо Великов (политзатворник след ученическия провал в гимназията). По това време той бил в Москва и в къщата на Стела Благоева, когато Роза Димитрова, плачейки пред всички, казала, че когато пристъпила в стаята на Г. Димитров след излизането на Сталин, Димитров агонизирал, а нямало никакъв лекар, нито сестра, които да помогнат.

В едно съм убеден, че Сталин е недолюбвал Димитров. Затова и публично го критикува по недопустим начин. Освен това той е знаел, че на Димитров му е противопоказано всякакво вълнение. Предупреден е бил за кратка среща, а се задържал около два часа.)

Професор Сергей А. Никитин бе мълчалив, не много общителен, същевременно стеснителен човек. Обаждах му се винаги, когато идвах в Москва през първата година, но отношенията ни доста време бяха все в рамките на официалната доброжелателност. Прелом се получи през втората година, когато ръкописът на История на България ми бе показан с пожелание да си кажа мнението. Не бях специалист, който можеше да поеме отговорност с мнение, още повече за Средновековието, главна съставна част на I том. Поговорих с Любомир Валев и му казах, че най-добре е да се направи обсъждане в София. Но той едва тогава ми призна, че е невъзможно и ми разкри защо С. Никитин е така въздържан. Бил е съден, както и други интелектуалци в т. нар. „процес на участниците в Промишлената партия в Ленинград“. Изглежда по-късно се доказало, че процесът е монтиран, но подозрението си проправило път. Върху С. Никитин тегнела възбрана да пътува. Проявих инициатива и отидох при посланика ни Карло Луканов. Описах му случая и го помолих за съвет. Той бе оптимист, като имаше предвид развитието на отношенията между нашите две страни. Затова ме посъветва да отида при Вълко Червенков, който бе в Москва. Освен това ми помогна да вляза във връзка с хората

на В. Червенков. Те му докладвали и той ме прие в хотел „Москва", където беше отседнал. Казах му колко е важно да се обсъди ръкописът на съветската история в наша среда. Разказах му и за професор С. А. Никитин. В. Червенков не беше многословен, каза ми само, че ще се намеси. И наистина след няколко дена съобщиха на директора на Института по славянознание, че е желателно посещението на главния редактор на изданието в София. Това е единствената лична среща, която съм имал с Вълко Червенков.

В София, докато се подготвяше обсъждането на ръкописа, със Сергей А. Никитин и Любомир Б. Валев предприехме няколкодневна обиколка из страната. Пред очите ми С. Никитин се преобрази. Усмивката не слизаше от лицето му. Това бе първото му излизане зад граница. По-късно ми разказа, че като студент в дореволюционна Русия той симпатизирал на левите сили, че посрещнал Октомврийската революция с радост, че дружал с поети и писатели. Обвиненията срещу него и други интелектуалци били нагласени в един период, когато разправата, особено с интелигенцията, се превърнала в атестат за напредък.

В ответното посещение на наша делегация в Москва влизаха Жак Натан, Димитър Косев, Александър Бурмов, Христо Христов. В един момент по време на вечерята С. Никитин започна да декламира. Всички го слушаха захласнати. Бе Маяковски. Ефектът при нас бе на първооткритие на този поет. На думи всички го хвалеха, но на малцина се е отдавало да стигнат до неговото истинско възприемане.

Тогава се извърши и онова пречупване в отношенията, когато се възцарява взаимното доверие. С. А. Никитин ми обясни, че дълго време не знаел как да постъпи. В една стая с малък хол и кухня живеят трима – той, брат му и сестра му. Как да ме покани и как ще го схвана, ако сподели с мене. Сега му отпуснали в новите комплексни жилища на Н. Хрушчов приличен апартамент. Покани ме. Интересен разказвач, той с особена любов говори за необходимостта от сближение на балканските народи и какъв сложен път трябва да извървят, за да преодолеят натрупаните негативни наслоения.

Говорихме много за „д-р Живаго", оплаках се, че текстът е труден за чужденеца. Той не ми възрази, но така хубаво говори за книгата, че ме накара да преодолея задръжките си и да я прочета отново на руски от начало до край. При едно от посещенията ми в Москва той ме попита много ли ще ме затрудни, ако ме помоли да му доставя плоча с музиката на филма. Това била най-любимата му мелодия като студент. Успях да купя американска плоча и лично му я поднесох. Той я постави и докато я слушаше, видях сълзи в очите му.

Културни развлечения и „некултурни“ отношения в СССР

Ана се прехвърли в Москва. В моята стая имаше две легла, едно бюро между двете легла и две закачалки на стената с входната врата, колкото да закачваме връхните си дрехи, когато се съблечаме. Мисля, че имаше и стол. За щастие нямах съжител. Бяхме щастливи и на тази жилищна площ. В института се събирахме един път в седмицата. Останалото време бе посветено на дисертацията, пишех вече на руски език, машинописката, на която предавах текста, го намираше задоволителен. Така че бяхме господари на времето си, вечерите ни бяха свободни и това ни позволи да заживеем „културно“, т. е. да си организираме посещения не само в музеите, но и в театрите, концертните зали.

Две обстоятелства ни благоприятстваха. Това, че бяхме в центъра на града, в близост до театралните зали и на две крачки от Централната московска концертна зала; и не по-малко важното, че посолството ни откри чудесната възможност да се снабдяваме с билети за цял месец напред. Още при първото ни посещение в посолството съпругата на Карло Луканов – Ема, ни посрещна най-сърдечно, като свои деца и ни задължи да идваме всяка събота на обяд при нея. Тя ни прие така в името на сърдечните отношения, които са съществували между нейното семейство в Русе и родителите на Ана. Но имаше и още една причина, която разбрахме, когато се явихме при Карло Луканов. Като посланик той се оказал притиснат от строгия режим, който не изключваше и посланиците от социалистическите страни. Ограничени до минимум контакти извън протоколните – с населението, никакви общувания с граждани. А това бе времето на големите политически разтърсвания с идването на Никита Хрушчов на власт. Така ние станахме редовни посетители и на кабинета на бай Карло, където за час-два му разказвахме какво сме чули. Понякога се отбивахме и по-често, защото събитията изпреварваха установената събота.

Никога повече в живота не ми се случи нещо такова – почти цяла година през вечер–две да бъда на театър. (В Париж ми се събира повече престой, има също много театри, не се стеснявах парично за театър – ходех и на големите спектакли, и на по-малките водевилни.) Но и досега с наслада си спомням театралните постановки на Москва като един дълъг низ вълнуващи театрални тържества. Щом си припомня и нещо ме хваща за гърлото, като че ли потъвам в друга атмосфера, в друг свят. Нищо не пропуснахме в Болшой (даже закрити за граждани спектакли поради присъствието на височайши гости от Индия и от други страни и за членовете на Политбюро с Хрушчов начело); Малий театър, МХАТ, Современник, Московския, Военния, и т. н., включително и Кукления. Само на операта ограничихме посещенията до руските представления, защото другите не успяха да стигнат високото европейско ниво.

В Москва имаше още нещо, което не се среща у нас – декламатори не само на стихове, но на цели поеми, откъси от книги, представяне на нови книги и автори, и особено на хуморески. И то с остроти! И каква отзивчива публика, просто вдъхновяваше артистите. Аркадий Райкин тогава беше в своя апотеоз. Видяхме и руския балет с неговите звезди, които покриха със слава сцените, на които се явяваха. Тук не мога да пропусна и Ленинградския балет, откъдето е тръгнало неувяхващото име на руския балет. (Видяхме го отново с Ана при посещението ни в Санкт Петербург през 1996 г. Освен това и в Москва през 1998 г. Отново бяхме поканени през 1998 г. в Русия – чуждестранните членове на Руската Академия. Програмата беше много напрегната, та ни заведоха само веднъж на посещение на оперета.) Голямо старание полагат, но явно това не е техният жанр. И се чувства пълното вече подражание на Париж и Виена.

За концертите казах, че на 5–10 минути от къщи се добирахме и използвахме всяка свободна вечер. Ще отбележа само нещо, което ме смути. Спомням си добре, когато Святослав Рихтер дойде да гастролира в Москва. Съседката по стая, аспирантка, която е знаела всичко за С. Рихтер, дойде развълнувана при мен и ми каза непременно да отидем да го чуем. Употреби най-ласкателни думи за него, нарече го гений на изпълнението. Каза ми да не пропуснем, защото имал и врагове, които биха могли да провалят негово второ излизане. И ми обясни защо. В Одеса той бил участвал на концерти на немците. Сега излизал вече на сцената, но най-често като акомпанирал на съпругата си. Залата го прие спокойно. И за неговото лично изпълнение му ръкопляска достойно. Сега Рихтер отново е на върха на славата си. Попитах един познат за миналото му. Той ми отговори, че основното е, че му завиждали, защото е евреин. Дали е така не знам.

От Института с помощта на няколко специалисти (ще посоча поименно само Александър Рогов) започнахме системно да проучваме най-напред Москва, а след това и околностите ѝ. Най-малко три или четири посещения посветихме на манастирите и на църквите. А. Рогов блестящо ни разкри отличителните черти на архитектурата в Москва, постепенното усъвършенстване на стила, различните етапи не само на паметниците на култа, но и на жилищата. Използвахме и постоянно идващите гости от чужбина, на които устройваха по-далечни екскурзии. До Загорск и други места, където имаше удобни превозни средства, отивахме и сами. Или с нас тръгваше Акоп Улунян, с когото от самото начало установихме най-тясна дружба. Безкрайно духовит, с подвижен ум, предан другар, с него станахме почти неразделни. Дадоха му подходяща квартира, което позволи и на майка му да се настани в Москва. Така станахме и нейни чести гости.

Една от най-удачните ни инициативи бе организирането на няколкоседмична екскурзия на юг, в Грузия и Армения и покрай черноморското крайбрежие до Одеса. Това стана през лятото на първата година от аспи-

рантурата, докато бяхме още в Ленинград. Избрахме тази част на Русия под влияние на руската литература от XIX в. – Пушкин, Лермонтов, Толстой. В тях се говореше с голям възторг за Терек, военно-грузинския път, за Кавказ. Искаше ни се да видим тези масиви, които вдъхновиха толкова поети. Да видим и почувстваме Кавказ отблизо, с неговото гордо население, борещо се толкова упорито за своята независимост. Бях запознат с английската литература за борбата на Шамил, който повече от десетилетие отбива усилията на царска Русия да го покори. Бях запознат общо с един факт, който много ме огорчи. Отнета бе докторска дисертация за Шамил (забравих името на автора; може би го имам записано някъде; той изпаднал в „немилост“). Толкова ми казаха. Тогава именно взе връх теорията за по-малкото зло – руското – в единоборството между Русия и Англия.

Като разбраха, че се интересувам от Кавказ, няколко души с най-голямо желание се заеха да ме запознаят с двадесетината малки народи в Кавказ, някои още от древността, други от Средновековието. Няма да ги изреждам, защото във всяка енциклопедия могат да се намерят описания ако не на всички, то поне на повечето, тъй като не малко са били допълнително претопени, изселени. Порази ме броят на населението на някои от запазилите се – няколко десетки хиляди, до 50–60 хиляди души. Питах за бъдещето им. Успокояваха ме, че се полагали грижи да се запазят – учели езика си, отстоявали вярванията си, и т. н. Когато ми се отдаде по-отблизо в Москва и в самия Кавказ да разпитам местните хора, картината се оказа далеч по-сложна, разкриха ми противоречия и сблъсъци и между малочислените народи, а чеченци и татари са били репресирани през време на Отечествената война.

С такава най-обща нагласа се събрахме няколко души, които решихме да предприемем това пътешествие. Ние двамата с Ана, Борис Арабов (артист) със съпругата си Бека (също артистка), Руси Божанов – тогава морски офицер (той отпадна по служебни обстоятелства), остана съпругата му Руди и Клара Вълкова, студентка. Приготовленията, уточняване маршрута, какво ще ни струва, разговори със съветски колеги, за да уточним кое трябва на всяка цена да видим, ни отне време. Но беше и вълнуващо преживяване. Обаче не така лесно и с не малко огорчения се сдобихме с исканите визи и разрешение от ОВИР – Службата за регистрация на всяко придвижване на чужденци. Цели два месеца не получихме положителен отговор, но нямаше и отказ. От честото и упорито настояване, придружено понякога и с по-продължителни разговори, останах с впечатление, че и на тях е омръзнало да ни отказват и че са се убедили в нашата добронамереност, т. е. наистина се касае за чисто туристическа обиколка. Не знам кой ни внуши да се обърнем направо към Маленков. Съчиних писмото, изгладих не руското му звучене и го връчихме в ОВИР. Наистина този път след няколко дни получихме разрешение.

Мисля, че сме отразили това забележително пътуване в своите бележки, защото ни остави неизгладими впечатления. Най-напред самото пътуване. Може би бяхме от последните, които са се любували на реката Терек; след това водите ѝ бяха каптирани. Не знам други на обучение в СССР да са изминали този път до Грузия с автомобили, оттам през езерото Севан (мисля, че и то е пострадало) до Армения, сетне по черноморското крайбрежие, покрай гористи и планински райони. Красотата е невероятна. При това с много приключения и преживявания.

В Тбилиси ни пое семейство Орджоникидзе, далечни роднини на известния революционер, убит от Сталин. В продължение на цяла седмица съаспирантката на Ана в Ленинград Цияла ни развежда да видим историческите места, крепости, кули, къщи, музеи. Разказаха ни обективно, с любов и хумор, миналото на своята страна. Порази ни вътрешното достойнство, което излъчват грузинците. Не правя очерк като пътепис на кавказка тема, а само напомням къде сме ходили. Но тук се случи нещо по-значително. Бяхме решили да продължим за Армения не с влак, а с автобус, за да пресечем и езерото Севан. Пращахме Клара Вълкова, която бе израснала в Русия, да свърши тази работа с билетите. За съжаление цяла седмица никакъв резултат. А почнахме да изчерпваме парите. Тогава се заех аз да уговарям за билети с моя не толкова литературен руски. Попаднах на възрастен грузинец и доста неприязнено започнах разговора. Той веднага разбра, че не съм руснак и попита: „А вый какой?“ Отговорих: „Я болгарин, учусь в Москву.“ „А почему не сказали, вы же наши соседы через моря.“ И веднага ни даде места за цялата група на първите седалки, за да се любуваме на природата по-добре. Убедих се за сетен път за дълбоките корени на неприязън, които продължаваха да съществуват между отделните републики в Съветския съюз.

Ще завърша описанието на това пътешествие с две само думи за посрещането ни в Ереван. Настанихме се в хотела и тръгнахме по улицата. Нямаше голямо движение на хора, затова забелязахме, че ни следят, вслушват се какво говорим и все повече стесняват обръча около нас. Приближихме се един до друг с Борис Арабов, готови за отбрана. И тогава стана чудото. „Вие сте българи?“ И се впуснаха да ни прегръщат и целуват. И като ни поеха изцяло – то бяха песни, гостувания всеки обед и вечер, разкази през сълзи. Открихме и познати – едни от Варна, други от София. Приеха ни на всички нива, включително и от патриарха. Пиша и се вълнувам още от посрещането, разговорите и цялото ни пребиваване в Армения. Велик и много изстрадал древен народ.

Така, с изненади, премина цялото ни пътешествие, докато стигнем в Одеса. Свършихме и парите. В хотела можахме да платим само за три вечери в една стая, а трябваше да останем около седмица, за да вземем парахода за Варна. Останалите се натъркаляха на пода върху дюшеците от леглата. Влизахме един по един, за да не ни хванат. А два дена се изреж-

дахме на една закуска и на един обяд всички. Единият си хапваше малко, излизаше, и т. н. Продадохме часовници, сака. Ана се обади по телефона на своята ръководителка и получихме телеграфически внушителна сума, за да се разплатим. Незабравими преживявания!

Ще отбележа само едно второ забележително пътуване по средноазиатската част на Съветския съюз, устроено ни от акад. Бабаджан Гафуров през 70-те години. Тръгнахме от Азербайджан и Каспийско море, продължихме в Казахстан и другите републики, с особено задълбочено разглеждане на Бухара и Самарканд. Този път без приключения – всичко уредено с Интурист за двама ни с Ана. Тук се сблъскахме с автентична източна култура, оживяха приключенията на Настрадин Ходжа. Но също, гледайки забележителни паметници, променихме мнението си за средноазиатската култура. Тъкмо бяха провели разкопките на дворци, видяхме и грандиозни стенописи и рисунки. Бяхме снабдени и с литература. Запознахме се доста добре с историческото минало на този край. Започнахме да си представяме по-иначе не само военните събития, но главно нивото на тези цивилизации и значението им за развитието на високата средноазиатска култура. Признавам, че се стопи значителна част от самочувствието ми на европеец, който се прехласва само от европейските постижения през вековете.

Когато писах в заглавието „некултурни“ отношения, имах предвид обособяването в обществото на новото политическо мислене и сблъсъка между различните течения. Нямаше културна област, в която това да не съществува, макар и в различни форми. Отгласът беше различен. По един начин се проявяваше сред писатели и веднага намираше отзвук сред най-различни среди. По друг начин рефлектира новото в театъра. Имаше своята специфика и в научния свят – всред хуманитарните и природните науки. Всичко това решително въздействаше и на дошлите на специализация или за следване чужденци. Поляризацията по възгледи ставаше все по-очебийна. Всъщност аз нямах много контакти с българи, защото бяха малцина в хуманитарните дисциплини, пръснати главно в Университета и в партийни школи. В Института за международни отношения учеха мнозина, но те бяха специална номенклатура. Докато бях в СССР за три и половина години друг българин не се появи в Академията, нито в Москва, нито в Ленинград, където бе само Ана. Затова общувахме само с руснаци. Имахме приятели руснаци както сред историците, така и от други дисциплини – юристи, филолози. Най-близки по политически възгледи ми бяха Михаил Пискотин – юрист, Ура Абрамович Шустер – историк и Володя Волков – по-късно като представител в Асоциацията ни. Много неща за миналото и най-вече за близкото минало ми разкриха именно те. За Русия, за ролята на Сталин, за отношенията с поляци, с населението на балтийските републики, за мястото и ролята на евреите – с една дума за процеси в обществения живот, за които нямаше откъде да се прочете. Макар и с ос-

лушване, крайно предпазливо, но с подкупваща искреност бях „запълнен“ с факти за престъпленията на сталиновото окръжение, за концлагерите, за необходимостта от радикална промяна. Предвиждаха дори разпадането на Съветския съюз, ако не се реформира своевременно. Казвам всичко това като изработена психологическа нагласа, за която само до известна степен бях подготвен, преди да пристигна в Съветска Русия.

Затова не се изненадах, когато узнах към края на 1956 г. за политически взрив под влияние на разобличенията в Москва сред българските студенти в Московския университет и студентското общежитие на върха на хълма. По телефона ми се обади разтревожен Кирил Петров и ме помоли да отида и да се изкажа на насрочено събрание. Обадили се и на проф. Симеон Русакиев, зам.-ректор на Софийския университет по това време, както и на Искра Панова. Имаше тревожни нотки, че се готви нещо срещу студентите. Естествено се отзовах и говорих за кризата в съветското общество, за необходимостта от преодоляване на закостенялата политическа система. С. Русакиев бе по-емоционален от мене. Искра Панова, която изглежда е следяла по-отблизо студентите, също засегна добре парливите за тях въпроси. Доволни се разотидохме, че дадохме израз на солидарност с младите, същевременно да ги спасим от неуместни акции. Изглежда, че успяхме само частично, защото излезе решение за отзоваване на студентите, а за нас тримата се създаде комисия в посолството за изясняване на позицията ни и евентуално за наказание.

В комисията влизаха ген. Дико Диков, съветникът Зурлов, като че ли имаше и трети, но не си спомням кой. Посланикът? Може би, но той не участва в разговорите с нас. С. Русакиев замина за София, без да се срещнем. Искра Панова също не успях да видя. Чавдар Кюранов беше заминал от Москва. Какво ме питаха? Защото аз им дадох да видят текста, по който говорих. Д. Диков ми зададе директния въпрос защо съм се ограничил да анализирам само съветския опит, а нищо не казвам за България. Отговорих му: „Правилно сте забелязали, та ако бях говорил за България, вие не щяхте да ми задавате въпроси, а направо щяхте да ме върнете.“ Той не ме потърси повече. Зурлов ми каза, че ни се е разминало на този етап, но студентите са ги върнали в България.

Обаче от София ми обадиха, че облаците отново се сгъстили. Заплашили проф. С. Русакиев с изключване. Прибавили и моето име, но чакали да се върна. Едва в София след някой и друг месец научих подробности, за истинността на които не гарантирам – че отново въпросът за сурово наказание бил поставен на дневен ред, че било взето принципно съгласие „горе“. Наскоро след това пък се разнесе и друго, че ни се разминало, тъй като вниманието било съсредоточено около борбата кой да наследи Вълко Червенков. Години по-късно попитах Георги Чанков дали е бил замесен по някакъв начин в московската история, ставало ли е при него въпрос за моето изключване. Той категорично отрече. Но ми определи

среща у дома си, за да прегледа своя архив. Посетих го и той още веднъж отрече да се е занимавал с нас. Нямам основание да не му вярвам. След това говорихме по други въпроси за партията. Той ми показа как работи с архива си. Но здравето не му позволявало да отделя повече от два-три часа на тази работа. Жалко, защото той най-много знае от всички останали живи ръководители на партията — и за затвора, и навън, и у нас, и в Съветския съюз.

НАУЧНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Ново направление „Балканистика". Насочване към балканска тематика

Завръщайки се окончателно от Москва в началото на 1957 г., аз се почувствах увлечен от балканската тематика. Разчитах на натрупания опит със социално-икономическото съдържание на дисертацията и на редица мои статии и съобщения, които привлякоха вниманието на обществеността. Възнамерявах да разширя обхвата им. Но разбирах, че „балканист" не мога да стана, ако се огранича само с изследователска дейност. Терминът „балкански" не облекчаваше задачата, защото той бе изпълнен с негативен заряд. Не на последно място затрудняваха дейността в тази насока и насадената омраза, недоверието между съседните държави и народи в Балканския полуостров. Може би това последното обстоятелство ми действаше стимулиращо – говорих с проф. Ал. Бурмов и с негова помощ бях избран за хоноруван преподавател по История на балканските народи.

Четях за себе си и споделях със студентите систематизирания материал. Но нямах време да задълбоча тематиката и да изведа общ курс по балканска история. Говорех за балканските страни поотделно. Но и това се правеше за пръв път. Скоро почувствах, че литературата не стига. Нямахме основните истории на другите балкански страни дори в Националната библиотека. Така узря идеята да се опитам да установя контакти с институтите и катедрите по история в балканските страни. Професор Иван Дуйчев ме посъветва да започна с Гърция. Спомена ми Солун и проф. Апостолос Вакалопулос, с когото били лично познати. Не ми даде писмо, но настоя да се представя от негово име.

В Солун разчитах и на двамата си братовчеди Константин и Димитър Тракидис, изселени от Варна принудително в началото на войната като гръцки поданици. Те изкарали много тежко военните години, но вече се стабилизирали – първият като художник, вторият като млад адвокат. Те ми писаха, че могат да ме приемат у тях.

Събрах и една малка сума (около 50 щатски долара) от моя тъст и негови приятели, колкото да мога да прекарам поне по една седмица в Солун и в Атина. Председателят на Гръцката академия акад. Анастасиос Орландос беше идвал в София и изнесе лекция за Акропола. Както бива в такива случаи, той отправи покана за взаимна размяна на посещения в пожелателно наклонение. Купих си билет за отиване и връщане с влак до Атина. Разчитах ако не друго, че проф. А. Вакалопулос и акад. А. Орландос биха могли да наредят да ми се даде от издадената литература на Солунския университет и на Атинската академия. Бързам да внеса едно уточнение – академията се нарича Атинска и в нея не може да бъде избран грък, който не е атински гражданин. Спазва се и до днес.

И така, през есента на 1958 г. потеглих с влак от София до Ниш и оттам до Солун – цял ден и цяла нощ, защото в Ниш имаше многочасов престой и големи задръжки по различните гари и границите.

В Солун проф. А. Вакалопулос ме прие сърдечно, направи ми цяла десетдневна програма, обяви ме за гост на университета. Изнесох лекция за състоянието на историческия фронт у нас, говорих и пред семинар. За кратко време ми събраха значителна литература на всякакви езици. Предоставиха ми и място в един от кабинетите. Запознах се и с проф. Николаос Андриотис, езиковед, който ми даде своята наскоро издадена книга – за езика на населението в Скопска Македония, че е български. Написах положителна рецензия за тази книга, която излезе в „Исторически преглед“ през 1961 г. А проф. Николаос Пантазопулос ми предложи да му гостувам във Волос и оттам да продължа с влака за Атина. Водеше в своята кола и асистента си. Тогава нямаше хубавата магистрала и се катерехме по планинските масиви. А там беше заснежено и трябваше километри не само да вървим, но и да бутаме колата.

В Атина веднага бях приет от акад. А. Орландос. Той повика проф. Дионисиос Закитинос и го помоли да се погрижи за мене. Професор Д. Закитинос ме пое и ме разведе из отделенията на Академията, като специално ме препоръча на завеждащите архивния отдел. Така се запознах с работата на Академията по изворите. Но за това е била нужна огромна събирателска дейност в европейските архиви. Освен това Академията бе и главното депо на документите за освободителните борби и войната за независимост на Гърция през XIX в. Сближих се и с двамата ръководители, те ми помогнаха много да започна издирването, при тях и в Народната библиотека, на документи за българи–участници в освобождението на Гърция. Особено единият от тях – Леандрос Вранусис. Той е бил един от най-младите партизани срещу италианското нашествие през 1940 г. До неговата смърт преди няколко години запазихме най-сърдечни отношения. Той е и най-добрият гръцки изследовател на Ригас Велестинлис.

Ето как това относително кратко посещение в Гърция откри хоризонти за сътрудничество с гръцки учени. Събрах литература и сложих началото на една изследователска задача, която завърши с монография и със сборници с документи. Наскоро след това успях да се реванширам частично, като поканих проф. А. Вакалопулос в София да изнесе лекция в моите часове в Университета. Текста му преведохме на български и той го прочете, като му поставихме ударения и няколко пъти репетирахме четенето. Лекцията беше добре посетена от много преподаватели и от сътрудници на Министерството на външните работи.

Същевременно направих сериозен опит да установим контакти с научните среди на Франция и Германия. Бях поощряван от проф. Д. Косев. Не си спомням точно как, но най-напред установих контакти със Страсбург. Университетът там взе инициативата за създаване на Център за европейски изследвания в името на сближението между различните части на Европа. Първоначално, в началото на 60-те години, десетината поканени проведоха срещата в дома на проф. Люилие. Той сам водеше кореспонденцията с всички ни. Верен на принципите да разширяваме контактите, предложих доц. Христина Михова да поеме тази задача за контактите с центъра в Страсбург. Тя знаеше много добре френски език и беше много прецизен научен работник. Така тези контакти предоставих на факултета по история. По-късно ги пое Христо Несторов. По същото време установих контакти и с Париж, с проф. Пиер Ренувен. Проведохме три срещи в София и Париж на сътрудници на Института за история и френски историци. Заинтересуваха се за нас и от Института по славистика. Професор Роже Портал ме покани да изнеса лекция. С него установихме по-тясно сътрудничество. Убедих го да започне да пише „История на България", очерк от около 200 страници. Доставих му материали, помогнах му да състави плана на очерка. Той написа почти 200 страници (до Първата световна война включително). Целта беше да излезе книга с вярна постановка по националния въпрос. Предадох готовия ръкопис на Дирекцията за авторски права да се погрижат за издаването му и за довършване на ръкописа. Знам, че са се водили разговори, но събитията ме отведоха на друга страна и не зная защо работата не се довърши.

Един ден през 1959 г. проф. Димитър Косев ме повика в кабинета си и ми каза, че издействал две командировки до три месеца във Франция и Белгия за издирване на документи за България, благодарение на Титко Черноколев, тогава секретар на Президиума на БАН. Предложи ми да го придружа. Прекарахме последователно две лета в Париж и в Брюксел. Микрофилмирахме голямо количество материал. Документите от Франция ги пое той на съхранение и предоставянето им за използване. При мене останаха белгийските, които предадох по-късно на библиотеката на СИБАЛ. Направих съобщение за тях, за тяхната особеност, че освен

доклади от различните столици и консулства в тях има и всекидневни обобщени доклади на Кралския институт.

Излишно е да казвам, че тези месеци допълнително ни сближиха. Настанихме се в хотел на самия булевард „Сен Мишел" до Сорбоната. Обядвахме в архива, най-често леко, със сандвичи. Но вечерно време си похапвахме печено пиле с бутилка вино. Ходихме няколко пъти на кино, на театър. Разглеждахме картинните галерии в Лувърския дворец, направихме и кратки излети. Запознахме се с гръцкия историк Никос Зворонос, който току-що бе издал книга на френски език за Солун, за която, без да познавам автора, бях написал много положителна рецензия. Чрез Зворонос се свързахме и с проф. Пол Лемерл, водещия византолог във Франция. Също по това време се запознахме и с проф. Роже Бернар. Няма да забравя един обяд с него. Разказа ни, че е гасконец (т. е. откъдето е и Дартанян), че бил личен производител на качествено вино в неголеми количества. И за да ни демонстрира това, върна на два пъти келнера, който му донесе поръчаното вино от избата. Успокои се едва когато самият собственик на заведението му донесе трета бутилка.

В Белгия директорът на архива Пиер Десню тъкмо си беше купил кола, караше боязливо, но ни разведе до Ватерло и до брега на морето, където през време на Втората световна война е имало десант на съюзниците с много жертви. Показа ни и курортните им плажове. Уж лято, а там си навлякохме каквото носехме като пуловери и горни дрехи. За защита къпещите се на излизане сядаха в кръгли плетени кошове, които имаха гръб и се въртяха, за да избягнат посоката на вятъра.

Най-приятно ни беше на площада в центъра на Брюксел, където са разположени зданията на корпоративните цехове. Красиви, към която сграда да насочиш поглед. Отбивахме се всеки ден на бира-две. Такова изобилие от марки, че опитвахме подред всеки ден все нови почти през целия ни престой. Попаднахме дори на една червена бира, толкова подсладена, че едва я преглътнахме.

През този период разширих тематично изследователските си усилия. Отпечатах статии и студии – „За наемния труд в българските земи към средата на XIX век"; за състоянието на отделни градове – Лом, Варна, Добрич, Провадия; на абаджии и гайтанджии в различни селища през същия период; голямата студия „За демографското състояние на Балканския полуостров през XV–XVI век" (в Годишника на Софийския университет, № 2, 1959 г.), с което поставих началото на демографски изследвания върху извори. Публикувах и втория том „Еврейски извори...", 1960 г.

Един ден ме потърси Стефан Василев, вече министър на образованието. С него в миналото работихме заедно в ръководството на студентските организации. Той ми предложи стипендия на ЮНЕСКО за шест месеца в която и да е балканска страна. От своя страна, след като благодарих за

тази хубава възможност, предложих да се раздели на две. Едната половина за Гърция – за мен, другата за Страшимир Димитров – за Турция. Той се съгласи, но турците отказаха да приемат Страшимир. Тогава го предложих за Египет, където той задълбочи знанията си върху територии на Османската държава извън Балканите. Той стана първият наш ориенталист след Петър Миятев и Васил Недков. Малко по-късно Йордан Пеев бе пратен да следва в Тунис. Така у нас започна да се задълбочава интересът към османистиката и арабистиката, създадоха се млади и перспективни специалисти.

В Гърция през второто ми пребиваване натрупах значителен материал за българи – участници в гръцкото въстание. Освен това в Атинския университет ми предоставиха възможност да изнеса лекция, масово посетена от студенти и преподаватели. Научил, че има човек от България в Атина, председателят на един от писателските съюзи, Костас Варналис, ме покани на среща и лекция пред писателите. К. Варналис всъщност е израсъл в Бургас, но родителите му са от Варна. Познавах неговата племеница, омъжена за Мутафов (баща му ни беше учител). Беше ми безкрайно мило с такъв писател, патриарх на гръцката поезия през XX в., да водя разговор. Той се интересуваше за познати, спомена ми, че му съобщили от Бургас за решението на общинските власти да запазят родната му къща при преустройството на центъра (уви, както често става у нас, дадените обещания не се спазват).

През този тримесечен период, разделен от мене на два периода, защото попаднах през лятото на изключителни горещини, се запознах и сближих с групата млади научни работници в току-що създадения Център за научни изследвания – Василиос Панайтопулос, Спирос Аздрахас, Филипос Илиу, Ера Врануси, все ентусиасти. В Центъра те ме запознаха с единствения възрастен професор по новогръцка литература Константинос Димарас, автор на много книги. Една от тях, „История на новогръцката литература“, прочетох внимателно, стори ми се, че ще се приеме добре от нашите читатели и убедих Съюза на писателите да я издадат. В Атина се запознах и с общественика Янис Кордатос, автор на изобилна марксистка литература върху историята на Гърция и по различни парливи проблеми. Доставих си значителна част от неговите трудове. Бих си позволил да го сравня с нашия Георги Бакалов за ролята му в обществения и културния живот на Гърция. Той е автор на единствената „История на гръцкото работническо движение“, на появата на социалистическите идеи и организации. Получих я с неговото посвещение. За нашия читател направих доста подробно изложение („Известия на И-тута по История на БКП“, 1959, № 6).

Трябва да отбележа благосклонното отношение към мене на ръководителя на гръцката служба за ЮНЕСКО Георгиос Курнутос. Той не се подведе по официално провежданата тогава политика на недоверие към

България. На него дължим провеждането на много културни инициативи в Гърция.

Докато бях в Атина, пристигна зам.-министърът на външните работи Мария Захариева с Демир Янев и Едуард Сафиров – ръководството на Националната комисия на ЮНЕСКО. Бях привлечен и аз на срещата с Гръцката национална комисия на ЮНЕСКО. Председателят на Гръцката академия Спиридон Маринатос предложи да посетим Санторини, острова, който привлече вниманието на световната научна общественост. Открити бяха стенописи с изключителна стойност. Освен това при разкопките се установи, че е имало земетресение, но населението е успяло да напусне острова. Това дава основание на академика да излезе с теорията, че голямо изригване е причинило издигането на големи вълни, които залели и остров Крит. Но не всички професори приеха теорията за големи изригвания в морето и опустошаване и на остров Крит.

През 1961 г. се състоя Конгресът на византолозите в Охрид. Успяхме да намерим един голям автобус за цялата делегация. Ръководител бе проф. Александър Бурмов, аз му помагах. Делегацията бе многочислена, в нея участваха още акад. Иван Снегаров, проф. Мара Цончева и много други историци и филолози начело с проф. Димитър Ангелов. Вниманието на всички бе привлечено от акад. И. Снегаров като представител на ветераните славяноведи и византолози отпреди войната. Той посети и родния си град Струга. С дълбока болка ни каза, че градът вече се албанизирал. Българската делегация беше активна, спечели симпатии. Спокойно отстояваше истината. Жалко беше да се види изложбата на икони с обозначение, че всички те са македонски. Никой не го прие сериозно. У нас имаше голям интерес към конгреса. Навярно във всички институти с хуманитарен профил ще се намерят доклади за контактите и разговорите. Затова ще продължа с един особен случай. Конгресът бе посетен от Лазо Колишевски, струва ми се, водещата личност тогава в Македония. С него бяхме в Плевенския затвор. На откриването на изложбата на икони публиката бе разчистена в очакване на високите гости. Лазо влезе и след него тръгнаха участниците на конгреса. И аз бях там. Опитах се да се приближа до Л. Колишевски, но хора от УДБА ми препречиха пътя. Тогава се отдръпнах до стената и тръгнах по нея. Така изпреварих групата. Насочих се срещу Лазо Колишевски. Той ме забеляза, забави крачката. Спрях на едно място и се обадих – „Лазо“. Той ме погледна внимателно, позна ме и ми протегна ръка. Попита ме за Марин Бангиев от Варна, с когото бяха в една килия в Плевенския затвор, и се разделихме. Тогава до мене се приближи един от охраната и безцеремонно ми рече: „Глупак, ако не си държеше ръцете високо и особено ако ги беше спуснал надолу, щяхме да те застреляме.“

Ще спомена още една среща, която ми се видя многозначителна. В едно кафене в града видях седнали Воин Божинов от Института по ис-

тория с един младеж. Поканиха ме и седнах на масата. Воин представи младежа: „Българин от Скопие, мой ученик". Младежът се огледа наоколо и каза: „Много неща се промениха..." Воин настоя, че и баща му бил от коравите българи. Тогава момъкът не издържа и скорострелно му отговори: „Знам, че бяхте ярък сталинист в годините на войната. Но сега защо не се обадите във в-к „Работническо дело" да заявите „Да живее Сталин!" Знаете ли, че аз прекарах една година в лагер. Стига ми." И напусна кафенето. Много съм мислил по този случай и по поведението, което трябва да имаме при общуване с колегите си от Македония.

Охридското езеро беше вълшебно. На няколко пъти подканях нашите да се окъпят. Не се решиха. Само ние с проф. Мара Цончева на два пъти сутрин рано, когато водата е гладка, без нито една бръчка, се гмуркахме и плувахме с истинска наслада.

Тук ще отнеса едно събитие, свързано с преподаването в Софийския университет, което можеше да има политически последствия. След завръщането ми от Москва естествено бе да продължа лекциите си във факултета. Аудиторията беше винаги препълнена. Имах лекции един път седмично, сутрин два часа последователно. Една заран (беше декември 1961 г.) едва застанах до катедрата, когато видях купчина вдигнати ръце, искаха думата. Това бяха група студенти китайци и албанци. Един от тях стана и запита дали съм видял какво е станало до входа на парка. Казах, че не знам. Тогава самият младеж продължи: „Толкова ли се страхувате от Сталин, че нощем само се решавате да свалите паметника му?" Разбрах какво е станало и в продължение на два часа им изнесох лекция за Сталин и неговия режим. Когато свърших, бях изпратен с ръкопляскания. Смятам, че бях научно обективен, без обаче да спестя оценката за неговите действия като източен деспот.

Вечерта с професорите Ал. Бурмов и Хр. Христов потеглихме с влак за Москва. Трябваше да се запознаем със съдържанието на един труд, преди да се даде за печат. Но щом пристигнахме, посрещачите ни казаха, че им е наредено да ни заведат при Митко Григоров. В хотела на ЦК на КПСС ни чакаха Митко Григоров и Начо Папазов. Още с влизането М. Григоров ни зададе въпрос: „Откога започва да се образува македонска нация?" Професор Ал. Бурмов каза „След Освобождението", проф. Христов – „След балканските войни". Аз отговорих: „След Втората световна война, когато се разбра, че Македония отново остава в Югославия." Изслушани бяхме без коментари, така и не разбрахме какво мисли самият М. Григоров или Н. Папазов. След кратко мълчание М. Григоров се обърна към мене: „Какво си говорил на студентите, че си възбудил духовете?" Отговорих, че очаквам благодарност за това, което направих, и обясних случилото се. Без повече разговори ни освободиха за хотела.

Още бяхме в Москва, когато разбрахме, че на конференции на партийния актив по цялата страна бе изнесен доклад от Васил Иванов „сре-

щу дребнобуржоазната стихия“ и посочено моето име като пример за неправилно изказване за Сталин и за положението в Съветския съюз. При завръщането си първото посещение, което направих, бе при Рубен Аврамов, завеждащ съответния отдел при ЦК. Той ми каза да не предприемам никакви постъпки за изясняване на случая, за да не усложня нещата. Не така обаче мислеха някои от партийното ръководство на БАН, настроени догматично. Благодарение на Евлоги Бужашки, секретар на партийната организация на историците в университета, не бе допуснат по-нататъшен ход на разследване.

По-късно узнах от проф. Стефан Дойнов, шеф на архивите, че веднага след моята лекция имали лекция при проф. Марко Марков, съветник на министър-председателя Станко Тодоров. Той именно отхвърлил казаното от мене и предупредил по-горните партийни инстанции.

Обадиха се от Варна роднини и приятели, обезпокоени от критиката, насочена срещу мене. Узнах по-късно и от Пантелей Щерев, че и по цялата армия разпратили циркулярно писмо с текст против моята оценка и с посочване на моето име. Отново няколко месеца моето положение бе висящо.

Асоциацията за Югоизточна Европа в Букурещ

Необходимостта от сериозно изучаване на съседните балкански страни все повече се осъзнаваше от представителите на хуманитарните науки. Макар все още спорадично, зачестиха изказванията, че е нужен нов поглед и разбиране на създадените отношения. Този дух си проби път и в България много преди да се заговори за организационни мерки. С професорите Александър Бурмов и Димитър Косев често споделяхме в кои форми може да намери израз тази нова тема на общуване. За университета бяхме наясно – хоноруван преподавател, докато се намери редовен и се създаде в бъдеще катедра. За БАН беше по-сложно. Още не беше изграден с всички секции самият Институт по история като единствен исторически институт.

Професор Д. Косев изтъкваше, че е възможно секцията по средновековна българска история и византология да прерасне в две секции, като се обединят византологията и балканистиката. На такова ниво се развиваха разговорите и се полагаха известни усилия за реализирането им. Така проф. Д. Косев ме командирова в Белград за първи контакти с Института по история. Директор беше академик Йорйо Тадич. Попаднах в Белград, когато той се готвеше да замине за Дубровник. Покани ме да отида с групата, която работеше в Дубровнишкия архив. Симпатични хора и сериозни учени. Всички те се радваха на признание не само в страната си, но и международно. По-късно те се включиха активно в

работата на Международната комисия по история на градовете, на която и аз станах член.

В София издействах покана за югославска група, водена от акад. Йорйо Тадич, която да посети България. Ръководството на института осигури условия за провеждане на срещата във Варна, в почивния дом на БАН. От професорите обаче дойде само Иван Дуйчев. Така се сложи началото на плодотворни контакти с югославските колеги. Политическата история на този етап избягвахме по взаимно съгласие. Съсредоточихме усилията си върху османо-турските извори – публикации, интерпретации, анализ на социално-икономическото развитие. За тази цел на преден план в нашите контакти и работа излезе Ориенталският институт в Сараево. Аз самият посетих няколко пъти Сараево. Техните учени, с много по-голям стаж и известност, идваха с удоволствие у нас, защото само в България се сформира солидна група от млади историци-османисти – Бистра Цветкова, Вяра Мутафчиева, Страшимир Димитров и сътрудниците на Ориенталския отдел в Народната библиотека, начело с Борис Недков.

Групата за публикуване на извори, водена от проф. Христо Гандев, се разпадна. Томовете се поеха от отделни сътрудници. Първият бе подготвен от Бистра Цветкова и Вяра Мутафчиева, вторият от Борис Недков и мен. В Ориенталския отдел на Народната библиотека се оформи опитна група от млади извороведи — Стефан Андреев, Аспарух Велков, Петко Груевски и възрастния Никола Попов, който помагаше на младите. Към тях се присъедини Мария Калицин, която прекара около месец в Истанбул при проф. Т. Гьокбилгин. Още млади ентусиасти, те залегнаха да усвоят добре езика и работата с архивите. Ето така през 60-те години вече се оформи ядро, което навлезе в историческата наука и със свой нов изкуствоведчески арсенал. Тук сред водещите ще отбележа Страшимир Димитров, утвърден научен работник и по-късно професор. Ще спомена и себе си с издирването на документи от Ориенталския отдел и Централния архив на османотурски и гръцки език за развитието на капиталистическите отношения в занаятчийството и за първите фабрики на Балканите.

Югославските османисти се водеха от професорите Бранислав Джурджев и Недим Филипович. Групата включваше извороведите от Сараево, към която се присъединиха някои османисти от Македония като Г.[ълъба] Паликрушева. Те първи установиха преки връзки с турските учени за балканска тематика.

От своя страна аз използвах приятелството си с варненеца Росен Олянов от мисията ни в Истанбул и му отидохме на гости цялото семейство заедно с децата на Коледа през 1966 г. Направих го, защото най-малкият, Върбан, уплашено викна: „Не отивай в Турция, татко, ще те заколят!..“ Такава беше още атмосферата тогава.

Потърсих професор Омер Лютфи Баркан, който ме прие веднага. Имах продължителен разговор с него и с неговия асистент Халил Сахи-

лиоглу. Професор О. Баркан много хареса статията ми за занаятчийството и еснафската организация и я публикува в годишника на техния университет. Публикува и статия на Виржиния Паскалева. И двамата приеха поканата да посетят София и сториха това. Така започна и се задълбочи сътрудничеството ни с турските специалисти от Истанбул.

Неочаквано за нас през същия този период в София пристигна Петрак Пепо, учител по история в Тирана, с препоръки от нашето посолство. Той търсеше материали за Наум Векилхарджи, албански деец, възрожденец и участник като доброволец в гръцкото въстание от 1821 г. Аз вече бях навлязъл в тази тематика, бях открил документи не само в Гърция, но и в Русия (списък на повече от хиляда души, преминали през руската граница във Влашко и Молдова след разгрома на въстанието). Дадох му каквото имах, както и сведения за Иван Селимински, който помогнал да се състави азбука на албански език. Това бе първият ми контакт с албанци.

Половин година по-късно бях повикан при Митко Григоров в ЦК на БКП. Той ми показа писмо от Лири Белишова, видна ръководителка в албанската съпротива и отговорен ръководител в страната (пострадала по-късно жестоко от култа). Албанската страна предлагаше да обсъдим у нас „История на Албания“ в ръкопис, преди да се отпечата. Обясних, че ние нямаме специалисти, но сме готови да обсъдим ръкописа, че това ще бъде полезно и за нас. След седмица пристигнаха професорите Алекс Буда и Стефанак Поло. Митко Григоров им предостави кола (в БАН тогава нямахме такава възможност) да обиколят страната, докато подготвим обсъждането. Така започна нашето тясно приятелство, което издържа всички изпитания и промени в политическия живот. Това продължи до самата им смърт през първата половина на 90-те години. (При официалното ми посещение в Албания като председател на ВНС се срещнах и говорихме малко с Алекс Буда, който повече не излизаше от къщи. Стефанак Поло бе вече болен, с тежък инфаркт. От внука на акад. Буда, дошъл на конференцията, организирана от Института по балканистика през 1997 г., узнах, че са починали и двамата. Той ми разказа за радостта на А. Буда, когато по мое предложение го избрахме за чуждестранен член на БАН. След като името му бе публикувано, получихме телеграма, че той се отказва от тази чест. Академик Ангел Балевски се разтревожи, но аз го успокоих, че това е направил под натиск. За нас не може да има последствия. Диплома му връчихме при една от многобройните ни срещи след това. А. Буда с гордост я запазил и я показвал на определени хора.)

Само с румънците през този начален период не успяхме да установим по-тесни контакти. Румънците бяха хвърлили всички свои сили към Западна Европа и най-вече Франция. Освен с Константин Велики, бивш лектор в Софийския университет, направихме сполучлив опит да осъществим трайна връзка с научния сътрудник Владимир Дикулеску, от български произход.

Но с това не се изчерпват усилията за установяване на контактите по линия на балканското научно сътрудничество. По-целенасочено действаше в тази насока акад. Владимир Георгиев. Той лично работеше в областта на балканската лингвистика. Беше основал и специализирано списание „Балканско езикознание". Неговата позиция против съветския езиковед Николай Мар го издигна високо на международния пиедестал на науката. Докато всички очакваха той да бъде „пострадавшия", както проф. Дончо Костов, когото унизиха съвършено незаслужено, случи се точно обратното. Н. Мар бе разгромен от Сталин. Спомням си как бе насрочено събранието, на което философи и езиковеди си точеха зъбите да смелят Владимир Георгиев. А го посрещнаха с овации и той се нареди заслужено сред най-видните учени, които отстояваха своите възгледи докрай. За щастие краят бе международна слава. За кратко време той стана авторитет, което му позволи да разгърне инициативи и в областта на балканистиката. Още повече, че бе избран за зам.-председател на БАН.

С Владимир Георгиев влязоха във връзка румънските организатори на първа среща на балканските учени, свикана по инициатива на ЮНЕСКО през 1962 г. в Синая. Той стана и централната фигура на тази среща, защото и тук се оказа сред румънските езиковеди негов опонент. Академик Владимир Георгиев обаче блестящо се справи с него в открита дискусия. За участие в тази конференция той издейства двама ни с проф. Димитър Ангелов.

Едва в Букурещ разбрахме, че организатори на конференцията за балканските цивилизации са Румънската национална комисия за ЮНЕСКО и Румънската академия на науките, с всестранната помощ на ЮНЕСКО. Бяха поканени по трима представители от балканските страни и по един от Австрия, Франция, Унгария, Италия, Полша, Великобритания, Чехословакия, СССР, Иран и Ливан. От румънска страна бяха двадесет души най-изтъкнати представители на хуманитарните науки. Като научен форум конференцията бе на ниво. Разискваха се интересни доклади, имаше задълбочени научни спорове от представители на различни школи. Материалите на срещата бяха публикувани.

За значението на конференцията разбрахме от заключителното заседание, на което избраната комисия направи някои изводи. Докладва акад. Тудор Виану, Румъния, съвсем накратко, че се предлага създаването на една нова международна организация за Балканите за изследване в областта на хуманитарните дисциплини. Тя ще се намира под егидата на ЮНЕСКО и ще се ръководи от международен комитет. Комисията, в която участва и акад. Владимир Георгиев, предложи временен състав и срок от една година, за да се направят необходимите постъпки в национален и международен аспект за утвърждаването на тази нова организация. Утвърденият ѝ състав бе следващият, по двама от балканските страни:

Албания — Андрокли Косталари и Алекс Буда
Австрия – Е. Бушбек
България – Владимир Георгиев и Николай Тодоров
Франция – Андре Мирамбел
Гърция – Апостолос Даскалакис и Дионисиос Закитинос
Унгария – Йозеф Перени
Италия – Анджело Тамбора
Ливан – Камий Абусуан
Румъния – Теодор Виану и Емил Кондураки
Англия – сър Роланд Сайм
Турция – Фаик Рашид Унат и Хамид Кошай
СССР – Ана Ст. Тверитинова
Югославия – Светлозар Радойчич и Франьо Баришич.

В изказването си представителят на ЮНЕСКО очерта задачите, формите на прояви, помощта на ЮНЕСКО и най-непосредствените задачи: изграждане на национални институции и утвърждаване функциите на ръководния орган. Предвиди се и заседание в срок от една година.

След завръщането ни акад. Вл. Георгиев докладва в Президиума на БАН за работата и решенията на срещата в Синая и обоснова заключението си, че балканските решения стават важна задача на учените във всички балкански страни, които искат да допринесат за по-нататъшното затопляне на климата на международните отношения на Балканите. Той припомни, че в областта на езикознанието има вече готова форма (секцията по балканско езикознание в Института за български език) и орган за обнародване на изследванията (сп. „Балканско езикознание“). Така се даде тласък и за създаване на Секция по история на балканските народи в Института за история, начело на която отначало застана проф. Димитър Ангелов, но той се оттегли скоро и я възглавих аз. В тази секция влязоха ст. н. с. Петър Миятев, научните сътрудници Стефан Великов, Вяра Мутафчиева и Страшимир Димитров. Към тях бе придадена групата по хебраистика. Това бяха всъщност ст. н. с. Ели Ешкенази, Страхил Гичев, както и техническият помощник Стаматка Калудова. Допълнително бе избран д-р Салватор Израел.

Бяха обявени и първите аспирантури по история на балканските народи (Стр. Димитров, балканска история през османския период). Приети бяха Кръстю Манчев – по нова и най-нова история на югославските народи, Трендафил Царидис – най-нова история на Гърция, Снежка Панова – хебраистика, Дженгиз Хаков – история на Турция.

Първи световен конгрес по балканистика. Създаване на Института по балканистика

През 1963 г. пак в Букурещ бяхме събрани членовете на Международния комитет за балканистика, за да уточним организационните форми на бъдещата изследователска дейност на Асоциацията за изучаване на Югоизточна Европа. Там беше обявено, че Румънската академия на науките е създала свой институт за Югоизточна Европа. В Гърция тази дейност се поема от т. нар. „Македонски институт" в Солун, който става Институт за балкански изследвания. За общо ръководство в Атина се създава Секретариат с библиотека и курсове за балкански езици. Атинският, Солунският и Янинският университет обявиха, че създават катедри или курсове за история на балканските страни. В Москва работата по новото направление се съсредоточава в Института по славянознание, който по-късно се преименува и получи добавката „и балканистика". Тюркологията се пое от Института по изтокознание. За представител на СССР в Комитета бе определен проф. Анатолий Филипович Милер, който присъстваше в Букурещ на заседанията. Посрещнат с интерес, той скоро спечели уважението със своята езикова подготовка, хумор и политически усет.

След като изработихме принципите на структурата на Асоциацията, пристъпи се към попълване на ръководството. Бяхме решили да се запази в устава изискването в Международния комитет да участват по двама членове от балканските страни, а председателят на Асоциацията да бъде винаги учен от региона. За постоянни членове от другите страни се приеха Франция, Великобритания и Русия и още няколко представители от другите страни, които следва да се редуват. Това положение продължи почти половин век, докато предложих с писмо, а преди това устно, да се премахне вече изключителното право на балканските учени да бъдат председатели. Така на конгреса в Букурещ се прие на общо основание да се избира председателят. Първият избран бе френският професор Андре Гию.

Реши се още за пръв председател да се избере акад. Дионисиос Закитинос, който предложи по изключение да остане на поста за половин мандат, за да може акад. Вл. Георгиев да бъде председател през втората половина на мандата, когато в София ще се състои I конгрес по балканистика. Това беше в хармония с искането на акад. Вл. Георгиев ние да проведем първия конгрес, защото той давал тон за всички следващи.

Международният конгрес по балканистика бе насрочен за 1966 г. в София, като се възложи подготовката му да бъде извършена от Българския национален комитет по балканистика.

Още със завръщането ни акад. Вл. Георгиев докладва в Президиума на БАН за решенията на Асоциацията и предложи в заключение да се реши

създаването на Национален институт по балканистика при БАН. Възложи се на акад. Вл. Георгиев да се погрижи за ръководство, състав и пр. Всички смятахме, че директор на този институт се полага да бъде самият акад. Вл. Георгиев. Професор Д. Косев, току-що избран за академик, се безпокоеше за секцията в Института по история, но смяташе, че ще бъдат прехвърлени само няколко души филолози от комисията по изворите.

Така дочакахме деня на срещата между акад. Вл. Георгиев и акад. Д. Косев, придружен от чл. кор. Ал. Бурмов. Аз бях в института, когато ми звънна проф. А. Бурмов и каза да изтичам до университета. За обща изненада акад. Вл. Георгиев предложи мен за директор. Ал. Бурмов ми разказа колко изненадан бил проф. Д. Косев, но той не възразил. Оставили на мене като нов директор да установя минимален състав и структура на института. Професор Д. Косев беше много внимателен, изрази само убеждението, че не бива да допуснем историческият фронт да се раздели, а напротив, трябва да го укрепим още повече. На тази среща се разбрахме, че аз няма да посегна на византологията с Димитър Ангелов, която си остава в Института по история. Уточнихме да премине към нас Еврейската секция. В института влезе цялата секция по история на балканските народи и н. с. Василка Тъпкова от секцията по средновековна история. Помолих за една административна бройка, отпуснаха ми и аз назначих Иван Янчев. Вместо готови бройки за научни сътрудници поисках да ми разрешат да обявя аспирантури. Дадоха ми няколко. Попълнението на нашия институт ставаше главно чрез аспиранти, които защитаваха при нас.

Изключение беше привличането на Жоржета Григорова, която бе защитила кандидатска дисертация в Москва, а след това и на Бранко Джорджевич, аспирант в Историческия факултет и отлично подготвения син на Никола Трайков – Веселин Трайков. Бяха го уволнили като дипломат. Възложих му библиографската работа на института. Вече по-късно бяха привлечени и ерудирани научни работници като Симеон Дамянов и Пантелей Щерев. Поиска да постъпи в нашия институт и чл. кор. Веселин Бешевлиев. Приех го с готовност.

Като първа задача си поставих за цел да се обособим териториално. Тогава още не беше започнало строителството в БАН и нямаше никакви условия да получим помещения от някъде. Допуснах като възможност единствено помещенията в синагогата. Огледах мястото, говорих с ръководството, прие да ни отпуснат големия хол и една печка в него. Мисля, че получихме и една стая. Събрахме оттук-оттам стари бюра и направихме една дълга маса, която побираше около двадесетина души. Фиксирахме точно времето за събиране на всички и ги пуснахме да работят индивидуално. Но за всяка група уточнихме дни в седмицата, когато тя ставаше домакин и разглеждахме задачите общо за института и отделно за всеки сътрудник. Разбрахме се, че без да изградим здрав и ентусиази-

ран колектив, не ще успеем да се наложим. Затова избрахме за външна проява да организираме „Седмици на балканската дейност". Изредихме в продължение на месец и половина всички балкански страни. Провеждахме заседанията в салона на Техническите съюзи на ул. „Раковски". Поканихме посланици, хора от МВнР и научни работници. Неочаквано и за самите нас тази инициатива се възприе много добре. Спомням си турския посланик, който дойде да ни поздрави за успеха – трима министри на външните работи „се отзовали на поканата" (двама бивши и един действащ – Петко Стайнов, Карло Луканов и Иван Башев). Това също бе голяма морална подкрепа.

Втората задача бе да организираме нашата издателска дейност. Издадохме в едно томче „Седмиците на балканската взаимност".

Сложихме началото на периодичния орган на чужди езици „Etudes Balkaniques". През 1964 г. излезе първият том. Постепенно образувахме нови поредици – „Studia Balcanica", „Балканистика", сборници за културата, поредица „Монографии", тематични сборници и пр.

Направихме и план за чествания на важни дати от историята на балканските народи, с добре подготвени научни конференции и с участието на чужденци. Това означаваше да привлечем вниманието на външни институти и научни работници към дейността на нашия институт. За кратко време, включвайки и нашите аспиранти, ние успяхме да поставим началото на трайно международно сътрудничество. Първият изтъкнат учен, който ни посети, бе ориенталистът академик Ананиаш Зайончковский от Полша.

Предварителна подготовка на конгреса

Обсъдихме общия план, създадохме групи с отговорници. Въвлякохме целия състав на института ни и доброволци от другите институти. В подготовката влизаше кореспонденцията с чужбина, изработването на програмата по секции, набелязване на залите в университета... Необходима бе цяла служба за посрещане и настаняване на гостите. Хотелите бяха предварително ангажирани, съобразявахме се с желанията. Трябва да отбележа, че цялата организация на конгреса бе реализирана, без да посегнем на бюджета на БАН. Всичко това ни позволи без паника и своевременно да се справим с постоянно възникващи непредвидени обстоятелства. По същото време станаха и някои събития.

През 1966 г. публикувах монографията „Филики етерия и българите". С този труд бях избран за професор през 1966 г. Така посрещнах конгреса. Не мога да не споделя, че този труд се прие много добре и у нас, и в чужбина. Излязоха много рецензии, защото разкрих убедително не само участието на българите в гръцкото въстание, когато са воювали с хиляди,

но и колко значителни по брой са били и участниците от другите балкански страни.

По време на избора за професор избягах от София, за да не преживявам протичането му, обажданията, рецензиите и т. н. Имахме кола и заминахме със семейството за две седмици в Унгария. Като се върнах, намерих записка у дома. Търсил ме е акад. Михаил Арнаудов. Обадих му се веднага. Каза ми, че е прочел книгата ми, поздравява ме за нея и иска да ме види. Когато го посетих, ми връчи копие от рецензията, която бе написал. Бях трогнат от постъпката му, не знаех как да му се отблагодаря за вниманието. Това е М. Арнаудов!

По същото време бях повикан в ЦК на БКП. Не знаех за какво. Заведоха ме при Тодор Живков. Бях в очакване какво ще ме пита. Но той започна разговора по най-неформален начин. Каза ми, че иска да говори като баща. Дъщеря му настоявала да се занимава не с друго, а с балканска история. Навярно скоро щяла да подаде документи за постъпване в института. Но той като родител би искал да знае какво бих препоръчал за нея. Знаех, че е историчка, че се е явила дори на изпит при мен. Казаха ми го допълнително асистентите, че съм ѝ писал отличен, но аз не я знаех по физиономия. Без да чета, отварям книжката на студента и пиша бележката на съответната страница. Така че бях изненадан и доволен, че е избрала Института по балканистика, дето се казва, в първите му стъпки. На срещата с Тодор Живков му изтъкнах само, че трябва да говоря с нея, има време да се ориентира. Но предварително препоръчах да се захване с политическа история. Съображенията ми бяха, че в тази област архивите са най-подредени, най-достъпни за работа, стига да има материалните възможности да посети страната, към която се насочва или да поръча да ѝ микрофилмират това, което ѝ трябва. От страните предложих Турция, като периода тя да си избере сама.

При срещата с Людмила Живкова ѝ изброих предимствата – с най-продължително натрупване на материал както в Западна Европа, така и у нас. Посочих ѝ проф. Анатолий Ф. Милер било като ръководител, било като консултант. И наистина Людмила Живкова постъпи след няколко дена на работа в института и се включи в екипа при Жоржета Григорова за организация на конгреса. Людмила се зае сериозно с подготовката на дисертацията. Защити успешно в установения срок. Присъства и проф. А. Ф. Милер.

Една от най-трудните задачи бе да намерим помещения за института. След дълги търсения ни настаниха на ул. „Калоян“ в сградата на Софийската митрополия, заемана дотогава от организацията „Вторични суровини“. Патриарх Кирил се усмихна, като разбра кой идва и добави със свойствения си хумор: „Защо не?! Повишават ни, като ни оставят да общуваме с първични суровини.“ С патриарха се знаехме много добре, защото му бях консултант и му помагах в набирането на документи от

френските архиви. Имаше и още едно обстоятелство. След 9 септември 1944 г. той беше задържан и дори подложен на известни гаври. Това научава моят тъст, намесва се и го освобождават. Та патриархът ми казваше, че за него той не е Върбан Ангелов, а Ангел Върбанов.

Институтът по балканистика се настани на една част от първия етаж на ул. „Калоян"; на горните етажи бяха помещенията, заемани от патриарха. Той често ме викаше горе на кафе и да говорим по проблемите на историята, за книгите, които той публикува. Беше висококултурна личност и следеше внимателно историческата литература.

Не знам какво се е запазило от архивите на института. Много се осланях на новата организация на архивното дело, че някъде в БАН се съхраняват поне протоколите на научните съвети и на такива събития като конгреси, конференции. Във всеки случай аз най-добросъвестно съм предавал всичко за запазване. В моя личен архив има доста материали, копия на доклади, докладни записки, предложения, писма, но не съм ги използвал за тази цел, т. е. за този очерк. Нужно е продължително време, за да се прегледа и подреди този архив.

Затова пък специално за конгреса материалите са издадени в шест тома, пресата го е отразявала, а и навярно са запазени и различните доклади за отделните комисии и секции. Ето защо ще се спра само на някои събития, които не влязоха в отчетни материали. Това е срещата ми с министъра Иван Башев, която сложи началото на едно взаимно разбирателство. Също така ще напомня как се преодоляха трудностите, възникнали с югославската и с албанската делегации. Ще отбележа и опита да бъда злепоставен в БАН на общо събрание.

Към мене се обръщаха различни лица от БАН, от университета, от ведомства за справки, уточнявания. Конгресът се очерта като грандиозен по обем и пръв по рода си – повече от хиляда души, записали се предварително. С това се нареждаше до световните конгреси по основни научни дисциплини. Но интересът бе изострен и от факта, че се събират наистина за пръв път учени от всички балкански страни и в такъв голям състав. Всички посолства се изредиха да получават от мен информация за хода на подготовката, изказваха опасения и търсеха потвърждение или успокоение. Знаех, че поток от информация тече и към Министерството на външните работи. Техническите въпроси за визи и други проблеми решавахме „ad hoc" със съответните отдели.

Очаквах обаче въпроси от общополитически характер. Например от посолството на САЩ ми съобщиха предполагаемата цифра на делегатите от САЩ – около 50 души. И броят бе внушителен, но в още по-голяма степен съставът. Имаше хора, които се смятаха нежелани по политически причини. За това ще стане дума по-надолу. Съобщиха ни официално, че делегатите от Румъния, Гърция, Югославия щели да възлизат на по около стотина души. Това предполагаше и ние да увеличим нашия състав до ня-

колкостотин души. Наред с чисто организационната страна по оформяне на програмата необходимо бе да се огледат внимателно постъпилите теми. Трябваше да не допуснем конгресът да се превърне в бойно поле на неразрешените балкански въпроси.

Предприех няколко пътувания до Югославия и Гърция, за да прегледаме тематиката и да отстраним няколко неудобни теми. Те поискаха същото от нас. За да избегнем обвинението, че цензурираме конгреса, предложихме да оформим тематика за срещи в недалечно бъдеще от тесни специалисти в нашите страни и там да съсредоточим усилията си за разискване на спорни проблеми. Създадохме по линия на Асоциацията за Югоизточна Европа (AIESEE) няколко постоянни комисии, някои от които можаха да проведат заседания до откриването на конгреса. Това до значителна степен успокои духовете, че не отбягваме неудобните въпроси, а ги предоставяме за спокойно обсъждане на тесните специалисти. Тази огромна подготвителна работа канализира усилията за успешно провеждане и успех на конгреса. Превърнахме го в общо дело. Мисля, че подготовката и самото провеждане на конгреса изиграха решаваща роля за утвърждаването ми като пионер на балканистиката и ми отвори вратите на университети и институти в цял свят. Още в навечерието на конгреса започнаха до мен да се отнасят с въпроси и от други ведомства.

Някои възникнали трудности

Повикан бях в американското посолство, за да ги информирам за хода на подготовката и да ми изложат някои обстоятелства. Попитаха дали няма да се получат усложнения, ако в делегацията от САЩ бъде включен Марин Пундев. Той бе изпратен от България в състава на посолството ни, но останал в САЩ. Преди още да направя исканата справка, постъпи второ запитване: за осъдения за „враждебна дейност" срещу България, а впоследствие оправдан Кирил (Сирил) Бляк, известен много добре на нашата общественост. (Сирил Бляк е бил съветник на американския представител на Съюзническата контролна комисия в България през 1945–1947 г.)

Този път поисках среща направо с министъра на външните работи Иван Башев. Той ме прие с всички белези на подчертано внимание, но не скри своето раздразнение от очакваните усложнения. И изброи няколко. Ясно, че е получавал редовно информация, но тя не бе цялостна. Разказах му какво сме постигнали и го уверих, че най-малко ние с този конгрес застрашаваме провежданата от правителството балканска политика. Мисля, че му направиха впечатление усилията да уталожим страстите.

И когато му изложих исканията от САЩ, той заяви, че лично гарантира за Марин Пундев и Сирил Бляк. Понеже са се обърнали към мен, той ми възложи да предам директно отговора му. Това направи впечатление

на посолството, което информира в САЩ, но и за тяхна изненада нито един от двамата не дойде. Когато се озовах на посещение в САЩ през 1968 г., попитах и двамата защо не дойдоха в София. Марин Пундев ми каза, че още в Швейцария негови познати от посолството ни го разколебали. Същото направили в по-категорична форма хора от посолството ни в Белград. Сирил Бляк от своя страна ми обясни, че уредил круазиера и бил вече на път, когато му съобщили за възможността да посети България. Без да настоява, подхвърли и бележката, че имал, разбира се, и известни колебания: „Знае ли човек, всичко става“.

Така около този конгрес се случиха и първите ми срещи с Иван Башев. Той ми направи изключително впечатление с яснотата на своите постановки и позиции. Не след много той ме привлече в системата на Министерството на външните работи.

Не ще се спирам на македонския въпрос. Не допуснахме открит сблъсък благодарение на желанието и на двете страни да избегнат усложнения по време на конгреса. При това имаше и внушителна делегация от Македония начело с акад. Михайло Апостолски. Изнесоха се доклади и съобщения с фактологически характер за постигнати резултати в научните издирвания. Не си спомням да са възниквали конфликтни ситуации. Имало е, разбира се, много двустранни разговори, размяна на мнения, уточнения, спорове, без да прераснат в открит конфликт или демонстрация.

Не така протече едно годишно отчетно събрание на партийната организация при БАН след няколко месеца. Издебвайки момент, когато излязох от залата, ст. н. с. Воин Божинов поискал думата и заявил, че съм допуснал на конгреса да се проведе истинска пропаганда на враждебни историци по македонския въпрос, че това намерило място и в отпечатаните сборници с материалите на конгреса. Добре че ме предупредиха и се върнах, защото цялото събрание се бе наежило. Думата за обяснение ми бе дадена веднага. Бях кратък, но безкрайно остър. Започнах с настъпление, че предстои нов конгрес, световен, по философия. На този конгрес вече са обявили, че ще присъстват най-видните буржоазни философи, които са се регистрирали като върли противници на социализма и комунизма. Съгласие за провеждането на този конгрес са дали височайшите партийни органи и ръководството на БАН. Моля партийното събрание да излезе с решение за непровеждане на този конгрес в България. Не можем ние в страната си да се разоръжаваме идеологически. И отгоре на всичко е взето решение да се публикуват всички изказвания. Не само докладите. И добавих, че правя това предложение в духа на изказването на Воин Божинов, което е било одобрено от присъстващите. Но искам същевременно и наказанието на Воин Божинов, защото ги е подвел. С изключение на един случай никъде из залата, в докладите и изказванията няма нищо по македонския въпрос в антибългарски контекст. Единственият

случай е на унгарски старши научен сътрудник, който декларира, че е комунист, отговорен член на унгарската компартия и отразява партийното становище на своята страна. Не му било известно обаче да има забрана от българска страна или протест от страна на партийното ръководство в България срещу официалната позиция на УКП. Нито срещу Съветския съюз, където в официални издания се поддържа македонската теза.

Какво повече можех да направя? Воин Божинов се сви и нищо не каза, а на мене бурно ръкопляскаха (за позициите по македонския въпрос у нас и в чужбина ще стане дума и по-нататък, когато говоря за посещението в Белград на официална делегация с министър Иван Башев, в която участвах. Също така присъствах на срещата на Велко Влахович и Кръсте Цървенковски с Борис Велчев и Кръстю Тричков).

Накрая ще спомена трудностите, които се появиха най-неочаквано от албанската делегация от двадесетина души. Преглеждайки списъка на участниците на конгреса, изработен по заявките, албанските делегати забелязали името на проф. Ставро Скенди. Обясниха ми, че това е ръководителят на враждебната на Енвер Ходжа групировка още от епохата на съпротивата и след това в борбата за власт в Албания. По време на войната се настанил в Истанбул. Като американски професор бил включен в тяхната делегация. От името на цялата делегация професорите Алекс Буда и Андрокли Косталари поставиха ултимативно въпроса за неговото отстраняване. В случай на отказ им е наредено да напуснат конгреса. Не се съмнявах, че така им е наредено, тъй като говорих поотделно с двамата професори, най-ангажираните в приобщаването на Албанската академия и университет към дейността на Асоциацията. Опитите ми да омаловажа значението на тяхното искане в такъв един момент не постигнаха резултат.

Какво да правя? Назря конфликт – било с американците, било с албанците. Последното също не можех да допусна на никаква цена. Реших да действам така, че да отложа колкото се може евентуален сблъсък. Най-напред наредих да се вземе картончето с името на Ставро Скенди от картотеката, но да му предадат цялата документация както се полага на всеки участник. Още същия ден албанците забелязали липсата на картончето като благоприятен знак. Конгресът започна своята редовна работа. Едва на третия ден дойдоха отново разтревожени двамата академици Алекс Буда и Андрокли Косталари. Техен колега забелязал Ст. Скенди в една от залите. Успокоих ги, че не сме могли да знаем и ние, че е дошъл и им поставих ребром въпроса – няма ли те самите да се изложат, ако напуснат конгреса сега. И двамата разбираха положението и ми заявиха, че ще се опитат да преодолеят забраната. Само един от техните хора доносничел. Създадохме условия за пряка връзка с Тирана. От там приеха обясненията на групата, че оттеглянето ѝ е в ущърб на самите албанци и снеха искането си. Но това не беше краят, защото ни подготвиха нова изненада.

За последния ден на конгреса бе предвидено заключително заседание само с организационни въпроси и поздравления в най-голямата аудитория на университета. Още не бях излязъл заранта от къщи, когато срочно ме повикаха за среща с албанците. Оказа се, че те получили нареждане да взривят това именно заседание с шумна демонстрация и излизане от залата, ако там се появи Ставро Скенди. Албанските делегати на конгреса разбираха цялото безсмислие на тази акция, но ясно им дали да разберат, че ще последват големи репресии при неподчинение.

Този път нямах друг избор освен да намеря Ставро Скенди. Едва към 12,30 часа го открих на обяд в клуба на журналиста. Изчаках го там и го помолих да дойде с мене. Отведох го в къщи на кафе и без заобикалки му разказах цялата история с един извод. Нищо не оправдава една такава неприятна демонстрация като епилог на такъв успешен конгрес. И го помолих да ми прави компания след обяд, като и аз се отказвам да посетя заключителното заседание. Поведохме разговор с него и така продължи до 16,00 часа без десетина минути. Изведнъж проф. Ст. Скенди стана, стисна ми ръката и ми каза, че оценява по достойнство моя жест, но не приема такава жертва от мен. Той обещава да не се яви на заседанието, но настоява аз да се явя на този тържествен финал. Благодарих му.

Влязох в аудиторията точно в момента, когато акад. Вл. Георгиев се насочи към високоговорителя. Посрещнат бях с ръкопляскания, докато седна. Направих знак на албанците да са спокойни. На излизане ми казаха, че дошли с камъни в джобовете си, за да вдигнат шум и да направят скандално заседанието. Изрично нареждане! Избягнахме и това премеждие. Затова пък се установиха най-сърдечни отношения с албанските научни сътрудници и преподаватели. Неколкократно бях канен в Албания и винаги съм разчитал на най-голяма отзивчивост от тяхна страна за подкрепа на наша инициатива. След този конгрес зачестиха покани от западноевропейски страни и от САЩ за установяване на по-тесни контакти. Настъпи наистина нова ера в отношенията на хуманитарните дисциплини от балканските страни. Още на самия конгрес по време на обедите и вечерите, които посолствата даваха, се договаряше провеждането на научни срещи, лансираха се идеи за колективни проучвания. Аз лично бях на особено внимание от страна на съветското, френското, американското и гръцкото посолство.

Международен отглас. Покана и посещение в САЩ (1967–1968)

Няколко месеца преди I конгрес по балканистика, насрочен в София през лятото на 1966 г., в БАН се получи устна покана за проф. Николай Тодоров да посети САЩ. Целта е като генерален секретар на конгреса да повиши интереса към конгреса сред американските учени. Ръководство-

то на БАН отговори, че проф. Н. Тодоров не може да се отлъчва от София преди конгреса, но ще се възползва от поканата, ако тя е още в сила след конгреса. И наистина в БАН се получи официална покана до мен за четиримесечно посещение в САЩ.

По този начин тя съвпадна с поканата на Ана Върбанова от проф. С. Корсон. Той я покани да организира база за интерорецепция в Държавния университет в Колумбия. Двамата заминахме за САЩ през октомври 1967 г.

Още с пристигането ни във Вашингтон пожелахме да ни запишат в реномираните университетски курсове по английски език за чужденци за два месеца. Същевременно бе пуснато съобщение за нашето пристигане и възможност да посетим и други университети в страната. Първата покана ни бе отправена от ръководството на конгреса на историците в САЩ, който се провеждаше в Торонто. Така се озовахме и в Канада. Начело на историците бе професор Сирил Бляк. С. Бляк държеше да се видим по понятни съображения, а и аз бях любопитен да се срещна с него. Бяхме го поканили на нашия конгрес по балканистика. Той обаче поиска допълнителни гаранции, каквито също получи от министъра Иван Башев. Въпреки това изглежда някой го е разколебал, за да не се реши да участва на конгреса в София.

Преведоха ни през границата с Канада и ние се озовахме в Торонто, където се провеждаше конгресът на американските историци. Докато бяхме в Торонто, посетихме Ниагарския водопад, едно от природните чудеса. За щастие можахме да се спуснем и от двете страни на водопада – канадската и американската. Силно преживяване!

Благодарение на професорите Чарлз Йелавич и Питър Шугар съставихме програма на посещение в течение на два месеца на университети, разположени във всички краища на Съединените щати. Средствата за двама ни осигури Фордовата фондация.

На срещата със Сирил Бляк бе придаден и външен блясък. Той ни прие, обкръжен от историци. След общите любезности аз го попитах защо не дойде на конгреса в София. Той отговори, че му попречили обективни обстоятелства, но добави, че не го задоволявала и поканата от София. Очаквал публично извинение от официалните институции у нас. Чрез него уредих да се изпратят в София голям брой книги, подарени от него и от други историци. Условието бе, че те се предоставят на библиотеката на БАН и на основания Институт по балканистика. Но от направената по-късно проверка се оказа, че само ограничен брой от изпратената литература бе предаден по предназначението си. Повечето книги бяха задържани за библиотеката на ЦК на БКП.

Във Вашингтон, където престояхме най-дълго, отделих време и за работа в библиотеката на конгреса, истински храм на науката. Предоставено ми беше отделно бюро и всяка потърсена книга ми се доставяше

веднага. В тази библиотека се работи до 11 часа вечерта. Това ми даде възможност да прегледам голяма част от американската и канадската литература за Балканите. Ана от своя страна изнесе доклад за проучванията си върху интерорецепцията в Националния институт по здравеопазване в университета Бетезда. Тя бе посрещната и изпратена също с подчертано внимание.

Докато бяхме във Вашингтон, посетихме университетите в Ню Йорк и Бостън. Не ще изброявам всички посетени катедри и срещи с професорите в тях. Навсякъде ни приемаха любезно. Това ни позволи да намерим и подходящи форми на контакти и сътрудничество в продължение на десетилетия. С никоя друга страна, като изключим университетите и институтите на Москва и Ленинград, не сме имали такива разгърнати научни връзки, както с американските. Ето защо ще продължа предимно с отделни, може би и анекдотични срещи и събития.

Обиколка на страната. Първият град и университет след приключването на курсовете във Вашингтон бе Сиатъл. Запомнихме го със следния случай. Професор Питър Шугар имал студент, който притежавал самолет. Предложи ни да разгледаме с него крайно живописния залив и да кацнем на отсрещните планини. Било нещо незабравимо. И за нас стана незабравимо, но поради преживявания от друг характер. Най-напред ни изненада самолетът. Малък почти толкова, колкото ги има по панаирите. Качихме се на два реда седалки по двама и потеглихме. Но попаднахме неочаквано за нас в снежна виелица. Нищо не се виждаше от снежната пелена. Замръзнахме в откритиия самолет. Споделихме само с Ана, че ако това е краят ни, никой не ще каже добра дума за нас. След съвещание между двамата ни казаха, че не могат да се върнат назад и ще направят всичко възможно да кацнат в планината. Имало площадка за кацане на аварирали самолети. Кацането излезе успешно. Остана ни това незабравимо преживяване.

Получихме компенсация в Лос Анджелос. Там попаднахме в семейство от първите германски заселници. Посрещнахме с тях новогодишната вечер. И на другия ден ни изведоха да видим голямото тържество – парада на розите. Потънахме в цветя. Толкова много и толкова разноцветни цветя! Струваше ни се невероятно, че могат да се съберат на едно място и да се съчетаят в най-невероятни форми. На следния ден ни заведоха да наблюдаваме самата манифестация. Настаниха ни на удобно място и там отблизо видяхме губернатора Роналд Рейгън и съпругата му като истински каубои в лъскави дрехи, посрещани със силни възгласи и ръкопляскания.

Незабравимо е и едно прелитане над САЩ от изток на запад. В самолета ни настаниха на първите седалки, под които подът бе стъклен – прозрачен – и можахме с часове да наблюдаваме под нас селищата и очертанията на земния терен. Такова нещо не ми се е случвало да видя в

Европа. Освен това организаторите на маршрута ни взеха билет за влака „Зефир", известен с прозрачния си покрив. Казаха ни, че сме от последните пътници, които имат щастие да го ползват, защото след няколко месеца го закриват.

Спомням си едно преживяване с известна доза съжаление. Много често говорихме и по актуални политически въпроси. Естествено централно място заемаха политиката на Съветския съюз и комунизмът като световно явление и неговото бъдеще. На една вечеря у проф. Роберт Бърнс разговорът бе политически – отпадането на съветското влияние ще позволи ли еволюция назад. Посочиха за пример Унгария, Източна Германия. Служихме си с различни аргументи. Намесих се този пък неудачно и аз. Казах нещо рязко. Настъпи мълчание, изпълнено с напрежение. Професор Р. Бърнс каза, че комунистите изобщо и особено българите сме били най-консервативни. Така разговорът се превърна в остър спор. За щастие този вид политически разговори бяха рядкост.

От всички балкански страни ние успяхме за един значителен период да раздвижим научните контакти със САЩ. Успяхме дори да включим и представители на българската емиграция в обсъждането на научна тематика, какъвто бе случаят със Спас Райкин, въпреки възраженията на някои от нашите български участници.

В самото навечерие на нашето отпътуване от САЩ бе извършено убийството на пастора Мартин Лутер Кинг. Бяхме в Ню Йорк, когато се случи това драматично събитие, което разтърси дълбоко обществото. Какво става, какво още има да се очаква бяха тревожните въпроси, които всички в САЩ си задаваха. Такива видяхме и почувствахме Съединените щати, страната на всички възможности. Голяма, богата, силна, но все още страна на непредсказуемите реакции.

Завършвайки този преглед, ще отбележа, че не се лишихме от съприкосновение с богатия културен живот в САЩ. Няколко пъти ходихме на театър в Ню Йорк, гледахме Мелина Меркури в пиесата „Децата на Пирея". Пак там посетихме една прекрасна постановка, посветена на Дон Кихот, която по-късно бе поставена с голям успех и в Париж. Ходихме на концерти, но най-много време отделихме за системно разглеждане на изключително богатите музеи във Вашингтон и Ню Йорк.

Докладът за посещението в САЩ депозирах в ръководството на БАН и на Института по балканистика в два варианта – единия в стотина страници, другият в около 60. Запазих екземпляр от двата в личния си архив. Публикувах съкратен вариант в институтските издания.

В Париж по време на барикадите

На връщане от САЩ останахме в Париж. Бях поканен от проф. Роже Портал да посетя Славянския институт, да изнеса лекция, да се запозная

с колегите от Сорбоната. И както се изрази – да подишам въздуха на Латинския квартал. Струва ми се сега, като пиша тези спомени, че той е имал предвид бурния кипеж на идеи, които станаха синоним на нов етап в развитието на обществената мисъл и съзнание. Става дума за май 1968 г. Но едва ли е предполагал, че ще се стигне до истински революционни действия, до вдигане на барикади! И ако кръвопролитието бе избегнато, това се дължи на проявения разум, търпение и сдържане на силовата разправа. В продължение на две седмици ние се оказахме свидетели на исторически събития, които разтърсиха както Париж и Франция, така и университетската младеж в целия свят.

Бяхме настанени в хубав хотел (мисля, че се казваше „Трианон“) на самия булевард „Сен Мишел“ срещу Сорбоната. Там беше едно от местата, където по цял ден се дискутираха наболели въпроси. Кафенетата пълни, театър „Одеон“ завладян от младежките лидери, които се надпреварваха да излагат своите виждания в горещи спорове. Никакъв полицай в униформено облекло не се виждаше наоколо. По улиците също се формираха групи от сподвижници, появиха се знамена, плакати. Устройваха се шествия с различни лозунги. Трудно ни беше да се ориентираме кой какъв е и какво иска. Четяхме вестниците, раздаваните позиви, слушахме и гледахме.

Още в началото на събитията, наблюдавайки едно от шествията, видяхме познати професори и асистенти, видяха ни и те. И веднага ни повикаха. Няколко часа обикаляхме с тях, слушахме лозунги, докато разпуснаха шествието. Отбихме се в едно кафене на шише бира да се разхладим. Опитах се да разбера исканията им, не успях. „Демокрация“ и всичко свързано с очакванията за промяна на социалната основа на обществото. Характерно за всички, които ни обясняваха какво става, бе емоционалната подкладка, че трябва да се променят нещата. „Промени“.

Но скоро настъпи диференциация между участващите. На улицата се появиха анархисти. Много съм чел за тях, дори към руските изпитвах големи симпатии. Но тук видях нещо друго. Коли с десетина души вътре, отвън, накацали дори на покрива като птици, натискащи клаксоните, с развети знамена. Дали заради тях или преди това на булеварда се появиха специални отряди с щитове, шлемове и палки. Те заеха пунктовете за недопускане на външни хора да влизат в двора на Сорбоната. Анархисти и други младежи се опитваха да направят пробив, но биваха отблъсквани, без да бъдат преследвани. Момичета се приближаваха и плюеха по лицата на полицаите; те бяха защитени, разбира се, от каски, но пак не ги отблъскваха със сила. Така минаха няколко дни в наблюдение от нас и кратки разговори. Не можехме да заминем, защото полетите бяха нарушени. В хотела ни посъветваха да се прибираме по-рано.

Докато един ден силен шум на улицата привлече нашето внимание. Бяхме на третия етаж, с балкон. Излязохме на балкона. Точно под нас беше

издигната барикада от изкъртени павета на улицата. Полицаите този път настъпваха в стегната редица и отхвърляха младежите от заетите позиции. Използваха сълзлив газ, навярно и задушлив, защото и ние започнахме да кашляме, та намокрихме кърпи и през тях дишахме. Видяхме възродена тактиката на така често използване на барикади в Париж през XIX в., толкова хубаво описани във френската литература. Но каква бе изненадата ни, когато веднага след отстъпването на младежите и разрушаването на барикадите специални коли за заливане на асфалт и група работници бързо асфалтираха улицата. Така за няколко дена цялата част на Латинския квартал, където се появиха барикади, беше асфалтирана. На един от символите на Париж – барикадите – бе нанесен непоправим удар.

Спускайки се по „Сен Мишел“ към река Сена, узнахме, че Латинският квартал е бил изолиран от останалата част на Париж. Не се допускало никакво преминаване отвън на младежи. Още бяхме в Париж, когато обявиха, че ще преустроят и Парижкия университет, като го децентрализират на няколко университета, специализирани в области на знанието и със свои ректори. Ректорът на Сорбоната запазваше своята роля на водеща фигура в номенклатурата на най-важните личности в Париж. За такъв бе избрана (или назначена) нашата приятелка проф. Елени Арвайлер. С нея именно дефилирахме в Латинския квартал, знаехме се отблизо от години и дружбата ни продължи и след това. По мое предложение Е. Арвайлер бе избрана за чуждестранен член на БАН.

Описах външния ход на събитията, а не идейното съдържание и роля на отделните личности, които вдъхновиха студентските вълнения. За тях и тяхната международна роля може да се пише много, както и за съдбата им. Но това е друга голяма тема.

НОВИ ЗАДАЧИ, НОВИ НАЗНАЧЕНИЯ

Институт за международни отношения при МВнР

Със завръщането си от САЩ бях поканен при Иван Башев. Той настоятелно ме помоли да премина на работа в МВнР. При моето несъгласие да постъпя като служител в министерството той ми предложи съвместителство за неопределено време, но с молба да организирам Институт за външна политика. Приех. Отпуснат ми бе щат от 50 души, дадоха ми ранг посланик и пълна свобода на действие. Мисля, че се справих със задачата, щом подбраните от мене хора не се провалиха и всички отново запълниха създадените многочислени звена дори след промяната у нас.

Въведох една нова практика – при посещението си у нас министър на външните работи да изнася доклад, който предварително размножавах, в

салона на БАН пред служителите на МВнР и чуждите мисии. Най-силно впечатление ми направиха Алдо Моро със своята култура и ръководителят на НАТО [Джоузеф] Лунс с чувството си за хумор. Засили се притегателната сила на министерството, но се яви и опозиция сред някои среди, че съм създавал уж пропаганден актив на чуждите дипломати.

Ще добавя, че група служители на министерството не ни гледаха с добро око. Не знам дали се бояха от конкуренция на научните сътрудници, защото наистина неколцина от тях се оказаха много добри специалисти по отделни страни и по-късно заеха и дипломатически постове. Но почувствах това неразположение към колектива на института, и то когато започнаха да излизат списания, отделни разработки, сполучливо бяха проведени няколко конференции. Човек от партийното бюро, явно предварително уговорен, на годишното партийно събрание си позволи да подхвърли, че хората на института не са дорасли за работа в министерството. Последва, разбира се, хаплива реплика от моя страна, че очевидно някои колеги от министерството не са дорасли за научно мислене, толкова нужно за дипломатическата дейност. Това ми даде подтик за напущане на МВнР.

Докато бях в МВнР, участвах в делегацията начело с Иван Башев, която посети Белград, за намиране изход от задънената улица на отношенията ни с Югославия, както и на втората среща в София с Велко Влахович. В Белград срещата започна с трудности. Бяхме поканени на обяд от Димчо Беловски, тогава председател на техния върховен съюзен орган. С него се знаехме от Варненския затвор. Разменихме няколко думи. След обичайното представяне Иван Башев ме дръпна настрани и ми каза, че предвидените речи няма да се произнасят, а аз най-бързо да отида да гледам филма за битката при река Неретва (току-що пуснат като суперпродукция по екраните) дали няма в него нещо антибългарско. Отидох и за наше облекчение не открих нещо, което да е насочено срещу нас, срещу българската армия. Побързах в посолството, където се намираше нашата делегация.

На другия ден започнаха официалните разговори. В тях участваше само Иван Башев, а ние с Николай. Минчев, Ст.[анко] Рангелов и Любен Дамянов, завеждащи отдели в МВнР, останахме в хола. По едно време получих бележка от Иван Башев: „Можем ли да приемем термина ‚народ'?" Става въпрос за населението на Вардарска Македония. Отговорих също кратко: „Еднакво лошо." На общия обяд чух Ив. Башев, който явно бе посърнал, да казва на участващите от югославска страна: „Вие не искате да разберете, че и ние имаме чувствителност и нерви, че като пренасяте аспирациите си на международна почва, и ние неизбежно ще се намесим."

Остана срещата с Йосип Броз Тито. Заминахме за Любляна. Ние разгледахме града, докато Ив. Башев проведе с Й. Тито разговора, който той резюмира еднословно: „Без резултат."

Няма да се спирам подробно на срещата на Велко Влахович и Кръсте Цървенковски с Борис Велчев и Кръстю Тричков. Този път присъствахме тримата упоменати по-горе – Н. Минчев, Ст. Рангелов и аз, както и Любен Дамянов, специалист по Югославия. Още повече, че съм запазил материалите на срещата – стенографския запис на произнесените изложения, това, което подготвихме предварително или в хода на разговора (предадени в архива на БАН, папка по македонския въпрос). Но ще засегна още един въпрос, характерен за нравите, които господстваха между МВнР и отдела в ЦК на БКП по външна политика.

Няколко дена преди срещата на Б. Велчев с В. Влахович участниците в Белград бяхме събрани в кабинета на Борис Велчев. Щом влезе при нас Константин Телалов, завеждащият отдел в ЦК, вместо обичайния поздрав на висок глас се обърна към нас с думите: „Здравейте, предатели на българската кауза." Никой не отрони дума, но когато влязохме при Б. Велчев и заехме местата си, аз се обърнах към Б. Велчев с думите, че отказвам да говоря по македонския въпрос и моля да бъда освободен. Б. Велчев сопнато ме изслуша и зададе очаквания въпрос: „Какво означава това?" Тогава повторих думите на К. Телалов. Но още по-изненадващи бяха за мен думите на Иван Башев, който каза, че се присъединява към моите думи и изразява недоволството си, че дори в Бюлетина на ЦК е излязла информация за посещението в Белград и при Тито, без той да е видял текста, без да се съгласува с ръководството на министерството. Споменавам това само като факти на дребнавости, които затрудняваха отношенията между отделите. Константин Телалов иначе беше съумял да изгради един силен отдел.

След няколко седмици се обърнах с молба към Иван Башев да приеме моята оставка като директор на института. Той ме освободи с явно нежелание, но скоро отново ме привлече към министерството, този път като ме изпрати през 1972 г. за член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО.

Ще завърша разказа за този период с няколко събития, които възприех като насочени срещу мен. Става дума за отражението на чехословашката Пражка пролет през 1968 г. у нас в Софийския университет. Работех си у дома, когато надвечер пристигна при мене проф. Илчо Димитров със следната новина. Секретарят на VIII партиен район Румен Попов, вероятно съгласувано с други инстанции, предупредил партийния актив, че се свиква на другия ден събрание на факултетния съвет на Историческия факултет с дневен ред изключване от университета на дъщеря ми Мария Тодорова и студента Александър Тончев. Предвиждали се още изключвания и наказания на младежи и от други факултети. С други думи, провежда се широка акция срещу увлечени от чехословашките събития младежи студенти. Написах кратко изложение до партийните инстанции и изчаках сутринта, за да действам.

Предупредих най-напред Румен Попов, още преди да отида в ЦК на БКП, че съм възмутен от неговата постъпка. Потърсих секретаря на ЦК Венелин Коцев и му връчих оставката си като директор на Института за външна политика, като изтъкнах, че навярно това е целта, която търсят. Имах предвид аналогичен случай в ГДР. Заявих, че съм готов да му депозирам и партийната си книжка, но поисках да знам дали това е дело на МВР или на БКП. Той явно не знаеше нищо. Позвъни в МВР, оттам му отговориха, че не е тяхна инициатива. Увери ме, че и той не знае нищо и ме посъветва да отида при Тодор Живков. В. Коцев се свърза по телефона със секретаря на Т. Живков, който ме прие веднага. Обясних му случая, изложих и своето мнение, че с подобни действия само ще се злепостави страната ни международно равнище. Т. Живков помълча малко и след това добави: „Наистина неуместни действия.“ Ръкувахме се и аз излязох убеден, че наказателната акция е провалена. Така бяха отменени преследванията. (По-късно, след 10 ноември 1989 г., един от участниците в студентските групи, описвайки тези събития, писа във вестника, че надделяла бащинската грижа у мен, за да отида до Тодор Живков и да предотвратя задържането и на други студенти.

Не мога да не засегна и няколко други опити да бъде упражнен натиск върху мен чрез децата ми. Вече отбелязах случая със студентите през лятото на 1968 г. Няколко години по-късно, през 1974 г, бях повикан от Димитър Кьосев, шеф на разузнаването. Дойде човек да ме отведе на среща с него „по важен въпрос“. Очаквах, че ще бъде в министерството, а се оказа в квартира на ул. „Граф Игнатиев“. Предварително отбелязвам, че се знаехме с Д. Кьосев от Варненския затвор. Освен това се видяхме с него във Виена, в посолството, когато посланик там беше моят тъст Върбан Ангелов. Д. Кьосев дори ме помоли да говоря с него, за да го приеме с доверие, тъй като по настояване на моя тъст предишният резидент беше отзован. Така че на срещата с Д. Кьосев аз отивах спокоен, без да мисля, че ми предстои на самия мен да се защитавам, отхвърляйки обвиненията отново срещу голямата ми дъщеря Мария.

Д. Кьосев ме прие любезно и без да се бави, ми връчи лист на пишеща машина да го прочета. Описваше се, че дъщеря на отговорен служител се влюбила в американец и несъзнателно го облекчава и дори му съдейства в разузнавателната му дейност. Последва въпрос как да постъпим ние? От своя страна попитах защо е адресиран този въпрос към мен? Отговори ми, че по същия начин е постъпила дъщеря ми. За мен не бе тайна, че дъщеря ми се вижда с чужденец и че е влюбена. Имах разговор с нея, че при сегашната обстановка връзката ѝ с чужденец не е перспективна. Същото бях казал и на Надя Данова при подобен случай. Но дъщеря ми постави директен въпрос – в случай на брак ще се отрека ли от нея? „Разбира се, че не – бе моят отговор – всеки е господар на своята съдба.“

Казах на Кьосев, че аз имам позиция по този въпрос. Ако това е пречка за изпълнението на функциите, които заемам, аз съм готов да ги напусна. Що се отнася до разузнавателната дейност, това е проблем, който изцяло се отнася до техните пълномощия. „Вие, а не аз решавам какво да стане с него – дали ще го оставите тук, или ще го изгоните." Това предизвика реакция на Д. Кьосев, че нещата не са отишли до там, че искали само да ми обърнат внимание. Поисках да оставят дъщеря ми да си гледа работата, без да бъде тормозена, като аз поемам отговорност за нея. Предстои конгрес по балканистика в Румъния, тя ще бъде с мен, ще имаме възможност да говорим. Тя обаче не бе допусната да дойде в Букурещ. Стана ми ясно, че натискът е в сила.

(Ще отбележа един много странен факт. Когато през 1990 г. започна акцията по досиетата във ВНС, в-к „Демокрация" помести и моето име като дипломат с досие. Аз реагирах и тогава излезе второ съобщение, че съм бил на среща с Д. Кьосев на посоченото място. Изправих се пред дилемата да възобновя диспута с МВР, че продължава същата коварна дейност и сега. Но моя ли е тази задача? Обадих се на Бриго Аспарухов, с когото се познавахме добре. Той ме успокои, че всички знаят кой кой е, че нямам никакво основание да се вълнувам, че ако продължат, той ще отговори. Бриго беше в Атина в състава на посолските сътрудници, когато бях посланик.)

Няколко години по-късно, през 1977 г., предстоеше синът ми Върбан да постъпи в казармата. За моя изненада се оказа, че той не е отреден за ШЗО – Плевен, където отиваха по право децата на АБПФК. Обърнах се към Иван Добрев – Странджата, зам.-министър на отбраната, мой съученик и приятел. Той препоръча Върбан да не се явява на повиквателните. Щял да даде указания и да съм потърсел вицеадмирал Дичо Узунов. Минаха няколко дни, преди Д. Узунов да ми се обади. Той поиска да узнае дали Върбан е под 50 кг и далтонист, които уж били единствените пречки за влизане в ШЗО. Това било приписано на сина ми. Трябваше да изчакам връщането на Иван Добрев и неговата намеса, за да приемат нормално сина ми в ШЗО.

Но ето, че отново се сблъсках, предполагам, с хора от същите инстанции. Вече бях посланик в Атина. През 1979 г. след лятната ми отпуска в България реших да събера в Атина цялото семейство за няколко седмици. Дъщерите ми бяха вече омъжени и естествено нямаха дипломатически паспорти. Единствено синът ми, който беше член на моето семейство, завършил гимназия и военната си служба, трябваше да получи дипломатически паспорт и да остане с мен. Наближи времето за тръгване, отбих се в МВнР да проверя дали всичко е наред, отговориха ми, че очакват само паспорта на Върбан. За мое учудване и след два дни паспортът не ни бе даден. Пред мене служителят на МВнР говори със съответната служба и обясни, че нямат право да задържат сина ми, но получи отказ.

Разбрах, че се касае отново за натиск срещу мен, да предизвикат реакция, която би ме злепоставила. Потърсих по телефона министър Димитър Стоянов и го помолих да ме приеме по много срочна работа. Прие ме веднага. Описах му накратко случая и казах, че аз отказвам да замина за Атина без семейството си, дори с цената на освобождаването ми от този пост. Говорих спокойно, но категорично. Погледнах към Д. Стоянов и останах изненадан и дори уплашен от вида му – половината му лице силно почервеня, другата половина побледня. Поисках да стана и да потърся вода, да направя нещо, но той ме спря. Вдигна телефона и нареди да му се донесе веднага паспорта на сина ми. Не разпитах защо бе цялата тази история, кой стоеше зад нея, какво целеше.

По-нататък истории от този род не се повториха.

Директор на Единния център за история (1974–1976)

През 1974 г. бях на заседание на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО в Париж, когато у нас било прието решение за основна реконструкция на научните и преподавателските звена чрез сливането им в единни центрове. Съобщиха ми по телефона, че съм директор на Единния център за история. Без да нарушавам графика на Изпълнителния съвет, ми препоръчаха да направя всичко възможно да се прибера по-рано в София. За зам.-директор на центъра бе назначен проф. Илчо Димитров. За отговорен секретар ст. н. с. Борис Матеев.

След като се запознах с решението, стигнах до извода, че се нарушава една вековна традиция в името на самоцелно новаторство, без да се открива никаква нова по-положителна перспектива за развитието било на науката, било на преподаването. Затова, без да вдигам излишен шум, изработих доклад за Единния център за история, който внесох само в тесен кръг на ръководството на Историческия факултет и на Институтите по история при БАН. Предложих им да запазим катедрите във факултета и секциите в институтите. Да се въведат обаче повече спецкурсове и се използват за тях научни сътрудници и обратно – да се открият за хората на университета секциите и изданията на БАН. Най-важното ми предложение беше да се открият професури и конкурси за старши научни сътрудници първа степен за повече от двадесет специалности. Основанията ми бяха, че незаслужено се е забавило издигането на историческите кадри.

Моите предложения бяха приети с одобрение. Оформих в доклад до горните инстанции предложенията, за да получа общо принципно потвърждение. По този начин избягнах искане на индивидуално решение за всеки отделен случай на обявяване на процедура за професор и старши научен сътрудник I степен, която отнемаше много време. Така в продължение на 2–3 години бяха защитени редица докторски дисерта-

ции и проведени конкурси и хабилитации, което позволи разгръщането на историческия фронт без сътресения, без да се задържат заслужаващи промоция кадри. Мисля, че този подход, който откри пътя за развитие на няколко десетки души, се отрази благоприятно на историческата наука в България.

Същевременно активизирах сключването на споразумения с редица страни за размяна на посещения, за провеждане на научни срещи и конференции. Ще изброя някои: със САЩ – срещи с по десетина души всяка година, които се провеждаха най-редовно повече от едно десетилетие; със Съветската академия – за изследване на българо-руските отношения през вековете и участие в различни мероприятия в двете страни; с Франция, Германия, Великобритания – по-рядко провеждани научни срещи, но с повече възможности за специализация, особено в областта на археологията; с балканските страни, на първо място с Гърция, след това с Румъния, Югославия и Турция, като използвахме и възможностите, които Асоциацията за Югоизточна Европа ни създаваше. Това беше период на разгърната дейност с взаимни посещения на преподаватели и научни сътрудници в почти всички страни и на многостранен научен живот. Умножихме и изданията, като разнообразихме поредиците. В тази дейност включихме и Великотърновския университет.

Под ръководството на акад. Димитър Косев започна подготовката и публикацията на Многотомната история на България. Такова издание се подготви и осъществи за пръв път в нашата страна.

В личен план започнаха да ми възлагат да изнасям доклади и на общонационални чествания. Началото бе поставено с тържественото честване на Гоце Делчев в Народния театър през 1972 г. Събранието се откри от акад. Тодор Павлов. Той изрично ме предупреди да внимавам и да се придържам строго към възприетите официално позиции, след което ми даде думата. Изтъкнах обективно всичко, което трябва да се каже за такава изключителна личност като Гоце Делчев. Но прецених, че ще е национално предателство, ако не кажа, че е българин. И го направих, което бе посрещнато с бурни ръкопляскания в залата. Тодор Павлов, възбуден до крайност, ме разкритикува пред ръководството на събранието, заплаши ме, че ще ми търси отговорност, но с това се ограничи. А докладът ми, размножен в хиляда и повече екземпляри, като отделна брошура, бе изпратен в страната и в Македония.

Този случай, както и рязката критика, на която подложихме книгата на Димитрие Джорджевич по време на конгреса на историците във Виена през 1966 г., изиграха своята роля. Академик Д. Косев възложи на мен да подготвя критично изказване за разпространената на конгреса книга на френски език на Д. Джорджевич. Изказването ми бе посрещнато с продължителни ръкопляскания. Академик Д. Косев от своя страна като председателстващ на същото заседание заяви, че се злоупотребява със

съществуването на македонска нация. Такава няма в историята. Стана, разбира се, скандал, но въпросът за спора ни с Югославия бе изнесен на международен форум. Заговори се, че българските учени с научни усилия се постараха да отблъснат югославската теза, която бе заляла с книги и брошури научните институти по цял свят.

Изнесох още доклад за Илинденско-Преображенското въстание в зала „Универсиада“ през 1973 г.; за Съединението на едноименния площад в Пловдив при откриването на новия паметник през 1985 г.; на откриване Пантеона в Русе; на годишнината от Освобождението на България през 1978 г. в Благоевград; а в София и Плевен проведохме научни конференции с международно участие, включително и с внучката на Осман паша, на която изпратихме специална покана за тържествата в Плевен.

Това бе наистина време на голямо разтваряне на историческата наука в България и на значително участие в зачестилите международни конгреси и на симпозиумите с балканска тематика. Такива прояви ставаха вече не само във всяка една от балканските страни, а и в Москва, Бостън, Мюнхен, Щутгарт, Хамбург, Рим, Венеция, Прага, Варшава, Виена.

За Сан Франциско на XIV международен конгрес на историците през 1976 г. пътувахме с акад. Д. Косев и пристигнахме, след като другите членове на нашата делегация бяха вече настанени в хотел. За нас нямаше свободни стаи. Тогава след кратко съвещание уредникът се обърна към нас с думите: „Тази вечер настаняваме двама ви в апартамент. Няма да плащате свръхтакса, но налюбувайте се на гледката, защото навярно втори път такъв случай няма да ви се отдаде.“ И наистина от остъкления от няколко страни апартамент се откриваше невероятен изглед към силно осветения град. Седнахме, поръчахме си бира и дълго се любувахме на изгледа. Апартаментът бе на повече от 300 кв. м площ с две спални и какви ли не удобства. Бил съм и в по-луксозни хотели в Европа и в други континенти, но на такъв показен лукс, особено неговата пространственост, не съм попадал.

В Сан Франциско не ни се отдаде да убедим Международния комитет на историците да насрочи следващия световен конгрес на историците в България. Румънското лоби се оказа по-силно.

Няма да бъда точен, ако пропусна да отбележа, че не ми се размина едно сериозно заболяване с престой в болница в САЩ при едно от следващите ни посещения. Бяхме поканени, акад. Д. Косев и аз, да вземем участие в честването на Освобождението на България. Почувствах се неразположен с премаляване и тръпки по цялото тяло. Легнах и взех да губя съзнание. Повикаха лекаря на хотела. Той ми измери температурата и веднага се обади на отговорните власти, че е нужно незабавно болнично лечение. Откараха ме с линейка в Университетската болница в Ню Йорк. Бях вече в безсъзнание. Оказа се остра криза, породена от възпале-

ние на крака ми. Цели десет дена бях на интензивно лечение. Щом спряха инфекциозния процес, пожелах да ме изпишат и ме изпратиха на носилка до самолета.

По това време усещах, че тук и там се прокрадват сред научните среди у нас завист, желание да се проваля. Един ден през 1976 г. бях повикан от Георги Атанасов, завеждащ съответния отдел в ЦК на БКП. Предложи ми да стана главен редактор на „Исторически преглед" след смъртта на акад. Жак Натан. Аз бях изненадан, след като списанието практически се оформяше от проф. Веселин Хаджиниколов. Отказах с мотивировка, че и така съм претоварен, на което последва отговор, че мога да бъда разтоварен. За мене това бе достатъчен сигнал, че предстои моята смяна. Върнах се в сградата на Единния център и там разбрах от колеги, че се разисквало кой може да ме смени.

Прибрах се в къщи, подготвих едно заявление за оставка от Единния център и веднага го връчих на председателя на БАН акад. Ангел Балевски. Той прие заявлението с добродушната си усмивка и призна: „Много ми беше неудобно как да ти го кажа!" Върнах се в къщи и предложих на Ана да избягаме за една седмица от София, за да се отърва от одумки. Заминахме за Родопите и прекарахме там наистина прекрасно, дори повече от седмица. Когато се завърнах, сварих куп съобщения у дома – да се обадя веднага на Георги Атанасов, на Ангел Балевски, на Димитър Косев. Обадих се най-напред на акад. Д. Косев, тогава зам.-председател на БАН. Той беше възмутен от целия подход. Каза ми, че за назначаване или освобождаване на една прислужница трябвало да пита кого ли не, а тук се прави генерална промяна на ръководството на историческия фронт и никой не уважава неговото мнение. „Веднага поеми работата си!" – бяха неговите думи. Георги Атанасов от своя страна ми обясни, че се касаело за предварителни сондажи. Целият случай мина под знака на „недоразуменията". Така бе продължена още година и половина работата ми в Единния център.

Но аз самият вече с неохота работех в центъра и открито заявявах, че в най-скоро време ще се оттегля поради здравословни причини. И наистина се снабдих с медицинско, което изискваше няколкомесечно разтоварване от ръководна работа.

С това удостоверение се явих при председателя на БАН и си издействах 4 месеца отпуск с тенденция да напусна ЕЦИ. За заместник оставих Константин Косев и му казах на него и на всички от ЕЦИ „Сбогом". Това бе вторият опит да скъсам с административен пост, който явно бодеше очите на онези, които наричам „мафията", която правеше всичко, за да ме отстрани. Бях решил да ги облекча, но не да им стана оръдие или да им приглася.

Една заран в началото на месец февруари 1979 г. ми съобщиха, че ме викат в ЦК на БКП при Тодор Живков. Не знаех за какво. Отидох. То-

дор Живков ми предложи посланическа мисия в Гърция. Разговорът съм описал в книгата си „Посланикът-историк“. За по-малко от месец поех пътя за посолството в Гърция. Излишно е да описвам последните седмици в София, посрещането в Атина и престоя ми от 4 години и половина в Гърция до лятото на 1983 г. Има достатъчно материал и в публикуваната книга, и в дневниците, които водех.

Член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО (1972–1976)

През 1972 г. бе дошъл редът на България да стане член на постоянно действащия орган на ЮНЕСКО между Генералните конференции, свиквани през четири години. За постоянен посланик на България при ЮНЕСКО бе назначена Леда Милева, а за член на Изпълнителния съвет МВнР предложи мен. Тъкмо бях получил Димитровска награда за книгата ми „Балканският град през XV–XIX век“. Този труд по-късно бе преведен и издаден на руски език от издателство „Наука“ в Москва, на френски език в Букурещ от издателството на Академията, на английски от „Уошингтън юнивърсити прес“ в Сиатъл и Лондон, както и на гръцки език от голямото издателство „Темелио“. Изтъквам този фактор, за да поясня, че в известен смисъл бях изморен от пряка научна дейност. Нуждаех се от известна смяна. Затова приех и се отдадох всеотдайно на работата в ЮНЕСКО.

Архивът на ЮНЕСКО е подреден и съхраняван отлично. Там могат да се почерпят данни не само за конкретната работа на самата организация, но и за всеки участник в заседанията на Изпълнителния съвет. Има солидна документация и в отдела за ЮНЕСКО при МВнР. Естествено е да се намерят докладни записки и други материали от Леда Милева и от мен. Но сега нямам време нито да ги търся, нито имам задача да отчитам или да обяснявам няколкогодишната си дейност по линия на ЮНЕСКО. Това би означавало да пресъздам изцяло дейността на тази авторитетна международна организация. Още повече, че по-късно бях избран и за председател на XXIII генерална конференция в по-сложна международна обстановка. Това бяха допълнителни две години на натиск върху ЮНЕСКО и на избор на нов Генерален директор.

Тук е достатъчно да се спра на някои моменти, които да дадат представа за сложните взаимоотношения не само между страните членки, но твърде често и между самите членове на Изпълнителния съвет.

Началото на заседанията ни съвпадна с преврата в Чили, с убийството на Салвадор Алиенде. Писателят Пабло Неруда, член на Изпълнителния съвет, произнесе вълнуващи речи в ЮНЕСКО и пред обществеността в Париж и заяви, че се връща в страната си. Научихме, че там скоропостижно починал. Заместилият го представител на Чили, професор, се опи-

та да оправдае настъпилата контрареволюция в Чили като закономерно революционно явление. Моя реплика обаче го смути и той преустанови изказването си.

По това време бе урегулиран още по-сложният Виетнамски проблем и Виетнам намери своето място в ЮНЕСКО. Близки отношения постепенно установих с представителя на Франция Ив Брунсуик. Сближихме се много с италианския представител г-жа Мария-Луиза Паронето-Валие, чийто прадядо е съставил на италиански мирния договор от Кючук Кайнарджа между Русия и Османската империя през 1774 г. При едно посещение в България тя пожела да посети мястото. Свързах се с Пенчо Кубадински и той взе мерки да възстановят големия камък на площада, където е станало подписването.

Съседни места в залата имахме с проф. Сергей Л. Тихвинский, руския представителя в ЮНЕСКО и същевременно член на Международния комитет на историците. За пръв път влязох в контакт с представители на Черна Африка. С някои от тях се сближих много, което ми помогна да преодолея някои трудни моменти в самата дейност на ЮНЕСКО, за което ще стане дума по-надолу. А министърът на културата на Индия ни покани мен и съпругата ми за един месец в Индия. Бяхме приети и разведени из цялата страна. Толкова бяхме впечатлени, че написахме очерк, който беше отпечатан във в-к „Отечествен фронт“ (“Индия позната и непозната“, в-к Отечествен фронт, 7–12.IV.1975 г.)

За Рене Майо. Ще отбележа, че много удачно бе избрана Леда Милева. Тя стана инициатор на редица прояви като изложби, концерти, срещи с писатели и културни дейци, които дадоха основание да се заговори за България като активен член на ЮНЕСКО. Изглежда, че в София само това очакваха, за да ни поставят задача да убедим ЮНЕСКО да проведе едно от своите заседания на Изпълнителния съвет в България, т.е. да прекарат около една седмица у нас. Трябваше да убедим както Генералния директор на ЮНЕСКО Рене Майо, така и ръководството на Изпълнителния съвет, а това предполагаше и най-влиятелните страни членки на ЮНЕСКО. Разпределихме си задачите с Леда и след продължителни усилия успяхме да получим съгласие. Отбелязвам, че това не беше текуща практика и струва ми се, че след нас Изпълнителният съвет посети само една друга страна — Египет, с аргумента, че там се провежда най-впечатляващата дейност по запазване на паметници.

На мене беше възложено да говоря с Генералния директор Рене Майо. Той ме беше запомнил, когато посети София за първия конгрес по балканистика през 1966 г. Прие ме в кабинета си. Изслуша ме внимателно, зададе някои уточняващи въпроси и се съгласи лично да присъства. Това се възприе в ЮНЕСКО и като жест към групата на социалистическите страни. Най-неочаквано в навечерието на отпътуването ме потърсиха разтревожени Леда Милева и секретарката на Изпълнителния съ-

вет. Рене Майо отказал да пътува. Не ми обясниха причините, само ми казаха къде е той в момента. Дотичах при него. Видя ми се изморен, но това често се случваше в ЮНЕСКО с почти всички. Той ме изслуша отново внимателно и ми зададе само един въпрос: „Господин Тодоров, това важно ли е за вас?" Аз се смутих и му изтъкнах значението на събитието за България и за самото ЮНЕСКО. Но той отново повтори въпроса си. Тогава отговорих: „Да, но не в прекия смисъл на кариерата ми." Когато се върнах с утвърдителния отговор, в Секретариата на ЮНЕСКО не искаха да повярват. Той бил поръчал вече билет за Швейцария, за преглед и за лечение. Тогава узнахме, че бил тежко болен от рак. Това се пазеше в пълна тайна.

Посещението на Изпълнителния съвет мина с голям успех. Рене Майо има среща с държавното ръководство и остана на почивка няколко дена в София. През това време членовете на Изпълнителния съвет посетиха Варна. Настаниха ги в хотел „Шипка" в Златните пясъци. Устроен им бе прием в Евксиноград. Деловата работа трая половин ден, запълнен с обстойно изказване от моя страна. След това предприехме посещение в града. На връщане за София пътувахме с автобуси. Разгледахме Велико Търново, отбихме се на Шипка, обядвахме в Казанлък и късно вечерта пристигнахме в София. Останаха много доволни.

С Рене Майо се видяхме отново в Париж, когато той, пожелал да умре на поста си, помоли да му се продължи договорът поне за още една година. Но срещна решителната съпротива на Амаду Махтар М'Боу и на неговите поддръжници. Поиска и нашата интервенция. Поговорих с А. М'Боу, зам.-директор на образованието, кандидат за Генерален директор, но той отхвърли всяка мисъл за компромис. Приведе ми редица факти на обидно отношение на Р. Майо към него. С други думи, беше непреклонен. Още не бях ориентиран в сложните отношения в ЮНЕСКО.

На 14 февруари 1974 г. се проведе церемонията в ЮНЕСКО по изпращане на Рене Майо. Всички бяха дълбоко развълнувани, защото се прощаваха с една изключителна личност. Като Генерален директор в продължение на 12 години той съумя да обедини усилията на интелектуалния елит от цял свят в името на сближението и братското сътрудничество на всички народи. Своето слово той завърши със следното обръщение към ЮНЕСКО:

„Поздравявам те, ИДЕЯ – велика идея, която прокламира примата на духа в хода на събитията.

Поздравявам те, УСИЛИЕ – труд за превръщане братството на народите в ефективно сътрудничество на държавите.

Поздравявам те, ПРИЯТЕЛСТВО – радост на живота, което преодолява различия и противопоставяния, и свързва толкова много хора от цял свят в една благородна кауза.

Поздравявам те, ОБЕЩАНИЕ – над всичко, обещание от незапомнени времена на човека към хората, което всяка епоха отразява по своему и което днес се претворява в тази институция, на която сме служители. Послание за свобода, достойнство и мир. Аз те поздравявам, ОБЕЩАНИЕ!"

Наскоро след това, на 19 юли 1975 г. Рене Майо почина, оплакван от всички. Изпълнителният съвет на ЮНЕСКО посвети специално заседание на неговите заслуги. В своето слово за него между другото споменах за посещението на Р. Майо в София по случай I конгрес по балканистика. Тогава в своето обръщение към участващите в конгреса повече от 1300 души от балканските страни и балканисти от цял свят Рене Майо употреби израза, който се е врязал дълбоко в моето съзнание. Той нарече Балканския полуостров, влязъл в международния език като синоним на остри противоречия и жестоки войни, като „полуостров на надеждата". Това определение ме порази със своя дълбок политически и философски смисъл и ме накара да се проникна с искрено уважение към Р. Майо, което впоследствие в ЮНЕСКО само повече се усили.

В Изпълнителния съвет бях един от активните членове. Не многословен, но с отношение към поставените за разискване проблеми. Това, изглежда, бе оценено, защото на XIX Генерална конференция през 1976 г. в Найроби, Кения, ми бе възложена специална мисия – да председателствам първата Комисия за образованието, като присъединиха към нея още културата и информацията. Това сливане на дейности, традиционно обхванати от три комисии, а сега в една комисия се извършваше за пръв път. Какви бяха съображенията или опасенията на Амаду М'Боу не знам, но той се безпокоеше много. Това беше първа конференция на ЮНЕСКО след избора му за Генерален директор и първа конференция извън седалището в Париж, при това в Африка. Излишно е да казвам, че добре школуваният екип на ЮНЕСКО се справи отлично със задачите си. В това число и с нашата уголемена комисия, с малко повече хумор от моя страна.

Казвам това, защото още в самото начало се вдигна много шум от една закачка между мен и един от делегацията на Великобритания. Бяхме настанени в хубави хотели и в хола ни обикновено се разхождаха мъже от местното войнствено племе масаи с копия и жени от същото племе, разголени до кръста. Англичанинът се изказа колко е хубаво да се запазват традициите. Без да знам, че този въпрос е разделил общественото мнение в Кения, аз му възразих, че и по отношение на облеклото напредва процес на стандартизиране. Този път той ми възрази, а аз му подхвърлих с известна доза ирония, че англичаните се отказаха от своите традиционни одежди, за да обуят панталоните, т. е. гащите на толкова мразените от тях френски революционери. Последва неговият отговор: „Аз съм шотландец..." и моята реплика: „Но не ви виждам с поличка". Цялата зала

със смях и ръкопляскания следеше разговора. Вестниците на другия ден описаха станалото в дружелюбна интерпретация. Дойде при мен ръководителят на английската делегация да ми благодари, че съм потулил възможния скандал. Разказа ми, че и този въпрос бил много болезнен още от времето на английското колониално господство в страната.

За пръв път бях в Черна Африка и използвах всяка събота и неделя да посетя някои забележителности в Кения. С един приятел наемахме кола. Така посетихме селища на масаите. Друг път видяхме най-старите намерени останки на първобитно жилище и човек в Кения, а по-късно в Париж се откри изложба на резултатите от многогодишните разкопки в Етиопия и Кения. Посетихме нощен водопой на диви животни в зоологическия парк. На два пъти със самолет се прехвърлихме на другия край на Кения и през Танзания стигнахме до Нгоро-Нгоро, много известен резерват, обграден от планини. Бях с неколцина италианци.

Когато ни развеждаха с коли близо до животните, водачът искаше пълна тишина. Но колко време могат италианци да пазят тишина?!... В най-неподходящ момент, когато наближавахме лъвове с малки лъвчета, жените италианки задумкаха по каросерията на колата и завикаха – „Леоне, леоне“. Водачът ни се изпоти, особено когато видя, че един голям лъв се надигна и обърна към нас. Бързо се изтеглихме. Живописни за гледане са жирафите, както и слоновете, които се движат във верига. Видяхме хипопотами, вече все по-рядко се срещат. Само носорог не видяхме. А. М‘Боу по-късно ми разказа, че това е добре, защото това било най-опасното животно. Веднъж носорог блокирал потеглянето на един самолет. Разведоха ни да видим как се отглеждат крокодили за индустриални цели.

Към края на пребиваването предприехме отново двамата една по-голяма тридневна екскурзия до морския бряг и границата на Кения. Преспахме в Момбаса в един курортен хотел. По крайбрежния път отново наехме кола, с нея пресякохме реки със салове. Спирахме да разглеждаме забележителности. И станахме обект на закачки и присмех от местните жители. Момичетата забелязваха, че отбягваме да ги гледаме, като разголят бюста си. И взеха да ни сочат с пръст, да ни се смеят и да разклащат пред нас гърди. Не бяха лоши.

На този излет от три дни група участници отпътували с влак, който претърпял катастрофа от свлачище. За щастие жертви нямало. Но се разнесло, че и ние сме били във влака и сме пропаднали. Още повече, че не се прибрахме вечерта, а и от никъде не се обадили, че са ни намерили. Ние се завърнахме заранта със самолета. В сградата на конгреса се явих към 11 часа. В ход бе пленарно заседание. Влязох в залата и заех мястото си. Председателстващият веднага обяви, че съм в жив и в залата, вдигна се шум, до мене се приближи Мария-Луиза Паронето-Валие, прегърна ме и ме целуна, и на висок глас се обърна към мене: „Eh, cher Todorov, on vous

aime bien!“ Споменавам този момент, защото за мене това е едно от най-вълнуващите преживявания през целия ми престой в ЮНЕСКО.

На тази конференция се взе решение да се напише ново издание на Световната история на цивилизацията. Поискаха го страните от Третия свят. За отговорен редактор на изданието бе избран отново проф. Пауло Карнейро, изключително ерудиран човек, който от името на ЮНЕСКО наблюдаваше спасяването на египетските паметници. На първото заседание на представителите в редколегията на страните членки П. Карнейро ме предложи за заместник главен редактор заедно с проф. Шарл Моразе от Франция. Той наследи П. Карнейро след неговата смърт. Допълнително бяха избрани още двама – от Индия проф. Ромила Тапар и от Африка проф. Иба дер Тиам.

Първото заседание на избраното ръководство на Историята се проведе в Оксфорд. Тук именно узря у мене идеята да преодолеем европоцентризма на изданието. Ако продължавахме да изхождаме от принципа на развитието само на културата, неизбежно три четвърти от населението на света не би могло да намери място в Историята. Ето защо предложих да се раздели всеки том на две части: първата – тематична, втората – регионална. В първата да се проследява тематично развитието на образованието, културата и т. н., това, което наричаме прогрес. Във втората част да се описва собственото развитие на отделните народи и култура за дадения хронологически отрязък от време. Прие се по принцип. Последваха дискусии, докато идеята изкристализира и се възприе официално на заседанията в Оксфорд и в Париж. Вече са отпечатани пет тома от всичко седем. Шестият е редактиран и трябва да бъде даден за печат.

Не мога да не отбележа, че по време на посещението в Сенегал на редакцията за том VI, на който сме отговорни редактори с проф. Питър Матайас от Великобритания, ни обърнаха внимание да отидем до местността Горе, където именно са товарени негрите и отвеждани в робските пазари в Северна и Южна Америка. Направен е малък трогателен музей, където не можеш да не се просълзиш от зловещите изпитания, на които са били подложени човешки същества. Как са ги разделяли от семейството още в селището и са ги поставяли в нечовешки условия в мазетата на почти всички къщи на бялата колония. Как са ги отвеждали и хвърляли в трюмовете на корабите на търговците на роби. Показаха ни точното място, където е ставало прехвърлянето. Там водата е била кървава и гъмжало от акули, защото всеки път се намирали желаещи да се хвърлят и станат жертви на акулите, вместо да влачат теглото на робския живот.

Накрая ще се спра и на историята със СИБАЛ. По моя инициатива през 1975 г. в ЮНЕСКО се взе решение за създаване на Информационен център с библиотека и документация за Балканите и Средиземноморието. Всички в ЮНЕСКО оцениха полезността от такъв център. Но когато

се постави въпросът за седалището на центъра в София, развихри се цяла кампания от югославска страна начело със Сида Марианович, член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО. Но не само в Изпълнителния съвет, борбата срещу СИБАЛ се пренесе и на Генералната конференция.

В един момент югославяните спечелиха дори Гърция и Турция, опитаха се да сторят същото и с Франция. Освен това те имаха поддръжката на свой човек (Драголюб Найман) при Генералния директор на ЮНЕСКО. Даже симпатизиращи на нашата кауза хора се отдръпнаха временно. Ако удържахме положението, това се дължеше на личности, които пренебрегнаха дори указанията на своите правителства като Георгиос Курнутос от Гърция, генерален секретар на тяхната национална комисия; проф. Бедретин Тунджел от Турция, бивш председател на Генералната конференция, и архивиста Халил Сахилиоглу; Ив Брунсуик от Франция, който, превъзмогвайки колебанията на собствените си шефове, лично взе участие на учредителната конференция на СИБАЛ в Ница. Ще отбележа и ролята на проф. Абделджелил Темими от Тунис.

От своя страна България разви голяма дейност, която беше високо оценена от специалистите в чужбина и у нас. Подадоха ни силна ръка и подкрепа италианските архиви, които поеха върху себе си организирането на няколко последователни срещи у тях. В знак на признание лично президентът [Оскар Луиджи] Скалфаро ми връчи златен медал.

И всичко това бе разрушено „след промяната“ [10.XI.1989 г.]. Не мога да си обясня това заслепление и тази разрушителна стихия у нас.

В Париж се сближихме извънредно много със семейство Захари и Нели Захариеви. З. Захариев бе единственият българин на постоянна работа в ЮНЕСКО. С великолепна филологическа подготовка, скромни, но следящи внимателно културния живот, с подчертано научно любопитство към миналото и настоящето на Франция. С тях именно се свързах с искрено приятелство. Всяка неделя излизахме заедно. Най-напред ме разведоха и ми представиха Париж с неговата история, архитектура, забележителности. След това околностите. Постепенно разширявахме кръга, който обхвана един район от най-малко стотина километра. Ходихме и на север, и на юг. Посещавахме кина, концерти. Само на театри почти не ходихме заедно, защото те ги бяха изгледали. Но аз не ги пропуснах. Запазихме приятелството си ненакърнимо от външните въздействия и изкушения.

Председател на XXIII Генерална конференция на ЮНЕСКО

Ще завърша този преглед с участието ми в дейността на XXIII генерална конференция на ЮНЕСКО, която се проведе в София през 1985 г. На тази конференция имах високата чест да бъда избран за председател.

Това беше един от най-трудните периоди в съществуването на ЮНЕСКО. САЩ бяха напуснали ЮНЕСКО, отказвайки да плащат вноските си дори за минало време. Нещо повече, те упражняваха натиск и върху други членове като Канада и Великобритания да напуснат ЮНЕСКО.

Имах поверителен разговор с ръководителя на английската делегация, който ми обясни, че имал официално нареждане и формален повод за демонстрация срещу сегашното ръководство. Поръчано му било да стори това по време на XXIII Генерална конференция. Разговорът ни бе продължителен, но успях да го убедя да отложи провеждането на санкция срещу ЮНЕСКО. Такава санкция неизбежно ще засегне страната домакин, без да е дала повод за това. Нека сам се увери с разговори и наблюдения дали организацията не заслужава по-друга участ. Имах също разговор в американското посолство и със специално пристигнал пратеник. Той също се съгласи да се запознае най-напред с хода на самата конференция. Казваше се [Леонард] Маркс. Имах и втори разговор с него. Интересуваше се как се гледа на позицията на САЩ. Неговите пълномощия били големи, но изискват задълбочено проучване на организацията. Така че сега ще се задоволи само със събиране на впечатления. По-късно той ме потърси в Париж. Беше достатъчно искрен, като ми каза, че мнозинството на хората в ЮНЕСКО и в Изпълнителния съвет давали най-положителни оценки за мене, дори за по-голяма роля в ЮНЕСКО, „но още не ни било дошло времето да заемаме ръководни постове в международни организации.“ В момента прицел им бил А. М’Боу.

В същото време ЮНЕСКО бе персонифицирана в лицето на А. М‘Боу от българската общественост. Оказваха му най-високи почести, понякога грубо пренебрегвайки представителите на страните– членки. Това показно внимание в нарушение дори на възприетия протокол дразнеше не малко делегати. Сам А. М’Боу забеляза това. На няколко пъти сменя маси и отменя посещения.

Наближи приемането на заключителния доклад и закриването на конференцията. Разтревожен, английският представител отново ме потърси с новината, че от него се очаква най-после да действа съгласно дадените инструкции. Той сам вижда, че е неоправдано да се нарушава отлично проведената конференция с разправии, които не са свързани с нея. Отново премислихме какво може да се направи. Предложих да назнача комисия с участието на канадския представител и да ги помолим да ни дадат мнение, така че английският представител да забави декларацията си за след провеждането на заключителното заседание. Той прие. Условихме се за знака, след който вече можех да действам по закриване на конференцията. Благодарих на делегации и лица, не пропуснах и английския представител. Не бяха мнозина, които разбраха какво става. По-късно научих с радост, че наред с известен упрек английският представител получил и поздравления, че не допуснал единствено Великобритания да бъде с не-

гативно отношение към единодушната блестяща оценка на проведената конференция в София.

Тази конференция бе предавана по телевизията, има изобилна информация във вестниците, освен това всичко бе заснето и записано на касети. Така че е достъпна. Не крия, че накрая бях дълбоко развълнуван, може би и от умората след толкова дни напрегната работа. Когато чух трогателното слово на Жизел Халими от името на делегациите, церемонията по връчването на златния медал на ЮНЕСКО и на чукчето от слонова кост, аз не издържах и се просълзих. Така приех поздравленията на постоянните представители, между които много министри. Френският министър Жан Пиер Шевенеман ми окачи високата степен на ордена „Palmes Academiques". От своя страна ръководителят на китайската делегация ми връчи официална покана от китайския парламент да посетя със съпругата си Китай за три седмици.

Борбата за поста генерален директор на ЮНЕСКО

През 1987 г. Амаду М'Боу пожела да се кандидатира за трети мандат за Генерален директор. Разчиташе на мощното африканско лоби, както и на не особено удачната пакистанска кандидатура, лансирана от няколко азиатски страни и от САЩ. Прието бе, че след избора на генерален директор от европейските страни и Африка ред е на другите континенти с избирателни групи. По това време аз бях председател на XXIII Генерална конференция след успешното ѝ провеждане в София през 1985 г.

В такава обстановка неколцина членове от Изпълнителния съвет обмислят възможността да въведат всред кандидатите за генерален директор и представител на социалистическата избирателна група. Провеждат консултации в ЮНЕСКО и страните си и получават съгласие. Решават да издигнат моята кандидатура. Едва тогава дойдоха при мен да ме убеждават да приема, знаейки че няма никакъв шанс за кандидата на групата на социалистическите страни. Но искаха най-после да се направи заявка за бъдеще. Намерили, че моята кандидатура е най-подходяща и ще принуди да се съобразяват повече с предложенията на групата. Водеше ги съветският представител Юрий Хилчевски, дългогодишен и опитен международен сътрудник.

Съобщих в София за разговорите в Париж. Отговориха ми от МВнР, че са обсъдили вече предложението и са съгласни. Независимо че шансовете са нищожни, самият факт на издигане кандидатура ще привлече вниманието към България. Най-малката придобивка е, че се създават възможности за маневриране в самото ЮНЕСКО, за да не се допусне неподходящ кандидат, какъвто бе например обявеният кандидат от Пакистан. Петър Младенов на минаване през Париж за Ню Йорк ми каза, че

редица министри на външните работи от западните страни са поискали информация за мене и са уверили, че ще обсъдят сериозно кандидатурата ни.

Първият резултат бе оттеглянето на пакистанския кандидат, военен, бивш министър на външните работи, който дойде в Париж. След известен престой и разговори с различни делегации в ЮНЕСКО той даде голям обяд в един от най-реномираните ресторанти на „Шан-з-Елизе“. Покани и мен, като ме посрещна любезно. Постави ме на централно място срещу себе си. Това бе разговор на голяма куртоазия, проверка на знания, начетеност, обща култура, езици. Той, като бивш военен, прехвърли разговора и върху актуалните проблеми и противоречия, които водят до войни. Не ми беше трудно да се включа в такъв разговор и да навляза дори в подробности. Всички на масата следяха този диалог. Към края на обяда домакинът изведнъж пред всички заяви, че имал намерение да оттегли кандидатурата си. И наистина след няколко дена той стори това официално.

Вторият резултат бе разколебаването сред самата африканска група за трети мандат на Амаду М’Боу. Потърси ме проф. Иба дер Тиам, наложил се със своите качества за лидер на африканците, независимо от тяхната политическа и езикова ориентация (англофони и франкофони). Той сам се убедил, че трябва да се действа много внимателно, за да не се настроят страните членки срещу африканците. Затова поискал да чуе от самия мен – разчитам ли да бъда избран и ако не, как се отнасям към кандидатурата на А. М’Боу. Дадох му недвусмислено да разбере, че нито аз, нито кой да е от групата на социалистическите страни очаква да бъда избран. Това е заявка за бъдеще.

За А. М’Боу също бях категоричен, че даже издигането на неговата кандидатура за трети мандат (в дадената ситуация на открит конфликт с ЮНЕСКО), ще навреди на организацията и на самите африканци. Той благодари за ясния отговор и каза, че той започва да споделя тези опасения, но добави, че М’Боу за съжаление прави всичко възможно да получи още един мандат. Все още е подкрепян от редица африкански страни. И наистина неговият приятел и поддръжник от африкански произход, но настанен в Париж, известен адвокат, Леон-Луи Боасие-Палун, настоя още веднъж да се срещнем с М’Боу. Настоя да вечеряме заедно със съпругите си в ограничен кръг с М’Боу в луксозен ресторант до резиденцията на френския президент. Отбелязвам мимоходом, че съм посещавал хубави ресторанти в Париж, но луксозни в редки случаи.

Още в началото М’Боу формулира по странен начин целта на разговора. Попита ме при какви условия бих могъл да оттегля кандидатурата си, за да могат членовете на социалистическата група да гласуват за него. Отговорих му, че когато се убедя, че е намерен подходящ кандидат, за когото биха гласували всички групи. Същевременно споделих открито, че след

като е бил 13 години генерален директор, едва ли е разумно да настоява за още един мандат. Припомних му случая с Рене Майо.

Разговорът ни запази приятелския тон, който характеризираше нашите отношения през цялото негово ръководство на организацията. Той знаеше, че е обичан в нашата страна. Това му бе засвидетелствано многократно. И се убеди, че не влагам нито лична амбиция в поведението си, нито участвам в заговор срещу него. След няколко дни М'Боу ми телефонира и поиска да се срещнем вън от организацията. На срещата ми каза, че след дълго обмисляне и разговори със своите другари африканци е решил да се откаже от кандидатирането си. Нямало обаче да го обяви веднага, а когато датата съвсем наближи. Помоли ме да не споделям с никого този разговор. Искал да види кого ще измислят западните страни.

Известни аванси ми направиха французите. И косвено, и директно. Настояха обаче да ги приема като сондажи. Признаха, че нямат решаващата дума. Представиха ме на хора извън ЮНЕСКО. Повикаха ме също един вид на оглед, да водя една конференция в Париж на неправителствени организации. Намериха начин да ме представят и на Жак Ширак, изгряващата звезда на политическия хоризонт във Франция. Един ден Жизел Халими, известна със своята борба и книга в полза на алжирците, член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО, ме повика на среща, за да ми каже, че нещата взимат вече съвършено друга насока. Активизирали се испаноговорящите страни в ЮНЕСКО, поддържани напоследък и от авторитетни среди в Париж, да издигнат свой кандидат. И вече се говорело, че такъв е намерен, като са му осигурили и подкрепата на испаноговорящите. Това е кандидатурата на Федерико Майор, издигната от латиноамериканците и от западните страни.

Така стигнахме до деня на гласуването в Изпълнителния съвет. Получих гласовете на социалистическата група от 6 души и 2 гласа в повече. Всички бяха изненадани, защото бяха взели всевъзможни мерки да не се допусне изтичане на гласове от групите. Единият от гласувалите бе представителят на Гърция. Той сам се разкри, че го е направил в името на приятелските отношения между двете страни, за които много съм допринесъл. Но вторият не се разкри. Това бе представителят на Зимбабве, англикански пастор, много симпатично семейство, с което се бяхме сближили. Любопитните в ЮНЕСКО не се примириха, докато не им се отдаде година след това да открият кой е бил вторият гласувал за мене. На самата Генерална конференция, както се бяхме договорили, всички гласувахме за Федерико Майор.

С ЮНЕСКО не прекъснах връзките си и след това. Включиха ме в различни комисии. Получих най-сърдечни, публично изразени похвали за тази ми дейност и винаги ме посрещат в ЮНЕСКО като желан гост. По различни поводи ме канеха и в мисии, заседания или посещения в Бразилия, Египет, Брега на слоновата кост, в Централна Африка, отидох и

до Тимбукту, център на забележителна книжовна дейност в миналото, а сега център за събиране на ръкописи под международен патронаж. Видях също как в Африка пустинята напредва.

Разшири се кръгът на поканите от научни институти да взема участие с доклади в Тунис и Мароко, в Испания, в Италия. Папският представител в Париж отблизо следеше работата ни по подготовката на Историята на човечеството и ни устрои среща в Рим със специалист на Ватикана за отразяване ролята на църквата за културното развитие през вековете.

Официално посещение в Китай

На 20 март 1987 г. пристигнахме с китайския самолет от Москва в Пекин, посрещнати официално от името на председателя на китайския парламент. Още същия ден на двамата с Ана ни предложиха богата програма. Разглеждане на столицата, посещение на дворците, екскурзия до Великата китайска стена, срещи с китайските представители в ЮНЕСКО, запознаване с професорското тяло в областта на хуманитарните науки. Официалното посещение в парламента бе предвидено след завръщане от обиколката в страната. Предвиждаше се отиване в Шанхай и Ханджоу и на обявеното за осмо чудо на света – новооткритите в подземието на двореца скулптури на стотици конници в естествена големина.

Бяхме слабо запознати с миналото на Китай и с китайската култура с изключение на новия период – от XIX в. насам. Дадоха ни обаче прекрасен водач, който ни достави литература и сам ни разказваше какво ни предстои да видим, значението на символиката и особено наблягаше на очакванията Китай да заеме подобаващото му се място в световната политика и култура. В това се убедихме и от разговорите с много професори в Пекин и Шанхай, че Китай е направил първите решителни крачки за преодоляване на изостаналостта. Разбира се, още не се говореше за китайското чудо, чувстваше се недостиг на материални блага и недоволство от положението, особено сред по-младите.

Бяхме пленени от дълбочината и размаха на китайската култура през вековете, въпреки многото ограбвани и изнасяни извън Китай богатства векове наред. В парламента бяхме приети от един от заместник-председателите. Той ни разведе из внушителната зала и ни говори за усилията, които китайското ръководство полага за икономическото развитие на Китай.

В Ханджоу видяхме нещо, което ни накара да се замислим за отношението към предателството. В градския парк се влиза през вход, до който са поставили скулптурни изображения на двама феодали, предали града на монголските нашественици. Всеки влизащ удря плесница на коленичилите предатели.

Тежаха на хората някои забрани, като ограниченията да имат само по едно дете, здравото партийно ръководство на обществените процеси, отказът да се поддадат на либерализация на обществените структури. Разговаряхме с някои професори, които ни обясниха защо ръководството на държавата поема нова политика на напредък, която изисква строга дисциплина. Посочиха ни някои първи резултати, но не скриха, че съществува и недоволство особено сред не китайското население в някои провинции; изразиха увереност, че много скоро резултатите от реформата ще убедят колебаещите се в правилния избор на Китай.

Само няколко дни след завръщането от Китай по време на всекидневната ни разходка в парка, на улица „Незабравка", на асфалтирания път, свързващ Министерството на външните работи с парк-хотел „Москва", на зебрата бяхме блъснати силно от лек автомобил. И двамата с Ана изпаднахме в безсъзнание и дойдохме на себе си в „Пирогов". Ана бе в по-тежко състояние. Престояхме в болница цели два месеца.

Този път реших да се освободя окончателно от служебни задължения в БАН. Подадох си оставката като директор на Института по балканистика. Не я приеха веднага, защото подготвяха преустройството на БАН.

Промяната през 1989 г. ме свари без всякакви постове. Продължавах още дейността си като председател на Международната асоциация за Югоизточна Европа. Проведохме в София VII конгрес по балканистика с голям успех, присъства почти цялото дипломатическо тяло и министърът на франкофонията академик Ален Деко, член на Френската академия. Присъства и проф. Мишел Вовел, главният организатор на научната програма по честването на 200-годишнината от Великата френска революция. И А. Деко, и М. Вовел говориха на конгреса, посрещнати с голям интерес.

200 години от Великата френска революция

Франция на Франсоа Митеран хвърли много усилия за тържественото честване на Великата френска революция. Създадени бяха държавни комитети за координация на различните дейности, защото се предвиждаше, наред с научните прояви в самата Франция и извън нея, грандиозно строителство в самия Париж. Построена бе нова Триумфална арка, а прославените в цял свят Шан-з-Елизе бяха освежени и обогатени с ново строителство, като бяха запазени само фасадите на сградите. Новата арка се превърна също в суперцентър на модерни сгради, паркове, кина и увеселителни места. Преустроен бе превърнатият в музей Лувърски дворец. Преди да бъде завършена пирамидата от стъкло в двора, ни бе устроено посещение на ръководните органи на ЮНЕСКО в новооткритата средновековна част от крепостните стени. Беше построена нова оперна сграда

на площада на Бастилията. Преустроена бе цялата площ на предишните хали с нови забележителни сгради за културна дейност.

От организаторите на честването в Париж на мен ми бе оказана голямата чест да ме включат като основен докладчик на заключителното заседание, на което бе предвидено да говори най-накрая президентът Франсоа Митеран. Основните изводи от изнесените доклади по секции бяха сведени до шест (последни) обобщения, които бяха изнесени пред всички участници в последния ден. Аз, единствен чужденец, бях отличе́н, като ми се предостави една от темите – „Великата френска революция и национално-освободителните движения в света". Бях представен и поздравен от Франсоа Митеран. А министър Жан Пиер Шевенеман ме покани да взема участие и в честванията за революцията в родния му град.

Конференция по културната идентичност на Европа

През януари 1988 г. в Париж се проведе конференция, организирана от Министерството на външните работи на Франция с помощта на организационен комитет от изтъкнати историци. В нея взеха участие историци, писатели, публицисти, журналисти и много други интелектуалци, общественици на активна политическа работа. За да се осигури напълно свободна размяна на мнения, участниците в конференцията присъстваха в лично качество и бе предварително обявено, че няма да се приеме никакъв общ документ или решения. Сред двестата поканени (половината от които французи) само неколцина бяха представители на европейските социалистически страни.

Министърът на външните работи Жан-Бернар Реймон даде постановка на тематиката и взе непосредствено участие в работата на конференцията. Той изтъкна, че Европа на 12-те страни, включени в ЕИО, които икономически и политически все повече се обединяват, не могат да изключат от този процес културата. Но поставяйки тежестта на изказването си върху ролята, която следва да играят ЕИО и по-специално Франция, министърът говори и за другата Европа, подчертавайки неделимостта на европейското културно минало и настояще.

Подготвителната работа за конференцията се бе изразила в събирането на становища от широк спектър културни дейци, представители на научните среди и журналисти на 12-те страни на ЕИО, обработени в „писма" за всяка една страна, издадени в сборник. Основният въпрос на анкетата е бил: „Съществува ли още европейската културна идентичност, която ни е направила това, което сме?" (Т. е. Западна Европа.) „Може ли тя да се изгради?" (Т. е. целокупна Европа.)

Въвеждащо съобщение бе направено от писателя Алберто Моравия, депутат в Европарламента. Той говори за културно-историческото развитие на Европа, която създаде както партикуларизма – феодален, монар-

хичен, национален – така и европейския културен универсализъм. Дело на европейския дух е и това, което наричат суперсили. Критикувайки партикуларизма и особено национализмите в миналото и днес, той заяви, че съзидателният отговор на проблемите на съвременния свят трябва да се търси във възраждането и отстояването на добродетелите на европейския дух. Спрях се специално на съобщението на А. Моравия, защото то очерта идеологическия и културния облик на повечето изказвания.

За представителите на Франция бе характерно желанието да подчертаят голямата заинтересованост и възможностите на своята страна да подеме и осъществи различни инициативи в областта на културните проблеми, свързани с европейското развитие в миналото и днес. Част от изказванията бяха посветени на това как Франция е създала вече „европейски университет", как е пристъпила към съвкупна научно-публицистична дейност за установяване елементи от природно-географски и историко-културен характер, които съставляват богатството на Европа и дават облика на европейската културна идентичност в миналото и днес. Обсъди се и необходимостта от реализации в областта на технологиите, които да облекчат контактите и да преодолеят езиковите бариери. Езиковото многообразие се разглеждаше не като пречка, а като специфика, която утвърждава и придава сила на Европа.

Същевременно, без да се отрича изтъкнатото по-горе, пролича и тенденция, тон на която даде Андре Фонтен, главният редактор на в-к „Монд", че Европа има нужда от защита, ако иска да просъществува. Защита срещу суперсилите – САЩ и СССР. Тази теза, че носител на европейските добродетели е Западна Европа, че от една страна тя е застрашена от американизация, а от друга, че част от Европа е била „ампутирана" от „другата" Европа, още по-определено бе застъпена от някои други изказали се. Въведено бе и понятието „Мителойропа" (Средна Европа), което прозвуча странно, защото е много добре известно, че категории със строго определено историческо съдържание не могат механично да се пренасят от една епоха в друга, особено в съвременната.

В хода на разискванията взех думата и настоях за въвеждане на строга научна периодизация на културното европейско развитие, за съобразяване с приноса на всички култури. Спрях се на ролята на балканската средновековна култура – византийска и славянска, която бе изцяло игнорирана. Специално говорих за големия езически славянски масив, който се създаде на Балканите с образуването на българската държава, както и на ролята, която тази държава е играла в по-късния период чрез покръстването и въвеждането на християнството сред славяните като равноправен елемент на европейската култура. Напомних, че в това отношение главата на римокатолическата църква е изпреварил политическото мислене на мнозина културни дейци, като е въвел за патрони на Европа св. Доминик и братята Кирил и Методий и е направил параклис на основателите на

славянската азбука в катедралата „Св. Петър". Позовах се и на Хердер, който пръв от европейските философи заговори за духа на европейската култура и посочи ролята на богомилството от България като мост между Изтока и Запада.

Краткостта на съобщенията и изказванията, живата размяна на мнения държеше в напрежение аудиторията, която с интерес следеше дискусията. Поставяйки въпроса за възможността да се създаде глобално европейско съзнание и култура, някои историци се опитаха да отговорят доколко идеята за културно единство съществува в историческото развитие на Европа и защо досега нито една предишна империя не е могла да го осъществи.

Като неотложна задача се постави написване на общоевропейска история. Досегашните опити бяха квалифицирани като неудачни и се лансира идеята за нов подход – да се постави в основата ѝ топология на европейската памет, включваща всички цивилизации, големи и малки. За да се постигне европейска морална солидарност, наблегна се на необходимостта от преодоляване на социалната несправедливост, говори се за решително отстраняване на всякакво напрежение, за мир и разоръжаване в Европа, за осигуряване на широк научен и културен обмен, който да създаде нов психологически климат. Обсъдено бе и доколко географските граници на Европа съвпадат с границите на нейната култура, като се вземаше под внимание и нейният универсален световен обхват. В това отношение участниците от Канада и САЩ бяха категорични, а представители на Япония и Африка с основание отбелязаха, че те са най-малкото партньори на Европа благодарение на характера на съвременното научно-техническо развитие и на използването на езиците на бившите европейски колониални страни като основен елемент на редица не-европейски култури.

Средствата за масова информация във Франция отразиха хода на конференцията с обширни материали. Показателно е заглавието на една от статиите за приключването на конференцията за европейската културна идентичност – „Ненамерена, но очевидна".

Несъмнено всички участници, завърнали се в своите страни, възприеха идеята да потърсят начини за развиване на идеите, генерирани по време на дискусиите. Важно е и ние да помислим за осъществяването на мероприятия от наша страна, за да имаме и ние свой актив, тъй като започнатият диалог явно ще продължи. България би могла да предприеме с успех инициативи, отнасящи се до Европейския Югоизток, където ние имаме определени постижения и в миналото, и сега.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Аз се бях насочил към проблемите на икономическото и социалното развитие на българските земи през Възраждането. Водеща роля са имали пловдивските капиталисти семейство Гюмюшгердан, които са обхванали в своята пръсната манифактура почти цялото население на Средните Родопи. Попаднах и на документацията на гръцки език на втората фабрика, след тази на Добри Желязков, на Балканите, също в подножието на Родопите – в с. Дермендере, дн. Първенец. За международните ми прояви и за работата с изворите много ми помогна знанието на френски и гръцки езици. Заех се да изучавам и турски език. Когато напреднах, аз се настаних в Ориенталския отдел на НБКМ, за да извличам данни от еснафските тезкерета за материалното положение на занаятчиите през XVIII–XIX в.

Това стана основа и на труда ми „Балканският град", който писах в продължение на няколко години без прекъсване. За тази книга ми бе присъдена Димитровска награда през 1976 г. Тя бе преведена и издадена на руски език в Москва, на английски в САЩ, на гръцки в Атина, на френски в Букурещ и цели части от нея на турски език.

Петстотингодишнината от падането на Константинопол (1953 г.) стана повод да се вземе решение в БАН за отбелязване на това събитие. Лично проф. Димитър Косев ми възложи тази задача. Подготвих сборник с много нови материали с консулски донесения и много илюстрации за тежкото положение на балканските народи под турска власт. Сборникът, който подготвих, се разграби веднага, присвоени бяха и библиотечните екземпляри на Централната библиотека на БАН.

За хабилитационен труд за професура избрах темата „Филики Етерия и българите", която книга под същото заглавие излезе през 1965 г. Тази тема бе разширена с новооткрити документи от гръцките архиви за участието на българи в гръцкото въстание от 1821 г. Резултат от проучвателската дейност бе публикуването през 1971 г. на сборник с документи „Българи-участници в гръцкото въстание от 1821–1828 г." в съавторство с Веселин Трайков. Продължих тази тематика с публикуването на неиздаден списък от руските архиви на оттеглящите се въстаници, доброволци от всички балкански народи, които водят последно сражение на самата граница. Тук е загинал и прославеният хайдут Велко. Книгата „Балкански измерения на гръцкото въстание от 1821 г. Приносът на българите" бе издадена първо на гръцки език в Атина през 1982 г., а сетне и на български в София (1985 г.) с голям предговор от видния гръцки политик и общественик академик Панайотис Канелопулос.

В срещите с местните родопски дейци често ставаше дума за писателя Николай Хайтов, за неговите „Диви разкази", за капитан Петко войвода,

съпровождана понякога и с неприязнено чувство. Заинтригува ме позицията на Н. Хайтов по въпроса за гроба на В. Левски. Отново прегледах цялата литература и дадох право на Н. Хайтов. Той ни покани у дома си в с. Яврово, с прекрасен изглед към Пловдивското поле. Преспахме у тях и се договорихме как да направим официално обсъждане в БАН. Поставих въпроса пред ръководството на Академията, получих разрешение. Резултатът от няколкодневните обсъждания между привържениците „за" и „против" гроба на Левски може да се види в публикувания от БАН през 1988 г. сборник „Археологически данни по спора за гроба на Васил Левски. Документи и становища", който стана за известно време злободневно четиво в София.

Много ме смути и възмути отношението към турското малцинство у нас и акцията по смяната на имената. Още преди да се предприемат крайните мерки срещу това малцинство в Института по балканистика бях взел на щатна работа няколко турци. Това бяха Дженгиз Хаков (който между впрочем взех и за застъпник по време на предизборната кампания за депутат през 1990 г. в Провадийския край), Салих Бакладжиев, Ибрахим Татарлъ, Хайрие Мемова (последните двама изгонени от Университета). Искам да припомня, че през 1985 г. Салих Бакладжиев беше съден по обвинения в протурска дейност. Представих за него в съда положителна характеристика като човек и научен работник. След освобождаването му от затвора той беше възстановен на работа в Института по балканистика, докато не бе изгонен в Турция, заедно с Хайрие Мемова, през 1988 или 1989 г. И досега отношенията ми с него са изключително топли. Самият Салих Бакладжиев в интервю във в-к „Демокрация" пише – „и досега приятели са ми акад. Николай Тодоров, Желю Желев, Страшимир Димитров... Винаги, когато ходя в София им се обаждам." (в-к „Демокрация", 25 април 1994 г.).

Водих разговори с инстанциите, от които зависеше тяхното положение и доказвах, че възприетият антихуманен подход само ще навреди на името на страната ни. Резултатът бе нулев. Бях заклеймен като противник на линията на партията и ми изпращаха хора да ми въздействуват – от съвети до открити заплахи. Дадоха и известна гласност, че застъпвам антинационална позиция, за което ще ми се търси отговорност. Такива разговори се водеха и пред мои роднини, за да ми въздействуват и те.

Реших и аз да дам повод за открит разговор. За пленума на ЦК на БКП през 1989 г. подготвих внимателно изказване за възродителния процес. Съзнателно не ми даваха думата, въпреки че се бях записал сред първите. Едва накрая се намеси Кирил Петров и ми даде последен думата. По решение на пленума всички изказвания без съкращения трябваше да бъдат публикувани във в-к „Работническо дело". Само моето не се появи. Депозирах екземпляр при главния редактор на вестника Радослав Радев, но

без последствия. Поисках среща с Петър Младенов. Прие ме съчувствено, но вдигна рамене, не можел нищо да направи.

Едва тогава синът ми Върбан организира този текст да бъде излъчен по радио „Свободна Европа", като се свърза с Владимир Костов. Той бе предаван многократно и предизвика по-голям отзвук и реакция сред хората, отколкото очаквах, но и силното раздразнение на ръководните органи. Останал е в паметта ми случаят, когато брат ми Коста дойде и ми каза, че при случайна среща в ресторант Григор Шопов му предал да ме предупреди да отида да се извиня и коригирам поведението си, иначе ще се предприемат най-крути мерки срещу ми. Оставих без внимание това предупреждение.

Мен продължаваха да ме държат изолиран и след 10 ноември 1989 г. – от Кръглата маса, не ме предвиждаха за депутат в нито една листа. Съвсем случайно, на освободено място, ме поставиха в мажоритарна листа в Провадийски избирателен район. За участието си в предизборната надпревара, за избора ми за депутат, за участието ми в парламента издадох книгата „VII ВНС зад кадър". Основната ми заслуга във Великото народно събрание беше, че отстоях докрай приемането на Конституцията, въпреки съпротивата на опозицията и спънките от страна на част от ръководството на БСП.

След успешно завършване на участието ми като председател на VII ВНС, преодолявайки спънки от най-различен характер, трябваше да реша да продължа ли прякото си участие в парламентарния живот и институции. Моето категорично решение бе да се оттегля от официални длъжности. Първата задача, която си поставих бе да напиша книгата за VII ВНС. Имах предвид това да бъде документален очерк, който се основава и на водените от мен бележки. Така през 1993 г. в нашата политическа литература се появи първата книга за епохалните събития, които съпровождаха големия исторически преврат в нашата страна.

При едно от посещенията си в САЩ през 1992 г. бях поканен от проф. Спирос Врионис да изнеса лекция в Нюйоркския Университет. Лекцията бе публикувана в Годишника на Университета. Това стана повод за разговор за възможностите, които се предоставят за творческа работа в създадения от проф. Врионис научен център в Сакраменто, Калифорния – библиотека с всички удобства и добри битови условия. Уговорихме се да посетя този център, за да напиша труд за развитието на българо-гръцките отношения през периода на посланическата ми мисия в Гърция. Сп. Врионис ми изпрати официална покана. Синът ми Върбан разшифрова моя текст от дневниците и подготви машинописен вариант. По този начин, с около 1500 машинописни страници текст от дневниците аз, заедно с Ана, се озовахме в Сакраменто, където престояхме 7 месеца – от януари до август 1994 г.

За това време успях да оформя съдържанието на дневниците в книга. На части изпращах готовия текст на Върбан в София, а той го предаваше за превод на английски. След още един преглед и уточняване на английската редакция, в което взе участие и дъщеря ми Мая, най-накрая постигнах това, което исках – два текста, на английски и на български език, готови за печат. Най-напред книгата излезе на български език у нас през 1994 г., а след това на английски в САЩ през 1999 г.

През 1995 г. бях поканен в Москва да присъствам на 50-годишнината от победата над фашизма. На Червения площад се състоя военен парад на победата, възпроизвеждащ първия парад след разгрома на фашизма в Европа. Официалните правителствени делегации наблюдаваха и демонстрацията на военновъздушните сили, както и представителни части при откриването на новия мемориал в Москва. Бях щастлив, освен това, да бъда поканен като единствен представител на България на международната научна конференция, посветена на значението на победата над фашизма, състояла се през м. април 1995 г. в Москва.

През 1996 г. навърших 75 години. Това даде повод на приятелите ми да ме честват. Същевременно честването придоби и официален характер, организирано от БАН, с доклад за научната ми дейност, с поздравления и адреси от различни институции – Народно събрание, Институти на БАН, Университета и други, в големия салон на БАН. Председателството на събранието се пое от акад. Никола Попов. Бях развълнуван и благодарен. В съзнанието ми това честване се сля с честването на 70-годишнината ми. Другарите депутати от ВНС бяха организирали през 1991 г. приятелска среща в моя чест в заведение с поздравления, песни, хапване и пийване почти цяла нощ.

Междувременно се намеси друг важен фактор в моя живот – разболях се от болестта паркинсон с нейното бавно, но неумолимо настъпление. Това не можеше да не се отрази и на обществените ми задължения. Намалих рязко срещи, пътувания, участия в събрания. Възприел линията на ограничаване на публичните си изяви, аз приех обаче да говоря прощално през 1999 г. по случай 55-годишнината от 9.IX.1944 г. на поклонението в парка пред Братската могила.

Както казах, позволявах си публични изяви само в краен случай. Такъв бе случаят например с погребението на моя близък съученик и приятел Марин Бангиев. Въпреки всичко продължих да работя. Изнесох доклад в БАН по проблемите на Балканите, който бе публикуван в два броя (№ 43 / 15.XII.1988 г. и 44 / 22.XII.1998 г.) на в-к „Зора“ и посрещнат с интерес у нас и даже в чужбина. По някои поводи давах кратки публикации и в пресата, например, във в-к „Дума“, по Националното радио, във в-к „Жарава“, бр. 12/31 юли 1998 г. по повод честването на конституцията, антифашистки празници и др.

Завършвам това изброяване с едно голямо дело, в което имам съществен принос. През 2000 г. успяхме да издадем книгата със спомени на Йонко Панов, която възбуди много заспали съвести. Проведените събрания в Брезово, Пловдив, София, посветени на 100 години от рождението му, бяха трогателни. Видях разплакани физиономии и аз самият не успях да се овладея. Своите „Встъпителни думи“ към книгата на Йонко Панов завърших така: „Без всякакво съмнение, Йонко Панов ще заеме в аналите на българската история законното си място на изключителен деец, всецяло посветил живота и способностите си на народ и родина. С обаянието на своята личност, с яркото си дело той органически се родее с революционния патос на основоположниците на социализма и негови знаменосци – Благоев, Кирков, Димитров.“

* * *

Искам накрая да изразя неизказаното щастие да имам до себе си изключителен другар в живота. За всичките десетилетия, прекарани заедно ние нямаме спречкване помежду си. А живяхме в сложно време, с много перипетии, свързани и с не малко огорчения. Знаехме, че в лицето на другия всеки от нас има най-добрия съюзник и съветник, когато трябва да се вземе трудно решение със сериозни последствия. Но винаги споделяхме и обсъждахме всичко помежду си, така че тайни един от друг нямахме. Знаехме, че каквото и да последва, то не може да разбие постигнатото семейно щастие, основано на взаимно доверие и дълбока любов.

Не ще се спра на трудностите, които трябваше да преодолява Ана в научното си поприще, но заслужава да отбележа с какви допълнителни затруднения е свързана научната кариера на всяка жена, и то не само у нас. При това Ана по начало се отличаваше със силен борчески дух и с настъпателната логика на истински полемист. Това се прояви многократно, но ще спомена само някои случаи. В Ленинград при подготовката ѝ на дисертацията тя се постара да подходи оригинално, но за съжаление влезе в конфликт с научния си ръководител, който искаше да ѝ наложи лекия път с повторение на известни опити. Очевидно той не можа да разбере, че тя идва с известен научен актив, че тя бе налучкала вече свой оригинален подход към проблемите, на които се беше посветила още в София. Конфликтът с нейния ръководител стана неизбежен, но за щастие приключи с успешна защита на дисертацията и признание в Академията на науките в Ленинград.

Когато се завърна в София и продължи да задълбочава оригиналната насока на своите изследвания, тя срещна съпротивата, този път на своите колеги. С непочтени нападки, доноси, които нямаха нищо общо с почтеното съревнование, се опитаха отново да я отклонят. Но тя издържа и на този натиск. Благодарение на силния си характер, опората в семейната

среда, доверието на непосредствените ѝ сътрудници, както и доброжелателното отношение на някои от старите учени у нас и в СССР, тя успя да проведе и серия научни изследвания в барокамери при екстремални условия.

Тя завърши своите оригинални опити и получи международно признание с две солидни монографии на руски и английски езици. Избрана бе за професор, след като защити докторска дисертация. Установи творчески контакти с редица научни институти в чужбина за съвместна работа като ръководител на лаборатория с ранг на институт. Избрана бе и за член-кореспондент на БАН.

Може би като форма на известно разтоварване тя се запретна и със строителство на вила и с вътрешното преустройство на апартамента ни, поради увеличаването на членовете на нашето семейство. Изцяло нейна заслуга е построяването на вилата ни в Драгалевци – тя наемаше работници, организираше доставката на материали, следеше строителството. По това време аз бях изцяло погълнат от проблемите на балканистиката у нас и в чужбина. Но Ана показа изключителни организаторски качества и в битовото ни устройване.

Тя имаше разбира се до себе си всеотдайната помощ на майка си Мария Върбан Ангелова в отглеждането на трите ни деца – Мая, Елка и Върбан. От мен тя получи само благодарности и възхищение. Но и опит да се отблагодаря, като се стараех да ѝ осигуря обиколки в много страни на Европа, Азия, Северна и Латинска Америка, Африка.

II
ДНЕВНИК

1966 г.

Новогодишно слово пред колектива на Института по балканистика

Дойде Новата 1966 г.!

Има празници лични, семейни, религиозни, народни, класови, когато едни манифестират и биват бити за това или изразяват своята радост от победата, а други злокобно свиват пестници.

И има един празник <u>общ</u> – за всички възрасти, за всички нации, за всички религии, за всички класи!

Нова година изравнява всички! По трепета, с който го очакваме, с жаждата да прекараме до забрава весело и интимно! Със семейството, с близките, но и с колектива, с всички хора – познати и непознати.

Нова година е празникът, който заличава дори неприязънта, макар и временно.

В наше време Нова година стана празник и на плановиците. С плана завършваме старата година, с плана започваме новата.

И аз не мога да избегна от участта, като административно лице, да надзърна в своята и във вашата съвест и да се опитам да дам отговор – имаме ли основание да се радваме на Нова година? Не е ли дошла твърде рано за Института?

Другари,

1965 г. беше тежка за нас в много отношения, както за ръководството, така и за всички членове на колектива. За едно година от нашето съществуване ние се сплотихме като колектив. Всъщност половината и по-малко от това, което сме, трябваше да даваме вид, че сме институт.

Ръководството на БАН и нашата общественост очакваха от нас дейност, а непосредственото ни обкръжение ни обви с дебел слой недоброжелателство.

Ще прескоча конкретните му изрази, за да ви кажа само, че десетината души със свежите аспирантски попълнения си допаднахме, спои ни убеждението, че имаме сили да извършим нещо полезно, обмислихме различни инициативи и се заехме да ги осъществяваме и накрая отпразнувахме една Нова година на Витоша, бодра и весела, такава, каквато мо-

жеше да проведе само един наистина бодър и уверен в своите жизнени сили колектив.

1965 е, все още е, година, когато трябваше да решим няколко въпроса:

1. Да се превърнем вече реално в Институт със свой вътрешен научен живот, със свои издания;

2. Да се изявим пред нашата общественост и получим обществена санкция, че сме научен колектив, способен да поставя и решава сериозни научни задачи;

3. Да се справим с отговорни международни задачи, където всеки пропуск има понякога неизмерими последствия.

Тези задачи ние решихме. Ние сме институт, който живее и твори, със свой редовен научен живот, със свои форми на работа, въпреки не малкото слабости в тази насока. Нашите издания се търсят, те ни представят добре и у нас, и в чужбина. Утвърдихме няколко поредици. Това е сериозно завоевание не само за нашия институт, но и за нашата страна. Получихме признанието и на широката общественост, в това число и на взискателната културна общественост на София. Справихме се и с първия етап на подготовка на конгреса, организирахме и проведохме сериозна научна среща с югославските историци, получихме висока оценка за участието ни на международни конгреси. Трудни задачи, които погълнаха много сили и време.

Тяхното осъществяване обаче ни дава право да гледаме смело и открито напред, защото ни предлага още по-тежки изпитания. В хода на следващата година ние ще трябва да доизградим нашия институт, проблемните групи да заживеят нормално, аспирантите да представят изцяло или части от своите дисертации, да обсъдим редица монографии и статии – работа, достатъчно обемна и отговорна, за да погълне усилията на два пъти по-голям колектив от нашия.

А ние при това имаме на плещите си задачата да организираме I конгрес по балканистика. Задача национална, международна, с много неизвестни, както научни, така и в още по-голяма степен – политически. За всяка наша грешка или пропуск ще плаща българската наука като цяло! На нашите действия, и най-личните, и най-дребните, е поставен българския национален етикет. Него ще защитаваме на конгреса. Но и всяка индивидуално спечелена похвала е усмивка и благодарност към нашата страна и народ.

Ето защо във всички звена трябва да вложим цялото си умение, знания и опит.

Осъществим ли и тази задача с нужната вещина и майсторство – тогава ще можем заслужено да отдъхнем и да се отдадем на нормална изследователска работа, с авторитета на утвърден научен институт, с всички произтичащи от това условия.

Новата година не ни оставя да я посрещаме с въздишки, както и старата не ни остави да я изпратим с въздишки! Ние не сме нито стари, нито млади – ако вземем за основа критерия колко бързо измина годината.

Годината се оказа твърде кратка за едни въпроси и много дълга за други задачи. Това показва, че сме просто много заети хора или че може би в нас – по-немладите – все още съжителствува младото със старото като две начала.

Другари, накрая искам да си пожелаем едно – да отстраним прискърбните въздишки от нашия живот! Да живеем цялостно – може тихо или бурно – но да горим, така че да не оставим и следа от завистта.

1975 г.

3.I.1975 г. [петък]

Реших да почна да водя дневник. От известно време чувствувам нужда да си отбележа някои събития, които ме засягат, създадени отношения, мисли. Да ги запомня по този начин, защото много пъти са ме обвинявали, че забравям и прощавам лесно. От друга страна, интересно е да се види с какво се занимава един, да речем, среден кадър в нашата действителност, отговорен в научно-административно отношение.

На няколко пъти записвах на отделни листчета отделни факти, думи, но така се реят някъде из чекмеджетата. С Ана записахме отделни впечатления от пътувания.

Трябва да призная, подтик ми даде прочетеното за Г.[еорги] Д.[имитров], че водел дневник. Намирал е време и сили да отбелязва това, което е смятал за нужно, дори и при най-голяма заетост. Н.[еделчо] Г.[анчовски] пише за дневника на Г. Д.[имитров], а рецензентите му искат това да се премълчи. Какво печелим с това премълчаване? Нека се прецени кога и какво да се издаде, но това е друг въпрос. Отзвукът от дневника може да е само положителен.

Не мисля да отразявам душевни преживявания, а по-скоро ежедневния живот и разправиите на един директор на Единен център при БАН. Вече изминаха две години, откак съм назначен на новосъздадената единица, бивше отделение, вместо Д.[имитър] Косев (както се очакваше). (Дали защото не се надяваха да вложи сили в новата реформа – интеграцията – или смятаха, че съм носител на по-друга линия – не е ясно. Във всеки случай Д. Косев стана подпредседател на БАН.)

Понеже заговорих за Г. Дим.[итров], нека обясня. В Париж, в разгара на Ген.[ералната] конференция на ЮНЕСКО, когато и М.[ария] Захариева се включи в предизборната агитация за Председател на Изпълнителния Съвет (издигната бе моята кандидатура от СССР и другите социалистически страни, а изборът става на първото заседание на ИС, на 25.XI.[1974 г.]), пристигна Ал.[ександър] Фол и ми заяви: „Най-късно до 20.X.[1974 г.] трябва да си в София. Нареждане на др. [Александър] Лилов. Мисията си свърших."

Нищо не разбрах. Казах на Ал. Фол, че няма да дочакам 20-ти, но поисках от него да съобщи това и той сам на М. Захариева, и влязох в заседание.

Мария Захариева ми каза да продължа работата. Станало било някакво недоразумение. На Л.[еда] Милева пък Ал. Фол казал, че много съм пътувал. А при втория разговор с него – откопчих, че ме викали да редактирам някаква книга. Каква, защо – не знаел точно. След това измънка нещо – Г.[еорги] Димитров. И той сам се учудил.

Още щом се завърнах ме завари бележка у дома и в Института – да се обадя на Александър Лилов. Звъннах, казаха ми, че бил в отпуска. Секретарката му нищо не знае. В Центъра [ЕЦНПКИ] обаче ме намери Н.[еделчо] Ганчовски. Дойде при мен. Бил съм определен за научен консултант или нещо подобно на книгата му за Г.[еорги] Д.[имитров] в два тома. Имало рецензия, опитали се да го злепоставят, но всичко минало добре. Сега остава да се доогледа и пусне. Вече е подписан договор за издаването ѝ в СССР. Зарадвал се, че аз съм единият от определените. Трябвало да се обадя на Янчо Георгиев, зав.[еждащ] отдел „Средства за масова информация".

Бях при Я. Георгиев с другия „консултант" – Мария Червендинева, директор на музея „Г. Димитров". По пътя тя ми каза, че работата била много сложна, чувствувала се „натопена". Но защо и мене „натопили" – не знае. Я. Георгиев ни даде някои материали – решението за нас, докладна записка до Политбюро и подробната рецензия на Д.[авид] Елазар. И ни каза, че ние сме били един вид пълномощници на ЦК, че трябвало да осигурим научния характер на изданието и че без нашия подпис книгата нямало да излезе. Можели сме да не бързаме... (Колко ли още хора ще контролират какво е направено?!)

Бях и при Ал. Лилов. Дошъл за един или два дни на съвещание. Обясни ми, че се получило впечатление, че [Георги] Димитров трябвало да се защитава от ЦК. Самият [Неделчо] Ганчовски е непримирим, изглежда не можел да проникне до някои теоретични постановки. Разчита, като отговорен човек и при това приет от Н. Г.[анчовски], да помогна да се оправи ръкописът. Говори за Г. Димитров и неговото значение.

Изрази и задоволството си от постигнатия успех в ЮНЕСКО, получил съм силна подкрепа. Очевидно тук не са оценявали високо шансовете ни за успех, та и самото поставяне на кандидатурата и още повече резултатът ги е изненадал.

4.I.1975 г. [събота]

В Банкя, в дома на ЦК, но в съседна малка вила, работя върху ръкописа, т. е. чета. Впечатленията си от труда няма да изразявам тук, тъй като те ще се видят било в изложение, било върху самия ръкопис.

Говорих с Д.[авид] Елазар – „трудна задача, труден човек“ (за Н.[еделчо] Г.[анчовски]).

Дошъл съм [в станцията на ЦК] като „активен борец“. Въпреки това се оказа не лесно. Бях преуморен, дигнах налягане, на всяка цена трябваше да ида някъде да почина (Светомир [Иванчев] получи инфаркт от пренатоварване). Понеже обещаха от Отдела, реших да почакам. И почна разиграването – не се знаело, да почакам до 28-и, сетне до 30-и, и т. н. Намерих карта от Санитарно управление и обърнах внимание на Я.[нчо] Г.[еоргиев], че действуват несериозно. На 31.I. ме повикаха в ЦК да ми дадат карта. Поколебах се, но заради процедурите приех. А тук се оказаха свободни стаи. Освен това уж ЦК, а всъщност се оказа профсъюзен дом на всички служители от апарата на ЦК – по 20 години идват – ми се похвали научен сътрудник, шофьор, и т. н. При това имат съзнанието, че те са ЦК...

5.I.1975 г. [неделя]

Снощи се събудих в 1 ч. през нощта и четох до 5 ч. Умора? От баните? Трябва да пиша и няколко изложения – за специализираната библиотека по Балканите и Средиземноморието, резолюция прокарахме на Ген. конференция в ЮНЕСКО. И да отговоря на Б.[истра] Цветкова. На 30.XII.[1974 г.] на заседанието на Президиума на БАН (за надземните природни ресурси – крайно интересна разработка) дойде Г.[еорги] Наумов и ми посочи „Изложението“ на Б.[истра] Ц.[веткова] срещу мен до Ал.[ександър] Лилов. То е било адресирано и до [Ангел] Балевски и от Центъра [по история] са направили кратък отговор. Мислех да не се занимавам с този пасквил. Но Г.[еорги] Н.[аумов] ми иска обяснение. Ето как трябва да се занимавам не с глупости, а с подлости. До каква степен е нейна лична инициатива, до каква е монтирана.

През тази година от нейни злепоставяния ми се оплака Ст.[ойко] Колев на два пъти (ходили са дори да го натискат, че не ѝ давал бързо разрешение да замине зад граница). При мен дойде Е.[мил] Александров и го отпратих остро, защото беше изцяло подведен и повтори, след като му обясних, че нямам никакво отношение към заминаването ѝ във Франция – т. е. в никаква фаза то не зависи от мен, за да ѝ попреча. [Димитър] Косев пък я изгонил за клевети срещу мен.

Преди тръгване нахвърлих по няколко пункта бележки, но никак не ми се занимава с тази мръсна работа. Но ще напиша остро изложение, защото на такива неща се дава повече ухо, отколкото на всичко положително. И най-важното – зад Б.[истра] Цветкова стоят определени среди, които я използуват.

Разходка със Светомир [Иванчев]. Доста го изморих до Градоман. Срещнах Н.[ейко] Нейков, С.[ава] Попаврамов. Все са за рехабилитация.

Интересен е Н. Нейков – следи политическия живот, пита за разногласията между социалисти и комунисти във Франция.

Написах писмо и на Майончица. Рядко дете. Като си помисля – завърши и университет без собствена стая, без гардероб, все заедно с другите двама. Скромен и трудолюбив човек. Трябва да ида до Съюза [СССР] хем да свърша работа, хем да се видя с нея.

Пристигна Ана. Разходихме се, посмяхме се, но бърза да се прибере. Ще иде на театър. Ели е взела билети, но се разболяла. Безпокои се много за двамата, но особено за Върбан. Ще трябва да упражнявам по-голям контрол. Съзнанието и чувството на отговорност за самите себе си е на нулева степен. Иначе са добри деца, но се оставят на течението.

6.I.1975 г. [понеделник]

Разговор с Д.[имитър] Тишев за БЗНС, за докторска дисертация. За селото – имал двама братя там – агроном и бригадир. Тежко е, бягат селяните. От есента не им дават без специално разрешение да напускат за работа другаде. В ЦК заваляли писма – какво е това крепостно право. В Чехословакия се опитали по същия начин, но били принудени да се откажат и да въведат по-високо заплащане. Сега се наблюдавал отлив от селото.

7.I.1975 г. [вторник]

[Д-р] Кочанков ми съобщи за тежката форма на грипа, че починали Е.[нчо] Стайков и А.[лександър] Гетман. Обадих се в къщи. Елито още е с висока температура. Майчето не се е заразила. Трябва да се работи по-сериозно с Върбан. Помислих си дали не мога да го увлека отсега с археологически разкопки и проучвания, щом толкова се увлича по древната история. Това може да го стимулира. Училището не го занимава достатъчно, а му са чужди обикновените амбиции за бележки.

Прие с интерес. Но докрая на I срок не искам нищо друго да прави, нито да се разболява... Изглежда, е повлиян от майка си.

С Недьо [Недев] се разходихме. Занимава се с жилищния въпрос на децата си. А аз нищо не правя. Оплакваме се, че Мая не се омъжва, а ако стори това, къде ще я сложим? Домът ни е голям по площ, но стаите са недостатъчни за толкова членно семейство.

Заварих пред вилата Найден Петров [„Тайната“] и Цветан Петков. Влязохме. Идват нещо да им помогна, но Н.[айден] П.[етров] отново подхвърли, как е възможно турчин да се занимава с турска история и югославянин с югославска [в Института по балканистика]. Припомних

му, ако не знаеше защо и как са дошли – все изпратени от ЦК. И двамата турци, и Бр.[анко] Дж.[орджевич]. Казах му, че вече не искам да служа за прикритие и същевременно за изкупителна жертва. Подал съм заявление да освободят двамата, а след това ще поискам да се преместят и другите двама. Чакам отговор и решение. Искам само решението на ЦК да бъде съобщено и на всички, които търсят от мен отговорност. Ако са искрено заинтересовани да бъдат отстранени, нека помогнат сега. Н.[айден] П.[етров]: „Ние подкрепяме инициативата." Дано!

Иска да се срещна с Д.[имитриос] В.[елисаропулос] от гръцката делегация. Попитах го: „Къде?" – „На приема в гръцкото посолство". Казах му, че по всяка вероятност няма да ме поканят, но и да ме поканят, няма да ида. И пред гърците е меродавно отношението на нашите. Ако се прецени, че е важно това, което се иска от мен, аз би трябвало да го срещна при наше мероприятие. Ще изясняват.

Днес ми върви на посещения. Дойде и Вяра Павлова с н. с. Нели Бъчварова. Поговорихме за секцията „История на науката". Успях само да я убедя да не взима повече хора по милост или защото са поискали. Уж си тръгна убедена (става дума за един специалист с висше образование – да бъде библиограф-информатор). Насочих я и към изградената мрежа за история на българската наука към многотомната история.

8.I.1975 г. [сряда]

Вече систематизирах бележките към I том на Н.[еделчо] Г.[анчовски] – чужди и свои. Изработих си отношение. Чакам Мария Червендинева, за да уточним общо становище.

9.I.1975 г. [четвъртък]

Разхождахме се с Н.[ейко] Нейков и със Светомир [Иванчев]. Отбихме се да пием кафе. Светомир се показа песимист по отношение на перспективата да се оправят трайно работите. Н. Нейков искаше да бъде оптимист. Накрая и той се отказа, като се съгласихме, че все пак много нещо се е изменило.

Н. Нейков разказа срещата на председателя на адвокатския съвет с министъра на правосъдието на Унгария. Последният не искал да повярва, че толкова юристи комунисти стоят зад партията. „Та кадровият въпрос у вас е решен" – подхвърлил той. И само няколко седмици след това започнали да гонят адвокатите.

В стола ми обърнаха внимание на един другар, тежко опериран. Запознах се и днес побъбрихме. Сменили му аортната клапа в Париж. На третия ден го накарали да ходи. Сега се чувства много добре.

Спомних си за бай Иван [Петров]. Медицината напредва, но комуто е писано да си върви...

Вечерта прегледах в-к „Humanité“ от 3.I. Има статия за Жорж Санд, която завършва с цитат на [Виктор] Юго – „Je pleure une morte et salue une immortelle“ – казани на погребението.

11–12.I.1975 г. [събота–неделя]

Пристигна Ана. Разхождахме се и вечеряхме по студентски – с топъл хляб и кебапчета.

Вече сме за улегнал семеен живот, с повече застояване на чист въздух, без напрежение. Изморени сме и физически, и психически.

Сутринта в неделя излязохме на дълга разходка, зад с. Михайлово, до манастира. Пътят приятен, лек, но, отвикнали да ходим, се изпотихме няколко пъти, набиха ни се петите, а мене отново ми се поду крака (тендовагинитис на десния), а с левия направо закуцуках. Спомних си за вица – кърк-кърък; ели-бели, и т. н. Та сме точно на този фазис!

Ана се е изчерпала вече; действува ѝ угнетяващо, че не получава никаква подкрепа в това огромно разхищение на сили и нерви – строителството. Имахме дълъг разговор; критикува ме, че не ѝ помагам, че се оставям да ме разпиляват. Успя да ме убеди, че е по-добре да претърпя организационна критика, отколкото да ми кажат, както и започнаха вече, че не си свършвам личните задължения по многотомната история и примерът ми не окуражава другите автори и редактори.

Ще направя всичко възможно да представя в първи вариант всички материали по многотомната история до заминаването в Париж. Срокът не е голям, но само така и аз ще се отърся от психуването, което започва да ме потиска.

От умора не можахме и да заспим добре по обяд. Аз изглежда и поистинах, та сдадох съвсем. Главата ми се вие, пулсът ми се покачи. Дойде Хелен [Елена Иванчева] – накарахме ѝ се дето се меси и притиска сина си.

Пак излязохме на разходка. Срещнахме Е.[мил] Георгиев пред вилата му – с изкъртени врати, дюшеме на първия етаж, изгнили от влага и гъби.

Изглежда, че студеният въздух ми дойде прекалено много, та вече наистина се разболях. Силна суха кашлица, но ниска температура.

Ана много се разтревожи. И нея я разтресе, но изглежда и при двамата не е грип, а само настинка.

Докато чакахме времето за заминаване, написах „лично“ писмо до Ели и Варчо. Да им напомня задълженията и да се опитам да им внуша, че нямаме сили да поемем изцяло техните отговорности. Не сме млади, а сме

стигнали дотам, че може да има само печални последствия, за което те ще съжаляват цял живот.

13.I.1975 г. [понеделник]

Пристигна Василка [Тъпкова] с [Емил] Кондураки. Прекарахме няколко часа заедно. Уточнихме програмата за две години; ще получим писмо за специализираната библиотека, че са съгласни да бъде у нас.

По линията на Асоциацията [за Югоизточна Европа] – върви. Преодоляхме кризата в отношенията ни, като уважаваме взаимно законните си интереси. Помагаме си, не си пречим.

Ще има сблъскване по въпроса за конгреса на историците. ЦК на РКП възложил на [Михай] Берза и [Щефан] Щефанеску да проведат решението конгресът да бъде у тях. Започнали са вече дейност. Бях оставил на [Димитър] Косев бележка какво да прави, но свършил ли е нещо? Ще направя кратка докладна бележка – или да се действува отговорно и целенасочено, или да се откажем, та да излезе поне жест и услуга.

Ана ми изпрати бельо, лекарства и бележка: „Варчонката прочете писмото ти. Беше много сериозен и замислен." Сладка душа е и имаме голяма слабост към него; ами към другите? – като приказката за гарджетата, че нямало по-хубави от тях.

Лекарката определи начало на грип. Не ми позволява излизане.

Изчетох един криминалено-авантюристичен роман с действие в Сингапур. Там има герой англичанин, интоксиниран вече от употреба на наркотици. На забележката, че се е оставил, той отговаря в смисъл, че животът е илюзия, че интоксикацията е всеобща – наркотици, жени, мечти... И изведнъж казва, че интоксикацията е и „l'action". Наистина, не боледувам ли, и особено аз, от манията да правя нещо, да развивам дейност? Посочих го на Светомир [Иванчев], той много се смя.

Всред донесените писма има покана и от гръцкото посолство за приема, който те устройват за изложбата на гръцката книга. От нашите обаче нищо. Не умеем да утвърждаваме, от една страна, нито да използваме в различни аспекти постигнатото по една линия, от друга страна. Няма целенасочено биене в една посока, с максимално използуване на всички възможности. Има да се учим от румънци, от сърби...

14.I.1975 г. [вторник]

Пристигна Мария Червендинева. Прегледахме 100 стр. Бележките ни съвпаднаха. Показа се много внимателна; отношението, което разви по разни въпроси ми хареса, показа критична размисъл – по отношение на Сталин, по отношение обкръжението на Г.[еорги] Димитров, съветско и

наше; има точна оценка за характера на труда и за неговите слабости и достойнства.

За нашия исторически фронт се изказва с добро познаване на някои среди. Изненадана е и не приема издигането на А.[лександър] Фол. Каза ми, че доскоро с него се е занимавал човек и едва след назначаването му за зам. председател са му наредили да спре събирането на сведения и наблюденията. Интересно счетоводство...

Уточнихме и как ще процедираме по-нататък. Най-напред ще прегледаме своите бележки, за да излезем с единна позиция, ще се опитаме да убедим [Неделчо] Ганчовски да приеме бележките ни. Досега всички са в негов интерес – касае се за прецизиране и дообяснение. Но ако не приеме? Кой ще бъде арбитърът?

15.I.1975 г. [сряда]

Краката все по-силно ме болят. На единия – тендовагинит, а другият – не мога да разбера. Преумора (прехвърлях върху него тежестта на тялото) или суперчувствителност към студ?

Кочанков нареди – радар, ултразвук, йонофореза.

Говорихме с [Димитър] Тишев надълго за БЗНС, за положението всред тях; за нашето отношение. Ако направи докторска дисертация ще бъде много добре. Неговата и тази на Недьо [Недев] ще ни позволят да имаме два основни труда за съюзниците преди 9.IX.[1944 г.], на самия 9.IX. и след това.

С Недьо поспорихме за „пролетариата" – чии интереси изразяваше в навечерието и на 9.IX.[1944 г.]. И за „общата политическа стачка" и нейната роля за въстанието. Това все по повод книгата му „Десет дни". Заглавието го е взел, но е използувал много материал и написал увлекателна книга. Не е шаблонна в оценките.

17.I.1975 г. [петък]

Пристигна М.[ария] Червендинева. Минахме с нея повече от 200 стр. Наистина бележките съвпадат. Има чувство на мярка. Взискателна е. Разправи ми много за баба Парашкева, за братята на Г.[еорги] Димитров. Тя не е съгласна с идеализацията на Г. Димитров за сметка на другите. Изглежда, че Костадин [брат на Г. Димитров] е бил нещо изключително. Интересни са семейните отношения – на Г. Димитров с Люба [Ивошевич-Димитрова] и баба Парашкева, която чувствува, че се налага нов начин на живот и дълго време не приема снаха си. Но по-късно я заобичва много.

Обща слабост е била Елена [Димитрова]. М.[ария] ми говори за погребението. И за привързаността на Вълко Червенков към Елена. Всяка седмица ходел на гроба ѝ. За помена на шестия месец ...

18.I.1975 г. [събота]

Започнах пак процедурите. Но ми е много гимнастиката и банята. До обед не мога да чета дори роман.

Обадих се на Ана. Ще се прибера. Макар че не се знае, ще остана ли още една седмица поне, за да довършим I том.

Дойде Хелен [Елена Иванчева] с колата – прибрах се.

Варчоната е болен, сравнително леко. Отпуснал се, иска да бъде глезен. Но вече се интересува от историята. Чете „Строителите на съвременна България", преглежда други статии. Мъчи се да разсъждава. С най-голяма любов говори за археологията и античната история.

Елито отиде при Л.[юбомир] Кабакчиев на проверка. Повече са говорили. Още държи на увлечението си. Но има съзнание да се готви за кандидат–студентския си изпит.

19.I.1975 г. [неделя]

Уточнихме с Божан [Христов] въпросите около срещата на Комисията по нова и най-нова история. Още няма отговор. А няма и време. Не мога да разбера кое бави – парите? Такива този път не са нужни. Или бюрокрацията? За 3000 долара 15–17 души да не могат да се приемат. Ще ги дадем на „Балкантурист".

Поразходихме се с [Пантелей] Щерев. Не давали пари и за [конференцията за] Славянските култури. След като получиха през 1974 г. – 7 000 долара и още 15 000 през 1975 г. – БАН не може да отдели 25 000 лева. Нима някъде другаде получават при по–добър коефициент долари? Изморен съм да се разправям. Ще направя докладна бележка, че снемам всякаква отговорност – да пропада и конференция, и срещи. Очевидно трябва да спираме всякакви инициативи. Ще ги провеждаме извън нас. За такава сума всеки би я провел. Особено Скопие – те и без пари ще искат да я вземат. Просто не мога да разбера не умеят ли или нямат политически усет?

Да пиша на „Отдела" [на ЦК]? От Секретариата на БАН ми правят забележка, че съм се обръщал направо към ЦК, получил се е документ в Института. Или чрез Председателя [на БАН] до ЦК?

И по-рано имаше същите разправии, но почвам да се измарям, изглежда. Колко е прав [Димитър] Косев, че не проявява никаква инициатива. Така си живее добре. Само дотолкова, доколкото се наемат институти или отделни хора да организират някоя и го посочват начело. И [Христо] Христов и [Димитър] Ангелов, които се интересуват само за собственото си участие на международни срещи. През миналата година организирах три срещи у нас (българо-френска; българо-съветска – Кючюк-Кайнар-

джа; и Славянските култури и Балканите); тази година – две. С това вече ми се изчерпват силите. Аз повече няма да правя предложения. Като Председател на Асоциацията – ще правим конференции в балканските страни! И в не балканските. И без това те искат. Ето – през 1976 г. в ГФР. Ще си направим конференция във Франция. Ще предложа Австрия, Украйна, Полша, Чехословакия и в някои от балканските – програмата ще се изпълни.

Бяхме от 4 часа на кино – „Котката“ – с Жан Габен и С.[имона] Синьоре. Тези атеросклеротични старци ме разстроиха. Че и в колата, с това объркано движение за гарата и лутаницата – си доразвалихме настроението. Пристигнах и не ме свърта. Знам, че и на Ана ѝ е тежко.

Обадих се по телефона. Чувствувам, че очите ѝ са пълни със сълзи. И на мен положението е почти същото. Поуспокоихме се малко, като се чухме.

Нямам желание да стоя повече тук. А в къщи и в София е напрегнато. Ще ми издържат ли нервите? Тук или там?

20.I.1975 г. [понеделник]

Още щом отидох в новата сграда за закуска (настанен съм в съседната национализирана вила) една служителка се приближи до мен и ми каза, че не ми продължават пребиваването. Мислех да изчакам М.[ария] Червендинева, да поработим, за да довършим I том и по обяд да се прибера. Обаче жената беше получила нареждане да чисти стаята. Не можех да се мотая из коридорите, повиках Ана.

По това време пристигна и Мария с цял куфар книги за справки. Реши да се върне и тя. Минков по телефона в събота по обяд ѝ казал, че щяло да се разбере днес по обяд. Сега ново нареждане. Ако случайно се освободи място ще ни кажат утре. Не искам да бъда мнителен.

В къщи си е най-добре, стига да мога да работя. За всеки случай телефонът е преместен в стаята на майчето.

Поработих още върху въпросите, които трябва да разгледаме с Н.[еделчо] Ганчовски. Наред с немалкото конкретни въпроси от различна степен на значение, пред нас стоят и някои по-общи – някои от тях са отбелязани в документите, които ни бяха предоставени, има ги предвид и Н. Ганчовски, някои не. Например:

1/ Как да се разбира – „достоверността, точността на отразяването“. Така е казано и в предговора. Тогавашна достоверност ли или по-късна и колко по-късна? Субективизъм и субективни оценки – до каква степен е позволен, особено при оценки на събития и дейци, някои живи, други починали, едни слязли от политическата сцена, други свалени.

2/ Г. Димитров и ръководството на Партията. Е ли това ръководство на Г. Димитров? Носи ли той отговорност за неговия състав, прояви, ево-

люция? Това ли е „Димитровски“ ЦК? Как да се разбират „първите хора на Партията“ подреждани различно, но винаги давани с имената им, т. е. имат се предвид точно определени лица. Това че в дадения момент са се озовали на ръководни постове?

3/ Големият въпрос за съюзника. За Н. Ганчовски земеделците са само „дружбаши“ в миналото (пежоративно значение) и едва след Г.[еорги] Трайков може да се говори за изменение в ролята им, т. е. те приемат ролята на Г. Димитров и БКП и следват нашата програма. Оттук и всички характеристики на БЗНС, другите партии, отделни дейци, пречупени през определена призма, но не тази на „съюзник“.

Как да се разбира делението от Г. Димитров на опозицията – на враждебна и „истинска, конструктивна“? Възможна ли е конструктивна критика на една партия, имам предвид нашата, от друга партия? Възможна ли е конструктивна политическа критика по основни въпроси в нашата партия? Можем ли да определим за конструктивна критиката на Тр.[айчо] Костов и В.[ълко] Червенков срещу Г.[еорги] Димитров? Критиката срещу Тр. Костов?

4/ Какво е било отношението на Г. Димитров към „демокрацията“, към „парламентарния режим“? Очевидно той държи за парламентарен живот. Но отново въпросът има и теоретично и практическо значение – мястото на Парламента в класово и безкласово общество; ролята на партиите; начинът, по който партийните маси могат да въздействуват за изправяне на погрешните ходове на ръководството; начинът, по който широките народни маси могат да въздействуват, тъй като Парламент, това е между другото извеждане на обществен показ на недостатъците, на откритата критика срещу отделен министър, срещу правителството.

И още много други въпроси....

21.I.1975 г. [вторник]

Пристигна Н. Ганчовски с Топчиева (мисля, че е така), служебно лице.

Отказахме се от всякакви общи предварителни изводи и оценки, за да избегнем усложнения. Започнахме да излагаме нашите съображения, опитвайки се да постигнем съгласие с автора. Още в самото начало Н.[еделчо] Г.[анчовски] декларира, че не иска и не вижда смисъл да се губи време, че той очаква от нас становището на по-горна инстанция по отделни пунктове на неговия труд.

Изобщо той имаше един основен аргумент – ние не сме схванали задачата, която ни се възложи и нямаме право да искаме промени в книга, за която има решение да излезе от печат. Разви и допълнителни аргументи, все от този род, че няма намерение да преработва труда си, че е обезсилил решението на Политбюро (намеква за намеса), че книгата му се чете

от активни комунисти, че е съгласувана с изтъкнати специалисти, че екземпляри са депозирани в съветското посолство, че вече е преведена, че се оказваме по-големи цензори от [Георги] Владиков, щом върху книга, отпечатана с негово съгласие, искаме да нанасяме изменения, и т. н.

Въпреки борческото му отношение, с голямо напрежение можахме да минем над 200 стр. Някои бележки прие, над други се позамисли, повечето отхвърли с изтъкнатите аргументи. Не мина и без повишаване на тона. Казах му, че за мене е още по-голяма загуба на време, и то за работа, към която нямам пряко отношение; че ако той намира нашите бележки за несъществени, аз пък не намерих книгата му за много съществена – с много вода, несъстоятелни тези, и т. н.; че има странни претенции за изключение от една система, начело на която стои той – под негово шефство [„Партиздат“] се подвизават една купчина редактори, които се месят активно в текста; че 5 години забавиха книгата на нашия старец [Върбан Ангелов] и му измениха произволно текста... Имаше момент, когато направо му казах, че няма какво повече да разговаряме, че ще заявя, че се отказвам от задачата, защото др. Н.[еделчо] Г.[анчовски] не иска дори да ме изслуша...

Мария Червендинева се държа също достойно. Остана утре да продължим.

22.I.1975 г. [сряда]

През нощта не спах. Дигнах налягане. Гълтах лекарства. Получих и аритмия. Реших да се откажа от тази работа. Най-напред Ана съобщи на Н. Ганчовски, че съм болен и днес не ще работим. Позвъних на Мария [Червендинева] и ѝ казах основните положения, които скицирах, за кратко изложение до Ал.[ександър] Лилов. Тя пожела да го поднесем от името на двамата.

Уточнихме го заедно, написах го на машина и тя ще го депозира на Янчо Георгиев. Той щял да се прибере тази вечер.

Позвъних отново на Мария [Червендинева], че искам да съобщя на Н. Ганчовски, че се отказвам от възложената задача. Тя каза само това: „Нека сами не се пъхаме в устата на вълка.“ Ще изчакам до утре.

23.I.1975 г. [четвъртък]

В 9.30 при Г.[еорги] Атанасов. Размяна на мисли и нова задача – големият въпрос за турците у нас. Това, което мислех. [Костадин] Телалов – за хора в балканските страни.

В 12 часа – при А.[нгел] Балевски. Дойде Д.[имитър] Стоянов. Беше и Д.[имитър] Косев. Някои въпроси около големите задачи.

В 16 часа – при П.[етър] Младенов с А. Балевски. За конгреса на историците през 1980 г. – да бъде у нас. Бях вече направил информационна записка какво сме свършили досега по този въпрос. При създаденото положение румънците имат по-големи шансове. Бихме могли да спечелим само при крайно енергични мерки.

Решили са да ида в Москва и съгласувам как да се работи.

Говорихме с Н.[иколай] Минчев и Вл.[адимир] Атанасов за новата обстановка на Балканите, за настъплението на югославяните в международните организации и систематичните опити да ни злепоставят. Излезли с материали, с които искали права на малцинство и на „македонци", които не живеят в Пиринския край. Поставили въпроса и за турците.

Поразходихме се с М.[ито] Исусов. Коментира отговорите на въпроси на [Георги] Джагаров. Смята, че се визира Л.[еонид] Бр.[ежнев], когато говорел, че не можело да има разбирателство с империалистическия свят – бил го казал по-отвлечено. Аз съм пропуснал това интервю.

24.I.1975 г. [петък]

Днес в-к „Отечествен фронт" пуска материал за Л.[еонид] Бр.[ежнев] със снимка портрет. Дали няма връзка с пуснатите слухове?

Бяхме при Я.[нчо] Георгиев. Вчера бил при него Н.[еделчо] Ганчовски, оплакал му се, че сме настоявали за несъществени неща. И между другото се опитал да ни злепостави на дребно. Разбрахме се, че ние ще си кажем мнението, но ролята на арбитър не можем да играем, нито можем да налагаме крайно решение.

Разисквахме с П.[антелей] Щерев и Ж.[оржета] Григорова работата по предложението за Специализирана библиотека и депо на архиви.

На обяд уточнихме списъка за Сан Франциско.

Б.[орис] Матеев се е почувствал засегнат, че съм подписал писмото за В.[ера] Давидова [Павлова] преди отговора на Института. Всъщност те отказали да я приемат, но писмо още не били изпратили. Не е леко да се ръководи толкова широк фронт. Чудя се как ще изкарам до края на мандата си.

25.I.1975 г. [събота]

Отидохме с Ана до месторабота̀та ѝ, оттам в Центъра [по история]. Проведохме заседанието в Центъра. Изяснихме се по В.[ера] Давидова [Павлова] – ще направим заседание на Д.[иректорския] С.[ъвет], за да обсъдим дейността на групата. Поискахме от редакцията на сп. „Истори-

чески преглед“ да ни представи структурно разпределение на редакциите с оглед въвличане на повече хора в конкретна работа по издигане нивото на списанието.

Решихме да изпратим Стр.[ахил] Гичев един месец във Виена да лекува сина си. Голяма трагедия – вече не вижда с едното око и почти ослепява с второто.

Акад. [Пантелей] Зарев ме вика в 12 часа да уточняваме изглежда какво ще се прави за конгреса на историците.

Получих и писмо от [Неделчо] Ганчовски, с което иска да ме откъсне от Мария Червендинева и много настойчиво иска да ме убеди, че не разбирам в какво се състои задачата.

Янаки [Холевич] прегледа крака ми – бурсит. С някакво повдигане и изолиране от ходене и стъпване на това място за няколко дена щяло да се оправи. Разправи ми как Денчо Знеполски му завел един негър, дошъл на някакво официално посещение, с цяла папка изследвания от Правителствена болница. Янаки не ги погледнал и дал на болния една подложка. Негърът отначало пристъпил с недоверие, след това затанцувал и се провикнал: „Ето това е социализмът.“

[Пантелей] Зарев наистина за това ме е викал.

Ана е в зодията – пране. Цяла нощ се занимава с новата машина – пластмасовата от Париж. Както Ели дойде да ми разправи, Ана, подпомогната от Варчо, се заела да мие чинии. Майчето и Момка ѝ се подигравали, понеже се изчистили наполовина.

Вечерта бяхме у [Минко] Минкови – да видим уж спалнята им за малко време, но останахме за вечеря. М. Минков се оплака от работите на БАН, от трудностите на внедряването. Всъщност за внедряване се искат повече средства и материални възможности, отколкото за установяване на практичен ефект или изобретение.

26.I.1975 г. [неделя]

Тръгнахме с Варчо да се подстрижем. Върна ме да се преоблека, за да бъдем еднакво облечени. Ана ни купи от Париж два еднакви анцузи [канадки] немски – тъмносини с подплата.

На връщане се отбихме при акад. Вл.[адимир] Георгиев. Говори ни за енциклопедията.

Потърси ме Валентина Ганчовска. Иска да дойде у нас – уж за един час, а се забави повече от час и половина. Ясно, че не може да дигне своя съпруг. Обадихме се, че отиваме на театър и след това ние ще идем у тях.

Пиесата „Кристали“ от Л.[ада] Галина. Гледа се. Реалистична. Само по една линия – активните комсомолци от селата ги издигат на директорски постове без да имат талант, талантливите са „синчета“ с по два езика. Но е поднесено леко.

Вечерта при Н. Ганчовски имахме спокоен разговор, като всеки си остана на позициите, но жена му като че ли разбра, че не е по силите ми да издържа на неговото нежелание нищо да не приеме. Старае се да ни обясни психологическото му състояние.

27.I.1975 г. [понеделник]

[Валентина] Ганчовска иска среща сутринта. Каза ми, че преди пет години Н.[еделчо] Г.[анчовски] е преодолял остра нервна криза. Моли да не хвърляме вина върху него. Бои се, че няма да издържи. Впрочем и без нея аз чувствувам, че той е малко нещо засегнат.

Цял ден в Института – с ръководството на конференцията за „Славянските култури и Балканите“; директорски съвет; с П.[етър] Тивчев и С.[имеон] Дамянов за преподаванията.

В пет часа при Ал.[ександър] Лилов. Там бяха Я.[нчо] Георгиев, Мария [Червендинева], Н. Ганчовски. Изяснихме се, т. е. за Н. Ганчовски, че сме последна намеса; за нас – че нерешените въпроси се поемат от самия Ал. Лилов и че ние сме просто редактори и че нямаме никакво желание да взимаме чужди функции.

Говорих с Праматарова за Мая – илюстративния материал.

28.I.1975 г. [вторник]

Тази заран ме повика ген. П.[етър] Стоянов. След разговор за положението на Балканите и ролята на Китай в настоящия момент, ми постави искане да приемем Паунка Гочева в Института [по балканистика]. Знаят много добре недостатъците на характера ѝ, но имат предвид качествата ѝ. По характера на подготовката си и с оглед на интересите ѝ, тя се оказа по-подходяща за Д.[имитър] Косев.

Започнахме работата с Н. Ганчовски. В кабинета на Мария [Червендинева] – за нейно учудване. Променен е коренно, приема бележки, общо взето отстъпва. За около два часа минахме около 100 стр.

След обяд Научен съвет – организационни въпроси. Отново Хр.[истина] Михова усложни работата около нейния том – не го включи в дневния ред и се заядоха, малко без основание.

Говорихме с Р.[адослав] Попов за неговото развитие. Съвпадение на задачи създаде у него настроение, че се отклонява от научната работа. Лесно беше да бъде убеден, че едва ли ще се намери някой, който да мисли лошо за него.

Ана закъсня – уж Научен съвет, но едва ли може толкова да се застои. Майчето се тревожи. И аз се разтревожих. Варчоната при влизането си още пита къде е мама...
Звъни се – Ана.

Говорих с Москва – да предупредя Мая, че ще бъде в Москва около 10 февруари.

29.I.1975 г. [сряда]

Цял ден с Н. Ганчовски. Много прие, някъде не ще да вземе под внимание нашите доводи. Там където не е принципно, отстъпихме и ние.

Вечерта неуспешен опит да отидем на театър с Хелен [Елена Иванчева]. Петнадесет минути преди началото отмениха спектакъла.

30.I.1975 г. [четвъртък]

При Я.[нчо] Георгиев. Иска писмен доклад за това, което сме приели и кратка обосновка за различията. Изрази и учудване, че сме били свършили така „бързо" (малко му се виждат нови два дена за 300 стр. и то след срещата при А.[лександър] Лилов). Обяд с Мария [Червендинева] в стола на ЦК.

До 4 часа писахме изложение, продиктувахме го и го изпратихме да го види Н. Ганчовски.

При Л.[юдмила] Ж.[ивкова] общ разговор за Института, за специализираната библиотека, за ЮНЕСКО, за международната дейност. Отново намек за средновековен институт. Казах ѝ мнението си.

В къщи ме чака Паруш [Тодоров]. Разказа ни за тежката злополука с парахода (предсрочно изпълнение, щурмуване в детайлите, поставяне на противопожарна инсталация без контролен преглед и отравяне с газ от нея) и с подвижния мост и понтона.

Н. Ганчовски не се обади. Затова пък Валентина [Ганчовска] ми се обади и ми предаде едно „голямо" мерси.

31.I.1975 г. [петък]

Приготвиха ми подложка за крака. В Института – заседание за „Славянските култури". Работата още не е довършена, не са систематизирани

темите, не е уточнено българското участие. Ще подработят материала за следващата сряда.

С [Пантелей] Щерев и Жоржета [Григорова] прегледахме предложението за специализирана библиотека и депо за архив.

По това време се обади Н. Ганчовски. Каза, че изпраща писмо. В писмото приема нашия доклад, предлага несъществени добавки, но не иска да споменем различията ни по текста за Т.[одор] Ж.[ивков]. Тълкува го като злепоставяне. Макар че сме прави, ние сами бяхме решили да го махнем, за да не даваме повод за произволни тълкувания.

Преписахме текста и го пратихме в Отдела [на ЦК].

Заседание на Научния съвет – определяне дати за защита.

Вечерта у [Николай] Хайтови. Преди това вечеря в дома на писателите. Много теми, със сродни позиции – Т.[одор] Генов и пр. Уговорихме провеждането на „Славянските култури и Балканите“ в Почивната станция на писателите.

1.I.1975 г. [събота]

В Центъра [по история] – заседание и силна почерпка след това.

Вечерта с Милтана [Колчакова], Светомир и Хелен [Иванчеви]. Ана подготви хубава вечеря – даже Светомир не устоя, въпреки натиска на Хелен. Но много трудно намерих няколко бутилки безалкохолни напитки.

Покрай многото разговори: как да се наказва престъпникът – психически ненормален – със смърт?

2.II.1975 г. [неделя]

Пренасяхме книги от Института. По обяд дойде Стойко Божков – говорихме за нашите издания. Дано пусне вече книгата на Т.[уше] Влахов.

При Янаки [Холевич] за крака. Отново възпалителен процес на десния крак – антибиотици и чорап.

Затова пък гледахме на цветна телевизия свободните прояви на европейските шампиони по кънки.

3.II.1975 г. [понеделник]

В ОК на БКП във Варна. При Геновева Михова – III секретар, дошла от Комсомола. Искат съдействие – за филиал на Института по балканистика

във Варна, за история на Варна, за провеждане на семинар за Златното съкровище.

Напомних за предишното ни предложение за международна дейност. Прие се с готовност. Уточнихме цяла програма. Най-труден ще бъде въпросът за филиала.

След обяд в една къща в Езерово. Гуляй на финансови служители с II секретар на ОК – Стоян Тодоров. Братът на Паскал Богословов – художникът на стъкларската фабрика в Белослав – пее великолепно. Сам композира хубави песни като ги наглася по някои мелодии; изглежда, че и думите са негови. Особено добре изпълнява мексикански мелодии.

С Евгени в хола. И двамата трябва да вземем антибиотици в 3.30 часа през нощта. Евгени заради възпаление на бузата след счупен зъб.

Часовникът ме вдигна в 12.30.

4.II.1975 г. [вторник]

При майка ми. Изглежда състарена. Паруш [Тодоров] казва, че сега била добре. Десетина дена лежала без да може да мърда – ишиас. Изглеждаше в добро настроение, не се нахвърли върху никого, освен че критикува Мирата [съседа].

П.[аруш], който я знае по-добре от мен, ѝ вижда много добре и силните, и слабите страни. Сега си давал сметка, че тя не се приспособила и не променила нрава си към баща ни. Има предвид и закачките и цялото отношение. Свикнала дотолкова, че ѝ тежи липсата на човек, с когото да спори. Не е ли така навсякъде?

Отново срещи, пътуване до Провадия. Там ще проведем конференцията на Комисията по нова и най-нова история. Добра е битовата къща, със зали за работа и стаи за нощуване.

Уточнихме със Ст.[ефан] Цонев и [Коста] Стоянов подробностите около „История на Варна". Групата на научните работници във Варна ще отслабне със заминаването на Велко Тонев. Дали наистина ще напусне?

5.II.1975 г. [сряда]

От заранта в Института: а/ „Славянските култури" – план. Още има работа; б/ Проекторешението за специализираната библиотека и депо. Вече е готово – изпращам го на П.[етър] Младенов и А.[нгел] Балевски; в/ Тематиката по секции; г/ Директорски съвет – минахме всички секции.

Почвам да не мога да се справям с толкова текуща работа. Само балканистиката и международната дейност са достатъчни за двама души. А Центърът [по история]? И колко други закачки? Не е ли дошло вече времето да се откажа твърдо от всичко това?

6.II.1975 г. [четвъртък]

Оформих текста за това, по което сме се договорили с ОК на БКП – Варна. Не е възможно да създадем там специализирана библиотека – ще трябва половината си време научните ни работници да прекарват във Варна. Ако се направи плебисцит те едва ли ще възразяват, но работа ли е това? И все пак нещо трябва да се направи.

П.[антелей] Щерев подхвърли дали не можем там да пренесем международната дейност, разни срещи. В разговора доуточнихме да направим предложение за постоянно действуващ семинар. На обяд отидох в стола на „Московска", където имах среща с Д.[имитър] Тишев. Там се срещнах и с Г.[еорги] Сапунджиев, който не само подкрепи идеята, но и поиска да я обоснова по-цялостно и да се опитам да я наложа като общо мероприятие на социалистическите страни. Интересна беше мисълта, която подхвърли, че след десетина години няма да искат да вярват, че продължаваме да се изолираме и че ако сега не заложим някои идеи и инициативи, ще бъде късно.

Д.[имитър] Тишев иска да участвувам на конференцията на БЗНС.

Бях повикан и в заседателната зала на БАН. Разглеждаха програмите на науките, които се внасят в Министерски Съвет. Имат малки забележки. Но имахме малък разговор с В.[еличко] Добриянов. Свихме се настрани. Попита ме кога ще бъдем готови с доклада за историческата наука. И след това заговори за конгреса в Сан-Франциско. Изрази мнение, че ще бъде добре да се включи Б.[истра] Цв.[еткова]. Знаела езици, иначе щяла да прави оплакване.

(Попадна ми и една запазена кой знае откога и как бележка – предавам я дословно:

„Мътна Цветкова

Звяр в човешки, не в неандерталски образ,
пред нашата историческа наука е на показ,
надмина сатаната таз злостна хиена,
трови наоколо си и създава само ад и геена! /Мътивир (Антибистрир/".

Отдолу съм написал: Руси Стойков – ето нивото му!).

Излишно е да пиша как реагирах. С две думи – казах му, че ако Бистра Цветкова бъде включена в делегацията отгоре, след като акад. Д.[имитър] Косев и БАН не я предлага, то аз няма да отида. Поиска ми изложението ми.

Следобяд това и правих. Колко излишно време, сили и нерви за една злонамерена акция. Уви, нашата действителност толерира такива явления или може би ги поражда? В книгата на [Неделчо] Ганчовски се вижда, че Г.[еорги] Димитров въздига доносничеството в система. Сам той

се нахвърля върху всяко анонимно писмо и им отдава голямо значение. По всяка вероятност той действувал така, имайки пред очи примера на Съветския Съюз. Но у нас не беше така, а стана така.

7.II.1975 г. [петък]

Отидох в Института [по балканистика]. Текущи работи. В 10.30 часа – заседание на Междуведомствената комисия. Отчетен характер и план за 1975 г. Всички се изказват конкретно, с предложения за подобряване на работата. Доминира стремежът да се направи необходимото дейността на Комисията да премине на нов етап, при което ще се работи по план за страни, за няколко години, чрез съответните ведомства, да се избегне дублирането. Комисията да координира, насочва, а не да се заема с непосредствено осъществяване. Говори се и за секретността.

В обобщението Л.[юдмила Живкова] се увлече и постави в световен мащаб дейността по издирването – за прабългари – в Китай, Индия, Монголия, при хуните, за общността на индианците.

На излизане М.[ария] Захариева ме заговори за това, че между мен и Л.[юдмила] Ж.[ивкова] имало хора, които преследвали свои цели и говорели не както ми се представяли; че не знае какви са амбициите на Ал.[ександър] Фол; че не можела да разбере как човек може да жертвува науката; че ми завиждала за това, което правя – тя като чиновник имала тежка съдба. Заговори ми, че се правел опит да се противопостави [Иван] Дуйчев на нашия проект. Определи ми среща в понеделник сутринта.

Пред Института не заварих колата. Дигнали са я – намерих я на Солни пазар – срещу 5.30 лв. Бях се обадил на Ана, подбрахме и Виктория, и направихме една разходка до Витоша.

8.II.1975 г. [събота]

Дадох на В.[еличко] Добриянов да прочете изложението. Направи му впечатление, щом заяви, че само за това не трябвало да я пущат зад граница [Бистра Цветкова]. След около половин час ми се обади Г.[еорги] Атанасов по телефона, за да изрази възмущението си от Б.[истра] Цв.[еткова]. Препоръча ми да говоря с [Ангел] Балевски. Той също щял да говори, за да я повикат и предупредят било в ЦК, било при А. Балевски.

Гледахме „Д.[имитрие] Кантемир“. Немски филм, но защо трябваше да се говори за въстаници – „сърби и македонци“?

9.II.1975 г. [неделя]

За пръв път тази зима се качихме на Витоша. Сняг, тишина. По пътя лека полека се изкачихме до Кумата и обратно.

10.II.1975 г. [понеделник]

При М.[ария] Захариева. Явно проявява безпокойство за своето зам. министерство – бои се от инициативността и напоритостта на КИК [Комитет за изкуство и култура]. Смята, че те не разбират, че ЮНЕСКО е преди всичко политическа организация и че културата заема най-ограничено място, в сравнение с науката и просветата. Каза ми за очакваните промени в Нац.[ионалната] комисия – има предвид [Едуард] Сафиров.

В Института – [Джоел] Халперн. Иска материали, сътрудничество. Може да се направи хубаво сътрудничество, но как да сторя това, когато нямам време.

Говорих с Риза Моллов. Не ще бъде леко да го освободим, без да причиним срив у него.

Много дълго заседание на Директорския съвет. Но завършихме приемането на плановете.

Прибрах се преуморен.

11.II.1975 г. [вторник]

Спах лошо. Днес си оправях крака. При д-р Стойчев. Ясно, разбира.

Дойде [Емил] Александров. Мисля, че се изяснихме по въпроса за депото на архиви и библиотеката. Дадох му да прочете изложението за Б.[истра] Цв.[еткова]. Единствената му бележка, че е остро.

Уточнихме с Н.[адежда] Драгова и Л.[юдмила] Генова програмата за „Славянските култури“.

12.II.1975 г. [сряда]

Работа в къщи с дълго посещение на В.[ера] Кацаркова. Във връзка с атестацията. Заседание в Центъра.

А.[нгел] Балевски ме вика – нови и стари задачи. Много любезен. Там беше и Л.[юбомир] Желязков. Най-интересното – Л.[юбен] Георгиев отново иска [да дойде] в БАН, и то в нашия център.

Тежко партийно събрание. Отстраняване на Риза Моллов и Тр.[ендафил] Царидис. Отново ние повеждаме хорото. Р. Моллов прехвърли на друга основа – туркология, фолклор на местното турско население, делим хората на две категории. Болезнено честолюбив и самолюбив, той само предизвикваше колектива. Знае великолепно български, а работите си винаги представя на турски. Така му ги бил поискал зав.-отдел на ЦК. Какво общо има едното с другото, не иска да отговори. Тр. Царидис изглеждаше сломен. Той самият трудно работи, отгоре на това

го изцедиха и след това пак го оставят на доизживяване. Изведнъж обаче се оказа, че в научните институти също се държи на дисциплина, план.

Здр.[авка] Мичева пусна приказка, че в най-скоро време Л.[юдмила] Ж.[ивкова] още повече се издига, за да стане Ал.[ександър] Фол първи заместник, с тенденция да стане и председател на КИК. А Б.[огомил] Райнов станал съветник на Т.[одор] Жив.[ков].

13.II.1975 г. [четвъртък]

Подготвям съобщение за гръцкия сборник върху документ от руските архиви.

С Коста [Тодоров] при дърводелската кооперация.

Вечерта в Студентския дом: към ГК на БКП – ръководство за наука – доц. Д. Йорданов, Ив.[ан] Николов, Ст.[оян] Цветев и аз, трябвало да дойде още Ст.[ефан] Ангелов и сътрудниците. За февруари – пленум. Ясно се разбра от дискусията, че за такъв кратък период не е възможно да се иска научна разработка, още се уточняват понятията. Контролно заседание по някои само въпроси. Спокойни, критични изказвания, особено от Ст.[оян] Цв.[етев], който не вижда различие по същество между новото и старото планиране.

14.II.1975 г. [петък]

От съветското посолство ми предадоха архиви за Мая и мен.

В 10 часа – при Стоян Савов. Говорихме за Гърция, Албания, за специализираната библиотека с депо на архиви. Подкрепя горещо идеята, ще съдейства за нейната реализация.

В БАН Р.[ади] Радев внесе промяна в предложението – вместо ново строителство, да бъдем включени в досегашното, та още през тази година да се изработи документация за разширение на библиотеката и информационния център на БАН, които ще се строят на IV-и км.

Обядвахме с [Михаил Аврамович] Бирман и [Григорий Куприянович] Венедиктов.

Заседание на сп. „Etudes Balkaniques". Явно не може без зам.-главен редактор, нито без н.[аучен] с.[екретар]. Ще предложа Хр.[истина] Михова и Р.[адослав] Попов.

Научният съвет стана тежък – и то по повод на сборника [Веселин] Бешевлиев. Забравили са, че по-рано е приет и искат 15 дни, когато той стоя 10 дни и няма кой да го гледа повече. Здр.[авка] Мичева се чувства засегната, че бяха върнали неин сборник и постави въпроса. Веднага

изникна политическата страна, че не сме компетентни. Аз се ядосах на такъв подход на издребняване и поисках да се снеме от дневния ред на Н.С.; разправиите продължиха около час и половина.

За [Трендафил] Царидис мина добре, отстояхме неговата чест, но се видя, че не може да остане повече, освен ако го извадим от научния план. Уважават го и е редно да му се намери по-подходяща работа.

За Риза [Моллов] също мина с разбиране. Оказва се, че може да бъде преместен в архивния отдел на информационния център.

Прибрах се преуморен. Как ще се издържи на цялото това напрежение?!

XIV Международен конгрес на историците – Сан Франциско [VIII–IX.1975 г.]

Тръгване – 18.VIII.1975 г. [понеделник]

По инициатива на Д.[имитър] Косев, за да пристигнем преди Генералната Асамблея. Но успя да вреди и Виржиния [Паскалева]!

Париж – преспиване. Срещнах се с Данчо [Йордан Пеев]. Вечерята ме подведе – оказа се не стек, а сурово месо, което трябваше сам да си приготвя. С големи усилия, но външно спокойно, изгълтах половината, защото бях наблюдаван от келнерите.

19.VIII.1975 г. [вторник]

Предвидени бяха само 2 часа престой в Ню Йорк. Паспортите и митническите формалности ни отнеха всичкото време и въпреки уверенията на „Air France“ изтървахме самолета. Добре, че имаше самолет само след 1 час.

В.[иржиния Паскалева] се опита чрез [Димитър] Косев да промени решението на Директорския съвет за събиране в една стая на сп. „Bulgarian Historical Review“ с Методи [Петров]. Обича по такъв спекулативен начин да решава въпросите.

В хотела – нямаха стаи нито по 25, нито по 50 долара. Казах им, че ще търсим другаде. Обещаха ни за следващата вечер и за 50 долара ни поставиха в suite (апартамент): Д. Косев – в „Diplomat“, мене – в „Fairmont“ (такова е името на хотела – най-луксозният в Западното крайбрежие). Оказа се, че цените били между 200 и 300 долара – холове, други помещения, мебелировка – ясно е как и защо харчат така пари, които не печелят трудно.

20.VIII.1975 г. [сряда]

Среща с [Евгений] Жуков и [Сергей] Тихвинский. Осъществен е бил пълен сговор за прокарването на З. Г. Фритман. Американците не искат M.[ichel] [Fr.[ancois], недоволстват от статута, но са били заставени да се съгласят със З. Г. [Фритман]. Обща линия, която се провежда великолепно на всякакви нива, без много съгласувания. (Също и в ЮНЕСКО на З. Г. [Фритман] ѝ се дава преднина.) За мястото – не е решено окончателно. Шансовете са малко. Има условия за агитация!

В Бюрото – румънци и ние. Отстояваме принципи – предимство на antériorité или на връзката с важно събитие. М.[ишел] Франсоа [зае] уклончива позиция и за двете страни Мадрид и Виена – за Виена [поради] годишнина на университета. Но сега – морален ангажимент спрямо румънците. Решително против нас – [П.] Арсен. Струва ми се, че му отговорих добре. Но с [Михай] Берза в Бюрото – шансове нямаме.

21.VIII.1975 г. [четвъртък]

Асамблеята – предложенията за промяна. Реших да атакувам, за да ни имат предвид като потенциална сила и същевременно, за да запазим достойнството си – позициите ни са принципни, без оглед на конкретните ни искания. При това системата е порочна – цялата власт е в ръцете на 2 души, без никаква възможност да се промени нещо. Изказах съмнение, че е целесъобразно само едностранно програмиране за три петилетки на председателя, без да се говори нищо за генералния секретар. [Емил] Кондураки се оплака от известна дискриминация спрямо международния орган.

С това дискусията се откри. Поддържа ме активно белгиецът Ван Хуут. Бюрото (М. Франсоа) се запънаха. На няколко пъти взех думата. Предложих „group de travail“. М.[ихай] Берза го прие като израз на недоверие към Бюрото. Намеси се и [Сергей] Тихвинский. П. Арсен също. Отговорих и на него.

Резултатът е реален – ще има промени, ако подготвим предложения за следващото заседание на Бюрото и Асамблеята. Уговорих [Сергей] Тихвински, [Александър] Гейштор, Ван Хуут – за общи предложения. Ще трябва да се срещнем във Варшава в началото на следващата година.

[Димитър] Косев заяви пред групата, че П. Арсен се страхувал от мене. Той се държа предизвикателно спрямо нас по въпроса за мястото. Отправи апел ние да се откажем, за да не трябвало да избират с вот. На румънците също не им беше приятна такава алтернатива – да спечелят със западните гласове, против социалистическите. Но поставиха въпроса много остро – „националното достойнство било засегнато, не могат да отстъпят“.

Д. Косев направи кратка декларация. Аз отговорих на П. Арсен. Гласуваха – 27 за Румъния, 7 за нас и двама въздържали се. Дойдоха всички, които отсъствуваха заранта – бяха подработени по не особено достоен начин (съобщиха ми го трима души – 2 от САЩ и 1 от Франция). Нашата кандидатура била издигната от СССР, за да попречат на конгреса да се състои в Букурещ. Придаде се политически характер на решението.

Знаем, че влиянието ни е слабо в CISH. Този ден капнах.

22.VIII.1975 г. [петък]

На откриването не отидох. Спуснах се долу до пристанището, където обядвах риба. Купих една мида. Колко различни са сегашните от първите впечатления. Сега почувствувах града – ясно ми е разположението му, големината на отделните му части. Но трябваше да се взирам в картата и да кръстосам в три посоки града от хотела, който е на най-високия хълм, в богатата част.

Китайската част е близо. Всъщност това е една голяма улица с магазини за подаръци. Понеже е близо, слязох няколко пъти – през деня, през нощта. Спомням си и не мога добре да си обясня защо тогава почувствувахме страх? Първи контакт с по-голяма маса китайци и под влияние на литературата?

Оттук си взимам плодове – праскови, банани, манго (много сочен и вкусен плод) и голи праскови (смес от праскова и слива) – любимият ми плод тук. Парите отиват за нищо – в хотела за закуска ми взеха 3 долара, а обядвах долу с 4 долара. Извод – далеч от хотела.

С голямо удоволствие обиколих китайския пазар. Взех още една висулка – за вилата. Този път не се въздържах, купих по една украшение за Ана – брошка със зелен камък (jade) и за Ели – обици от слонова кост. И от паничките, лакирани, за залъгалки при пиене, за Мая и за нас. Оттук толкова!

Разпределихме ролите. Оказа се, че има работа за всички, но скъпо е платено удоволствието да имаме едно изказване на секция, когато можехме да изкараме с по-малко хора. Унгарците и румънците са по-малко от нас.

В една стая с мен е Н.[иколай] Генчев. Крайно неудобно. Утре ще искам да ни разделят.

23.VIII.1975 г. [събота]

Срещнах се с М.[арин] Пундев. Неузнаваем, любезен, внимателен, радостен, че е поканен в България. Попитах го дали може да помогне на групата да посети Лос Анджелос. Обеща, а и всички приеха с радост. Ще

заминат още на 29-и и ще прекарат 2 дни там. Подхвърлих им и за Ню Йорк, без да настоявам. Нека сами си го устроят.

Обядвахме няколко души с М. Пундев и [Филип] Шашко. Не ги оставихме да платят.

Заседанията започнаха. При общата тема изказващите се разминават. Няма истинска дискусия. Не помагат и експертите.

Изяснихме отношенията си с [Питър] Шугар. Той иска да преодолеем разногласията. Очевидно му тежи, защото чувствува, че се надига някаква опозиция на по-младите срещу американското ръководство на представителство в AIESEE. [Филип] Шашко например говори, че тази есен се готви конференция по тези въпроси, за нови списания, за обединяване на усилията; [Ървин] Сандерс обаче не знае нищо.

Пристигнали са турците – [Енвер Зия] Карал и [Бекир] Байкал. Говорихме надълго. Ще ме чакат напролет. Е. Карал кани Мая. Тя трябва да иде, но кога? Може би през 1977 г.?

24.VIII.1975 г. [неделя]

Усложнения със славянската комисия. Съветската позиция – да няма избори. Американската – не може повече без президент ([Сергей] Никитин не работи нищо). Но и генералният секретар не го бива, без авторитет. Всъщност силната фигура е [Роберт] Бърнс, [Хенрих] Батовски обективно помага с амбициите си. [Борис] Рибаков зае категорична, твърда, позиция. Иска среща в Европа, по кореспондентски път. Но кворум? [Питър] Шугар е за сериозна конференция. Обръща се към западногерманеца. Ясно, че се търси компромис. Помогнах, със славянския проект и с предложение за създаване на група, която да подготви бъдещата среща, от генералния секретар, източногерманеца и домакина на конференцията. Прие се с облекчение.

Малко свободно време за обиколка из града. Чудно свеж, задължават ги да боядисват. Няма бързане и блъскане по улиците. Много коли, а пешеходецът е цар на улиците; нямаш чувството, че си прогонен от улицата, притиснат към тротоарите.

25.VIII.1975 г. [понеделник]

С [Сергей] Тихвинский на закуска, на кино. Писали са във вестника срещу него. Че дали да председателства заседание на зам.–началника на КГБ! От американеца Трейшкорт разбрах, че му готвили провокация. Но успели да я предотвратят. С. Тихвински знаеше, че ще има усложнения, но не какви – смята, че от американска страна се прави всичко възможно за избягване на усложненията.

26.VIII.1975 г. [вторник]

Мислех, че ще имам свободно време. Но всеки ден се случват по няколко заседания. Едни и същи хора са поставени едновременно като председатели и като експерти.

Днес – заседание на комисията за градовете. Ф.[илип] Волф ми изказа подчертано внимание. Докладът му е добър. Нямах намерение да се изкажа, но се завърза спор за мюсюлманските градове. Взех думата за няколко минути.

Всички с радост приемат поканата за Варна. Оказва се обаче, че и морската комисия иска да проведе по същото време заседание. С уговорки се съгласих – приемат за тема Варна, разбира се и Черно море. И [Елени] Арвайлер поиска за историческата география. Всичко това ще ни утвърди в няколко специфични области, но ще бъдат около 50–60 човека. Трябва в Париж да уредя материалната страна.

27.VIII.1975 г. [сряда]

Най-тежкият ми ден. Експерт в голямата зала за „Миграциите“; изказване по доклада на [Валентин] Джорджеску за „модернизацията“; първо заседание на AIESEE.

Изглежда, че организацията на секции с експерти само отчасти се оправдава. При нас всеки говори за себе си. Няма го докладчикът, няма го председателят, няма го първият експерт. А шведът, макар че беше разпространил доклада си, говори повече от час и отегчи всички.

Асоциацията трябваше да реши няколко въпроса. За нас най-важният е за седалището на архивите. Открих заседанието със слово, което се посрещна добре, защото казах, че ще се опитаме да обобщим направеното и да развиваме нашата дейност по нови насоки също – постоянни семинари в Турция и другаде, ударение върху общобалканската тематика, и пр.

Всички предложения се приеха. Остава да се срещнем с [Емил] Кондураки и [Шарл] Кечкемети и да изработим програма за архивите, която да бъде докладвана през м. март.

Голям е въпросът и за бъдещия конгрес. Ще съумеем ли да организираме информационната дейност? Ще получим ли за това необходимите средства? У нас често решават, а после остава на рутинната дейност, а международен успех се постига с продължителни и упорити усилия. А колко усилия ще бъдат приложени отвън, за да ни провалят, пък знам ли как ще ни „помагат“ някои у нас?

Поспорихме с [Михай] Берза за названието на бъдещата конференция в Хамбург. Той не приема „европеизация“; още по-малко е удачна „модернизация“. Трябва да се помисли.

[Валентин] Джорджеску остана доволен, че се изказах. На критиката не държи. Прие, че имаме взаимен интерес да се работи върху нова тематика, по нов начин.

[Ървин] Сандерс устрои чудесен прием. Вечерта – разходка с [Давид] Елазар, [Йордан] Йотов, [Димитър] Сирков. Те се решиха за Ню Йорк. Трябва да говоря по телефона с мисията да ги посрещнат.

28.VIII.1975 г. [четвъртък]

Всички си свършиха работата, нашата комисия започва. Много се надявах да успеем до обяд, но са сложили заседанията по никакво време – от 12.30 и от 14.30 часа. Останахме с [Димитрие] Джорджевич за след обяд.

По обяд бях уговорил за [Димитър] Косев разходка с кола с проф. [Христо] Христов; да обиколим мостовете. За три часа – предостатъчно. Д. Косев, разбира се, покани Вирджиния [Паскалева], тя пък Крумка [Шарова]. Неприятно стана, когато вместо да идем на обиколка, Д. Косев (т. е. Вирджиния) настояха да се оправят билета (Вирджиния пожела да иде в Лос Анджелос – да не би да видят другите нещо повече от нея). Това отне цялото обедно време. Аз не се сдържах и им декларирах, че постъпват егоистично. Отнема единствената възможност за обиколка с кола, а за мен – единственото време. Своята работа можеха да свършат в друго време.

Д. Косев, който първоначално много категорична зае позиция в своя полза, че му се гледали къщите из града, накрая се държа гузно. Вирджиния се мъчеше да докаже, че нямало друг изход. Още веднъж им казах, че не аз съм се присъединил към тях, а устроих обща разходка и не мога да не бъда огорчен, когато даже и мисъл не им минава, че имам малко право на разходка. Вирджиния дойде тази заран да се извинява (не била спала), но те използуваха колата до вечерта...

Бях на концерт в съседния хотел. Малка негърска група – танцуват, отчасти пеят; от инструментите – няколко барабана. Изключителен ритъм, стигат до транс и се извиват невероятно. Мъжете трябва да се извиват, да подскачат не по-малко от жените. Този, който издържи на тежкото физическо напрежение, ще бъде предпочетен. На втората част – джаз с мелодии, които показват неговата еволюция – не издържах. Много шум, малко мелодия. Пак негър начело, макар че в състава на оркестъра имаше и двама бели – на пианото и с китарата.

29.VIII.1975 г. [петък]

Закриване – всичко кратко, само докладът на един икономист, [Дейвид] Ландес, „Къде е закован Прометей“ бе ужасно дълъг – 1.30 часа. Го-

вори за глада, за решенията на международните организации, за положението в социалистическите и в капиталистическите страни; че светът ще пропадне, ако няма капиталистическа система в лицето на 3 държави, да изхранва света.

Веднага след това се състоя заседание на Международния комитет. С. Тихвинский изрази несъгласие с проведената процедура – да се постави най-накрая доклад, по който може и да има възражения. Нямаше как – подкрепих го, изразявайки пожелание нашата тематика да покрива и съвременни проблеми и те да се дискутират. Този път Мишел Франсоа намери начин да се солидаризира с мен, без да засегне домакините, по повод на писмено искане за вмъкване на една тема от най-новата история.

Поех ангажимент с [Сергей] Тихвинский, [Александър] Гейштор, Ван Хуут да представим проект за изменения на устава.

Този път намерих друг да ме разходи – три часа и половина – прекрасна обиколка при хубаво време. Най-напред към Golden Gate Bridge, който е при устието на залива. Наистина като врата, през която се промъква на талази мъгла и често закрива прекрасния изглед към града. Заливът е нещо като огромна лагуна – промъква се успоредно на океана и на север и на юг. Ние направихме кръг. Минахме по единия мост – Ричмънд – до другия бряг, където се намира Сан Куентин (затворът), Ричмънд, Оукланд, Бъркли. Преди това спряхме в Сосолито – по-рано рибарско селище, сега място за отдих на културни дейци и курортно селище.

На връщане минахме през Bay Bridge, разделен на две от остров с великолепен изглед към града. Заведоха ме да видя един нов хотел, наистина с оригинална архитектура. Холът вътре е на втория етаж – голямо триъгълно пространство в обем – високо горе се стеснява и има една тясна ивица стъкла, откъдето идва и светлина. Мястото е направено не като хотелски интериор, а като площад, с цели дървета, а едната стена до горе е обраснала с бръшлян. Няколко ресторантчета и кафенета; шадравани със спускаща се вода, която образува плътна, но трепкаща като вълна, пелена. Асансьори се движат отвън на помещенията, но се виждат как пълзят по стената на хола. Отвън – като Албена, всеки етаж има тераса, и отстъпва навътре.

Вечеря със [Ървин] Сандерс в ресторанта на неговия хотел. Градина с дървета, птички (не разбрах дали не е магнетофон). Говорихме по много въпроси – ще се заеме с книгата, намира, че прекалено дълго са ме бавили; даде идея за списанието – българо-американско (искане на [Александър] Фол – свързах го и с Гордън Търнър). Покани ме в Бостон. Приех. Вместо да се мотая сам в Ню Йорк – ще ида в Бостон, където ще се съберем с [Димитър] Ангелов и [Велизар] Велков.

30.VIII.1975 г. [събота]

С кола по крайбрежието – до Санта Барбара. Участвуват М.[ишел] Франсоа, М. Берза, Е. Кондураки, Д.[ину] Джуреску, [Александър] Гейштор, Гайс. Аз съм в една кола с последния – от ГФР – симпатичен, мислещ момък, от обкръжението на Фишер. Води ни Николай Алтънков – бил избягал като външнотърговски служител.

Целият бряг е живописен, но див – има пясък в началото и на известни разстояния от Санта Барбара. От едната страна планини, рядко залесени. Брегът е нарязан, често представлява плато с отсечени брегове, но разнообразени със скали, останали в морето – напомня брега на Нормандия.

Спряхме в „Carmel" – най-известното курортно място. Отидохме и до плажа – хладно, въпреки слънцето. Интересно, че малко хора се къпят. Само се пекат. Отбихме се и в „Madonna Inn". Голяма глупост – чисто американска. Взех картички, за да го видят. Дори и клозетите – натискаш помпа, за да дойде вода за ръцете и едно колело, за да се излезе от отходното място.

Настаниха ни в квартири.

Н. Алтънков се е заел с разработването на много интересна тема – миграцията от България, съдбата на българите в Америка. Ще трябва да му помогнем. Дадох му някои отпечатъци, в това число и на [Атанас] Тотев.

31.VIII.1975 г. [неделя]

Кратка конференция – всеки говори, каквото знае. М. Пундев каза, че съм успял да изложа това, което съм имал предвид. Но страшно беден е езикът ми, не мога дори да си дам сметка, колко много грешки правя.

Парти в къщата на [Димитрие] Джорджевич.

Продължителна работа с Емил Кондураки. Упражних известен контрол върху финансите. Той ме лъга за разноските в Сан-Франциско и за Дубровник. Иска да има поне 2000 долара в свои ръце. Напомних му за комисията. Ще получа 2000 долара. От тях ще платя и за [Пантелей] Щерев – бях изпразнил парите на комисията. Но отново ще прегледам сметката, без да го притискам много, да ограничa своеволията. Например обещал да плати на Елени Арвайлер за Дубровник и се опита да ме излъже. А по мое настояване оставихме около 5000 долара неразпределени, резерва за догодина. Около 5000 долара той повлече за дейности свои, на румънски колеги, за които нищо не знаем. Ще трябва да прескоча и в Букурещ, там да видя цялото финансово положение.

Д. Джорджевич има чудесен двор – а и климатът на Санта Барбара е такъв, че неслучайно градът е търсен от всички, които искат да прекарат своите старини спокойно и приятно, стига да имат пари. И Хърст си е

построил двореца на близко разстояние от Санта Барбара, сега даден на държавата и обявен за национален паметник.

Н. Алтънков и М. Пундев ме разведоха до най-големия им хотел „Biltmore“ и „Bistro“ – джазова музика във френски тип заведение.

1.IX.1975 г. [понеделник]

Днес е празник. Програмата предвижда обиколка из града и в околностите. Заведоха ни най-напред в един пасаж с много магазинчета в испански стил. Построен е през 1926 г. Изобщо, строи се в испански стил. Видяхме съдебната палата – също в испански стил, съвсем нова сграда от десетина години, но съоръжена с тавани и под, като че ли е от XVII в.

Най-хубавото е паркът – трева, където се изсипва целия град, на няколко нива. Най-старата сграда е тази на мисията – францискански манастир от XVIII в. Разгледахме го. Интересно, как се „варваризира“ барокът. Не е просто провинциално изкуство. Като че ли има идолопоклонство. Дали под влияние на индианците?

Много цветя, невероятни цветове – в градината, на площада отпред. А един фикус, дето майчето го отглежда в саксия, е висок към десет метра, ако не и повече, с широки стебла, които се бяха увили и образуваха малко разклонен дънер.

Обядвахме в „ханче“ – на края на пътя в гора – точно за нежелани срещи. Тук са спирали пощенските коли. Оттам ни заведоха в датско селище, построено след Втората световна война. Всъщност това е атракция за вътрешен туризъм, с много магазини, пълни със стоки от Дания, както хранителни, така и всякакви подаръци, домашни съдове, дрехи и пр. Беше пълно с народ. Обиколихме няколко магазина. Купих само два фокуса за Варчо (прекарване кърпа и пр.) и един надпис за стаята на Мая. Надявам се да ѝ хареса – „A house is made of brick and stone, but a home is made of love alone“.

Отбихме се настрани в една наистина кръчма-бар, където двама възрастни – мъж и жена – забавляват гостите, като тя свири на пиано, а той чука на барабаните стари мелодии от началото на века.

Посетихме библиографската къща, която се ръководи от Боем. Може да се сътрудничи с него. Прави анотирани библиографии. Имаше и парти в дома му, на високо равнище. Докара и кмета. Аз не останах на вечерята. Щеше да бъде много късно – предстоеше още 2 часа път. Пък и той се увлече по външни белези, оказа внимание на другите, макар че по формални критерии трябваше да постъпи иначе. Така не му дължа нищо.

В Санта Барбара пристигна дъщерята на [Дину] Джуреску – заминала в Европа да лекува мъжа си, виден физик, заболял от лъчева болест, умрял, тя се писала невъзвращенка и се прехвърлила в Ню Йорк, където

се настанила. Д. Джуреску произнесе неприятна реч вчера, реверанси по отношение на американците, от каквито нямаше нужда и заяви, че САЩ, това е истинската „свободна страна“. Аз помислих, че това е само плод на неговото минало, което изпълва и днешното му съдържание, но изглежда, че изказването му е било пресметнат ход и за лични изгоди – дъщерята и сам той (прекарал е миналата година няколко месеца). Във всеки случай, направи впечатление и на [Александър] Гейштор и на М. Пундев, следователно и на всички други.

На връщане беше още светло. Можах да видя крайбрежието. Тук е много по-цивилизовано, има плажове, малки селища. От морето вадят петрол, макар и много малко, с оглед на богатите залежи. Не искат да разширят производството, за да избягнат замърсяването.

Посетих кабинета на М. Пундев. Ясно, че той просто се преобразява при мисълта, че идва в България. Готви история на България през XX век, готов е да ни я предостави за обсъждане. Разграничава се от [Петър] Делин [Делинешев], от бивши фашисти и легионери, които тук се мъчат да играят активна роля в политическия живот.

2.IX.1975 г. [вторник]

Цял ден пътуване. Отмениха един полет, закъсняхме с един час. Дойде да ме съпроводи [Хюи] Костаник. Той бил на летището да ме търси и когато групата ни пристигнала в Лос Анджелос на идване.

С прекъсване в Чикаго пристигнах едва в към 12 ч. вечерта. Легнах към 2 часа. А утре програмата започва рано.

3.IX.1975 г. [сряда]

С [Димитър] Ангелов, [Велизар] Велков и [Манусос] Манусакас ни усториха екскурзия, всъщност развеждане из Бостън. Най-напред на един от новите комплекси – „Sky Walk“ – 50-ти етаж. Стана ми ясно откъде са дошли първите пилигрими, Чарлзтаун, и как са го напуснали, търсейки сладка вода. Видях новото кметство – отвън тежка циментово-бетонна сграда, която има само едно оправдание – функционалност, възможността за бързо обслужване чрез директен контакт на публиката със служителите.

Обядвахме в италиански ресторант и оттам посетихме двата музея – Бостънската картинна галерия с много хубави колекции (взех албум) и музея „Гарднър“ – частно дарение с колекцията и сградата. Тук голяма роля играят частните дарения – колекциониране на високо равнище за увековечаване на дарителя. Много ми хареса една картина на Мане – жена на улицата; хубав Ел Греко и както ни показаха някои шедьоври египетско изкуство.

Вечеря – [Алберт] Лорд, [Игор] Шевченко и един професор по руска литература. След като се прехвърлихме в дома на И. Шевченко започнахме разговор за литературата. Вманиачени са на тема [Франц] Кафка. Все пак литературата като четиво си има свои закономерности, които не се определят от желанията и настроенията на литературната критика.

4.IX.1975 г. [четвъртък]

Още на сутринта при мен дойде [Ървин] Сандерс. Говорихме отново за българо-американските отношения. Препоръча ми своя аспирант-асистент, който подготвя теза. Смята, че това ще бъде един от бъдещите американски социолози и моли да му помогнем да си определи темата и дори да я разработи съвместно с някой наш социолог. Бил много знаещ в областта на социологическата методология.

След това доста подробно изложи възгледите си за Асоциацията [за Югоизточна Европа (AIESEE)] и позицията, която той отстоява. Балканите да принадлежат на балканските народи и своите дела, научна работа те да ръководят, а не да им се налага отвън линия. Държи обаче много на съвременната тематика и му се ще да насочим повече вниманието си към нея. Предложих му да организираме една сбирка със съвременна социална тема от името на Комисията за социално-икономическа история, като той поеме нейното организиране. Той се съгласи с голямо удоволствие.

Отново на път – към Lexington и Concorde – малки селища, където се е разразила първата битка между англичани и „патриоти" американци около един мост. Победа, по-скоро морална. Силно впечатление ми направи, че наред с надписа на падналите американци има надпис и за падналите англичани:

They came three thousands miles and died,
to keep the past upon its throne:
unheard, beyond the Ocean tide
their English Mother made her moan.
Concorde, April 17, 1777

Обядвахме в ресторант-къща – „Longfellow".

За Ню Йорк – със самолет – автобус. Влизаш без билет, но си записваш и оставяш името – а ако забягнеш...

Красив е!

Пое ни [Георги] Тодорчев и ни отведе в Бруклин, на тераса, от която се открива великолепна гледка към Downtown на Манхатън. Въпреки умората, гледахме и не можахме да отмахнем очи.

Г. Тодорчев е издирил всичко около Алеко Константинов. Намерил е хотела, където е отседнал. Открил е програмата на представленията, които е гледал, вестниците, които е чел. Ще съумее да напише нещо свежо.

Купих книги. За тях вече ще трябва куфар.

5.IX.1975 г. [петък]

Нямаше сутринта свободна кола. Всички са заети, защото след обяд предстоеше изказването на Л.[юбен] Петров. Качихме се на Empire State Building. Времето ясно, приятно е да се гледа. Увеличили са се високите здания в средната част, виждат се добре „Близнаците" (побирали по 100 000 души). Отидохме в музея – този път като че ли по-добре видях Рембранд, Гоя, Ел Греко. Те са пръснати в различни зали. От всичките големи майстори има по нещо. Открили са и ново крило – на частен дарител, напълно модерно, с възпроизведени вътре стаите с картини по стените.

Вечерта – Show в Radio City – Гершуин, балет (Америка в танци) и филм (сладникава музикална история – Австрия през 30-те години с аристокрацията) и един негър при прекъсванията – на комбинирано свирене – пиано, орган, джаз...

6.IX.1975 г. [събота]

Посетихме лятната резиденция на мисията. Купих дребни подаръци; вечеряхме у Г. Тодорчев. Може би той ще стане един добър преподавател в Историческия факултет по съвременни проблеми? Аз му предложих.

Казах на Димитър Косев, че ако възнамерява да се оттегли от БИД [Българското историческо дружество], то по заслуги Евлоги [Бужашки] трябва да стане председател. Не знам колко приятно му стана, но исках да избягна всякаква спекулация във връзка с този пост.

7.IX.1975 г. [неделя]

По-леко се пътува през деня. Макар че не можах бързо да заспя (2 часа след полунощ в Париж, 8 часа Ню Йорк).

8.IX.1975 г. [понеделник]

Започна 98-та сесия на ЮНЕСКО.

8.IX.1975 г. [понеделник]

Пристигнах от Ню Йорк (от конгреса на историците) и останах тук [в Париж] за Специалния комитет. Още същия ден трябва да се готвя,

защото утре ни предстои среща в посолството на ГДР, ще докладвам за Университета на ООН, трябва да се подготвя и по някои други въпроси.

[Димитър] Ангелов и [Велизар] Велков заминаха.

9.IX.1975 г. [вторник]

Прием в посолството в 11.30 ч. Спах до 12.30 ч., но все пак заварих хората от ЮНЕСКО.

След обяд се разходихме със Захари [Захариев]. Гледахме „Histoire d'O". Отвратителен филм по замисъл и по трактовка. Реакцията не може да закъснее, защото е обидна самата постановка на взаимоотношенията между младите, между мъж и жена, и т. н.

10.IX.1975 г. [сряда]

Специализираният Комитет – ограничени въпроси. Най-важният – да се определят въпросите за изучаване в дълбочина. Съветите искат да прокарат [въпроса] за европейското сътрудничество, без да помислят, че се разглеждат въпроси в минало време.

Обърнах им внимание. [Леонид] Кутаков започва да прониква с уважение. ГДР поиска да поставим на разглеждане въпроса за конференциите. К.[утаков] го намери незначително, но без да съобрази, атакува след направеното предложение. Защитих го, без да се компрометирам със спор. Стана добре, че избраха К.[утаков] в комисията – нищо не можа да измени. Но и той се оказва упорит – само дето мърмори малко повече и внася елемент на дразнимост.

12.IX.1975 г. [петък]

В самолета се видях с М.[арин] Пундев. Изменил се е, напълнял, успокоил се е, не говори със жлъч и злоба. Готов е да работи с нас. Приема, че създадохме авторитетна наука, която има нужда да се представя по-добре в чужбина.

„Славянските култури и Балканите" – Варна.

Помогнах да се установи контакт с [Пол] Слак. Може би ще излезе нещо със списанията. Л.[юдмила] Ж.[ивкова] се държа внимателно. Влезе в контакт с хората. В организационно и научно отношение конференцията мина много добре. Само дето се самопоканиха много българи заради морето и разводниха българското участие. Отгоре на това не можахме и да им осигурим храна в стола (поискаха отгоре на това и по 7 лв. – кой ли ще ги даде?) – така или иначе, един възел на неудоволствие. Участието трябва да се регламентира строго.

18.IX.1975 г. [четвъртък]

Отново в Париж.

19.IX.1975 г. [петък]

Подготвихме с [Шарл] Кечкемети текст за статут [на СИБАЛ]. Този път имам ограничени, но тежки по обем и по съдържание изказвания – C/4 и C/5.

Постфактум – след завръщането в София. Оказах се така претоварен, че при най-добро желание физическа възможност за писане нямах. Затова възстановявам по памет. И понеже съм склонен да забравям неприятното, а ми прави удоволствие да си припомням приятното, това, което ми е доставило радост, да го преживея още веднъж и така ми е по-лесно да понеса разправиите на настоящето, сигурно ще спомена и опиша повече весели работи, отколкото тъжни.

Първите няколко дена се заех да проуча големите документи. Съветските [хора] си ги разделиха, имат текст готов и от Москва. Ние сами на място трябва да готвим всичко.

Пристигна Л.[юбомир] Драмалиев да се разходи, и както ми се струва, да утвърди в ръководството ни, че той непрекъснато е в курса и на гребена на ЮНЕСКО-вските дейности. Помолих го да подготви материал за изказване по C/4 – дългосрочната програма. Аз в едната стая, той в другата – писахме цяла събота. Имаше мисли в изказването, приготвено от него, но И.[зпълнителният] С.[ъвет] не е вече място за импровизирани речи (сам Л. Д.[рамалиев] призна това, като чу изказванията). Трябваше да поработя и цялата неделя, да отшлифовам изказването на френски, за да придобие вид и съдържание.

Мина добре. Самият [Амаду] М'Боу го отдели и се спря на повдигнатите въпроси. Гледам и преводачите ме гледат с интерес и доброжелателство. Хората искат мисъл, критична, и изглежда А. М'Боу или по-скоро обкръжението му са настроили персонала срещу себе си. Разнесло се е, че ние не сме конюнктурчици, че уважаваме хората по заслугите им – (Р.[ене] Майо, [Ричард] Хогарт – поканите), че не се подмазваме (първите изказвания по структурните промени на А. М'Боу).

Л. Др.[амалиев] отишъл при Л.[еда] М.[илева] и ѝ казал, че бил приготвил изказване, а аз съм седнал да го преработвам, като че ли пиша научен труд. Тя му казала, че така е сега – по няколко пъти човек си преработва текста.

Още по-добре мина второто изказване на C/5 – двугодишната програма. Тук наистина залегнах и направих основен разбор на въпросника. А А. М'Боу наистина реши от него да направи гвоздея на документа, с

който излиза пред И.[зпълнителния] С.[ъвет] и Ген.[ералната] конференция.

11.XI.1975 г. [вторник]

Атина.

Делегация в състав [Ангел] Балевски, [Владимир] Георгиев, [Любомир] Илиев, Вл.[адимир] Каракашев пътуваме за подписване на споразумение.

На летището – първо недоразумение. Отделиха ме с А. Б.[алевски], заради дипломатическия паспорт. А за излизането – чакат фотографи. Помолих акад. [Христо] Даскалов да ни направи компания, да не изглеждаме четиричленна делегация само от двама.

Решили са за Светомир [Иванчев], а Емил Георгиев – за българистиката. Вл. Георгиев, не мога да разбера защо, упорито не ще Светомир. Не го признава и като характер, и като учен. Намира, че [Валентин] Станков и по принцип (като българист) и конкретно (с повече трудове) е по-подходящ.

12.XI.1975 г. [сряда]

Партенонът – исках да се убедя как изглежда след ремонта. Не губи. И величествен, и създава вълнуващо настроение. Красота! Музеят е хубав. Има какво да се види – детето на коня – оказва се, че са от различно време. Може би да е добавено дете от делфийските? Но пък местата на краката са точно очертани върху коня. Имало изглежда друг ездач, загубил се е и направили нов, като го прикачили с вътрешна скоба към коня.

При [Леандрос] Врanусис. Ера [Врануси] е болна. Вр.[анусис] ще помогне за христоматията.

13.XI.1975 г. [четвъртък]

Купих някои подаръци. С [Манолис] Хадзидакис уточнихме програмата на семинара. Л. Врaнусис помогна за изглаждането на превода на изказването на [Ангел] Балевски.

В Гръцката Академия – тържествено събрание. Говориха [Панайотис] Зепос, [Ангел] Балевски. Доклад направи Вл.[адимир] Георгиев. Поздрави го [Георгиос] Милонас. Изобщо приповдигнато настроение.

Тържествена вечеря в хотел „Кинг Джордж“. [Дионисиос] Закитинос много мило се държа към мене. И добре ме представи на вътрешната заседателна среща, и седна до мен на масата, за да уговорим сътрудничеството. Приемат, искат да работят с нас; проявиха изключителна топлота. Но се сблъскват със свои принципи на организация, които не могат или

не искат да разчупят. Отново подписахме ограничен документ с обещание, че ще обсъдят и изпратят и нашето предложение по-късно със свои забележки.

Интересни типове са техните академици – всеки се чувствува „особа“ – счита се с другите, но своята личност не подлага на сравнение.

14.XI.1975 г. [петък]

С [Ангел] Балевски – до Микена. Човекът е талантлив. Има памет наистина. Но и чувство – сантиментален, с разбиране на хубавото, възвисен. Печели сърцата на хората.

Микена привлича с разположението си. Сега ми се видя жалка като археологически паметник. Добре, че откриха стенописите. Красиви и големи.

Л.[юбомир] Илиев живее с амбицията да направи нещо повече по линията на организацията – хвърлил се е в международната дейност, постига успехи. Но това не го удовлетворява. Надява ли се още да стане президент? Към това без съмнение се стреми.

Неудачна вечеря! В нелош изглежда ресторант, но до кухнята, трака се. Срещу Акропола, но нищо не се вижда – вечер. Защо [Георги] Петков не устрои прием в посолството?

15.XI.1975 г. [събота]

На изпращането в хотела и летището дойде [Панайотис] Зепос, [Периклис] Теохарис, въпреки ранните часове (4.30 сутринта). Интересна е човешката психология – нашите делегати дълго мърмореха защо да се купува „Метакса“ и съжаляваха, че им взех по 100 дрх., а в самолета изведнъж се засуетиха – малко им се видяха шишетата (по 3). А не можехме да не дадем на секретарките, на [Божидар] Динков, на Анастасов – и аз „отбих“ от всички по едно шише.

В нашите вестници – нищо за посещението. В самия самолет ни настаниха на последни места. Това развали малко настроението на А. Балевски. Но го разсеяхме. Идеята за пресконференция окончателно го успокои.

16.XI.1975 г. [неделя]

Уговорихме Мюмюн да постави плочките [на вилата]. Още една мръсна работа се очертава да бъде завършена. Дали времето ще позволи да сложи оградата и да довърши вътре?

Цимент има, но трябва вар.

17.XI.1975 г. [понеделник]

Само за снимка бях – запретнал крачоли, с развяващата се връзка в дъното на ямата на Подуенския склад. Ана много се смя, когато ѝ подхвърлих да ми дадат бакшиш, за да напълня още една кофа.

Пресконференция. Текст за вестниците – мина добре.

18.XI.1975 г. [вторник]

При [Стоян] Савов, при Г.[еорги] Атанасов, при М.[ария] Захариева – за Документалния център.

Кой да го ръководи? Жоржета [Григорова] не ще. И не може. Г[еорги] Тодорчев? – Г.[еорги] Атанасов е „за“, но той самият не ще. Да се търси друг от нашите? Извън нашите?

19.XI.1975 г. [сряда]

В Центъра [по история] – нищо особено, командировки, разправии с Ганка [Петрова] около ксерокса. Евдокия [Петрова] ще я вземем за архивите.

Обкръжаваща акция – Ст.[ойко] Колев ме предупреди, че издигат Н.[иколай] Генчев за академичния съвет и за декан. Няколко минути преди Отчетното събрание. Г.[еорги] Атанасов наредил В.[асил] Гюзелев да бъде избран за партиен секретар.

20.XI.1975 г. [четвъртък]

Н.[айден] Петров [„Тайната“] предлага Аксиния Джурова за Центъра [СИБАЛ]. За освобождаването ѝ от в-к „Народна култура“ трябва да говоря с Л.[юдмила] Ж.[ивкова].

21.XI.1975 г. [петък]

Срещнах [Александър] Фол в трамвая – на път към Центъра за Научен съвет. Той сам ми каза, че се занимавали с нашия документ, одобрили го и предлагат Живко Кабадаиев. Попитах го за Аксиния [Джурова]. Отговорът му – „Л.[юдмила] няма да се съгласи.“ Казах му, че е предложение на Найден Петров [„Тайната“]. Той отговори: „Нима ще вземете тази кресла и истеричка?“

22.XI.1975 г. [събота]

Самата Аксиния [Джурова] е съгласна. Но на мен най-напред ми трябва ръководител. Снощи говорих със Страшимир [Димитров] и смятам, че го убедих. Остава да говоря с Л.[юдмила] Ж.[ивкова] да го освободи.

Л.[юдмила] Ж.[ивкова] не възразява по принцип. Говорих с [Александър] Фол. Той е съгласен. Направих писмено предложение. Съгласен е и Г.[еорги] Атанасов – предложих Д.[ойно] Дойнов за директор на музея [на София].

Н.[айден] Петров [„Тайната“] – отново при мен. Иска да узнае как се развива работата около Центъра. Казах му за разговора с Ал. Фол. Поиска писмено изложение. Дълго мислих и реших да откажа. Става донос.

23.XI.1975 г. [неделя]

Във вилата – става хубаво. Натъкмихме огън в камината. Можах и да почета малко. Но Ана забелязва, че се опушва таванът на хола. Нова задача – да направим камината.

Сняг – невероятна красота. Дълго се разхождахме с Ана. По едно време и с Мито [Исусов].

Със Светомир и Хелен [Иванчеви] до Мюмюн. Поизморихме се.

25–26.XI.1975 г. [вторник – сряда]

С [Костантин] Телалов в Панчарево. Преглеждаме материалите за пленума. Балканският е най-добър. Но са нужни отпред теоретически постановки. Л.[юбен] Г.[еоргиев] и Л.[юбомир] П.[анайотов] досега са се измъквали.

27.XI.1975 г. [четвъртък]

П.[енчо] Костурков и М.[илко] Тарабанов много харесали статията ми в [в-к] „Поглед“.

След това въртележка, докато попадна в Института в 13 ч.

Заседание в Центъра [по история] – администрацията плаче – Ганка Петрова.

Многотомната история – плановете.

[Христо] Гандев и [Бистра] Цветкова – подлеци!? Б. Цветкова най-нахално иска да бъде отнето правото на Стр.[ашимир] Д.[имитров] да пише за освободителните движения през XVIII в. Хр. Гандев я подкрепя, тъй като ние сме работели без план-проспект и смутолеви някакви обидни оценки. Отговорих му остро, че ако започнем с епитети има какво много да се каже и за т. IV [на Многотомната история на България].

По-нататък разговорът мина на спокойно ниво.

27.XI.1975 г. [четвъртък]

За Москва.

Много ми се смяха, че накупих 6 кутии шоколадени бонбони, но без едната, която дадох на Мая, другите ги натуриха в торбата.

Нещо ме е хванал страх от пътуване. И Ана преживява по-тежко раздялата. Може би е умората, но лошо спах. Б.[истра] Цв.[еткова] вече ме извежда [от релси].

В самолета – весело. Пътува група от Плевен – културни дейци и художествена самодейност. Единият от тях постоянно пее и пуща шеги. И гледа как го възприемат. Постигна ефект, когато всички станаха в очакване да излязат. А в Москва това става не бързо. Попя и започна да говори:

– Човек да изяде хиляди тикви е възможно, но да убеди една тиква е невъзможно.

– Мамо, какъв подарък ни е приготвил татко за рождения ден? – Деца, оставете го, хм, подарък. Та без чужда помощ и вас нямаше да ви има, и т. н.

[Владилен] Виноградов и Акоп [Улунян] ме посрещнаха. Ели дойде в хотела. Голямо дете – зарадва се на всички подаръци, особено на кожуха. Мръзнала е достатъчно. Обувките – никаква външна реакция, само въпрос: „Наистина ли са модерни?"

[Любомир] Валев ни заведе да обядваме в „Дома Ученых". Имаше и кино, но Ели не остана – на другия ден има колоквиум и зачот.

28.XI.1975 г. [петък]

Обадих се на С.[ергей] А. Никитин – с голямо удоволствие ме прие. Той продължава да смята, че има съзнателно отрицателно отношение към него. Наистина ли са отказали в миналото да го приемат? Интрига? Подлост? При предложението за А.[натолий] Ф.[илипович] Милер – [Христо] Христов нали се беше опитал да го изкара „предател" на българската нация, защото бил редактор на сборник, където имало статия за Македония. И го казал това в Президиума, [Ангел] Балевски го подхвана и трябваше пред ръководството на БАН да разобличавам Хр. Христов. Същото направи и с [Евгений] Жуков. А за С. Никитин той трябваше да направи предложение и не го стори.

Ще трябва във връзка със 100-годишния юбилей да отдадем заслуженото на С. А. Н.[икитин] и да го поканим в България. Странно е, че не е получил книгите, които са му били изпратени. В.[еселин] Трайков лично му ги изпратил, а Божан [Христов] ме уверява, че са изпратили и другите. Трябва още веднъж да проверя.

В Институт Славяноведение предадох книгата на Орешкова, видях се с Пцеляря или нещо подобно (прилича ми на бял евнух, макар че е грузин).

С [Бабаджан] Гаф.[уров] – срещата е в понеделник.

Вечеря у Дрейер. Книгата не е могла да се придвижи, защото им разстроили цялата работа по изданията – строят нова сграда, старата развалили. А книгата ми била „трудна". Не могли да я дадат на „каква да е печатница". Ще излезе до лятото, а може би и по-късно? Кой знае.

Дрейер очевидно не обича [Сергей] Тихв.[инский]. В това отношение споделя чувствата на [Бабаджан] Гафуров. Смятат го отговорен затова, че бил допринесъл за провала и ликвидирането на съв.[етското] разуз.[наване] в Китай.

Самият Дрейер изглежда ходи много и има определени връзки. Роднина му е била първата жена на Дончо Костов, която се е омъжила по-късно за Иван Маринов.

28.XI.1975 г. [петък]

Продължителен разговор с Евлоги [Бужашки]. Евлоги трябва да подготви труд за хабилитация. А се е хванал с две работи наведнъж. Дали ще ме послуша? – не да пише докторска дисертация, а да представи хабилитационен труд за професура, както останалите.

Отново иска за Франция.

У Сергей Тихвинский. Страшно трудно се оказа намирането на цветя. Стигнахме чак до Центральный рынок. Купих три букетчета и помолих да ги слеят. Вера лежи на легло и не е удобно дори, че отивам. Ниско налягане, главозамайване и загуба на съзнание. Но си подрънкахме доста.

Младите получили квартира, щели да се местят скоро; Тата е все така бледна...

С. Тихвинский одобри проекта за Центъра. Обеща съдействие. Разбрахме се за проф. Сигурд Отович Шмидт – той да бъде официалния представител, а за архивите ще видим по-късно нивото.

[Ирина] Достян не е съобразила достатъчно същността на изказването на [Александър В.] Карасев. Най-важното за нея било да се прекрати дискусията. Според нея Н.[иколай] Генчев грубо и нервно реагирал, а нашите общо взето се държали добре. Ц.[онко] Генов оставил хубаво впечатление. Разбира се присъствието на [Алексей] Нарочницкий не е било в наша полза, колкото и да избягва пряката намеса.

Поисках ѝ статия за „Е.[тюд] Б.[алканик]". Даде. Сега работи върху декабристите и Балканите по време на гръцкото въстание. Намерила интересни материали. Обеща да изпрати статия.

У Миша [Пискотин]. Роза се е разхубавила. Искат да дойдат вече у нас. Ще изпратят данните си за покана.

Вечеря у [Владимир] Волков с Ели. Ели намери общ разговор с децата на Волкови. В. Волков разчита на превода на книгата си у нас.

30.XI.1975 г. [неделя]

Ели спеше в 8.30 ч. Оказа се, че и тази вечер (както обикновено) до тях в хола имало песни до 2 часа през нощта и те слушали с голямо удоволствие. На първия етаж им е стаята и Ели се вмъквала през прозореца – подавали въже отгоре. Но един младеж се подхлъзнал и се ударил в главата. Вече три дни бил в безсъзнание.

Отидохме до Архангелское. Студ, но инак приятна разходка по снега в парка. Катеричките лазят по нас. Такава радост у Витя [Виталий Зуев], Акоп [Улунян], че и Ели – приятно да ги гледаш. Ели отчупи малко шоколад, катеричката го взе, но го яде с двете лапички горе на дървото.

У Витя каквото очаквахме – типично руско ядене, с много закуски, блины, студень [пача] и т. н. Елито яде наистина като гладна. Аз ѝ казвам, че ще има супа, готвено, а тя – да, татко – и лапа второ и трето парче баница.

Пристигна Миша [Пискотин] с Фльора и Валери – съседи са. Запознаха се – Валери е студент медик първа година.

1.XII.1975 г. [понеделник]

У Ф.[илип] И. Долгих. Крайно интересен разговор. Човекът се е колебал дълго време, преди да се реши да включи въпроса в дневния ред на срещата във Варна. Но „авторитетът ми“ и сетне настояването на др. Г.[еорги] Андреев решило въпроса. Даде ми точни характеристики на всички. Оценките ни съвпаднаха за тези, които познавах Балда, [Ричард] Клог, [Шарл] Кечкемети, [Джовани] Антонели. Добре се отзова и за [Франьо] Билян. От съветска страна прие представителят да бъде Сигурд Отович Шмидт. С. Тихвинский се беше съгласил вече.

С [Василий] Конобеев отидохме у [Евгений] Жуков. Той (Конобеев) не можеше да скрие радостта си, че на срещата с Ф. И. Долгих присъствува и той. Сам архивен плъх, приятно му е да го почетат пред хора, от които най-вече зависи предоставянето на архиви.

По въпросите на двустранното сътрудничество постигнахме пълно разбирателство. Ще проведем голяма среща в Кишинев през 1977 г. Говорил е с [Александър] Гейштор. Последният ще представи писмени предложения за съгласуване и внасяне – така ще бъде по-добре.

Интересува се от Албания.

За САЩ – американците били много недоволни: А/ не могли да използуват конгреса нито за прослава на американската революция; Б/ най-добрите им сили не дошли, а ние излязохме добре организирани.

Покани ни на вечеря във вторник. Остана посещението за Институт Славяноведения. Отидох по-рано. Преведох статията си за „Слав.[янските култури“], поговорих с хората, ще предложа на [издателство] „Клио–Коробие“ за история на славяните през XVI–XVIII в.

В 6 часа – среща с ръководството на Института. Мислех, че ще са готови с предложения за сътрудничество. Уви, не. Оказа се, че зад усукването се крие страх да подхванат с нас общобалкански теми – да не засегнат другите балкански страни. Същевременно си присвояват правото да монополизират всички контакти със СССР. Ядосах се и го показах. И им заявих, че те в моите очи не искат сътрудничество с нас, освен по най-общите форми на международното съгласуване. Примерно уговорено е между Н.[адежда] Драгова и В.[италий] Злыднев – месеци наред [Дмитрий] Марков го спира, по думите на В. Злыднев, а сега на срещата В. Злыднев едва се реши да говори. При това вече втори път идвам без да си дадат труд да подготвят нещо, а бяха най-тържествено поели обещание всичко да бъде готово до м. юни.

Казах си мнението и се надявам, че ще си помислят.

Елито трябваше да дойде, обаче се забавила на колоквиума и отишла направо в хотела на Академията на Науките. Аз пък с [Бернард] Мунтян се засилих до нейното общежитие, но съобразих и все пак навреме се върнахме в хотела.

Отидохме в ресторанта на съседната сграда. Елито с удоволствие си хапва – „столични“ винаги си го купувала, когато получавала стипендия.

Б. Мунтян разправи интересни вицове.

2.XII.1975 г. [вторник]

[Василий] Конобеев купи транзистор и фотоапарат. Хубави.

Към 1 часа при [Бабаджан] Гафуров. Отнася се с разбиране към нашите задачи. Иска да лансираме [Юрий] Петросян в AIESEE. СССР ще участвува активно на конгреса в Мексико.

Пристигна в хотела С.[игурд] О. Шмидт. На Ели се хареса. Говорихме за сътрудничеството – приема да представлява СССР в Центъра [СИБАЛ]. Ще участвува по-специално с ръкописния фонд.

Дойдоха и Соня [Божкова] с мъжа си. Донесоха подарък за Стойко [Божков] – бил колекционер на камъни, та му пращат особени триони, за да ги разрязва. Но искат да му го връча за 1 януари.

Вечеря у [Евгени] Жуков. За пръв път съм с Ели в компания. Бива я. Дори единият от присъстващите почна да я ухажва. Пие по малко, но със самочувствие. Поканиха я да пее – пя.

Сподели с мене, че имала намерение да се омъжва. Щяла да изчака лятото. Но иска да не казвам дори на мама, защото можело нищо да не излезе. Майката на момчето като научила, щяла да припадне. Търсила го по телефона. Като ѝ [на Ели] дадох примери, и между другото Мая, тя възкликна: „Мая не е стандартна." Смяхме се.

С. О. Шмидт не е могъл да бъде истински син на революционера Шмидт. Той бил „много стар", за да има деца.

3.XII.1975 г. [сряда]

Доста твърдо разтълкувах на [Виталий] Злыднев отношението си. При изпращането [Владилен] Виноградов се опита да оправдае поведението – поне му казах всичко. Казал на Акоп [Улунян], че му било тежко.

Елинцето ме изпрати до летището, а Ана ме посрещна в София – микрокосмосът си остава определящ за човешкото щастие, стига човек да се остави да му се наслади...

4–11.XII.1975 г. [четвъртък – четвъртък]

Седмицата мина под знака на няколко събития:

Енко и Мая.

Когато Мая ни каза, че ще се омъжва (Енко ѝ поставил ултиматум), така се зарадвахме, че радостта се предаде и на Мая. Тя по-късно ни каза, че нашата радост я заразила.

Цял ден се разхождахме и отдавна природата не ни се е струвала тъй хубава. Пък и валя сняг – чисто, бяло.

Ана с Мая почнаха проекти за обличане. Поръчахме плат в Париж. Енко започна да идва постоянно в къщи. Самата Мая се разкраси.

Определихме сватбата за края на м. януари.

Изборът на [Йордан] Венедиков за ст. н. с. [I ст. – доктор на науките]

Ал.[ександър] Фол се зае да обработва членовете на Н.[аучния] С.[ъвет]. Дори поиска да насрочим избора/защитата, без трудът да е оформен. Предложих да дойде в Д.[директорския] С.[ъвет] на тесен състав. Поканих и акад. Д.[имитър] Косев. Тук А. Фол каза, че лично Л.[юдмила] Живкова и Ал.[ександър] Лилов наредили да бъде избран. Обърнах му внимание, че това не може да бъде вярно, тъй като партийната организация отказа да допусне [Йордан] В.[енедиков] да стане ст. н. с. I степен. Партията се командва отгоре по този въпрос. Щом не са се наложили, значи не са искали. Акад. Д.[имитър] Косев обаче прие да дойде и

подкрепи избора. Илчо Димитров също изрази известни резерви, но А. Ф.[ол] бе категоричен.

В деня на избора обаче акад. Д. Косев срещнал В.[елизар] Велков и му казал, че му казали от органи на МВР, че не е вярно за някакво решение отгоре. Затова той нямало да дойде. М.[ито] Исусов също зае негативна позиция.

На самата защита се изнесоха положителни рецензии и се направиха няколко изказвания в хвалебствен тон. Особено [Георги] Михайлов и [Георги] Кожухаров, които раздразниха аудиторията. На мене все още не ми беше ясно как се развива настроението. Но ръкописът тръгна от ръка на ръка и това определи гласуването. Със статия в сборник не се става доктор на науките.

Гласуването бе катастрофално. А присъствува и делегация от Несебър, която обяви Й. В.[енедиков] за почетен жител на града.

Трябваше да кажа няколко думи, че това не е оценка нито за научните качества, нито за научните приноси на Й. В.[енедиков], а конкретно отношение към даден труд.

[Александър] Фол бе разстроен. Разбирам го. Но е тръгнал съвсем безогледно.

След два дни ме потърси на Общо събрание в БАН, за да ми каже, че говорил с П.[етър] Младенов и в ЦК. Гласуването било политическа демонстрация срещу Тракийската изложба, която предстояло да се открие в Лондон. Възразих му остро – че с такива постановки далеч няма да иде, защото политическа, и то непартийна, демонстрация бе неговият опит да заангажира [Александър] Лилов и Л.[юдмила] Живкова. Що се отнася до изложбата, както е могла да се открие в Париж и Ленинград с Й. Венедиков като ст. н. с., така може това да стане и в Лондон.

Мисля, че го озлобих. Научавам, че неговият собствен Н.[аучен] С.[ъвет] не е подкрепил предложението да се протестира – гласували 5 „против“ и 4 „за“.

[дописано в същото тефтерче, очевидно по-късно, в средата на 1976 г.]

Историята с [Йордан] Венедиков има продължение.

След XI конгрес [на БКП, 29.III–2.IV.1976 г.] имаше прием в Бояна. Там ме потърси [Александър] Фол, щастлив от избора му за кандидат-член на ЦК. „Аз съм един вид министър на външните работи на културата – ми каза – а вие не сътрудничите достатъчно на КИК [Комитет за изкуство и култура]. Какво ще направите, ако представя доклад, че историческият фронт изостава?“

Отговорих му, Единният център [по история] все още не е поделение на КИК и че ние изпълняваме задачи, които ни се възлагат от ЦК, от дру-

ги министерства, и по тях ще съдят. Изобщо му казах, че търси конфликти – „ще загубиш, не ще спечелиш, защото аз няма какво да загубя".

Увери ме, че искал сътрудничество.

Около месец след това бяхме повикани при др. Ал.[ександър] Лилов в кръглата зала на ЦК. Повод за това бе едно анонимно изложение срещу националистически прояви сред историците, за отклонения от партийната линия (имали са предвид историци от Института за история на БКП), за това, че отделът „Наука" ги покровителствувал (Г.[еорги] Атанасов и Н.[иколай] Генчев). Изложението не бях чел. Но Г.[еорги] Наумов ми каза, че изработил отрицателно мнение, което, подкрепено от „отдела", било връчено на др. Лилов.

На срещата обаче не стана дума за изложението. А. Л.[илов] говори колко е уважаван акад. Д.[имитър] Косев и че никой не мисли да хвърля съмнение върху неговата дейност. В същия дух говори и за Хр.[исто] Христов. След това заговори за Ал.[ександър] Фол – че той се ползува с доверие, че по повод избора му на конгреса плъзнали разни приказки, че той иска да се затвори пътя на тези клюки.

Тук именно [Александър] Фол, който седеше до мен, пусна репликата: „Вратата се държи от проф. Тодоров." Аз му пошушнах на ухото, че си е избрал лош метод на отношение с мене. Той нещо измърмори, което не разбрах, тъй като А. Лилов продължаваше да говори.

Пръв след А. Лилов говори кратко [Димитър] Косев, който каза, че на историческия фронт е спокойно, няма групови борби.

След това взех думата. Изразих учудване, че ни викат по такъв незначителен повод, да ни убеждават да не се говори и действува срещу ръководството на историческия фронт (трябва да отбележа, че А. Лилов не каза нито дума за изложението, нито за повода му). Всред историците няма човек, който да е срещу Д. Косев. За [Христо] Христов – никой не е поставял въпрос за смяна. Ако за него и за когото било се наложи преместване, това едва ли ще предизвика сътресения, защото при нас смените на ръководителите не са спрели и вървят по нормалния си път.

Що се отнася до Ал. Фол, то тук се поставиха два въпроса. Това, че е избран в ЦК не е дело на историците и те едва ли ще имат нещо против един техен другар и колега да се издигне на такова високо ниво. Разговорите се водят сигурно в други среди. Вторият въпрос обаче който се поставя, е повдигнат от репликата на Ал. Фол. Вярно е, че са ми поверили врата и аз държа ключа от нея. Но щом съм станал ключар, имам отговорност и не мога да отварям вратата произволно за всеки, който поиска, без нужните основания. Вратата не се отвори за Й. Венедиков, защото той не представи минимума условия, които изискваме и от комунисти, и от всички, още повече от него, като бивш участник във фашистка организация. Ал. Лилов ме прекъсна – „но това е минал случай, защо се връщаме към него?". Не аз го поставям, отговорих, и продължих изказването си.

Споменах, че истинският повод за това събрание е едно изложение срещу Н.[иколай] Генчев, чиято книга е спряна. (Видях недоволство, подсилено от предишните ми думи.) Но, добавих, историческият ни фронт е достатъчно силен да се справи сам с отклонения, по пътя на критиката, по пътя на общото отношение. Самият факт, че за 30 години се появиха немалко погрешни концепции, които не намериха почва, е достатъчна гаранция за стабилността на историческата мисъл.

По-малко администриране и повече доверие на историците – и ще има по-малко изложения. Нуждаем се от повече свобода в дискусиите, за да се подготвим за острата идеологическа борба. Взех за пример диктатурата на пролетариата. Можем ли, заставайки на позицията, че всичко е ясно, да отговорим на отправените критики? Осмисляме ли теоретично своя собствен опит достатъчно?

Интересно, че Д.[авид] Елазар говори и той за необходимостта от творчески свободен разговор, че изложението е насочено именно срещу мислещите партийни историци.

Ал. Фол ми каза, че не съм разбрал смисъла на неговата реплика. Де да знам... .

1976 г.

1.I.1976 г. [четвъртък]

Нова Година посрещнахме у Димчо [Кръстев]. Тръгнахме си рано. На обяд ни поканиха Тошкови. Бабата – властна жена; дъщеря ѝ също. Александър [Тошков] явно е на голяма почит като добряк, но не му е било леко.

2.I.1976 г. [петък]

В Банкя – да смъквам налягане.

5.I.1976 г. [понеделник]

Казаха ми (директорката на 114 АЕГ Бонка Бъчварова), че детската смъртност в Толбухин стигнала до 37‰, че неин близък във Варна доказал, че внесените от Индия фъстъци били абсолютно вредни и че ги били забранили за ползуване. Но доставеното количество било огромно. Ще излязат прави тези, които доказват, че развитието на техническия прогрес, без оглед на строя, води до гибелни последствия за човечеството. За развитието и за запазване от неговите последствия изглежда са необходими еднакви средства. Че водата не достига за живите същества е вече факт – измира рибата, но и въздухът ще се окаже може би недостатъчен.

Разхождахме се с Д.[имитър] Тишев. Срещнахме се с Жана Авишай. Искала да се запознае с мен. Пълна с комплекси. Неудовлетворена. Жлъчна. На другия ден Д. Тишев ми разказа, че имала неприятности със стотина долара, които не декларирала. Веднага я атакували най-близките ѝ приятели. Д.[авид] Елазар, тогава зав.[еждащ отдел в ЦК], се отдръпнал от нея, вместо да ѝ помогне. Намесил се и ѝ помогнал В.[енелин] Коцев.

На 5.I. Мая ще се разписва. Решили да се откажат от ресторант.

5.I.1976 г. [понеделник]

Позвъни Ана. Викали ни в резиденцията при др. Т.[одор] Живков. Президиумът на БАН – за приноса на БАН в приложната област – по-специално химията.

Както си бях в поло, кален, едва достигнах до автобуса. Тук командва УБО-то и нямаше никаква възможност за отбиване в къщи.

Заседанието на Политбюро продължи и ние трябваше да седнем на масата преди докладите. Извиних се, че трябва да напусна.

Мая е невероятно красива в новата си рокля. Прави я ефирна. А и тя се подаде на общото настроение и се вълнува.

Тръгнахме всички от къщи. Фотографът също бе на линия. Интересна дискусия се развива около имената. Близките на Стоян [Тошков] (вуйна му, вуйчо му настояваха непременно с тире; родителите не много настойчиво подхванаха същото). Мая се обърна към мен, но аз нищо не ѝ казах. Влязоха вътре. Стоян отрязал – никакво тире.

В ресторант „София“ – на вечеря. Създаде се настроение. Много хубаво слово произнесе Илко [Илия Тошков]. Варчоната също подхвана шегите. Но тон даваше вуйчото, който се оказа забавен. Над всички обаче беше Ана. Още в къщи тя говори с неподражаема имитация за филма [анимационния] със зодиите. Всички зодии се оказаха представени от присъстващите и всред смях и закачки минаха няколко часа до вечерята.

Младите изглеждат щастливи и се обичат.

Мая разреши въпроса наистина добре. Тя ми се подиграва, че не съм я оценявал по достойнство, че винаги изборът ѝ бил сполучлив. Припомних ѝ играта на козлето от мултипликационния филм. Весела, игрива, закачливо наистина, но от много закачка попада в ръцете вместо на ходещ, на пернат хищник.

6–10.I.1976 г. [вторник–събота]

Отново в Банкя. Не мога да смъкна налягането. Опитах малко да поработя, но чувствувам как ме стягат вратните жили. Дори и с гимнастиката едва стигам до 90, за да го вдигна отново. Най-неприятното е, че през нощта не мога да се отпусна и се събуждам с над 100. Изглежда, че напрежението е достигнало такава сила, че подсъзнанието го е поело и само буден мога все пак, с известен контрол и разходка, да го смъкна.

10.I.1976 г. [събота]

Вечерта поканихме приятели в къщи. Дойде Паруш [Тодоров] от Варна с Тошко Градинаров. Паруш не върви сам – учудваме се на Варчо, че винаги си има опашка. Има на кого да прилича. Дойде и Коста [Тодоров]. Бяха всички медици. Отказа само Мавродия [Петров], нещо се е засегнал или си е въобразил. Беше Веньо [Кавракиров], Милка и Ваньо [Янчеви], Коста, Дочо [Добрев], Арам [Хаджолян], Кирчо и Тинчето [Кабакчиеви], Марчето [Саркизова], Душка [Станева] (без Цанко [Стойчев], който е в

Индия), Сашо [Манов] и др. Мина добре, весело, хората ходеха от стая в стая, забавляваха се на групи.

Пандо [Пантелей Щерев] така искрено изрази радостта си, че Ана се прочувствува.

12.I.1976 г. [понеделник]

В Института. Натрупаха се много въпроси. Д.[иректорският] С.[ъвет] мина спокойно, с разбиране. От това, че колективът можа да предаде 9 монографии и няколко сборника, просто възмъжа – получи самочувствие и се отнася по-толерантно към дребните неуредици.

13.I.1976 г. [вторник]

В работилницата за леглата на Мая. Загубили плановете – наистина много безотговорно отношение. Човек може да излезе от равновесие, но и това няма да им направи впечатление. Секретарката на Комитета за жените (бе на работа при Кръстьо Добрев преди това) ми разказа потресаващи факти на социална несправедливост и на болезнени случаи, особено по квартирния въпрос.

14.I.1976 г. [сряда]

Отново при Т.[одор] Живков. Сега всъщност говориха [Ангел] Балевски, [Богдан] Куртев, [Ростислав] Каишев, [Георги] Близнаков и от младите [Стефан] Рашков. За различни постижения. Дадоха им две фабрики за база. Обещаха да им разрешат материалните условия. Оставиха приятно впечатление, че се работи по някои сериозни и теоретически, и практически въпроси, че нашата научна мисъл може по-лесно да реши приложни задачи, ако ѝ се създадат условия.

Говорих с Г.[еорги] Атанасов. Той е напълно наясно за Йордан Венедиков и за Въло Маринов.

Поставих пред Начо [Папазов] въпроса за стаи за Центъра [по документация]. Насочва ме към Пенчо Кубадински. Та аз с Пенчо сам ще се оправя.

Заседание в Центъра [Единен център за подготовка на кадри по история].

15.I.1976 г. [четвъртък]

Както винаги през последния ден преди пътуване ми се паднаха две заседания: 1/ при Филип Гинев – заранта (планът за 1977–1978 г.). Тряб-

ваше да се съкращава – прехвърлил изворите в БАН. Защитих заглавието на [Елена] Стателова, а въпросите на външната политика да се съберат на едно място; 2/ в ЮНЕСКО след обяд – за предстоящата среща на балканските национални комисии.

16.I.1976 г. [петък]

По недоразумение самолетът [за Париж] тръгна вместо в 9 в 13 часа. Втората неприятност, с която ме посрещна Данчо [Йордан Пеев] – че проф. [Пуниша] Павлович тръгнал да протестира, защо сме искали в България Центъра за документация [СИБАЛ].

В пет часа вече имаше среща при Щулц за конференцията на [Жорж] Кастелан. Искаше да се избегне едностранното ѝ покритие в бъдеще и по-голямата ѝ европеизация. Предложих му как да стане.

Дръпна ме след това, за да ми съобщи, че Г.[енералният] Д.[иректор] чрез [Жерар] Бола е поискал обяснение. Натоварили [Неджудин] Бамат. Обясних му с две думи. Той ми каза, че това било буря в чаша вода.

17–18.I.1976 г. [събота–неделя]

Бяхме заедно с Илчо [Димитров], Милен [Семков] и Цв.[етана] Георгиева. Милен живее със самочувствието на особено даровит и борец за справедливост. Непримирим към другите. Фалшифицирал протокола с бележката на дъщерята на Бистра [Цветкова]. Писали ѝ 3.75, потвърден резултат от комисията, а той го поправил на 4.75. Направил го, защото е колега и за да ѝ спести излагането, както при бележката по български – със скандали, молби – вдигнали успеха на отличен. Бистра Цветкова обаче му устроила скандал, че не писали 6. И разправяла навсякъде, че дъщеря ѝ била гениална, но от завист ѝ намалили успеха.

Гледахме два не особено удачни филма – „Adieu Poulet“ и „Gras plan“.

19.I.1976 г. [понеделник]

Още заранта бях при Йованович и [Пуниша] Павлович. Изложих им фактите и им казах, че всеки опит за проваляне отива против Асоциацията и против взети вече решения. Поисках срещи с [Драголюб] Найман, [Хосе] Риго, Блад Химено, [Джон] Фобс. Посетих [Владимир] Степанек.

20–22.I.1976 г. [вторник–четвъртък]

При Д. Найман. Знаел е за случая, доколкото бил запитан дали е запознат. Щял да съдейства. Безпокои го положението на американеца.

Обяд с [Елени] Арвайлер. Другите срещи минаха добре. Подготвихме текстовете с [Шарл] Кечкемети.

Отидох в Alliance Israeltienne да проверят струват ли документите, които поръчваме.

Леда Милева излезе от болницата. Изглежда отслабнала, но се оправя даже с говора.

23.I.1976 г. [петък]

Даял ме покани на обяд. Иска подкрепа в изборите. Ресторантът отличен – индийски – на Шан-з-елизе.

Намериха ме [Димитър] Косев и [Димитър] Грива. Донесоха ми пакет за София. Можех ли да откажа.

24.I.1976 г. [събота]

Денят мина под знака на умората. Заранта отидох до „Лафайет" и купих на майчето машинката за пране на килими. Върнах се и цял следобед спах. Вечерта отидох на кино – гръцкия филм „Les comediens en ville" за периода от 30-те до края на 50-те години. Силен, но безконечно удължен. Останах удивен обаче от търпението на залата. Препълнен салон и нито един не извика, не възрази, не излезе. А беше дълъг – 4 часа. [Публиката] не бяха все гърци, много младежи имаше. Някои обаче си бършеха очите.

25.I.1976 г. [неделя]

Вали сняг. Но уговорената половин-дневна разходка се състоя. Отидохме до ул. „Armenais" 16 – гроба на Жан-Жак Русо. Исках още веднъж да изпитам очарованието на тези места, след като прочетох неговите „Изповеди". Но не така романтично, както есента. Той пише, че изпитвал рядко удоволствие да се разхожда по снега... Днес също имаше сняг – леко покрил земята, никаква красота. Може би тогава зимата е била по-сурова.

Отидахме и в Seulis – малко приятно градче с хубава катедрала. Демонстрация на ученички, които въртят пръчки по американски.

26.I.1976 г. [понеделник]

Започна срещата. [Франьо] Билян и [Шарл] Кечкемети дойдоха навреме. [Емил] Кондураки закъсня заради контракта си.

Не допущах, въпреки външно любезната форма, такава наглост и линия на отхвърляне на всичко, което идва от България. Ф. Билян възразяваше по неща, които би трябвало като професионалист и като човек заинтересован за нашия регион да приеме без колебание. Той се опита да

оспори необходимостта от създаване на „център“, от събиране на архиви и особено, разбира се, седалището да бъде у нас.

За преговорите, нюансите, разправиите и резултатите – трябва да се видят докладите, които ще напиша. [Емил] Кондураки се държа добре.

27.I.1976 г. [вторник]

Най-после подготвихме документи. Направих няколко отстъпки, за да се разбере, че нямаме нищо скрито. И същевременно му (на [Ф.] Б.[илян]) дадох да разбере, че те имат само една позиция – да излязат открито против България и балканското сътрудничество. Не е етично – една инициатива да се проваля, след като с еднакъв успех (при нас в случая субективният фактор е по-добрият, при тях – обективният) може да се установи седалището в България и Югославия. Нека се съревноваваме в издигането и осъществяването на повече балкански инициативи и да не си пречим.

28.I.1976 г. [сряда]

При [Джон] Фобс, зам.-директорът на ЮНЕСКО. Наистина този човек е разположен към нас. След като му казах за нашата заинтересованост и за трудностите, той ми обясни, че [Драголюб] Найман веднага поискал едва ли не да се свие или изхвърли проекта, за да няма трудности. Фиба поискал анкета, която завършила благоприятно за нас.

Опасява се от усложненията на 99-та сесия на Изпълнителния Съвет и на Генералната конференция в Найроби. САЩ не оценяват добре ЮНЕСКО, съдят едностранно, по отделни показатели. Той много иска да проявим твърдост по отношение на Америка, да ги заставим да преговарят. В тази насока той действувал. Но иска и ние да определим главните си цели и на тая плоскост да се водят разискванията, а не да се оставим да бъдем подведени от дребни спорни въпроси.

Обяд с Куевас Консиньо. Посещението в Мексико се очертава да бъде интересно. Поемат ни за две седмици. Той смята, че ще са достатъчни и 12 дена. Иска да бъде заместник Генерален директор.

Вечеря с [Филип] Долгих. След коктейла в Архивите. Смята, че особено много на CIA [Centre International des Archives] не можем да разчитаме. Препоръчва директните контакти. Съгласен е с хората, които набелязахме. Обещава пълно съдействие.

29.I.1976 г. [четвъртък]

Преумора страшна. Не успях да си отспя, въпреки изтощението. Почвам да се ядосвам на себе си, че сам си намирам работа, хвърлям сили, нерви, време, и понякога се питам ще получа ли една благодарност поне.

Отново срещи и разговори за книгата – с [Жорж] Кастелан, [Пол] Дюмон, Василиос Панайотопулос и т. н.

Вечерта с Мирчо [Арсов] от ЮНЕСКО. Внезапно усетих, когато влязохме в ресторанта, че с лявото око виждам едни постоянни петна. Кръвоизлив?

30.I.1976 г. [петък]

Посрещна ме Ана. Изморена, болна. Хванал я грипа, но не могла да легне. Владо [Соколов] имал силни болки – давали му опиати. Баща му и жена му били против – това го убивало, защото отслабвало съпротивителните му сили. Искат от Ана да се намеси, за да ги спрат. Намерихме бележка в къщи: „Д-р Върбанова, Владо пак излъгал лекарите и те му дали опиати." Трябва ли да се меси и усложнява последните дни на Владо? Какво му остава?

Донастинала и при погребението на чичо Кольо [Никола Гаврилов].

В къщи сме отново всички заедно. Елито не е добре с бъбреците. Пламнало е лицето ѝ. Ще стане комплекс у нея. Но решила да се омъжва. Изглежда, че съпротивата на родителите е преодоляна. Разбрали, че не е рускиня.

Заедно и не съвсем. Ана е в депресия. И болна наистина, и изморена, и потисната от болестта на Владо [Соколов]. Но заедно с това трудно свиква с мисълта, че сме сами. Децата вече не са деца. Създават свой живот. Ние сме все още задължителен и необходим аксесоар. Доколкото сме им нужни.

31.I.1976 г. [събота]

В Националната Комисия [за ЮНЕСКО]. Започнах да пиша изложението. След обяд се качихме на Витоша. Каква прелест! И каква нужда имаме да прекараме поне няколко дена. А не можем. Голямо напрежение от разнообразните задължения. Ана трябва да пази тези дни за отпуска през лятото и есента – за Мексико и Генералната конференция.

Помислихме, че трябва да разискваме с децата – да се включваме ли в нов строеж или не. Аз не искам. Мая има (със зестра дойде зетят). А нашият апартамент се дели на две. Въпросът е как ще се разберат тримата.

1.II.1976 г. [неделя]

Екскурзията пропада. Събрахме се да поговорим. Все пак Мая иска да бъде с нас – най-близка ни е по манталитет – на принципа на строгото разграничение на задълженията при разпределение на апартамента. Тя иска източната част. На Ели тази част ѝ се струва второкачествена. Но

очите ѝ светнаха при възможността да иде в самостоятелен – Енковия. Мая настоя ние да останем, където сме. Разговорът беше не досаден, не се прояви алчност у децата. Но Ана се разстрои – сетне ми каза, като че ли присъствувала на собственото си погребение.

Вечерта бяхме на театър – забавен спектакъл, пиеса от Зорин – за един мъж, който се сблъсква с различни превъплъщения на жени. Артистката игра отлично.

2.II.1976 г. [понеделник]

Тежък ден – Директорски съвет, срещи.

3.II.1976 г. [вторник]

Заговорихме с децата да направим една екскурзия с две коли през м. август. Ще бъде много добре – да видят малко страни. Ще гледаме да идем и в Испания.

Безсмислено заседание на Президиума. Т.[одор] Попов изпращат в чужбина.

4.II.1976 г. [сряда]

Още едно съвършено излишно заседание. Вел.[ичко] Добриянов пожелал да види как заседаваме и как е осъществен планът – т. е. как е изработен. Направихме информация. Изказаха се няколко души без никакви изводи и решения.

5.II.1976 г. [четвъртък]

Предадох текста на Н.[иколай] Минчев за [Петър] Младенов. Включен съм в групата по изработване на отговор на посланието на Тито като консултант – заедно с [Димитър] Косев и [Ярослав] Радев.

Изборът на [Асен] Калинков – забавихме се заради отсъствието на единия от рецензентите; трябваше да се смъкне от Витоша. Но изглежда, че научната стойност не е дълбока – това пролича от изказванията. Заедно с това още не е преодоляна инерцията – или по-скоро желанието да си служим с готови крайни оценки – по-рано изцяло отрицателно отношение към Балканските войни, сега изцяло положителни (Д.[обрин] Мичев).

В къщи Светомир [Иванчев]. Доволен, че е директор.

6.II.1976 г. [петък]

Отново в Банкя. Установи се кръвоизлив. Трябва да почина.

6.II.– 6.III.1976 г. [петък–събота]

Почти цял месец в Банкя. Условията за почивка са много добри. Наложих си всяка заран разходка – според времето – повече или по-малко дълга. Почивам не много – на обяд. Няколко часа четене и писане. Но не ми се събраха повече от три дни заедно, без да сляза. Поради това и многото задачи, чисто психогенно, не успях да смъкна налягането без помощта на лекарства. Но затова пък ми подейства веднага и се наложи да разредя взимането – през един и два дни. Всеки петък пристигаше Ана. Събота и неделя почти до обяд предприемахме големи обиколки. Първите дни имаше хубав сняг. През медицинската пътека до Вишката (падна лутане, докато я намерим).

Прехвърлихме се към една затворена котловина с двадесетина вили. [Илия] Кюльовски има на това място вила, както и братът на дядото на Енко, при когото отидохме. С месеци си живеят. Жената е арменка. Направила си е домашен уют. Явно обичат да си похапват, макар че всичко трябва да мъкнат отдолу, на раница. А е доста стръмно.

На няколко пъти дойдоха Хелен и Светомир [Иванчеви] и с тях кръстосвахме баирчетата над баба Яга и към Михаилово и Ловната резиденция.

Излизахме да се разхождаме и с Грънчаров (секретар на Окръжния съвет от Габрово). Заведе ни в с. Клисура – в манастирче. Една стара монахиня е останала и един младеж, който същевременно следва. Идва свещеник да служи молебен. Влязохме в параклиса. Още бе студено, никакъв външен човек. Попът отвътре, с обигран и силен глас пееше, младежът отвън пригласяше добре. Но дойде ред на монахинята. Няколко минути не можа да си нагласи очилата, гласът ѝ така трепереше и се прекъсваше, че не можеше да подхване четенето и пеенето. Ана не издържа и поиска да излезем. Много тъжна история с безпомощната старост.

В Клисура се оказа, че дядо Крум има място – неговият „Земен рай". Узнахме това от Коста [Тодоров] с Цеца, които бяха дошли с Паруш [Тодоров]. Посмяхме се доста с Паруш за конференциите. Наистина има образно мислене и по начало критична оценка. Не можеш да го подведеш. Нито да го подкупиш.

Дойде в Банкя – в Президиума – бай Г.[еорги] Ст.[анкулов]. Няколко пъти говорихме с него. Дойдоха и децата. Веднъж всичките. След това само Мая и Енко, отделно Върбан. С Върбан отново газихме сняг – тъкмо беше наваляло и всички страшно си измокрихме краката.

В София – ходих за лекциите всяка сряда. Веднъж останах и вечерта за 18-годишнината на Върбан. Отидохме в Дома на българо-съветската

дружба – на ул. „Шипка". За наш късмет една цяла група със заангажирана маса не беше дошла и ние седнахме всички заедно.

Веднъж се дигнах още в понеделник във връзка с отказа да се издаде паспорт на Мая. Уж всичко било уредено, а от КНТПВО [К-тет за наука, технически прогрес и висше образование] ѝ отказват, изпращайки писмо до СУ. Първоначално помислихме, че това бе общият отказ, както за В.[асилка] Тъпкова и другите. След това обаче се разбра, че се касае за „персонален отказ". За паспорта след намесата на Н.[айден] Петров [„Тайната"] се уреди още на следващия ден. Но Комитетът няколко дни не ѝ издава заповед, за да го получи. Още на 2.II. паспортът бе готов, а на 8-ми нищо. Тогава БАН даде заповед за вземане на паспорта, но от Комитета предупредили, че не бивало да заминава без оформена заповед от тях. Изпратили били писмо до ЦК. Ново напрежение. Отговорът от ЦК, че са дали съгласие, никакъв отговор. В петък, 13-и в Комитета не се е получило писмено съгласие. Не можах да разбера кой бе инициаторът и от кого се водеше тази истинска война на нерви. До последния момент тя тръгна без писмена заповед, с устно съгласие от събота заран, а билетът се извади в последния момент – в събота по обяд.

Доста работа имах и с Министерството: по Центъра – докладни бележки до П.[етър] Младенов; за ЮНЕСКО – направили ме отговорник на програмата. Имахме две заседания – с групата, т. е. Бюрото и в Колегиума. Трябваше да напиша и обяснителни бележки по пунктовете за AIESEE и Центъра [за документация и извори].

6–13.III.1976 г. [събота–събота]

В София. Многотомна история – докладът на В.[асил] Василев. Отчет за V том (написах още един параграф, остават ми два).

Защита на докторска дисертация на [Стефан] Радулов. Имаше интересни мисли в труда му, но не ги бе обосновал достатъчно, защото и рецензентите бяха критични (Й.[оно] Митев), а В. Василев по същество му направи отрицателна рецензия. Остро се изказа Д.[обрин] Мичев. Резултат – 8 „за", 14 „не" и „бели"".

Интересно е какви коментари ще предизвика този вот. Научният съвет на ЕЦИ [Единен център по история] чете морал на преподавател от АОНСУ и преподавател на БКП, че не може с лека ръка, без научна аргументация да се изменят възприети установки. Но дали няма да го изтълкуват, че мерникът е вдигнат спрямо БКП, макар че нямат основание, защото тук избрахме 4-ма професора и се защитиха 2 докторски дисертации по БКП.

Издигнаха за Димитровска награда „Балканският град" и общо дейността по балканистиката.

Отново се завърза възел около книгите на Николай Генчев – за антисъветска и антируска насоченост. Сам [Филип] Гинев се е заангажирал. Предконгресна диверсия или пак с някои неуместни изхвърляния Н. Генчев е дал повод за това? Мъчи се и си създава популярност с тези необосновани тези, които могат и да се възприемат, но трябва да се докажат. С това на практика затруднява общото развитие на историческата наука, предизвиквайки намеса отгоре. Казах му го още при изданието на труда му за Левски.

Илчо [Димитров] ми каза, че [Александър] Фол го бил оскърбил и след това му се извинил по повод на думите, че всичко за Н. Г.[енчев] било в ръцете му. Очевидно работата му е много напрегната и той вече не може да се въздържа. Отрази му се и неудачният избор за [Йордан] Венедиков. Във ВАК – само един глас.

14.III.1976 г. [неделя]

Разходихме се с Хелен [Елена] и Светомир [Иванчеви] до Панчарево. Ана страшно искаше да намери минзухари. Знам как се радва на всяко цветченце, което види. Но от двете страни на пътеката всичко беше обрано. А има гора на платото или от другата страна на Панчарево. Беше късно за там. И все пак открихме няколко минзухарчета, което достави истинско удоволствие на Ана.

15.III.1976 г. [понеделник]

На Мая не ѝ се вярва, че пътуваме. В Копенхаген ни посрещнаха. Настанихме се в хотел. И веднага плъзнахме по улиците. Обиколихме т. нар. Латински квартал – останали са къщи от XVII–XVIII в. Но тук е съсредоточен главно търговски живот – много и разнообразни магазини. Посетихме две къщи с изложби от производство на датски фабрики за порцелан. Влязохме в една модна къща за обзавеждане, наречена „Modern design". Купихме доста книги, на английски. Имаше разпродажба. И в чест на първия път в Лондон – вечеряхме в китайски ресторант. Подведох се по хвалбите на Данчо [Йордан Пеев] и другите и отидохме на „Naschville" – американски филм за възникването на Blue songs. Не ме плени – „доброто дете", което си позволява да краде с фалшив пистолет, заплашвайки хората, отдава обратно част от парите на ограбените пазачи на бензиностанции и смилява дори полицая, натоварен да го залови.

На другия ден разгледахме втория музей. (Първият, националният има от всичко по малко – праистория, викинги, малко класика, мебелировка и т.н.) Вторият е посветен на техния скулптор от края на XVII и XVIII в. Торнсвалден. Монументална скулптура.

Глиптотеката беше затворена. Работи от 12 до 3 часа. Изобщо музеите им са отворени не повече от 3–4 часа.

На летището срещнахме Хугино с жена си от Бордо. Пътувахме заедно, а в самолета се вмъкна и [Николай] Носов. Оказа се обаче, че багажът на французите не е дошъл и заради тях изтървахме автобуса. Взехме такси. Излезе по 18 крони на човек (6 крони = 1 долар), французинът прибра от всекиго дължимото без чувство на вина.

Вечерта ни водиха на прием в кметството. Модерна сграда в пълния смисъл на думата, с открити стълби и балкони във вътрешната страна, където се намират холовете. Започнало е строителството ѝ преди войната. През 1942 или 1943 г. е завършена облицовката на сватбената стая, като в нея, на дървените стени, са изрисувани всички видове цветя, които растат в Дания. Кметът с гордост ни показа в разположението на цветята очертанието V – Victory!

Мая направи впечатление с блузата си и изобщо – младо, приятно, но премръзна. Аз вече бях премръзнал в Копенхаген, бях излязъл без таке и ми изби един херпес. За Мая купихме една исландска жилетка, супермодерна, с къси ръкави, но тя не пожела да я сложи. С право, защото е за отгоре. Трябваше да ѝ взема още една за всеки ден. Ако успеем по пътя, ще е добре.

16.III.1976 г. [вторник]

Aarhus (Архус). Вторият по големина град. Заседаваме в музей на къщи, пренесени и отново построени. Може би около 30. Изтъкна ни се една особеност в жилищната архитектура на Дания. За разлика от немците, те разполагали къщите си по дължината на улицата, а не с фасадата. Обиколихме няколко къщи. Някои от тях са наистина големи, с невероятно много стаи. Използували са се и за музеи на различни вещи и предмети, а някои просто са обзаведени с мебели от различен произход, но горе-долу от една епоха.

Заседанията. Решихме въпроса с ръководството. Има някакво противоречие между индивидуални членове и комисии – при гласуването комисиите имат два гласа. Но комисиите се получават механично, щом двама души от една страна са членове на голяма комисия. Не стана нужда да се гласува с вот, тъй като ръководството бе преизбрано, с нов председател – Томас Рийс, датчанин, на мястото на излезлия Верканен. Но статутът ще трябва да се модифицира. Аз представих Мая. Тя малко се нацупи, но сетне ѝ стана приятно, защото почнаха да ѝ обръщат внимание не само като на придружаващо лице, но и на самостоятелен научен работник.

Обядът бе отличен. Един „Бьоф-Строганов“, но с такъв сос, че всички изразиха голямото си задоволство. Дори белгийката ми призна, че много ѝ говорили за лошата немска кухня в Дания, но била поразена от разнообразието и апетитността на това, което ни предлагат.

Обиколката в града се изчерпи с посещението на една църква, тъй като катедралата се оказа закрита, и на разкопките, направени под една банка. Интересни бяха последните, защото видяхме крепостния насип на селище от X век, от времето на викингите. Имаше и викингско жилище, вкопано в земята, с дъски и греди, обаче не хоризонтални като руските, а поставени вертикално.

Премръзнали, 7–8 души се отбихме да пием чай. Мая се залепи към англичаните или по-скоро те я приеха като своя. Особено [Джефри] Мартин. Държи се трогателно мило към нея. Неговата задача не е лека. Възложили са му да превежда и той трябва да внимава двойно – да записва и резюмира френски текст и говор. Вечерта го болеше глава, затова и тръгнахме малко по-рано, пешком, без да дочакаме автобуса.

17.III.1976 г. [сряда]

Започна обиколката. В автобуса съм до Ник.[олай] Евг. Носов. Той може да контактува само с поляци и отчасти с чеха. Естествено предпочита с мен. Мил човек иначе, скромен, държи се строго в научните рамки. Кандидатствал е за член-кореспондент – не му достигнали 2 гласа, а на [Виктор] Рутенбург – 1 (срещу [Зинаида] Удалцова). Близък е на [Евгений] Жуков и разчита на него.

Най-напред се отбихме във Фредерича – град-крепост. Посрещна ни началника на гарнизона. Дребен офицер с английско чувство на хумор, възпитан в английските колонии, както се изрази Дж. Мартин за неговия цветист хумор. Неколкократно предизвика смях с начина, по който представяше нещата. Трябвало веднъж да издържат обсадата на датчаните, но те вместо да се сражават срещу защитения вал, предпочели да го заобиколят откъм незащитената страна покрай морето. Един от комендантите се заклел в честта си, че ще унищожи всички немци, които се опитат да преминат. Разбира се, немците минали и отминали крепостта. „Те бяха толкова много, че нямаше физическа възможност за унищожението им" – това било оправданието му. Преди идването на датчаните Фредерича било славянско селище (дали точно на това място или срещу него – не запомних). Но славянски селища, установени исторически и напоследък археологически, ни посочиха на много места. В Оденза също, а Любек, откъдето датчаните са взаимствували много за своята църковна архитектура и градостроителство, до XII в. бил славянски център.

Заведоха ни и до плажната ивица. Приятно място. Спокойно, тихо. Както ми говориха самите датчани, те не давали израз на чувствата си, наложили си външна въздържаност, никакво бързане. Редовни почивки след работа и уикенда. Интересно е да се знае процентът на инфарктите и инсултите в Дания.

Стигнахме в Swenborg. Настаниха ни в хубав хотел, а кметът с няколко съветници ни даде разкошен обяд с меню от рибни деликатеси. Всеки си взима колкото и каквото си иска. Н. Носов, Мая и аз се настанихме на една маса, която беше заета от жената на Т. Рийс и трима съветници – фабрикант, жена-вдовица на фабрикант (с щръкнали зъби) и още един нотариус или нещо подобно. Отначало разговорът тръгна трудно, но постепенно се оживи и преминахме към любезната размяна на адреси, и пр. Мая чула датчанката да казва (или ѝ казал асистентът датчанин), че тя молела да не я слагат да сяда само със съветския или българския участници. А след това отишла при [Филип] Волф да ни хвали какви приятни хора сме.

Обиколихме градчето – наистина приятно. Тук узнахме, че в Архус имало ресторант или хотел „Варна“.

Състоя се заседание за уточняване на програмата във Варна и обща дискусия върху проблематиката. Хубаво впечатление ми направиха поляците – изказаха се критично, макар и внимателно.

18.III.1976 г. [четвъртък]

Отново на път през много красиви места. По обяд стигнахме в Odensee. Разгледахме катедралата, показаха ни къде са открили остатъци от викингско селище и ни заведоха към музея и къщата на Андерсен. Музеят е модерен, с щандове за книгите, преведени в цял свят и една куполна стая с нарисувани моменти от живота на Андерсен. Например как държи изпит за бакалавър. „Не изглежда щастлив“ – подхвърли Дж. Мартин, защото Андерсен наистина изглежда жалък. Може би наистина да е нямал самочувствие по това време. На българския щанд имаше само едно или две бледи издания. Нима нашите не можаха да им изпратят по един екземпляр от луксозните издания?

Не се знае коя е родната му къща. Тук е бил пролетарският квартал, но сега къщите се реставрират с вътрешно модерно обзавеждане и както ни обясни шефът на музея, тук се настаняват хора над средното ниво.

Обяд в университета. Създаден преди десетина и по-малко години. Функционален и безличен. Обяд със сандвичи и бира и отново на път с ферибот. Духаше доста и влязохме да пием чай с Джефри Мартин. Той се привърза към Мая и тя към него. Безусловно той е един от най-приятните хора. В Копенхаген стигнахме рано. Имахме време да се отбием и посетим катедралата, където са погребани датските крале и да видим залива, където викингите направили бараж от своите кораби. Оттам са извадили кораби, които биват реставрирани. Вечерта в Ратхауза. Пак в залата за свободен церемониал, но по стените са нарисувани разни сцени от саги с доста трагични и даже жестоки решения. Мистиката я има в миналото, но има ли я днес, не може да се разбере.

Обиколихме пак с Дж. Мартин „латинския квартал". Спретнато място, хубави витрини, доста движение, но се намираш в търговска обстановка. Не е Париж с неговите кафенета, където човекът става център на разглеждане, а не стоката по магазините.

19.III.1976 г. [петък]

Бързо купихме жилетката на Мая и се върнахме в хотела, за да бъдем в 10 часа при Музея. Забравихме, че той се открива в 12 часа. Остана ни време за малка разходка, отбихме се в книжарницата, изпратихме Дж. Мартин и се върнахме, за да бъдем навреме за колата от посолството. [Веселин] Беломъжов си показа човещината, без да се срещнем. Обясни, че бил много зает.

С нас дойдоха две специализантки – на Л.[юбомир] Желязков и Т.[ашо] Ташев. Отидохме до Елсинор – Кронборг – Хамлетовият дворец. Всъщност Хамлет не е бил никакъв принц, може би някакъв викинг? Шекспир е откраднал идеята и със своя гений я е пренесъл в други условия, придавайки ѝ достоверност, и то такава, че даже и датчаните вярват в Хамлет. Дворецът е голям – ренесансов. Към двора, част от фасадата, до известна степен стълбището, напомнят архитектурата на Франсоа I (Шамбор), но доминира плоската фасада. Величествена е със своите мащаби и студенина. В двореца се помещават няколко музея – морски и др. Обзаведени стаи има много малко, и то с мебели от различно време и различен произход. Страшни са подземията, използувани за казарма. Казват, че без два литра алкохол премръзваш. Просто се питам как са живяли – напомня крепостта в Бърно.

На връщане се отбихме в Музея за съвременно изкуство. Интересна постройка, в парк. Следва извивките на терена. Обърна ни внимание арх. Босева за този музей. Освен интересната живопис – от различни течения плюс най-последния, рисунки с надписи, като фланелките, китайци дефилират на Червения площад, различни стратегически и тактически игри и др. – попаднахме на изложба на Хенри Мур. Цял час разглеждахме, без да усетим времето. На няколко места бяха дадени и рисунките, които е правил, преди да стигне до своята стилизация и обобщена скулптурна фигура. Понякога тя обхваща две положения, например на крайници. Видяхме и знаменитото момиче на камък, покрай брега на пристанището. Бяха му поднесли цветя. Много хора стояха наоколо. Наистина създава настроение.

Вечерта отидохме на кино. Английски филм – заради артистката. Отегчена жена на знаменит мъж – автор на романи (Майкъл Кейн). Тя – К. Джеркинс или нещо подобно, се влюбва в един авантюрист. Изобщо, „романтична англичанка". Мая изтърва „3-те дни на Кондора" – невероятно силен филм.

20.III.1976 г. [събота]

В Хамбург. Обадихме се на [Клаус-Детлев] Гротхузен. Дойде да ни вземе с кола. Цял час път от летището. Заведе ни в един ресторант на обяд, оттам у дома му.

Следобяд се разходихме. Но бе много студено. Половин час не можахме да се размразим в една сладкарница. Вечерта шофьорът на автобуса ни изхвърли 2–3 спирки след мястото, където бяхме настанени. Повече от час обикаляхме, докато намерихме Rissen. Няколко леки постройки с малки стаи за по един човек и към всяка сграда по една зала за конференции (30–40 души). Отдалечен от града, човек неизбежно трябва да заседава. В центъра на града има друг комплекс от сгради – „конгресен център" с всички удобства, но е много скъпо.

21.III.1976 г. [неделя]

Късно през нощта ни чукна [Юрий] Петросян. Шумен, радостен. Целият преди обяд докъм 6 часа обиколихме няколко магазина и накупихме дреболии. Така сме напълно свободни. Доста хора, около 20 души, бяха вече пристигнали. Пристигна, макар и по-късно, и [Франьо] Баришич. С него имахме продължителен разговор. Бил критикуван, че нищо не правел и му наредили да се обяви против, ако се постави въпроса за седалището [на СИБАЛ] в България. Пред мен призна, че позицията им не е справедлива, но много моли да не избързвам, за да осъществим постепенно проекта. Заяви ми, че е поставен пред дилемата да си подаде оставката.

Най-напред отстъпи за статута. Посочих му, че никъде не се говори за София, че не можем без принципна поддръжка. Казах му, че според обстановката ще поставя и въпроса за свикването на деловата среща в България. Той се противопостави, но не докрай, ултимативно.

22.III.1976 г. [понеделник]

Легнах късно. А през нощта се събудих и написах един вид протокол с три пункта: 1/ че одобряват направеното досега и приемат статута по принцип; 2/ prends–note – предложението на НБ и БАН за създаване на Центъра; 3/ упълномощават ме да продължа работата.

[Шарл] Кечкемети изложи добре какво е сторено. Реакцията на турците и на [Апостолос] Даскалакис – повече от положителна – спечели аудиторията. И колебаещия се отначало [Агостино] Пертуси прочете предложението за протокола. [Франьо] Баришич подскочи, но не се реши да реагира. Аз го задържах, като му казах, че през юни ще дойда в Белград. Другите въпроси минаха по-леко. След обяд за конференцията пристигна Ердман, председател на Международния комитет на историците. Мая направи блестящо впечатление и с доклада си, и с езика си. Само много бърза.

24.III.1976 г. [сряда]

Обиколка из града с автобусите. Тържествен обяд в кметството от тукашния Сенат. Присъствуваха и чуждите консули. Речта на помощник-кмета и депутат-либерал бе политическа. Наложи се да импровизирам. Но мина всичко добре – очевидно хората от Асоциацията бяха доволни. След това ни водиха из пристанището. Наистина грандиозно.

25.III.1976 г. [четвъртък]

Цял ден конференция. Интересно е, защото докладите не са много и това облекчи дискусията. Но се отказах от обобщение, защото имаше не толкова разнобой, колкото различен подход и специално голямо внимание се отдели на XVII в.

26.III.1976 г. [петък]

Преди обяд – заключително заседание на Международния комитет. R. Syme си подаде оставката. Избрахме [Клаус-Детлев] Гротхузен. Освободихме [Халил] Иналджък. Турците ще ни изпратят имена. [Енвер Зия] Карал не иска, защото е възрастен – след 1 год. прави 70 г. След делово обсъждане мина и тематиката на бъдещия конгрес.

След обяд напразно слязох в града, вместо да си почина. Едва издържах 1 час в музея. На заключителното заседание си припомнихме за Рене Майо. Казах няколко думи затова, което сме осъществили и това, което предстои. Похвалих Кл.-Д. Гротхузен.

Прием, този път в Rissen от ЮНЕСКО. Пак слово, но и яденето беше добро. Защото през останалите дни ни хранеха с количество без качество. Кл. Гротхузен накара [Апостолос] Даскалакис да плати за жена си.

27.III.1976 г. [събота]

Половин ден за последни покупки. Хубав музей на изобразителните изкуства – специално майстор Бертран, немски импресионисти.

28.III.1976 г. [неделя]

Интимен разговор с [Емил] Кондураки. Оказва се все по-възможно да се работи с този човек. Неговото собствено положение в Букурещ не е от най-леките. Взимат връх крайни националисти – [Дину] Джуреску, [Михай] Берза.

Обяд – специално внимание от Кл.–Д. Гротхузен. Води ни в един голям ресторант и у тях.

6.IX.1976 г. [понеделник]

София. Посрещнахме Панайотис Канелопулос – гост на БАН, дошъл да покаже и направи политически жест в полза на България. Старец, не толкова на години, колкото на вид – кожата на лицето и ръцете напълно износена, на петна. Но походката стегната, върви изправен, не влачи краката си, само ги повдига малко повече. Очевидно не вижда много добре и стъпвайки отвисоко и право иска да избегне някои по-малки препятствия. Очите живи – замъгляванията не отслабват силата на погледа му. Настанихме го в резиденцията в Панчарево. На летището, без да става още дума за програмата, П. Канелопулос сам заяви, че посланикът Г.[еорги] Петков му прочел програмата, която предвиждала полагане венец пред мавзолея и среща с др. Т.[одор] Живков на следния ден. А ние знаехме, че Т.[одор] Ж.[ивков] специално на 7-ми не можеше да го приеме заради рождения си ден, на 8-ми щеше да бъде във Варна за откриването на моста, а след това е 9-ти и 10-ти септември. Може би на 11–12-ти – събота, неделя. При това МВнР не бяха нищо направили и оставили грижата на [Ангел] Балевски. А А. Балевски без МВнР нищо не можеше да направи, защото не може да поеме отговорност за целесъобразността.

Изключителна личност. Един от най-уважаваните в Гърция. Жалко, че отказал да стане президент.

[продължава на същия тефтер без дата]

СИБАЛ

Предварителният разговор продължи до среднощ за определяне състава на Бюрото – [Бедретин] Тунджел, [Емил] Кондураки, [Георгиос] Курнутос и аз.

Искаше се голяма маневреност, за да не се противопоставят и същевременно да се ангажират в работата на CIBAL.

[Амаду Махтар] М'Боу

Съпровождах го при Ст.[анко] Тодоров, П.[етър] Младенов, на обедите и вечерите. Говорихме доста. Направи му впечатление нашата непосредственост, че нищо специално не поискахме, че скромно си оценяваме възможностите, та той сам на няколко пъти декларира, че ние можем да разменяме опит не само с развиващите се, но и с развитите страни.

Посети сградата на СИБАЛ. Хареса му. На връщане за Париж му говорих малко за македонския въпрос. Изглежда разбра кои са причините за югославската реакция. Казах му направо, че [Драголюб] Найман пречи. На връщане той обърнал внимание, че недоразуменията били на „сектора“, не на Д. Найман. Че целият въпрос зависел само от сектора. Доколко е така, ще видим.

24.X.–29.XI.1976 г. [неделя–понеделник]

XIX Генерална конференция на ЮНЕСКО в Найроби, Кения

1. Пристигнахме на 23 октомври [събота] рано заранта. Стаите още не бяха свободни. Трябваше да чакаме доста, но момчетата при приемната са усмихнати и подчертано вежливи без никакво подмазване.

Наобядвахме се хубаво – на тумбак. Опитахме тяхната „импала" – вид сърна. Чудесни десерти. Посетихме и сградата за конференции. Голям комплекс и все пак недостатъчен да побере различните комисии.

В неделя заедно с поляците предприехме първото „сафари", на югоизток по Rift Valley. Видяхме праисторическо селище, т. е. достатъчно натрупани дялани, изгладени камъни и кости.

Самата долина е крайно интересна – с отвесни брегове, като дълъг няколко десетки км проток. Казват, че така е било и Червеното море. Смятат, че с време и тук ще нахлуе океанът. Сега обаче е суха, слабо залесена и почти незаселена долина. Срещат се колиби на масаи с мършав добитък наоколо. И доста остатъци – кости и цели трупове – така просто на полето и на пътя. Отначало мислехме, че са само жертва на хищници. По-късно видяхме, че и масаите убиват животното, за да използват бликналата струя кръв за питие, което се получава от смес на мляко с кръв. Одират животното заради кожата и вземат малко нещо от месото. Трупът оставят на хищниците.

Видяхме цяло езеро с естествена сода, за преработването на която са построили завод. Искахме да влезем в един клуб с басейн за техни строители, едва ни пуснаха след разправии. Една кенийка завършила висшето си образование в Полша и работела тук като лекар – поддържала връзки с полското посолство.

2. Избраха ме за председател. Предоставиха ми стая. Хората от секретариата са симпатични. Улд Али – алжирец; Маасе – американец, прекръстен на „cheef Маас". С другите двама – Перно-Лимос – каталонец, женен за германка, и принцеса Февзие Хейри Османоглу – се сближих по време на екскурзията в Амбосели. Цяла седмица проучвах материалите. Приготвих си встъпително слово. Почти всяка вечер имаше приеми.

Много сериозни въпроси поставя Генералната конференция тук. Западните страни са се подготвили за максимални победи – включването на Израел в европейския регион, минимално предупреждение без обсъждане на въпросите на окупираните територии и Йерусалим, решително отхвърляне на декларация за свободен достъп на народните маси до културата, за информацията, двете съветски декларации за разоръжаването и за науката и културата, и т. н.

Първата среща имахме с алжирския министър. Изключително способен и енергичен млад мъж. Явно искаше да постигне обща стратегия на арабските и социалистическите страни. Но се сблъсква с пасивността и

нежеланието на арабските страни да удържат позициите на XVIII-та Генерална конференция – Израел извън регионите и осъждане на окупираните територии и за Йерусалим. Пожела с помощта на социалистическите страни да се запазят позициите, като ние се опитаме да изнесем битката. Тогава го попитах – готови ли са да платят 30 млн. долара, които американците не ще искат да внесат? „Защо ние? Нека социалистическите страни платят" – бе отговорът. „Но ние не сме отстоявали и не беше наше искането Израел да остане извън регионите. Просто се солидаризирахме с вас, както ще направим и сега, ако имате ясна позиция" – му отвърнах. Но му доказах, че обективно от неприемането на Израел загуби не само ЮНЕСКО, но морално претърпяха поражение и арабските, и социалистическите страни, защото Израел от агресор се превърна в жертва и дирижираното обществено мнение, но все пак обществено мнение, взе негова страна.

Тогава те, министърът и [Ахмед] Дераджи, поискаха да им помогнем по един технически пункт – комитета по редактиране et conciliation – да се забави неговото формиране, за да имат време да изяснят позициите си и поставят условията си. Успяхме да удържим цяла седмица, което позволи на алжирците да постигнат единство, но с допускане на Израел в региона и осъждане, макар и меко, по другите пунктове. Цената обаче бе поемане на ръководството на арабската група от Саудитска Арабия и Египет, заедно с Йордания. При тези условия и [Амаду] М'Боу се съгласи да води тази игра. Очевидно и САЩ внимаваха да не заемат крайна позиция, защото за тях най-изгодният съюзник е Саудитска Арабия, особено в навечерието на решението на страните-производителки на петрол за нови по-високи цени.

В продължение на една седмица проучвах материалите за образованието и културата, устроихме срещи със Секретариата. Всъщност едва сега видях истински хората – едно, защото в И.[зпълнителния] С.[ъвет] идваха само шефовете, друго, защото тук никой няма къде да иде и цял ден се върти в Конгресния дом на Найроби. Построен с размах от [Джомо] Кениата, носи неговото име. Най-интересното в този дом не е високата кръгла кула, където са разположени работните помещения. На последния 28-ми етаж има въртящ се ресторант и една зала, с остър купол, доста грозничка отвън, много неудобна отвътре – като аудитория, в която трудно се различават хората и от много места не се вижда трибуната – на всичко отгоре не озвучена, та трябва да се слуша с апаратчета при лошо предаване. ([Владимир] Степанек си беше взел бинокъла, за да открива делегатите, които искат думата.) Всъщност само куполът, гледан отвътре, е много красив, благодарение на умело използвана резба.

Дворът е голям – за представления, манифестации и приеми. С внушителна скулптура на Джомо Кениата.

Самият Дж. Кениата го видяхме при откриването. Събраха ни в една друга голяма зала, която побира поне 2000 души. Кениата влезе – голям,

едър, натежал възрастен мъж, но с изключителен глас. Говори и изведнъж запя. Обърна се към публиката и помоли след знак, който ще даде с размахване на опашката (символ на власт), може би от пера, а не от косми, и се провикна „харамбе", да извикаме и ние „харамбе". Било като „хелоу". Всъщност езикът им е силно повлиян от арабски думи, напр. Uhuri – най-големият им булевард сега – арабското влияние проникнало там откъм брега, където и досега има арабско население и цели градчета. Но изглежда и откъм север и североизток. Видяхме и някои танци на различни състави. Но бедни танци. Жените само се друсат, а мъжете наистина показват сила – уморително подскачане полуприведени, но много еднообразно. Пяха ни и песнички, възхваляващи Дж. Кениата, като псалми.

Първите дни използувахме, за да се видим със социалистическите страни. Оказа се, че ние сме най-неподготвени – т. е. нямаме изработена тактика, съобразно условията, че Генералната конференция се провежда в африканска страна. Стигна се до остра критика (аз не бях на срещата) особено от страна на виетнамците и отчасти кубинците. [Николай] Земсков изглежда разбрал положението и наредил на място – [Николай] Канаев за зам. постоянен представител на [Александър] Пирадов.

Имах и няколко продължителни разговори с [Леон-Луи] Боасие-Палун и [Дуду] Диен – сенегалците, дясна ръка на А. М'Боу. Б. Палун е от Бенин (бившето Дахомей). Умни са и знаят какво искат. Опитах се да им докажа, че нямат интерес да се обяви тази Генерална конференция като пълно поражение за социалистическите страни. Тяхната капитулация пред западните страни ще бъде добре дошла за тези, които след това ще търсят реванш – „chaque défaite demande la revanche".

В края на краищата африканската група съумя да постигне балансирана конференция, от която всички получиха по нещо. М'Боу се превърна като нещо от рода на дядо Коледа. Но това стана не без борба и не без натиск. В два случая българската делегация изигра решаваща роля:

1. По резолюцията за науката и културата. Съветите бяха предложили една резолюция, подготвена по-скоро като декларация. След като преди около 10 години е била приета декларация за културата, това се видя нескромно на западните страни. И, разбира се, дадоха бой. Създаде се обстановка за отхвърляне, щеше да пропадне, тъй като развиващите се страни направо решиха да се въздържат. Добре, че представителят на ГФР, който беше porte-parole на западните и се изказа пръв, предложи разглеждането на въпроса да се отложи за XX Генерална конференция. Но когато видя настроението, че съветското предложение има реални изгледи да бъде отхвърлено, изпрати ми писмено предложение – „въпросът да се разгледа изобщо от ИС" – т. е. да отпадне от дневния ред на 20-та Генерална конференция или да трябва отново да се води борба. Притиснах го, че се касае за две различни предложения, че всички изказали се подкрепят първото предложение и западният немец изтегли второто си

предложение. Съветите специално ми благодариха, защото се бяха примирили, че изобщо няма да мине тази резолюция.

2. По разоръжаването. Съветите очакваха, че поне ще се отложи за XX Генерална конференция Това стана максималното им искане. Но след завършване на заседанието социалистическата група констатира, че всичко отива към отхвърляне. Вечерта Леда [Милева] ме помоли да говоря с Л. Боасие-Палун. М'Боу беше дал прием на Бюрото на Генералната конференция. Видях се с него, говорих му и го убедих, че въпреки неудачната форма, ако се намеси и предложи да се отстранят спорните параграфи, ние ще приемем всички промени, стига да има резолюция по разоръжаването. Казах му, че при създадената обстановка това ще бъде жест, който ще даде основание на социалистическите страни да смятат, че са постигнали това, което можеше най-много да се постигне.

Той прие. Казах на [Александър] Пирадов, че трябва да се съгласим на промените.

Заранта Леда [Милева] пак уточни това, което Л. Боасие-Палун предложи да отпадне и след като Боасие-Палун се изказа от името на африканската група. Безапелационно мина. Радостта беше голяма!

Но Л. Б.-Палун веднага поиска да проявим известна гъвкавост по въпросите на комуникациите. Там западните проявиха много голяма чувствителност. Намерих [Леонид] Кутаков, обясних му положението.

Председателството ми мина много добре. Беше трудно в началото, защото [Сиома] Тангиян (съветският зам. директор) беше за пръв път на Генерална конференция в новия си пост. Двама от соц. страни! – при това най-голямата програма – образованието, и най-идеологическата – културата и информацията. Разбира се, два-три въпроса от информацията бяха прехвърлили в III комисия.

Леда [Милева] се разчупи, мисля, не толкова от встъпителното ми слово, което направих кратко и ясно, за късогледството, колкото от една забележка откъм Секретариата, на която отговорих и една шега към залата. От Секретариата поискаха да ми поставят условия как да давам думата, да въведа ограничено време на изказване още от самото начало, на което аз отговорих без да забележа, че микрофонът е включен и залата слуша, със слушалки разбира се. Отказах да взема решение, преди делегатите да се произнесат. Тяхно е суверенното право да решат колко ще се изказват.

Не след много [Бедретин] Тунджел взема думата, поздрави ме и изрази пожелание да се говори по 3 мин. Разбира се, не се прие, но това мобилизира говорещите и се получи средно по 5 мин., но пък говориха около 60 души.

По едно време трябваше да попитам събранието да вземе решение отново по настояване, мисля на Б. Тунджел или някой друг. Отговорът – мълчание. Развих отново алтернативата и попитах: „Silence? Mais silence ‚oui' ou silence ‚non'"? Казал съм още няколко думи, които се разнесоха

бързо. Бяха започнали още първия ден с „retard“. На Бюрото на Генералната конференция възразих по този случай, като поставих въпроса – „en retard, mais par rapport à quoi?“, и т. н.

Не съм с голямо чувство на хумор, мисля, че известни заложби, ако съм ги имал, не получиха развитие, дори напротив, инволюираха. Но тук някакси ми провървя. На два–три пъти ми дойдоха думи и изрази, с които спечелих аудиторията и ме обявиха за най-добрия председател, който са имали. Идваха нарочно на заседанието.

Най-широко разпространение получи забележката, която направих на англичанина за панталоните, защото я подхвана и пресата. Изглежда съм се смял много заразително, защото цялата зала се веселеше.

Както и да е, важното е, че дори югославяните дойдоха и ми стиснаха ръката и ме прегърнаха за председателството: „Нищо, че си българин“. А бяхме се остро карали преди това.

Трогателна беше реакцията на събранието, когато трябваше да напусна заседанието, защото загубих гласа си, някакво възпаление засегна доста делегати. Съвършено спонтанно започнаха да ръкопляскат. Казаха ми, че не си спомнят нещо подобно. Но днес, 29.XI.1976 г., беше наистина трогателно.

Върнах се от Malindi със самолет. Но секретарката ми беше препоръчала да пътуваме с влак. Аз обаче, след като поръчала билета, отидох в агенцията и го смених и на връщане със самолет. А през нощта влакът, който пътува от Момбаса за Найроби катастрофира – четири вагона разбити, няколкостотин ранени, последните два вагона само остават цели. Там се намирали хората от ЮНЕСКО.

Влизам, посрещнат ме развълнувано, но аз още не разбирам цялата работа добре. Като ми казаха, че че Г. Дар се разтревожил, отидох веднага на пленарното заседание и видях сълзи в очите на [Джон] Фобс. Издърпаха ме на трибуната и взеха да ми стискат развълнувано ръката. Тръгнах да излизам и ме посрещнаха [Мария-Луиза] Паронето-Валие, [Ахмед] Дераджи, Любчо Драмалиев, прегръщат ме, целуват ме, та и аз се развълнувах. Дълго не можех да се успокоя. М.-Л. Паронето-Валие ми вика – „Mais on vous aime, ici“ – и мац, по бузата. Поляците, съветските хора, бразилеца, [Жозеф] Ки-Зербо, и т. н. Цял ден идваха. Та отгоре на това ме целуна и черната Нефертити, представителката на Либерия в ЮНЕСКО. Този път и преди това още веднъж, когато ми връчваха диплома и медала на ЮНЕСКО. Така ме изненада, че се объркахъ, но трябва да призная, останах доволен и побързах да се похваля на Леда [Милева]. В края на краищата от нашите никой не пострада. Взеха да ми говорят – „la Providence“. Всъщност, като размислих, въпреки че беше два пъти по-скъпо, реших да си отспя и малко ме беше страх от забавяне поради дъждовете. Първите съобщения дадоха 12 убити и около 400 ранени.

Много разправии имах с югославяните за CIBAL. Та усложни малко работата и [Евангелос] Кофос, едно реакционно момче, свързано с [Апостолос] Даскалакис. Накрая всичко се уреди.

Имахме и три нощни заседания. Обърнах внимание на Секретариата, че по най-съществените въпроси остава най-малко време – С/4 и С/5. Попитах ги – като изказах мнение – не би ли могло да се започне с обсъждането на програмните въпроси и тогава да се отиде на обща политическа дискусия или поне да вървят успоредно? Допадна на А. М'Боу.

В Бюрото на Генералната конференция, след като докладвах трудностите, възникнали по повод резолюции с бюджетни искания (а бюджетът бе гласуван и всяко искане трябва да се придружава с отбелязване откъде да се намали или съкрати), представителят на Непал поиска една специална резолюция, която се поддържаше от Сенегал – да ѝ се гласува увеличение. Достави ми удоволствие именно на Сенегал да наложа най-напред режима на отказ, който трябваше да прилагам за много различни резолюции. Особено упорито и нахално се държа [Мишел] Ван Усел (Белгия) за „Мудра", балетното училище на Бежар, но изнесох цялата битка сам. По-късно ми донесоха коментари: „Бе той бил знаел и цялата процедура много добре."

Само веднъж проявих сантименталност. Едни заявиха, че заминават вечерта и поискаха тяхната точка да мине напред. Сторих това, но когато работата се запече и видяха, че ще загубят (равни гласове „за" и „против", което изисква прекъсване на заседанието за 5 мин., обявяване на ново и провеждане на ново гласуване) представители на ЕИО изведнъж поискаха да се отложи с 48 часа.

„Ordre, contraordre, desordre" – казвал Наполеон.

Много мило мина тържеството при съветското посолство в петък. [Александър] Пирадов с обичайната си лекота и източни хвалби превъзнесе Леда [Милева], без да държи сметка, че там бе [Евгения] Красовска, която сега влиза в Изпълнителния съвет. Леда успя да излезе от положението ловко.

Пътувания имах няколко:

1. Амбосели – пренощувахме в резервата – стаи с пълен комфорт, в подножието на Килиманджаро. Красота необикновена. Сутринта обикаляхме да видим зверове – две лъвици и малко лъвче, носорог, много жирафи – никога не съм мислел, че това е толкова грациозно животно, така елегантно се движи – зебри, стада слонове – от най-мъничета до грамадни, всякакви биволи, гну, газели, че и един носорог, който в израз на презрение се обърна към нас и изля невероятно количество вода.

Силно и тъжно впечатление прави изсушаването и превръщането на една широка ивица от около стотина км земя в пустиня. Някакво климатично явление, което се наблюдавало по цялото земно кълбо около екватора, на юг.

2. Вече сам с италианците отидох до Нгоро-Нгоро в Танзания. Най-напред със самолет за 9 души прелетяхме няколкостотин км над „Rift Valley“. Внушителен изглед – дъно гладко в сравнение с издигнатото плато със стръмни брегове от двете страни и някъде доста високи хълмове и планини. Но пак се виждат различни нива, като че ли са текли реки. Не си спомням много добре, но като че ли нещо подобно видяхме, когато летяхме в Египет.

Стигнахме до езерото Маняни, много красиво, с хубав хотел. Оттам нататък ни пое джип. Паронето-Валие ми обърна най-напред внимание колко е обработена земята, колко приветливи са хората. Разказа ми, че това е единствената страна в Африка, съобразена с африканските условия, където именно селското население е увлечено в работа и преустройство. За разлика от Кения, където главният приходоизточник е туризмът (сафари) и разликата между столицата и страната е колосална и несъизмерима. На Найроби могат да завиждат много европейски градове – великолепни сгради в центъра, добре оформени магазини, всичко има в тях, по-нататък идват отделните къщи на по-заможните в паркова обстановка. Не случайно мнозина гледат да живеят в Кения. Особено англичани. Държат някои икономически позиции, служат в авиацията, заемат и други служби. Търговията е в индуски ръце. Черните сега се включват във всичко. Разправят, че просто се изменили след извоюване на свободата си, станали усмихнати, весели.

Двете българки, с които на два-три пъти се срещахме, не могат да се нахвалят. Едната (Тодорова) е жена на специалист, който вече четири години живее в Кения. Очевидно е много доволна, ходи да играе в определени часове бридж в хотела, където и ние отседнахме, плува в басейна, гледа си дъщеричката. Другата, бая грозничка, е лекарка, омъжена за кениец, който завършил медицина във Варна. Имат обаче рядко хубаво дете – момиченце на 11–12 години. Не можах да се въздържа да не си пъхна ръката в косата му и да я дръпна. Невероятно пухкава. Двамата изглеждат добре – работят. Имат своя клиника, купили си и място за вила 20 декара или повече.

Но има и един трагичен случай. Някаква варненка – Касабова – се омъжила също за лекар кениец. Последният уморил един или двама души, отнели му лекарските правомощия, пропил се, заключил жена си в къщи с децата, нищо не ѝ давал да яде. Съседите ѝ подхвърляли нещо за ядене. Най-малкото ѝ дете умряло в ръцете ѝ, но тя още го смятала за болно. Имала четири живи.

Прочели във вестника историята с панталоните и се дигнала делегация от крайбрежието да ме търси. Леда [Милева] ги прие. Но какво можеше да се направи – да приеме нашето правителство писмо с името и молбата и близките да се намесят, иначе жената ще умре. А посолство в Кения нямаме...

Нгоро-Нгоро. Минахме през планински джунгли, преди да се смъкнем в кратера. Тук вече видяхме лъвове – мъжки, женски, около 18–20. Един мъжки с черна грива, в движение. Отново жирафи, зебри, глигани, хиена, хипопотами – отблизо, но потопени във водата.

Кратерът е дълбок около 400–500 м. Изглежда по-дълбоко, отколкото да се гледа от Копитото. А от другата страна е планинският склон, няколко км висок, с великолепен изглед.

3. Един полуден отидох на север да видя кафеените плантации, видях и плантации с ананас. Стигнах и до 14 водопада, красиво място, но най-интересното е пяната, която се излъчва. Не пръска, а е истинска плътна маса, бяла, гъста, като гъста сапунена пяна. Изкатерихме се и на един хълм, също резерват, доста висок с много хубав изглед върху цялото плато на Найроби.

4. Последният излет бе до Малинди със самолет (бая зор и тръскане имаше – минахме през дъждовна буря, самолетът протече, стар – от II Световна война). Настанихме се в хотел „Синбад" – с плувен басейн и охладителна инсталация. Вечерта на открито – такова ядене отдавна не бях виждал. Имам предвид амбианса – на скара се пече – агне, пилета, цяло прасе, теле – от всичко ти дават, десерти десетина вида, плодове.

На другия ден наехме кола и обиколихме крайбрежието на юг до Момбаса. Видяхме красиви неща, курортни райони, изоставеното арабско селище Пери, минахме с ферибот при Кифили – врязан проток към езеро, образувано от вливането на две реки и морска вода. Разгледахме крепостта, построена от португалците в Момбаса, старото пристанище, града. Спряхме отвън града пред един от големите хотели, къпахме се – водата топла, топла. Върнахме се към 5 часа, но изтървахме коралите и рибите. Трае около два часа разходка с лодка, дъното на което е стъклено и през него може да се гледа.

Вечерта отидохме да гледаме танци на гириамски негри – тукашното племе, смъкнало се от Сомалия под натиска на други племена, някои от които канибали. Тук попаднали обаче под арабско господство, което фактически ги превърнало в роби. Така останали само няколко хиляди, но след премахване на робството в края на миналия век се закрепили и сега били няколко десетки хиляди души и постоянно прииждат други.

Красиви са общо взето. Мъжете ходят освен с панталони и ризи, още като тамилите в Керала – с бял препасан плат от кръста до петите. Нагоре черни и голи. И жените, изглежда омъжените, които имат малки деца, и по-възрастните, също ходят голи до кръста. Или по-скоро носят нещо като сари, което увиват около тялото си, пристягат го над гърдите, но щом им стане топло, а то е през цялото време топло, смъкват покривалото на кръста и така ходят. Спират се, ръкуват се, говорят – мъже, жени – така голи.

Кения, Найроби, Генералната конференция – едно голямо приключение, което остави силни спомени! С ЮНЕСКО приключих равносметката с възможно най-блестящия завършек. Прибирам се спокоен, с чиста съвест, със съзнание за изпълнен дълг!

* * *

Хубаво е вкъщи!

Ана ме посрещна със счупена ръка. Какво значение има това, разбира се, не за нея. Всички са здрави, майчето е излязла от състоянието на депресия. Варчо учи, по-сериозен е станал. Не ми се иска нищо, освен да съм си у дома! Остарявам ли?

[продължава на същия тефтер без дата]

Атина

В двата дена срещи – с [Георгиос] Курнутос, [Леандрос] Вранусис, [Павлос] Милонас, [Панайотис] Зепос, [Дионисиос] Закитинос.

Сведения за събранието на Гръцкия национален комитет на AIESEE. Избран е П. Зепос, но Л. Вранусис не е бил избран, а [Манолис] Хадзидакис изобщо не е бил поканен.

У дома на П. Зепос. Присъства и Д. Закитинос и Л. Вранусис. Искат да говоря на М. Хадзидакис, за да се избегне конфликта с него и се заличи обидата. Приемат конференцията за изкуството да стане в Атина.

В Гръцката академия на науките – при акад. [Николаос] Лурос. Тук ме свари съобщението от София, че Москва приема поканата – конференцията да се проведе там.

М. Хадзидакис бе остро настроен, но перспективата за конференция в Москва го успокои. Уточнихме тематиката, евентуалните участници. Остава съветската страна да се произнесе и се отправят поканите.

[Йоанис] Караянопулос ме изпрати до летището.

София

С МВнР приключвам взаимоотношенията по още един дял. Остават само балканските въпроси. М.[ария] Захариева – болна. [Едуард] Сафиров, макар и без усложнения – още е с пострадало зрение.

Изкараха ме да говоря на открито партийно събрание. Мина весело – хората останаха доволни, продължително ми ръкопляскаха и побързаха да добавят, че така много рядко изпращат.

Пуснах едно интервю във в-к „Народна култура". Мнозина го четоха. Допадна на хората.

Подадох заявление за Париж, за контракт с ЮНЕСКО. Ще ми издадат ли дипломатически паспорт?

Центърът – отделиха ни за многотомната история в Панчарево. Всъщност почивка, от която толкова се нуждая.

Чествувахме Никулден! Дойде и Ана.

Нова грижа. Избират ме в „Г. Кирков" [Дружество за разпространение на научни знания]. Какво ли се крие в това?

[продължава на същия тефтер – без дата]

1976 година ни донесе голяма радост! Ели по телефона ни съобщи, че ще се омъжва и поиска да ѝ запазим ред! Майка ѝ щеше да припадне – била малка.

Дано съм си записал как посрещнахме Елито и нейния брадат Дими. Уж не искаше да се докарва, но с каква радост облече новата рокля. Щастлива – ето какво може да се каже за Елито. Това се вижда и от снимките, които ни направи Кръстинка [Хаджолян].

И след това дойде пътуването. Наистина чудесно прекарахме. Едва ли друг път ще можем да съберем всички деца заедно. Даже ми става тъжно, че животът ни отмина, без да мога да се насладя на децата! А може би тъкмо обратното – защото бяха и са все още при нас, не мога да свикна, че ще се отделим!

Оставихме им един хубав спомен и голямо преживяване.

Мексико – и накрая Найроби – излязох с чест от голямо изпитание – ЮНЕСКО!

1977 г.

Гърция – AIESEE

На 23–26 май [1977 г.] бе предвидено да се състои редовната конференция на AIESEE, между другото и колоквиум на комисията на [Енвер Зия] Карал.

Това съвпадна с конгреса на дружество „Знание“ в Москва.

Уговорихме се да ида за първите два дена в Атина, а на 26-и да бъда в Москва.

Преди да тръгна се състоя среща с гръцкия посланик [Алексис] Стефану, която мина в добра атмосфера, въпреки атаката на гръцкия печат (крайно десния и монархическия) срещу CIBAL, [Георгиос] Курнутос и мен, все още анонимно.

20.V.1977 г. [петък]

Изненадата ме посрещна в Атина, където ми показаха в-к „Елевтерос космос“ с наистина груба статия общо за българо-гръцките отношения, за БАН – двата тома по македонския въпрос (с факсимиле от тях на уводно място), с лична нападка срещу мен и СИБАЛ.

Посетихме с [Добри] Добрев [Георгиос] Курнутос. Той беше депримиран, чувствува се едва ли не изоставен от българска страна. Обясних му, че ми предстои среща с [Панайотис] Зепос и се уговорихме веднага след това да се видя с него.

Вечерта късно се свързах с [Дионисиос] Закитинос. Той ми каза, че заминавал извън Атина, но остави малко надежда, че би могъл да дойде на срещата със Зепос.

21.V.1977 г. [събота]

В 10 часа бях при П. Зепос след среща в посолството. Там се бяха събрали всички. Направи ми впечатление пасивната тактика като основна линия на поведение. На първа линия да излизат други поставени лица. [Стойчо] Даскалов направо декларира: „ние не искаме да излизаме напред.“ Настоях, че случая изисква съгласувани действия. Ако те не са съ-

гласни, аз съм готов да ида на посещение в М-во на външните работи. Това ги активизира и те поискаха разрешение от София за посещение от тяхна страна, а не аз да сторя това. Аз точно това исках, за да не излиза лично дело СИБАЛ, БАН, и т. н.

Срещата се състоя не в дома на [Панайотис] Зепос, а в Гръцката академия на науките. Дойде и [Дионисиос] Закитинос, както и [Титос] Йохалас, очевидно от разузнаването, директор на Атинския център за балканистика, човек и на [Апостолос] Даскалакис.

Въпросите около конференцията решихме бързо.

Тогава П. Зепос заяви, имал два въпроса неприятни – натоварен бил от МВнР да изрази болката и недоволството от публикуването на двете книги от БАН, които засягали пряко Гърция и да каже, че това хвърляло сянка върху българо-гръцките отношения. Аз го попитах дали е видял книгите? Той отговори, че не. Тогава поисках от него да поеме задължение, ако бъде опроверган от мене и от Международния комитет, да излезе с опровержение в пресата. Той каза, че това не можел да направи.

Тогава аз извадих книгите, показах датите, че аз фигурирам само в едната, която съдържа извадки от книги, които се съдържат във всяка библиотека и ги дадох на Д. Закитинос и на П. Зепос. Д. Закитинос щом ги видя си спомни, че съм му ги дал на конгреса в Москва. Когато му дадох и в-к „Елевтерос козмос“ Д. Закитинос гласно се възмути и каза, че това е дело на А[постолос] Даскалакис.

Обръщайки се отново към П. Зепос казах, че аз съм този, който ще направи протест. Това, което става в Атина е без прецедент. В навечерието на международна среща да се организира кампания срещу председателя ѝ, при това изцяло необоснована.

П. Зепос се видя в трудно положение, започна да говори, че той самият си дал сметка, че това са инсинуации, но имал нареждане.

Казах му още веднъж, че засегнатият съм аз. Скандал правят и търсят гърците. Аз не искам да допусна скандал и затова, ако се създаде такава обстановка, ще вдигна заседанието, като поискам от гръцката страна да създаде нормална обстановка на работа и само тогава ще се съглася да заседаваме.

П. Зепос се колеба доста, но най-сетне прие да ми зададе въпрос и под формата на въпрос да изрази съжаление, че от получената информация, изглежда че...

Аз приех и се разбрахме, че той от своя страна ще предаде на гръцките власти моя протест.

Вторият въпрос бе за СИБАЛ. П. Зепос каза, че „гърците по принцип са за СИБАЛ, но поради известни резерви те искат да определят човек, който да преговаря с мен и да се изясни устава“. Тук бях още по-категоричен. СИБАЛ е самостоятелна международна организация и тя не може да се обсъжда на тази среща. При това няма защо Гърция да заема

позицията на Югославия, която атакува СИБАЛ отвън. За Гърция има два пътя – или да каже „не“ и да отзове [Георгиос] Курнутос (т. е. пътят на скандала), или след като е вътре, да започне разговори по същество за конкретно сътрудничество. Ако второто е това, което искат, то защо досега не са определили какво желаят и защо почват с атака, вместо с реални разговори?

Тук ме подкрепи и Д. Закитинос, който настоя за самостоятелния характер на СИБАЛ и за необходимостта от преки и конкретни разговори.

Отново П. Зепос изманеврира, заявявайки, че разговорите могат да започнат веднага с [Йоанис] Караянопулос. Тогава аз се съгласих да се постави и този въпрос, но не на първия ден, а на втория – след като се проведат разговори с Й. Караянопулос.

Накрая и двамата поискаха от мен да им помогна да се освободят от А. Даскалакис, на което отговорих, че това може да стане само с общи усилия. П. Зепос каза, че иска всичко да мине приятелски.

Обядвах с [Георгиос] Курнутос, който се окуражи от приятелското отношение към него от страна на Д. Закитинос. Каза ми, че цялата позиция на МВнР е резултат на югославския натиск и договаряне с тях; допуска, че и историята с книгите е тяхно дело; А. Даскалакис също действувал от свои лични съображения и на група монархисти и военни, които са против сближението с България.

Министър [Константинос] Трипанис поискал той да подаде оставка от СИБАЛ, но Г. Курнутос отказал, докато МВнР не му нареди. Показа ми и текст от страница и половина, написан от него като опровержение, но не му дават да го публикува като служебно лице.

Разделихме се приятелски – той е убеден, че ще намери подкрепа в справедливата кауза – сближение с България пред опасността от Турция. Гърция нямала друг естествен съюзник.

За няколко минути се видях с Т.[асос] Вурнас. Той подготвил отговор на реакцията, но аз му дадох някои допълнителни данни и му обещах интервю.

Вечерта прекарахме с [Леандрос] Вранусис, [Павлос] Милонас.

22.V.1977 г. [неделя]

Заранта закусихме у П. Милонас. Видяхме наистина огромната работа, която е извършена. Не само е заснел, но е прерисувал всички образи, коне и други украшения с помощта на свои ученици. Направил е такива скици, в които точно е обрисуван всеки камък, всяка тухла. След това синът му по цял ден ни развежда из Евбея.

Голям, планински остров. Пътят се оказа по-дълъг, отколкото очаквахме и не успяхме да се окъпем.

В-к „Авги“ отпечата критика от страна на Т.[асос] В.[урнас], но като редакционна срещу в-к „Елевтерос козмос“.

23.V.1977 г. [понеделник]

Среща в посолството. Известно раздвижване има. Посланик Г.[еорги] Петков е поискал разрешение за разговори. Не беше никак сигурен, че ще му дадат, но докато приказвахме още, телеграмата пристигна.

Заседанието започнахме точно в 10.30 часа. Кратко изказване на [Панайотис] Зепос, отговор от моя страна. За да не бъде без нищо, поставих въпроса за характера на конгреса. Известна дискусия, в която участвува и акад. Д. Закитинос, запълни времето.

В „разни“ П. Зепос постави въпроса, аз отговорих малко по-обстойно, защото видях, че обстановката е благоприятна, пък и за да покажа на М.[анол] Пандевски, че не се боим от разисквания по македонския въпрос и отстояваме своите позиции. Ръкопляскаха ми.

Въпреки движения зад себе си на [Апостолос] Даскалакис и [Титос] Йохалас, мърморения и пр., те не се решиха да се намесят.

След мен П. Зепос заяви, че „vos regrets sont les mieux“ и ще ги предаде на гръцките власти. Предложи да разгледаме въпроса „question comme clause“. Аз приех и така завърши тази нашумяла история, повдигната неизвестно защо.

Същият ден имах разговор с А. Даскалакис. Той пожела да остане в Бюрото, докато се извърши пълна смяна и П. Зепос стане президент. Казах му, че не е възможно, тъй като има още две и половина години поне до тогава. След недълги, но ясни и категорични разисквания разбрахме се, че П. Зепос влиза в Бюрото като подпредседател. За себе си А. Даскалакис поиска почетно вицепредседателство, подобно на Роналд Симе. Съгласих се, но поисках веднага да се избере втори гръцки представител и предложих [Йоанис] Караянопулос. Повиках П. Зепос и уредихме и този въпрос.

Добре, че съобразих да ида при Д. Закитинос, очаквайки че ще бъде доволен. За мое учудване той ми предложи да не провеждаме сега избори, да изчакаме дори до 1979 г., само и само А. Д.[аскалакис] да не бъде „пóчетен“. За да придаде сила на думите си каза, че в момента, в който ние обявим Д.[аскалакис] за „пóчетен“, той ще се откаже писмено от почетната си титла. Наистина, крайни отношения.

Спомних си вица на [Павлос] Милонас: „Господ създал по един представител от всички народи. Но като по-пъргав, гъркът се качил на главата на другите. Станал нетърпим. Те отишли да се оплачат, но Г.[оспод] не можел да унищожи вече създаден вид. Мислил и накрая измислил. Създал втори грък – те се вкопчили един в друг и така светът се успокоил.“

Мислихме и ние около десетина минути и измислихме „membre-actif“.

Следобяд започнахме разговорите с [Йоанис] Караянопулос. Човекът искрено желае сътрудничество със СИБАЛ и ми каза, че това ще го постигне, дори а „titre privé". Но се надявал, че работата ще се уреди.

Причината за колебанията и кампанията в пресата били дело на югославски натиск и съгласие с тяхната позиция срещу нас. Намесил се и А. Даскалакис с личните си амбиции и доноснически маниер; Г. Курнутос също не бил обичан от Министерство на културата, което му търсело „цаката".

От думите му за позицията на гърците, която трябвало да отстояват, разбрах, че наистина е възприета изцяло югославската теза – по принцип „да", но промени в Устава, с оглед създаване на свой център. Като алтернатива гърците още не били постигнали съгласие. Центърът за социални науки и за информация или нещо друго – Академията, и т. н. П. Зепос, Д. Закитинос и самият Й. Караянопулос настоявали за Византоложкия институт, А. Даскалакис – за другия център.

След като показах споразумението с югославяните, Й. Караянопулос очевидно се окуражи. Формулирахме в няколко точки същността на въпроса, той сам разбра, че положението на Гърция е различно от това на СФРЮ и обеща да съдейства за изменение на формулата.

И наистина, на следващия ден [24. V.] Зепос се изрази така – „по принцип приемат СИБАЛ, но понеже са имали известни резерви, определили са Й. Караянопулос, за да уточним формите на сътрудничество." След което Й. К.[араянопулос] добави, че вече сме започнали разговорите и те са „en bonne voie".

Поиска обаче думата [Алоис] Бенац. И каза, че те са имали същите трудности. Те смятали, че не е правилно да има един център и застъпвали принципите на полицентризма – всяка страна да си има СИБАЛ и представителите им да образуват един координационен орган.

Взех отново думата и казах, че претендирам за авторско право – СИБАЛ е един и всеки опит за неговото ликвидиране ще срещне острото ни противодействие.

Тогава се намеси [Бедретин] Тунджел, който с невероятна етика притисна югославяните. Той поиска да знае какъв аргумент има срещу СИБАЛ. Защото всички са подписали резолюция, съзнавайки необходимостта от такъв център. Да се противопоставят на НРБ – това не е позиция – все една страна ще трябва да е домакин. Той отиде дори дотам да попита: „Ако югославската теза е вярна, т. е., че те отстояват националните интереси, тогава би следвало, че останалите предават националните интереси, следователно трябва да напуснат СИБАЛ, но това се отнася и до другите организации. Дайте да сложим край на сътрудничеството, щом между нас няма доверие."

А. Бенац стана отново и каза, че не е разбран. Че те са за СИБАЛ, но уточняват „les modalités de la coopération".

Насаме обаче ми подшушна, че Луковац се обявил против постигнатото съглашение, че те поискали среща в МВнР, за да протестират срещу такава двойственост, която ги излагала международно.

На 24 сутринта, когато станаха тези разговори и дебати, се проведе и изборът – [Панайотис] Зепос и [Йоанис] Караянопулос, [Алоис] Бенац и [Манол] Пандевски, [Бедретин] Тунджел и [Ариф] Ерзен. Б. Тунджел бе особено доволен, че го направихме подпредседател. Тук трябваше да се прескочи Ерзел. Постигнах го, като му обещах, че ще го викаме на всяко заседание на Бюрото.

На 23-и прекарахме още една вечер в „La belle maison" с песните на няколко души около масата, с [Леандрос] Вранусис и [Емил] Кондураки, а на 24-и бяхме поканени у посланика. Доволен от постигнатите резултати, той започна да изразява безпокойство от интервюто, което бях принуден да дам. Щяло пак да има полемика и нападки. Трябваше доста остро да му реагирам, за да разбере, че пасивността не е най-доброто оръжие, че не мога да не защитя академични издания. Полемиката не от мен започна, а посолството не можа да я спре. За примирение взе, че ме прегърна и целуна.

Така завърши и това посещение в Гърция. Напрегнато, не можах да се разходя, да ида дори до морето.

Но съм доволен от успеха. Някои не разбират, че на нас не ни трябват активни съседи, а само сътрудничещи с нас. Дано въпросите, които са открити, се решат у нас.

Белорусия
9–14.XI.1977 г.

Включиха ме в делегацията за Белорусия – [Ангел] Балевски със съпругата, [Георги] Близнаков, [Параскева] Симова, Й.[ордан] Симеонов и аз. С оглед отстояване на българската кауза по повод написаното в Болшая Советская Энциклопедия. Проверих материала. Наистина враждебно написано за българския език и култура – всичко е отнесено в термина „Македонски език". За „Македония" са дадени две обяснения – „класическа" и „социалистическа автономна република в СФРЮ". Разграничението е правилно, но в текста, че по Букурещкия мирен договор М.[акедония] (т. е. автономна Македония) е била разделена на три – Егейска, Пиринска и тази в Югославия – дава възможност за спекулации. Разпитах Светомир [Иванчев] за хората – даде ми най-подробни сведения. Работата не ще е лека, защото са се ориентирали съзнателно.

При пътуването, или по-скоро при посрещането стана първият гаф. Отделиха А. Б.[алевски] към VIP-а, а останалите минахме нормално. Въпросът е, че горе се задържаха всички посрещачи, а ние невероятно дълго се мотахме, докато излезем, и трябваше още да чакаме.

В Минск ни посрещнаха сърдечно и ни настаниха в дома за посрещане на гости на МС. Всички удобства. Изобилна храна. Беловежка водка – на три места от трима души ни дадоха с различен брой треви – 27, 43, около сто. Но е пивка.

На обяд и вечеря ни придружава по един подпредседател – интересни хора. Особено един – Белый, който великолепно имитираше грузините и разказваше какви ли не вицове. Особено за отношението им към арменците. [Тигран] Петросян не бил шахматист – подсказвал му [Михаил] Тал – имал радиовръзка в зъба си.

Среща при Президиума – информация за това, което имат.

14 000 души – институти, помещения. При това всичко е било унищожено през войната – и сгради, и хора. Имат повече от нас, специализирани са в природните науки. За същото време – при унищоженията в Белорусия – те създадоха по-голяма база, отколкото ние.

Институтът за история – стотина души. Включва всичко – археология, собствена история, отношения с другите социалистически страни.

Музей за II световна война – невероятно партизанско движение. Помогнало изглежда и обстоятелството, че Западна Белорусия е била токущо освободена, с опитни нелегални дейци, а също и силно пресечената местност – гори и блата. Край Минск – концлагер Трастенец – втори след Освиенцим (над 200 000 души). Тук не подозирали, че е бил пригоден за унищожаване на хора.

На вечерята преди тръгване А. Б.[алевски] говори за историята, за миналото на Б.[ългария] и Македония. Говори и за Втората световна война, идеализирайки положението. Взех думата също – за това, че не сме били окупирана страна, че борбата започна като интернационална – на 22 юни... Прекъсна ме грубо Й.[ордан] С.[имеонов] – че немците били окупирали страните. Завърза се неприятна размяна на реплики. А. Балевски ме изгледа накриво, засегнал съм позицията на България.

В ЦК – също се изказах критично по повод това, че обществените науки много пишели, а нямали монографии достатъчно. Тук обаче морална подрепа получих от секретаря по идеологическите въпроси, който заяви, че трябвало да се признаят авторските права на обществените науки за разработки на материали и доклади на ЦК. Това ми направи силно впечатление.

От Минск за Брест пътувахме със специален самолет. Пак ни отведоха в дом за гости. Тук климатът е по-мек, като у нас. Посетихме краеведческия музей. Свързани са с Полша – в този край е бил роден [Адам] Мицкевич, [Тадеуш] Костюшко. Много поляци са се изселили.

Белорусите и в Минск, и в цялата република са около 60 %. Останалото население – руси към 20% и други – евреи.

Брестката крепост – толкова бе вълнуващо, човечно, че не ми се говори. Всички се просълзиха. А и екскурзоводката ни показваше умно,

само толкова, колкото да почувствуваме силата на подвига. Но тъкмо по това време се искаше да вярваш в идеали, за да жертвуваш живота си, без да има даже кой да те командва. Обикновените съветски хора, каращи редовна служба, извършват подвиг, на който бяха способни изградени и заклети революционери. При това дошли от всички краища на страната.

Поплакахме си, когато гидката ни каза за войника – паметник, с протегната каска, който отивал за вода към реката, че децата носели вода и изливали в каската му. Когато ни показа, че една майка пазела дрехите на сина си и му плела години наред шалче, шапка, очаквайки го и най-после го подарила на музея. Когато гледахме надписи, при които хората не си слагат имената, а съобщават само, че ще умрат за свободата.

От ЦК предложиха да напиша в книгата впечатления, но отказах. Настоях да говорят с [Ангел] Балевски. (Допущам, че това бе морална подкрепа за моята позиция в Минск.) А. Б.[алевски] написа хубав текст, сравнявайки Брест с Термопилите.

Водиха ни в съседното село – колхоз. Успели да постигнат някои неща благодарение на млекопроизводството. Шефът е от изпратените комсомолски кадри – опитен, ловък, разправя вицове, избягва нерадостните въпроси. Построил е показен ресторант. Там ни накара да преядем, като започна отзад напред, и все от хубави по-хубави неща. Изобщо хората от този край показаха култура. Имат опит в посрещането на гости, но секретарят на института каза с известна досада: „Ние извършваме повече протоколна работа, но освен това трябва и да работим.“

С влак потеглихме за Москва. На гарата ме посрещна Галина. Колата се приближи до изхода на гарата. Но понеже дойде чайка за председателя и волга, която ни чакаше нас, взеха, че записаха нещо на шофьора как псува милиционера за грубост, бюрократизъм...

Даде ни обяд Фишер. Настаниха ни в х-л „Россия“. Но се влиза сложно. Успях да се свържа с децата – за следващия ден им взех билети, а също и за „Сако от велур“.

Отделението за исторически науки има кратко заседание, посветено на 60-годишнината. Доклад от [Евгений] Жуков – 25 минути, 10 мин. – [Борис] Рибаков, 10 мин. – [Алексей] Нарочницкий и две приветствия – един председател на академия и аз. Направиха наистина нещо, макар и формално, но не загубиха времето на хората – от 11 до 12.30 часа.

Изглежда, че харесах на Хромов, зав. сектор на ЦК на КПСС, който ме покани на разговор там. На следващия ден отидох – влязох с кола. Всъщност оставих колата отвън, но Кузнецов, който ме посрещна при входа, ме върна, тъй като пропускът бил издаден за колата.

Разговорът продължи доста дълго. Засегнати бяха въпроси, свързани с комисията – да я разширим по линия на трактовката на проблеми, а не само юбилейни чествувания. Засегнати бяха съвместните издания – посочих им несъстоятелността на тяхната теза да се наложи на всяка цена

едната позиция. Когато тезите са неприемливи, редно е да се търси изход, който да избягва политическите решения. Отстраняването на [Димитър] Косев като автор, им казах, за мен е грешка – създадоха определено настроение сред интелигенцията, а отпечатването на материала му именно от БАН показва, че значи националното действително стои над интернационалното, че е възможно да се търси и друг път – изход в такива случаи в изтъкване на крайна теза и отстояването ѝ като едностранна. „Освен, ако сте искали да покажете, че имате сила да извадите статия дори на член на ЦК и на подпредседател на БАН, щом тя не ви допада."

Попитаха ме какъв изход да дадат на писмо на [Ангел] Балевски да накажат Иванова, да изземат книгата или да инкриминират насоките в нея? Отговорих им, че смисълът не е в наказанието и още по-малко в изземването – тогава всички ще забележат за какво се касае. Важното е да не допущат такива случаи. Приемам, че те са неизбежни, но в тези случаи трябва да се даде възможност за дискусия в пресата. А съветската страна по отношение на нас постъпва като западна страна – без да има реципрочност. Подскочиха. „Ще ви обясня, никой не е казал, че може да си служим например само с БСЭ, а да отхвърлим Белорусия или с издание на И-тута Славяноведения, а не на МГУ", и пр.

„Какво предлагате?" – бе въпросът. Хрумна ми – да съставим една авторитетна комисия, която да иде по-нататък от договореното до началото на XX в.; да изработим съответен документ, който да се изпрати на издателства, енциклопедии. Приеха идеята. Може би ще тръгне?

Поисках да се реши и въпросът за темата и ръководството на Пламен Цветков. Обещаха ми (не искаха да го оставят да работи XX в. за ОН, понеже в МГУ нямало ръководител. Три месеца го мотали.). След два дена ми съобщиха, че го взел [Владимир] Трухановски. Голям успех.

Вечерта с децата отидохме на пиесата на Корнейчук – за потопяването на черноморската флота. Било е за времето си. И досега има силни моменти, но вече не вълнува. Юлия Борисова явно не ми допада.

Никакъв ресторант – всичко заето. В хотел „Россия" не дават повече бележки за влизане. Вмъкнахме се в ресторанта, но не искат да ни сервират. Разговори при единия, молби на висок глас при другия – най после ни дадоха в една чиния хайвер, в друга – месо, хляб, бири, краставици – и се понесохме нагоре.

Дими [Димитър Йовев] ме погледна и каза: „Ясно, Елито ти прилича, татко. Като си постави задача, тя трябва да я реши. Не се задоволява да каже, че е положила усилия. Аз например, не бих уредил да получим храна. Щях само да се скарам." „Какъв смисъл има да се караш, ако не спечелиш желаното. Само да правиш кавга?" – реплика на Ели.

Навечеряхме се хубаво и децата си заминаха доволни. На другия ден и аз потеглих. В самолета отново се събрахме с [Ангел] Балевски, Е.[вгени]

Матеев, та и [Георги] Наджаков, [Сава] Гановски. А. Балевски одобри разговора. Аз бях поискал предварително разрешение да го споделя с него.

Намерих листче, където на място съм отбелязал за Брестката крепост.

Станала е легендарна с подвига си. Но не всеки подвиг вълнува така, че заставя възрастни да се просълзят. Става дума за подвиг, осъществен в пълно неведение, при пълно надмощие на врага, без никакъв изход – подвиг, който е по силите на закалени революционери; а тук – младежи и мъже, обикновени войници се бият с ярост, без да усещат лакътя на своя другар. При това останалите живи години наред носят в сърцата си подвига като нещо най-обикновено, без дори да го споделят. Възвеличение на личността до пълна саможертва, до пълна самообреченост.

1978 г.

1.I. – 7.IV.1978 г.
Париж, Москва – СИБАЛ, AIESEE

Посрещнахме Нова година в къщи – сами. И не сами – с бебето. Дойдоха Хелен и Светомир [Иванчеви]. Гледахме програмата по телевизията и ни хареса, общо взето. Защото не беше идейна? – танците през вековете.

На 6.I.[петък] заминах за Париж. За подписване на контракта с ЮНЕСКО и за нови разговори.

Леда [Милева] ми направи един път програма! Веднага обяд с [Емануел] Пушпа-Дас. Това ни позволи да се разберем и за AIESEE, и за CIBAL. Бил е очевидно под влияние на антирумънските настроения на Генералния директор, поради случая Думитреску.

След обяд дойде при мен Маен. Мила женица, оплака се от отношението към нея, към [Неджмудин] Бамат, говори за страха от [Драголюб] Найман.

На следващия ден (7.I.[събота]) заседавах в Архивите с [Кристиян] Гют и [Шарл] Кечкемети. И с представители на френските архиви. Оказва се невероятно скъпа всяка поръчка. Има само един изход – или да микрофилмират за себе си по план и тогава става 2–3 пъти по-евтино; или да направим като румънците – със свой материал заснемат, плащайки само на човека за работа. Но трябва да се сключи договор.

Посетихме и [Адам] Висоцки. За половин час се разбрахме. Възложи на [Ел] Самарасинг да подготви контракта. Аз му дадох изходни данни и го подписахме.

Вечерта бях при [Жорж] Кастелан. Той се опасява, че австрийците са отишли много далеч и го изместват в организацията на Център за Централна и Западна Европа.

8.I.1978 г. [неделя]

Прекарахме със Захари [Захариев]. Отидохме до Версай да води своя гостенка, но напразно. Такава мъгла имаше. Вечерта отидохме на филм

на Ингрид Бергман с Лив Улман „Гнездото или яйцето на змията“. За първия преврат на Хитлер. Чувството на страх, което обхваща целия град, подготовката на зверствата под форма на експеримент. Филм, който не се забравя.

9.I.1978 г. [понеделник]

В понеделник – разни срещи. По-специално с [Емил] Кондураки. Обиколихме инстанциите, говорихме надълго и с Домна Донтас. Интересно колко опростено си представят ЮНЕСКО – извор на материални субсидии.

10.I.1978 г. [вторник]

Във вторник се състоя голямият обяд в честа на Френската национална комисия. Уговорихме всички детайли около срещата в Ница.

11.I.1978 г. [сряда]

Един цял ден за уточняване техниката, която трябва да поръчаме за СИБАЛ.

12.I. – 8.II.1978 г. [четвъртък–сряда]

На 12-и бях поканен от [Ахмед] Дераджи. Колкото човек да не е чувствителен към похвали, когато той, Миланг, се спряха и почнаха да говорят колко е отслабнал ИС, как се чувствувало моето отсъствие – все пак е приятно, че си оставил някаква следа. Макар че причината е ясна: [Евгения] Красовска е вече стара, не може да издържи, не се готви; [Вернер] Банер не е никак привлекателен, не тежи; единственият, който е с опит и можеше да върти Изпълнителния съвет – [Валентин] Липати е парализиран поради критиките срещу Румъния.

В 5 часа имах доклад в посолството. Поканиха хора от съветското посолство (съпругата на [Константин] Черненко е историк), съветник от румънското посолство и много българи. Нямах писмен доклад, но си приготвих бележки. И в хода на изложението се запалих. Говорих около час. Никой не мръдна. Видях развълнувани хората. Аз самият се развълнувах. След това имаше прием.

Леда [Милева] ме поздрави – „не знаех, че може така интересно, живо и нешаблонно да изнесеш лекция по такъв уж напълно известен въпрос“. Николай [Попов] също. Чух отстрани коментари – за пръв път в това посолство не ни събират за банален доклад. Съветските хора веднага ме поканиха да говоря при тях. Щяли да съберат 500 души. Не приех. Нито време, нито сили – при това на руски.

На следващия ден Дичо [Атанасов] даде обяд на [Елени] Арвайлер. Тя му направи такъв политически анализ, какъвто той не бе чувал, както след това каза, дори от членове на ръководството на ФКП. Особено ясна бе за позицията на комунистите и на [Жак] Ширак. Тя има високо мнение за стратегическите възможности на Жискар Д'Естен.

Потеглих обратно в събота. [14.I.1978 г.]

В София ме хвана въртележката – СИБАЛ, ЕЦИ [Единен център по история], Института [по балканистика], Многотомната история, и т. н.

При Н.[икола] Стефанов.

А на 20-ти [януари, петък] заминах за Сливен – доклад за Освобождението. Подбрана публика – учители, музейни работници и други. Лекцията мина добре, но някои бяха шокирани от постановките, че българинът не е бил роб; че Русия нямала завоевателни цели; че за провала на Сан-Стефано виновна била изцяло Русия, и т. н.

Изглежда че е вярно, че само когато ме настъпят ставам логичен, убедителен и дори красноречив. Повече от час говорих и изглежда, че спечелих аудиторията, защото ми ръкопляскаха бясно. Ана не намери думи да ме хвали. Секретарят на ОК заключи – с две такива лекции в годината пропагандната ми работа с актива е изпълнена.

Вечерта ни дадоха гъби. От тях ли беше, от друго ли, но дигнах температура и не можах да спя от болка. За Плевен пътувах като в сън. Но все пак ми направи силно впечатление преминаването през Шипченския проход. Дървета покрити със замръзнал сняг – и красиво, и диво!

В Плевен – карантина. Добре че ни дадоха възможност да подадем на Варчо пакета със сладките, да го целунем и да се убедим, че е здрав. Пък и той да види, че мислим за него. Всички говорят, че най-страшното чувство в казармата било да се почувстваш изоставен.

На 23.I.[понеделник] заранта Мая и славния „Шладко" потеглихме за Москва. Изпратиха ни с голями почести – през VIP-а. А в самолета не можем да намерим място, тъй като ни трябваше цял ред отпред. Първият го запазиха за някакъв зам. министър със съветска делегация. Вторият беше зает. На едната страна М.[ара] Цончева, Василка [Тъпкова], [Костадинка] Паскалева (Диди) – на другата – мъже. Показах се, никой не мърда. Поставих Алик с горната част на количката на пода между двете части на салона и казах на стюардесата, че повече не мога да се промъквам из редиците – повече от 20 кг да държиш високо, и то с изместен център на тежестта, не е леко.

Както и да е, преместиха мъжете – настанихме се. Бебето само върти очи, не се обади. Мая го нахрани. Замърмори, когато почна да му облича „космонавтската" горна дреха. И как няма да се обади, когато му извиват ръцете. Най-важното, че ми бе много приятно. И сега, когато пиша, дока-

то проф. [Емел] Есин изнася своя доклад, хванах се, че се усмихвам. Хората ще помислят, че се подигравам с доклада, а той е наистина сериозен.

На летището ни посрещна Енко [Стоян Тошков] и натовари направо за Дубна Мая и бебето. С Дими [Димитър Йовев] потеглихме за хотела. Натовари се с багажа – Елито се явявала на изпит.

Вечерта ми дойдоха на гости. Елито във възторг от чантата – видяла точно същата и от същата фирма „Passy" в едно списание. Пита ме защо съм ѝ купил такава чанта, а очите ѝ сияят от удоволствие. На другия ден заминаха за Варшава. Елито по всичко изкарала отличен. Дими ми го каза и добави „надмина ме".

Открих конференцията за изкуството с кратко слово. [Зинаида] Удалцова прави голямата конференция, представи я едва ли не като дяло на византинистите, без да спомене Славянската асоциация. Тяхна си работа. Не ми е все пак ясно, защо [Владилен] Виноградов елиминира [Антоан-Емил] Тахиаос – та това е единственият гръцки славист, член на Международния комитет на славистите, т. е. човек, с когото трябва да работят.

Програмата – напрегната. Не можах да отида на заседанията, тъй като проведох среща на Бюрото. Коригирахме разпределението на докладите – дадохме два на съветските учени, след като нямаха нито един. И ако пак останат неблагодарни!.

До Киев пътувахме с влак. Този път всичко беше наред – „интурист"-ките купета съвсем не са като другите влакове. Извънредна категория.

В Киев – сняг, но времето е меко. Не е както в Москва, където ни замръзнаха носовете. И по улиците движението е интимно. Паметниците бяха обяснявани само от украинци. Направо отклониха [Александър] Рогов. Аз обаче се възползувах от неговите услуги.

Бях забравил Врубел. Спомнях си смътно иконостаса и историята с мадоната, че хората протестирали, когато в иконата познали местна помещичка (княгиня?). Но даже не съм сигурен, че миналият път ни изкачиха горе, където се намира „Тайната вечеря". Какви изражения – ескиз, психиката, но ясно изразени психологически образи. Все ми беше наум и филма „Полет над кукувиче гнездо" с Джек Никълсън. Кой е лудият?

Всички бяха трогнати от тоста на [Леандрос] Вранусис, че идването им всъщност е поклонничество. Същото каза и жената на [Манолис] Хадзидакис и аз го подхванах, за да поздравя киевчани, които съумяха да възстановят и да придадат такъв оптимистичен вид на своя град. Говорих малко и за войната. Повод ми даде пак Л. Вранусис, който каза, че следял по картата смяната на селищата, а преводачът – един самоуверен младеж – каза, че той бил знаел като специалист по историческа география Русия. Изправих го, впрочем от репликата ми Л. Вранусис се досети за какво става дума и сам коригира казаното с думите за piligrimes.

Оставих групата и хубавия влак, за да хвана друг и стигна сутринта по-рано. Инак рискувах да изтърва сутрешния експрес и да ми остане съвършено малко време за Дубна.

Видях Мая щастлива, че си има семейство, че се разпорежда със съдбата на трима души. Както я гледам, ще иска изглежда още едно дете. А бебето наистина е сладко, не много усмихнато, но посреща доброжелателно с усмивка и леки чуруликания забавленията с него. Особено много обича да го мятат във въздуха. Играх си, целувах си го, но нямаше как – трябваше да се разделим... Пратих им писъмце от Москва.

В София пристигнах в неделя на 29.I.[1978 г.].

Няколко дена лудо бягане – по организационни въпроси на Института, на Центъра, на СИБАЛ. Бях при [Стоян] Савов. Подготвих докладна бележка за др. [Петър] Младенов, което той използва да постави въпроса в Румъния за СИБАЛ и на 3 февруари [сряда] със Страшимир [Димитров] се вдигнахме за Банкя за 20 дни. V том [на Многотомната история на България] – уж сами, отговорно си писахме частите. А сетне, когато ги прочетохме, някои параграфи се оказаха добри, но по начало се наложи сума нещо да изпишем отново или да предредактираме основно. Но социално-икономическата част стана. Дано и В.[ирджиния] П.[аскалева] съумее в същия дух да преработи и своята част.

9.II.1978 г. [четвъртък]

Пленум на Г.[радския] К.[омитет]. Малък инцидент. От окръзите са си подготвили писмени изказвания, с повече отчетен характер и неизбежно повтарящи се части. Но репликата от място на един икономист Н.[икола] Вълев – нахал – „говорете, не четете“ предизвика смут. [Кирил] Петров се намеси. Остана неприятното впечатление, че има деление между професори и без титли хора. Заключение направи [Кирил] Петров. Аз се присъединих към казаното и се отказах от обобщение, но се спрях на характера на пленума и на задачите. Казах направо, че не сме в състояние да решим това, което е задача от комплексно естество – икономическа, политическа, научна. Осмях тези, които искат да обясним какво е „качество“, като че ли работникът не знае какво произвежда, и т. н. Хората го приеха, поне така ми казаха. С този пленум и със събранието на Националната лектория – докладва акад. [Ангел] Балевски – повдигнахме самочувствието на Р.[айонните] съвети.

27.II.1978 г. [понеделник]

На този ден отидохме на събрание на трезвениците с пиеса на Димитър Асенов – „Краят на деня“ – военна; I част – добра, II част – скучна. След това с Величко [Николов] вечеряхме в „Кристал“ и доста си погово-

рихме. Оказа се, че [Митка] Гръбчева не искала да признае съществуването на други групи и си приписвала заслугата, че убила [о.з. полковник Атанас] Пантев, когато това сторил Величко.

Лични мемоари! Зависи кой и как го пише! А и обективно не може без грешки. Не само се забравят дати, но човек без да иска пренася новото си виждане към миналото.

На 24.II.(петък) вечерта Ана ми съобщи, че ме търсели от Русенски ОК – да говоря на митинга за Пантеона.

Към 8.30 се обади Г.[еорги] Атанасов. Каза ми – 15 минути.

В събота [25.II.1978 г.] отидохме да видим Върбан. Във влака поработих малко, подготвих същността на изложението. В неделя го довърших. В понеделник, по време на пътуването за Русе, го репетирах. Ана ме обучава. И добре, че го направи, защото това се оказа решаващо за доброто изнасяне.

Говорил съм ясно, тържествено. Аз обаче нямах реална представа как е минало. Давах си само сметка, че говоря натъртено, с подчертаване на важните места. Когато започнаха и други да ме поздравяват, и то преди Ана да ми подшушне, че е минало много добре, подразбрах, че е направило впечатление.

На обяда Т.[одор] Ж.[ивков] се позова на мен и ми направи голям вятър – специално отбеляза два момента, – че без освободителното движение не би имало руско-турска война, т. е. самото Освобождение се разглежда като единен процес с два компонента; и за широкото участие на българите в освободителните революции.

Някои от тия положения намериха място и в големия доклад на Т. Ж.[ивков] в зала Универсиада.

На русенци им хареса, че говорих за моралното право в Русе да има Пантеон. Изглежда много са им го оспорвали.

Попитах дали могат да ни вземат в самолета. Веднага ни включиха. Всъщност аз мислех, че Т. Ж.[ивков] е дошъл с гостите. Оказа се, че той пътува само с Пенчо Кубадински. Багажът ни закъсня и самолетът тръгна. Т. Ж.[ивков] се пошегува, цитирайки Черноризец Храбър: „Ние сме племе ученолюбиво, ала най-паче сме крадливо."

В София по същото време С.[имеон] Дамянов с голям патос изнесъл моя доклад. Както един се изразил – никой друг едновременно на две места не се е появявал.

За самата конференция най-интересният момент бе участието на турските професори [Осман] Окяр и [Емел] Есин. Трудно се нагоди психологията и нашата, и на турците, но беше интересно да се наблюдава как се пречупва този факт в съзнанието. [Ангел] Балевски ги прие, каних ги на обяд. Добре, че се сетих да поканя хора на режима и крайнодесни, макар и с култура. Това им позволи да дойдат, защото се чувстват сигурни.

Другата атракция бе Марко Марков от Фрибург. Той говорил открито против Берлинския конгрес така, че Кр.[умка] Шарова се заела да защитава линията, а от залата ѝ отправили реплика. М. Марков отдавна го зная, затова и го поканих, за да се ориентира в обстановката и да не даде повод на международния конгрес в Майнц да спорим с него. Това, че тук предизвика ръкопляскания, няма голямо значение. Ние имаме нужда да демонстрираме малко и обратната страна, за да се разбере, че сме направили избор и отстояваме позиция, а не да смятат, че у нас всичко е по мед и масло, а виж у другите, там има свобода на мнения, различни позиции.

Но все пак излязоха на повърхността и несъстоятелни, демагогски изказвания, като това на С.[ава] Пенков и на М.[етоди] Петров, който има отгоре на всичко глупостта да твърди, че трябва на всенародния празник 3 март да се чествува Санстефанския договор, и т. н. – блян... Трябваше да му възразя от място и сетне да се изкажа, че никъде не се чествуват договори, а освобождение или край на война.

Завърши и тази конференция.

9.III.1978 г. [четвъртък]

На път за Мюнстер – през Виена, Франкфурт и с влак. Пътуване приятно! Особено с влака. По същия път, по който минахме с децата с кола, покрай реката.

Мюнстер – интересен град, но не с много запазени старини – няколко църкви и улицата с Ратхауза. Повече модерни сгради, но не високи строежи.

Всъщност първия ден (10.III., [петък]) отидохме до един съседен град, не голям, но извънредно живописен, Lemgo. За пръв път видях така живописно и разноцветно оформени фасади на къщи – при това с чудни надписи.

Посетихме един дворец, който се реставрира отвътре и се превръща в културен център. Обслужва ни и ни развежда контесата.

На 11 март [събота] [Хайнц] Стооб изнесе доклад за Института и за Атласа. Обиколихме града. На всички направи впечатление, че немците се оказаха много разговорливи, те приказват повече, отколкото показват.

[Василики] Папуля е страшно доволна, че е вкарана в международна научна среда. Допадна ѝ и атмосферата – тежка и изискана.

На 12 март [неделя] отново на път – в Paderborn. Голям археологически комплекс – реставрират двореца, за да го използуват като музей. Под катедралата са намерили мястото, където под балдахин бил поставен трона на Карл Велики. Самата църква – грандиозна отвън – голяма кула, квадратна, масивна с две кръгли кули залепени към нея. В Ратхауза ни черпиха с отлично мозелско вино.

Soest – градче, забележително с църквите си, но и с целия си амбианс. Базилики, едната „Св. Николай“ – с фрески, открити неотдавна. В другите – модернистично изкуство, рисуване на стъкла от Художествената академия. Няколко водни пространства, добре използувани – малък парк, лебеди, пейки.

Вечерта в Burg-Shoenenburg. Използуват като хотел-пансион двореца, със зали за заседания. Осветен отдалеч, на височина изглежда наистина впечатляващо. Хубава гледка над Attendorn – малко градче.

На следващия ден [13.III.1978 г., понеделник] започнахме заседанията. Доклад изнесох, както беше предвидено. Но резюмирах основните положения, които не можеха да бъдат други от изнесеното по-рано, като поставих редица въпроси за това, как да се обособи Европа на части и какъв да бъде главният доклад. Приеха предложението ми да има един общ доклад, съгласно изискванията на Международния комитет, и няколко доклада за различните части на Европа, които, събрани заедно, да отразят работата на конференцията.

Проф. [Филип] Волф се отказа да прави главния доклад. [Пол] Слак от Оксфорд предложи [Томас] Рийс. По общите въпроси се изказаха един–двама души, но никой не се произнесе по предложението за докладчика. [Александър] Гейштор подкрепи моите предложения, като специфицира районите на Европа – в пет. Без да посочи имена.

Взех думата и обосновах, мисля удачно, защо докладчик трябва да бъде [Джефри] Мартин – като назовах Т. Рийс като единият от докладчиците на втория доклад, какъвто съм и аз, и [Едит] Енен. Т. Риис така почервеня, така неудачно даде израз на неудоволствието си, че всички разбраха, че е засегнат. Въпреки това, дори Ф. Волф направо започна с Дж. Мартин като главният докладчик. Вечерта жената на Т. Рийс ме покани да седна на тяхната маса. Казах направо на Т. Рийс, че след като го избрахме за подпредседател още с влизането му в комисията, той трябва да поработи, за да оправдае доверието. Че трябва да се държи сметка за старшинството, не бива да се игнорират старите членове. Дж. Мартин е заслужил и може.

Изобщо както с доклада, така и с намесата си на няколко пъти си повиших авторитета. [Василики] Папуля идва на няколко пъти да сподели колко ласкаво се изказвали за мен. А. Гейштор иска да постави моята кандидатура за председател на комисията. Не ми се ще. Така да участвувам – без отговорности – е много по-добре, отколкото да мисля как ще протече работата. Казах му, че не желая. Помогнах и на съветските хора – да имат самостоятелен доклад за Русия, да представи [Виктор] Рутенбург доклад и за Италия.

Трябва сериозно да помисля за образуване на група за изучаване на историята на градовете; може да бъде координационен съвет, с някакъв

бюлетин. Да помислим дали не бихме могли да направим някакъв атлас от карти за десетина града – може би общо за балканския град?

16.III.1978 г. [четвъртък]

Във Варна – конференция. Доклад в „Орбита“. Мина интересно – зададоха ми въпроси за М.[аркс] и Ен.[гелс] и Източния въпрос; има ли феодализъм в Османската империя (Илчо Димитров бил казал, че няма); за Берлинския конгрес. Обясних и си спомних за [Кръстю] Раковски, писмата на Ф. Енгелс до него, че се разрушава славянската община и с това се затруднява преминаването към социализъм; говорих им за границата между Варна и Бургас около Бяла, че даже и ние робуваме на решението на Берлинския конгрес, а искаме другите да се обявят против, и т. н.

При [Геновева] Михова – съобщи ми, че две двойки (българи и турци) решили да сключат брак на 3 март. Не им дали.

С Паруш [Тодоров] и групата му ([Тошко] Градинаров и пр.) на летището.

17.III.1978 г. [петък]

Прочетох пристигналите писма от Мая и Варчо. Варчо се отдръпва вече от археологията. Това е добре, че отсега иска да си определи мястото. Написах им и аз по едно писъмце, преди да ида в Панчарево за обсъждане на т. IV [на Многотомната история на България].

20.III.1978 г. [понеделник]

В Панчарево – работили са, но прав е [Димитър] Косев – не са в състояние да направят том IV [на Многотомната история на България]. Припомних, че съм излязъл с докладна записка за преразглеждане на авторския колектив, за налагане на В.[ера] Мутфачиева и Стр.[ашимир] Димитров като автори. Сам предложих да бъда приет като автор по определени въпроси. Вместо това поискаха от мен да пиша за помюсюлманчванията – да преработя частта на П.[етър] Петров. Отказах, разбира се.

В Панчарево добре се работи. Не само прочетох т. IV и подготвих критични бележки, но и прегледах всички документи за сб. „Македония“. Не можах обаче да участвувам в обсъждането и приемането на тези документи, тъй като бях повикан от др. Ал.[ександър] Лилов в група да работим на Витоша.

3–6.IV.1978 г. [понеделник–четвъртък]

Витоша – с Й.[ордан] Й.[отов], Б.[ойко] Д.[имитров], И.[ван] Г.[анев], Ц.[ветан] Н.[иколов] – побързах да предам своята част. Направиха бе-

лежки за преработка. Извършихме и тази работа. Б. Д.[имитров] представи добро встъпление – „шок“ (търсеше дълго как да подходи – в разговор му казах, трябва да „шокира“ – това му допадна, написа сдържано емоционален текст и каза на Ал.[ександър] Лилов за това).

Ал. Лилов – значението на съвещанието: 1/ изучаване на документите; 2/ собствени мерки – практическа работа; 3/ главно внимание.

А) Оценка на съвременната политическа и идеологическа обстановка и задачи – Т.[одор] Ж.[ивков] и Л.[еонид] Б.[режнев]; Б) Изводи за идеологията: Своеобразна идеологизация – от своеобразието на политическата обстановка; значителна, активна надпревара във въоръжаването – критично преплитане на разведряването с надпреварата. Настъпление в разведряването – разоръжаване. Оттук реакцията на империализма да преодолее стеснените възможности на въоръжаването. Настъпление и определени успехи. Целта на империализма е да постигне надпревара във въоръжаването и идеологическо изостряне. Във въоръжаването – нарастване на американските войски в Европа; растат танковите войски на ГФР; превъоръжаване на НАТО; крилатите ракети, неутронно оръжие; 130 млрд. долара в САЩ – за 2000 година. В идеологията – също преустройство за борба срещу нас. Сравнение, както и при превъоръжаването, организационно и техническо в САЩ – 9 хиляди души – 100 млн. долара.

Три направления: 1/ решително противопоставяне на надпреварата във въоръжаването – по-настъпателно, по-активно, изгодно и за нас;

2/ правата на човека – неотслабваща активност на буржоазното идеологическо настъпление – реалните права на гражданите е социализмът; предимства на социализма пред капитализма; някои права няма да има от частната собственост – опозиция?;

3/ демокрация – американската администрация има цялостна стратегия. Грешка е да надценим като противодействие, но по-голяма грешка е да я подценим – развит капитализъм. САЩ – не към СССР, а към развитите и към развиващите се страни! Добре обмислени координационни програми на САЩ – да се утвърдят като духовен лидер; като миротворци в Африка; за правата на човека. Социална лаборатория на света – там, не у нас.

4/ международното комунистическо движение – империализмът се старае да използва известни различия, има повишен интерес за разбиване единството, за да създаде представа, че сме пред криза политическа, идеологическа; да се дискредитира нашето движение като водеща сила. Соц.[иализмът] – ние го поставихме, за да информираме правилно за трудностите. Активността – под значението на тези задачи на нашата информация. Не сме в криза – реални успехи! В Европа, Африка, Азия – социалистически системи в подем – но има проблеми, трудности и реални процеси. Да се де-ленинизира комунистическото движение – реформаторското движение се засилва.

5/ Реалният социализъм – международна конференция.

6.IV.1978 г. [четвъртък]

През Париж за Испания, Ница, Рим.

7.IV.1978 г. [петък]

Много срещи. Заявиха, че идват – Фр.[енската] нац.[ионална] комисия, [Георгиос] Курнутос, [Домна] Донтас. Придвижва се въпроса за СИБАЛ – категория „С“. Югославяните също са казали, че идват.

За Испания – не водих бележки, но ще впиша един епизод. В Мадрид ни срещнаха с [Кристиян] Гют. С него уточнихме някои подробности по настаняването. Имало в Артистичния център, където ще се провежда конференцията само един апартамент. К. Гют каза, че щели да го дадат на мен – като генерален секретар и защото съм със съпругата си: „Mais c'est ne pas ma faute; puisque tu est avec ta femme, tu est obliger de coucher avec elle.“ К. Гют се оказа много приятен за компания, с чувство за хумор. И приятел. Това той показа в Ница.

Ница. След отказа на Г. Курнутос да дойде, положението се усложни, тъй като не пристигна и румънецът. Телеграмата на Г. Курнутос до известна степен заглади неговото отсъствие (французите съзнателно не разпространиха слух за официалния гръцки демарш против СИБАЛ). Но затова пък [Билял] Шимшир (турчин от Хага) започна да прави големи шикалкавения. Тук именно се прояви К. Гют, който го постави на място – и по процедурата и по същество.

Много симпатичен се оказа Лезюер – като организатор и домакин на срещата. Запомних накрая заключението му – че съм успял да събера в СИБАЛ „господа“ – des Monsieurs – каза го за представителите и от социалистическите, и от капиталистическите страни.

Трогателен беше [Жозе Жентил] да Силва – покани ни у тях; развежда ни на два пъти – по крайбрежието до Кан. Посетихме и изложба-музей на Пикасо; и в планината – да не предположи човек, че е толкова дива. Ние с Ана, разбира се, се радвахме, възхищавахме се, смяхме се, правихме снимки. Мина в шеги и закачки.

Смя се и Ж. Ж. да Силва. И за пръв път го чух да казва : „Женевиев е много съвършена. Нищо не мога да кажа срещу нея – няма недостатъци. Но дали това не е беда?“ Ясно, че му е скучно с вечно въздържаната и уморено-спокойната Женевиев.

Полякът [Тадеуш] Валихновски беше довел със себе си преводачка – отличаваше се от к... само с годините си (още апетитна, но вече не ѝ подхождаше разцепената до пъпа пола и високите токове, с които се препъваше). Всички, разбира се, поусмихнаха, когато я видяха. Но ко-

гато започна да превежда и обяви, че една конференция ще се свика до края на миналата година, всички разбраха за какво е дошла. На една от вечерите, която ни се даде официално, след приема в дома на Ласкарис – гръцки търговец и благодетел в Ница – трябваше пешком да се доберем до автобуса, който не можеше да влезе в тесните улички на стария град, Т. Валихновски и мадамата се заблудили, пък и валеше. Никой обаче не взе това насериозно, решиха, че те искат да се усамотят и ги изоставиха. На другия ден се изясни грешката. И пак не останаха убедени беше ли наистина „грешка“?

Когато отговарях на кметицата, казах че хората в древността избрали Ница заради климата и някаква шега за дъжда, която се прие добре. А кметицата ми хвърли реплика : „C'est une petite coquetterie ...“.

Обиколихме уличките, кафетерията, където водихме децата. Страшна сила е семейното чувство. Не му достига да види всичко през своите очи, иска да го види и през очите и преживяванията на своите близки.

1979 г.

Януари 1979 г.

Нова година прекарахме в домашна среда. Дойдоха само Хелен и Светомир [Иванчеви]. Варчо отиде при свои приятели. Изобщо прекарахме в задушевни разговори и шеги.

И все пак, въпреки умората и не особено доброто разположение на настроението, продължихме със старите открити въпроси.

Тази Нова година започна уж с преодолени противодействия срещу Симеон Дамянов за заместник директор на Единния център за история. При срещата в ръководството на БАН с Г.[еорги] Близнаков, Ц.[анко] Стойчев, В.[асил] Христов – К.[румка] Шарова бе принудена да отстъпи. Но си послужи с инсинуации (че съм изместил акад. Д.[имитър] Косев като директор на Единния център за история), че съм излъгал, че двамата [Димитър и Константин] Косевци не подкрепят С. Дамянов. Тя отиде дотам, че предложи Цветана Тодорова за заместник-директор. Личното ѝ отношение се разкри, защото акад. Д. Косев подписа писмо до Отдела с искане за С. Дамянов. Насрочихме Научен съвет за 5 януари, но голяма е вероятността да не се състои срещата, поради липса на кворум.

На 5.I.[петък] позвъни К.[онстантин] Косев, че Н.[икола] Стефанов наредил да не се провежда събрание на Научния съвет. Ясно бе, че и без това трябваше да се отложи, но защо да се блокира отгоре? Създава се ненормална обстановка за работа. Не мога повече да издържам такова претоварване и умора.

Отидох при нашия колега [лекар] Цвятко Павлов. Прегледа ме внимателно. Намира, че сърцето е добре, но съм крайно изтощен. Препоръчва пълна почивка.

Веднага отидох при акад. Д. Косев с молба за отпуск. Той подписа веднага. Прие и оплакванията ми за основателни. Намира поведението на К. Шарова за неоснователно. Охарактеризира я с болезнена амбиция и хормонално разстройство.

На 15.I.[понеделник] имахме Директорски съвет на Института за балканистика.

Получи се съобщение, че ме викат при др. Тодор Живков. Проверих в Министерство на външните работи – не може да бъде за българо-югославските отношения. Няма нищо ново. Нямах никаква друга ориентация за възможната причина за повикването.

В 10.30 часа на другия ден [16. I., вторник] бях при Тодор Живков. Почти без встъпления той ми заяви, че ме праща посланик в Гърция. Моите доводи за Н.[иколай] Минчев, за научната работа, за роднинството ми бяха оставени без последствие. Въпросът не търпял повече отлагане.

В БАН Георги Близнаков поиска да му разкажа защо съм викан. Изрази радост. Разправи ми за контактите си по линия на химиците, надява се да разширим връзките си по линия на науката.

В къщи ме чакаше Вергил Димов. Проведохме интересен разговор за миналото. Настоях да пише спомени. Той се изказа много остро за Димитрина Петрова.

13.I.1979 г. [събота]

С Ж.[ивко] Кабадаиев доуточнихме текста и дневния ред на предстоящия симпозиум.

Акад. [Ангел] Балевски ми подшушна, че в неделя Т. Живков му казал за мен, за избор на академик. А. Балевски пък се похвалил за приноса на обществените науки и по-специално балканистиката. Ето че дават и посланик.

При [Дружество] „Г. Кирков“ – изработване на плана и съдържанието на съвместното решение с БАН.

При акад. [Димитър] Косев – вика ме от любопитство. Пред мен разисква кой би могъл да е замести. Спира се на В.[еселин] Хаджиниколов за директор на ЕЦИ.

В института разисквахме въпроса за ръководител на Института. От всички се приема, че П.[антелей] Щерев, т. е. статуквото е най-подходящо. Изказа се опасение от гордостта на С.[имеон] Дамянов. Предвидихме Секретариат на Националния комитет за балканистика и подготовката на конгреса. Работата е напреднала. С.[трашимир] Димитров отново стана зав. секция и зам. главен редактор на сп. „Етюд Балканик“. По своя инициатива ми говори за уважението си към П. Щерев и за необходимостта от лоялност в Института. П. Щерев е доволен от разговора.

Повика ме П.[етър] Младенов. Разказа ми как се е стигнало до решението. Имало десетина кандидати, но единодушно се спряли на мен. За да не откажа и усложня по този начин работите, решили Т. Живков да ми съобщи решението, а не той или А.[лександър] Лилов.

След обичайните хвалебствия, говори ми какво се очаква от мен и помоли да се подготвя за бързо заминаване.

28.II.1979 г. [сряда]

Дипломатическата си кариера започнах с голямо изпращане от страна на институтските хора – [Пантелей] Щерев, Жоржета [Григорова], Симеон [Дамянов], Василка [Тъпкова]; от [Дружество] „Г. Кирков" – Дончев, [Деян] Павлов, Илиев; и разбира се от Министерството [на външните работи] – Л.[юбомир] Попов от колегиални съображения и Иван Ганев. Дойде и гръцкият посланик [Антониос] Номикос. Ана също бе изпратена от своите хора – Ангел [Ангелов] и прочие. Много и хубави цветя – как ли ги намериха?

Изненадата бе Естефания Алдаба-Лим (филипинския представител в ЮНЕСКО, сега в ООН), дошла в България по случай годината на децата. Съпровождаха я хора от МНЗ. Била разпитвала за мен. Щом ме видя, подложи буза за целувка. Рядко запазена – с шест деца, осем внука, около или над 60 години, но никой не ѝ би дал тази възраст. В самолета седнаха заедно с Ана. Разнасяше се от време на време дружен смях.

В Атина. Посрещнаха ни дружеските страни и строените представители на мисията. Доайенът на дипломатическия корпус е румънският посланик Йон Брад, приятен човек. Същото ми каза Ана и за жена му.

В мисията ни приготвиха обяд – [Лука] Драганов. Бяха [Георги] Колибаров, Ангел Ганев със жена си и Бранимир Петров. След обяд направих кратко посещение в посолството.

1.III.1979 г. [четвъртък]

Първи ден в мисията. Обиколихме помещенията. Запознах се и с тези, които не видях [в предишните дни].

2.III.1979 г. [петък]

Започнаха визитите. С доайена, румънския посланик [Йон] Брад. Прие ни наистина любезно. Беше откровен. И той не е от кариерата. Предложи си услугите да ме въведе сред хората на изкуството.

В 10 часа – посещение на директора на протокола. Каза ми, че има шанс да се видя и с [Георгиос] Ралис. Ако това стане, може би ще успее да се уреди връчването на писмата ми утре.

Г. Ралис сам слезе в стаята на [протокола] [Йоанис] Григориадис. Кратко ръкостискане с ръка в джоба – изглежда, че това е стилът, наложен от [Константинос] Караманлис. От канцеларията на президента отговориха, че са готови да ме приемат. Ралис потвърди, че ще присъства.

В мисията не очакваха такова бързо развитие. Няма съмнение, че това е отговор на начина, по който е приет гръцкият посланик у нас Антониос Номикос от Тодор Живков.

В пет часа се състоя тържествено събрание по случай Освобождението на България. Стегнат доклад. Показаха ни съветски филм – за децата на загинали през март 1944 г., когато се събират на мястото на сражението и лобното място. Трогателна история.

Не ни се прибираше. Поразходихме се малко с Ана. Отидохме до хотел „Федра“ на Плаката, където бяхме с трите деца в една голяма стая през 1964 г. Стана ни мило.

3.III.1979 г. [събота]

В 9.30 часа потегли кортежът. В двореца всичко мина както беше уговорено. Освен продължителността. Повече от 20 минути говорихме, нещо, което надхвърли значително приетите норми. По собствена инициатива на акад. К.[онстантинос] Цацос. Аз на няколко пъти умишлено млъквах, но К. Цацос и [Георгиос] Ралис подхващаха един или друг въпрос.

Темите бяха – за ролята на ръководителите и личностите в политическите взаимоотношения; македонския въпрос и Югославия, и някои други. К. Цацос говори за обаянието на Т. Живков, свързвайки го с режима на социалистическите страни, където логиката изисквала колективно ръководство и ограничаване на индивидуалните прояви. Трябва да има кураж, за да поеме рисковете на по-самостоятелна и своя линия. Подкрепих го в тази насока с два аргумента – че това е ръководителят на социалистическа страна, който е начело и на партия, и на държава, т. е. има повече сила от всички други; и че у нас няма социални сътресения подобно на Унгария, ЧССР и т. н. „Как си обяснявате това?“ – ме попитаха и двамата. Отговорих – с това, че се допускат у нас алтернативно обсъждане и поставяне на проблемите, без последствия за тези, които застъпват становища, които не се възприемат.

[Георгиос] Ралис заяви, че [Константинос] Караманлис говорел нашироко, че бил спечелен от Т. Живков. „Най-важното е това, че тези чувства и мнения не са останали затворени между тях и в тесен кръг, а са станали достояние на народните маси – каза Г. Ралис – обърнете се към който и да е грък и никой няма да ви каже вече, че България е враг. Това е историческо завоевание.“

К. Цацос прибави, че е трябвало да се поработи, и то добре, за това. Едни думи на Т. Живков заседнали дълбоко у него – че прирастът на населението в България намалявал прогресивно, само на турското население растял. Така било и в Гърция. Но все пак България е по-добре, защото урегулирвала този въпрос с изселването. „Все още ли турците в България са към 400 000 души?“ – попита той. Обясних му нашата позиция по тур-

ското население, развих му накратко аргументите защо не го приемаме като турско малцинство. Г. Ралис изтъкна само съжаление, че не подлежи на асимилация заради изостаналостта си и чуждата религия и бит.

Темата смени отново К. Цацос. Не бил историк като мен, но от цялата история на Балканите узнал едно: че от хилядолетия има гърци, българи, сърби – и никакви македонци. За тях чул отскоро и най-нагло югославяните се опитват да наложат на Гърция да ги признае. Тук Г. Ралис се намеси в разговора най-напред с полувъпрос към К. Цацос, а сетне и към мен. На пресконференция югославски министър бил запитан ще се разисква ли македонският въпрос, ще се постави ли на разглеждане важния за Югославия национален проблем за македонската нация? Министърът отговорил уклончиво. Но Г. Ралис наредил да се отговори с думите на К. Караманлис, че в неговата мисия влиза обсъждането на това, което сближава, а не разделя Югославия от Гърция. Между другото, наредил да се спират автобусите от Скопие, които идвали със славянски имена на Флорина. Когато протестирали той попитал защо? Нима е мислимо за гърците да отидат с автобус в Турция, на който има надпис Константинопол или Смирна? Изобщо по тази линия ние имаме общи позиции, заключи той.

Пак К. Цацос ме попита какво ще стане след смъртта на [Йосип Броз] Тито; противоречията между Севера и Юга, между сърби и хървати били големи. Отговорих му, че и да стане нещо, то няма да се дължи на външна намеса. Припомних им, че Югославия фактически се разпадна през Втората световна война от вътрешни противоречия. Но дали днес степента им е такава, че да преодолеят силите, които крепят югославското единство – не мога да кажа. По-скоро центробежните сили са по-слаби, защото не могат да разчитат сега на външна подкрепа.

Накрая отново говориха за приятелството, което свързва двете страни и ми пожелаха успех.

4.III.1979 г. [неделя]

Отидохме на карнавала в Патрас. Минахме по живописния път до провлака. Оттатък следвахме по аутобана – силно нарязани хълмове, но залесени, което им придава вид на каньони, достойни обаче за разходка.

Карнавалът не бе равен – няколко висохудожествени или скъпоструващи картини с цветя; другите – направо любителски или рекламни. Застъпена беше политическата сатира, имаше и доста хумор. Повтаряше се карагьоз, битови сцени, ученически групи, облечени като ягоди, цветя. Най-хубава бе една картина, показваща снимка от 30-те години – добре подбрани типове, с макияж, правещ ги малко тъжни.

Сред официалните лица бе американският посланик; по-късно от вестниците узнахме, че е бил и сирийският, както и група съветски хора.

Заслужаваше да се види най-вече младежта – карнавалът бе за нея, тя участвуваше. Малки деца, на ученическа възраст, с велосипеди, в групи. Радват се, смеят се, сами за себе си се забавляват. От програмата разбрахме, че забавленията траят няколко дена.

Върнахме се късно, изморени, но доволни.

5.III.1979 г. [понеделник]

Започнах ежедневната работа. Но наред с това поисках да се запозная с отделните служби. Започнах с търговската. Имат приличен апартамент – добре, че го запазиха. Обиколих стаите и след това се събрахме на тяхна сбирка за отчитане месечното изпълнение на задачите. Те направиха малки встъпления, за да ме въведат в работата. Останаха трима за следващия път.

Правят впечатление на стегнат екип, амбициран, с желание да хванат изпълнение на по-дълготрайни задачи, с критично отношение. Дано не е само първо и бегло впечатление. Имат съзнание за важността на момента: от една страна през този месец – месец и половина се подписват всички договори за текущата година (а за някои отрасли са закъснели, трябвало е да се подготвят договори през есента), а от друга – нужно е преди влизането на Гърция в ЕИО да се сключат трайни дългосрочни договори. Подготвили са срещи за някои сериозни предложения.

Германския посланик [Ернст] Кубе (ГДР) ни покани на приятелски обяд. На посрещането му направило впечатление голямата група български посрещачи. Оказва се всъщност, че самите те са 30 души, а нашите са около 40 – не толкова съществена разлика, като се има предвид значението на съседките отношения. Критерият им обаче е друг – сравняват се с ГФР, живеят със съзнанието за голяма нация и държава.

Сами по себе си са мили хора. Отнесоха се с искрена симпатия към нас. Синът им учи в Москва и се залюбил с българка, но майката побърза да каже, че май се разминало. Кой иска чужда снаха?

За политическото положение Е. Кубе направи една тънка характеристика – нарушеният баланс в Източното Средиземноморие тласка Гърция към някои по-решителни стъпки, основното съдържание на които се свежда до влизането ѝ в Европейската общност. Основания за тази му констатация са: а) събитията в Иран, които издигат значението на Турция за НАТО и САЩ; назряват и социални сътресения там и Гърция търси изход в свързването си с ЕИО, както и за всичко друго – шелфа, съобщенията; б) Китайското засилване на Балканите нарушава баланса. Прокитайската линия на СФРЮ и Румъния, както и просъветската на България поставят [Гърция пред] не лек избор. За да маневрира по-спокойно, тя търси солидния гръб на Европа.

На въпроса ми дали Гърция ще иде със СФРЮ и Румъния и доколко ще се включи в играта на изолация на България, както и какво е отношението на собствените гръцки интереси спрямо ангажиментите по линия на НАТО и САЩ по тези въпроси, Е. Кубе не може да отговори. Трябвало да се съберат факти. Впечатлението му е, че на този етап [гърците] вървят повече с НРБ. Чувствували, че веднъж постигнатото е трайно постигнато. Имат предвид и че зад НРБ стои СССР и другите социалистически страни. Разбира се, знаят, че на НРБ не могат да въздействуват за откъсване и привличане. Знаят също, че СФРЮ и Румъния могли да идат и по-далеч, но с какъв резултат и с какви последствия – това никой не можел да каже. И затова, въпреки западният натиск, тук са по-предпазливи.

Вечеряхме у [Лука] Драганови. Постараха се, създават се добри отношения. Но гледам – апартаментът им не е голям, но не е обзаведен добре. Това поне е възможно – пълномощен министър, съветник – да може да кани хора.

6.III.1979 г. [вторник]

Днес продължих с въвеждането – със службата „Преса". Поисках им да прегледат и информират подробно за последната конференция на ПАСОК, за големите интервюта на [Йоанис] Песмазоглу и М.[икис] Теодоракис.

Леко Савов е добре подготвен за ПАСОК. Мисля, че ще може да се направи една добра информация за София. Казах му да продължи работата, ще я пуснем от негово име. Интелигентно момче е и Бриго (от Бригадир) Аспарухов. Той говори за ЕДИК, за [Йоанис] Песмазоглу. Д.[обри] Добрев ми връчи писмени материали. Поради липса на време отложихме разговора с него. Поисках му да подготви някои материали за пред всички. С това искам да преодолея чувството на потиснатост и непризнание, което е залегнало доста дълбоко у него.

В 12.30 часа бяхме при Йон Брад – на прощално събиране за японския посланик. Тук Е. Кубе ни представи на няколко дипломата. Интересен бе съветският шарже д'афер [Борис] Панов. Не знае как да се доближи до мен. Протоколът изисква той да ме посети. Дали ще го направи или обратно, да държи аз да ида в съветското посолство, ако са такива нарежданията? Не смее да ми се обади, защото веднага ще го покаже и въпросът ще се предреши. Казах на Кубе да ми го доведе и да ми го представи. Панов бе напрегнат, но с малко разговор стана по-непринуден. Предложих му да се срещнем, когато му е удобно. Той прие за следващия ден. „Къде?" – го попитах. „В посолството е по-добре" – бе отговорът му. „В кое посолство?" – попитах отново. „В нашето" – отговори. Аз му се усмихнах леко и той разбра. Опита се да каже нещо, но аз го успокоих, че на формалната

страна не трябва да отдаваме значение, а да изградим солидни отношения, основаващи се на доверие и взаимопомощ.

7.III.1979 г. [сряда]

Посетих съветското посолство. [Борис] Панов бе любезен, постара се да ми даде известна информация. Казах му за разговора си с [Константинос] Цацос и [Георгиос] Ралис и че ми предстои среща с [Константинос] Караманлис. Помоли ме да изясня, ако се съгласи да отговори, как К. Караманлис вижда като опасност за Балканите развитието на китайско-съветските отношения. Поиска да дойде да му разкажа веднага след това.

В един часа – на обяд при [Йон] Брад и съпругата му. Както те накрая се изразиха – било арменска визита – до 5 без 15 часа. Без да иска това Й. Брад, засягайки македонския въпрос, ме накара да изляза и аз от рамките на обикновения разговор. Идеята му бе, че югославяните изострят [отношенията с нас], вярно е, но ето че и ние сме се поддали. Спомените на Ц.[ола] Драгойчева означават претенции, според начина по който били представени нещата от югославяните. На това почти се били поддали и гърците. От румънска страна отношенията с нас били изяснени – нямало опасения. Но все пак изострянето между България и СФРЮ влошавало климата на Балканите. Не бивало да се поддаваме на емоционален подход към миналото. Сан Стефано бил отминал етап.

Казах му, че не бих желал да започна с македонския въпрос, на който ще посветим един полуден. Общо взето с румънските другари сме се разбрали. Ние разбираме защо те не изказват гласно своята подкрепа на нашата теза. Затова сега считам за излишно да разгледам било историята, било същността на този проблем. Ще се ограничa да посоча болезнеността му за всеки българин с една аналогия, която се надявам Й. Брад ще разбере. Как гледат румънците на образуването на молдовска нация? Не искам отговор – знам какво значи история и какво значи реалност. Известни ми са усилията на румънските учени и общественост да отстоят своето минало. Имам предвид и начинът, по който се чествува обединението на Румъния през миналата година и как се възприе от съседите. Оставяме настрана всичко това. Как биха погледнали румънците, ако на основата на новосъздаващата се молдовска нация се предявят претенции за останалата част от молдавците в Румъния и за естествената столица на Молдавия Яш?

Лицето на Й. Брад се покри с червенина, дори ръката му се разтрепера.

Ето, добавих, същността на югославската позиция и на нашата реакция. А случаят с югославското отношение на спомените на Цола Драгойчева е повече от ясен. За пръв път се дават не толкова аргументи, колкото се поставя на критика югославската партийна позиция. Напомня се за

това, че югославските ръководители са поели ангажименти, които не са изпълнили и съзнателно са заблуждавали и своето, и чуждата обществено мнение. След нейната публикация, пред партиите в нашите социалистически страни стои алтернативата на избора – с кого ще отидат? Тук няма само спор на историци, плюс едностранна подкрепа от страна на партийното и държавното ръководство на СФРЮ, което поощряваше или осигури най-малко благосклонно отношение към тях от редица инстанции в социалистическите страни. Посочена от Цола Драгойчева е историческата отговорност за това, което е правила и прави ЮКП. Ликвидиран е монополът на еднопосочното критикуване. При създадената обстановка ние следим и премерваме всяка позиция по македонския въпрос или по-скоро по сегашната интерпретация на македонския въпрос от гледна точка и на съществуващите партийни и държавни отношения.

Мисля, че доста нещо от този разговор ще бъде предаден в Букурещ.

8.III.1979 г. [четвъртък]

Проведе се много стегнато събрание, посветено на жената. Др. Гърдева [учителка] изнесе хубаво написан и емоционално поднесен доклад. След което децата изпълниха хубава програма.

Вечерта – в двореца. Традиционните вечери в чест на дипломатическия корпус. Разшири се кръгът на лицата, с които се запознахме. Бях на маса, на която се настаниха министърът на координацията и неговият заместник [Ставрос] Димас (беше в София), японският и мексиканският посланици. Но цялото ми време зае мадам Цалдарис. Подрънкахме за какво ли не. Стана дума и за циганите. Изразих удовлетворението си от [Костас] Хадзис – циганин с революционни песни, при когото ни заведоха [Леандрос и Ера] Вранусис. Пя за [Григорис] Ламбракис и залата се напълни със сълзи. Оказа се, че тя го била издигнала. Реши веднага да ме заведе в boite при него да ни пее само на нас, след като разпусне останалата публика.

Представен бях и на А.[ндреас] Папандреу. Намерих общ тон, като му казах, че прави нещо ново, експеримент, който не се основава на някаква традиция на Балканите. Социалдемокрацията еволюира към революционните марксическите партии, към комунистическото движение, без да остави поле за действие на социалистически партии от западен тип. Казах му още, че сме го гледали по телевизията в САЩ след преврата [на полковниците през 1967 г.], когато беше атакувал американската политика.

Той припомни колко е била напрегната борбата, която трябвало да изнесе срещу телевизионните журналисти и американските политици, които не допускали никаква критика на позицията на САЩ по преврата. Каза, че наистина неговото движение няма традиции нито другаде

на Балканите, нито в Гърция; че разчита на успех, защото се основава на внимателно проучване на условията в Гърция, без да копира Запада. Щяло да му бъде много приятно да поговорим. Определи да се срещнем във вторник.

Приближи ме и секретарят на Министерство на външните работи [Вирон Теодоропулос], за да ми каже колко са поласкани, че е избран учен да представлява България в Гърция, и то човек, който познава Гърция и гърците. Имали са много трудности с хора, които не разбират гръцкия манталитет.

9.III.1979 г. [петък]

В 9 часа дойде [Борис] Панов. Пристигал [Сергей] Тихвинский през следващата седмица. Разбрахме се да му остави един свободен обяд или вечеря за нас. Говорихме за оценките, които дават гръцките официални лица на предстоящото посещение на [Константинос] Караманлис в Белград и Букурещ – нямали да поставят на разглеждане по своя инициатива въпроса за присъствието на Китай на Балканите. Румъния също, но не са сигурни за СФРЮ.

Към обяд отидохме на посещение на турското посолство. [Неджет] Тезел е ръководил политическата дирекция на Министерство на външните им работи. По този повод е бил често в България. Жена му е ирландка. Отнесе се с доверие – дали е получил предварителна информация? Охарактеризира политическите нрави като нестабилни в Гърция. Дори когато [държавното] ръководство прояви реализъм, то другите лидери, ръководени от злост, завист и поради крайния им индивидуализъм ще преиначат до такава степен нещата, че правят невъзможно нормалното им развитие. А пресата била отвратителна – никога не си сигурен дали точно са предадени нещата. Дори на предварително предаден текст те ще добавят встъпителна и заключителна част и едно такова заглавие, че ще изкарат каквото искат от него.

Според него по кипърския проблем било постигнато по същество споразумение. Нерешени били незначителни подробности, но той не знаел нито кога, нито дали не ще поискат промени отново. Даде и пример с [Бюлент] Еджевит – апел за разбирателство, за решаване на въпросите чрез преговори бил посрещнат на нож от Парламента и от гръцката преса.

Готов е да поддържаме връзки, неофициални връзки. Споменахме и за бащата на Ана [Върбан Ангелов] – първият посланик на НРБ в република Турция. Той каза, че го знаел. Дали лично или е слушал за него – не стана ясно. Но бил оставил отлични впечатления.

Изпратиха ни до колата.

След обяд пък посетихме французите дьо Фолен. Той е на моя възраст. Според Ана по-запазен дори. Участвувал във Втората световна война в американската флота. Говорихме главно за културните възможности, които дава Атина и по-специално той ми препоръча техния културен център. А и когато разбра, че съм историк, каза, че ще ме запознае с директора на археологическа им институт в Атина, който има монопол над археологическите разкопки в Делфи и Делос. Препоръча ми да ида там след като предизвестя френския археологически институт, за да ми осигурят гид.

Посланичката се оплакала на Ана от гостите. Ана ѝ препоръчала да проучи немския опит – тях никой не ги закачал.

10.III.1979 г. [събота]

Първата свободна събота. Излязохме на разходка до морето край Маратон. Изкачихме се малко из баирите. За един час натрупахме умора, колкото за един ден преди това. Толкова сме отвикнали да ходим.

11.III.1979 г. [неделя]

Дъжд ръми, ръми (съвсем по Салватор Израел). С чадър се разходихме в района на Психико. Наред с отделните къщи, вили, с оригинален вид, все повече стават блоковете с апартаменти. Става привилегирован жилищен район. Но и блоковете са приятни.

От всички срещи и разговори през първата седмица най-интересна бе срещата с К.[онстантинос] Караманлис. Той се изрази най-топло за Т.[одор] Живков, като за приятел, когото уважава и цени. Попита ме откога съм тук, къде съм бил другаде. Прояви интерес към факта, че това е първата ми дипломатическа мисия и че идвам от Академията на науките.

След това направо зададе въпроса какво е икономическото и политическото положение на НРБ. Бях кратък, но не можех да не кажа, че съществуват определени трудности в отношенията със СФРЮ. Това бе достатъчно, за да използува случая и да се разграничи от тях. Осъди създаването на македонска нация като нещо наложено, необусловено от историческото развитие. За македонец той назова сам себе си, защото се родил в Македония, и древните гърци, които така се назовавали и така са известни от цял свят. Осъди още повече стремежа на югославяните да си пъхат носа тук и там, да ровят извън границите си, след като, ако става нещо, то става само там.

За експозето си в Парламента по повод на опасността за Балканите от изострянето на отношенията между Китай и СССР, както писаха вестниците и в отговор на моя въпрос, той разви следните мисли – че той имал предвид само намеренията и евентуалните последствия. Изхождал

от факта на китайската агресия, която представлявала угроза не само за Югоизточна Азия, но и за човечеството. Китай не можел да намери никъде почва – нито в Латинска Америка, нито в Европа, нито на Балканите. Тук те могат да създадат проблеми.

По-нататък той разви мисълта си, че за Балканите е традиционно вмешателството на чуждите сили. Балканските народи от векове са жертва на политиката на големите държави. Тук той направи ясна уговорка, че не изключва приятелството с големите държави, нито съюзите с тях. Даде за пример близостта на НРБ и СССР, предстоящото влизане на Гърция в ЕИО, т. е. тясното ѝ свързване със Западна Европа. Ставало дума за това, щото и приятелите да разберат, че балканските народи вече не искат да бъдат настройвани един срещу друг и противопоставяни. Той възнамерявал да издигне предупредителен глас и срещайки се с балканските държавни глави да разбере как те гледат на положението на Балканите при създадената обстановка.

В тази връзка той бе много категоричен – относно отговорността на самите балкански страни. Той отиде дори до генералното обобщение, че нямало малка страна, която да е била въвлечена във враждебни действия само с външен натиск. Тя самата е търсела да се подаде на такъв натиск. Оттук и отговорността за всичко, което става на Балканите, на самите балкански ръководители.

Да се създаде атмосфера на трайно спокойствие, мир, добросъседски отношения – това е съдържанието на неговата политика. Това е имал предвид и през 1974 г., когато е излязъл с предложение за общобалканско сътрудничество. Не създаването на политически съюз или обособяването на балканския регион – нещо немислимо, утопия, а преодоляването на наслоенията от миналото; създаването на нова атмосфера на Балканите.

И сега, след като установи какво имат предвид Югославия и Румъния, ще се срещне с Т. Живков, ще му изложи всичко, за да помислят каква е ситуацията и какво бъдеще очаква балканските страни.

Пожела успехи в моята мисия и отправи най-топли пожелания на Т. Живков, с когото очаква да се срещне с интерес и радост.

Неочаквана бе срещата ми с акад. Панайотис Канелопулос. Отидохме на концерта на Л.[юба] Енчева. Още при входа [Иван] Илиев ни посрещна, за да ни каже, че П. Канелопулос ни очаквал. Видяхме се, прегърнахме се. Каза ми, че ме познал неговият лекар – видял ме в колата. Така и П. Канелопулос свързал името ми с мен. (Двамата бяха преди известно време в София и аз бях техен придружител из страната.)

Преди започването директорът на институцията, която организира концерта, поздрави посланика (никакви ръкопляскания) и министър-председателя г-н П. Канелопулос (възторжени овации). П. Канелопулос стана да благодари и се обърна към публиката като ни представи – мене

и Ана – с най-топли думи, че съм професор и приятел, член на Академията и т. н. Това стана причина за специални овации към нас. Направи ми впечатление отношението на хората към П. Канелопулос – личност политическа с изключителен морален авторитет. Той е ценен много и като политик, и като човек и интелект. Приближаваха се до него, за да се ръкуват, а няколко жени му целунаха и ръката.

Когато казах на нашите, че П. Канелопулос приел да дойде на вечеря, те не искаха да повярват. Отказвал на всички покани, не само на наши. Това е обяснимо, като се има предвид възрастта му. Но в случая той използува познанство и близост от друг характер, което му позволява да заобиколи наложените от самия него ограничения, без да даде повод за сърдене при отказ.

12.III.1979 г. [понеделник]

Унгарската резиденция е до нас. Унгарският посланик е опитен, готов е да сътрудничи.

Ана бе при мадам Цацос. Върна се много доволна. Създали се непосредствени отношения. Разбира се, не всеки ден президентшата, самата тя литераторка, сестра на [Константинос] Кавафис, среща професорки. Днешният ден бе на Ана – след обяд събираме съветската резиденция.

В посолството поемам службите, запознавам се с хората. Работата, текущата, върви, но не е въведен строг ред на контрол. Не може да се разбере кой какво и колко върши. Всеки се мисли натоварен и гледа на останалите със завист и недоволство. Не са въведени седмични планове, нито форма на отчитане, за да се следи кой как работи, да се разпределят задачите и най-важното да се развие повече инициативност у всички.

Налага се още да проучвам, преди да предложа решения.

14.III.1979 г. [сряда]

Посещение при Х.[арилаос] Флоракис. Присъствува А.[нтониос] Амбатиелос, [Николаос] Калудис и [Григориос] Фаракос, отговорникът за в-к „Ризоспастис“. Флоракис се изказа ласкаво за ръководството на нашата партия. Говори за последната си среща с Д.[имитър] Станишев. Това ми позволи и на мен да предам и поздравите и високата оценка на нашата партия за ГКП. Първият въпрос на Х. Флоракис бе какво впечатление ми направиха [Константинос] Караманлис и [Андреас] Папандреу. Сам той приема балканската политика на К. Караманлис и изобщо неговата ориентация, със съответната критика и уговорки, че той е антикомунист. Търсел сближение със СССР, за да уравновеси отчасти пълната ориентация на Гърция към Западна Европа. За А. Папандреу Х. Флоракис и

А. Амбатиелос са на различни мнения. За А. Амбатиелос той е [от] CIA [ЦРУ], ноХ.Флоракис намира, че ако всички биха действували срещу САЩ по този начин, то едва ли САЩ биха имали голяма полза от агентура. Намира, че независимо от непоследователността на А. Папандреу по изработване на обща линия срещу режима, той бил по-рязък в някои отношения в критиката си. Прие с интерес това, което му казах за липсата на исторически прецедент на Балканите на това, което прави А. Папандреу. Последният не влязъл във II Интернационал, но ще намери ли партньори другаде, ще успее ли да се задържи на тази линия? – това бе въпросът, който постави Х. Флоракис.

За К. Караманлис, Х. Флоракис каза, че много пъти бил декларирал, че няма да допусне Гърция да бъде въвлечена в каквато и да било антибългарска проява. Не допуска, че той ще подпише документ, който да се изтълкува не добре от нас [в Белград], дори и неговите домакини да настояват. К. Караманлис говорел за Т. Живков като за приятел. Въпросът не бил само в приятелството, а в осъзнатата необходимост за Гърция да има напълно коректни и близки отношения с България. В потвърждение на това Х. Флоракис добави казаното от Караманлис (по верни източници), че възнамерявал да сподели с Т. Живков всичко, което му изнесат [Йосип Броз] Тито и [Николае] Чаушеску. К. Караманлис имал идеята да възобнови тристранна среща между Гърция, Турция при посредничеството на България – предложение, което по-рано отклонил. Х. Флоракис имал такива сведения.

Констатирах негативно отношение към Т.[асос] Вурнас. Не можел вече да се измъкне откъдето изпаднал като опортюнист. За [Филип] Илиу – „продал се на банката“.

Следобяд – при английския посланик И.[ън] Съдърленд. Жена му се завърнала в Лондон да представи теза в Slavonic School. Писал му английският посланик в София за мен. Може би поради това много бързо се прехвърлихме на политически разговор. Бил е в Москва, в СФРЮ. Не показа пред мен предварителна заангажираност към Югославия, но в начина на поставяне на въпросите и в подчертаване традиционните ѝ връзки с Гърция, международната ѝ роля, проличаха определени надежди на Запада към югославската политика. Съдърленд заяви, че досега ЕИО нямала балканска политика. С влизането на Гърция балканските проблеми ще заемат подобаващо място, главно в икономиката. Но и в политическо отношение ще започне тяхното обсъждане. На моя въпрос дали Гърция няма да бъде ограничена и в каква степен, И. Съдърленд отговори, че толкова, колкото и другите. Гърция имала желание да подсили позициите си на Балканите и в Близкия Изток чрез ЕИО, надявала се това да я сближи със СФРЮ и Румъния, които също имали ориентация към ЕИО. На пътя на сближението на Гърция с България стояли няколко противодейству-

ващи фактора – обвързаността на НРБ към СССР; Турция и преплетените турско-гръцки отношения; изострянето на македонския въпрос, което смущавало Гърция.

15.III.1979 г. [четвъртък]

Дойде рано [Борис] Панов, за да ми каже, че: 1) досегашният анализ на всички сведения потвърждава казаното от К. Караманлис на срещата; 2) К. Караманлис е за стабилитет на Балканите; 3) Поради дестабилизиращата роля на СФРЮ и Румъния той започва да променя разбирането си за многостранното балканско сътрудничество.

Посети ме и кубинският шарже д’афер Франсиско Рамес Алварес.

След обяд се самопоканиха немците в резиденцията. Сега Е.[рнст] Кубе е доайенът на социалистическите страни. Показаха се мили, изразиха определено предпочитания към нас, много ги впечатли немския на Ана. Кубе с удоволствие ми съобщи, че Гърция не е съгласна с оценката на СФРЮ, че поканата на китайския премиер е помогнала да се балансира присъствието на СССР на Балканите и да отбие или уравновеси българската позиция по балканските проблеми. Каза ми това, което и аз вече достатъчно знаех, че Гърция се тревожи от наличието на вътрешни противоречия в Югославия и от последствията от смъртта на Тито, както и за отношението към общ политически документ.

16.III.1979 г. [петък]

Визити на представяне – Пизингер от ЧССР, при [Вирон] Теодоропулос (един от тримата посланици на МВнР, генерален секретар на Министерството). Комплименти колко били поласкани. За пръв път предварителното обявяване на посланика предизвикало небивал интерес.

Обяд при председателя на Гръцката национална банка – [Ксенофон] Золотас. Професор, академик. Съвсем неочаквано срещу себе си видях акад. [Николаос] Лурос. Говорихме най-различни неща. На него, пък и на мен, особено силно впечатление направиха статиите във в-к „Монд“ за обрязването на жените в редица африкански страни с мюсюлманска религия. Н. Лурос вижда спасението във възвръщането към човека, на каквато и да било основа, дори и религиозна.

Първата вечеря – сем. [Парис] Кириакопулос. Току-що се бяха завърнали от България. За алуминий. Жената е с висше образование, явно с качества. Крепи предприятието и му е дала сила. И само благодарение на случайност – брат ѝ починал. Не е прието при наличие на мъжки наследник момичето да поеме фирмата. Дори той да няма, а тя да има данни. За

да се оправдае казаното, че тук, на Балканите, всички разбират най-добре политиката, деверът (мъжът ѝ не участвувал в подобни срещи – не знам защо) се зае да охарактеризира политическите дейци. Запомних многозначителния му израз, че никак не е случайно разрастването на организацията на [Андреас] Папандреу. Откъде средства за клубове, за стаи във всяко село? Май американски... Целеше ли с това да ме настрои негативно към А. Папандреу или това е ходящо мнение?

Ана вече сви домакина [Неделчо] Цветинов и готвача бай Иван [Бозуков]. За обяд за 4 души – над 2000 драхми. След върнатата разписка част от сумата оставили за следващите покупки. От новото пазаруване за горната вечеря и за следващите две – около 30 души – излизат под 200 драхми на човек. Какво се върши, стига да мине.

28.IV.1979 г. [събота]

Керкира. Известно време преди срещата на високо равнище в Корфу реших да посетя острова, за да се запозная с обстановката. Потеглихме с Ана. Всъщност, това бе първото ни по-далечно излизане от Атина в такава част на Гърция, където не бяхме ходили изобщо.

Няма да описвам подробно пътуването, защото на няколко места спирахме по-дълго. Исках да почувствувам по-добре обстановката на героичната борба на сулиотите и срещу Али паша Янински и срещу Турция. Отбихме се в Месолонги (почти напълно разрушен по време на въстанието). Парга пък ни порази със своето разположение, улици и къщи. Много време отделихме, за да видим светилището на един хълм, където се отбивали идващите, за да проникнат в подземния свят – в Ада. И там да видят сенките на своите близки. Светилището е доста запазено, намерихме и подходящ гид, та можахме да си представим цялата психологическа подготовка на дошлите, вкарването им в лабиринта; говоренето на жреците между двете стени, така че да се чуе в помещението, където те слушат, като че ли идва гласът отгоре, някъде отдалеч; използуваната машинария за издигане на кукли, които да наподобяват сенките и упойващи ухания, които довършваха създаването на илюзията, че даровете са приети и че се осъществява контакт със сянката на близкия човек. Няколко седмици е траела подготовката, която е позволявала на жреците да се ориентират и върху поставените въпроси, и върху очакваните отговори.

Гидът ни каза, че по време на италианската окупация разкопките продължили с голям размах и десетки догоре натоварени мулета са пренасяли нощно време събраните материали и богатства на италиански кораби.

Що се отнася до природата, до равнините и планините, рядко може да се намери такова съчетание на бързи и резки преходи на красота, която не оставя никаква възможност на скука.

В Корфу разгледахме острова надлъж и нашир. Основният поминък е маслината. Много може да се каже за гръцкото население, което не е познавало турско господство, а само венецианско – със създаването на местна аристокрация; френско – с изграждането на градския център, площад и улица „а ла Риволи“; и английско – до 1864 г., когато островът се присъединява към Гърция.

След това посетихме [хотел] „Хилтън“, за да видим обстановката. Той изглежда е единственият, който продължава да се поддържа и зимно време открит. Говорих със съдържателя, видях стаите. Изобщо [Константинос] Караманлис, който няма собствена къща, обича да живее в хотели. В хотели приема и височайшите си гости, като освобождава два етажа – на единия са гостите, а на другия е той със своите хора.

Срещнахме и посланика [Йоанис] Йоргакис, когото познавах от Атина. Той също ни разведе из града.

На 28 април отново бях в Корфу. В „Хилтън“ стана срещата ми с домакините [Константинос] Караманлис и [Георгиос] Ралис, които ме посрещнаха много любезно. Чух по-късно К. Караманлис да казва на [Тодор] Живков – „изпратихте ми добър посланик“. Двамата [Караманлис и Ралис] бяха облечени за голф и се отправиха да спортуват. Й. Йоргакис също беше тук. С него се отдалечихме. Той каза, че намира за идиотски забавления като голф и риболов и професия като зъболекарската. С подобни шеги поехме с [Вечеслав] Тунев и с него като водач в неговата джипка на кратка обиколка из града и у дома му. Домът му е бивш манастир на [Йоанис] Каподистрия. В него е умряла сестрата на Каподистрия. Купен бил от семейството на Йоргакис в развалини. Приспособил е трапезарията в хол с доста антики, колонадата край параклиса – като тераса.

Разказахме си взаимно биографиите, годините на войната. Той е бил използван като немски възпитаник в местната администрация на отговорни постове, но сътрудничил на партизаните, сниман е с Чърчил. Участвувал е в различни министерства, близък е на [Аристотелис] Онасис, бил е директор на въздушната компания „Олимпик“, сега е посланик. Сам себе си определя като либерал, наляво от Центъра.

Държи на К. Караманлис – разглежда го като национална величина от първа категория. Но се бои, че могат да го изиграят и да го заставят да се откаже от политическия живот. Достатъчно било да не мине при първия тур на изборите за президент (щял да се засегне, защото това щяло да има характер да го „научат“, за да се съобразява, което той не можел да допусне). От неговите заместници най-достоен бил, според Й. Йоргакис, [Константинос] Мицотакис.

По македонския въпрос е за твърда линия, макар че не може да разбере защо югославяните изострят, и то в настоящия момент, този въпрос. Какъв е техният интерес? Помоли ме да ходатайствам за Йонийската ака-

демия. Искат да се създаде висша школа и да поканят преподаватели от вътрешността.

По време на обяда узнах, че дъщерята на Й. Йоргакис е омъжена за племенника на [Дмитрий] Оболенски. Още един повод за разговор.

29–30.IV.1979 г. [неделя–понеделник]

Срещата на високо равнище в Керкира (Корфу).

Конференцията започна с изказване на [Георгиос] Ралис. Доволни са, че са приели българската делегация на най-високо равнище, давайки израз на задоволството на гръцкия народ. Това посрещане не би могло да се осъществи без проявеното разбиране и чувства на гръцкия народ. [Петър] Младенов също изрази задоволство от посрещането и от прогреса в отношенията между двете страни; спомена и за посещението на Г. Ралис в София през м. октомври – началото на ноември миналата година.

След тия две встъпителни изказвания започна изложението от страна на министъра на търговията [Георгиос] Панайотопулос за икономическите взаимоотношения. Първо – в областта на търговските отношения няма проблеми. И от двете страни се полагат усилия, но има намаление на вноса към България. Това намаление е значително, но имат впечатление, че не е случайно, защото се касае почти до прекъсване с 50 %. От друга страна, той виждал усилията на българите към увеличаване на търговията. Увеличаването се дължи обаче на вноса на месо. Може да се стигне до положителни резултати. Промишлените изделия вървят бавно. Аграрното съдържание на търговията не позволява големи цифри. Ако се увеличи обаче износът на леката промишленост, то може да се стигне наистина до големи резултати. Да се използува изложбата в София. Също и в Запион – забележително е присъствието на промишлеността.

По река Места. Международното право познава много теории – статукво, деление по равно, деление по интереси. Затова от двете страни трябва да се стъпи на реална база. Началото е било поставено през 1964 г. – задължително да се държи сметка и на гръцките интереси. А [Тодор] Живков е говорил за справедливи отношения между двете страни. Идеята винаги е предвиждала да се построи с тези води електрохидрологичен комплекс, като те се използуват и за напояване. Да бъде обаче икономически изгодно, [трябва] да се определи количеството на водата за постоянно предаване. Какво е количеството на водите – 1450 [млн. куб. м] преди Доспат и 1050 [млн. куб. м] след Доспат.

Гръцката теза е да се осигури вода и за в бъдеще – за решаване на енергийния въпрос. „Затова те очаквали 850, евентуално 750 [млн. куб. м] и то не на земята, а под земята“ – бележка на [Георгиос] Ралис. Какво ги разочаровало? Това, че се предлагат 130 млн. и до 250 млн. срещу заплащане. С други думи, не е възможно решението на енергийния въпрос. Българско-

то предложение, въпреки уверенията, че този проект е възможен и приет от двамата президенти, отхвърля възможното решение с техническите условия, които се поставят. Всъщност техническите разисквания около въпросите за количеството вода – колко минава, какво остава, т. е. по съвършено други показатели – ликвидират принципно споразумението за характера на решаването на този въпрос. Сега, след като толкова се [направи], ще бъде погрешно да се закрие проектът. Знаеше се, че се касае за проект. Знаеше се колко вода е необходимо за икономически изгодно предприемачество. Ако отпадне [проектът], това ще се отрази неблагоприятно на отношенията между двете страни. [Г. Ралис] се надявал да се намери нова линия на реализация.

[Андрей] Луканов е съгласен по казаното за търговията. Няма промяна в директивите, нито в подбора на стоките, само преразглеждане на някои стоки, така че намаляването им в годишния баланс не ще промени нищо. Напротив, ще увеличи обема на търговията. Балансът показва подобряване, следователно състоянието не е обезпокоително и ще се запази в установените рамки. Готови сме за координирани мерки като приемем като солидна база 100 милиона [долара годишен стокообмен], а имаме желание да ги увеличим. Нека си припомним какво е било преди 4–5 години. Това изглеждаше просто абсурдно. „Сега имаме предвид и гледаме вече да достигнем 200 милиона" – вмъкна Г. Панайотопулос. А. Луканов приема да стигнем на 200 милиона, дори и повече. Изложбите отвориха очите на българските бизнесмени. А трябва да се помисли и за индустриалните стоки; да се проверят възможностите на леката промишленост; възможности има също и при лигнита, мините, кабелите и т. н. [Говори] и за хармоничното развитие – за съоръжения на държавните органи на Гърция срещу произведенията на леката промишленост. Разбира трудностите преди влизането на Гърция в ЕИО, но с помощта на банките има технически възможности да се урегулират. С малко въображение индустрията би могла да даде възможности – автобуси, машини. Може ли [стокообменът] да се разшири и в условията при ЕИО? Разбира се, възникват и проблеми – съревнование, конкуренция, но възможностите ще бъдат по-големи и за Гърция след 1981 г., т. е. в постройката на индустриално производство, без да се конкурираме взаимно. Луканов предложи например да се помисли за развитието на производство на стоки и за ЕИО и за други страни; също да се засили транспорта [на стоки] и то много, за ограничено време:

а) съвместно да се развие за Сирия–България по суша, Гърция по море. Може би от Солун или Кавала.

б) [пътят] Кулата–Видин. Техническите условия и пътят позволяват да разширим и започнем подобряването им още отсега с оглед по-голямо транспортно експлоатиране на тази линия.

в) ж.п. транспортът да се увеличи.

Би трябвало да се помисли и да се ускори едно генерално споразумение по транспорта. А това предполага и увеличаване на пунктовете за преминаване.

Г. Ралис вмъкна – „Александруполис". А. Луканов отговори: „Да. И още. Да се види дали икономически ще се оправдае – защо не и повече? Само ако не се окаже достатъчно, тогава и Кавала и Комотини. Александруполис не е икономически индикатор. Да се започнат проучвания от сега. Става въпрос за количеството риба, за количеството селскостопанска продукция, за транспортните условия. Икономическият потенциал покрай турската граница не е толкова голям. При това само Хасковско и Кърджалийско всъщност са свързани икономически с Александруполис, а не Пловдив, Стара Загора и Бургас."

По въпроса за р. Места А. Луканов заяви, че не става въпрос теоретически да се постави въпроса за международното право. То не помага, а може само да ни създаде трудности. Трябва да се подходи реално, от обективните условия, от нуждите – днешни и утрешни. Да се видят приоритетите, принципите на международното право, ползването и преразпределението. Нуждите от вода в България не могат да се задоволят към 2000 г., ако няма допълнителни извори. Оттук и за р. Места – освен за исторически измерения, касае се за витален проблем. И въпрос, който все повече ще бъде критичен предмет за човечеството. За това трябва да дискутираме много сериозно приоритетите на проблемите и на двете страни, за да не се създаде един спорен въпрос днес, който може да се превърне утре в неприятна бомба и да застраши нашите отношения. Цялото сегашно количество ако се даде, както иска гръцката страна, това значи България да се откаже от всякакъв проект, даже и на витални проекти, без който не може да просъществува и да няма вода дори за най-обикновени нужди. Така че, без да разрешаваме въпроса, трябва да се стигне до едно споразумение с взаимно съгласие. Както и К. Караманлис бе казал – не трябва да се минимизира, т. е. да се намалява гръцката позиция. Но трябва да се разбере и нашата позиция. Нека намерим решение, но не временно, което ще породи нови, по-остри проблеми, отколкото сегашните. Тази вода не е за хидрологически проучвания. Не оттам трябва да се изхожда, а да се възложи на икономисти да проучат и да се изкажат по този въпрос.

Г. Панайотопулос възрази, че водите се разливат и правят катастрофи. За 20 години нищо не сме направили. Т. е. няма да има възможност и самата НРБ да ги използува, и ще минат десетилетия, без да спрат да се изливат. Все пак да се започне нещо, а не да се отлага безконечно. Г. Ралис вмъкна, че искат определено количество води за определен период – за 30 години. Количеството – 950 милиона, като евентуално могат да се смъкнат и до 750 милиона [куб. м].

Кратко съвещание при Г. Панайотопулос. Г. Ралис открито заяви, че иска да не превръщаме срещата в пазар и моли за по-бърз отговор. Да се каже ясно, че след 30 години са съгласни на намалено подаване на води. Ясно да е от сега, а не да се получи изнудване, което не позволява хидрологическо съоръжение. Количеството води да се установи така, че да няма повече разговори и да не спори повече по този въпрос. След 30 години, когато се постави отново въпроса изцяло за водите на р. Места, Гърция е готова да участвува в осъществяването на проекта и на българска територия.

П.[етър] Младенов охарактеризира предложението като сериозно и конструктивно. Доволен е от подхода, но не може да се ангажира веднага с отговор. „Ще се отнесем с всичката сериозност, за да се намери решение до края на годината" – допълни той и възложи задачата на А. Луканов. А. Луканов заяви, че за проучване на въпроса ще са необходими може би 2– 3 месеца. Същевременно той попита не били могло да се предвиди сътрудничество и на първия етап между България и Гърция?

Г. Ралис прие и предложи да се впише в комюникето. Проектът ще се съобрази с дългосрочните планове на НРБ. Да се предвиди сътрудничество между двата страни. Отговорници – А. Луканов и Г. Панайотопулос.

Общата среща завърши. На излизане Г. Ралис изрази задоволството си през журналистите от постигнатото за развитието на двустранните отношения и по р. Места.

Големи трудности изникнаха по комюникето – когато се пристъпи към неговото съставяне и по-специално, когато се започна обсъждане на общобалканското сътрудничество. Затрудненията изхождаха от разбирането, че трябва да се приеме едно споразумение за общобалканско сътрудничество още на този етап, както предлагаха гърците.

К. Караманлис силно настоява, нашите обаче отказват. Позовават се и на общоустановеното разбиране, възприето под натиска на Москва, че общобалканското сътрудничество е капан, в който може да бъде увлечена и България. Тя няма никакви шансове да се пребори сама срещу останалите балкански страни. Особено след посещението на Хуа Гофън, китайския президент, в Румъния и Югославия. А предстои и посещение на К. Караманлис в Китай. Иван Ганев е специално инструктиран още от София да се държи твърдо.

В. Теодоропулос ме потърси и ми съобщи, че К. Караманлис е много разтревожен, тъй като лансираната от него идея за общобалканско сътрудничество, макар и в ограничени сектори, не се придвижва. Попитах го наистина ли може да се преодолеят трудностите, ако възприемем общобалканското сътрудничество само в ограничени сектори, а не въобще. Той се съгласи и веднага изтича при К. Караманлис. К. Караманлис даде положителен отговор. Отидох при П. Младенов. Младенов също изрази съгласие да направим опит за постигане на съгласие на такава база. Но

поиска да изложа всичко това на Т. Живков. Т. Живков не се поколеба, а отсече: „Нека окажем съдействие на К. Караманлис този път“.

Отидох при Иван Ганев. Той отказа. Първо не иска да повярва, но едва след това, когато му обясних, че поставяме на изпитание развитието на отношенията между двете страни, той се съгласи да се заемем с определяне на така поставената задача за най-изгодните и възможни форми на сътрудничество в определени сектори. В. Теодоропулос, който чакаше да се получи пълно съгласие и да се открие възможността за преговори, отиде окончателно да съобщи новината, че има възможности този въпрос също да получи решение. След това вече не беше трудно да се определят няколко конкретни сфери на общобалканско сътрудничество.

[липсва продължението от друг тефтер]

10–11.X.1979 г. [сряда–четвъртък]

Среща в Атина между К. Мицотакис и А. Луканов. При Г. Ралис и К. Караманлис.

К.Мицотакис откри с приветствено слово. Стар и добър приятел е на България, работил е за сближението в духа на нашите ръководители. За преглед е на всички взаимоотношения чрез свободен и искрен разговор – да се види къде евентуално се сблъскваме с трудности, за да направим крачка напред; тази среща да стане етап в развитието на отношенията. А. Луканов изказа благодарност и изтъкна, че има политически документи, сега трябва да се набележат конкретни пътища за реализирането им. Изпитвал особено чувство към Атина – обща люлка на нашата цивилизация. Също е за свободен дневен ред, като се спрем на тези проблеми, на които можем да дадем тласък.

К. Мицотакис: 1) Търговията. Нищо особено. Задоволен е от значителния прогрес от българска страна. От 1 януари 1981 г. клирингът свършва. Това изисква така да се организират търговските отношения, че те да отстоят на следваща фаза. Специално внимание в планирането на общите мерки и кооперирането в промишлеността. Това ще облекчи. Да се удовлетвори по-специално желанието за увеличение на вноса на месо.

А. Луканов изрази задоволство от общото развитие – надминало нашите очаквания и специално многостранните операции, които са нов качествен фактор. Гърция и България не могат без външна търговия, принудени са да развиват търговията извън тесните рамки на собствените си ресурси; те са средища на световни потоци – операции от многонационален тип. Трябва да насърчим икономическите си агенти н арабските, социалистическите и западните страни. За клиринга – приема със задоволство казаното от К. Мицотакис, че не е необходим. Разбира се, имаме вече стабилни връзки; сериозно географско съседство, което е фактор от

първостепенно значение. Географският фактор е по-важен преференциален фактор, отколкото митническия. Но проблеми има и от клиринга, и от ЕИО. Затова нека не говорим само за проблемите, а да разкриваме възможностите, т. е. да търсим позитивните последствия. Главен път – това е промишленото сътрудничество. Философията на капитализма – структурната предпоставка за динамично развитие. Но са нужни административни мерки за насърчаване на производството; също и намаляването на административните бариери, които биха попречили на естествения поток. Няма, разбира се, страх. Научихме се в конструктивен дух да решаваме проблемите, но по-скоро съществува страх от Брюксел. Проблеми има там от административен характер. За месото – ще проучим възможностите, в най-благосклонен дух ще бъде разгледан въпроса и до 5–10 дни ще има резултати.

К. Мицотакис: а) Гърция е напълно съгласна с анализа на многостранните операции; отговорностите на централната линия не само на приятелката България, но и при другите страни. Тази линия не е само географският фактор, но е свързана с прираста на гръцкия народ. Гърция трябва да стане мост към Средния Изток и към Балканите; специално към арабските страни, например Либия; б) Клирингът – има известни проблеми и на двете страни, но на Гърция е повече, отколкото на България. Опитът със Съветския съюз и със СФРЮ потвърждават това. Затова той е за разширяване на двустранните отношения в областта на промишленото сътрудничество; в) В ЕИО Гърция ще срещне трудности, но и възможности. Вярва в икономическото сътрудничество между всички страни. Надява се, че и между социалистическата общност и ЕИО ще се развият такива отношения. И малките страни, които имат ограничени ресурси, ще съдействуваме. Географският фактор е от изключително значение и трябва да се използува в духа на истинско приятелство и взаимно икономическо допълване. По алуминия – 200 000 тона е взето предварително в разговорите. Българското участие улеснява осъществяването на този проект. Кога обаче ще бъде готов българският завод?

А. Луканов потвърди интереса за осъществяването на този съвместен крупен проект – уникален пример за тристранна или многостранна операция. Завод за електролиза, за синхронизация, с дългосрочен контакт за доставката на алуминий. Реализация се предвижда до 1985 г., а от 1986 г. за 15–20 години да се осъществи доизграждането на всички корелативни дейности. Гръцката страна трябва да създаде национален консорциум от частни и държавни капитали. Това ще доведе до още по-голяма стабилност в нашите отношения. Приветствува досега тези, които са се ангажирали.

К. Мицотакис: „Да, за сода каустик от България; да, и за внос на алуминий в България." Пакетът от глобални балансови съглашения и завод със

Съветския съюз, като участието в доставката се извършва при същите условия и принципи, както и за България и обратно – със Съветския съюз, както ще бъде след това за България. Разговорите засега са в началото със Съветския съюз и е напълно логично България да участвува в тях.

К. Мицотакис продължи за р. Места. За съжаление досега този въпрос е на мъртва точка. Сега и гръцкият проект, който минава за последен отговор, по често реалистични съображения все още не е приет. За съжаление, това не е позиция за преговори. Ще иска да докаже, че без това количество вода не е възможно построяването на електростанция. А трудно е да се реализира без вода и още по-трудно е да се изостави този проект. Следователно закъснява се да се стигне до резултат – само загуби. Вече 15 години, ако се беше приело, досега можеше да се изплати. Настоява да се постигне съгласие до 31 декември.

А. Луканов отговори, че имаме същото желание. Също съзнаваме, че въпросът е важен за Гърция и [трябва] да търсим решението в името на добрите отношения. Но с решаването на този въпрос са засегнати жизнени въпроси за нашата страна – и за сметка на бъдещите поколения. В духа да се разберат българските мотиви така, че двете страни да могат да стигнат до решение, нека се използува времето за по-конкретна дискусия. Дошли сме до деликатна и решителна фаза и такова обсъждане е необходимо на политическо равнище и има своето значение. Не да замразим, а да търсим пътища на сближаване. – „Казвате, мъртва точка? – а) Преди няколко месеца позициите бяха абсолютно несъвместими с осемкратна разлика. Нямаше подход. б) Сега, от Корфу имаме ново положение по инициатива на гръцката страна. А именно – временен характер на договарянето за определен период от години, като задълженията са намалени. Взаимно адаптиране на проектите на двете страни, тъй като проектите са конфликтни и не може да се стигне до решение. Коопериране в реализацията на проектите като допълнителен елемент на сътрудничество. Това е схемата на разбирателство – някакво сближение и по гръцкия и по българския проект. Възможно ли е? – Възможно е. По текстовете има единство. Разбира се, по цифрите и по сроковете е малко по-трудно. Но търпеливо и в духа на добра воля трябва да продължим. Това да стане и да се отнася и за двете страни – да се преразгледат нещата още веднъж, в дух на жертвоготовност. Ние отлагаме от 7 до 10 години нашите проекти. А в Гърция се действува разнопосочно. Ускоряват гръцките проекти, т. е. разширява се диапазона. Нашата позиция не е замразена, но и гръцката не трябва да се замрази. Иначе много трудно ще се придвижи – ако едната или другата страна откаже."

К. Мицотакис: „Няма съмнение, че на политическо ниво трябва да се реши. Нужно е търпение и постоянство." Изхождат от трите принципа – гръцката страна има пълното разбиране за водата и за отчитане интересите на бъдещите поколения. Но същото важи и за Гърция. Тя също

има известни права. Кой е проблемът от гръцка страна? – електрическата централа. Не може да се направи с по-малко количество вода. Изчислено е за 30 години да се погаси с 0 % печалба.

Предлага след обяд да бъдат дадени допълнителни информации за обсъждане. Съгласие има. А. Луканов прие след обяд да се направи такава информация.

А. Луканов – конкретни въпроси на сътрудничество: а) минерални ресурси; б) лигнитни въглища; в) научно-технически контакти с приложен характер.

К. Мицотакис ги прие за много интересни. Веднага да се започне, особено с научно-техническите. Щом се убеди, че има резултати – да се пристъпи и към реализиране. Главно цинковите руди. Ако не бяха в Родопския басейн, отдавна би могло да има сътрудничество. При новия процес на стабилизиране на отношенията би могло да се стигне до някакво придвижване.

А. Луканов приема практическото обсъждане на въпроса да се придвижи, тъй като сега този ресурс не се използува. А той е геоморфологически единен басейн и да се използува тази възможност е от съществено значение. Да се разгледа – да получаваме руда, концентрат; да участвуват инженерно при извличането срещу продукция. Дори нещо като при алуминия може да стане – насрещни доставки на метал.

К. Мицотакис заяви, че ако наистина може да се стигне до положително политическо решение, то те са готови да започнат. Ще проучи въпроса и ще отговори.

А. Луканов вмъкна и въпроса за неметални суровини. И двете страни имат значителни интереси. Да потърсим по-широк контакт на ниво заинтересовани форми, за обмяна на технологии, продукти, пласмент. По индустриалното производство – някакво движение има, но недостатъчно. Класическото сътрудничество става при кабелите. Скромно начало за автобусите; за автобусното производство. К. Мицотакис има трудности и конкуренция, но си взима бележки и проявява благосклонност. Да се създаде и работна група с оглед на развитие на мото– или електрокари. НРБ има амбицията и е на път да се превърне в световен производител като форма, със съвременни и конкурентни равнища на качеството, с комплекс от двигатели, хидравлически и прочие. Износ на големи количества стават в Пирея, в Солун. Предлага по-мащабно да се мисли за продукцията. Има търсене. Наши конкуренти са САЩ и Япония. Но има шанс за мащабна операция – при висок дял в крайния продукт на Гърция и ако се намерят крупни индустриалци и идея да се организира проучване. Сега е по-изгодно да се произвеждат кари, а не коли.

К. Мицотакис – съгласен е да е създаде работна група.

11.X.1979 г. [четвъртък]

Среща при Г.[еоргиос] Ралис. Присъстват – А. Луканов, Н. Тодоров, от гръцка страна [Георгиос] Пападакис. Г. Ралис без никакво особено встъпление изяви своето недоволство от постигнатите резултати. Раздразнен е от искането да се включи неговото отиване в София в комюникето. Как да дойде, за да заяви, че нищо не е постигнато. Това би значело да се даде повод за разгръщане на истинска кампания срещу правителството. И срещу него лично. Припомни акцията на редица дипломати, при това не само десни.

Опит от наша страна да го убедим, че не са закрити възможностите за решение. Г. Ралис обаче настоява на своето, щом досега нищо не е постигнато, то какво остава за една седмица. Не, по-добре е да се отложи за най-малко един месец посещението. Аз вметнах, че за три седмици повече може да се постигне, отколкото понякога за три години. А. Луканов напомни, че позицията ни не е замразена, че има възможност [двете позиции] да се приближат съвсем близко, ако не може да се постигне решение и да се остави на К. Караманлис и Т. Живков да се произнесат по окончателните цифри.

Г. Ралис се вслуша, обърна се към Г. Пападакис и го попита дали е възможен компромис, след като специалистите го уверявали, че крайният минимум е 750 млн куб. метра. [вода]. А. Луканов уточни, че става дума за съкращаване на първия период с 10 години, с което се удължава втория период. А Г. Пападакис допълни, че с това се увеличава средният минимум значително над 300 млн куб. м.

Влезе К. Мицотакис и пред него Г. Ралис направи декларация, че съгласно крайната гръцка позиция не може да се отстъпи под 750 млн кубически метра. Иначе водата щяла да се оскъпи с не по-малко от 1000 драхми. Не намира смисъл да иде в София преди изясняване на положението. К. Мицотакис предложи да тръгнем на срещата при К. Караманлис.

На А. Луканов подшушнах, че до голяма степен това [позицията на Г. Ралис] се дължи на вътрешно политическите борби и нежелание да поемат отговорности за неуспех или за решението, което беше използувано за политическа атака.

Среща при К. Караманлис.

По р. Места той декларира, че са се разбрали с Т. Живков. Задачата е сега да се намери решение в утвърдените срокове от двете страни. Да не се търсят повече никакви допълнителни аргументи от икономически, политически, национален и исторически характер. Решението да отговаря на взаимноизгодните интереси и на изградените приятелски отношения между двете страни.

За Г. Ралис – ще направи посещение в София. Смисълът на тези срещи е да се потвърди общата политическа тенденция в цялостното развитие на отношенията между Гърция и България. От голямо значение са личностните контакти. А има много въпроси за разглеждане. Не е правилно р. Места да бъде централния въпрос на това посещение.

А. Луканов направи кратко изложение за всестранното икономическо сътрудничество на базата на съгласуваните проекти в Корфу; отбеляза и разменените конструктивни мнения с К. Мицотакис на срещата, също и възможностите, които произтичат от използването на договора със Съветския съюз за развитие на тристранните отношения.

К. Караманлис потвърди казаното и се позова на алуминия, електроенергията, газа като сектори, в които гръцките интереси са големи. Много е доволен от обиколката си и заяви, че на сто процента се изменило отношението между Гърция и социалистическите страни.

А. Луканов вмъкна, че се радва на резултатите и че началото е поставено от К. Караманлис и Т. Живков. К. Караманлис се съгласи, че сближаването започна с Т. Живков и НРБ. С никого другиго, казва го и сега след обиколката, не се разбира така добре и лесно, както с Т. Живков. Отношенията с България са модел на всички страни не само с различни системи, но и в рамките на един блок. Отдава голямо значение на личните контакти. Те се оказват от съществено значение за развитието на междудържавните отношения. На сегашната обиколка балканската му политика и сближение с НРБ намерили пълно одобрение. Разсъждавали относно това как да се подобрят генерално отношенията и избягнат конфликтите; за демократизиране както на вътрешнополитическите режими, така и на междудържавните отношения – до намаляване на военните бюджети и до сближаване между държавите. Само така ще се стигне до взаимно приспособяване.

А. Луканов допълни за необходимостта от дълбоки демократични реформи в икономическата и политическата сфери – задача при всички страни, в това число и на социалистическите. Т. Живков с голяма смелост предприема именно такава демократизация, за реално въвличане на заинтересованите в разработването и решаването на икономическите проблеми, оттам и на политическите.

К. Караманлис отговори, че това искат да направят и в Гърция. Още веднъж изрази задоволството си от развитието на отношенията с България и изпрати специални поздрави и пожелания на Т. Живков.

(Моя интерпретация – всъщност НРБ изигра ролята на прелюдия, а сега и на поръчител в т. нар. „източна политика“ на К. Караманлис и особено между Гърция и СССР.)

На крак К. Караманлис добави, че казал на [Алексей] Косигин, че македонски въпрос не съществува; че няма македонска нация; че България и Гърция имат обща позиция. А. Косигин отговорил, че се радва, че Гър-

ция и България са на едно становище по този въпрос. Това К. Караманлис интерпретира като пълна подкрепа на българските позиции от Съветския съюз.

Среща с [Георгиос] Панайотопулос в кабинета на К. Мицотакис. Той шумно изрази недоволството си от нашата позиция. Била крайна, провалили се преговорите; трябвало да се намери форма да се съобщи така, че все пак да не се отрази това на отношенията.

Н. Тодоров – вече е направено достатъчно предварително за натиск върху нас. Какво бе значението да се публикува, и то в навечерието на идването на А. Луканов, от страна на правителството в същия вестник цялото гръцко предложение като едва ли не прието и единствено възможно решение?

Г. Панайотопулос се смути и се нахвърли върху [Ставрос] Димас [министър на търговията] как са си позволили да направят това, когато той не е допуснал досега нищо да излезе.

След това А. Луканов и Г. Панайотопулос се усамотиха.

Аз поговорих с К. Мицотакис. Той заяви, че се е убедил в необходимостта да се преразгледат и от гръцка страна показаните цифри [за р. Места]. Накрая ми каза, че е осъждан на смърт, че е лежал като смъртен, че е бил в германски затвор, а също и по време на хунтата, преди да емигрира в Париж. Бил приятел и на [Никос] Зворонос, историк и мой близък познат.

14.X.1979 г. [неделя]

Неделя прекарахме в Екали. Върбан игра футбол. Аз имах разговори около възникналите противоречия със [Севдал] Севдалов.

15.X.1979 г. [понеделник]

В понеделник сутринта от рано – обикновените бюрократични разправии. В 10.30 часа в резиденцията Евтимов имаше среща с представители на големите фирми. Тук присъствува и председателят на фирмата ДИАС, който се занимава с болни. Разменихме мисли. [Кольо] Костадинов, а по-късно и Евтимов ми казаха, че ще търсят ново помещение, а вместо нашите жени ще назначат местен човек.

Към 15.00 пристигна Варчо с [Добри] Добрев. Последният разтревожен. Смутен бе и Върбан. Показаха ми в-к „Елевтерос космос“ от 14-и т. м. С големи букви статия срещу мен...

Два вида мисли ме завладяха. Нашите ще я разберат ли правилно като акция срещу укрепването на българо-гръцките отношения? Или ще решат, че ми стесняват възможностите, ще искат да ограничат дейността ми

и контактите по балканистична линия. Как ще се посрещне от гръцката общественост? Ще се свият ли моите познати?

Веднага наредих да се преведе изцяло и изпрати в София.

Поисках среща с П.[анайотис] Канелопулос.

В 21 ч. вечеря. Преди това в 19 ч. подписване на протокола за туристическо сътрудничество.

П. Канелопулос бе чел статията. Намери я чудовищна. Препоръча да не се отговаря, защото и него навремето, пък и сега, критикуват. Главният редактор – ренегат комунист, го е молил да пише в неговия вестник или да отговори, за да си вдигне цената. Мълчанието е най-добрата отплата според П. Канелопулос. Ако продължат обаче, ще се отговори от гръцка страна. Изпрати ме до изхода.

Преди вечерята се видях и говорих с [Георгиос] Мазаракис. Той изрази възмущението си. Направили и справка по нареждане на [Георгиос] Ралис. Всичко отнасящо се за гръцката страна – архиви и пр. било лъжа. Водели обаче три процеса срещу вестника, той сам бил прокурорски свидетел по повод историята около [Василиос] Дзунис (бил казал, за да се разбере по-добре турската позиция – „представете си, че Саламин е турски, как бихте реагирали?"). Обвинен бе в национално предателство.

На вечерята срещу мене беше седнал [Андреас] Заимис, зам. министър на външните работи. Веднага изрази своето отношение към написаното, като го свърза с [Апостолос] Даскалакис „лошия", за разлика от [Георгиос] Даскалакис „добрия" – министър на туризма, който беше седнал до него. Напомни, че [Лукия] Друлия е негова първа братовчедка, че го осведомила за обяда, който им дадох заедно с проф. [Константинос] Димарас. Каза, че отдавна ме знаел, че уважава трудовете ми, и т. н. Акцията на в-к „Елевтерос космос" по-скоро ще допринесе, отколкото да попречи на работата ми в Атина.

[Георгиос] Мазаракис, който пък беше до мен, се присъедини към разговора, настоявайки да не отдавам значение на писаното.

16.X.1979 г. [вторник]

В 9 часа – [среща[при [Георгиос] Ралис. Повика ме за да ме информира за посещението на [Константинос] Караманлис в социалистическите страни. Минало успешно. Признава заслугата на Т.[одор] Живков и на подобрението на отношенията между Гърция и НРБ като условие за сближението и с другите социалистически страни.

Поиска да си сътрудничим по някои актуални международни въпроси – като разоръжаването – чрез съвместни действия всред малките страни.

Прие да се намеси и нареди безапелационно да се предадат на Зографския манастир изпратените от април хранителни продукти. Какво ли е останало от тях? Но въпросът придоби принципен характер, от размяна на ноти до няколкократни напомняния от София, в това число и от П.[етър] Младенов.

За в-к „Елевтерос космос" не стана дума.

Вечерта ме повика [Панайотис] Канелопулос. Имал среща с [Константинос] Караманлис. Станало дума за писаното. Караманлис го натоварил да ми съобщи, че е готов да организира процес срещу вестника, ако аз желая. П. Канелопулос му казал, че по лични нападки те никога не са реагирали, освен с мълчание. Щяло да им се окаже голяма чест. К. Караманлис се засмял: „Нали мене ме изкараха българин, Тодоров – грък, значи българо-гръцкото сътрудничество е в здрави ръце."

П. Канелопулос още веднъж потвърди готовността си да стане председател на Комитета за чествуване на 1300-годишнината. Оплака се малко от здравето си – болели го силно краката. Но полага героични усилия да върви прав, без да се придържа към никого, въпреки лошото си виждане (от няколко метра не различава нищо).

Сподели с мен, че съветва К. Караманлис да не напуща поста министър-председател в интерес на партията. Не вярва на А.[ндреас] Папандреу. Намира го за повърхностен демагог в политиката.

17.X.1979 г. [сряда]

Нова атака на в-к „Елевтерос космос". Този път е въпрос към МВнР. Знаело ли е, че ме изпращат посланик с такова минало, когато „гърци" от САЩ не били приемани за посланици?

Което се оказа невярно, защото по всякакъв начин се поздравявали за най-малкото гръцко причастие в произхода на министри, посланици, кореспонденти от други страни.

В-к „Авги" – браво на [Тасос] Вурнас. Какъв отговор! Ще трябва да се срещна с него и да му благодаря. Въпреки „ограниченията". Но малко по-късно.

18.X.1979 г. [четвъртък]

Социалистическите посланици. [Владимир] Кабошкин докладва за посещението на [Константинос] Караманлис в Москва.

20.X.1979 г. [събота]

[Леандрос] Вранусис ме посети в посолството. Той знаел от неделя. В понеделник в Академията имало заседание на [Дионисиос] Закитинос,

[Панайотис] Зепос и още някои. Д. Закитинос с удоволствие размахал вестника и тръснал на присъстващите – „Ето го Даскалакис". Д. Закитинос не може да не бъде доволен, тъй като има всичкия интерес [Апостолос] Даскалакис да се компрометира с оглед на процеса, който води срещу Д. Закитинос.

По преценка на [Тасос] Вурнас акцията е глупава, защото не би могло да се иска от България да изпрати по-подходящ посланик. Но цели да създаде настроение всред военните и крайно десните, за да се подплашат някои среди.

22.X.1979 г. [понеделник]

Посещение при [Манусос] Манусакас. Той не знаеше за атаките. Зарадва се щом разбра, че се касае за А. Даскалакис, тъй като П. Закитинос много се безпокоял за изхода от делото. Искало му се съдията да прекрати делото, без да се стига до разглеждане на оплакването по същество. Но главният редактор на „Елевтерос Козмос" декларирал под клетва, че той е „писал статиите срещу Д. Закитинос и срещу мен, а не [А.] Даскалакис." М. Манусакас щял да даде новопоявилите се статии като допълнително доказателство.

Поиска книгата на Маньо Стоянов.

Впуснахме се в разговор за миналото, за конференцията във Венеция през 1972 г., където А. Даскалакис поискал от консула да се ангажира срещу Сп.[ирос] Аздрахас и [Филипос] Илиу (случая при председателството на [Анатолий Филипович] Милер).

Вечеря с [Георгиос] Маврос и [Григориос] Понтификс, председател на Международната асоциация на радиолозите. Иска да посети София, да привлече България за член (социалистическите страни не участвували), да установи контакти. Г. Маврос говори за перспективите с оглед президентските избори – не вижда възможност [Константинос] Караманлис да спечели абсолютно болшинство в парламентарните избори. Смята, че и [Андреас] Папандреу също не ще успее – това повишавало ролята на малките междинни партии.

23.X.1979 г. [вторник]

Среща с издателя на „Гутенберг". Иска да направи книга. Приех.

Посещение при [Георгиос] Мазаракис. От него узнах за новата атака на в-к „Елевтерос космос". Този път срещу посолството и нашата медицина за нелоялна конкуренция.

(Ще критикувам хората от посолството. Знаят, че отивам на посещение в МВнР и не ме запознават с евентуалните проблеми, които могат да се повдигнат.)

Опровергах намесата на посолството. Бюлетинът е на „София Прес“ за свободно абониране и разпространение. Окачествих като неудачна този вид пропаганда. Г. Мазаракис прие, че е предприета с оглед посещението на [Георгиос] Ралис.

24.X.1979 г. [сряда]

За София. В Солун обядвахме с [Йоанис] Караянопулос. Каза ми, че поставил въпроса за реакция от страна на Комитета на AIESEE.

26.X.1979 г. [петък]

Посещения при [Стоян] Савов, [Васил] Коцев, П.[етър] Младенов, Цв.[етан] Николов. Сутринта и след обяд. По случая – пълно доверие. Изиграл положителна роля – доказвал, че върша полезна работа, че се страхуват от мене. Щом те критикува врага, значи си прав. Това бе лайтмотивът на разговорите в София.

Само [Пантелей] Щерев ми каза, че са опитали да организират кампания срещу мен по изборите в БАН, разчитайки вероятно на разклащане на позициите ми вследствие акцията в Гърция.

27.X.1979 г. [събота]

[Георгиос] Ралис. Показах му снимката на дядо ми в българска офицерска униформа. Той изрази възмущение от цялата акция, който охарактеризира като недостойна и насочена срещу българо-гръцкото сътрудничество. Изрази съжаление, че той лично помолил [Константинос] Караманлис да не спира този хунтаджийски орган. Сбъркал, създавал им много трудности.

Преговорите – нормално. Вечерята – също.

28.X.1979 г. [неделя]

Във „Воден“. Избягах от лова. Отидох да се разхождам и свърших малко работа. Доизчетох параграфа си от многотомната история.

Убиха, тези които трябваше да убият, три глигана и един лопатар ([Петър] Младенов). [Георгиос] Мазаракис е най-щастливият, защото за пръв път излиза на сериозен лов, не за птици.

Между нас казано, жалка история, особено когато оставят животните изкормени, за снимка.

Вечерта – край огнището. Крайно интересна размяна на мнения по международното положение от Г. Ралис и П. Младенов. Разговорът бе откровен, приятелски. Г. Мазаракис призна, че никога не е присъствувал на такава интимна среща, с толкова непосредствена атмосфера.

П. Младенов прие да посети Гърция през април-май 1980 г.

29.X.1979 г. [понеделник]

Среща при А.[ндрей] Луканов, Ст.[анко] Тодоров. [Георгиос] Ралис е при Т.[одор] Живков.

Обяд при Т. Живков. В тесен кръг. Гостите – А.[ндрей] Луканов, М.[илко] Балев, [Георги] Караманев, [Петър] Междуречки, [Борис] Джибров.

Т. Живков се обърна към Г. Ралис: „Е, какво, г-н Ралис, изпращаме ви за посланик изтъкнат учен, не е от разведката, има и гръцко потекло, и пак го критикувате. Защо са недоволни, др. Тодоров? Какво пишат за вас?“

– Че съм фанатизиран комунист, че съм български националист, че съм бивш грък.

Т. Живков: „Не е състоятелно. Че какъв друг можем да изпратим оттук, ако не комунист? И безпартийните, и те са комунисти. Националист? Та ние едва сега отстояваме, и то се знае срещу кого, историческата истина, която е в интерес и на Гърция. Не, не е сериозно.“

Г. Ралис: „Това не е критика срещу вашият посланик. Него го знаят отлично в Гърция от години наред и досега не се е появявала такава акция. Тя е насочена срещу него, защото проф. Тодоров активно съдейства за реализирането на сближението между двете страни. Той е критикуван заради К. Караманлис и заради мен. И мен нали ме изкараха „скрит комунист“. А сега, като се върна, ще заговорят, че съм станал и открит комунист.“

Срещи с редица другари. В БТА и агенциите бях посрещнат добре. Разглеждат от гледна точка на буквалните обвинения – успял съм там, където другите не са успявали: гърците да вървят по линия на историята и архивите с нас, а не с Югославия.

Мадам Ралис – в спор с Ана. Притиска с лошия си характер и Галя Младенова, и гръцката посланичка. Последната благодарила на Ана, че на няколко пъти я поставяла на място.

30.X.1979 г. [вторник]

Четене на материалите за пленума. Бележки на Ал.[ександър] Лилов. Посрещна ги с интерес, особено за отношението към „македонците“ такива, каквито са. Оставих текста на Цв.[етан] Николов.

Видях се с Д.[имитър] Станишев. Разтревожен е от развитието на положението в Института по български език.

2.XI.1979 г. [петък]

Обяд с акад. Д.[имитър] Косев. Той ще ме представи на Общото събрание [на БАН].

Среща с колектива на Института [по Балканистика].

3.XI.1979 г. [събота]

На Витоша – с Коста [Тодоров] и Цеца.

Вечерта при Цанко Стойчев. Крумка Шарова изцяло се е заангажирала против мен. Подвела е и Михаил Бъчваров.

4.XI.1979 г. [неделя]

За Солун и Атина.

Преди това среща с П.[етър] Младенов и А.[ндрей] Луканов. По македонския въпрос Андрей ми изрази голямото си задоволство. А П. Младенов каза, че ще е по-добре да се отложи пленума, но да се изясни какво точно искаме и каква трябва да бъде линията.

Още веднъж в отдел „Кадри“ и при Ц.[ветан] Николов поставих въпроса за Бр.[анимир] Петров. Съвършенно неоснователно са спрели повишението му. Говорих за Р.[умен] Чолаков. Мисля, че преодолях някои желания да ми изпратят хора на по-ниско ниво. Поисках Йончо Христов.

Изясниха се до голяма степен обективните и субективните пречки на работата. Връщам се с положителна оценка за направеното, досега поне.

Огорчиха ме, без да ме разстроят колегите историци. По изборите. От месеци се канеха да ме „провалят“ в НС на ЕЦИ [Научен съвет на Единния център по история]. За това са говорили и пред съветски, и пред наши историци. Малко преди да дойда в София Илчо Димитров ми прати писмо да му уредя някои посещения в Атина и ми писа, че всичко е наред. Н.[иколай] Генчев в Анкара се изсипа в похвали за книгата ми. От нея изходил, за да напише книга за Пловдив. Имало материал, идеи. Жалко, че хората не четяли. Затова той щял да се изкаже, още повече, че искал да се разграничи от Ал.[ександър] Фол.

На заседанието се получило точно обратното. Седнал да критикува реда на обявяване местата за академици, вземайки за пример балканистиката. Разбира се, показал, че нямал предвид мен. Илчо пък „не знаел“ каква е процедурата.

Въпреки това събрали само 5 гласа „не“ и 1 бяла при 16 гласа „за“. Не дошъл Стр.[ашимир] Димитров – бил в Кърджали; закъснял В.[еселин] Хаджиниколов – не го оставили да пусне бюлетина.

Косьо [Константин Косев] се опита да оневини поведението на днешното ръководство на историческия фронт. Аз бях категоричен, че то води историческия фронт към разкол. Не се касае за кого да е, а за директор и зам. директор на ЕЦИ. При това, щом са се настроили така радикално, защо не са критикували системата на избори за ректор и декан? Защото те са избраните. До такава алчност за власт не бяхме изпадали. До такова желание да се покрият всички възлови места със „свои" не бяхме изпадали.

Ако наистина не се оценят по достойнство действията на „мафията", не ще закъснее разпадането на историческия фронт, както стана и в другите сектори на обществените науки – философия, езикознание.

[Ангел] Балевски бил невероятно остър спрямо Илчо [Димитров]. Казал му, че проявяват невероятно късогледство, и то политическо, и изключителна дребнавост. И то пред свидетели.

[Димитър] Косев проявил своето недоволство, като заявил, че той ще поеме докладването пред Общото събрание.

А другари от ЦК са стреснали някои наши историци, казвайки им, че ме готвят за отговорен пост в БАН. Може би и това да е изиграло негативна роля.

8.XI.1979 г. [четвъртък]

Основен въпрос [в посолството] – уреждането на жените. След общото събрание, където се приеха принципите, има просветляване. Но всеки тегли към себе си. Всичко заглъхва, щом опре до дребния материален интерес. И то се оказва напълно вярна максимата – „извади ми едното око, за да извадиш двете на съседа ми".

9.XI.1979 г. [петък]

[Константинос] Мицотакис прие поканата със задоволство. Позволих си да му напомня още веднага за необходимостта от преразглеждане на гръцкия проект, за да има движение от двете страни, ако искаме да се срещнем. Той обеща да свика делегацията, за да я инструктира, макар че му предстои заминаване за Лондон в неделя.

11.XI.1979 г. [неделя]

На Евбея с Паруш [Тодоров]. Бяхме всички – Ана, Варчо и аз.

Вечеря с [Харилаос] Флоракис – двамата. Хубав разговор, приятни хора. И за миналото, и за настоящото.

Линия на разграничаване с ПАСОК.

12.XI.1979 г. [понеделник]

Ана отпътува рано заранта. Вечерта на кино – „Апокалипсис сега“.

13.XI.1979 г. [вторник]

Посещение при албанския посланик. Продължителен, приятелски разговор. Независимо от ограниченията.

14.XI.1979 г. [сряда]

Прием на жените – юристи. С [Борис] Панов и [Януш] Левандоски се пошегувахме коя ще спечели палмата на красотата. Спечели нашата. Прокурор – говори добре френски и миловидна – М. Янчева.

15.XI.1979 г. [четвъртък]

Среща с [Евангелос] Авероф. Прие ме любезно, с подчертано внимание. Притиснат бе по телефона от Ана Синодину, на която каза да бъде кратка, тъй като има разговор със своя приятел българския посланик Тодоров. Прие поканата с удоволствие.

Напомни за приятелския разговор с [Добри] Джуров и охарактеризира отношенията между България и Гърция като spectaculous, исторически поврат на отношенията. Направи сравнение с [Кемал] Ататюрк и [Елевтериос] Венизелос. Дължат се на Т. Ж.[ивков] и К. К.[араманлис]. За това се искали две неща – смелост и прозорливост, които те проявили. (Като министър на външните работи от 1956 до 1963 г. – никакви резултати; само с М.[илко] Тарабанов – добри отношения.) Днес отношенията са такива, че може да се залага на тях. Гледа над очилата: „Нали можем да кажем, ако не завинаги, то поне за неопределено дълго време?“ Напомних му за историческата трагедия от неразбирателството.

Връчих му книгата си с посвещение, той от своя страна ми даде своята. Попитах го за разрешение да поставим пиесата му. Каза, че ще се чувствува почѐтен. В Белград правят филм.

Той ми заговори за македонския въпрос. Отпреди десетина години и до сега. С Югославия имат приятелски отношения, но югославяните изострят македонския въпрос. Припомни срещата си в Кифисия през 1959 г. с Коча Попович – gentleman agreement – „да се мълчи“. Не било спазено от югославяните. „Сега Белград е в плен на Скопие“ – по думи на отговорен югославски деятел. Охарактеризира като „авантюристична“ югославската политика.

17.XI.1979 г. [събота]

Българо-гръцкото дружество. Най-после ще се реши въпроса. [Манолис] Копелузос прие да стане генерален секретар – подвижен, пробивен и финансово обезпечен, той ще съумее да развърти работата.

За председател остава [Павлос] Сакеларидис. Авторитетен учен, с голям административен опит, прогресивен – той ще съумее, надявам се, да даде първия тласък на дружеството, като го постави на добра основа.

Среща с другарите, които движат тези въпроси, за насрочване общото събрание, а преди това обяд за взаимно опознаване. Това ще бъде вторият обяд, но този път с двама души повече – М. Копелузос и младият юрист на постоянна работа.

(На обяда с ръководството П. Сакеларидис разказа следното:

1/ Знаели го, че е ляв, но го използували като консултант и съветник в различни министерства. За по-голямо ангажирване не ставало дума, защото и той отбягвал. Веднаж [Константинос] Караманлис го предложил за назначаване. Обкръжението му веднага се обадило, че не е подходящ. К. Караманлис: „Социалист, комунист? Но той е способен и вярва в мен. Дайте ми повече такива хора.“ За отношението на К. Караманлис към кадрите.

2/ За [Константинос] Мицотакис, министър на финансите някога в правителството на Г.[еоргиос] Папандреу. [Йоанис] Зигдис, тогава също министър, казал за него на П. Сакеларидис: „Виждаш ли този човек, той е единственият в Гърция, който, ако намери добра цена, може да продаде и Акропола.“ За корупцията на К. Мицотакис всички са единодушни.)

18.XI.1979 г. [неделя]

При [Леандрос] Вранусис – незаменими приятели. Помагат ми там, където би било нужно да загубя няколко часа. За евентуалните членове на Дружеството от страна на Академията и на професорското тяло.

Убеди ме, че не е за Варчо следването в Атина.

19.XI.1979 г. [понеделник]

При [Спиридон] Доксиадис – министър на народното здраве и професор по педиатрия. Помага не само професорското звание, но и това, че съм завършил медицина. Веднага разговорът стана по-интимен, защото се разбрахме с половин дума.

При това той е от България, Станимака. Всъщност роден е в Атина през 1918 г., но баща му е от Станимака (Асеновград), макар и кмет на града, изселил се след Балканските войни с трите си деца, четвъртият син се родил вече в Гърция. Останала обаче бабата и други роднини, и през 1924 г. малкият Доксиадис я посетил.

Уговорихме контакти. Най-напред да дойде българска, а след това и гръцка делегация на високо ниво. С това ще преодолеем кризата от реакцията на лекарския съюз срещу „нелоялната“ българска конкуренция. Всъщност не бе виновен Янаки Холевич, че глупави редактори писали, че там където най-видните гръцки хирурзи не успели, той само с ръка оправял болния. Когато му съобщих за писаното, той безкрайно се разгневи, че това е вредителско писане, толкова е несъстоятелно.

20.XI.1979 г. [вторник]

За Рим. Посрещна ме човек от посолството – [Венелин] Кумбиев. Обядвахме с Вен.[елин] Коцев.

Още в Атина стана дума за случая с освобождаването ми от ЕЦИ. По това време вече не отговарял за науката. Работата била на Ив.[ан] Абаджиев.

Припомни неща около 9.IX.1944 г. Лекциите ми по исторически материализъм, по история на БКП.

Говорихме за нашата пропаганда в чужбина. Колко е неефикасна. Беше много критичен за Виена (Витгенщайн), за Алжир (отчита се добре, но работили само със стотина души) и т. н.

Много добре си спомня за хода на разговорите със съветските другари; за различните срещи. Разбрах защо [Димитър] Косев бързаше да бъде пръв в информацията – и от Виена, и от Москва.

21.XI.1979 г. [сряда]

В Държавния архив. Разходка с [Раул] Гуезе и обяд в ресторант в еврейското гето. Най-старото гето в света. Интересна е историята на евреите в Рим. Не са се занимавали с банкерство – дори в най-ново време, нито с индустрия, с изключение на [Камий] Оливети. Били към 50 000 души. [Бенито] Мусолини ги търпял, никакво преследване, дори имало евреи фашисти. Внезапно през 1939 г. си спомнят за тях. Създават ограничения, но изключват всички със заслуги от предишните войни или с граждански заслуги. Основните ограничения били без ефект, тъй като почти никого не засегнали (да не се занимават с банкерство). Италианците така и не се отнесли сериозно към този въпрос. Докато след немската окупация повечето евреи били откарани в лагери...

Надвечер продължихме обиколката на римските улици, заедно с [Фаусто] Пуседу.

22.XI.1979 г. [четвъртък]

Тържествено откриване. Слово на Марчело дел Пиазо, генерален директор на архивите. Похвални думи за СИБАЛ. Министърът на bieni

culturelli много ласкаво се изказа за инициативата на БАН за СИБАЛ, за значението, което се отдава на тази организация в Италия. Връчи ми медала на италианските държавни архиви. Представи помагала и ми ги връчи. Казах и аз няколко думи. Присъстваха много преподаватели, тук беше и Мария-Луиза Паронето-Валие. Бяха поканени и посланиците на страните, от които имаше участници: по 2 от НРБ, Гърция, Румъния, Полша, по 1 от СССР, Англия, Ливан, Тунис.

В.[енелин] Коцев призна, че не е очаквал такъв успех. От 6 месеца безуспешно искал среща с италианския министър [на културата]. Уреди се начаса, както и искането за продължаване срока на италианските експозиции за Леонардо да Винчи.

Официален обяд с министъра. Поисках си глиган – специалитетът на дома. Отлично сготвено – във вино и шоколад.

Вечерта Р. Гуезе и Ф. Пуседу ме поканиха в Транстевере – място, което сега се открива за туристи. Колкото по-мръсно, толкова по-привлекателно. Това бил лозунгът на италианските сноби.

Избра ни (поканиха и В.[енелин] Коцев със съпругата) бивш якобински затвор, превърнат в ресторант. Тук ни поднесоха хляб, натопен в олива и чесън. Попяха ни скандални, но весели песнички. Посмяхме се доста.

На Венелин [Коцев] му хареса компанията. Все пак той е по-ограничен в контактите си. Поговорих и с Ф. Пуседу, да го канят да играят тенис. Уговориха се. Разбрахме пак заедно да бъдем до отлитането.

23.XI.1979 г. [петък]

Сутринта тръгнахме по Лациума. Посетихме един замък от XV в., но не отбранителен, а стопански. На ордена „Св. Дух“. Истинска хасиенда, няколкостотин души.

Р. Гуезе говори за екологичния фактор в развитието на римската и италианската история. След упадъка на римската система, което се основавало на организация на живота в равнините и вследствие на изсичането на горите, настъпило пълно обезлюдяване на една доста широка ивица от морето до склоновете на близките планини. Населението се изтеглило не само и не толкова поради арабските нашествия, но и поради маларията. Едва след Втората световна война се заздравил този пояс и се появили населени места по крайбрежието. В гидове за Рим от началото на века се предупреждавали идващите да не рискуват навън, особено към морето, за да не заболеят тежко.

Оттам отидохме в етруския некропол край Черви. Неподозирана култура. Нищо не сме учили. Минаваше като нещо неизвестно и не заслужаващо внимание. А то какви гробници...

В Атина вечерта. Всичко нормално, но две делегации – едната заминала, другата пристигнала. За „Балкафила седем“ – филателна изложба.

24.XI.[събота]

Среща с Иван Славков в посолството и с Богомил Нонев. Довечера откриване [на филателна изложба].

След това вечеря – историците начело с [Дионисиос] Закитинос за семинара и 1300 годишнината – [Панайотис] Зепос, [Йоанис] Караянопулос, [Василиос] Сфироерас, [Леандрос] Вранусис със съпругите. Д. Закитинос се държа много топло. Прие да стане подпредседател на Комитета за честване на 1300-годишнината, член на българо-гръцкото дружество. Поговорих му за преодоляване на различията с Й. Караянопулос. Изглежда, че и на него му се иска да се забравят минали истории. Разпрата произлизала от това, че при освобождаването на Д. Закитинос от катедрата, той не препоръчал Й. Караянопулос. Д. Закитинос казва, че това не можел да направи, защото хунтата го отстранила преждевременно и не му отивало да се застъпва... Разбраха се. А и общата атмосфера бе много добра. Ще правим чествуване.

25.XI.1979 г. [неделя]

С Варчо на брега на морето при „Каки таласа“. Хубаво, все още диво заливче. Изглежда, че има по-голямо вълнение, защото брегът се руши, като обаче от плискането на вълните чакълът с червената кал образува нови скални маси. Изникнали са 20-на вили на средни хора.

Обядвахме с мезета и риба.

26.XI.1979 г. [понеделник]

Продължителна и тежка среща при [Илиас] Андонопулос и неговият заместник за манастира Зограф.

<u>По продуктите</u>. Че било еднократно решение, благодарение на това, че съм убедил [Георгиос] Ралис. Не можели да допуснат периодична акция, защото се схващала като признание за бедствено положение, което не отговаряло на истината: нито манастирът е беден, нито монасите гладуват. Освен това уставът не допуска поддържане на връзки, които говорели за миналото на монасите – техния произход, роднини, и т. н. Това се тълкувало като национална пропаганда.

<u>По Зограф</u>. Имало анкета, църковна, която показала наличието на отношения. С време атмосферата ще се успокои. Да не се тревожим. Положението на румънците е по-тревожно. Те искали да получат манастир – макар че имали повече пръснати монаси от всички други, но нямали

свой манастир. По-тревожно било и с Хилендарския манастир, тъй като сърбите в манастира се ориентирали към сръбската емиграция.

Каквото искаме да получим – става въпрос за дребни неща – да ги искаме чрез Патриаршията. Оттук могат само да помогнат. Но не бива за дребни проблеми да изостряме обстановката на така добре развиващи се отношения.

Посещението на учените, т. е. на групата [Христо] Кодов. Свързаха го с разрешение да консултират гръцките ръкописи от Кощица и Серес.

Ватикана – Патриаршията. Политическият аспект доминира.

Трябваше много доводи да се изкажат, за да постигна нещо, т. е. да открия пътя за разговори. Не приемат да дойде делегация, защото не съществувал предмет за разглеждане. Накрая се съгласиха по дипломатически път. Напомних им, че Гърция ще загуби от престижа си и особено Атон, ако плурализмът бъде премахнат. Казах им, че въпроси неизбежно ще се политизират, защото се касае до цял период от миналото на един народ, когато манастирът е играл видна роля. Не е лесно да се преглътне ограбването на миналото. Как биха погледнали, ако някой присвои историята на гръцките общини в България и Русия, само защото там вече няма гръцки жители, и т. н.

Ясно е, че вече е свършено с палиативи, че трябва да се изработи цялостна концепция.

27.XI.1979 г. [вторник]

Курдалаков, [Богомил] Нонев – като филателисти. Разказваха как е минало дотук – заседания, срещи. Страшна е самоцензурата. Започнаха с това, че нямало нищо „неприятно“ по многостранното сътрудничество. Напротив – всички наши внушения се приемали, отстояли аматьорския, а не професионалния характер на изложбите „Балкафила“, и т. н. Сам Курдалаков призна, че в София ги „навивали“, а действителността се оказала по-различна.

Започнеш ли да робуваш на схеми, гониш призраци.

[Иван] Славков предния ден даде пример с телевизионен филм за НРБ в ГФР. Дигнали шум, че е антибългарски. А в него нямало нищо антибългарско, освен дребни закачки от психологическо естество, за някои задръжки, докато за основните промени у нас всичко било дадено положително.

Посещение при [Димитриос] Няняс – министър на културата. Както се полага – зает. Опашка от хора. Много любезен. Напомни за посещението на Л.[юдмила] Живкова. Говорих му за 1300-годишнината.

Атинската академия – чествуване на А.[лберт] Айнщайн. Отново ме поканиха при академичния състав. Докладът бе на такъв език, че аз труд-

но долавях смисъла. Но се оказа, че е труден и за другите. [Петрос] Харис го охарактеризира като катаревуса, който само докладчикът разбирал.

Вечерта на френския цигулков ансамбъл. Гръцка пианистка. Присъства и [Константинос] Караманлис, който се спря пред мене и ми стисна ръката. Все пак внимание е това.

28.XI.1979 г. [сряда]

Обядвахме в Пирея с [Антониос] Амбатиелос. Човекът съвсем не се оказа чак толкова догматичен, за какъвто ми го представяха. Има точна представа за това, което става в нашите страни, Румъния например и другаде.

Вечерта при [Панайотис] Канелопулос. Този път изглеждаше добре. По нашите въпроси – пълна поддръжка. Ще възглави комитета за 1300-годишнината, готов е да стане член на българо-гръцкото дружество.

Разказа ми интересни неща за развитието на политическото положение. [Константинос] Караманлис ще иска да стане президент. Бил раздвоен. При евентуалност, че остане председател на партия, за да я спаси от разцепление, разбрали са се президент да стане П. Канелопулос. Самата партия търси своя лидер. К. Караманлис и П. Канелопулос са за [Георгиос] Ралис, като праволинеен, прям, не интригант. От консервативно семейство, но с демократични разбирания. Тези предимства са обаче и неговата слабост. [Евангелос] Авероф, ловък политик, успял да събере около себе си депутати, министри, помага му и възрастта. Той изглежда ще се наложи. Освен ако се стигне до разцепване на партията.

За последното е П. Канелопулос. Може би е негова идея и активизирането на [Георгиос] Маврос, който иска да възстанови единството на партията си.

Атанасиос Канелопулос, министъра на финансите, който не бил „апостат“, т. е. не изменил на партията си, а я напуснал след нейното разпадане, още не се определил. Съмнява се, че ще застане зад и до Г. Ралис. [Константинос] Мицотакис бил без особена поддръжка всред депутатите, поради тежкия си характер.

Борбата ще бъде тежка и ще се изостря все повече. Защото, както П. Канелопулос се изрази, К. Караманлис няма да знае как ще постъпи в самия ден на изборите.

Г. Ралис говорил много хубави думи за мен на интимен обяд.

29.XI.1979 г. [четвъртък]

При албанците. Направиха добър прием. Пратих цветя, нарушавайки досегашната практика.

Г. Ралис се спря да говори с мен. Използувах случая да му напомня, че му пращам писмо за магазина.

Обадих се на [Ксенофон] Золотас, директор на Националната гръцка банка за разрешение за една кола. Взели са драстични мерки за спиране на вноса. Останали са без девизи.

Ана ми звънна. Избран съм за академик. Достойно – 31 гласа „за", 2 – бели и 1 „не".

Да кажа, че не се зарадвах, е малко. Човек се радва на всичко. А това звание се постига трудно. Особено в областта на хуманитарните науки.

Ана е доволна. Личеше по телефона. Искаше ѝ се да дойда веднага, но не става чрез повикване. А не бива да форсирам, защото ще се наложи пак да ида, а два пъти в един месец е много.

В посолството хората са доволни също. Повдига се авторитетът на цялата мисия. Гледат ме като човек, който няма какво повече да очаква от живота.

Останах целия следобяд да пращам телеграми. Утре ще каня цялата наша колония – да се повеселим и да им се повдигне тонусът.

[Апостол] Найчев го викат в София, с жена му. Имах кратък разговор с него. Наистина работата мирише, ако отговаря на истината казаното от него, че е монтирано обвинението.

30.XI.1979 г. [петък]

В резиденцията звънна Панайотис Канелопулос. Получил е телеграма от акад. Ангел Балевски. Избран е вече за чуждестранен член на БАН. Канелопулос изрази своята радост за този избор и задоволството си, че съвпадна и с моя избор. Вярва в нашето сътрудничество. Трябва да се съберем да го ознаменуваме.

Веселбата беше голяма. [Георги] Колибаров ме поздрави. Поднесоха цветя. Всъщност мнозина дойдоха със цветя. Бай Иван направи добър и разнообразен бюфет. Хората си похапнаха както трябва и добре пиха. И се веселиха. Имаше танци, на тангата и валсовете се отличиха от 50 години нагоре – [Костадин] Гърдев ще сложа и себе си... За по-младите имаше модерна музика.

Пристигна и Страшимир [Димитров] с Красимира [Митовска]. Прочетох писмото от Ана, което донесоха. А толкова ми се искаше да ѝ говоря. На всички тържества и горчилки сме бивали винаги заедно. Не мога да си представя, че в този случай няма да сме един до друг да споделим преживяното.

Ана се обади радостна; работела добре. Каза ми, че се изказали Д.[имитър] Косев, В.[ладимир] Георгиев, А.[нгел] Балевски. Много, мно-

го ѝ се искаше да прекараме няколко дена заедно. Ще се обади да ускори повикването ми.

Легнах много късно.

2.XII.1979 г. [неделя]

Отлично време. Слънчево, топло. Реших да разведа гостите – Страшимир [Димитров] и Красимира – на разходка, преди да се развали. По предложение на Варчо отидохме във Варкиза в сладкарницата. Оттам по крайбрежието, с разглеждане на яхтите.

Следобяд наистина се развали.

Работа по текста на многотомната история.

3.XII.1979 г. [понеделник]

Повиках всички в посолството, за да им поискам до 15-и включително в писмен вид как употребяват времето си ежедневно по часове. Изтъкнах им и съображението си: изтърваване на задачи и с краткосрочен, и с дългосрочен характер; липса на разбиране, че нямаме право да селекционираме това, което ни се възлага и да разчитаме, че успешното справяне с една, дори и по-отговорна задача, ни освобождава от придвижване на други по-маловажни задачи; скриване зад авторитети (които ще поемат защитата). И разбира се, от желание да разбера кое играе задържаща роля, уморява. Задачата има експериментален характер.

Накарах сектор „Печат“ да подготви отделни информации върху статиите на [Манусос] Плумидис за р. Места, за [Тодор] Паница. Отначало възразяваха, но приеха и свършиха работата добре.

Среща с [Харилаос] Флоракис. Правилно съм го разбрал. Касае се за екстремни прояви по линия на синдикалното движение и по линия на младежката организация. В първия и втория случай с прояви от страна на ПАСОК, които имат провокационен характер (обща политическа стачка, голяма стачна вълна в навечерието на пътуването на К. Караманлис чрез контролираните от ПАСОК профсъюзи). Чрез влизането на анархистични и троцкистки елементи в КНЕ (младежката организация) се подлага на удар партията. Те се оказали удобни за провокационни действия спрямо хората на реда (охраната по време на последното честване на Политехниката; наложило се комунистите да се справят с екстремистките елементи. И пак отговорността се стоварила върху ГКП).

Други срещи, разговори, телеграми. И работа в резиденцията от 6 ч. сутринта до 8 ч. и след обяд от 15 до 17 часа. Дигнах налягане, което едва смъкнах до 100 с три резерпина. За пръв път взимам толкова.

4.XII.1979 г. [вторник]

Текуща работа.

5.XII.1979 г. [сряда]

Екстрена среща със социалистическите посланици при [посланика] на ГДР. Поставих въпроса за общобалканското сътрудничество, за срещата в Анкара.

6.XII.1979 г. [четвъртък]

Разходка с Бранимир Петров и разговор. Най-надеждният от младите, на когото трябва да се разчита за работа в Гърция, е обект на травми от страна на улегнали мъже, които се подават на настроения. Най-често внушени от подведомствени, които изглежда ревнуват без основание, защото дават по-некачествена работа. Но и със сериозен дефект – пие и се напива.

Румен Чолаков – повишен за съветник. [Иван] Генев – във втори секретар.

Работата по редактирането [на V том на Многотомната история на България] със Страшимир [Димитров] започна.

Разходка с Варчо из баирите. Заблудихме се.

7.XII.1979 г. [петък]

Пристигна Л.[ука] Драганов. Целуна ме за избора. Показва крайна доброжелателност. Дано не разстрои хората. [Апостол] Найчев от него е в София. Дано се оправи.

При [Димитриос] Папайоану. Разговорът ни продължи около час и повече. Впечатленията му от Анкарската среща. Не искал да остави нашите да увиснат. Но му се струва, че отиват назад или не е ясно какво точно се иска и се очаква от подобни срещи. Трябва добре да се подготвят. Останали са с впечатлението, че са излъгани и по р. Места (така са му предали работите). Ще трябва да съобщя този разговор в София.

На обяд към два часа пристигна Домна Донтас. Поканих я да обядваме заедно. Иска съдействие от мене за назначаване в ЮНЕСКО. Ще ме пише в листата си на препоръчители.

За [Георгиос] Касиматис е много критична.

Разправи ми клюки за [Константинос] Караманлис и [Георгиос] Ралис. Жената на Ралис била наистина много груба и сноб. Като пристигнала в Париж, ръкувала се само с една от жените на представителите от

посолството и на всички други обърнала гръб. К. Караманлис я знаел, че е такава и затова нерядко викал на Г. Ралис: „Йорго, не взимай със себе си жена си.“ Имал обаче обичай да казва и друго: „Да пътуваме сами“, а качвал на съседния самолет своята и на Г. Ралис любовница. Та, високомерието идвало и от засегнатото самолюбие.

8–9.XII.1979 г. [събота–неделя]

В Пелопонес. С Краси, Страшимир [Димитров] и Варчо до Спарта; оттам до пещерите в Дирос (Аеролимнис) през Гитион. Оттам пък на юг до Мани и след това до Монемвасия.

Глупав спор за [Никола] Вапцаров. Една учителка била казала, че той като интернационалист се отказал от родината си през 1942 г. Краси – не е възможно това. За каква родина става въпрос?, и т. н. Пренесе се спора и за Сталин. И то на много примитивно ниво.

Пещерата – уникална. Гидът ни каза, че минавала все още за пещера с най-запазени сталактити. На места са отворили дупки през тях, за да може лодката да минава. В експлоатация са около 6 км. Другата част още не е проучена – влизала дълбоко в планината.

На входа – уредникът, като разбра, че сме от България, ни поиска да му донесем храст от рози. Бил колекционер на цветя.

Спуснахме се надолу в полуострова, покрай къщите–крепости. Толкова много бях чувал за тях, най-после ги видях. Наистина са крепости. Не само с високите си стени около къщата и самата къщна архитектура, която я прави трудно превзимаема. Има наистина кула във всяка къща, която е отвън недостъпна. Правят странно впечатление тези къщи с кули, натрупвани заедно по десетина, а някъде са изоставени.

Обядвахме в рибарско селище, в единствения ресторант – яхния. Не беше лоша, но така ни се искаше риба. А отвън рибари бяха уловили две риби-меч. Самите риби – дълги около метър. Варчо много искаше да получи меча, но рибарят искаше да си го запази като трофей.

За Монемвасия тръгнахме рано и стигнахме по слънце. Истински Гибралтар. Градът е невероятно интересен, със запазени улици и къщи, с крепостна стена, която го заобикаля от двете страни, отрязвайки една част от склона – от недостъпния планински масив до морето. А горе в каменистия връх – друга крепост, построена от венецианците (франките?). Почнали са да реставрират някои къщи, улички, които напомнят западноевропейските и италианските средновековни градчета. Всъщност това е първото средновековно по тип селище, което виждам. Дубровник е ренесансов град.

Правихме снимки. Варчо се прояви. Купи и одеколони от треви – напомни ни Ница: „Мама трябва да я доведеш, татко!“ Наистина трябва да я доведем. Към тази част на Гърция не сме идвали.

10–11.XII.1979 г. [понеделник–вторник]

Упорита работа по том V на многотомната история. Наложи се да преработим собствените си части и тези на Виржиния [Паскалева]. Ще отнеме много време.

13.XII.1979 г. [сряда]

Партийно събрание. Създаде се сложна ситуация. Докладът – в традиционен дух. Моето изказване повдигна нивото – по-критично, с изисквания към всички. Бомбата – изказването на [Добри] Добрев. Обвини [Георги] Колибаров, без да го назовава, в присвояване на цялата власт, изкара и мен играчка в неговите ръце. Поводът – че създадохме обединена служба „Печат и култура“ и че я разделихме след това. Срещу [Румен] Чолаков и Бранимир [Петров] – че били зли гении, които подшушвали интриги; срещу [Кольо] Костадинов, че изнесъл какво ли не от Гърция. И че съзнателно го изолирали...

Изказах се само аз – отхвърляйки обвиненията като несъстоятелни. Не съм глупак да ме водят за носа, при това последното решение прокарах в отсъствие и на [Лука] Драганов и на [Георги] Колибаров. Обърнах внимание на личностните отношения.

Г. Колибаров беше отхвърлил изказването, без да се позове. Втората история би изборът! Провален бе Бранимир [Петров]. Резултат на лоша предварителна съгласуваност, на игра от страна на партийния секретар и недостатъчна съобразителност, проявена вялост от Г. Колибаров.

Цеко [Антонов] от своя страна казал глупост при излизане, повторил я на следващия ден.

На заседание на ръководството трябваше да сложим край на всякакви приказки.

С Цветан Николов – разходка на дъжд и слънце на Ликавитос. За пръв път през облаците и с отблясък от слънцето, толкова по-подчертан, че всичко наоколо бе тъмно, видях Акропола.

Етичен човек, верен на разбиранията си, когато е убеден, последователен – още веднъж такъв почувствувах Цветан. Ще може да се работи с него.

За София пътувахме със Страшимир [Димитров] и Краси. Варчо и Валентин пое Бранимир [Петров]. С музика, разговори, въпреки дъжда, пътуването мина леко.

24.XII.1979 г. [понеделник]

При Л.[юбомир] Попов – обсъдихме положението в Зографския манастир. Трябва да го посетя колкото се може по-рано.

25.XII.1979 г. [вторник]

Вечеря в къщи – на академиците. [Ангел] Балевски, [Владимир] Георгиев, [Любомир] Илиев, [Кирил] Братанов. [Димитър] Косев се извини, тъй като промяната му попречи да дойде и предложи да обядваме заедно на следващия ден.

Ана е особено благодарна на А. Балевски, който този път се показа твърд и въпреки всички опити да бъде подведен изхвърли [Димитър] Чавдаров.

28.XII.1979 г. [петък]

Среща с [Георги] Караманев и [Атанас] Гинев. За срещите и разговорите с комисията, водена от [Ставрос] Димас. Гръцката страна стои на непреклонни позиции. Подържат изнесеното в Корфу, че 700 млн куб. м. е последната възможна отстъпка за пълно амортизиране на електростанциите. Въпреки всички наши доводи и желанието за приближаване, проявено от [Константинос] Мицотакис и [Георгиос] Ралис, на по-ниско ниво се отстояват тези данни. Използуват изненадата си от предложеното количество от 75 и 130 млн куб. м за втория период, за да прехвърлят отговорността върху нас и откажат диалога.

Разчитат на т. нар. политическо решение, т. е. ние да отстъпим, тъй като общественото мнение било крайно сенсибилизирано в Гърция. Това е вярно, но не по-малко сенсибилизирано може да се окаже и българското обществено мнение, ако му се предложи неотговарящо на интересите на страната решение.

Обядвахме във воденицата с двамата Косевци. [Димитър] Косев изрази недоволство от акцията на [Николай] Генчев, подкрепена или премълчана от Илчо [Димитров]. Изпълни обещанието си той да говори на Общото събрание. Иска да се запази единството на историческия фронт, но се бои вече от безогледните амбиции на следващите генерации. Младият [Константин] Косев сподели същите мисли, с известни нюанси, че не са единни и следователно няма опасност да се образувал фронт.

В ЦК – при Цветан Николов. По югославските проблеми.

В Министерството [на Външните работи] – при [Александър] Стрезов, М.[арий] Иванов.

29.XII.1979 г. [събота]

Вечеря от новоизбраните академици и членове-кореспонденти на академиците. Присъствуваха към 20-на души. Седнах срещу [Димитър] Косев, [Христо] Даскалов, М.[ако] Даков, Ев.[гени] Матеев. Слово про-

изнесе В.[енко] Марковски. Д.[имитър] Ангелов – своите епиграми, за „македонците“ и др.

Всъщност бяхме поздравени от Хр. Даскалов, тъй като [Ангел] Балевски, [Начо] Папазов и Н.[икола] Стефанов закъсняха поради прием в Бояна в чест на [Андрей] Кириленко.

Стана дума за Мидхат паша. [Димитър] Косев зае изцяло негативна позиция. Попитах го защо? Бил гонел революционерите.

„Но и революционното движение по негово време е в най-голям разцвет, защото въвежда относителен ред, поощрява стопанската дейност на българите, създава образцови чифлици, земеделски каси, открива пътища – самочувствието на българите се повишава. В Русе излиза най-добрият български вестник в пределите на империята.“ – контрирах.

„Не!“ – бил демагог, искал българската асимилация. В Турция нямало просветен абсолютизъм.

Наложи се да му отговоря в същия тон – от една страна се оплакваме от варварския гнет и облажаваме австрийския, а не искаме да направим и най-малкото разграничение между такива управници, които следват азиатски модел на феодализъм и тези, които искат да европеизират страната и са добре приети от самото население. Мидхат паша е следвал политиката на своята страна, но е признато, че процесът срещу Левски е бил проведен съобразно норми, които не са били спазвани дори в следосвобожденска България; имал е право на защита; съден е въз основа на доказателства и т. н.

– Било празна работа.

– В края на краищата и Мидхат паша заплати с живота си своите възгледи за либерално преустройство; дава началото на движение, с което години наред работят и българските революционни дейци от Македония...

– Не може да се прави сравнение, нямаме право да търсим либерални движения всред турците, всичко било бош-лаф.

Евгени Матеев, Мако Даков, Христо Даскалов – особено двамата последни – по едно време ме подкрепиха за образцовия чифлик, за пътищата, за земеделската банка, за гроздето Афуз-Али, за Орхание – били големи завоевания за времето.

Припомних си честването на стогодишнината от Освобождението. Дори [Ангел] Балевски не се реши да изпрати покана за участие на турските професори, които бях убедил да дойдат. Толкова силна бе реакцията в Академията, главно от историците. Благодарение на Министерството [на външните работи] поканите бяха отправени, пристигнаха проф. Емел Есин (съпругът ѝ е бивш посланик в Москва, самата тя – племенничка на Осман паша от Плевен) и проф. Осман Окяр (син на генерала – посланик

в България). Неочакван успех! И в самата зала, където им ръкопляскаха. Изпратихме ги в Плевен. Дадох им обяд. И за нас, и за тях – полезно.

Не може с психология отпреди войната да градим нови отношения. Ще отблъскваме дори приятелите си.

30.XII.1979 г. [неделя]

Приятели в къщи. Дойдоха много хора. Главно медиците, но повикахме и някои историци. Беше весело. Похапнаха си хубаво. Хелен [Иванчева] беше във форма, но не аз бях нейното мезе.

31.XII.1979 г. [понеделник]

Нова година посрещнахме в къщи. Дойде и Елинцето. Разказа ни за двете прасенца. Съжалявам Мая. Приятно е с деца, но ще я свършат – без реална помощ отвън колко месеца може да издържи.

1980 г.

[отделен лист]

(Милош Форман: „Важнее искать правду, чем найти ее... Каждый человек носит в себе свою относительную правду. У всех своя правда." „Хорошо когда у людей разные мнения, когда они спорят. Но самое важное – это терпимость.")

(Византия – ред, анархия, демокрация. Неизменността се смятала за въплъщение на установения веднъж завинаги ред, неизменен и непогрешен, понеже съответствувал на „божествения ред". Атаксия, анархия – безредие, безвластие – всички законодатели и управници. Демокрация – „светотатствено узурпиране на властта" от масите. Спасителен ред – църквата – мир, благополучие и спокойствие.)

1–4.I.1980 г. [вторник–петък]

Няколко дена в Банкя, в дома на ЦК. Какво хубаво време, чист сняг. Разхождахме се с часове, въпреки студа. Вече не можем без кратка зимна почивка.

При Венко Марковски. Даде книга за Янис Рицос. Интересно, че жена му е по-трезва по отношение настроенията в Македония: има българи, но има и такава, които мислят по-иначе. Умерен оптимист, както се казва. Положението било неудържимо, макар че за пръв път внесе и нотки на песимизъм – [Йосип Броз] Тито живял много дълго, ударил на много места; вече не могло само с директна пропаганда, трябва да се стремим да приобщаваме хората дори като „македонци", а сетне ще ги убеждаваме.

На 3 януари – в ЦК на профсъюзите. Разглеждане на документ за съвместна дейност между [Дружество] „Г. Кирков" и профсъюзите. Павлина [Енчева] ми каза, че всичко е съгласувано, имали редакционни бележки, които лесно ще се нанесат. Настоя да ида за представителност, за да се приема по принцип, а се подпише по-късно.

Взеха ме от Банкя. Преваляваше – полудъжд, полуснежинки. По пътя стана сняг – много отдавна, ама наистина много отдавна не съм попадал на такъв сняг, който буквално побелява и не виждаш къде стъпваш, защото стъпките пред теб биват заличени. Колите от „Г. Кирков“ едва се придвижиха.

Заседанието се председателствуваше от М.[ишо] Мишев. Не по-малко от двадесетина души. Изказаха се вносителите с по няколко думи, зам.-председателят направи някои бележки повече по форма, изказа се още един и след него взе думата др. [Стефан] Стайков. С глас на трибун се нахвърли върху лекторите. Възложили в Кремиковци на един лектор да говори за 1 май и поискал хонорар. Време било да се заемем с възпитанието на лекторите, тъй като и те, и интелигенцията изобщо, били в дълг пред народа, пред работническата класа.

П.[авлина] Енчева взе думата, изясни системата на заплащането и възрази на [Стефан] Стайков.

Отговорих и аз. Извисил съм политическия аспект, както ми разказваха след това нашите. Разкритикувах [Стефан] Стайков за това, че по единичен факт съди за цялата прослойка. И то в ЦК на Профсъюзите. А ако се отнесат по същия начин обикновените граждани към явленията, които са дело на отделни представители например на работническата класа, или на отделни представители на държавната или партийната йерархия? За ролята на идеологическата пропаганда, с която не сме добре и т. н. [Добри] Брадистилов пък отговори конкретно за лекторския труд.

Навън нашите изразиха задоволството си, че се оказахме на висота. Това впрочем пролича и от развоя, който даде на работата М. Мишев. Той беше много внимателен и завършихме с подписване на договора, което не беше предвидено.

4.I.1980 г. [петък]

Среща при П.[етър] Младенов. Положителна оценка на работата. Указания по някои от по-непосредствените задачи. Приятно ми беше да констатирам, че имаме пълно съвпадение по балканските проблеми, по Гърция, СФРЮ – македонския въпрос, по Турция. Че съвпадат и оценките ни за някои служители на МВнР.

5.I.1980 г. [събота]

Трябваше да тръгнем около 9 часа, Цеко [Антонов] поиска да иде само до „Кореком“, да се представи само и до 9.30 щял да се върне. Дойде около обяд почти. Бях се ядосал много, но се задоволих да му направя само бележка. Човек трябва да бъде не само строг, но и да държи на разстояние обкръжението си, ако не иска да му се качат на главата.

Варчоната очакваше да се скарам, но тук избягвам, защото и зависимостта е по-голяма, и хората ги е страх да не прерасне в отношение.

Пътувахме с Коста [Тодоров] заедно. Единствената възможност да вземе Крумчо със себе си. Преспахме у [Стилиян] Данов. И с неговата команда – двете дъщери – потеглихме за Атина. Времето неприятно – облачно, а на места вали. Добре, че за обяд намерихме къде да спрем – в ресторант край морето, както е по къмпингите около плажовете между Несебър и Бургас. Рибно меню, но с малко риба, повече калмари и т.н.

Резиденцията, въпреки всички мерки, студена. Гледах да прекарат повече време навън. Момичетата на Ст. Данов – в съревнование помежду си да се покажат независими. По-малката, художничка, по-амбициозна и целенасочена, допада на баща си, който прави всичко възможно да я отучи от пиене и пушене. С помощта на обети, взаимни парадокси, малки тайни между двамата. Голямата е по обобщените критики върху поведението на различните генерации.

Варчо се опитва да намери общ език, включва се в разговорите, но не можах да разбера на коя симпатизира повече. Или нито на двете.

Коста [Тодоров] направи стегнато изложение пред търговската мисия. Хареса ми.

Цеца така трепери, явно се е разболяла. Ще отнесе спомен за Атина, че е най-студеният град на земята. Което за определени дни не е далеч от истината, щом съветската посланичка казва, че никога не е мръзнала в Русия, както тук.

Потеглиха назад пак в облачно, неприятно време. Дано поне на пътя да не вали, за да кара Коста по-спокойно.

8.I.1980 г. [вторник]

При съветския посланик. Въведе ме в развитието на положението в Гърция по афганистанския въпрос. Общо взето е доволен.

9.I.1980 г. [сряда]

Среща с [Януш] Левандоски [полският посланик]. Работи целенасочено, без да се спира на по-дребните въпроси – икономика, общи насоки на политиката, САЩ, Турция, НАТО, военните. И има успехи.

[Георгиос] Ралис / [Андреас] Заимис – загрижени за международното положение; заинтересовани от detente; пътуванията на К. К.[араманлис] не са кампания, а включване на Гърция в този процес.

В Гърция има открити въпроси. А без съгласието на СССР и САЩ не може да ги реши – нито Кипър – сега САЩ се е настанил практически.

Афганистан – смущава ги не това, че е със СССР, а че са въведени руски войски. Това засяга жизнените интереси на европейските държави, на другите страни.

СФРЮ – нестабилно положение; възможност за намеса. Води се кампания за провал на Мадридската среща. Кризата не е временно явление затова да се срещаме, да дискутираме.

Обръщат особено внимание на Полша.

[Харилаос] Флоракис споделил с него, че работата с масите за Афганистан е по-трудна, отколкото с ЧССР.

10.I.1980 г. [четвъртък]

Акад. Г[еоргиос] Милонас, новоизбраният президент, ме покани на встъпителното си слово. Критикува Атинската академия за пасивност, безжизненост. От възможни над 60 души, избрани са само 36. Иска лектория, иска отношение към големите научни проблеми.

Вечерта на 10.I.[четвъртък] – при търговеца на риба. Този, който ми достави лакердата, произведена в Бургас. Оказа се, че наистина се разбирали добре с нашите. Били добри организатори, имали разгърнати рибни стопанства, производствени мощности. Затова се коопериpал с тях. Освен това приели внушенията за начина на приготовленията. Смята, че ще излезем заедно на световния пазар с високо качество. Сега готвел съвместно производство на сардинки, които нямало да отстъпят на шотландските.

11.I.1980 г. [петък]

При пакистанския посланик. Възложих на нашите хора да проведат срещи, за да изясним каква оценка да дадем на гръцкото отношение към Афганистан. Аз самият предприех няколко срещи, една от които с пакистанския посланик.

Човекът се отнася реално, но се страхува. Успокоих го, че не се касае за начало на акция срещу други страни.

12.I.1980 г. [събота]

[Йоанис] Караянопулос ме заведе в летния си дом на Кавури. Приятна обстановка, добре обзаведено. Може спокойно да се работи. Съжалява, че не купил и горния етаж. Сега струвал два пъти по-скъпо.

14.I.1980 г. [неделя]

[Янис] Карас иска да осигурим стипендия на сина му за следване в България. Жена му е българка. Обещах му.

15.I.1980 г. [понеделник]

Обяд на социалистическите страни дадох този път аз. Румънският и ГДР, чиито ред бе, ме помолиха. Добре си поприказвахме.

Вечеря при [д-р Григориос] Понтификс. Къщата им не е далеч. Поканили [Георгиос] Маврос и мен с още един. Аз взех Бранимир [Петров]. Оказа се, че е поканен и [Димитриос] Папаспиру, председателят на Парламента, а за кафето пристигна и [Панайотис] Канелопулос.

Интересно събрание. Разговорът се въртя около България – впечатления, желание да се дойде. Между другото с голям успех се ползва нашият чай от треви. Цяла кутия си беше донесъл Гр. Понтификс и го поднесоха като откритие.

Крайно занимателни бяха оценките около президентския избор. Д. Папаспиру – ето двама от възможните кандидати. Г. Маврос – остра критика на К. Караманлис, че създава изкуствено напрежение. Но е такъв. Дори сутрин при бръснене, когато се погледнел на огледалото, се питал: „Аз ли съм това или не съм“. П. Канелопулос – че не би се съгласил да бъде фигурист.

За възможностите да има коалиционно правителство.

Говориха много спомени за периода на диктатурата. Режимът им, като ги слушах, не е бил през цялото време тежък. Неприятно им било, когато ги настанили в обща килия, но тежко им станало, когато ги разделили. Но въдвореното местожителство се понасяло. Не ги лишавали от получаване на пари, следователно от нищо.

16.I.1980 г. [сряда]

Дадох вечеря на Папазоглу и на брат му. С жените им. Приключихме историята с апартамента, върнаха ни парите. Папазоглу доволен и ние доволни. Исках и по Дружеството по този начин да се разделим добре.

17.I.1980 г. [четвъртък]

Среща с [Григориос] Фаракос. За работата с интелигенцията. Мина неочаквано добре. Не възразява да поддържам контакти и с по-широк кръг хора, дори с хора от вътрешната ГКП. Начало само на разговор, който ще продължим.

Вечерта – в София.

18.I.1980 г. [петък]

В СИБАЛ – много въпроси около Париж. Освен това говорих с Живко [Кабадаиев] да си уредят отношенията с [Пантелей] Щерев. Ще се наложи да им устроя среща на връщане.

При [Георги] Караманев. Разказа ми как е минала конференцията на двустранната комисия по р. Места. Обясни, че е недоразумение въпроса за неговото идване по покана на братя Копелузос.

Разговор с М.[арий] Иванов, с [Борис] Джибров. Да се приключи дългата история с колата на търговското.

След обяд при М.[илко] Балев – за това, че Гърция няма да допусне влошаване на отношенията заради изостряне на обстановката в отдалечени краища. Но по принципни съображения не може да не възрази срещу всяко нахлуване на войски (официално становище, което бе изложено по различни поводи).

По македонския въпрос – за отношението към тези, които се наричат „македонци"; за гръцкото православие и македонския въпрос.

19.I.1980 г. [събота]

Редакцията на том V. Прегледах и останалите непрочетени глави. Трябваше да убедя В.[иржиния] Паскалева да се откаже от обобщената глава за социалната структура на българското общество, за психологията на българина. Успях. Така завърши и тази работа. Остава предговорът и илюстрациите.

20.I.1980 г. [неделя]

Разходка с М.[ито] Исусов. Всичко му е ясно.

21.I.1980 г. [понеделник]

В Брюксел. Обяд с [Емануел] Копитерс, който ме бе поканил за лекция „Русия и Балканите", в един клуб. И в Института. Пита ме колко души са му нужни. Казах му, че ми са достатъчни 30–40. Това го успокои. Разбрах от посланика Ст.[ефан] Тодоров, че го помолили и той да разгласи. Той казал, че може да покани само посланиците.

Настанен съм в хотел „Рамада". Американски тип, а може би е техен.

22.I.1980 г. [вторник]

Обяд с Мина Мартенс. Преди това разгледах Музея на изобразителните изкуства. При предишните идвания не бях успял. Богат е. При това Е. Копитерс бе уредил да ми дадат отличен гид. Друго е да бъдеш въвеждан, особено когато се говори в сравнителен план.

М. Мартенс ме заведе на ресторант на градския площад. В най-скъпия. Каквото и да се говори, парите се взимат не само за обстановката, но и за готвача.

Съвпаднаха ни схващанията за хората от комисията. Тя не иска [Хайнц] Стооб за председател. Убеждава мен. За мен особено при сегашното положение не е възможно.

След обяд в Музея на африканското изкуство. Какъв богат музей! Развежда ме директорът, който е събрал много неща и знае историята на всеки предмет. Като го слушаш, разбираш каква голяма традиция и изкуство се крие в това примитивно общество. Интересна е залата с предмети, образи, рисунки за това как африканците пък възприемат белия човек. Има наистина смешни неща.

23.I.1980 г. [сряда]

Сутринта излязох без шапка. С Мария-Тереза Букстал – душата на Института [Кралският институт за международни отношения]. Заболя ме глава. Изби ми херпес, без още да се разрани.

Едва дочаках обеда – срещата с [Карлос] Вифелс. Той ме гощава с млечно ядене, което е за първо и второ. Обаче вкусно. Фламандско, с много мръвки.

Посетих архива. Грандиозна работа.

Лекцията. За обща изненада определената зала се препълни и преместиха лекцията в другата, голямата. Имаше към 250 души. Мина добре. Бях се упражнил и я четох добре. Зададоха ми и въпроси – за Бесарабия, македонския въпрос, Илинденското въстание, политиката на българските царе.

Изглежда, че и отговорите се приеха добре. Поне такива бяха отзивите. Поздравиха ме всички посланици. И румънският не можа да ми оспори обзора, който направих и разглеждането на присъединяването на Бесарабия към Русия поотделно за територията и за населението. Много белгийски дипломати, сенатори, дойдоха да ме поздравят. Лекцията я публикуваха в белгийското издание на Кралския институт за международни отношения.

24.I.1980 г. [четвъртък]

Мария-Тереза [Букстал] ми разказа, че Министерството на външните работи упражнило голям натиск, за да отложат лекцията; сетне издигнали лозунг за бойкот. Радва се, че замислите им се провалили. Специално подчерта заслугата на Е. Копитерс, който в такива случаи винаги проявявал мъжество и твърдост.

Преди обяд в Анверс. Красив, запазен град като музей. Цели квартали. В къщата-печатница ми доставиха удоволствието сам да си извъртя

сонета на любовта. Разбрах защо така се гордееше с децата Ана, когато посети Анверс, докато аз заседавах. Обядвахме с кметските наместници. Една реакционна баба, социалистка.

И директно за границата, където ме чакаше Павел с колата на ЮНЕСКО. Към 9 часа – в Париж.

25.I.1980 г. [петък]

Първите делови срещи и разочарования. Изключили СИБАЛ от редовната програма. [Жак] Токатлян отпусна 7000 долара, но отказва понататъшно сътрудничество. [Ел] Самарасинг, Еванс подсказаха как да реагираме и обещаха да ни включат в субсидирането без упоменаване в програмата.

[Лев Иванович] Мирошников разкри двойната игра, която води [Емануел] Пушпа Дас по отношение на социалистическите страни. Помоли да му устроя идване в Гърция с [Панайотис] Зепос. За СИБАЛ ще подпомага.

Гледах филма „Магьосникът от Люблин". Знаех много за разпространението на пророчеството и на пророците всред евреите, особено през XIX в. всред полските, което възроди и ционизма. Но тук майсторски са го преплели с живота в тогавашна Полша.

26.I.1980 г. [събота]

С Дичо [Атанасов] в Парка на Версай. Той знае много неща и даде вярна картина на положението и на създаващите се отношения между нас и големите ни братя.

27.I.1980 г. [неделя]

Пекна малко слънце и светна Париж. В Лувъра с Живко [Кабадаиев] и Бойка [Соколова]. Разходихме се по улиците.

28.I.1980 г. [понеделник]

Срещи, срещи. С [Пауло] Карнейро – ясно, че има съвпадение на вкусове и доверие помежду ни. При туниския посланик [Мохамед] Масмуди; при югославския Кун; на обяд с [Домна] Донтас (оплака ми се от [Емил] Кондураки, вписала ме като гарант за кандидатурата си за пост директор); среща с [Маканинан] Макагпансар и [Емануел] Пушпа Дас.

29.I.1980 г. [вторник]

Заседание CIA – CIBAL. Мина добре. Приеха се единодушно и документ и план за сътрудничество. Самите архиви се ангажирват да помагат.

30.I.1980 г. [сряда]

При турския посланик. Ще ни подкрепя. При Георгиос Касиматис, занимава се с търсене на аудитория и собствено признание.

Със Захари [Захариев] – в китайския ресторант.

При Лангле – европейския фонд. С Водов – за семинара през 1981 г.

Грандиозен спектакъл – „Дантон и Робеспиер". Живи картини, но звучат актуално, пък и Френската революция продължава да вдъхновява. Какви барабанчици.

31.I.1980 г. [четвъртък]

При [Шамс Ел-дин] Ел-Вакил. Изтъкнах му, как провалят превода от арабски на френски. Ангажира се.

[Елени] Арвайлер напусна заседанието, за да се видим.

Обяд с [Шарл] Кечкемети и Щулц.

При [Вилхелм] Фабрициус, представителят на ГФР – за СИБАЛ: подкрепа срещу подкрепа за [Карл-Детлев] Гротхузен.

При югославския посланик – за европейския фонд. Говори ми за Цола Драгойчева. Не каза, че е недоволен от спомените. Пожела и други да се публикуват. С крайно уважение говори за [Любомир] Драмалиев.

1.II.1980 г. [петък]

Нови срещи и обяд от [Милан] Миланов. След обяд връчих писмо на [Шейх] Бекри за [Амаду] М'Боу.

Среща в архивите. Нова инициатива. Ако излезе нещо ще бъде интересно. Да се публикуват данните за тия, които за ползвали архивите за Османската империя и Балканите – с имена и теми от началото на XIX в.

2.II.1980 г. [събота]

Останах този ден, за да се срещна с [Драголюб] Найман, който долетя от Ню-Йорк. Още веднъж даде дума, че не ще пречи на СИБАЛ.

Среща и с [Кристиян] Гют – наобядвахме се добре в любимия му ресторант при гарата.

Пак на театър със Захари и Нели [Захариеви]. Този път актуална пиеса от сина на Томас Ман за положението в Германия. Ето къде театърът продължава да бъде действена сила! Посетителите – предимно млада публика, студенти и от различна социална среда. Виждат критично развитието на революционното движение – обективните трудности, субективните грешки, провалите, предателствата. Полезен урок.

3.II.1980 г. [неделя]

За София през Виена. Пътувахме със Захари [Захариев]. Посрещна ни негов приятел – консулът. Приятна обстановка у дома им: две дъщери, едната пианистка. Разведоха ни в гробището, където се намират паметниците на най-изтъкнатите композитори, на културни и политически дейци. Беше студено, тук-таме сняг. Разхождаха се и други. Някои от любопитство, други да си спомнят и простят със свои близки. В руските гробища – особено тъжно. Там има и няколко български гроба – на [Тодор] Паница.

Една седмица [лежа] болен – грип със силни коремни болки, пълно скоаване.

В Атина [пристигнах] едва на 9-ти вечерта. На Върбан му домъчняло толкова, че пожела да остане в стаята.

12.II.1980 г. [вторник]

Поисках да ида при [Димитрис] Петру, за да доуточня позицията му по студентите, да предотвратя наша неясна и неубедителна [позиция]. Прие ме веднага. Не могат да не регулират движението на студентите, но ясно, че целият удар насочват срещу отиването им в социалистическите страни. Били задължени да им търсят след това работа, докато на запад завършващите имали формално основание да останат – ЕИО. (Боели се, че така опозицията си подготвяла кадри – аргумент използван при румънците).

Алжирският посланик – историк. Ще се разбираме.

В 13.00 часа ме вика [Константинос] Караманлис. В кабинета на [Петрос] Моливиатис, защото оттатък имали заседание, докладвал [Агамемнон] Грациос по плана Роджърс.

Два въпроса. 1/ по река Места. Търси съдействието на [Тодор] Живков, с когото имат договореност, за да деблокират въпроса. Технократите не са изпълнили задължението. Нищо по съществото на въпроса. Имаше текст, придържаше се към него, като ограничи своето изложение.

2/ по Югославия. Не разбирал политиката им на усложнения в международен план на македонския въпрос, след като имат вътрешни проблеми. Зададе ми редица въпроси по положението и взаимоотношенията в СФРЮ. Особено за СР Македония. Заяви сам, че не признава македонска нация и македонска държава, освен на Александър Македонски. Сам бил македонец, имало македонци – гърци, българи, дори и турци.

Говорих му изглежда убедително, защото се задържа около двадесетина минути. Направих кратък преглед на възможното развитие на Югославия в перспектива: неудържима като федерация (историческото развитие на Европа не води нататък), вътрешни противоречия – национални и наблегнах на албанския проблем. На тази основа и опасността за Балканите от развитието при евентуалното отделяне на македонската държава като самостоятелна.

Вечерта посетих Академията. [Павлос] Милонас имаше лекция за Акропола.

13.II.1980 г. [сряда]

На следващия ден продължих срещите. Информирах [Йон] Брад за разговора с К. Караманлис. След това при [Аристотелис] Фридас – новият генерален директор на мястото на [Василиос] Дзунис. Разговорът може да се охарактеризира само като насърчителен. Не се създаде контакт още, но демонстрация на добра воля имаше.

14.II.1980 г. [четвъртък]

Прие ме Елени Влаху, въпреки пророкуванията, че била трудна и недостъпна. Казах ѝ, че следя вестника ѝ отдавна, че [Никос] Зворонос и [Елени] Арвайлер са ми говорили за нея. Прочетох спомените ѝ за диктаторския период. Свързана е с кралския институт, с политическите лидери от няколко генерации. Допада ѝ линията на стария П. Канелопулос за преодоляване на поляризацията в гръцкото общество. Смята, че това трябва да стане в името на укрепване на демокрацията в Гърция. Засега не се страхува от армията – много е унизена от диктатурата и последствията ѝ за Гърция. Без да го показва много, бои се от [Андреас] Папандреу. Залага на „droite éclairée“ (Панайотис Канелопулос, Константинос Караманлис, Георгиос Ралис) и на „gauche raisonnée“ (Харилаос Флоракис), които ще притиснат ПАСОК. „Демагогията на ПАСОК е опасна“ – това са нейни думи. Признава, че [Евангелос] Авероф е по-опитен, по-културен, но не одобрява политическата му линия, дошъл е в партията отвън.

Казах ѝ за Евтушенковата статия във в-к „Литфронт“. Поиска ми копие. Покани ме да напиша статия.

15.II.1980 г. [петък]

Обяд с [Георгиос] Курнутос и [Йоанис] Караянопулос. Разказах им за парижките събития и резултати.

16.II.1980 г. [събота]

С Варчо на театър – Мелина Меркури в пиеса на Тенеси Уилиямс – отминалата младост и разминаването (стара артистка, която иска да живее със славата си на звезда, затова при най-големия си успех напуска сцената и млад амбициозен и не особено талантлив артист – затворени в себе си, не поемат протегнатата ръка своевременно – като лисицата, която прегризва крака си и умира сама изтощена). Пратихме ѝ букет цветя.

17.II.1980 г. [неделя]

С [Панайотис] Зепос. Разказах му за създадените взаимоотношения и оплакването на [Емил] Кондураки.

[Владимир] Кабошкин дойде да ми връчи специално изложение (защото е по-малко лично, а полуофициално) по случай избора ми за академик с оценки за международната ми дейност, които надхвърлят и направеното от мен и едва ли чак толкова заслужавам.

19.II.1980 г. [понеделник]

Отново [Илиас] Андонопулос отклони срещата.

При [Панайотис] Канелопулос. Отдавна не се бяхме виждали. Охарактеризира ми вътрешното положение. Казах му, че ми предстои среща при [Христос] Ламбракис. Запозна ме с миналото му, с баща му. Желаел да бъде влиятелен, но да не излиза на повърхността. „Emminence grise“. Атакува правителството, но не [Константинос] Караманлис. Такъв бил и синът, който имал една отличителна черта – държал за приятелите си. Каза ми, че племеницата му, Ева Мелас, способна журналистка, била от неговия тесен кръг приятели.

Застрашена ли е днешната власт на десницата? Ако я приемем като „droite éclairée“. Според П. Канелопулос при определени условия, ако действително подаде ръка и хвърли мост към центъра. Намира, че крайната десница е все още реална сила; военните живеят със стари понятия, даде и примери. Нужна била ясна платформа, затова е за [Георгиос] Ралис, към либерализация и демократизация. Иначе ПАСОК и [Андреас] Папандреу могат да дойдат на власт и да доведат отново до поляризация на социалните сили в страната.

Той е за една демокрация – плуралистична, чрез въвеждане на новия избирателен закон. Според него 5–10% prets à sacrifier la démocratie pour le

soidisant salut de la nation; l'armie ne pas pour Karamanlis: les officiers – mal eduquées. Cites d'avant la guerre.

Tsoukalatos envoie des lettres contre Kanelopoulos inquiétade pour la tolérance envers les communistes.

L'OTAN – une fiction comme la ligne Maginot.

La majorité va choisir Averoff, plus habile et éduqué que Ralis.

За стария Папандреу [Георгиос] – че проиграл големия шанс и открил пътя за държавните преврати. Андреас [Папандреу] – по същия начин е утопичен и затова опасен, защото се основава само на демагогията. К. Караманлис ще подкрепи А. Папандреу само, ако бъде избран за президент.

20.II.1980 г. [сряда]

При [Христос] Ламбракис. Ясно, че е събирал сведения, защото се мъчи да ми импонира със знания по история. Сестра му е археоложка. Предложи да открия поредица статии по взаимно интересуващи ни въпроси. Например, архивите. Предложих му да започнем с нещо, което засяга по-широк кръг среди. Разделихме се с уговорка да се видим. Обеща да пусне статия за Т.[одор] Живков.

А все още нямаме превода ѝ. Получи се голяма игра с тази статия. Казаха ни, че я пращат по самолета в петък вечерта. (Преводът на гръцки, отмениха го по-късно, щели сме да я получим по [Севдал] Севдалов. Така 15 дни – нищо.)

Отгоре на всичко [дойде] грама, че не сме били направили нищо. Отговорих ясно и кратко, че без текст не мога да направя нищо. В края на краищата преди да дадем текста направих десетина копия, които разпратих на журналисти. Подбрахме и пасажи в обем на 4 маш. стр., които също предадохме. Така във всички основни вестници излязоха добри материали и статии. Преведохме (да не кажа отредактирахме) отново цели изрази. Изглежда, че наистина и най-съвършенният познавач, ако няма постоянен жив контакт със страната, изостава в знанието си, особено на политическа терминология. Отпечатахме я в 700 екземпляра, пратихме на Никозия и Солун.

23.II.1980 г. [събота]

Пристигна Ана. Снощи. В къщи светна. Само времето лошо. Донесе указанията, които са им дали в София. Само да ги публикуват и сме свършени. С информацията на [Иван] Генев.

Делегацията води Петър Андонов. Добре ми е известен – от затвора. Делегацията пристигна в понеделник, 25-и. Посрещна ги първия зам. министър. С министъра – първа среща довечера на вечерята. Съобщението

за това разстрои Пешо [Петър Андонов]. Другите – Заимов, Шимон Ниньо, [Иван] Матев – приеха това по-спокойно.

Свиках ги в посолството. Пешо [Петър Андонов] продължава да настоява, че изнасянето на лекциите било туризъм; важното било докарване на болни и разпространение на алтернативни лекарства. Казвам му, че това могат да бъдат само косвени резултати. Попитах го тогава, как той би посрещнал официална делегация, па била тя от братска страна, ако дойде да иска съдействието на МНЗ и неговото съдействие да организира поток на болни. Доказвам му, че това, което направи [министър Спиридон] Доксиадис говори за искрено приятелство към България; че са му искали обяснения от Министерство на външните работи. Припомних му, че няколко хиляди лекари са подписали петиция срещу нашите лекари и медицинските учреждения поради неудачната статия (двадесет години тук лекували и нищо, само осакатили детето и хоп, за 15 минути го оправили у нас). Омекна малко.

Вечеря от [Спиридон] Доксиадис. От Министерство на външните работи присъствуваха и [Андреас] Заимис и [Георгиос] Мазаракис. Голям успех.

На лекцията на [Петър] Андонов присъствува министърът. Също успех. Прие и поканата.

Вечерта С. Доксиадис дойде и на приема в резиденцията. Стоя много дълго. Както и другите. Създаде се много хубава обстановка. Това беше върхът. Кой министър отдава толкова време на делегации, водени от зам.-министър?

Телефоните звънят. Искат прегледи. Вестниците широко информираха за лекцията. И за посещението – много добре.

26.II.1980 г. [вторник]

Вечеря с Андреас Папандреу и неговия екип. Присъстваха двамата Папандреу (Андреас и Георгиос), [Йоанис] Алеврас, [Акис] Цохадзопулос, [Георгиос] Гениматас, [Андреас] Христодулидис, [Каролос] Папуляс, [Михаил] Зянгас.

Разговорът с А. Папандреу – Гърция е единствената страна, където е възможен завой наляво. Чрез избори. Но ПАСОК не иска просто да се добере до властта, а да има възможност да осъществи структурни промени.

Не го разбират. Окръжен е с недоверие. Смесват тактическите му ходове със стратегия. Търси сближение с ГКП, но реално сътрудничество – след изборите.

Има нужда от организираната сила на работническата класа, от помощта на социалистическите страни. Иска да строи социализъм, като дойде на власт, по демократичен път. Иска да сложи край на монополното управление на десницата в Гърция.

По СФРЮ и македонския въпрос, за К. Караманлис (вж. по-подробно бележките и грамата.)

За пръв път такава среща – с цялото ръководство. Доверие и опит да измени отношението към него. За един месец – няколко срещи. Изрази желание да се виждаме всеки път, когато е възможно, за да споделяме почесто и сравняваме изводите си.

27.II.1980 г. [сряда]

Лекция на Ана. Хубава ми е! И облечена добре и умее да се държи. Има винаги в нея нещо, което привлича симпатии. Този път е на голям изпит. Умни жени има, научни работници също. Но съчетанието на двете е много рядко. Любопитството на аудиторията е много голямо, защото домакинът, професор [Георгиос] Стефанис, го обяви.

Лекцията мина чудесно. Строго научна. А въпроси имаше доста. Ясно, че бе разбрана и оценена. Често ѝ казвам, че ми е живата реклама. Истината е, че се чувствувам най-сигурен в обществото, когато и Ана е с мен.

Вечеря у проф. Г. Стефанис. В Кастри, срещу дома на [Андреас] Папандреу. Беше Заимов, както и един американски професор, чийто баща бил французин-англичанин, майка – гъркиня, изобщо една мешавица плюс руска кръв, защото век и половина се местят от една страна в друга. Известен психолог, приятен събеседник.

Изведнъж заваля сняг на едри парцали. Красиво през прозореца, красиво и навън. Изобщо – голям ден. Ана също се успокои, отпусна се. Доволна е, да види все пак материализация на толкова годишни усилия.

28.II.1980 г. [четвъртък]

Вестниците излизат с информация за лекциите. В-к „Катимерини" помести биографични данни за някои лекции, а на Ана и портрета ѝ. Това се поде от другите вестници. От дипломатическото списание ѝ искат интервю. Насрочихме го. Другите посланици веднага ми честитиха.

29.II.1980 г. [петък]

Този ден имах лекция в съветското посолство. Това, което изнесох в Брюксел. Направено на руски език. Чел съм го лошо. Поискаха да отговоря на поставените въпроси. Направих го добре. Говорил съм по-добре, отколкото четох. Слушаха с голямо внимание. Между другото споменах за положението на кюрдите. До каква степен всички ние, изхождайки от същите съображения за запазване целостта на Турция поради военностратегически дъображения, сме за запазване целостта ѝ и статуквото, подобно на Османската империя. Поели сме политиката на Англия.

След лекцията поспорих със съветските хора относно ПАСОК и А. Папандреу. Изхождайки от позицията, че ПАСОК ограничавал периметъра на дейност на ГКП, те имали отрицателно отношение към това движение. В жива дискусия мисля, че обърнах аргументите им, без да ги убедя.

1.III.1980 г. [събота]

За Кипър. Тримата. Посрещнаха ни на летището. Марин [Бангиев] с престилка ни сервира обяд, а след това ни качи на Тродос. Снежна виелица горе. Влязохме в една закусвалня. Като че ли се оказахме посред лято на Златните мостове, само че в зимна промяна.

А в града – студено. Вечерта – на спортен празник. Марин тук е в стихията си. Съвършено различни условия от тези в Гърция.

2.III.1980 г. [неделя]

Никозия в сняг. Чудо невидяно от десетилетия. Палмите бели, портокаловите дървета също. Разбира се, бързо започна да се топи, щом се появи слънцето.

На обиколка в окупираната зона. Прав е Марин, когато твърди, че турците са на същото ниво на развитие – рушат или усвояват наготово, без да построят или подобрят нищо. А Фамагуста – съвременен Помпей, само не заровен. Кирения – забележително място!

[Спирос] Киприану се запитвал вече защо не го приемат социалистическите страни.

Марин ми разправи колко пъти е бил обследван, особено като военен и как е бил принуден да сменя пост след пост. Защо не е бил осъден на смърт, защо е останал жив; защо е бил преместен от варненския в плевенския затвор; защо е бил в една килия с Трайчо Костов; защо в армията; защо отравял Георги Димитров? Обвинител – ген. [Петър] Панчевски. И след доказване на невинността и неоснователността – 6 месеца в Кюстендил на последна проверка.

3.III.1980 г. [понеделник]

На обиколка из гръцката част на острова. Първобитно селище, Афродита, гробници и мозайки. Но какви мозайки! Турците обстрелвали, за да ги засегнат и разрушат.

4.III.1980 г. [вторник]

Обратно в Атина.

5.III.1980 г. [сряда]

Вечеря – първата официална с Ана. От дипломатите – австриеца, румънския – [Йон] Брад, алжирския – Мохамед Брахими ел Мили, съветския – [Владимир] Кабошкин, [Георгиос] Мазаракис, [Павлос] Сакеларидис, [Павлос] Милонас, племенницата на П. Канелопулос – [Ева] Мелас. Казват, че минала успешно.

6.III.1980 г. [четвъртък]

Най-после среща с Илиас Андонопулос. Присъствува и заместникът му – истински цербер. Общ разговор. Когато разбраха, че нищо не искам и се готвя да си изляза, изведнъж се отпуснаха и почнаха да ме разпитват за Югославия.

Обяд със семейство [Антониос и Бети] Амбатиелос. Наистина много мили хора. Приказвахме, смяхме се. Станали сме истински приятели.

7.III.1980 г. [петък]

При [Георгиос] Мазаракис за посещението на Андрей [Луканов]. Пълна информация.

Обяд в българо-гръцкото [дружество] „Балканшипинг".

8.III.1980 г. [събота]

В резиденцията – веселба. Бях обмислил едно изказване, но докладът беше крайно възторжен и сериозен, и можеха да го схванат като подбив.

9.III.1980 г. [неделя]

Отвратително време или по-скоро половината небе е облачно и вали. Обикаляхме с колата в очертанията на слънчевата част. Докъм 1 часа успяхме, но някъде към Макри ни настигна дъждът и когато прекосявахме планината за Атина се обърна на сняг.

10.III.1980 г. [понеделник]

Обяд у [Владимир] Кабошкин. Нямаше ги пирожките на [Иван] Удалцов.

[Янис] Коридис в резиденцията. Пише дисертация за Атина. Интересен подход. Искаше ми данни.

11.III.1980 г. [вторник]

Брод за Андрей [Луканов]. А на обяд прием за изпращането на френцузкия посланик de Folen и на австралийския.

Обяд в резиденцията на [Симеон] Спасов и [Нейко] Братоев. Майката на Спасов е гъркиня, баща му при бунта на крайцера „Надежда" я открил в Ливан. Синът Спасов останал при майка си след развода на баща си, когато последният се върнал в България след 9.IX.1944 г. Подвижен човек.

12.III.1980 г. [сряда]

Ана – голямо интервю за дипломатическото списание.

Среща при [Димитриос] Няняс [министъра на културата] за посещението през тази година на Л.[юдмила] Живкова. Две дати – юли или септември. Говорих им за хора „Кукузел".

Дечко Узунов с жена си, Георги Стоилов и съпровождаща ги сътрудничка от Комитета за култура. Не оформили изнасянето на картините и от митницата ги спрели. Съпругата – суеверна? или по-скоро модерно мистична? Много говори за парапсихология.

Светла Даскалова – заминава за Кипър. Отби се за една нощ в Атина. Съобщи ми, че след десетина дни щял да мине Петър Танчев. Разчита на различни срещи. Каза ми се, ако се види с [Константинос] Караманлис, ще бъде над очакваното.

13.III.1980 г. [четвъртък]

Прием на [Константинос] Цацос. Можах да говоря с К. Караманлис. Посрещна ме с думите: „Получих телеграма от Т. Живков. Пътува за Либия. За петрол, а, за петрол!" Казах му, че освен петрол има взаимност, идеология. Той махна с ръка и започна – светът се е объркал, никой не знае с кого е и какво ще стане. Бедни страни нападат бедни, малки воюват и нахлуват в малки, големи навлизат в малки и т. н. Договори, задължения – парцал хартия.

Напомни ми за р. Места. Каэах му, че щом няма готов отговор, значи се работи сериозно. Попитах го дали ще приеме Петър Танчев. Обеща.

Това е добре, разбира се, но и задължаващо – нещо трябва да каже по р. Места.

Говорих и с [Илиас] Андонопулос за Л.[юбомир] Попов. Той обеща да говори с [Георгиос] Ралис. Да го питам в понеделник. Ако и това се уреди, ще бъде чудесно.

14.III.1980 г. [петък]

Вечеря с [Леандрос] Вранусис и [Ньоньо] Сеферлис. Ньоньо бе чудесен. Иска да вземе Варчо на стаж в Олимпия. Ще трябва да видим дали нещо ще научи Варчо. Имам предвид археология, но най-вече езика. Няма среда и това много му тежи, пък и така не се усвоява добре езикът.

15–16.III.1980 г. [събота–неделя]

Работа в резиденцията – почнах да готвя текст за българите-участници в гръцкото въстание.

В неделя – дъжд. Отидохме към Коринт, по долния път. Изведнъж светна слънце. Веднага свихме към плажа. Разположихме се, хапнахме добре. Дори се съблякох гол. На връщане пак дъжд. А в Атина времето било отвратително цял ден.

17.III.1980 г. [понеделник]

Ана замина! До излитане на самолета обикалях из малките пристани за лодки във Фалирон.

Вечерта прием при ирландския посланик. Поговорих с турския посланик [Неджет] Тезел. Приближи се еврейският посланик или шарже д'афер – разказах му за впечатленията си от еврейския музей в Ню Йорк. Само [Карл] Маркс го няма там. Приближи се жената на алжирския посланик, ръкува се с мен, а сетне и с еврейския посланик. Веднага ѝ обърнаха внимание. Беше смутена. Но по-късно свикна. Зрял човек.

18.III.1980 г. [вторник]

[Андреас] Папандреу ме покани у дома си. Разказа ми подробно за резултатите от срещата си с [Вили] Брандт. Излиза вече на международно признание. Реална сила е.

Най-интересно е неговото мнение за президентските избори. Държи да бъде избран [Константинос] Караманлис, към когото се отнася с уважение, но го намира страхлив, т. е. не поема рискове. Затова не може да прогнозира какво ще предпочете – направо избор при известен риск или парламентарни избори, които могат да облекчат неговия избор (нужно е тогава обикновено мнозинство и нататък го тласкат хора от неговата партия), но крият и големи опасности за генерална загуба. А. Папандреу смята, че К. Караманлис още вярва, че ПАСОК ще гласува за него. А това не е възможно, поради превръщането на К. Караманлис в символ на десницата.

19.III.1980 г. [сряда]

Среща с [Йоанис] Песмазоглу. Разговор само върху международното положение. Взех твърд курс по Афганистан. Той се опита да говори от името на цялата гръцка общественост, и на европейската. Която иска détente. Но е смутена от съветската акция и търси СССР да направи нещо, за да се започне диалог.

„Защо не диалогът върху разоръжаването в Европа?" – го попитах.

„Да, при определени условия, че СССР също направи някакъв жест, тъй като е нарушил равновесието в своя полза" – бе отговорът.

20.III.1980 г. [четвъртък]

Обяд в съветското посолство. Отстоях пред всички необходимостта от реалистичен подход към ПАСОК. Има три основни момента – по международното положение и Афганистан тя е една от малкото партии, които заеха нашата позиция; решително антиамериканска и антинатовска; за социалистическо развитие на Гърция.

Били лозунги, ми отговориха.

Защо на други сме благодарни и на по-малко? С какво са по-добри социалдемократите в Западна Европа, та им оказваме такова внимание? – ги питам. Реална сила ли е ПАСОК и [Андреас] Папандреу? Да, ми отговарят. Защо тогава да не изработим отношение към тях и да им помагаме, а не да ги отблъскваме?

[Борис] Панов се опита да спори, сетне се отказа. Не го убедих, разбира се. Уговорихме се за нова среща.

21.III.1980 г. [петък]

[Борис] Панов в посолството. Говорихме за това-онова, откак е заминал. Задържат го в Москва, но до месец юни е дошъл да помогне на [Владимир] Кабошкин. [Иван] Удалцов работи в Института Славяноведение. Не ми стана ясно кого от двамата Б. Панов предпочита – изказа критични бележки и към двамата. Тежи му, че не му е дадена самостоятелна мисия – знае гръцки, бил е толкова време тук.

За ПАСОК бе по-внимателен. Основният му аргумент е сравнение с миналото. Че бащата излъгал очакванията. Синът е също демагог, докато стигне на власт. Питам го – ако беше друг, дали щеше да бъде член на ГКП? Защо всички хора мерим от гледна точка на нашите позиции и ги преценяваме единствено утилитарно за момента, дали са ни полезни? Но и в този случай защо изневерявате на тези принципи спрямо А. Папандреу? Не ми е ясно. Или имате някои точни, сигурни данни, които дълбоко криете и пазите само за себе си? Но и тук има известна непоследователност.

Ще трябва много внимателно да анализирам всички данни.

При Атанасиос Канелопулос. Умен човек. Запознат добре и с марксизма. Побъбрихме си по ролята на държавата в капиталистическото и социалистическото общество. Той изказа интересни мисли – а/ „Хегел – историята ни учи, че хората не се учат от нея, от историята“; б/ за ПАСОК, че е „чакалня за социализъм“; в/ по македонския въпрос – ясен в изводите; г/ „Кавур – най-добри дипломати са тези, които казват истината, защото никой не им вярва.“

Важното е, че намира интерес в установяването на контакти между БЗНС и Нова Демокрация и иска да възглави тази работа. Обеща да настои [Петър] Танчев да бъде приет от [Константинос] Караманлис.

Повиках [Севдал] Севдалов, [Марин] Еленков и [Янис] Кондотанасис. Да изясним какво ще правим с книжарницата. По търговска линия не можем да помогнем, предлагат се разни идеи. Представи доклад, който с придружително писмо да изпратя до [Петър] Младенов. Всички са на мнение, че трябва да се запази, но за това искат средства. Въпросът е кой да ги даде?

Дадох обяд в чест на [Георги] Бранков. Дойдоха няколко негови колеги. Единият от тях участвувал на конференцията в Хамбург. Направило му впечатление, че след открито изказване на французина и швейцареца, представителите на нашите страни се размърдали, поддали се на настроението, докато само [Ангел] Балевски и съветският запазили пълно спокойствие и отговорили така, че не засегнали никого и спечелили всички.

[Илиас] Андонопулос се обади, че приемат да говорят с Л.[юбомир] Попов. Говорили с [Георгиос] Ралис, той се съгласил, за да чуят какво ще кажем. Предлагат да уточним датата.

При [Георгиос] Милонас. Прие да посети БАН в началото на м. юни и да стане подпредседател на Комитета за 1300 г.

Посети ме шведския посланик. Говорихме за Балканите – минало и настояще.

При [Георгиос] Мисайлидис – генерален секретар на партията [Нова демокрация]. Уточнихме програмата на П.[етър] Танчев.

Обяд при [Ксенофон] Золотас. Успях да изходатайствам за [Зизи] Лулудопулу. Мястото ми до [Аристотелис] Фридас. Поговорихме човешки и с този заместник на [Василиос] Дзунис. Още търси подход към мен – отпуща се по малко.

Френското посолство. Прощална вечер.

Стана така, че започнахме разговор с албанския посланик. Поздрави ме от своя анкарски колега, каза ми, че търси списанието на [Исмаил] Кадаре. Говорихме за приятелството, за общите познати. Направи ми комплимент, че много ме уважавали в Албания.

Казах му някои новини – за разговора ми с К. Караманлис, за посещението на Андрей [Луканов]. Той ме заразпитва все повече по-различни въпроси на вътрешното положение. Разговорът ни трая около 50 минути. Направи впечатление на всички. За това ми говори по-късно вечерта чехският посланик в спектакъла на техния минибалет – „мим". Разделихме се думите, че като комунисти трябва да си помагаме. „Но като 'истински комунисти'" – бе добавката на домакина.

На спектакъла на чехите – малка група мъже и жени с отделни сценки. Чехският посланик [Ярослав] Жадовски ми каза, че [Харилаос] Флоракис дал „карт бланш" за [Андреас] Папандреу. Да го канят, да работят с него, и т. н.

От спектакъла – два момента бяха най-хубави – парализирани старци на количка как се стремят да се доближат; на прозорец – две ръце и пръсти, които се обичат и нож отдолу, който ги разделя. Имаше и едно символично представяне на Христос и предателството на Юда. Чуждо вече ни е станало, и по тематика и по чувства.

22.III.1980 г. [събота]

Едва днес ми остана малко време да подготвя текста за [книгата] „Българите участници в гръцкото въстание", което подготвя [Георгиос] Дарданос, издателя на „Гутенберг".

24.III.1980 г. [понеделник]

Голям труд ми създаде коректурата на [Ангел] Балевския доклад, изнесен в Атинската академия. Много цитати. Отговорният редактор [Йоанис] Теодоракопулос не искал да я отпечата без проверка. Добре, че успях чрез родителите на Бриго Аспарухов да докарам отпечатания текст. Проверихме го със секретарката на издателството, сътрудничка на акад. Дионисиос Закитинос.

По-късно дойде алжирския посланик, за да му дам информация върху положението в страната. Все още нямал връзки.

Проведохме и събрание, партийно, върху икономическите отношения – [Севдал] Севдалов. Без задълбочен анализ, без изводи.

В пакистанската резиденция – възобновихме разговорите с английския посланик. И то чрез жена му.

25.III.1980 г. [вторник]

Молебен, парад. Наприказвахме се с кипърския посланик. Представи ми се южноафриканският. Извиних му се за колата. (При ирландския посланик, за да направят място, Цеко [Антонов] взел да бута колата на южноафриканския, а полският шофьор влязъл вътре, колата тръгнала надолу, не знаел как да я спре и строшила фар, като се сблъскала със стояща кола. А Цеко не ми каза нищо, докато не получих писмо от посолството).

В 6 часа пристигна [Петър] Танчев. Уреждането на неговото идване ми коства усилия не само да уговоря срещи с [Константинос] Караманлис и [Атанасиос] Канелопулос, но и да съставя програма в тези напрегнати дни – между два конгреса на Нова демокрация, на 27-и в Солун последен регионален, а преди това в Хиос, където остават повечето делегати да прекарат и 25.III.

Всичко подредих – вечеря на 25-и при А. Канелопулос, обяд с [Георгиос] Маврос на 26-и; очакваме К. Караманлис в един от двата дни – 26–27-и; вечеря в резиденцията – 26-и; среща с деловите кръгове – на 27-и.

Къщата на А.[танасиос] Канелопулос е в Сунион. Заведоха ни дотам с милиционерска кола отпред. Къща по устройство и големина – равняваща се на правителствен дом. Гостите цъкаха с език, а и аз бях впечатлен. Особено от библиотеката и книгите – подвързани, подредени.

А. Канелопулос се оказа рядко духовит човек. Разказваше вицове, преживявания. И невероятно делови. В разговора насаме с него всъщност уговорихме всичко. За установяване на по-близки контакти между двете партии, за ускоряване на този процес, за внушение на К. Караманлис да не пренебрегва П. Танчев. Има и амбицията да поеме той тази страна от връзките с нас. Обеща да ми звънне утре, за да ми каже ще се състои ли срещата с К. Караманлис.

26.III.1980 г. [сряда]

В 10 часа А. Канелопулос ми каза, че срещата е „о'кей". Обади се секретарката на К. Караманлис – за 7 часа.

Обяд при [Георгиос] Маврос. Покани д-р [Григориос] Понтификс – наистина приятни хора. Танчева се оказа колега – стоматолог. Може да се разговаря с нея. Интересува се от живота тук, културните паметници.

При К.[онстантинос] Караманлис. Отидохме двамата, без преводач. Караманлис съсредоточи разговора предимно върху международното положение. Търсеше аргументи у [Петър] Танчев, за да се убеди, че е имало външна опасност, която е накарала СССР да интервенира. Остана на своето мнение и постави въпроса – има ли реално шансове да се урегули-

ра този въпрос чрез изтегляне на съветските войски. Какви външни гаранции могат да гарантират сгромолясването на един режим, който няма собствена опора, дори в своята армия. П. Танчев настояваше, че въпросът не трябва да се интернационализира. К. Караманлис му отговори обаче, че така или иначе въпросът е интернационализиран и се превърна във фактор, като раздруса международните отношения. П. Танчев прехвърли разговора към Европа, ракетното оръжие, необходимостта тук да осигурим détente. К. Караманлис – и тук балансът е нарушен. Или така твърдят и едните, и другите. Не е ли в края на краищата задължение на големите да определят какъв баланс искат, да го изложат ясно и понятно и да потърсят решение.

За Балканите – К. Караманлис изказа опасения в по-отдалечено бъдеще от Югославия, македонския въпрос, федеративното устройство. Установяването на централизираното начало рано или късно ще предизвика сътресение.

За р. Места.

Разговорът продължи над предвиденото. Западногерманският посланик бе принуден да чака 30 минути.

Вечеря в чест на П. Танчев. А. Канелопулос, [Александрос] Балтадзис, [Ставрос] Русос (от Министерството), [Павлос] Сакеларидис, председател и ръководител на парламентарната група за приятелство с България, и т. н. С А. Канелопулос договорихме кой ще подпише протокола и как да ускорим цялата процедура.

[Петър] Танчев се оказа приятен събеседник. Гъвкав, със запас от случки и вицове. Добре му подгласяше А. Балтадзис, който много добре говори и руски език. А. Канелопулос – признат оратор, умен, начетен, знаещ, опитен.

Постигнахме нещо принципно ново и интересно. За пръв път се установява контакт с управляваща партия в Гърция, за пръв път и самата Нова демокрация установява връзки с партия извън страната.

Вестниците още не са улучили това. Но от телевизията бе отбелязана подробно срещата с К. Караманлис .

27.III.1980 г. [четвъртък]

Обяд от [Александрос] Балтадзис в „Гран Бретан". Събра 50 души. Между тях – интересни хора. Някои се отказали от научната работа, защото не могат да намерят място, но имат напреднали тези – в Париж, Лондон. Ще трябва да се срещна с тях.

Вечерта – среща с деловите кръгове. Направих кратко изложение за историята и ролята на БЗНС. След това говори П. Танчев. Обиколи и поотделно представителите на фирмите. Получи се добре.

Дойдоха и двама журналисти – [Луис] Данос, който единствен ме потърси предната вечер в резиденцията за допълнителни сведения по срещата Караманлис–Танчев, и представител на в-к „Ризоспастис“. Добре посрещнаха разговора, оцениха смисъла на постигнатото, обещаха да напишат нещо по-подробно.

Оттам в таверна – при Маринела. Обиграна певица, също и мъжът ѝ. Обаче бе такъв оглушителен шум, т. е. така силно пищят високоговорителите, че на човек му е противно да седи. Хвърлят цветя, някои чупят чинии. Прибрахме се към два часа. Устроено бе от братя [Манолис и Димитриос] Копелузос. Не бях ходил на този тип таверни, не ще ида втори път. П. Танчев не остана много доволен, защото не чу известните му гръцки песни.

28.III.1980 г. [петък]

Уговорих с А. Канелопулос отиване в Родос. Да ни посрещнат там. Обаче агенцията не можа да поеме ангажимент да ни върне. Поисках съдействие. Резултат – подготвиха ни малък самолет.

Сутринта Бриго Аспарухов дойде разстроен. И закъсня, и налягане вдигна. Сблъсък с Л.[ука] Д.[раганов].

Тръгнахме в 12 часа. Едва не се осуети заминаването ни от една манифестация на студенти. Посегнаха и към колата. По тротоара Цеко [Антонов] едва я измъкна. А [Петър] Танчев не се оказа от най-бързите. Скаран е малко с времето.

Не взех горна дреха и се излъгах. В Родос пронизващ студ, при невероятно слънце. Вятърът пренася хладен въздух от малоазийските планини.

Разходка из града. Вечерта – таверна; пяха отлично гръцки песни. Островът чуден. Съчетание на много цивилизации и най-важното – вградени една в друга, живеят и днес. Трябва да доведа нашите!

На другия ден станах рано и се разходих. След това поехме всички до кметството, археологическия музей, до едно село – църква с изключителна резба от XVIII в., оттам до Акропола в Линдос. Купих чинии и една покривка за Ана, макар че не ги обича. Но много ми хареса.

30.III.1980 г. [неделя]

Рано сутринта П. Танчев отпътува за София. Доволен от резултатите. От Венера Родоска поиска да даде и една за Т.[одор] Ж.[ивков]. По пътя спря колата, нареди на телохранителя си да я извади от багажника и да я носи на ръце. За изненада на шофьора – тъй като си беше и добре, и сигурно отзад, опакована за предаване по поща.

31.III.1980 г. [понеделник]

Бранимир Петров. Изложение на [Фильо] Филев, потвърдено от [Вечеслав] Т.[унев]. Гадна история. Напил се, говорил глупости. Някои от тях съвсем хлапашки, желание да демонстрира характер. Късно пуберитетски истории. Други – целенасочени, използвани ловко от Филев, който подсилва определено значението им. Но фактът си остава факт – натряскал се, не се контролира, говори. Е ли това основание да се ликвидира неговото бъдеще? Пияница ли е и представлява ли опасност? Аз не съм черноглед, имам предвид горчилката, която се натрупа у него, знам, че това ще бъде най-голям урок. Такива като него имат нужда от някакъв шок, за да узреят. Дано не го плати скъпо. Ще гледам да му помогна с каквото мога.

2.IV.1980 г. [сряда]

При П.[анайотис] Канелопулос. Учредихме Комитета за 1300-годишнината. П. Канелопулос – председател, Г.[еоргиос] Милонас и Д.[ионисиос] Закитинос – подпредседатели, Я.[Йоанис] Караянопулос – генерален секретар.

П. Канелопулос ме запозна със западнонемския професор [Гунар] Херинг. Занимава се с XIX в. Преподава и тук на гръцки език. Ползва и български. Заминава за Рилския манастир, където ще се състои конференция върху проблемите на Възраждането.

Прием в унгарското посолство. Среща с албанския посланик. Казал на Румен [Чолаков] ласкави думи за мен.

3.IV.1980 г. [четвъртък]

За София. Тръгнахме в 2 часа следобяд, пристигнахме в София в 11 вечерта. Не ме очакваха в къщи.

Малко думи за обстановката в Атина по понятни причини. Ще маркирам само, че проведох няколко разговора в камерата преди и след завръщането си от София. С [Георги] К.[олибаров] и [Лука] Д.[раганов]; с партийния секретар, с [Добри] Д.[обрев].

1. Мисля, че доказах, че работата [в посолството] е затормозена. Взаимно обособяване, ревност, дебнене. Не се поемат и възлагат задачи, освен по вертикална линия. Като че ли не сме един колектив.

Каза ми се, че и „консулът не можел да си гледа работата“. Излиза, че и това трябва аз да върша. Изводът ми бе, че дойдох да работя с цял колектив, затварят ме и ме принуждават да работя с 2–3 души. Ето кой създава на практика „дюкяния“ по думите на Л.[юбомир] Попов.

2. По [Добри] Д.[обрев] – написа изложение, с което не толкова обосновава изказването си на партийно събрание, провеждайки някои нови аргументи, колкото премина в атака на широко, обвинявайки, че партийното бюро и комунистите не били направили нищо за речта на Т. Живков и т. н. Казах му, че е подло това.

3. По бензина и колите – постигнах едно: уеднакви се позицията по основната маса сътрудници, ликвидира се играта със служебни и лични коли.

3.IV.1980 г. [четвъртък]

За София. При Цветан Николов; при Н. Внесох поне яснота в положението. Показах, че анормалната обстановка поражда и такива действия, че тежките обвинения не са основателни. Но напиването? Докъде ще стигне, не мога да кажа.

При П.[етко] Илиев. Цяла сутрин не могъл да ме приеме. Казах да му предадат, че ако не стане рано след обяд, след това вече няма да има никакъв смисъл и аз няма повече да го търся. Прие ме веднага. Започна с атака за горното място. Аз премълчах и му поисках да разгледаме не това, тъй като то зависи изцяло от него и отпада, щом не дава пари. А предложения за строеж.

Един посланик направи удачна покупка на резиденция; друг – неудачна на посолство. От мен се иска да се съгласи да разваля удачната с неудачно строителство. Не искам да бъда запомнен в кратката си дипломатическа кариера като Херострат. Дадох му, разбира се, и още някои аргументи, за да снеме строителството на посолство в задния двор на резиденцията.

При [Тодор] Рибаров. Съгласувахме плановете. Избрали Гърция за център на проявите на Балканите. Няма къде другаде. Поисках му да командирова Василка Тъпкова и Надя Данова да свършат работа по конференцията и комисията. Посъветва ме като отида при Л.[юдмила] Живкова да ѝ депозирам и писмен текст.

5.IV.1980 г. [събота]

Сутринта в СИБАЛ – с Живко [Кабадаиев]. Преди това се разходихме дълго с Анчето в парка. На обяд при Коста [Тодоров].

6.IV.1980 г. [неделя]

С [Пантелей] Щерев – хванал е Института. С по-друго самочувствие е.

Вечерта с [Лев] Мирошников.

7.IV.1980 г. [понеделник]

При М.[ария] Захариева. Поддържа.

При К.[абадаиев]. Всичко било ясно, но го впечатлих с картината. Да приеме това, което казвам като сигнал.

При П.[етър] Младенов. Настоя да поискам среща с Т.[одор] Живков. По кадровите въпроси ми даде право и обеща подкрепа.

При Т.[одор] Живков. За [Константинос] Караманлис – говорел, че е приятел; как виждам неговата линия и въпроса за избора му за президент. За поканване на Елени Влаху – идея на [Харилаос] Флоракис. Възложи ми да проверя и уредя. За р. Места – да стане река на дружбата. Всеки опит за разделяне, знаем от преданията и практиката, води до скарване. Допадна му тази идея. Посегна към едно тефтерче, каза, че ще вика тия, на които е възложил да му приготвят предложение.

Обратно при Петър Младенов. Зарадва се много.

При Л.[юдмила] Живкова. Одобри изложението. Подкрепи идеята за покана на П. Канелопулос и евентуално тогава да се обяви комитета. Както и да се направи план на мероприятията, които да се одобрят на срещата ѝ с [Димитриос] Няняс.

При Д.[имитър] Станишев. Попитах го за Румъния. Голям национализъм. Нарушават дори поети ангажименти, ако приемат, че в някаква степен се засягат, реално или мнимо, националните им интереси.

Вечерта – В.[еселин] Трайков и С.[имеон] Дамянов. Уточнихме въпроса за „Енциклопедия Балканика“ и за оставката на Симеон Дамянов във връзка със заминаването му за Франция за една година.

8.IV.1980 г. [вторник]

При III отдел. Л.[юбомир] Попов, Г.[еорги] Евтимов. И в 10 часа тръгнахме от къщи за Гърция.

В Драма и Кавала. Чудно градче. Почти не го разгледахме, освен общ поглед, слязохме и до пристанището. Но представа имам, ще дойдем и друг път.

В Солун преспахме в консулството.

9–10.IV.1980 г. [сряда–четвъртък]

Всички заедно и [Стилиян] Данов – през Верия, Кожани за Метеора.

Верия – уж „възрожденските ни къщи“ се оказаха еврейски къщи от XIX в. Цяла еврейска махала – хавра.

Каламбака – прелест. Варчо смътно си го спомняше. Остана доволен.

Оттам през планините и Мецово за Янина. Невероятни масиви. Дълбок сняг, макар че пътят бе разчистен. А Мецово – и красиво, и величествено.

В Янина – сутринта на 10-и и оттам през „некромантион“ за Атина. Не направи на Варчо впечатлението, което очаквахме. Но го разбра, представи си го.

11.IV.1980 г. [петък]

Тежък ден. Ана в 11 часа събра жените от социалистическите страни.

В 13.30 при [Андреас] Папандреу – интимен обяд. Четиримата у дома. Запазил е мебелировката и дреболиите от времето на баща си, добавяйки някои неща. Килимите български, някои картини.

Говори изцяло по международните въпроси. Главно за интервюто със сенаторите. Направил му впечатление [Джордж] Брайдън, 37 год., участник в Уотъргейтската история срещу [Ричард] Никсън, много добре информиран, знаещ. Половината от въпросите върху Афганистан. Интересувало ги мнението на Папандреу – за съветското нахлуване – еднократна акция ли е или начало на трайно настаняване в района; как приема „неутрализацията“ на Афганистан; ако американците предприемат военни действия срещу Иран, съветските войски ще се намесят ли? Отговорил с известните си позиции: принудителна стъпка от страна на СССР; „неутралитетът“ – клопка; да, съветските войски ще се намесят.

[Джордж] Брайдън казал, че НАТО си изживял времето, че неговата генерация и избиратели са за разпускане на този скъпоструващ инструмент, за оставяне Европа сама да поеме отговорността за своята защита, а САЩ да урегулират отношенията си със СССР директно.

Военните действия срещу Иран охарактеризирни като катастрофа от [Джеймз] Бейкър.

Попитах А. Папандреу защо К. Караманлис в комюникето за срещата си със сенаторите говори за усложнение на Балканите в бъдеще? А. Папандреу смята, че това е във връзка с македонския въпрос и положението на Югославия. Припомни за получена карта от Висбаден със статуя на свободата в нея и искане за свободна и независима Македония.

Вечерта при [Георгиос] Мазаракис. Присъстваха от соц. представителите – [Владимир] Кабошкин, [Йон] Брад и ние, финландката и редица гърци, между които бившият министър на външните работи [Йоанис] Бициос, [Вирон] Теодоропулос, [Ставрос] Русос, зав. протокола [Панайотис] Иконому и др.

В. Теодоропулос ми даде друго обяснение за изказването на К. Караманлис – искал да подчертае значението на Гърция пред американците, да не се разглежда само като функция на стратегическите им планове в Близкия Изток и само с оглед на Турция, а като важен фактор на Балканите.

Говори ми за р. Места. Едно потвърждение на нашите позиции подобре да пристигне след решение на предстоящите избори; би се приело като жест към К. Караманлис само едно компромисно положение близко до гръцките предложения; ново конструктивно предложение, което изисква много нови проучвания и да, и не. Т. е. мисълта му бе, че едно забавяне в настоящия момент се приема от всички като обяснимо изчакване от наша страна, макар че вестниците се пообадиха тук-там и че въпросът е толкова важен, че по-добре да се забави, но да намери положително решение.

Г. Мазаракис от своя страна повдигна въпроса за сборника „Македония". Възложили на [Антониос] Номикос при новото издание да ни напомни за ангажимента да изправим един спорен пасаж в предговора и един-два документа да отпаднат.

Иначе атмосферата бе оживена, разговорът приятен – на нашата маса дори напрегнат. [Йоанис] Бициос се зае да доказва, че задържането на американците в Техеран било най-опасният факт в съвременните отношения и оправдава всякакви действия на САЩ.

Възразих му. За различния манталитет. Похвали ми решението за Зимбабве и похвали англичаните. Припомних му, че заслугата е на [Робърт] Мугабе, макар че англичаните умеят да избягват фиаско. Напомних му от друга страна ирландския въпрос. Някой след това ми подхвърли, че ще вляза в спомените, които пишел, в неблагоприятна светлина.

12.IV.1980 г. [събота]

[Йоанис] Караянопулос ни покани на обяд. Останалото време се поразходихме малко.

13.IV.1980 г. [неделя]

В неделя отидохме за малко до морето да ни продуха, че дигнах пак налягане. Високо, някаква криза. Оттам към някакъв летен дворец във Варибоби, където хапнахме. Там беше Добри [Добрев]. Накладохме огън. Почерпихме се и със сувлаки от неговите. Понаваля ни малко, но около огъня беше топло.

14.IV.1980 г. [понеделник]

Ана замина за София. И след няколко дни ще пътува за Москва. Дойде за малко. Но е хубаво, когато е с нас. Обаче не би могла да се задържи

по-дълго време. Ще се изнерви. Ще трябва само по-добре да урегулираме идването и отиването.

Донесоха ми дипломатическото списание със статията за нея. Хубаво е написано. Вечерта на приема в Хилтън всички посланици от социалистическите и несоциалистическите страни дойдоха да ме поздравят за Ана. Приятно е.

[Събрах заедно Л.[ука] Д.[раганов] и Г.[еорги] К.[олибаров]. Съобщих им за срещите и разговорите в София. Узнах и първите резултати. Дадоха ми право за колите – получило се бе нареждане за [Фильо] Филев да върне едната. Уеднакви се и режима за бензина – Лука получил ясни указания.]

15.IV.1980 г. [вторник]

Останах в резиденцията. Дойде [Янис] Карас. Уточнихме заглавието на книгата.

Пристигна и Л.[юбомир] Попов. Настоява на всяка цена да включим и в разговорите и [Христо] Маринчев. Казах му, че не мога. Защото първоначално е бил включен, но впоследствие [Илияс] Андонопулос лично ми се обади по телефона, за да предложи изменение на времето и ограничаване на участниците по трима от всяка страна.

Чак на заранта, след нови обяснения, се съгласи да не настояваме.

16.IV.1980 г. [сряда]

Обяд – [Георгиос] Мазаракис, [Илиас] Андонопулос, [Василиос] Пацикакис, Л.[юбомир] Попов, [Георги] Гачев и аз. Л. Попов добре разви въпроса, говори за гръцките закони, за гръцките манастири в Атон, но за българския характер на Зографския манастир, за ойкуменизма на Византия и пр.

След това се спря поотделно на нашите искания:

а/ Монаси – тридесетина. Отговор – по наша вина те са по-малко. Закъснели сме да ги възобновяваме. Не искали да допускат дискриминиране. Извод – не ще срещнем непреодолимо противопоставяне по този генерален въпрос. Л. Попов беше тук и мек, и твърд, когато потрябва.

б/ Поклоничество – 3–4 групи годишно. Първоначално не ни разбраха. Говориха за опасностите от туризма. Уточнихме, че се касае за свещеници и лица, близки до църквата. Извод – и тук не ще срещнем особени трудности.

в/ За помощите – Ефорията. Бяха се подготвили да възразяват, знаеха много подробности. Не казаха в края на краищата – „да“, но не казаха и категорично „не“.

г/ За научните контакти – не възразиха да продължи работата на нашите, макар че тяхните са свършили. Но поискаха в замяна консултации на научни работници на ръкописите от Серските манастири. Бяха крайно внимателни. Но въпросът е поставен. За втори път.

д/ Накрая, уж щяли да пропуснат – предложиха да се смени печата, на който пише „Славянобългарски манастир Зограф". Можело да предизвика реакция на братството и да влоши обстановката. Забранява се напомнянето на националния произход и принадлежност. Освен това имали закон – монасите могли да се местят от манастир в манастир, за да се покаже монашеското единство над партикуларизма, например националния. Имаше известна атака и относно българския характер на манастира в миналото. Но лека. Отбихме я и Л. Попов, и аз лесно. Позволих си да им кажа, че преди да има гръцки манастири като такива, имало е български, официално създаден от българската държава, в смисъл, че е поет от нея с дарения и пр. Но спорът не беше злостен.

Резултатите от срещата оценихме високо. Осъществи се политиче-ски разговор, какъвто досега гърците са отбягвали. Той премина в дух на откровеност. Видяха, че нямаме никакви максималистически тези. Единствена остра реакция получихме, когато Л. Попов постави въпроса за килията на Паисий в Хилендарския манастир. Уплашиха се, че искаме да ги въвлечем в спор с Югославия. И не се успокоиха напълно дори, когато им се каза, че се касае само за консултация.

В 18 часа, въпреки умората, трябваше да ида да откривам изложба на народно творчество. Касае се за три изложби, открити благодарение на г-жа Полихронопулу (вдовица, мъжът ѝ художник и склуптор, къщата си близо до Метеора тя е направила музей) и на издателство „Хемус". Наистина успех, защото афишите, поканите, дипляните за 1300-годишнината от основаването на България, напечатани в България, са вече тук. Казах няколко думи, говори и кмета [Димитриос] Беис. Имаше и журналисти. Ще бъде отбелязано във вестниците по най-безболезен начин. Успех е. Заслугата не е наша – имам предвид непосредствената организация.

17.IV.1980 г. [четвъртък]

При Атанасиос Канелопулос. Връчихме му с Бр.[иго] Аспарухов предложението от БЗНС за споразумение. Почти без думи, каза само, че ще направи всичко, за да ускори подписването. По принцип прие текста.

Ако не се случи нещо непредвидено, т. е. ако процедурата по изборите за президент се развие така, че да не се стигне до общи избори, то може да се очаква подписване в близките седмици.

[Димитрис] Петру ме повика, иска придвижване на въпроса за студентите. Готов е да иде в София. С румънците са постигнали устно дого-

варяне, без подписване на документ. Румънците искат качество, приели са гърците да направят подбор над определен успех. Мисля, че с нас ще е по-леко, тъй като приемаме по-малко студенти.

У дома пристигна [Добри] Добрев. Чул, че съм заминавал за Атон? Занимават се в посолството невероятно с клюки, и то повечето неточни и неверни. Донесе ми да му чета доклад и предложение за интервю на [Тодор] Живков. Обърнах му внимание, че в изложението му по повод годишното-отчетно събрание има два момента, по които ще възразявам: 1/ за това, че партийното бюро и комунистите не били направили нищо едва ли не по речта на др. Т. Живков. Казах му най-напред, че не е точно, той сам е правил докладната записка; сетне, когато се разпали – че е подло и че не е правилно да се въвежда името на Т. Живков в спор по други въпроси. Д. Добрев е непоправим – решил е да използва този аргумент срещу своите „опоненти"; 2/ За това, че уж бил подпитван да признае на всяка цена, че му е било внушено „от другите" неговото изказване. Казах му, че и това не е вярно, защото не го „подпитах" (когато бяхме преди десетина дни в камарата), а направо му заявих, че изказването му съвсем не преследваше изправянето на стила и метода на работа на посолството въобще, както той твърди, а беше явно целенасочено в една посока.

Д. Добрев премина в настъпление и срещу мен – казах му, че съжалявам затова, че се заангажирах толкова много с него, не заслужава. Разстроих се от този мнителен и вманиачен от мания за преследване човек. А жена му ми прави невероятни въртели. След като поиска със заявление да иде на друго място – на Ала и Росица, и ѝ удовлетворих искането за Росица (за мястото на Ала няма знание на език), моли ме да я оставя на същото място. Направих и това и пак пише заявление, че не била съгласна да си дели мястото. А това е принцип, прогласуван от всички, включително и от Д. Добрев. Сложих резолюция, ако държи да бъде освободена, не възразявам. Разбира се, без последствия. Само капризи.

18.IV.1980 г. [петък]

При [Харилаос] Флоракис и [Антониос] Амбатиелос – в ЦК на ГКП. Одобряват контактите ни с ПАСОК и особено работата ни с Нова демокрация и БЗНС. Политическите контакти им са обясними, народът ги възприема като израз на изменения климат на Балканите и най-вече между двете страни. Дори случаят с БЗНС се тълкувал благоприятно, като доказателство, че властта не е изцяло монополизирана от една комунистическа партия. Пречат им контактите с правителствените профсъюзи, които ги използуват за още по-голямо настъпление срещу левите синдикати. Искат [Александър] Лилов да дойде в състава на делегацията.

След обяд при [Георгиос] Мисайлидис. Приятен разговор. Но очевидно не са готови да подпишат сега споразумение. Няма кой – не знаят какво ще стане. Утре очакват декларация на [Константинос] Караманлис. А ако не мине и се отдръпне; или ако се стигне до избори за нов Парламент, който да избере президент? Може и да се позабави подписването [на споразумение между Нова демокрация и БЗНС].

Вечерта откриване на двете изложби в Пирея – живопис и скулптура с малко графика. Интересни картини и скулптури – признават им нивото, а и се харесват. Доста работи ми харесаха.

19.IV.1980 г. [събота]

За Олимпия. Взехме Ени и Ньоньо Сефирли от хотел „Ел Греко". Преди това ми се обади проф. [Йоанис] Йоргакис. За [Дмитрий] Оболенски – иска ми се да го поканя. Ще изнесе лекция във вторник в Академията.

20.IV.1980 г. [неделя]

В Олимпия дъжд. Въпреки това – голяма отмора. Отидохме до Васе, до храма на Аполон Епикуриос (лечител). Дето не можахме да стигнем с Ана, поради внезапно завалелия сняг, който за 15 минути достигна над 20 см. За страха и за това как пъплихме назад им разказах. За късмет, такъв дъжд ни валя из целия път, че гледайки и мъглата горе, предложих да не идем. Ени настоя. Стигнахме в подножието и оттам се отправихме няколкостотин метра пешком. Храмът е величествен и изглежда суров всред тази наистина сурова природа. Всички колони са запазени, вътрешните стени също. Но изведнъж рукна дъжд и побързахме да се спуснем. А заблъска и град. Времето ни преследва тук.

След обяд в Олимпия слънце – направихме си чудесна разходка.

Ще трябва всяка събота или по-често да излизам извън Атина. Само така ще издържа на напрежението. Трябва да изключвам, иначе няма да се справя.

21.IV.1980 г. [понеделник]

Върнахме се към обяд. В резиденцията ме чакаше Марко [Марков] с [Илия] Горанов. Без да щем, впуснахме се в спомени. Той се обадил на Ана, но тя не ме намерила. Обядвахме, посмяхме се, та ни стана и тъжно. Ще бъде тук около седмица.

Открито партийно събрание. Докладчик – Добри [Добрев]. Казах и аз няколко думи за Г.[еорги] Д.[имитров] и нашата партия, за трудностите по изграждане на Народния фронт при онази обстановка на недоверие с

другите леви сили, за определението „фашизъм“ и за човека Димитров (думите на Велко Влахович за ябълката).

С Варчо отидохме на кино. Уж [Алберто] Сорди, но се оказа само илюзорен Сорди – режисьор, не артист.

22.IV.1980 г. [вторник]

На път за Индия се отби Лиляна Стефанова. Зная я от това, което е писала и най-вече от Ана, която ми е обръщала внимание на някои нейни стихове. Имахме малко време за разговор, защото пристигна пощата. Повече баналности, взаимно опознаване. За Индия – що за цивилизация е в сравнение с Мексико, Япония, САЩ. Напомних ѝ, че възприехме добре писаното от нея за САЩ. И то тогава, когато и ние „откривахме“ Америка. Тя се мъчела в самолета да си спомни Ана. Говорили са ѝ, чувала я, сигурна е, че се знаят, но не се срещали години.

С нея бе Соня Славова. Познато лице, но не ми бе удобно да разпитвам.

Дойде и [Костас] Валетас. Посвещава брой на 1300-годишнината. Иска материали.

Срещнахме се с [Манолис] Хадзидакис. Пихме по едно кафе с него на Колонаки. Доволен е от посещението си в София. Също и дъщеря му. Видял се с познати, разсеял се от мъката си – съпругата му внезапно почина (братовчедка на Ени Сеферли, на акад. [Никос] Веис). Минал е най-важният тур от изборите – в отделението.

Изнесе лекция проф. Д.[митрий] Оболенски – „Byzantine Impact in Eastern Europe“. Избран е бил миналата година за чуждестранен член на Атинската академия. Това е встъпителната му лекция в серията лекции, изнасяни в академията.

Търсих го по-рано, за да обядваме заедно, но той пристигна едва вчера, а аз се върнах от Олимпия по обяд. Поговорихме, попита ме за работата тук, за Мая. Оказа се зает през целия днешен ден, а се връщал в четвъртък заран. Уговорихме се за юли.

В залата нямаше много хора. Може би времето? Валеше силно.

Отново оказаха уважение към моето присъствие. Лесно обяснимо, след като акад. [Константинос] Трипанис, който представи Д. Оболенски, е бил професор в Оксфорд и дълго време посланик в Лондон, преди да стане министър на културата. А и самият Д. Оболенски, нали жена му е Шувалова, навярно внучка на княз [Пьотр] Шувалов, руският посланик в Лондон по време на Източната криза от 70-те години на XIX в.

Лекцията беше съсредоточена върху културните взаимоотношения между Византия и България (80 %) и малко за Максим Грек, който дейст-

вал в Русия. За Кирил и Методий, за учениците им, Климент, Теофилакт Охридски.

Ето първото отбелязване на 1300-годишнината в Атинската академия като по поръчка. И то от неутрален, тъй да се каже, учен, който посвети встъпителната си лекция на ролята на българската култура в рамките на византийския ойкуменизъм.

В чехското посолство. Гледахме нов филм за Ленин – посветен на освобождението на Финландия и признаването ѝ от съветското правителство. Хубав филм.

23.IV.1980 г. [сряда]

Не съм добре с налягането. И вчера, и днес взимам хапчета без особен резултат. Колебанието във времето ли е или „средата" ми действува уморително, не мога да определя. И Варчо не може да влезе в тонус. Може наистина да е рязката смяна в налягането от дъжд на слънце. Събуждам се без причина, лесно се дразня.

В посолството – текущи работи, отговор от София за асистентката (приемат за една седмица като наша гостенка); [Кольо] Костадинов търси каса (друга, освен моята, нямало); купиха нова „Лада" благодарение на 2000 долара, които донесох (рабат от около 40 000 драхми заради доларите).

Към 11 часа отидох с Бранимир [Петров] в Парламента. Провеждат се изборите за президент – първият тур. Депутатите от ПАСОК и Нова демокрация посрещат на крак и с ръкопляскания своите лидери. Гласуване по азбучен ред. ПАСОК не участвува. Всички останали гласуват. Резултатите – 92 въздържали се, 4 отсъствуват (К.[онстантинос] Караманлис напуска, двама от крайната десница и един болен от ПАСОК). От гласувалите 204 души – 179 за К. Караманлис, 4 за П.[авлос] Милонас (т. е. КОДИСО), 3 за Никитас Венизелос (т. е. Й. Зигдис), 1 за Илияс Илиу, 1 за Леонидас Киркос, 1 за Федон Верглерис, и 15 бели (ГКП). Резултатите посрещнати с опит за ръкопляскания от Нова демокрация и с някаква забележка от ПАСОК – „не мина", която предизвика бурна реакция сред един от депутатите на НД. „Позор" – извика той. Други се намесиха, за да го вразумят. Заминаха потиснати.

Трудно е да се тълкува, но безспорно е, че това е морално поражение за [Константинос] Караманлис. Той не получи на първия тур гласовете, които са му нужни за третия тур. По всяка вероятност, в края на краищата той ще ги намери. Но ще го задоволи ли това? Намекът му, че не ще изостави партията, че е готов да продължи борбата с нея, означава ли, че ще иде на „достойни" избори? Кои са гласували с бели бюлетини в повече

от ГКП – депутати от „независимите“ или може би хора от партията на Нова демокрация? Въпроси, които се нуждаят от тълкуване.

На обяд при [Йон] Брад. Оживена дискусия, която показва, че нещата са с много неизвестни. Постигнахме съгласие: А/ че със или без К. Караманлис политиката на Гърция генерално няма да се измени, става дума за международната; Б/ че К. Караманлис е претърпял морално поражение, но ще съумее да събере необходимите 180 гласа при третия тур; В/ не бяхме единодушни по въпроса дали няма да предпочете парламентарни избори като по-почетен изход, който евентуално би осигурил и предимство на партията Нова демокрация с лозунга „Караманлис президент или хаос в страната“ (по аналогия на предишния лозунг „Караманлис или танковете“). Аз лично не изключвам тази възможност като крайна евентуалност, ако бъде разиграна от собствените депутати на Нова демокрация. Смятам, обаче, че това представлява голям риск и за К. Караманлис, и за Нова демокрация.

24.IV.1980 г. [четвъртък]

При Елени Влаху. Беше в чужбина, но щом се върна веднага даде среща. Посрещна ме топло. Поиска да ѝ преведа писаното от Е. Евтушенко. Беше приготвила и ми връчи книгата си, която напразно търся тук за кабинета на Тодор Живков. С посвещение. Не възразява срещу поканата, но не може да каже кога. Да се разминат събитията и тогава ще решим.

Сегашният момент в Гърция определи като кризисен. Днес има и статия от нея – че К[онстантинос] Караманлис е „уморил“ своите приятели и народа с подхода си към този въпрос. Държал се като „баща“, който знаел всичко най-добре: и за себе си, и за партията, и за Гърция, и за вас (обърна се Е. Влаху към мен), и за Европа, и за света. Не търпи критиката и мненията, които не съвпадат с неговите. Освен по изключение и пак с мръщене. Нямал за съжаление в своето окръжение хора, които да се решат да го посъветват, защото това предполагало и неодобрение на някои постъпки. Намира го от тези общественици, които, като правило, щом остареят развиват повече негативните си черти. Независимо от това той е засега единственият кандидат, осигуряващ стабилност и трябва да бъде избран.

Избора в парламента не я удовлетворява. Недоволна е от получения резултат, от начина на протичане. Неприятно впечатление и направило поведението на ПАСОК – „не гласувам“. Потърсила юридическа консултация от професор на ПАСОК, който ѝ изтълкувал, че „не гласувам“ означавало „не присъствувам“. Въпреки това, тя не е доволна от подхода. Обяснява го със страха на [Андреас] Папандреу, че неговите хора, въпреки наложената дисциплина, могли да гласуват за К. Караманлис.

Още по-неубедително се изказа за поведението на [Йоанис] Песмазоглу, който нямал друг изход освен да гласува за К. Караманлис, а сега щяло да му бъде много по-трудно.

[Йоанис] Зигдис пък определи като „луд" човек. Дори в затвора, където бил посрещнат като герой, след 3 месеца никой не искал да говори с него.

При Панайотис Канелопулос. Напоследък той разви оживена дейност в парламента. Отново говори за необходимостта от признаване на участието на комунистите в съпротивата – по повод на 25 март. Това му създаде авторитет всред демократичните среди. И макар да напомнят, че и той има вина в миналото, споменават го като чвовек, който търси пътища за сближение, за помирение. Не случайно крайната десница се нахвърли срещу него. А напоследък се заговори за него и като за втора алтернативна личност за президент.

П. Канелопулос ми каза някои неща, които потвърдиха съобщеното ми от А. Папандреу, че К. Караманлис вярва само на себе си. Един ден преди избора си К. Караманлис повикал П. Канелопулос, за да му изрази колко бил изненадан и огорчен от опозицията, че не приела апела му да подходи към него не като лидер на партия и да го подкрепи да мине още на първия тур. П. Канелопулос му обяснил, че това не могло да стане. Напомнил му съветите, които му е давал, да обяви преди няколко месеца своята кандидатура. (Според мен единственият момент, когато К. Караманлис е можел да постави своята кандидатура като надпартиен лидер бе, когато се завърна от обиколката си в социалистическите страни и Москва или малко по-късно. Тогава ГКП по необходимост, а и останалите партии не биха могли да не гласуват за К. Караманлис.)

П. Канелопулос твърди, че К. Караманлис е решил на всяка цена да стане президент. Навикнал да управлява, той не можел да скъса така изведнъж с политическия живот. Но искал това за себе си, не за партията, спрямо която не проявявал или нямало да проявява интерес както досега. Въпросът бил сега да се осигурят гласовете от някоя от малките опозиционни партии. Което не щяло да бъде лесно, тъй като се иска изведнъж крут завой от тях. Може би КОДИСО? [Георгиос] Маврос бил категоричен, щял да гласува против.

За [Георгиос] Ралис – отказал категорично да влезе в един кабинет с [Евангелос] Авероф. Много се задълбочили идеологическите им различия. А се говорело, че Е. Авероф съставил вече кабинет, може би [Андреас] Заимис да стане министър на външните работи.

На обяд ми дойде на гости Марко Марков. Посмяхме се. Уточнихме програмата му.

25.IV.1980 г. [петък]

Цяла заран четох статии от „Monde Diplomatique“ за „non-intervention“, „non-ingérence“, „non-interférence“ и обратното. Материали от една конференция, посветена на политическите аспекти на тези въпроси. От тях се вижда, че гражданската война е била повод за намеса през XIX в., че понятията постепенно се изработват, ной-вече в периода между двете световни войни, че „ненамесата“ е облагодетелствувала агресора, както в испанската трагедия, че и след Втората световна война няма ясна концепция. Нито у нас, нито на Запад. ООН е направила нещо, въздигайки в свещено право държавата, териториалната ѝ цялост, но е била принудена да допусне вмешателството в случая за правата на човека, тъй като наистина не е „свещено право“ на държавата да прави каквото си иска със своите поданици, дори до геноцид. Но и тук има хлъзгави положения – кой определя правото на намеса (условно – не за военна, протест, комисия); държавата ли, която трябва да даде съгласие и от името на своите жертви, външна сила ли – други държави, международни организации? И в такъв случай, как да се разграничи от „външна намеса“? При нас помощта срещу контрареволюцията, на национално-освободителните движения и т. н. също се основава на някакви правни принципи, но се оказва трудно да ги установим на практика. Изобщо едно съчетание на право и на сила, което се основава повече на съотношението на силата.

Четях и се готвех за една покана – вечеря на издателя на в-к „Елевтеротипия“ и „Пройни“, на която са поканени и посланиците на САЩ, Турция, зам. министър [Андреас] Андрианопулос, съветници и журналисти.

Вечерта мина по-спокойно, отколкото очаквах. Неуспешният десант на американците, който беше в устата на всички, не стана тема на разговора (споделяха под сурдинка с усмивка), а оттам не можеше да се подхване никакъв друг политически разговор. Мина като всяка друга вечеря, при която хората се взаимно опознават.

Писаното за Ана е направило впечатление, пращат ѝ поздрави, а американският посланик се държа много любезно (нали пише, че тя е била в САЩ в такива дни?!). Журналистите и специално Андонис Каламаранос, завеждащ политическия отдел, ме бил сварил един-два пъти при Панайотис Канелопулос и го попитал какво толкова често се среща с българския посланик. Отговора на П. Канелопулос той разпространи всред гостите.

Малко се понапи хазяинът. Явно е горд с приятелката си (хубава жена, порядъчно млада за него), направи я център на разговора с подхвърлянето, че България и Турция искат да изядат Гърция (Лука Драганов и Сюлейман бяха седнали от двете ѝ страни). Издател е и на енциклопедията „Дому“, на която пратихме много материали. Бил е наш, после е скъсал, отдавайки се на дейност за материално издигане. Като способен човек успял. По думите на Х.[арилаос] Флоракис.

Видях се и с Валентина Терешкова за кратко на прием в съветското посолство. Напомних ѝ, че сме се срещали в Индия, на президентския прием, където бяхме поканени и ние с Ана. Разбира се, тя си спомни само датата, и по-добре от мен – януари 1973 г.

На обяд пък бях с патриарха, нашия [Максим]. За пръв път влизам в личен досег с него. Страшно ми заприлича на Кънчо Василев, по конфигурация на главата, носа, по говора, по цялото телосложение. От този край е. Придружаваха го и Панкратий, завеждащ външните работи на църквата, Ловчанския митрополит, преводача Иван Димитров [Желев] и лекаря (който постоянно се въртеше из нашия институт). Посрещнаха го добре, топло. Митрополитът на Пендели Хрисостомос, на външните работи Дамаскинос, неговия помощник и от отдела на Министерство на външните работи. Дамаскинос, който е учил в Лион, се приближи до мен, за да ми каже, че сме имали общ приятел – Тасос Лертос. В момента съм раздвоен – между един художник и един професор.

Пратих и телеграма по случай успешния избор на [Манолис] Хадзидакис за академик.

26.IV.1980 г. [събота]

До обяд работа в резиденцията и в посолството и приготвяне на път. Реших да идем до Спецес и Порос. Да видим островите, най-напред близките, след това и по-отдалечените.

Тръгнахме към 2 часа и половина, след урока на Варчо. В добро настроение, по пътя за Епидавър откъм морето; но се оказа, че повечето време лази из планини, за наша радост добре заселени. Някъде към Спецес зад нас потегли полицейска кола. Всъщност трябва да се стигне до Портохели или до Коста. Оказа се, че сега лодки има само от Коста, където оставихме колата на брега.

Остров Спецес – възкръсва спомените и се стремят да го направят център на патриотично възпитание. Но по-голямо внимание отделят на обикновения туризъм. Направили са план и скици на различните къщи, но описанията, предметите от 1821 г. са много бедни. Най-хубавото са къщите. И цялата обстановка. Човек се убеждава какво означава гръцка буржоазия от XVIII в. Като види къщата на Хадзи Янис Мексис, където се помещава националния музей. Венециански дворец, но по-сурова. Прозорците, които са остъклени, са малки. По-големите са с дървени кепенци.

Сутринта се разходихме още веднъж по брега, този път към старото пристанище. Варчо още трябва да се шлифова. Никак не се съобразява с това, което му кажеш, ако в момента приеме, че не отговаря на разбиранията му. Казах му да снеме – чудесни островни пейзажи, със силни от-

блясъци във водата – цветове силни, различни и лодки; къщите блестят бели на зелен фон. Не искал пейзажи... Поразправихме се малко. Гледам го, че съжалява, но само така ще почне да разбира, че са нужни усилия, за да си урегулира отношенията и да постигне нещо.

Прехвърлихме се в Порос. Красота е брегът с многото острови и полуострови. Така силно е нарязан. Спуснахме се до острова, който се оказа два острова, свързани с насип между тях. Античните Сферия и Калаврия. Обиколихме ги – приятна разходка. Не случайно са го избрали атиняните за почивка през лятото. Тук е инсталиран и крайцерът „Авероф". Една пчела се завъртя около Варчо. Той по италиански взе да ръкомаха, фотоапаратът му изкочи, изобщо темперамент.

В резиденцията са настанени Д.[ина] Станишева със сина си и Т.[одор] Николов със съпругата си. С Марко Марков нямам грижи, защото го поеха военните, но помолих ги да удовлетворят неговото искане да посети Северна Гърция – Костур, Солун през Делфи и Каламбака. Това, разбира се, не противоречеше никак на самия [Илия] Горанов.

28.IV.1980 г. [понеделник]

Вика ме [Димитрис] Петру. За конференция на министри на културата у нас. Сега не могат да отговорят.

Р.[айчо] Райчев – уговорихме обяд с директора на операта и някои други хора от операта. (Хадзитомас и съпругата му – интересна двойка. Искат да дойдат в България. Трябва да ги устроим.) Подготвя „Дама Пика". Обядът мина весело. Жена му – съученичка на Милка Шопова.

С Варчо на кино: Алберто Сорди. Слаб филм.

29.IV.1980 г. [вторник]

С [Янис] Карас – донесе ми ръкописа. Ще има работа по текста, транскрипцията.

При архиепископ Серафим. Вярно е това, което говорят – комитаджия. Държа се непринудено, сърдечно. Ясно, че нещо са го плашили, вероятно за дяконечето, затова толкова дълго не ме приемаше. Създаде се добър контакт. Прояви го и след обяд при посрещането на патриарх Максим.

В японската резиденция – прием. Югославският посланик търси контакт. Разговор с [Аристотелис] Фридас.

Вечеря с военните. Все пак колеги (лекари), намерихме общи теми. Марко [Марков] е спечелил доверието, приели са го добре. Иска им се да дойдат в България. Делийоанис – шефът им.

30.IV.1980 г. [сряда]

При чехския посланик. Разказа ми, че [Йоанис] Суцос, корабопритежателят от Волос (фериботи), водел антибългарска пропаганда, съветвал го да предпочете СФРЮ или Унгария, имали компютри, били по-редовни.

Във военния музей. Приветствия от председателя и секретаря на международната организация на военните лекари, създадена след Първата световна война. Говори и [Евангелос] Авероф на английски език. На почивката поговорихме малко. Не го попитах за предстоящите избори и за това, което се говори, че той ще става министър-председател.

Присъствува и [Андреас] Заимис, разменихме и няколко думи с него.

При холандския посланик. Национален празник с чаша вино, на обяд. Останахме само ние и развиващите се страни с помпозните обяди.

[Радко] Мочивник отново ме пита какво мисля за промените. Вероятно ли е [Константинос] Папаконстантину да стане временен лидер и за колко време? Доста дълго уточнявахме своите информации. На какво се дължи това внимание не мога да си обясня. Да покаже, че между нас няма изострени отношения; някои да му е говорил положително за мен? Забелязаха ни и дори направиха опит да се приближат до нас и от гръцка страна.

Към 3 часа ми звъни [Ищван] Добош, унгарският посланик. Ядосан, че имало промени, да се събираме заедно и всеки да подпомогне с нещо. Някой му звънал от българското посолство. Казах му, че е невъзможно. Възложено ми е от [Ернст] Кубе в последния момент и ние сме се заели с всичко, както се полага.

Вечерта трябваше да идем на опера – „Дама Пика", поставена от Р.[айчо] Райчев, но представлението се отложи поради стачка на работещите в операта. Не знам дали не са и артистите.

Притисна ме юристът по делото на катастрофата, причинена от шофьора на рейса. Две жертви – една възрастна жена и едно дете. Имало смекчаващи вината обстоятелства, пита при това положение не е ли подобре подсъдимият да дойде. При условно наказание, каквото се предвижда според закона, не възразих.

Обаче се задържа до безконечност, изглежда и препи, разточи разговора и говори глупости. И пред Дина [Станишева].

1.V.1980 г. [четвъртък]

В Схиня. Направихме хубава маса. Мария [Цветинова] има вкус, умее да подреди, има и такт, обноски с хората, умее да предразположи. Произ-

несоха по няколко думи всички. Говорихме за единството, по-нужно от всякога.

На връщане – ужасно задръстване по пътя. Просто блокиране. Удариха ни малко.

2.V.1980 г. [петък]

С параход за Миконос. Отвратителен ден. Дъжд. През цялото време в кабината. В Миконос едва намерихме хотел и излязохме навън и рукна. Намокрихме се цели. Но все пак летен дъжд. Не настинахме. Дори останахме в градчето да го обикаляме до късно.

Рядко добре поддържано туристическо градче. Чистота. Едва приключи дъжда и жените с метли изчистиха улиците от водата, всяка локвичка пресушиха. Всичко е бяло, в синьо и кафяво – само прозорците; от време на време – леки орнаменти по някоя от стените, но пак в бяло – било барелеф, било изрязани дупки. В бяло са боядисани оградите, само отгоре, ако не са плътно до къщите, обикновени дворни огради. На полето парцелите са разделени с огради, също боядисани в бяло, а самите парцели са неправилно разградени и се получава една хубава плетеница. Дори камъните по улиците, там, където се спояват с цимент, са боядисани в бяло.

Много ресторантчета, за всякакъв вкус, магазинчета. Разхождахме се покрай брега, навътре в селището, навсякъде приятно. Пак ще изглежда банално, но трябва да дойдем с Ана! Пък и децата, и другите ще трябва да дойдат.

На следващия ден – в Делос. За пръв път в Гърция виждам така добре запазен град с улици, с къщи, със стаи, с двор, с мозайки, с цистерни. Оживява града, оживява цялата обстановка. Няколко агори – площади построени от наследници на македонските царе: Анаксагорас?, Филип?; алеята с лъвовете срещу свещеното езеро, където Лета е родила Аполон и Артемида; светилището на Херкулес. Наистина места, които се запомнят.

Самият остров – център, на един хвърлей място от другите острови – Тинос, Миконос, Сирос, Парос, Наксос. Виждат се, но ги разделя вода. Разделя ли ги или ги свързва? Трябва да погледне човек тези острови, да излезе сутрин рано извън стаята и хвърли поглед към огледалната вода, набраздявана само от първите лодки, за да почуствува водата като своя, да му се иска на всяка цена да се остави да бъде люлян. Морето престава да бъде стихия, което плаши.

Отново обиколка из Миконос до пълна умора. Освежихме се за малко и пак из града. Купихме на Варчо пуловер.

4.V.1980 г. [неделя]

Обратно, със самолет – 30 минути.

Вечерта на театър. Жената на [Теодорос] Критас играе в пиеса на С[амюел] Бекет „Oh, les beaux jours". Прочетох я на френски, но нямаше нужда. Такава игра на Васо Манолиду, че Варчо каза, че няма такава артистка сега в България. Наистина изключителна игра. Пиесата не бих я разбрал без нея. Оставяше впечатление на песимистична, жена-съдба; играта я превърна в жизнена, разбира се тежка пиеса, показваща непреклонна воля за живот, за радост в живота, дори когато остава само мисълта и само спомена. Чудно изкуство е театърът.

5.V.1980 г. [понеделник]

Снощи напразно търсих Анчето. Изглежда е била излязла някъде, пък и е могла да не чуе. Потърсих я тази заран рано. Върнала се от Москва и чакала да я потърсим, не намерила никакво писъмце (пратих ѝ по Г.[еорги] Колибаров, но той е звъннал и сигурно не я е намерил). Особено се вълнувала вчера. Телепатия пак?

Страшно доволна от бебетата. Били добре, палави, а Анюнка се разхубавила. Мая поработила малко, ще участвува на конференцията в Истанбул в края на м. май. Ели изкарала отлична дипломна работа, приета е за член на БКП. На 15 юни отиват в ГДР, а от 1 юли иска да дойде в Атина. Остава сега да им намерим работа. Това е задачата.

Дойде акад. [Христо] Даскалов, с [Иван] Попов, който завеждаше външните връзки на КНТП и от когото нямам хубави спомени – за Марин Жечев (искаше да попречи да дойде в Гърция, защо и досега не можах да разбера?) и за делегацията за конгреса на балканистите в Букурещ (създаде интригите около университетската делегация), пък и воюваше с БАН.

В Парламента. Последният тур от изборите за президент. К[онстантинос] Караманлис получи 183 гласа, в това число и неговият собствен. Опозицията не отстъпи от своята отрицателна линия, с изключение на 4 отцепили се депутати – двама от крайната десница, по един от ЕДИК и КОДИСО.

Все пак това е най-доброто решение при създадените условия. Караманлис като президент създава условия за успех в изборите на опозицията: гаранция за стабилитет без рязки промени в правителствената политика по отношение на ЕИО; за НАТО – настроенията са разделени. Възможната реакция от Запад ще бъде притъпена, а гръцкият гласоподавател в търсене на по-добра вътрешна политика би могъл да подкрепи ПАСОК.

Публикуваните резултати от едно последно допитване говорят за това: само по 25 % са получили [Евангелос] Авероф и [Георгиос] Ралис като министър-председатели, а [Андреас] Папандреу – над 50%. И това – в навечерието на избора за президент.

6.V.1980 г. [вторник]

В югославското посолство. Отидохме в 10.15 часа. Вече имаше хора. Беше се разписал Панайотис Канелопулос, преди него китайците, вероятно и други, защото имаше превърнати страници. Вътре вече бяха ЧССР, ГДР (Кубе), след това ние и зад нас унгарците.

[Лука] Драганов ми връчи текст, изпратен от София, изглежда циркулярен – да отбележим, че цели 40 години [Йосип Броз] Тито възглавява социалистическата държава, виден комунист, деец от международен калибър, един от основателите на международното движение. Предавам смисъла.

Аз написах, че за нашата генерация той бе не само знаме, но стана и символ на революционната борба срещу фашизма, че неслучайно нашите партизани и съпротивителни движения установиха тясни връзки, че и в международно отношение той е съосновател на движението на необвързаните страни, ръководител на югославянската държава и партия. Голям комунист.

Поканих на обяд акад. Хр.[исто] Даскалов, [Иван] Попов със съпругата му и М.[аргарита] Тачева, която се връщаше от Индия. Побъбрихме си весело.

М. Тачева разказа, че Аполон е от негръцки произход, възприет от Мала Азия, но пък е най-гръцкият иначе бог, влязъл дълбоко в митологията. А Дионис е гръцки бог.

Цеко [Антонов] ги разведе до Сунион.

Аз пак вдигнах налягане. И долната и горната граница. Четох малко и повече седях в двора. Нещо ми играе налягането. Говорихме с [Илия] Горанов по разни въпроси. Предоставя се на мене въпроса с Бранимир [Петров].

7.V.1980 г. [сряда]

Посети ме западногерманския посланик Хелмут Зигрист. Протоколна визита със закъснение. Разговорът обаче продължи цял час. Накрая се разбрахме, че не е зле да се срещаме от време на време, а посланикът поднесе извинение, че толкова късно ме посещава. И това е нещо. Пътува с усилена охрана.

Пристигна [Пантелей] Щерев. Още веднъж ми стана приятно да прочета, че децата са добре, че Мая дори се „тонизирала“ от краткия си престой в Москва, че бебетата са един път бебета. И спокойствието на Ана, че е урегулирала отношенията си със Съветската академия за пет години напред. Пише с такова желание, че очаква да дойде след десетина дни, че явно е урегулирала работата, задълженията, и е напълно чиста със съвестта си. На мен ми е най-страшно, когато си легна със съзнанието, че не съм свършил работата, че са изостанали задачи. Събуждам се по няколко пъти, потя се нощем и само когато се напрегна и наваксам или свърша полезна работа, се оправям.

Както разбрах, в Института е спокойно, всред историците положението е търпимо. Трудности с групата за Истанбул – за Мидхат паша. Или нямат турците пари, или ги притискат да ограничат контактите с нас. А ние имаме нужда от тяхното поддържане и разширяване. Обадих се на [Владимир] Каракашев да придвижат въпроса, ще платя от Асоциацията.

На обяд с геолозите. Тук е зам.-директорът на геологическия институт Петров, като представител на ООН, експерт, избран от гърците. Това е чест и затова поисках да му издигна самочувствието. Поканих всички негови хора – осем души – и от Института, и от мисията на ООН на обяд. От разговора се разбра, че се касае за много сериозен проект и за желание за по-задълбочено сътрудничество.

Не само за взаимни размени, срещи, но и за съвместно сътрудничество и коопериране в областта на минното дело. Оловноцинковите ни руди са при тежки температурни условия, аномалия, крайно висока температура и горещи води, които могат да се източват в Гърция. И сега дренират.

С Бранимир [Петров]. Прочете изложенията. Ако си е направил извода добре, заслужава да му се помогне. Което не ще е леко.

При [Панайотис] Канелопулос. Трябваше да го убедя да подпише устава на Дружеството, за да парираме реакцията на разни елементи. Не искаше по формални съображения, но прие като разбра, че досега придвижването на въпроса е било блокирано.

За последните събития П. Канелопулос ми разказа, че К. Караманлис го търсил след като гласували. Не искал да бъде сам. Бил развълнуван – не от това, че се тревожел за изхода от гласуването, в който бил сигурен, а от престоящото напущане на парламентарните борби, на прякото участие в политическия живот със сблъсъци, с контакти с масите. Това проличало и при прощалната среща на К. Караманлис с кабинета му. При ръкуването с третия човек се просълзил и се оттеглил. А К. Караманлис не бил от сантименталните личности. Решил бил да не се меси в избора на своя заместник, но дал да се разбере ясно, че е за [Георгиос] Ралис. П.

Канелопулос казал на К. Караманлис, че с избора му за президент, [Андреас] Папандреу увеличава шансовете си да стане министър-председател. К. Караманлис отговорил: „Какво от това?“

П. Канелопулос предложи племенницата му Ева Мелас да напише книга за България. Тя работи от името на западногерманската издателска къща „Дюмон“.

Кратка грама в София за книжарницата, за наема. Не може повече платоническо уговаряне.

8.V.1980 г. [четвъртък]

Писмо от [Ирен] Меликоф. Иска доклад за Страсбург. Може би трябва да ида. Но независимо от това, ще изпратя кратък доклад.

Обадих се на [Янис] Караянопулос в Солун. За семинара, кой кога пристига. Вече имаше съобщение по телевизията. Говорих и с [Георгиос] Курнутос да пътуваме на 17-и заедно.

Пак се чувствувам изморен днес. Изглежда е от времето. Душно, слънчево, а малко по-късно заваля много силен дъжд.

Прием при чехите. Общата тема на разговорите – изборът на [Георгиос] Ралис за лидер на партията и министър-председател.

[Георгиос] Мазаракис обиколи всички посланици на социалистическите страни. Говорихме доста дълго време с него; уверяваше (също и на другите) доста словоохотливо, че не могат да се очакват промени нито по линия на НАТО, нито спрямо социалистическите страни, нито на Балканите. Но Г.[еоргиос] Ралис, който не се чувствувал така афронтиран като К.[онстантинос] Караманлис от Бюлент Еджевит, би могъл да бъде по-активен в урегулиране на гръцко-турските различия.

Отбеляза нещо, което става за пръв път в Гърция – че министър-председател се избира отдолу, от масата депутати с тайно гласуване, а не се предлага отгоре било от краля, било от президента. К. Караманлис дори да е имал предпочитание, не се е месил активно – затова и полученият резултат е 88 за Г. Ралис, 84 за Е. Авероф.

Посланиците от социалистическите страни ([Борис] Панов, [Януш] Левандоски, [Йон] Брад и аз) бяхме единодушни, оценявайки получения резултат като победа на крайната десница, която е заложила на Евангелос Авероф и на безусловната натовска ориентация, която така се желаеше от Запада. И какъв натиск се оказваше през последните дни. Дори поздравлението на Джими Картър имало такъв пасаж, изпуснат при публикуването в пресата, че само така К. Караманлис щял да оправдае думите си, че Гърция принадлежи на Запада. Мнението за Г. Ралис е, че ще се стреми да

прави размествания главно в икономическите постове, икономиката на Гърция сега е ахилесовата пета, там има неуспехи и трудности.

За пръв път Б. Панов заговори за това, че предстоящите избори ще бъдат спечелени от А. Папандреу. И понеже вярвал, че в Гърция политическият живот спазва цикличното развитие, неизбежно щял да последва нов удар на хунтата.

С Г. Мазаракис поспорих за олимпийските игри – той е за Гърция, Олимпия естествено – но е и за бойкота като най-сигурният път да се стигнело до такъв резултат. Сравни Москва с Берлин, каза за Афганистан, че американците били dupes (измамени) и оправдава тяхната реакция. Бях твърд, ясен и му казах, че е свършено с едностранното господство на САЩ или Запада, да говорят или действуват както си искат в целия свят. „Прижал его“ – ми каза Я. Левандоски. Но си мисля, че като дипломат не беше това моята задача да влизам в идеологически спор. Но пък не мога и безнаказано да стоя и слушам.

Интересен бе австриецът, който смята, че разцеплението на Нова демокрация е станало „де факто“ и че са неизбежни предсрочни избори.

Пристигнаха в резиденцията Андрей [Пантев] със съпругата и дъщеря си. Ще преспят две нощи, на връщане от САЩ. Съпругата на А. Пантев е братовчедка на [Румен] Чолаков. Сподели общи впечатления от САЩ. Напомни за един украинец библиотекар, с когото имахме интересен разговор. Прати ми поздрави от мнозина. Починал е [Петър] Делин (Делинешев) от рак. Той ни беше поканил и посрещнал с [Димитър] Косев.

9.V.1980 г. [петък]

Напрегнат ден на срещи и работа. Рано в посолството, за да сваря да напиша грама. Пратих и до [Андрей] Луканов, до [Георги] Караманев – за Петров, геолога. Проявяват интерес към възможностите на нашата геологическа наука, както, разбира се, и към това, че сродните условия представляват обективни възможности за използуване на нашите достижения направо за техните нужди. Оттук и взаимен интерес. Затова предпочетоха нашия кандидат пред англичанин и французин. Ако се реализира научно сътрудничество, съвместни експедиции, разработки в областта на хидрогеологията, петрологията, сеизмологията, и т. н., картографията (трябва и от двете страни да се преодолее недоверието) може да се окаже извънредно изгодно.

Залежите са тъй да се каже общи. У нас вече напредваме към пластове, които обаче са поставени в ненормални температурни условия (горещи води). В Маданския район са и нашите обогатителни фабрики. А в Гърция става тяхното естествено дрениране, изворите в Лонда (Лутра). Това би могло да се използува. А също вместо да пренасят руди отдалече, да пре-

хвърлят у нас за обогатяване. Ето едно форма за сътрудничество, която би могла да се постави от нашите на заседанието на Смесената комисия.

Говорих с отец Натанаил за посещението ми в Атон.

Дойде представител на строителна фирма, научили, че се интересуваме за място и строителство на посолство: тази, която е направила американското посолство и пр. Ще ги свържа с [Георги] Колибаров, който отсъствува.

Дойде и собственикът на фирмата „Диос" за болните. Правят усилия нашите, но се среща и голям бюрократизъм и борба. Както ми каза – водят го на гуляи, предлагат му жени, а на телекс дали е там доктор [Любомир] Карагьозов му казват „да", а като стигне с автобуса, се оказва, че заминал за Ирак. Гърците реагират. Или уговарват една операция за 8.000 долара при Янаки Холевич. Искат 11.000. Веднага реакция – „мошеници". Когато е редно да се каже повече и дори да се върнат пари. А ако се случи наистина нещо по-сложно, да се затворят веднъж очите. За да не се загуби доверието. Както и да е. Това е наш постоянен недостатък.

Иска да му помогнем с един журналист, когото да разведем, да му окажем внимание.

Разговор с [Георгиос] Курнутос – прие да пътуваме заедно в събота на 17-и за Солун. Ще откриваме конференцията на СИБАЛ.

Разговор и с Ана по повод телеграмата на Том Рийс. Иска да му отиде Мая във Флоренция. Много късно, не ще може.

Днес вестниците усилено коментират изборите. Направи ми впечатление, че се сочи Панайотис Канелопулос като фактор № 1 за избора на Георгиос Ралис. Умен е и успява да изгради реалистичен и далновиден подход към отделните личности и най-вече към интересите на своята класа и страна. Да намери това, което ше позволи на класата да остане на власт, отразявайки интересите на народа и на страната. Човек на необходимите компромиси и на своевременните отстъпки. Не винаги обаче е достатъчно добре разбран и следван.

Прощален прием на финландския посланик. Оживени разговори. Служителите на Министерство на външните работи са смутени от отказа на Евангелос Авероф да приеме Константинос Мицотакис за министър на външните работи; не знаят до какво може да доведе това.

Турският посланик прочел едната статия – за европеизацията, намира я за много интересна, сега чете втората. По политиката – от турска гледна точка било вече все едно кой ще възглави правителството и министерството на външните работи.

Холандският посланик [Якоб де Хооп Шефер] нарочно ме потърси. Разиграхме с него следното положение. Той отстояваше интересите един вид на Г. Ралис, а аз – на Е. Авероф. Въпросът бе да се види кой има интерес да се запази единството на партията и на каква цена. Искаше да ме убеди, че само Г. Ралис е заинтересован от единството и ще плати най-висока цена. Е. Авероф разбирал това и ще остане в партията, като се опита да ограничи ролята и авторитета на Г. Ралис.

Аз застанах на позицията, че това е доста висока цена за самия Е. Авероф – да води борба вътре в партията под егидата на Г. Ралис. Той е на 72 год., време за много изчакване за самостоятелна изява няма, ползува се със значителен авторитет вътре и вън от страната и нищо чудно, ако той проявява нетърпение и избързва с някои действия. Допущам, че отказът му да блокира К. Мицотакис е внушен може би от американците (западноевропейците са „за“ – специално холандския и западногерманския посланик), но Е. Авероф според мен е търсел повод и го използува в максимална степен срещу Г. Ралис. Западняците смятат, че без Е. Авероф Г. Ралис ще изпусне армията.

Научих на приема, че била организирана терористична акция върху дипломатически коли. Възпламенени били почти едновременно 18 коли. Пресата писала, че това е дело на крайната левица. Мнението е, че е дело по-скоро на полицията или на крайната десница.

Отново интимен разговор с албанския посланик Башким Дино. Ласкави думи за Ана, чели статията. За мене – приготвил ми две книжки от литературното им периодично списание, но търсел как да ми ги предаде. Нямало да го разберат неговите хора. Уговорихме се за следващата сряда на срещата при доайена, по случай заминаването на финландеца – Калха.

Официалната политика не позволява контакти, но тя не може да повлияе на чувствата на двата народа, на многото приятелства, както не пречи на двама ни да бъдем приятели. Това ще има определящо значение.

Разменихме мисли и информация за сегашното положение в Гърция. Попита ме отново за Югославия. Знам ли нещо повече от това, което става. Искаше да знае как гледам на бъдещето ѝ. Развих му доста подробно възгледите си за това, че федеративното устройство в рамките на една държава няма особена перспектива, особено при досегашните тенденции на развитие на Европа; че не допущам реална възможност за съществуването на две албански държави в рамките на една социална система; казах му, че неизбежно интересите ще съберат Албания и България. Изслуша ме много внимателно и не възрази. Спомена само, че задачата им сега е да постигнат осъществяването на същите права на албанците в СФРЮ, каквито имат и другите народи. За процеса, увери ме, че нищо не знаел (тукашните вестници писаха за процеса на албанци в Прищина).

10.V.1980 г. [събота]

Поработих малко и подготвих статия, по-скоро съобщение, за Страсбург. Върху демографските данни, които не са известни. В книгата са около една-две страници. Ще се препишат от Ана и навреме ще ги изпратя.

Бях в библиотеката при [Панайотис] Николопулос. Показах му ръкописа. Остана много доволен. Поисках сътрудничеството му – да издирим колко души от тези в списъка са дошли да продължат борбата в Гърция или да отседнат, могат ли да се идентифицират. Със своята сътрудница досега е фиширал за около 20.000 души над 170 хиляди документа. Отбелязват и пликовете. Г-жа Папагеоргиу ще се заеме с тази работа.

Обядвахме с [Янис] Караянопулос. Уточнихме всичко около семинара на СИБАЛ.

Вечерта на турския филм с [Пантелей] Щерев и Варчо – „Το κοπάδι" („Стадото"). Силен социален филм.

11.V.1980 г. [неделя]

Днес пълна почивка! Така им било заповядано на Пандо [Пантелей Щерев] и Варчо. Ще идем край морето.

Обадих се на Ана да предаде на Василка [Тъпкова] да донесе [Васил] Златарски за [Йоанис] Караянопулос, както и фотокопие на ръкописа, който търси, както и някои технически поръчки за Живко [Кабадаиев]. Каза ми, че едва вчера получила сп. „Дипломатик лайф" със статията за нея. По тона я познах, че е много доволна. Статията е наистина написана добре, с типичната смесица на информация по същността на темата и из семейния живот.

Сутринта отидохме до Луца – на плажа. Разголихме се и ходихме до обяд. Поизгорях малко. Караше Варчо. Бива го, има добри рефлекси и е сигурен в себе си. Следобяд излязохме пак, за да се окъпем. Варчо не се реши, духало. Пандо [Щерев] се топна малко и излезе. Аз постоях няколко минути. Не ми се видя по-студена отколкото първите дни, когато отида във Варна.

Четох някои от вестниците за избора. В-к „Ризоспастис" е директен. Няма по същество промяна, макар че се посрещна с надежда изборът на Г. Ралис. Защото запази повечето представители на крайната десница на ключови позиции, во главе с Е. Авероф; и защото декларира, че няма да се отклонява от досегашната линия, а тъкмо тя е изправила страната пред тежки икономически, социални и политически проблеми. Позовават се и на статия във в-к „Ню Йорк Таймс", че е поет ангажимент за влизане в НАТО. С оглед на това предлагат нови избори.

В-к „Вима“ дава интересна информация как се е стигнало до загубата на Е. Авероф. Изброяват се грешките на Е. Авероф и неговото обкръжение и се сочи – П. Канелопулос като вдъхновител на Г. Ралис да се включи в играта.

Конфликтът Авероф–Ралис е остър. Това се вижда от всички материали. Но ще излезе ли извън словесния сблъсък, който става достояние на всички? И какво означава той?

Обобщавайки резултатите от разговорите и прочетеното стигнах до следните констатации, които изпратих в София:

„По избора на Г. Ралис. К. Караманлис е бил принуден да стои настрана поради външнополитическия натиск в полза на Е. Авероф (няма съмнение, че на неговата по-самостоятелна и изявена личност и ангажираността му са разчитали повече както в САЩ, НАТО, така и в Западна Европа) и от лични съображения – да запази единството на Нова демокрация, за да си осигури избора за президент. Има и още една страна. Колкото и да не е сантиментален, К. Караманлис не може да забрави, според мен, че Е. Авероф бе този, който го докара на власт след падане на диктатурата. На П. Канелопулос бяха предложили поста министър-председател. Но също на него му е ясно, че само човек, който се ползува с пълното му доверие и се заличава доброволно пред него ще му позволи да се реализира като доминиращата политическа фигура на Гърция. Конституцията му дава тези права, ала министър-председателят трябва да бъде преди всичко изпълнител – какъвто е Г. Ралис.

Така, без да се ангажира открито, К. Караманлис чрез своите близки е позволил или внушил да се подкрепи Г. Ралис. Дали е разчел и получаването на такъв вот, който да изглежда почетен? Говори се, че К.[онстантинос] Папаконстантину и А.[хилеас] Караманлис са гласували с бяла бюлетина, но хората им са гласували за Г. Ралис.

Очевадна е и ролята на П. Канелопулос. Във вестниците той е сочен като идейния вдъхновител на акцията по избора на Г. Ралис и по привличане на авторитетната част от депутатите зад него. Писменото предложение за Г. Ралис е било подписано от лица над 66 години.

Присъединяването на К. Мицотакис с неговата група е също от значение.

По съставяне на правителството. Въпреки поетия ангажимент взаимно загубилият да поеме зам.-председателския пост, той бе отказан от Е. Авероф. Сблъсък ли е това? Наранено честолюбие? Илл просто нежелание да поеме отговорност, за да си запази развързани ръцете за битка още в парламента или на следващите избори? Или да остане в резерв, в случай че Г. Ралис се провали при тежките въпроси, които има да решава? Ето куп неизвестни, които развитието ще разкрие.

Г. Ралис е искал да постави под контрол всички вътрешни министерства, вкл. и отбраната, предлагайки на Е. Авероф, наред с поста подпред-

седател, и министерството на външните работи. Е. Авероф отказал. Настоял само за министерството на отбраната. Ангажименти отвън? Желае да свърже за себе и, а може би и за партията, десните и крайнодесните елементи и силното и влиятелно офицерство и средите, които го поддържат?

Бил се обявил и срещу това К. Мицотакис да стане министър на външните работи. На приема хората от министерството бяха смутени, защото не знаеха кой ще им бъде шеф. Допущаха, че Г. Ралис ще капитулира. А К. Мицотакис още в събота преди клетвата отишъл в министерството. Западните са доволни от него. Кой го поддържа? Нямам впечатление, че Г. Ралис го обича. Спомням си как Г. Ралис се вкамени след като узна, че [Андрей] Луканов не е постигнал придвижване на въпроса за р. Места с К. Мицотакис. Поиска да се отложи идването му в България. Беше остър и рязък, после омекна, когато Андрей му заговори. Но достатъчно бе да влезе К. Мицотакис, за да се наежи отново. Толкова рязка разлика изведнъж в реакцията не можеше да не направи впечатление.

Нито П. Канелопулос [обича К. Мицотакис]. Нарече го „апостатис" [ренегат], за разлика от Ат. Канелопулос.

Може би тежи сам по себе си. Критянин, с влияние в района си и със собствена група депутати, което му позволява да маневрира. Той критикува К. Караманлис и бе единственият, който на регионалните конференции предложи К. Караманлис да не поставя кандидатурата си за президент. Остър сблъсък на конференцията с Г. Ралис. По-късно и с Е. Авероф. За него нямаше човек, който да не каже, че е генерално изпаднал от играта. Заговори се и за това, колко е бил корумпиран. И ето го начело на едно от най-важните министерства. Всички тези разправии театър ли бяха? Или има фактори отзад, които имат достатъчно сила да наложат дори неудобен кандидат или нежелан? Или пък амбицията на Г. Ралис е била толкова голяма, че виждайки се без изход, освен с гласовете на К. Мицотакис, решава да го удовлетвори? Още въпроси. И ной знае колко още ще се появят.

<u>Съставът на кабинета</u>. Г. Ралис остави на ключови места хора на Е. Авероф. Той се съобразява със съотношението на силите. В името на единството на НД. Гледа да избегне разкола. Но докога? И ще може ли да се укрепи добре в редовете на парламентарното мнозинство и на партията по-широко?

Ясно е, че сега гледа да бъде приет като личността, която провежда умерена линия, макар и само в нюансите, която ще гледа да избягва изострянето на политическата борба. Тази позиция е изгодна за партията като цяло. Докато Е. Авероф осигурява подръжката на десните и офицерството, Г. Ралис посяга към центъра. Ако наделее чувството на класова солидарност в НД, десните, имам предвид НД, ще съумеят да попритиснат и Центъра, и ПАСОК.

Ще зависи много как ще подходи към големите социални и икономически проблеми, от които се вълнува общественото мнение. Тук може би ще иска да зарегистрира успех, но ще го постигне ли? В кабинета са същите министри, само ротация е извършена. На координацията с [Йоанис] Бутос. За него Андрей [Луканов] ми беше казал, че е много добре подготвен специалист.

По външната политика не може да се очаква никаква промяна. Г. Ралис ще провежда линията на К. Караманлис. Казват (Георгиос Мазаракис), че би бил по-гъвкав спрямо Турция. Но мисля, че никое гръцко правителство не ще поеме риска да се споразумее при липса на турски контрагент, който да придаде видимост на взаимни отстъпки при подписването на споразумение."

11.V.1980 г. [неделя]

[Йон] Брад ми позвъни, че [Емил] Кондураки е при него. И ако не се чувствувам уморен, да отида да се видим. Тръгвам.

12.V.1980 г. [понеделник]

Рано в посолството, за да пратя все пак една грама до П[етър] Младенов, както и списъка на правителството. Ако ме няма, ще остане министерството на последен план. Оказва се, че предвижданията ми са верни. Дори ми бе заявено, че ще се иска извънреден сеанс за мен, тъй като в момента се предавали други материали. Наредих на Олег [Илиев] веднага да предаде грамата, а да иска извънредно предаване за другите. Вместил се.

Л.[ука] Драганов, когато се качих, бе крайно любезен. Информира ме за някои новини около К. Мицотакис, А.[танасиос] Канелопулос, за 20-тина депутати от Нова демокрация, които били решили да провалят Г. Ралис при вота на доверието. Ще ги вкарат в релси. Може би ще има няколко такива „възмутени" от избора на Г. Ралис, но Нова демокрация не може публично да демонстрира такъв показателен провал на своето единство като партия. Това може да има големи последствия и да доведе и до преждевременни избори, за които никой, освен ГКП, не е подготвен. Не, разцеплението, ако стане, ще се оформи по-късно.

Луката [Драганов] ме покани навън, на малка разходка, като ме видя изморен към 11 часа. Отидохме до Колонаки. Почерпи ме. Тук той обикаля и се среща със свои познати. Наистина, бивш началник на КПП – генерал, пенсиониран от Е. Авероф, седна за малко на нашата маса, за да ни каже, че е доволен от Г. Ралис. Хвали го. За Е. Авероф и разправиите ги определи като хвърляне на прах в очите на хората, за да запази Е. Авероф и чрез него Нова демокрация афинитета си към десните (да не се отдръпнат евентуално заради Г. Ралис), а Г. Ралис пък щял да глътне Центъра.

Отказът пък на Е. Авероф да стане зам. председател – да има Нова демокрация за всеки случай резерв.

Логика има. Но и не бива да се пренебрегват личните различия, антипатии, противоречия. Те не се подчиняват така лесно на общите закономерности. Иначе щеше да бъде много лесно!

Посети ме Варнавас, митрополитът на Китрос със седалище в Катерини. Награден е с орден „Кирил и Методий". Подвижен ум, автор на няколко книги. За труда му, посветен на положението, правните взаимотношения на всяка православна църква, структура и пр., е бил награден от Атинската академия на науките. Патриарх Кирил го нарекъл „първата лястовица" на българо-гръцките взаимоотношения. Беше си го записал. Имал много добри отношения с Георги Петков. Дадох му книгата за доброволците в гръцкото въстание, след като ме попита в каква област работя. Покани ме да му погостувам, като ме съблазни с Олимп.

Ще трябва да го изкачим някой ден с Варчо и Ана. За самочувствие. Но трябва да се закаля. Защото се чувствувам много отпаднал и напрегнат. Колелото спрях. Заболя ме сърцето. Гимнастиката дори ограничих, а тичането – при това само няколко минути – също спрях. Получавам сърцебиене, дори главоболие, дигам налягане. Трябва отнякъде да започна да се натоварвам физически, но и аз се объркак.

Починах малко следобяд. Разходих се около половин час. Почетох. Вечерта на откриването на българо-гръцката дружба. В културния център на Петралона, работнически квартал на Пирея. Развива дейност като читалище. Няколко стаи, от които едната е библиотека, а от другите две са направили зала, която побира 30-40 души, за сказки и представления. Председателят на дружеството откри. Сетне узнах, че дъщеря му следва живопис в София. Казах и аз няколко думи като приветствие, всъщност две страници текст, преведен от Иван Илиев.

За НРБ много сладко, като на предизборно събрание говори Хадзигеоргиу от в-к „Ризоспастис" и Института за марксически изследвания. С него случайно се запознах, когато изпращах Ана на летището и той пътуваше за София по покана на партийната школа. Говори с такава идеализация и вяра, както и ние говорехме преди 9.IX.1944 г. за СССР. А той говори за България, за БКП, за социализма като за пример за Гърция.

Дадоха и пиеса за борбата срещу хунтата. Няколко младежи разкриват чрез монолог съдбата на различни хора, след това говорят в хоро, на фона на музиката. Душата на тази работа е Татика Сариндули, постановчик, организатор, участник. Запалена комунистка. Пиесата, която имала голям успех в една зала, посрещната и тук с ентусиазъм от присъствуващите и от наклякалите на улицата да гледат през прозореца е „Като апо тис ерпистриес" на Г.[еоргиос] Мораитис. Единият от участниците е юрист, последна година студент, секретар на партийната организация.

Сетне отидохме в таверна. Страшно мили хора. Разкриха ни и големите трудности, с които се сблъскват, търпеливата работа, която трябва да водят.

Стана ми обаче зле, едва издържах. Или много се дигна, или много падна налягането.

13.V.1980 г. [вторник]

[Янис] Карас – доволен от текста на книгата. Никакво възражение. Страхувал се, че съм можел да изкарам всички гръцки етеристи за българи, както му бил казал наш историк, когато бил в Букурещ. Препоръчах му за превод младежа историк в Олимпия.

Йорданският посланик – на посещение. Развива типична източна мъдрост при подхода към социалните конфликти: да се оставят хората да се наприказват, без да се дразнят или с външни действия се подкрепя възбуждението им, ще се уморят, ще огладнеят, ще се приберат. Сами ще идат на работа, ще се откажат от демонстрации. Това не искали да разберат европейците в случая с Иран.

При румънския посланик – изпращаме финландския. [Неджет] Тезел и западногерманският посланик, шведският и швейцарският ми заговориха любезно. А пакистанският поиска да ловува у нас. Китайският по едно време също се приближи до мен. И поиска „като експерт по балканските въпроси“ да поговори с мен. Казах му, че съм на негово разположение.

Вечеря при Йон Брад, в чест на [Емил] Кондураки. Поканени [Панайотис] Зепос – семейството и [Леандрос] Вранусис.

14.V.1980 г. [сряда]

Пристигна Василка Тъпкова, Боряна Велчева и Николай Кочев. Донесоха 2500 долара за семинара, но не ги декларирали на митницата. Затрудняват използването им от посолството. Не донесоха и списъците за конференцията през м. октомври, макар че се обадих на Ана и точно ѝ обясних. И тя се обадила.

Пристигна и [Фаусто] Пуседу. Заведох го при [Панайотис] Николопулос.

При шведския посланик [Иво] Дьолинг. Интересува се преди всичко от ПАСОК. Що за партия е и защо не могат социалистите да ѝ гласуват доверие.

На обяд поканих нашите. И ги настаних в резиденцията.

При [Панайотис] Канелопулос. По повод статията във в-к „Елевтерос космос". Допущах, че може да се почувствува засегнат от директната атака на генерала от запаса по повод дейността му през годините на войната, когато бил наричал ЕАМ-ЕЛАС-истите „български поделения". Оказа се, че не е разколебан и даже ми бе приготвил книгата за Румъния на племенницата си Ева Мелас, за да я видя и уредя издаване в България.

Положението на Г. Ралис определи като много трудно. Принуден бил вече да направи компромис, какъвто не предвиждал. Преди около две седмици в дома на [Дионисиос] Ливанос, племенник на П. Канелопулос, бил съставил проектокабинет, който не успял да реализира. Сега имало само около 8–10 души, които имали същите разбирания като него, и 3–4 лично предани нему. Доволен е че успял да наложи [Йоанис] Бутос – 100 % негов [човек]. Близките му – двама души, убити от Арис Велухиотис. Въпреки това сложил пепел. Но не е обичан, не се самоизтъква, макар че бил добър специалист, бил рязък. Либерал. Същото припомни за себе си, по повод на убийството на [Димитриос] Гунарис, който му бил чичо.

Основната грижа на Г. Ралис била да освободи икономическите министерства. Бил по-недоволен от Атанасиос Канелопулос, който създал доста неприятности на Нова демокрация с непопулярните си мерки. Бил освен това, макар и умен и образован, по-скоро човек на теорията, отколкото на практиката. Затова му предложил поста министър на образованието. Но А. Канелопулос не приел, останал си пак министър на стопанското министерство, въпреки волята на Г. Ралис. Затова може би и А. Канелопулос направи публично изявление, че К. Караманлис всяка заран му телефонирал и му казвал „продължавай с мерките". Имаше и карикатура на А. Канелопулос – смазан, с тежести, очилата му хвръкнали, едва диша, и отстрани с фустанела грък му вика – „карай още". Г. Ралис, който искал да вземе под свой контрол министерството на отбраната и това на сигурността, успял на половина. [Константинос] Давакис бил тясно свързан с НАТО, пълна противоположност на Боакос, човек, който щял да бъде строг към проявите на десните екстремисти.

[Харилаос] Флоракис в реч говори, че буржоазните кръгове и чуждите среди направили всичко възможно да оставят армията извън политическия контрол. По този начин сега в правителството имало два центъра.

[Ставрос] Димас – племенник на [Константинос] Папаконстантину.

[Андреас] Андрианопулос, когото така внезапно Г. Ралис издигна за министър на културата, имал чичо, влиятелен десен депутат. Очевидно разчита на него, за да го въвлече така главоломно – за дни зам.-министър и министър.

Новият [министър] на образованието – също човек на Г. Ралис.

15.V.1980 г. [четвъртък]

В Парламента, на тържественото полагане на клетвата.

Случайно попаднахме на Г. Ралис. Ръкува се с няколко посланици и почна служебен разговор със свой човек. Видя ме и понечи към мен да се ръкуваме. Беше любезен.

При отиване към другата зала видях и Атанасиос Канелопулос. Ръкувах се с него. Той ми каза една реплика, която много говори: „Загубихме". Имаше вероятно предвид обещания пост от Е. Авероф – министър на координацията и ангажирането му с България. Уговорихме се да се видим.

Попитах [Георгиос] Мисайлидис дали остава. Бил снощи утвърден на поста си генерален секретар. Уговорихме също да се видим след десетина дни, за да придвижим въпроса с БЗНС.

При К. Караманлис. Намислих да го поздравя на гръцки, което и направих. И кой знае как ми мина светкавично през ум и веднага го казах: „Ние, г-н Президент, гласувахме са Вас". Той се засмя, подаде ръка, засмяха се и зад него. Извън протокола е, никой не ме е оторизирал, но мисля че това внесе елемент на по-нормални, човешки отношения.

Обяд с Ф.[аусто] Пуседу, [Мария] Херети, [Панайотис] Николопулос, Василка [Тъпкова], Б.[оряна] Велчева, Мина добре.

Пристигна [Георги] Колибаров. [Добри] Добрев пак излъга. Отишъл да ковлади в ЦК. Спрели го. Казал, че уж Г. Колибаров се задържал за няколко дни, а всъщност той предизвикал това.

Пристигнаха едновременно 4 двойки. Две по линията на Ана – дъщерята на Петър Николов, две – на Ст[анко] Тодоров и зетя на Й.[ордан] Кючуков – син на Х.[араламби] Трайков.

16.V.1980 г. [петък]

Днес заминаха за Солун командированите за СИБАЛ с Варчо заедно. Изпратих с кола [Сигурд Отович] Шмидт, [Сергей] Кащанов и [Пантелей] Щерев.

В посолството пратих телеграма за Г. Ралис. Мисля, че стана много добре.

Получи се за [Лукия] Друлия, трябва да я видя.

17.V.1980 г. [събота]

За Солун с Ф. Пуседу и [Георгиос] Курнутос. Ф. Пуседу – много доволен от пътуването си в Букурещ, София и Атина. Разбрал е трудности-

те, които изживяваме, но признава положителните резултати. Готов е да организира постоянно действащ семинар през една, при възможност и всяка, година. Следващият е във Венеция.

Обядвахме в една местност – Платамон, след изворите на дефилето. Платани, изглед към венецианската крепост. Риба някаква – голяма – приличаше ми на карагьоз по вид. Гостилничарят я нарече риба „пандели", така била известна в района. Ще позакача Пандо [Пантелей Щерев].

Стана дума за папата. Ф. Пуседу, който в Рим ми се беше похвалил с това, че [папата] бил успял да спечели италианците с артистичните си похвати, сега се показа разочарован. Не толкова от обиколките, макар че някои страни от поведението на папата в Латинска Америка е раздразнила италианците (с китара го видяли). Но с консерватизма си. Оказал се голям догматик. Искал да спре развитието и промените. И тук Ф. Пуседу ми напомни силата на католицизма – правели толкова промени, за да не променят в края на краищата нищо. Това било и мотото на „Гепардът". Италианците не търпят Савонарола и само добродетелите. Отново ми нарисува една картина на италианците, на тяхния конформизъм като историческо явление, което обяснява много за поведението и на комунистите, и на фашистите.

Семинарът се откри в хотел „Капсис". Говори ректорът, [Николаос] Муцопулос, [Георгиос] Курнутос преди това, говорих и аз. След това последва кратък прием. Има представители от всички балкански страни – дори от СФРЮ и Турция (по един), двама от Румъния, двама от СССР (със С. О. Шмидт), трима от България (Боряна Велчева, Николай Кочев и Василка Тъпкова), от ГДР – Пенева, наша аспирантка, от ГФР – двама, момичето е добър специалист, Ф. Пуседу само представляваше Италия, съжалява, че нямало представител. Казах му, че не е наша вина, покана сме изпратили.

За Атон тръгнахме в 6 часа сутринта. Трябваше да прекосим целия Халкидически полуостров, за да стигнем до Уранополис. Оттам на каика – два часа до Дафни. На арсенала на Зографския манастир предадохме малко кашкавал, сирене и книги на мулетаря на Зограф.

С лодка пътуването е крайно интересно. Има и романтика, и очакване на нещо необикновено. И това се оправда напълно. Хубав бряг, с хълмове, обрасли със зеленина и гори, прорязани начесто, от време на време с постройки – манастирски сгради, скитове – запазени, оцветени главно със синьо и червено и най-вече бяло, някои разрушени. Най-внушителни са манастирите покрай морето. Истински крепости. Със средновековни кули, обрасли с постройки с високи зидове като укрепени средновековни селища и само по най-горната част кацнали веселите дървени постройки от възрожденски или левантински бароков стил. Някъде на три етажа – долу най-тесен, стърчейки като чардаци.

В Дафни има автобус за Карея. Пътят е лош, автобусът се движи по-бавно от пешеходец. Карея е наистина любопитно селище, съставено само от „конаци", както им викат. Българският е едно от най-представителните места, сравнително най-късно построен и запазен поради това (1901–1902 г.). В полицията – регистрация; в църковното (манастирско) настоятелство – почерпиха ни със сладко и кафе (оказва се, че това било повсеместен обичай тук) и оттам с придружител до конака.

Връзката със Солун е такава, че въпреки всички обаждания, представителят на манастира не ни чакаше. Изглежда си знаят нравите – да не отварят винаги, – та затова с нас дойде и един от служителите. Почти старец, но като младеж прекочи стената и толкова упорито звъня и продължително тропа, че ние решихме, че няма никой. Стана ни дори наудобно и му повикахме да спре. Той обаче продължи и наистина най-накрая се показа един монах, сънен. Отец Йоан. Първоначално не намираше лесно и думи. Помислихме си да не би да е подивял в тази самотна къща за стотина души, след като няма с кого да размени дума. Освен това и не чува добре. Постепенно се поотпусна, разведе ни из Карея.

Църквата „Прото" – ранен храм, с хубави фрески от XIV–XV в. Посетихме и манастира Кутлумуш – със силни елементи от руско-ориенталски стил в рисунките, шадраванчето в двора и т. н., дори имаше надписи на арабски по фреските.

Поговорихме си с Йоан по работите. Не много ясна позиция, ясно е едно обаче, че работите не вървят.

19.V.1980 г. [понеделник]

Тръгнахме пеш за Ивиронския манастир. Около час и половина. Чудна разходка рано сутринта всред тази запазена природа, чист въздух и гледка – съчетание на зеленина, море и висока планина, сурова и обвита в мъгли – Атон. Красиво, вълнуващо. В Иверския манастир се задържахме малко. Църквата беше заключена. Пихме полагаемото ни се кафе, Варчо си забрави якето, разгледахме притворите на църквите и се спуснахме на пристана. Предложих на нашите да се качим на лодката и отидем до Лаврата и се върнем веднага, вместо да чакаме. Така ще получим по-обща представа за Атон, все едно всички манастири не можем да посетим на един път.

Голямо удоволствие – и наслада, и почивка. Толкова отдавна не се бях возил на лодка, не кораб. И то покрай разнообразен бряг. На едно място, на скала, издадена в морето, бяха накацали стотици чайки, като бели петна. Като наближихме се надигнаха. Рядко виждана картина (поне аз за пръв път видях такова нещо, като изключим фламингата в Кения). Казах на Варчо да снеме това, не му се видяло интересно. Още се колебае да се впусне във фотографското дело.

Във Ватопед ни посрещнаха тържествено. Разведоха ни в църквата, библиотеката, показаха и икони, мощи. Манастирът няма игумен – но старецът, който стои начело, наистина е импозантен. И всички, с които се срещнахме, се отличаваха с голяма култура, знаеха работите, езици, били по чужбина. Този в църквата, показвайки ни икони от XIV в., една богородица ми напомни познато нещо, което видях в криптата, икона от Месемврия. Казах му. Той доста грубо отвърна да не го уча, защото бил много пъти в България и знаел, че ние крием иконите, взети от гръцките църкви или най-малкото не разкриваме тяхния произход. Отговорих му спокойно, че в криптата и специалистите не крият това, но отбелязват, че се касае за иконопис, разпространена в българските земи и в този смисъл – общо достояние. Опита се след това да смекчи тона и да бъде по-внимателен.

Нахраниха ни добре и ни качиха на мулета – атонските джипове. През гората, след около два часа и нещо, стигахме в Зографския манастир. Не ни очакваха този ден, тъй като отишли да ни посрещат в Арсаната.

20.V.1980 г. [вторник]

Няма да описвам Зографския манастир. Едното крило е опожарено, нужен е ремонт, особено на покрива (на места), редица дребни поправки, общо потягане. Т. е. средства и хора. Хора няма и средствата са малко, тъй като не се стопанисват възможностите на манастира, които са големи. Хиляди маслинени дървета, гори и какви ли не още условия за градини, лозя.

Изменя се облика на манастирския живот. Престават да бъдат земеделски по характера на монашеството. Няма ги 100–200 монаси и толкова поне работници. Останали са 11 души, от които двама-трима около и над 70 години, други двама-трима – болнави. Пак работят, но какво могат да направят при толкова църковни задължения и други ежедневни работи около манастира и църквата?

Оказва се, че и ръководството е слабо. Игуменът се упоява по време на църковното служение, ходи като замаян. Слуша, като че ли всичко разбира, но явно е със забавени реакции, смутен и отбягващ вземането на решения. Може би и да е правилно това, защото е по-опасно в такива случаи да се вземе прибързано решение. Но мудността и явно непопулярни позиции като напр. отказът му да се обърне към губернатора да поиска изпратеното сирене, под страх, че бил ползвал „червено сирене“, или задържането на един от монасите да иде в София да си направи неотложна операция от херния (все едно той ще иде), създават излишно напрежение.

Останахме почти два дена, преспахме две нощи и можахме да поговорим и общо, и поотделно. Обстановката не е лека, но не е безнадеждна.

Условията не са така тежки, както се представят. Климатът – отличен. При по-добра организация ще могат да подобрят бита си. Но страшна е изолацията. Те сами се изолират, защото не знаят езика. И почувствували може би отношение, още повече се затварят в себе си. Историята се повтаря. С поведението си, с културата си дават основание да ги наричат презрително „неразумни". Признават сами, че поради колебание и незнание на езика отблъскват и доброжелателното отношение на губернатора Цамис, на адвоката. [Стилиян] Данов сподели, че хората вече искали да дигнат ръце. Всички усилия да помогнат се посрещат с неразбиране и отказ.

Дори и ние бяхме подведени, макар и да не го показахме открито. Ст. Данов донесе текста, преведен на български, на отговора със строителите, за да се започне строителството на сграда в Солун. Ако това не стане до 15 юни, не знам какво се губи, изглежда мястото. Остават броени дни. Игуменът го разбира уж, заминахме си и пак нямахме неговото съгласие. Пет минути преди да замине корабчето, пристигна отец Пахомий и го донесе.

Нужни са един–двама знаещи добре гръцки език, културни хора, а не множина монаси, както и един добър интендант.

В книгата написах:

„Зографският манастир има богата и величава история. Той обаче не е исторически паметник на една епоха, нито музейна вещ, на която човек само се възхищава и пред която само се умилява. Като част от културно-националното ни наследство и част от живия организъм на нацията, той влезе и в настоящата ни история.

Било е време, когато царе и богати люде от различен етнически произход, въодушевени от верски съображения и чисто религиозни подбуди, са издигнали тук в Атон църкви и обители, посвещавали са своя живот на размишления и религиозна служба, създали са ценни книжовни паметници.

Било е време, когато в условията на тежко чуждо господство тези манастири са станали национален символ и чрез сливане на монаси и хиляден народ те познаха истински възход, следите на който са пред очите ни.

Времената обаче се промениха. Измени се и ролята на църквите и манастирите. Братствата в тях полагат неимоверни усилия да изведат към нов живот, при изменените условия, обителите, които им са поверени. Свидетели сме на всеотдайния труд и старания на монасите да съхранят за потомството Зограф.

Зографският манастир продължава да бъде символ на българите. Но при новите условия той трябва да разкрие културния подем на нацията, да бъде на висотата на националните ни постижения, както в миналото. Защото от неговото състояние, от неговото братство ще съдят за българ-

ския народ стотици представители на сродната еладска църква, хиляди посетители от цял свят.

Ние сме в дълг пред Зограф!“

Писах така и по повод на многото умиления и поглед, насочени само към миналото, без да се държи сметка за това, че Зограф ни е нужен не толкова за патриотичното възпитание на нашия народ, а като преден пост, огледало на това, което сме сега, както и в миналото, в чужда територия, където непрекъснато се общува с чужденци. Тук се прави голяма, дълбока пропаганда, в хубавия смисъл на думата.

Поспорихме с [Стилиян] Данов по повод една карта от 30-те години, забравена на стената (а може би и да е било внушено?), която би могла да предизвика само недоразумение. В поробена Македония е даден и целият Халкидически полуостров, заедно с Атонските манастири. Прие това, но напомни реплика във вестника по повод думите на един гръцки учител, че у нас децата ги водели на границата, за да им напомнят, че оттатък имало наши земи, които трябвало да се върнат. В-к „Та Неа“, която изнесе това, изобличи рязко учителя като анахронизъм. Но въпросът придоби по-принципен характер. Как да възпитаваме? Да се откажем ли от интернационалните си възгледи, когато няма реципрочност? Припомних Ленин, Плеханов, Кауцки и т. н.

Преди качване в лодката се потопих за малко във водата, морето беше топло.

В Солун ни чакаше вече Ана. Решихме да потеглим веднага за Атина. По пътя разговор за децата – за Мая, Елка, Techn Дими и Енко; за бебета. Не усетихме как мина пътя.

Хубаво е да сме заедно.

22.V.1980 г. [четвъртък]

В посолството. Очакваха ме след обяд в Атина и утре в посолството. Било „много спокойно“ без мен. Да, разбира се – за един месец в Министерството [на външните работи] не бе изпратена нито една грама, докато бях в Белгия и се разболях в София.

Видях се със С.[игурд] О.[тович] Шмидт и с В.[асилка] Тъпкова. Уточнихме висящите въпроси по конференциите в Гърция и в Париж.

Обадих се на [Лукия] Друлия. Поканиха ме хората на [Дионисиос] Закитинос на приема. Ще трябва да установим по-тесни контакти с тукашния институт.

Доуточнихме програмата на Ал.[ександър] Лилов. Пратих екстрено съобщение в София.

Обяд в унгарското посолство със социалистическите посланици. Само [Януш] Левандоски беше анализирал подробно програмната декларация на [Георгиос] Ралис. По външната политика я определи по-близка до англосаксонската линия. Общо я характеризира като резултат на компромис. Продължение на К. Караманлис, без промяна на тактиката. По вътрешното положение и икономиката – либерализация в интерес на буржоазията. [Йон] Брад говори, че К. Караманлис се бил оттеглил от Ралис, неодобрявайки методите, с които успял да вземе връх в партията. Сега със симпатиите му се ползувал Е. Авероф.

Възразих му. К. Караманлис не е от тези, които така лесно ще се променят като постигнат целта си – а целта му бе Г. Ралис да стане министър-председател. За уравновесяване на удара може би пусна и тези слухове. Има достатъчно данни за това. Част от гръцкото обществено мнение приема, че съотношението на силите е такова, че направи неизбежен компромиса – и в интервюто, и в програмната декларация на Г. Ралис, и най-вече в състава на правителството. Те не са това, което обществеността очакваше от него на регионалните конференции – за избягване на конфронтацията и поляризацията на политическия живот. К. Караманлис се е намесил вероятно, за да наложи на двамата да не допуснат разделянето на Нова демокрация на този етап.

Има и друго мнение, че К. Караманлис съзнателно е довел почти до изравняване на силите между двамата, за да играе ролята на арбитър с депутати, които не се присъединяват нито към единия, нито към другия. По този начин имал възможност да влияе на партията непосредствено, не само като президент.

Вечерта – прием у западногерманския посланик. Кубинският ни предупреди, че кубинска команда от 20-ина души, подготвена от американци, е прехвърлена в Европа, засега в Испания, да извърши терористически акции срещу посолства и семейства на социалистически страни.

23.V.1980 г. [петък]

Китайският посланик поиска да се срещнем.

Изпратих материал за програмната декларация само за външнополитическата част. За вътрешното положение ще гледам да събера повече материал и да изчакам становището на опозицията.

На приема [по случай 24. V.] дойдоха много хора. Академията се представи достойно – [Георгиос] Милонас, [Николаос] Лурос, [Дионисиос] Закитинос, [Ангелос] Ангелопулос, [Ксенофон] Золотас. Други се изви-

ниха. Целият състав на гръцко-българското дружество [дойде]. Очакват най-после решение през седмицата. Социалистическите посолства, писатели, артисти, от културния клуб, където се проведе седмицата на българо-гръцката дружба, журналисти – по-малко, поради сесията в Парламента, трима митрополити. Правихме снимки. Не по-малко от 300–350 души. [Василиос] Сфироерас ми предаде думите на Д. Закитинос: „Добре, че един посланик събира толкова интелектуален свят, че може да разменят несмущавани половин час думи и по своите въпроси, и по-общо.“

Погледнах по телевизията предаването от Парламента – Г. Ралис се опита да внесе нов подход, на отказ от лични нападки и изостряне на атмосферата в парламента. [Йоанис] Зигдис го апострофира за опита му да говори за миналото. Г. Ралис му подхвърли: „Вие няма да ме изкарате от нерви“, но не можа да продължи няколко минути, повтаряйки едни и същи думи. Излезе от нерви [Димитриос] Папаспиру, наруга Й. Зигдис, та трябваше и него да успокоява Г. Ралис.

Получи вот на доверие – 180 гласа.

24.V.1980 г. [събота]

На разходка и почивка.

25.V.1980 г. [неделя]

Към Коринт. Посетихме къщата и изложбата на г-жа Полихронопулу. Жената се е посветила изцяло на своя съпруг – скулптор, комунист, умрял от сърдечен разрив непосредствено след диктатурата. Повикали го на процес, започнал преди това. Но не било от вълнение, тя смята, че той е бил отровен. Скулптор, художник, философ. Основната идея – да покаже стремежа на човека да излезе извън рамките, които го ограничават. Интересни съчетания, не вълнуват много. Жената обаче не може да им се налюбува. Милва, гали статуите, изживява ги. Събира пари, за да снеме копия и да популяризира мъжа си из музеите. Организира изложби, семинари. Направила е парк и понеже е на интересно, стръмно място, до морето – ще съумее може би да го наложи.

Намерихме чудно заливче, където и морето бе тихо и никакъв вятър не ни смути.

26.V.1980 г. [понеделник]

Пристигна Т.[одор] Рибаров. Добре, че не послушах секретарката му. Звъннала от София да отменим така трудно осигуреното място за полет до Никозия (от София не бяха успели). Видя ми се несериозно и не го

направих. Рибаров замина рано след обяд. Поиска да говори на колектива като се върне. Обеща да се обади, за да му запазим хотел.

Разделихме се със С.[игурд] О. Шмидт. Доволен.

В 18.30 часа при китайския посланик. Разпита ме за отношенията ни с Югославия, за македонския въпрос. Дълго се мъчех да разбера кое всъщност го е накарало да ме потърси. Мисля, че накрая съобразих – не можеше да разбере след като толкова са му говорили югославяните против нас, че ние сме агресорите, как така успяхме да накараме гърците да ни повярват и да установим такава близост.

Дали съм разколебал някои негови виждания не знам, но повтори доста работи, за да ги запамети.

Посрещане на Ал.[ександър] Лилов на 20-ия колиметър. С Х.[арилаос] Флоракис се разходихме около половин час, докато чакахме. Разказа ми за срещата си с А.[ндреас] Папандреу. Тази среща А. Папандреу поискал в Белград, по време на погребението на [Йосип Броз] Тито. Х. Флоракис веднага се съгласил и поискал да се уговорят по колко души да се срещнат от двете страни. Папандреу поискал това да бъде само среща между двамата.

А. Папандреу поискал да постигнат съгласие по сътрудничеството с оглед вземане на властта. Приел всички доводи на Х. Флоракис. Разговорът започнал интересно – Папандреу попитал, когато ГКП твърди, че радикалната промяна е възможна само ако ГКП вземе властта, то това означава ли, че ГКП сама ще реализира това или в единодействие и с други партии? Х. Флоракис отговорил – само второто. Тогава и Папандреу заявил, че ще изправи лозунга на ПАСОК като неправилен – от „че ПАСОК е силата на промяната“ в „ПАСОК е една от силите на промяната“.

Уговорили се да се устрои среща на представителите на двете партии, които да уговорят техническите подробности на сътрудничеството.

С посрещачите – в резиденцията. Ал. Лилов прие изцяло програмата, която е доста напрегната. В състава на делегацията (освен Ал. Лилов) – Н.[иколай] Жишев (Бургас), Ганка Андреева (Силистра), Цв.[етан] Николов, Б.[очо] Бочев и [Георги] Григоров – новият завеждащ отдел „Организационен“.

27.V.1980 г. [вторник]

В ЦК на ГКП. Среща с гръцката делегация. Участвуваха освен [Харилаос] Флоракис, [Антониос] Амбатиелос, Рула Кукулу (жената на [Никос] Захариадис), Орестис [Колозоф], двама млади от Пирейската организация.

Взаимна информация. Интересни данни за развитието на партията в Гърция.

Обяд в ресторанта „Дионисос“. Оттам – малка почивка и за Сунион. Отличен гид, който разказа много интересни неща за крепостта и за храма. Единствените колони с 16 нареза вместо с 20, издължени освен това.

В таверна – на риба. [Елизабет] Амбатиелу ни разказа моменти от своя живот. Тя е от Кардиф, там се е запознала и с [Антониос] Амбатиелос. Дошла в Гърция след войната. За един-два дена толкова хора я целунали, колкото целувки не бе получила през целия си живот. Каза това, за да демонстрира, че един англичанин може да се приспособи лесно в Гърция. Хората го приемат и са топли. Но един грък или чужденец в Англия – много трудно и дори въобще не свиква с живота.

28.V.1980 г. [сряда]

Разходка с кораб до Егина, Идра, Порос. Можах да говоря обстойно с Цветан [Николов]. По-малко с [Александър] Лилов, но интересно. Посмяхме се, нагледахме се и на природа и на хора – невероятни екземпляри.

Вечерта – прием в [хотел] „Grande Bretagne“ – по случай идването на [Бруно] Крайски. За пръв път участвувам на такава скъпа и добре уредена вечеря.

Ал. Лилов бе на среща и вечеря в Пирея.

29.V.1980 г. [четвъртък]

Среща на Ал. Лилов с [Панайотис] Канелопулос, [Георгиос] Ралис, [Георгиос] Маврос, [Андреас] Папандреу. Водех бележки.

П. Канелопулос се оказа наистина и обаятелен, и мъдър старец. Точна и бърза мисъл. Говори така хубаво за България и за значението на българо-гръцките връзки, за посещението си през 1976 г. Прави паралели. Но най-интересно бе изказването му в Парламента. От вестниците знаех, че той отхвърли НАТО и горещо защити окончателното напускане от страна на Гърция на тази изживяла времето си организация. Но като че ли прочете изказването си (никога не ги готвел предварително) и спечели спонтанното ни възхищение. Сравни НАТО с линията Мажино. За тази ясна позиция той бе поздравен от [Харилаос] Флоракис, който сам предложи на Ал. Лилов да пренебрегне [Йоанис] Зигдис, [Йоанис] Песмазоглу, [Илияс] Илиу, но да посети П. Канелопулос.

Оказа се обаче, че П. Канелопулос използува трибуната, за да даде тълкувание на изнесеното в програмната декларация на Г. Ралис за Балканите (упоменаване единствено на Югославия). Разбрал защо така е постъпил Ралис, но е трябвало да упомене и останалите балкански страни, щом

е посочил една от тях. Например България, с която са установени такива отлични отношения, на което и той е посветил силите си.

За пръв път в Парламента на Гърция се говори така за България, и то от лице, което се ползува с всеобщо уважение. Ал. Лилов призна, че рядко е виждал такъв обаятелен, топъл и така широко образован човек. Това той каза и на Г. Ралис.

При Г. Ралис.

Г. Ралис говори за София, за лова и за това, че не можел да забрави убития елен. Никога повече нямало да ходи на лов за елени. Дали не му подействуваха и моите приказки, че това е скотобойна? Спря се на три въпроса – а) международното положение (без да засегне Афганистан) и предложението на Гърция да се отложи Мадридската конференция, след като се съберат, за м. февруари 1981 г.; б) река Места – помоли за отговор, какъвто и да е той, за да си определят политиката. Интересна бе заключителната му реплика, че от тази работа е заинтересован и лично К. Караманлис; че не му се иска той да плаща счупените грънци; в) за Балканите. Скопие, най-изостаналата в икономическо и културно отношение част на Югославия, иска да играе роля, която не съответствува на нейните възможности. Затова избрала пътя на шовинизма. Обявява територии и население в България и Гърция за македонски и иска да ги присъедини към своята политическа система, с което дава простор на хегемонизма, застрашаващ спокойствието на Балканите. Положението и позициите на НРБ и на Гърция са идентични, последователно биват атакувани и двете страни от Скопие, макар че има разлика в степента: „Ние не сме толкова глупави, че да не разбираме какво става.“ Нужно е обаче търпение.

Прати поздрави на Ана и каза, че би желал някой ден да ни види у дома си.

При Г. Маврос. Отново същото уверение в приятелство, израз на уважение и обич към Т. Живков. Не можел да приеме поканата [за посещение в София] сега, защото имало голямо раздвижване около личността му. Всички, включително К. Караманлис, искали възобновяване на Центъра. Не знае още каква форма ще приеме.

За отношенията с НРБ цялото гръцко общество било единно, признават че България е в първите редици на технологическия процес. Политиката на дружба с НРБ не е въпрос на личности. Едно допитване ще покаже, че народът е съгласен с такава политика – всички гърци днес са за българо-гръцко сближение.

Говори за опасността от ядреното оръжие.

За вътрешното положение – Е. Авероф не е станал министър-председател именно защото станал изразител на позиции, които не са приемливи. Не одобрява и неговите сегашни декларации срещу ПАСОК – не подхождало на един министър да върши такава недостойна пропаганда

– че ПАСОК не бива да вземе властта; с корекцията след това, че народът нямало да разреши това.

Системата на еднопартийното управление била изчерпана. Всички търсели изход в коалиционното правителство, което винаги ставало в Гърция в тежки, кризисни периоди за страната. Вижда в скоро бъдеще – две партии на Нова демокрация, ПАСОК, Център, ГКП. Малките ще изчезнат. Парламентът ще се обнови. От Парламента около 60 депутати, може би 80, от сегашните щели да останат. К. Караманлис веднъж, на забележката на Г. Маврос защо не избирал по-подходящи хора за отговорни постове, му казал: „Виж списъка на депутатите и ми посочи дейци". Но според Г. Маврос това не е оправдание. Да не би да ги е избирал друг?

За бъдещото си поведение и политика на Центъра той направи следната декларация: „Ще работя с всяко правителство на Гърция."

За Балканите – не вярвал на бързи резултати на общобалканското сътрудничество. Анархията на Турция била опасна и той не разбирал защо Западът поддържа този кладенец с милиарди долари, които не се изразходват за полезни цели, а само за поддържане на 130-хилядна армия и за шовинистичен дух. Припомни предупрежденията на Т. Живков, след разговора му с [Сюлейман] Демирел, че Турция оставя на заден план Кипър и че трябва да се изягват кризисните положения. Вълнуващ интерес за разрешаването на гръцко-турските отношения от страна на Т. Живков. Казал го на К. Караманлис след Хелзинки – поканил го в правителствения самолет.

За Югославия – добрите отношения не зависят само от Гърция.

При А. Папандреу. От няколко дни в-к „Та неа" пуска обширни материали „под форма на интервю" за ПАСОК. Различни аспекти на вътрешната и външната политика. Най-съществените момент – въпросът за характера на „промените", които следва ПАСОК. За пръв път са ясно формулирани възможностите за промени и това, че ПАСОК не е единствената сила, „макар и главната", на промените в настоящия етап. Имала най-широка социална база. Предпоставките – друг климат сред въоръжените сили, които не ще се противопоставят на ПАСОК; дълбоко разочарование на народа от политиката на Нова демокрация и очакване на сериозни реформи; ограничено влияние на САЩ върху политиката на Гърция; средните слоеве, които са важен фактор, били с ПАСОК.

В разговора с Ал. Лилов засегна три въпроса: а) икономическото положение на страната; б) международното положение; в) характерът на промените, за които се бори ПАСОК. Показа се чувствителен към думите на Ал. Лилов, че ние помним заслугите на стария [Георгиос] Папандреу за подобряване на отношенията между България и Гърция.

а) В икономическата област. Спря се на последствията от влизането на Гърция в ЕИО. Ще бъдат негативни за социалистическите страни, но

в каква степен и как да се избегне това, не може да каже. Вероятно някои от клаузите ще допускат маневриране. Предлага двама души, които работят тяхната програма, да посетят София и да разработят този въпрос. Позицията на Гърция към ЕИО не е враждебна; Гърция не е на ниво и ще изпита сериозни сътресения. За нея би било най-добро – двустранните отношения. Сега участието е реалност, освен ако гръцкият народ с референдум реши иначе.

б) ПАСОК е за разведряване и мир. Напрежението от САЩ, иранската революция измени коренно съотношението на силите в Средния Изток (вътрешен проблем без връзка със СССР, получил изкуствено изостряне от американците и от непоследователността на ислямската революция). ПАСОК има контакти със западногерманската социалдемокрация – обезпокоени са от непоследователната американска политика. Не критикуват публично, но в частен порядък говорят. За американксите бази в Гърция – че са опасност за отношенията с арабските и социалистическите страни.

По-сериозен натиск на социалистическите страни може да повлияе благоприятно за спиране на тези тенденции.

в) За „промяната". Основният му извод бе да докаже, че поставянето на едно солидно начало със законодателство, което засяга държавата и някои основни икономически области, представлява достатъчно сериозно завоевание, което открива път към по-радикални и социалистически промени в бъдеще. Спря се на наследството на Нова демокрация – има известни икономически постижения, инвестиции на чужди капитали, но от които се е възползувала само олигархията и чуждите монополи в ущърб на трудящите се и на страната. Сега монополите посягат и на резервите на страната, а експлоатацията е твърда и тежка.

След като критикува режима, че не е дал простор на развитието на демократичните институции – синдикалното движение е насочено в неправилна посока, самоуправлението на общините всъщност е продължение на Министерство на обществените дела и особено, че държавата е механизъм, разложен от чуждите сили – той обяви, че това е съвкупността на „промените", които искат на този етап. Държавата е изцяло в услуга на десницата, в услуга на диктатурата, инфилтрирана от чужди елементи, корумпирана (той сам се убедил като министър през 1964 г.). Гръцкият народ трябва да стане господар на държавата. За пръв път сега се създават условия за народно управление.

Вечерта – прием. Дойдоха всички поканени, в това число и П. Канелопулос, с изключение на [Йоанис] Песмазоглу.

Накрая, след като се разотидоха гостите, Ал. Лилов се изказа за колектива, че имал сили да се справи с трудностите. Оценката му бе висока, но прозвуча предупреждение.

Предадох на Цветан Николов материалите по случая Бранимир Петров.

30.V.1980 г. [петък]

На посещение в Атинската партийна организация [на ГКП]. В сграда, която имат отдавна. Събрани са всички заедно. Събрано ръководството главно, но прави впечатление, че имаше и много младежи.

Доклад от секретаря на партийната организация, която се познава добре с Ал. Лилов – Рула Кукулу. Даде цифри за Атина, интересни, но прекали със стотните, а [Иван] Илиев знае езика, но превежда отвратително.

Към А. Лилов имаше два въпроса: а) Защо така се хвърлят на доларите у нас? Правело лошо впечатление, а България е образец; б) Отношението към еврокомунистите.

В Кесариани – полагане на венец на мястото на разстреляните. Поставена е плоча. Паметниците се разрушават, защото комунистите не се признават за борци на съпротивата. Кварталът е със силно борчески традиции. Бежанци от Мала Азия. Беден квартал, но не допуснали немци в тази част на града.

Кметът ускорил завръщането си (от Брюксел през Москва и София), за да дойде и ни свари на обяд. За него [Тасос] Вурнас пуснал материали, че хвърлял бомби, без да знае къде – бил пилот. И след това участвувал в Съпротивата, бил в лагерите, където избърборил нещо подобно, което сега Вурнас злобно използувал.

Вълнуващо събрание в зала „Спортинг“ – топло приветствие направи Х. Флоракис. След това Ал. Лилов произнесе хубаво слово, което много допадна на атиняни. Със стихове от [Янис] Рицос, с уважение към миналото и настоящето на гръцкия народ и неговите борби.

Интимна вечеря – [Харилаос] Флоракис, [Антонинос] Амбатиелос, [Костас] Лулес с жените им, Рула Кукулу, [Микис] Теодоракис. М. Теодоракис бе най-интересен – разказа как бил приет от [Йосип Броз] Тито и се пазарил с него за пари – издействувал 30 000 долара. С [Хараламбос] Дракопулос бил приет от [Николае] Чаушеску. Четири часа им говорил. Министър-председателят заспал. По едно време им казал: „Тръгвайте за Гърция да укрепвате режима“ (за диктатурата). На излизане М. Теодоракис попитал Х. Дракопулос: „Защо трябваше да слушаме толкова глупости?“ „Плащат“ – бил отговорът, на което М. Теодоракис подхвърлил: „Да идем тогава при руснаците, те са по-богати.“

Бил и при китайския посланик в Букурещ. Той почнал да го разпитва какво е съветското влияние сред комунистите в Гърция, колко от тях са в

Ташкент и т. н., истинско дознание. М. Теодоракис издържал и усмихнат се обърнал към китайския посланик с молба да му устрои посещение и среща с Мао Цзедун, тъй като и двамата били хора на изкуството – единият поет, другият композитор; и двамата били председатели – единият на държава, другият на патриотичен фронт, т. е. са политици на ръководяща длъжност; и двамата били автори на културни революции, но тук М. Теодоракис бил изпреварил Мао.

31.V.1980 г. [събота]

Изпратихме делегацията за Солун. Сближихме се още повече с Лилов. Поговорихме и насаме.

Пообиколихме с Ана пазаря. Накупи салати, плодове. За София – разни фъстъци, малко шоколад. Не влязохме в никакъв друг магазин.

С [Йоанис] Караянопулос уточнихме програмата за конференцията за 1300-годишнината. Освободих се към 6 часа и отидохме до морето да се окъпем – Ана и аз. Пандо [Пантелей Щерев] и Варчо не се решиха.

1.VI.1980 г. [неделя]

Този път отидохме на море на юг от Луца покрай заливчето при големия хотел, за да стигнем до скалист бряг отсреща. Все едно, че гледаш сушата откъм морето. Поизпекохме се добре, къпахме се. След това Ана си застяга багажа. Разходихме се из Психико.

2.VI.1980 г. [понеделник]

Слязохме рано в града – в представителството на „Омега". Купих си нов часовник. Старият почна да ми прави бели – изостава, счупи се копчето за навиване. Оставих го да го „освежат".

Седнахме на площад „Колонаки" – на кафе. Побъбрихме си. Изведнъж се смрачи. Добрахме се до колата и заваля пороен дъжд. През грамадни локви, на места като през река, стигнахме до летището. Приеха багажа, влязохме вътре и чак там разбрахме, че самолетът на „Аерофлот" тръгнал от София и се върнал пак там поради бурята. А тук отново пекна слънце. Отидохме край морето. Поръчахме си по една бира, скариди, калмари. Мокро, чисто, свежо и слънце. Един час още хубав разговор за децата, за нас. Откраднат час и затова ни бе още по-приятно.

На летището още трябваше да чакаме до 4 часа. Дори по погрешка се насочихме към самолета. Заминаваше за Сингапур. Както Ана припомни: „Дал жена своя в багаж. Потерял квитанцию." (А багажът на Ана така и

се загуби – отиде до Сан Франциско и едва след една седмица си го получи.)

В резиденцията – среща с Х.[арилаос] Флоракис и Орестис [Колозоф]. Разказах им за водените разговори. Три неща им направиха впечатление – за Скопие (Г. Ралис), за „промяната“ и за това, че се посяга на резервите (А. Папандреу).

Х. Флоракис потвърди, че се работи с ПАСОК. Но ми разказа, че се сблъскват с голямото им самочувствие и претенции. За ръководството на профсъюза на банковите служители. Въпреки преобладаващия брой на местни организации, ръководени от ГКП (89 на брой), предложили на ПАСОК (около 45) да разпределят местата по-равно в ръководството. ПАСОК се съгласил, но предложил от местата на ГКП да се даде място за третата група под ръководството главно на хора на [Йоанис] Песмазоглу. Не се съгласили. Резултат – 3 за ГКП и 3 за ПАСОК, зад които се обединили всички. Председателят е от ПАСОК, жена, много добра; генерален секретар – от ГКП. Х. Флоракис е много доволен, но трябва да се воюва.

Вечерта – прием в италианското посолство.

3.VI.1980 г. [вторник]

Съвещание. Поставих задачи. Работа в посолството по писане на грами. Цял ден. И след обяд.

Ана звънна. Багажът ѝ изчезнал, пътува нанякъде.

Бразилците – прием в хотел „King George“. Напоследък нищо не взимам на приемите.

Отново разговор с албанския посланик. Този път и с други.

4.VI.1980 г. [сряда]

[Владимир] Кабошкин дойде в посолството, за да го информирам за [Александър] Лилов. Същият ден заминава за Ленинград и Москва посланикът Александропулос по Мадридската конференция.

Пристигна и пакистанският посланик. Иска да иде на лов на фазани у нас. Говори за Афганистан – щяло да бъде трудно на Съветите да се справят. Афганците са много горди, никога не са допускали чужда зависимост. При това са единственият народ в Азия още с племенно устройство, което задържа традиционната зависимост между хората и затруднява всяка реформа.

Димо Дичев дойде в резиденцията. Поговорихме си за миналото. Иска да посети лагера „Еникьой“. Атанас Славов написал книга за преживява-

нията на семейството си – предавали извадки от нея по BBC. Бил талантлив, макар и да било насочено срещу нас.

Съвещание на социалистическите посланици по декларацията на Варшавския договор – у съветския.

5.VI.1980 г. [четвъртък]

Посети ме френският посланик. Този е по-отворен. Говори за срещата на Жискар д'Естен с [Леонид] Брежнев. Постигнал бил само психологически успех. Възразих му – нима е малко в такава обстановка да се даде „передышка“ от няколко месеца, за да се уталожат страстите и тогава, на нова основа да се установи detente.

Ще трябва да върна визитата, защото с този посланик ще може да се установят по-тесни контакти.

Вечерта – при датчанина. За посолство са му дали една от летните къщи на кралското семейство под наем. В Кифисия, в гора. Красива.

Тук узнах, че John [Янис] Николопулос идвал в Министерството [на външните работи] отговорник за СССР. Същият, който, знаейки ме от Париж, си предложи услугите да ми посредничи с американците. Това ми го каза Пол Хорецки още на първия ден след пристигането ми [в САЩ през 1967 г.]. Усъмних се – откъде знае, че съм в САЩ. Каза ми – от [Василиос] Панайотопулос. Пратих му писмо в Париж. Междувременно се отказах от такова посредничество, а и В. Панайотопулос ми писа, че нищо не му е казвал и ме предупреди за личността му. И се оказа, че наистина е преминал на служба в Министерството и в някои органи още тогава.

Обядвахме с Ани Спанчева. Спомнихме си ЮНЕСКО. Тя ми разказа как я обработвали срещу Ана по изгонването на нейния хубостник. И как не искала първоначално да я приеме, защото ѝ казали, че я търси жената на гръцкия посланик в София.

6.VI.1980 г. [петък]

В Института при [Лукия] Друлия. Среща с целия колектив.

Обяд със [Георгиос] Зоидис и [Димитрис] Кайлас. Мили хора. Бях страшно изморен. Но си припомнихме толкова много неща от преди десетина години, спомени. Какво не е минало през главите на тези хора.

Прием при [Константинос] Мицотакис – за целия дипломатически корпус. Говорих с Мицотакис за доставката на автобуси. [Георги] Колибаров ми беше казал малко преди това, че [Манолис] Копелузос бил силно разтревожен. Пристигна и [Георгиос] Ралис със съпругата си. Поздравих я. Прати много поздрави на Ана.

7.VI.1980 г. [събота]

Пристигна Надя [Данова]. Обядвахме заедно.

Пристигна и [Стилиян] Данов от Солун. Повиках го, за да може да обиколи малко Гърция. Затворен е в Солун. Явно му тежи много.

Имахме разговор с [Георги] Колибаров. За откровеността – но той се барикадирва зад принципи, които не могат да се приемат само с административни мерки. Оттук – колизии и недоразумения. И изводи.

Отидохме за разхлаждане на морето. Купихме риба. Бай Иван я пече в станиол на фурна. Хубава, но ни се видя суха. Хареса ни особено много едва на следващия ден по обяд.

8.VI.1980 г. [неделя]

Отново на море. Работа по апарата на книгата.

9.VI.1980 г. [понеделник]

При [Панайотис] Канелопулос. С Надя [Данова] и [Пантелей] Щерев. Поговорихме най-напред за литературата. Тръгнахме от Анатол Франс, за когото прочетох, че са го преиздали във Франция и са го намерили отново интересен.

Уточнихме Надя да се срещне с него, за да подберат това, което ще влезе в сборника, който БАН ще издаде.

10.VI.1980 г. [вторник]

Събрание в Атинската академия. Говори избраният за чуждестранен член – [Джордж] Томсън, археолог. Дадоха му гирлянда с лаврови листа. Говори за местата на Сократ и за археологическите разкопки на Стоата.

Вечерта – при австрийския посланик. Отново на маси. Беше поканил всички съседни страни плюс латиноамериканските. Седнах на масата на „артистите". Любителска група студенти – каращисани, мексиканка, французойка, гърци. Водеше ги една двойка – Мелас, които сами пееха. Явно светски хора, на които това им е и хоби, и удоволствие, и участие в светския живот. Но са приятни.

11.VI.1980 г. [сряда]

При [Георгиос] Дарданос – уговорихме за книгата.

[Росен] Дерменджиев ми доведе един грък, на когото нашите са забранили за няколко години да идва в НРБ. Опитал се да вкара жена в хотела, той твърди, че не било вярно, тя била негова съслужителка. Спряли го,

той нагрубил милицията. Направи изложение. Заплашва, че ако продължат така, щял да иде в полицията тук и да разкрие „много работи“. Иска отмяна на наказанието. В София е детето му.

При [Георгиос] Маврос. За Кипърския въпрос. Поканих го за БЗНС.

При [Андреас] Папандреу. Повика ме той. Очевидно иска да споделя. Предстои му среща с [Харилаос] Флоракис. Иска изглежда да установи единодействие с ГКП. Каза ми условията, които поставил – да не воюват двете партии; да установят единодействие в синдикалното движение и в общините; в Парламента – по-късно. Приел да не сътрудничи с фракцията [ГКП-вътрешна].

Бои се от икономическото положение. Сложно е и в Гърция, сложно е и в ЕИО. Тежко му на правителството, което ще трябва да търси решение на изникналите трудности. Би му се щяло да отклони евентуалното вземане на власт. Но няма друга алтернатива. Изтърве ли сега, не се знае кога и ще се открие ли друга подобна възможност. [Константинос] Караманлис имал шанс – да управлява при по-нормална обстановка.

За Югославия. Посещението на [Джими] Картър – да изправи гафа. Югославското ръководство било ядосано. Но могло да има отражения, ако Дж. Картър направи неуместни изказвания или югославското ръководство допусне средствата за масова информация да спекулират. Изявления, че САЩ са жизнено заинтересовани от Югославия и ще гарантират сигурността ѝ били охарактеризирани като „stupid“ от А. Папандреу пред западните му контрагенти по време на конференцията. Такова било и мнението на западногерманските социалдемократи, които ги намирали и опасни.

Поиска да му помогна да разбере какви са взаимоотношенията между [Георгиос] Маврос и [Александрос] Балтадзис. Достатъчно се оказа това, което му казах. Ал. Балтадзис е готов да подкрепи Г. Маврос, но ако последният съумее да създаде свой център преди това.

На изложбата „Посейдон 80“. Братът на Михаил Костов от Варна [Кирчо].

12.VI.1980 г. [четвъртък]

Посетих западногерманския посланик. Говорихме за ЕИО и Гърция; за начина, по който Германия влияе тук; за [Евангелос] Авероф и [Георгиос] Ралис; за балканската политика на ЕИО; за това, че интересите ни на Балканите съвпадат напълно – и Западна Европа, и ние искаме стабилитет и мир в тази част на света.

„Интелектуален разговор“ – както го определи западногерманският посланик – „без гонене на информация и без предварително поставена конкретна цел“.

В ЦК [на ГКП] при Рула Кукулу (жената на [Никос] Захариадис). С групата си по въпросите на литературата. Бяха се подготвили. Оплакаха се доста от нас – каним не когото трябва, пренебрегваме хората от партията и техния съюз, и т. н. Дадоха ни конкретни данни. Изработихме план за контакти и сътрудничество.

13.VI.1980 г. [петък]

При [Вирон] Теодоропулос. По кипърския въпрос – мисията на [Хавиер Перес] де Куеяр. Турците я провалиха, защото искат да вмъкнат два момента – да узаконят бизоналността (т. е. две държави на острова) и сигурността на турското малцинство (т. е. гърци да не могат да отиват в частта, окупирана от турците).

Целта е да се доведе до двоен „еносис". Затова и той си обяснява отчасти поведението на АКЕЛ – да не допуснат да се увековечи сегашното положение, като създадат някакво движение. Докато [Спирос] Киприану не искал да предприеме нищо – от принципни съображения и поради болестта си. Натискали го и гърците. И накрая Сп. Киприану отстъпил, но безрезултатно. Излязло, че имал право именно Сп. Киприану.

При [Елевтериос] Превелакис, в неговия институт. Ще го посетим отново, защото те са решили това, което ние започваме да правим. Разреши на Надя [Данова] да работи в архива на Рангавис. Предложих тя да изнесе доклад върху книгата си. Прие.

Среща в хотела с групата от Института [по балканистика] – 12–13 жени, начело с [Стоян] Рачев.

Вечерта – изложба на книгата в Кифисия. Запознах се с [Леонидас] Киркос. Общата тема – [Панайотис] Канелопулос.

Обиколих до късно всички щандове. Издават хубави книги. Превеждат много политическа литература – прогресивна – и наша, и западна.

14.VI.1980 г. [събота]

Пратих всички коли да разведат групата [на Института] до Сунион и да я доведат в резиденцията. Грета (Маргарита Вълчанова) си счупи крака и пукна другия от подхлъзване, та я отправихме със самолет.

Вечеря на граничната комисия. Доволни са и двете страни от постигнатите резултати. Прочетох на генерала, гръцкия, как в 1914 г. са определяли българите и турците по буквите. Все отрицателно. Видях го в едно списание, че ще се преиздава за „психологически" и всякакъв друг анализ.

Туркофобията е достигнала неестествени размери. По всеки повод – остри статии. Ако човек гледа вестниците ще каже, че са във война.

15.VI.1980 г. [неделя]

В Евбея. За пръв път така хубаво се къпахме и на такъв хубав плаж при хотел „Blue beach". Водата пък – чудо. Стигнахме дотам през Оропос, но минахме по обикновения път. Всред хълмове и гори, които много напомнят Родопите. Само боровете са други и морето е наблизо. Три пъти се къпахме и изгоряхме.

[Панайотис] Канелопулос с Надя [Данова] минали край резиденцията.

Ние обаче бяхме задържани на пътя – страхотна демонстрация на населението на Маруси. На отиване едва можахме да преминем през многото коли и натрупани хора. Съсредоточени бяха много полицаи, от тези които разпръскват демонстранти (МАТ). На връщане ни отклониха още от Кифисия. Повече от половин час се мотахме по малки улички, при това полицаи ни сочеха пътя. По радиото, след като се прибрахме, разбрахме, че сблъсъкът е бил голям, десетки ранени. Сълзливият газ проникнал и в болницата. Пострадали тежко хора. Всичко това заради липсата на канализация и решението да се правят отходни ями на свободни места в селищата. Такива протестни акции против трупане на боклук бяха станали в други махали. Там пък бе пострадала Мелина Меркури.

16.VI.1980 г. [понеделник]

Посети ме [Дионисиос] Закитинос в посолството. Държи се повече от мило. Иска да даде своя принос за 1300-годишнината. Освен с участието си в комитета, готов е да изнесе самостоятелна лекция, посветена на събитието. Избрал е за тема „Първобългарските надписи и книжнина до появата на славянската писменост". Така става още по-добре – ще имаме едно събрание, което да съвпадне с конференцията в Солун, и второ – през 1981 г. със Закитинос.

Покани ни в Лутраки. Там щял да бъде от 1 юли в хотел „Палас". Постоянен клиент е там, така си наемал стая.

Обядвахме с [Янис] Карталис, журналист от в-к „Вима", отговорник по външнополитическите въпроси. Споделихме впечатления от личности и събития.

Поканих го, за да се опознаем. Разкритикувах статията на техния постоянен кореспондент [Михалис] Раптис за Югославия. Оказва се, че живеел в Париж. Явно, че е повлиян от там. Наред с верните констатации, когато разглеждаше трудностите, пред които е изправена Югославия, спря се на два въпроса – хърватския и македонския. И постави македонския като резултат на нежеланието на България да приеме свършените факти и на аспирациите ѝ да присъедини цяла Македония. Свърза го, разбира се, и с международното положение, с определени условия и т. н.

Казах на Я. Карталис, че това е странна постановка за един професионален международник, гръцки журналист, който не може да не си дава сметка, че най-голямата част от Македония се намира в Гърция и че за никого от управляващите гръцки среди не будят съмнение и мотивите, и далечните намерения на скопските ръководители.

Вечерта – прием по случай националния празник на Англия. Стоях малко. [Борис] Панов ми каза, че по сведенията, които имат, Г. Ралис е под голям натиск – К. Мицотакис и критяните искали по-голямо участие в кабинета; с такива претенции излезли и т. нар. македонци от Северна Гърция. Предполага, че през м. септември Г. Ралис щял да бъде принуден да преустройва кабинета си.

Вечеряхме със [Павлос] Сакеларидис. По комитета за 1300-годишнината – наема се да го разшири, да го утвърди. Предлага да не избързваме, за да има време да се обяви и да се създаде все пак известен шум. Предложи редица имена. Приех – така ще стане и по-спокойно и ще се изпипа по-добре работата. При това добре ще е да се решат някои висящи въпроси, което ще облекчи и честването.

17.VI.1980 г. [вторник]

Грама на [Андрей] Луканов. Да използувам всичкото си влияние за автобусите. Важно било… . След като съм говорил с К. Мицотакис, с уговорени срещи с А.[танасиос] Канелопулос и с [Георгиос] Панайотопулос, въпреки обезкуражаващото отношение на последния пред [Севдал] Севдалов (прехвърля обаче отговорността върху другите). Единствен реален интерес представлява Г. Ралис. Такова ниво ни е нужно, за да постигнем нещо. Как обаче да се поиска среща? И кога ще я дадат? И какво да обявя – цялата преса ще вдигне шум, че е около р. Места.

Намерих решение – да ида на остров Самос. Там е юбилейният конгрес в чест на Аристарх. Бих могъл да го срещна – той ще го открива. От българска страна участник е К.[ирил] Серафимов.

Самолетът тръгва в 11 часа.

Островът се оказа наистина интересен не толкова с историческите паметници, колкото с географското си разположение – до Мала Азия – и със сложното си историческо минало – много събития, бурна история. И в 1829 г. голяма война са водили, която била оценена – в смисъл, че след като островът не пострадал в годините на въстанието, турците му дали доста голяма административна автономия. Княз самоски в продължение на около три десетилетия бил Стефанаки Богориди. Туризмът е силно развит благодарение и на възможностите да се посети Ефес и Пергамон. Но не е така подреден като Миконос – нито по чистота и спретнатост, нито по богатство и разнообразие на магазини.

Настаних се в същия хотел „Ксения“, където бе отседнал Г. Ралис. В 5 часа слязох да пия кафе и седнах в бара. След малко се появи Ралис и седна в хола. Когато излязох, стана и ме посрещна. Казах му, че съм дошъл като професор, а не като посланик. Използувах момента да му изложа молбата ни, като се позовах на А. Луканов. Изслуша ме и без никакви уговорки каза, че ще се намеси. Дори да не стане за Атина щял да каже на Г. Панайотопулос да ги достави за другаде. Не каза нито дума за р. Места.

Отидох с такси до хотел „Дорусис“, където стана откриването. Видях се отново с акад. [Йоанис] Ксантакис, с [Христос] Мавридис (математик, сега проф. в Солун), с акад. [Виктор] Амбарцумян.

Проведох крайно интересен разговор с един италиански професор, който живеел в Норвегия. Обявил своята теория за появата на кратерите на луната (от спътници на земята, а не от комети). Обичал статистиката и я приложил по отношение на войните – били по-чести в средните и топлите зони; по-жестоки в студените зони. Войната е биологическо явление. Изобщо подходът му е от биологията към обществените явления. Това му дава основание да извежда големите еволюционни промени като основно стъпало – например насищането на природата с кислород от растенията, което определило и появата на човешкия вид в познатите му характеристики. И да гледа по-спокойно на една дори изтребителна война – все ще останат достатъчно брой хора, за да започнат еволюцията отново. Поспорихме.

18.VI.1980 г. [сряда]

Къпах се рано. Невероятно бистра и спокойна вода. Никога не съм плувал толкова дълго.

Днес пристигат Живко [Кабадаиев] и Виктория [Щерева].

Повиках [Манолис] Копелузос. Каза ми, че пред него К. Мицотакис говорил с Г. Панайотопулос 15 минути, без да знаят точно отговора му, но разбрали, че не е съгласен. Дори К. Мицотакис ядосано казал: „Не мога да разбера този човек какво иска“. Т. е. пречките идват не от друг, а от самия Г. Панайотопулос.

19.VI.1980 г. [четвъртък]

В Олимпия – за запалването на огъня. Взех и Варчо. Хубаво преживяване. Направено близко до природата; режисурата не се чувствува и не нарушава хармонията – природа, трева, стадион с пръст и весталките, които се движат тържествено с хубавите си леки антични рокли. Наруши за момент тържествеността, но не и зрелищността от разправията между телевизионния оператор и гръцката полиция. Беше навлязъл сред ве-

сталките и двама полицаи не можаха да го издърпат. Почнаха да теглят шнура на камерата, скъсаха и панталона на нашия оператор.

Нямаше никой друг от социалистическите посланици. Не го ли съобщиха? [Йон] Брад пък беше насрочил баш за днес прощалния прием за китайския посланик. Хем го бяхме помолили да отложи. А утре, когато ще се предава в стадиона огъня, китайският посланик устройва прием.

С всички средства се води борба.

20.VI.1980 г. [петък]

При А.[танасиос] Канелопулос. Отнася се като човек, наистина пряко свързан с България. Прие с удоволствие поканата за участие в БЗНС. Но трябва да говори с Г. Ралис. Смята, че е дошло времето да се възстанови диалога с БЗНС. Щял да поиска да бъде упълномощен да подпише той споразумението. К. Караманлис бил „за“, но казал да се почака малко и да се види дали не може да се направи същото и с някоя друга партия.

Прие да настоява за автобусите – сам задържал на времето доставката на 200 за нас.

Съжалява за силозите. Била хубава сделка. Но нашите цени били високи. Въпреки това били готови да ги дадат на нас, стига да бяхме поели гаранция за няколко години (8–10). Нашите дават гаранция 1 година. Имали по-трайни ламарини, но искат боя. Обаче не могат да гарантират боята. Взе доставките френска фирма, с поцинкована ламарина, по-евтина, защото е по-лека (и може би по-нетрайна постройка), но с гаранция 10 години.

Откриване на олимпийските тържества – пренасяне на огъня. Не по-малко вълнуващо и на стадиона – 300 души духова музика, флагове, спортисти. На трибуната плакати и лозунги (очевидно нашите помагат).

До мен седна артистката [Вики] Мосхолиу – която запали огъня. Посочих я на журналиста от телевизията, той на оня с камерата – заснеха я. Убедих се, че не обичам показната публичност. За един миг ми мина през ума да стана и да се ръкувам с артистката, докато се снимаше и се спрях, давайки път на журналиста. Това не значи, че съм безразличен към „известността“.

Успях да мина и при китайския посланик. Там се видях с [Георгиос] Мисайлидис, който ми каза, че Изпълнителният съвет на Нова демокрация решил [Ставрос] Атанасиадис, депутат и председател на парламентарната група за гръцко-българско приятелство, да представлява и партията им.

Запознах се и с [Костас] Асимакопулос, авторът на „Корсарят и статуята“, книга, която се ползува с голям успех у нас. Беше с акад. [Петрос] Харис, който ми се похвали, че сега ще възобнови кампанията за мен.

Вечерта – на риба. Поканих [Пантерей] Щерев, Живко [Кабадаиев], Кирчо Серафимов. Бай Иван се беше престарал. Направи такова плато, че всички си облизаха пръстите. След това пяха горе. Живко и Диди с китара – Валентин му я намери отнякъде.

21.VI.1980 г. [събота]

В събота направихме с Живко [Кабадаиев] програмата за пътуването им из Пелопонес. Уточнихме и всички въпроси около СИБАЛ. Отправихме се на морето вкупом, като на връщане минахме през Маратон и хълмовете.

След обяд дойде на кафе Г.[еорги] Близнаков. Уточнихме с него редица неща около СИБАЛ, за Института, поприказвахме приятелски.

22.VI.1980 г. [неделя]

На море – по-рано сутринта. Не прегоряхме. След обяд – при [Йоанис] Караянопулос. Уточнихме датите, писмото-покана за конференцията през м. декември. Срещата стана в Кавури. Оттам отидохме до Сунион. Изчакахме залеза. Невероятно красиво. На връщане Живко [Кабадаиев], Диди и Варчо се къпаха в Лаврион. Както Варчо се провикна – никога не се бил къпал в такава хубава, спокойна, „мазна“ вода. Както се уточни, не в смисъл на мръсна, а на тиха, заспала вода.

23.VI.1980 г. [понеделник]

Сутринта – среща с Л.[инос] Политис. Дойде в посолството и отидохме заедно да пием кафе. От свое име и от името на Д.[ионисиос] Закитинос постави въпроса за ръкописите от манастирите в Сереско – Кощица. Имат едно желание – да станат достояние на научната общественост, с открит достъп. Приемат да останат в България. Ангажирват се да съдействуват със своя авторитет да мине незабелязано този въпрос като го проведат чрез Академията. Даде ми за пример начина, по който се реши въпроса за ръкописите на Йерусалимския метох в Цариград (изнесени били ръкописите в Гърция).

За 1300-годишнината ще организират събрание в Атинската академия по време на конференцията в Солун (ще изчакат участниците, евентуално на 16. XII.).

В 11 часа – посещение при [Елевтериос] Превелакис. Показа ми института си. Разкриват се възможности за интересни контакти и за работа на наши специалисти по проблемите на Гърция и политиката на западните държави на Балканите през XIX и XX в.

Уговорихме размяна на публикации, както и подготовка на споразумение за есента.

В 18 часа – среща при П.[анайотис] Канелопулос. За 1300-годишнината и по някои други въпроси на сътрудничеството. Беше и Надя [Данова].

Вечеря в Яхт-клуба в Пирея. От председателя на инженерната камара [Евангелос] Кулумбис. Кандидат е бил за кмет на Атина. Държи на българо-гръцкото сътрудничество.

Най-силно впечатление ми направи турската делегация. Бойки, млади хора, прекарали по няколко ареста, с революционно настроение и надежди, че ще превъзмогнат фашистката опасност и ще осигурят на Турция път на демократични преобразования.

Изразиха недоумение от наличието на национализъм у всички гръцки политически среди.

24.VI.1980 г. [вторник]

Среща с проф. [Христос] Думас – директор на Националния музей. Бяхме с Варчо. Прие ни топло, спомни си за срещата ни преди десетина години. Варчо ще бъде добре. Може би ще остане и по-дълго време там.

При [Георгиос] Панайотопулос. Позволи си открит шантаж с въпроса за автобусите. Реагирах остро, като му казах, че такъв въпрос не е бил поставян нито от К. Мицотакис, нито от Г. Ралис, и аз нямам намерение да разисквам повече, щом пред мен се поставят такива условия. Понечих да стана. Той ме задържа.

Но аз му казах направо, че всеки подобен опит не може да се схване иначе, освен като шантаж. При това въпросът за р. Места е излязъл от неговия обсег. Дошъл съм да разисквам конкретен въпрос за доставка на автобуси по предварително установена договореност между А. Луканов и компетентните гръцки среди. Хвърлени са средства. И ако гръцката страна сериозно държи да се създават психологически предпоставки за добри съседски отношения, тя също трябва да влага политическо съдържание, а не само от нас да иска да изхождаме политически. И така нататък в този дух – около 40 минути.

Мисля, че разбра. Щял да говори с Г. Ралис и дори с К. Караманлис. Искал бил realistic step от наша страна. Отговорих му: „Въпросът е именно вие да направите тази realistic step. При това, нищо особено не ви струва. Какво са 200 автобуса.“

Обяд с посланиците на социалистическите страни.

25.VI.1980 г. [сряда]

За София. Посрещна ме Ана с Мая и Анюнка. Мая не я познах в първия момент. Бухнала си косата. Не изглеждаше зле. Бях се уплашил, че съвсем е отслабнала. Изглежда че макар и малкото време в домашна обстановка и ѝ е помогнало.

Малкото се дърпа, но ходи. Много хубава муцунка, с дръпнати очички. Анюнка е станала много приятно създание. И по-рано беше хубаво, но сега е по-гальовно момиченце, кокетно подава ръчичка. Пипа внимателно. Разбира като му се говори. Ясно, че се радва на живота. Алик вече е съзнателно дете. Знае много. Палав е. Здравичък. И умен!

Майончица излезе упорит човек. Реши въпроса с децата. Сега да успее да си възстанови формата. Иска демография – ще ѝ помогна. Ще ѝ донеса материали. Това са перспективни въпроси. При това се създават предпоставки в Гърция (Василиос Панайотопулос), в Турция (К.[емал] Карпат) и редица млади.

С конгреса в Анкара, с Мидхат паша, тя си създаде вече име. За нея в Страсбург ми говориха мнозина. По-специално [Томас] Рийс и един турски професор, който е бил в Истанбул (беше в Париж, когато говорех за Априлското въстание). Поздрави ѝ праща и проф. [Георг] Майер от Мюнхен. Помни я от посещението ѝ там.

От Министерството [на външните работи] – [Петър] Младенов, П.[етко] Илиев са заминали за Стара Загора. Посещение на дипломатическия корпус.

В Отдела – всичко ясно. Двамата нови се въвеждат, [Васил] Митровски е в отпуска, Й.[ончо] Христов чака официално съобщение, но знае вече, че ще идва.

В СИБАЛ – уточнихме с [Боряна] Велчева по парижкия семинар участници, покани и т. н.

26.VI.1980 г. [четвъртък]

При Цветан [Николов]. Кадровият въпрос се е придвижил добре. Търси се формула за Йончо [Христов] да го регистрират с ранг пълномощен министър, без да го повишат в София, тъй като законът е категоричен – след 60 г. не може да се даде повишение. За Бранимир [Петров] наказанието – не го повишават. За [Стилиян] Данов – поема работата на Б.[очо] Бочев в ЦК.

При А.[ндрей] Луканов.

Доста го чакахме с Хр.[исто] Петков. Припомнихме си затвора. Дойде и [Стефан] Василев, който се занимава с Югославия. Беше в Плевенския затвор, след това в района [8-и партиен], известно време в Контролната

комисия с Ана. Разказа ми как е минало събирането на плевенските затворници. За стихотворението на Иван Вълов. Започнал с Моряка, след 9.IX.[1944 г.] как не можел да се срещне и не го приема на разговор отговорен служител, и т. н., остра критика на нравите сега – пълен антипод на идеалите от онова време. Накрая пак завършил, че партията има сили... П.[еко] Таков казал, че стихотворението е добро, но бил ли съвсем добре авторът? В.[асилев] подхвърли, че хората от Плевенския затвор не били получили признание, нито се издигнали според възможностите си. Тегнела сянката на Трайчо Костов. Да не смесвам изпращането ми за посланик. Това било изключение. Интересно каква представа за стойностите имат другарите от апарата.

При Андрей [Луканов]. Още няма решение. Т.[одор] Живков му казал за идеята за р. Места, но трудностите идвали от „опозицията" и от необходимостта да се установи количеството вода за следващия етап.

Каза ми за репликите на предишното заседание. Даде ми да разбера как смята да се направи отговорът. Наистина добре го е обмислил – отговор по принцип, който да бъде impeccable от всяка гледна точка и днес, и утре. А конкретното предложение да се връчи с отделен меморандум. Устно. Възразих му само по последния пункт – имах предвид неудобното положение, в което сме изпаднали – да бъдем критикувани, че не сме дали досега отговор на няколкократните гръцки предложения.

Енко защити. Бил направен още един опит да бъде провален. Но този път и за слепите станало ясно, че се касае за отношение към методика и подход. Само една бяла бюлетина. След много продължителни спорове, взаимни нападки и дори обиди.

Варчо също изкарал добре устния. Психувал малко. Обадихме му, че Паруш [Тодоров] тръгва за Атина с Митко [Парушев].

27.VI.1980 г. [петък]

При Мария [Захариева] – разбрахме се, както винаги. Пита ме дали да ме включат в делегацията. Казах ѝ, че не бива, но нека предвидят участието ми като експерт. Редно би било да се мерна за няколко дни в Белград. Л.[юдмила] Живкова ще води делегацията.

При Ал.[ександър] Фол. За [Димитрис] Петру. До сега не са му определили ден за идване. А студентският въпрос напира. Заел се е с този въпрос П.[етър] Славчев, но конференцията на министрите по линията на ЮНЕСКО в София и сесията на Парламента не му дали възможност да постави въпроса.

Ал. Фол се оплака от положението на Археологическия институт, от [Историческия] факултет. За [Института по] балканистиката – сериозните хора не говорели против [Пантелей] Щерев (т. е. В.[ера] Мутафчиева?).

За себе си – че П.[антелей] Зарев го обработвал за член-кореспондент. Иска да дойде в Гърция.

На пътя се кръстосахме с Н.[иколай] Генчев. Видя ме и се впусна в задълбочен разговор с колегата си. Така се и разминахме. Гузен е, защото не може да не си даде сметка за непочтеността на подхода си към мен по избора ми. Никой не му бе искал предварително положителни рецензии, а поведението му бе продиктувано от грешната сметка, че могат да ме бламират на Събранието на историците и по този начин дори да не ме провалят, да ми нанесат морален удар. Не мога да разбера кой е инициаторът – той ли или Илчо [Димитров]? Илчо гледа по всякакъв начин да заглади впечатлението, а Н. Генчев се спотайва. Трудно е само по тези белези да се направи извод.

При [отдел] „Кадри“ [в МВнР] – [Андрей] Таканяцов и [Ангел] Найденов (оказа се там). Заговорихме за мястото. П.[етко] Илиев още не се бил отказал от идеята да строи [посолство] в двора на резиденцията. Доста остро реагирах. Не били доволни и от купения апартамент. А държаха парите, докато се обезценят в касата на посолството. Сега апартаментът струва почти два пъти по-скъпо. И е по качество над всичко, което наемаме. Казах му, че и сега имаме пари за около един апартамент от същия вид, но за по-скъп трябва да доплатят от София. Отговорът му бе: „В рамките на това, което имате.“ Ще пратя писмено запитване.

При А.[танас] Гинев – на новия му пост. Оптимист. Смята, че след 4–5 години с Черно море (газ) нещата ще се преобърнат коренно.

28.VI.1980 г. [събота]

За череши в Драгалевци. Намерихме я обаче доста обрана. Здравка пуснала работници.

За Париж.

29.VI.1980 г. [неделя]

С Жорж Кастелан. Уговорихме програмата за заседанието през м. декември (на AIESEE). По някои въпроси той ме информира – ухажването от югославска страна се материализирало в покана да посети Белград, Скопие, Черна гора. Увери ме, е позицията му остава непроменена. Бил се срещнал с [Елени] Арвайлер и изяснил отношенията си с [Димитрие] Богданович (тя го упреквала, че той се оставил да бъде воден от Богданович).

С Дичо [Атанасов]. Разменихме опит и сведения. Каза ми за Ал.[ександър] Янков. Иска му се да остане в София, на подходяща работа. Би бил доволен, ако му дадат отдела. Но не би възразил и ако остане и в

министерството [на външните работи]. За Ив.[ан] Ганев – не е оттатък. Каква подлост – изфабрикували са „сведение“, за да се създаде конфликтна ситуация по няколко посоки.

30.VI.1980 г. [понеделник]

Страсбург. Ако времето бе лошо в Париж, в Страсбург е направо студено. Не видях човек без шлифер, а аз по светъл, летен костюм.

Много познати. [Халил] Иналджък пак ме хвали. Не спомена Бистра [Цветкова]. Тя пожълтя. На официалното събрание – [Кемал] Карпат, [Осман] Окяр, дойде [Абделджелил] Темими, Траян Стоянович, [Георг] Хазай, [Пол] Дюмон. Този път поговорих по-отблизо с [Робер] Мантран. Съгласен е да организира семинара по османска палеография и дипломатика. Душата ще бъде [Жан-Луи] Баке-Грамон.

С [Луи] Базен – полага усилия да организира конгреса на ориенталистите в Япония. Отделяли средства, за да се наложат като център на социалните и хуманитарните науки в различни области. Повечето турколози от Франция са били поканени, включително и балканисти като [Жорж] Кастелан. Припомних си за това, което ми каза [Пантелей] Щерев – посетил го човек от японското посолство, а след това и още японци, които искали да установят сътрудничество с нашия институт. Знаели предварително много.

1.VII.1980 г. [вторник]

Събрани сме в една група с Кемал Карпат – демографска. Прочетох доклада му – под гръмко заглавие за методология разглежда възможностите, които разкриват данните от преброяванията в Османската империя. Добър анализ, правен вече многократно. Но във встъпителната част допусна някои несъстоятелни работи и плаща данък на национализма – през XIX в. големи демографски промени, упадък на турското население, на турските селяни, [станали] плячка на християнската буржоазия и на християнското население, които се възползували от наложения от Запад капитализъм.

Разкритикувах го. Не можа да ми отговори по същество. Само това, че уж моите изводи се основавали на ограничена територия, а той имал предвид цялата империя.

Направи впечатление – някои разбраха, някои не. Но важното бе, че никой не се решава да влезе в спор с К. Карпат. [Кючюк] Ялчън, който много добре разбра за какво се касае, ме потърси насаме. Мил човек. С него бе и проф. [Садун] Арен, лежал в затвора за своите убеждения. Казаха ми, че такъв е К. Карпат. Лесно се поддава на внушения и често застъпва и реакционни схващания. Влиятелен е и се съобразяват с него.

Добре се посрещна и апелът, който отправих към К. Карпат, че на нашата генерация не е простено да се подадем на националистически увлечения, защото знаем докъде могат да ни доведат.

2.VII.1980 г. [сряда]

Изказах се и по докладите на [Габриел] Баер и Б.[ернар] Люис – за Мидхат паша. Стига толкова.

Ускорих с един ден връщането си – в Париж и Атина. Ще пристигна само няколко часа преди Ана и ще я посрещна.

Гледах „Калигула". Въпреки отрицателната критика, че няма централна тема и дълбочина, направен е така, че получаваш представа за дълбоката политическа и морална криза на римската държава и общество. Не е безинтересен и филмът върху джаз–шоу – на френски „Que le spectacle commence" – всъщност увлеченията, от една страна, и стремежа, от друга, на човек да се удържи на работата си с цената на свръхнапрежение, което неизбежно води до фатален край. И постоянен диалог със смъртта.

Сега приемам такива филми по-лесно, засягат ме – наистина ли животът ми вече е отминал? Правя планове, но без да се чувствувам още изморен, наляга ме безразличие. Добре че все още такива периоди се случват рядко.

3.VII.1980 г. [четвъртък]

Среща с [Шарл] Кечкемети. Работите вървят добре. За [Франческо] Гуида е възможна работа не по-рано от 1982 г. Ще зависи дали ще получим съдействие.

При Робертс. Прочете ми информацията си за СИБАЛ. Положителни впечатления от посещението си. Не може да даде готови внушения, но смята, че ще имаме възможност да получим подкрепа и по редовната програма за доставка на микрофилми и за изграждане на инфраструктура по използването им.

[Ел] Самарасинг настоява да използуваме програмата за регионално участие – от там техниката. Можем да получим до 20.000 долара. Трябва да подкрепят две страни.

[Лев] Мирошников също ни даде добри съвети по поставяне на нашите искания.

У Захари [Захариев] видях [Стефана] Билдирева. Беше с мъжа си. Мислеща жена. Но накъде е обърната – не можах да разбера. Съпругът ѝ е юрист, от телевизията, подхвърли някои остроти, уместни. Нямаше време да се опознаем.

4.VII.1980 г. [петък]

Среща с [Пауло] Карнейро. Поговорихме си приятно с него. Доста нещо трябва да се прочете за 1–5 септември. Иска ни на 31.XII.

[Домна] Донтас не знае какво точно иска. Освен че не си е намерила мястото си и гледа къде би могло по-точно да попадне на пост, който да ѝ осигури по-трайно стоене на едно място (но да има и представителни функции). Сега иска да стане професор. Узнала, че [Елевтериос] Превелакис е подал оставката си, аспирира и за този пост.

С Василий [Панайотопулос] – в китайски ресторант. Даде ми библиографии и някои указания за Мая. Възнамерява да се върне догодина в Гърция. Надява се да получи подходяща работа.

Ана беше изненадана, че ме видя. Това са малките радости, които гледаме да си доставим. Колкото минават годините, толкова по не можем един без друг. Всъщност винаги си бяхме привързани. Странно дори, колко много сме се сближили.

Лятото не ще бъде много натоварено, но посолството е останало без машинописка. Заминава и Ала [Чолакова]. Кой ще пише дотогава ноти, писма? Оплакват ми се [Лука] Драганов и Бр.[анимир] Петров. Питам ги какво предлагат? – Нищо. Тогава ще пишете вие. Работата не може да спре, докато има макар и само един човек. Имат нещо наум, какво обаче, не можах да разбера.

5.VII.1980 г. [събота]

За малко на морето. В резиденцията са всички – [Пантелей] Щерев, дошъл е Паруш [Тодоров] с Лена и Тошко, Митко с Мия? Оправят се. Утре П. Щерев се връща с Виктория, а нашите отиват в Пелопонес – обиколката. Ана разведе своите до Сунион.

6.VII.1980 г. [неделя]

Изпратих Пандо [Щерев].

Също и А.[танасиос] Канелопулос. Поговорихме с него. Намира [Севдал] Севдалов за много timide. Предлага да се срещаме по-често. За да се реализират автобусите, дал идеята да купим в замяна тютюн. Обосновка – гърците трябва да ликвидират земеделските си стоки и това, което имат на склад. По начало бил за разширяване на търговията със социалистическите страни. Сега е слушан повече. Щял да произнесе реч. Оторизиран е да каже, че ще се развиват и партийните връзки.

Ана днес представи своите резултати на конгреса. Доволна е за своите хора и за контактите, които установява. Гърци няма.

7.VII.1980 г. [понеделник]

Среща със зам.-председателя на Координационната комисия за 1300-годишнината [Иван] Харалампиев. Оказа се познат.

Изразих недоволството си от поведението на [Тодор] Рибаров. Играе на големство и поставя личните си настроения над обществените интереси. Отгоре на това има тупе да създава настроения. След като идва, без да предупреди, от Кипър (оттам се обаждат, след като самолетът е тръгнал, и то в неделя) и въпреки това му изпращат [на летището] навреме [Неделчо] Цветинов, който го чака, търси го вътре, не може да го открие. Отива до другото летище и накрая се прибира. След около час Т. Рибаров отново звъни на дежурния. Изпращат му Цеко [Антонов]. Оказва се, че не бил сам, а със секретарката си и някакъв неин багаж се загубил и той се впуснал да го търси, без да се обади или потърси да види дали някой не го чака.

Както и да е, извозили го, настанили го в хотел. Видял се вечерта с [Лука] Драганов, ходили някъде и на другия ден заранта отлетял, без да дойде в посолството и да проведе толкова важната според него среща с колектива. Сега за по-евтино изпраща своя заместник.

Освен това се оплакал на М.[ария] Захариева от мен, и то в такава форма, че тя му казала, че ще ми направи забележка. Тук той се стъписал. Наистина трябваше да ми изпрати писмено забележка, та да му отговоря. Но ето подходът на самозабравилите се, които опорочават и идеята ни, и системата. Казах на М. Захариева да му предаде, че засегнатият съм аз като посланик и посолството ни като мисия на НРБ и че очаквам извинение.

Разгледахме 1300-годишнината. Взаимна информация, която бяха получили вече по куриера.

Пристигна и представител на профсъюзите. Срещнал се е с ЕСАК – да изгладят и тук недоразуменията. Имал два часа разговор, днес продължават. Ще установят по-редовни контакти и ще се съобразяват с вътрешните условия. Касае се до оплакване, че в желанието си да разширяваме контактите с гръцките среди хвърляме се безразборно на първия срещнат, без да държим сметка за това, какво представлява, чии интереси отразява.

Същото констатираха другарите и за контактите ни с писателите. Тук установихме някакъв ред и принципи, пратих ги в София.

Посети ме и отец Серафим. Трогателен е. Радва се, че нещо е тръгнало. Доволен е от [Димитриос] Тракидис. Вече се строяло.

При [Андреас] Андрианопулос. Любезен. Прие всичко за посещението на Л.[юдмила] Живкова, съгласи се дори да стане по-късно.

Прием при посланика на Венецуела. Видях се с познати. Побъбрихме си. Сега, когато не излизат вестници, по-важни са срещите.

Вдигнах пак налягане. Горещо е, не мога да си отспя. Отидох до морето. Освежихме се. Останахме с Ана на терасата до късно. Само тя ме успокоява така. Вечерта ми чете от вестника сентенции за семейните отношения.

8.VII.1980 г. [вторник]

Грами след грами по повод автобусите.

[Ставрос] Димас поискал от [Манолис] Копелузос да му изпратя писмо от посолството, че сме съгласни да доставим тютюни срещу автобусите. Не му били достатъчни уверенията на [Севдал] Севдалов, който не бил достатъчно настоятелен. Пратих веднага грама. получих отговор за 50% тютюни. Повиках Севдалов – той ми каза, че се ангажирал по указания от София със 70%. Написах втора грама до [Христо] Христов за допълнителни указания. С. Севдалов обаче замърмори, че трябвало да зная това още първия път. Отговорих му рязко, че искането на Ст. Димас ми се каза в неделя вечерта, че в понеделник с първия сеанс трябваше да се изпрати и че го търсих, но не го намерих. На нападката отговорих също: „А защо той не е благоволил да ми каже условията, за да ги знам и защо не влага заинтересованост и душа в тази сделка?" С. Севдалов веднага прехвърли топката върху [Георги] Колибаров – той би трябвало да знае. Но призна, че за него доставката на автобуси е безнадеждна работа.

Атавистична омраза на С. Севдалов към Г. Колибаров има, която експлоатира под благовидния предлог, че уж му се пречело, за да си осигури поддръжката отгоре. А на практика е муден, без инициатива, напълно сив човек.

След обяд се получи потвърждение от София. Пратих писмо на Ставрос Димас. М. Копелузос, след като видя писмото, остана много доволен. Каза ми, че Ст. Димас сега се държал много добре към България. Дали не е под влияние на Г.[еоргиос] Ралис? Ралис прие Ал.[ександър] Лилов; беше безкрайно точен в отношението си към двата най-важни въпроса – за р. Места и македонския. Демонстрира пълно разбиране за автобусите; деликатно не свърза това с р. Места. Пусна [Атанасиос] Канелопулос в София – първо посещение на министър от неговия кабинет зад граница извън рутинното участие на международни срещи (ЕИО, НАТО).

Обядвахме всички вкъщи. Прощален обяд, тъй като довечера има прием, а сряда бе предварително заета. Готви ни бай Иван [Бозуков].

Отново за малко на морето. Киснахме се доста – и топло, и приятно за отмора.

Прием в колумбийската мисия по случай посещението на колумбийския министър на външните работи. В Екали. Много приятна градина.

9.VII.1980 г. [сряда]

Съвещание. Уточнихме в ръководството изработения план от [Добри] Добрев за 70-годишнината на Т.[одор] Живков и партийния конгрес. Решихме да го изнеса и пред колектива, тъй като и без това го събираме за 1300-годишнината в 12 часа, а в 13 часа изпращане Румен [Чолаков] и [Иван] Генев.

[Иван] Харалампиев говори емоционално, като добър оратор, научил не само текста, но вече боравещ свободно с него. Доста изкуствено. Но в изводите си беше умерен.

Пред колектива докладвах две неща: а) за разработките, които трябва да изпратим в София; б) за предложението ми да съкратя домакина. Чух само една реплика до себе си, не разбрах дори кой я каза: „Ще се краде по-малко." Че домакинът се „облажва", в това няма съмнение. Ана го постегна, но това не е достатъчно. Създадох комисия, но не прави нищо. Говорих с Вл.[айко] Димитров, той направо ми отговори, че имало големи нередности, а не предприема никакви мерки, макар че го сложиха председател на комисията. Страх ли го е и от кого, не мога да разбера.

Неприятното е, че само един ден преди да дойда, се е случило нещо още по-лошо. От джоба на сакото на Л.[еко] Савов, в кабинета му, задигнали пари – една банкнота от 1000 драхми. Какво означава това сред хора, които са уж толкова проверени? Наистина ли така се овълчват, щом се окажат в чужбина? Л. Савов подал изложение до мен на Л.[ука] Драганов, но последният нищо не ми бе казал. Вярно, че замина на следната заран, след като аз пристигнах, вероятно иска да се консултира в София.

Среща с този, който говори за помаците. Любител инженер, но крайно запален. В едно отношение имаме допирни точки. Славяно-българският говор на помаците, което той обяснява като етническо наслоение върху древното тракийско население на Родопите.

Среща и с [Григориос] Янарос, главния редактор на в-к. „Авги". Поиска чрез [Добри] Добрев да се срещнем. Не можах обаче да си обясня идването му, освен да установи контакти. Чувстват се изолирани и губещи. Говори ми за посещението си в Китай, че нямало антисъветски характер. Поспорихме за Афганистан. Бях в настъпление. В края на краищата създават се трудни ситуации – но мерилото за това, дали си приятел, е как ще се отнесеш; ще се опиташ ли максимално да използуваш положителните страни, изгодите, които ти дава създадената ситуация, или ще се затвориш в осъдителната позиция, както твоите врагове.

Обеща да пише положителни материали за България и пак да се видим.

Прощална среща в посолството за Румен Чолаков и Ала, Иван Генев и Лили. Казах и аз няколко думи. Че досега колективът оставаше, единици се отделяха. Сега завършва един етап – създаденият колектив се разпуска (две трети си заминават с тези, които вече си отидоха) и се създава нов. Заминаващите имат това утешение, че с тях завършва един етап в живота на посолството, който ще бъде свързан с тях. Казах и няколко шеги по адрес на двамата.

Обядвахме у [Йоанис] Караянопулос.

Остана ни малко време за почивка. Отделих документи и материали, които трябва да взема със себе си за София.

Дойде Бранимир [Петров]. Предадох му разговора със София, че ЦК снема повишението му и се надява, че тази мярка е достатъчна, за да подейства оздравително. Той е доволен. Но същевременно изтъкна своите трудности, които го направиха уязвим – детето, катастрофата, повикването в София за очакваната смърт на баща му, партийното събрание... А сега, макар че в работата си е коректен, не го поздравяват, т. е. не му отвръщат на поздравите. Казах му да прояви още търпение, да бъде изцяло коректен, недоразумението с поздрава ще преодолее... Оставих на него да запише Варчо. Най-после Варчо е попаднал на среда. Обади се по телефона. Вече не му се стои в Санторини. Но затова пък си е образувал група, с която ще посети Крит за няколко дни. А оттам ще отида в Сирос. Но поисках от него да удължи престоя си в Санторини с още една седмица, за да закрепи езика. Къде ще намери друга такава възможност?

Вечеряхме с Деспина и Нико Катифорис. Не се бяхме виждали 15 години. У тях прекарвах неделите, когато беше най-тежко. Детенцето, с вроден недостатък или прекаран енцефалит, но красиво като кукла – починало. Било голяма трагедия и веднага си родили второ. Успяли – момиченце.

Те ни бяха водили и на таверна с [Григориос] Битикоцис, който току-що бе започнал да популяризира песните на [Микис] Теодоракис И двамата плакаха, като слушаха песните, та и на нас подействуваха. Деспина казала на Надя [Данова], че се бояла от срещата, да не би да съм се променил. Не искала да се разочарова. Но при обсъждането с Надя задръжката отпадна. Мили хора, дрънкахме празни работи на масата, на двора. Но по това можеш да различиш близките си хора, че с тях ти е приятно просто да седиш и да говориш най-незначителни неща.

10.VII.1980 г. [четвъртък]

Потеглихме в 8 часа за София. Цеко [Антонов] с Надя [Данова]. Не допуснах никакъв багаж в колата.

В Солун обядвахме у Коста [Тракидис]. На идване взехме и Таки [Димитриос Тракидис]. Таки сега е адвокат на Зографския манастир. Успял е да разнищи разни мошеничества, помага им активно. Започнал е дори строителството. Но ще издържи ли? Това са думите на [Стилиян] Данов, който следи работата отблизо. Монасите сами пречат, а както ми говори [Мария] Захариева – и тук [в София] няма яснота, в смисъл че мнозина гонят лека кариера с приказки за голяма загриженост или просто биват подвеждани върху реалното положение. Сега [Пейо] Бербенлиев биел тревога и искал пряка интервенция за спасяване на манастира. А как? Паисиевата килия е в Хилендар. Дори югославското правителство вече не може нищо да предприеме, след като усташи са взели връх. Гръцкото правителство ще се пази дума да не се продума, опасявайки се от югославската реакция.

Ръкописите при нашия [манастир] са снети и преснети. Ръкописите в другите манастири стоят и чакат такъв монашески състав и при нашия, който да позволи културни контакти и взаимни гостувания, размяна на материали и т. н.

В настоящия момент американците обещават да отпуснат помощ в съотношение 1 към 2, ако гръцкото правителство даде съответно 2. Европейската общност също. И то на монашеските братства. Следователно материална помощ ще има, остава рационално да се използува.

11.VII.1980 г. [петък]

Ана настина от пътуването. Веднага се наблъска с лекарства, за да прекъсне простудата. В събота ѝ предстои пътуване за конгреса на физиолозите в Будапеща.

В Министерството [на външните работи]. Предадох донесените материали – за исканото увеличение на заплатите, както и предложение за съкращение на бройката домакин. [Иван] Митев от отдел „Кадри“ го прие добре. Остава открит само въпросът с готвача, тъй като бай Иван не иска да стои повече.

С И.[ван] Ганев се уговорихме да не чествуваме тази година 9 септември. Посещението на Л.[юдмила] Живкова около същата дата ще ни позволи да окажем внимание и на дипломатическия корпус, и на гръцката общественост.

Йончо Христов ще пристигне около края на м. август. Неговото идване поражда въпроси. Той трябва да бъде вторият човек, а няма ранг. И да имаше, пак не допускат двама пълномощни министри. А [Лука] Драганов изцяло е заангажиран с други въпроси. Цв.[етан] Николов повика [Васил] Коцев да разискваме този въпрос. Оказало се, че Л. Драганов уредил да му се продължи престоят с още една година. В. Коцев разбира

трудностите, изказа дори мисълта, че не е било правилно вторият човек да има такива функции. Като мярка предложи да съобщи на Драганов, че независимо от ранга, по посолските работи упълномощеното лице да координира от името на посланика е Й. Христов.

Изрази още веднъж убеждението си, че два фактора създават напрежение – „болезнената амбиция на [Георги] Колибаров“ и „недостатъчната натовареност, клинченето и усилията за измъкване от страна на младите“. В това отношение те сами създавали настроение. Проверил изнесения от мен факт – оплакване на Л. Драганов, че Р.[умен] Чолаков отклонявал вниманието на хората му; представено обаче от него пред неговите хора като мое оплакване и разкрито от Б.[риго] Аспарухов и Ив.[ан] Генев. Б. Аспарухов бил казал, че аз съм очаквал такъв отговор, т. е. казал го бил наистина, но веднага прехвърлил отговорността върху други, върху мен. Ето морала им. А Л. Драганов от мнителност дори пратил грама, че съм идвал в София, за да искам неговото връщане. В. Коцев го попитал: „Вярваш ли?“ Л. Драганов отговорил: „Не“ – и въпреки това пратил грамата. За баланс, изглежда, пред Цв.[етан] Николов заяви, че съм бил единственият посланик, срещу когото не се говорело, нямало брожения, клюки.

Още веднъж поисках да изпрати строги указания за задълженията на всички към посолството. И се разбрахме да реагирам директно до него за неизпълнение на задачи. Наистина повече така, с един-двама души, не мога да работя. Нито срещи да провеждам, нито да проучвам по-задълбочено даден проблем.

В 18.30 часа във френското посолство ни връчиха ордените „Palmes académiques – officiers“ – на акад. Вл.[адимир] Георгиев и на мен. Решението е от август 1978 г. Колко дълга процедура – две години, докато ни се връчат. Присъствуваха [Ангел] Балевски, [Благовест] Сендов и още няколко души от БАН, от други институти и от посолството.

Оказа се, че в България носители на този орден са само трима души – А. Балевски, Вл. Георгиев и аз. На А. Балевски може би да е бил по-голяма степен.

12.VII.1980 г. [събота]

Вместо с кола потеглих за Варна със самолет. Щях да направя голяма глупост.

Видяхме се с Майончица, Енко, Алик. Детето е умно, но продължава да е разплентено, макар и по-малко. Интересно разсъждава, приятна душичка.

Говорихме с Мито [Исусов] за положението на историческия фронт. Трагично е с археолозите, зле е с „мафията“, която се е самозабравила, по-

ради поддръжката отгоре. Мито се бои от някои тенденции, които могат да се окажат опасни за нормалното развитие на историческата наука.

13.VII.1980 г. [неделя]

Къпане. Разходка сутрин.

14.VII.1980 г. [понеделник]

Разговор с Л.[юбомир] Илиев. Извънредно скептичен по отношение на Бл.[аговест] Сендов.

15.VII.1980 г. [вторник]

С Цанко [Стойчев] около БАН. Вечерта във Варна.

В „Жолио Кюри" са Мая, Енко, Алик. Почнали са баните добре. Само Алик се е уплашил нещо и не дава на майка си да се потопи във водата. Щяла да се удави. Същият номер направи и на нашия плаж. Уж го бях успокоил и той зачака да се върнат. Но нашите, видяли го успокоен, и се обърнали назад. Алик ги видя, че се отдалечават и зарева така, че всичко на плажа се вцепени. Бойният му вик стигна дори до Мая и тя запрепуска към брега. Но постепенно свикна. Подава се на логика Най-напред, че ще се къпят по веднъж, сетне и по повече.

Майончица преживява криза. Свърши времето, когато говореше, че за една усмивка на детето е готова да зареже всичко, че за нея „кариерата" нищо не представлява, толкова я запълват грижите около децата. Изведнъж си дава сметка, че човек не е само домашна работница и придатък към децата, че има и свой живот. Въпросът е как да се съчетаят двете работи, а за нея и с какво ще продължи. Иска социално-икономическа история, а тя изисква продължително време за събиране на материали. Нужно ѝ е основно знаене на турски език. Ще бъдем заедно на конгреса на историците в Букурещ. Това малко ще я раздвижи. Тогава и след това ще поприказваме.

С Мито [Исусов] се разхождахме няколко пъти. Наясно е, но се съобразява. Ще ми даде да прочета концепцията, която е написал. Любопитна е и Ана, защото и на нея са възложили много трудна задача – програма за разширяване възможностите на мозъка (дори са писали „усъвършенстване"(?!) на мозъка).

Душка [Станева] този път изведе Цанко [Стойчев]. Той не може вече да се владее. По случай наградата (четоха съобщението във вестника) събрахме Цанкови [Цанко Стойчев], Румен Цанев и Нина, Мито [Исусов] и Славка и [Желю] Желев. Засегна се Тодор Николов.

В другата станция на МНЗ пристигнаха Ичко [Христо] Христозов. Интересно е да се проследи еволюцията в поведението и отношенията на нашата компания. Тия, които искаха да дадат тон и да се наложат като водещи – Красимир [Красномир Киряков] и Цанко [Стойчев] – и се опитаха около себе си да завъртят останалите – не успяха. И.[чко] Христозов се отдръпна. Мавродия [Петров] не прие, нас гледаха като „дисиденти". Постепенно се случи обратното – отношенията се нормализираха без „водачи", а Красимир със своите фокуси все повече се чувстваше не на място и по същество ни напусна. Хелен [Елена Иванчева], получила подкрепата на Ана, се въодушеви и вля нова струя – малко клюкарска, но много забавна. И Светомир [Иванчев] се поотпусна.

Тук отново Хелен се зае с уреждане на сина си – този път за дъщерята на Пуховска. А Ясен се държи хулигански към баща си.

Един от хубавите дни – почти цял ден се разхождахме из града с Ана. И сантиментално, и приятно, че се променя пред очите ни към хубаво. Не е толкова тъжно, защото и развитието и остаряването не засягат само нас.

При „Златното пиле" обядвахме чудесно. Та се и натъпкахме с по два еклера, а Ана накупи „ориенталки" в сироп. Едва намерихме обущарска кутия да ги пренесем.

Два пъти ходихме в града. Майка ми се държи, но страшна е самотата. Добре, че чете. Има трудности със зрението, пречи ѝ да ходи. Даже веднъж я блъснала кола, но без никакви последствия. Ще идем пак за довиждане.

4.VIII.1980 г. [понеделник]

В БАН – при А.[нгел] Балевски. Помоли ме да ида при него [Георги] Близнаков. В стаята бе М.[ария] Захариева (току-що бе завършила конференцията по българистика за конгреса догодина). А. Балевски увери Мария, че БАН и той щяли да съумеят да сложат ред над личните интереси и заявки за издания. Каза ѝ вица за руския фелдфебел: „Не знаешь – научим; не хочешь – заставим".

И веднага след това, по повод сборника „Македония" и исканата от П.[етър] Младенов поправка на увода, бил повикал [Христо] Христов и [Воин] Божинов, но те отказали да сторят това. И не знаел какво да прави, тъй като не обичал да се налага. Тогава го попитах ще прокара ли [Иван] Дуйчев за академик, ще даде ли ход на неговата кандидатура, след като Хр. Христов и Институтът за история не го предлагат? „Да – бе категоричният отговор – Ив. Дуйчев заслужава", бил голям учен. „Но мнението на специалистите е друго" – му казах. „Как така в единия случай не искаш да се наложиш и намираш аргумент, а в другия случай тъпчеш волята,

и то все на един и същи ръководител. Никакво обяснение не можеш да дадеш, освен че произволно си играеш с принципи.“

А. Балевски почервеня, поиска вода, глътна хапче и почна да отстъпва. Това му е най-големият недостатък – да се нагажда и да нагажда обстоятелствата без никакво съобразяване с истина, принципи. Мек и отстъпчив.

9–17.VIII.1980 г. [събота–неделя]

Букурещ – конгресът на историците. Пътувахме с колата. Мая постепенно се откъсна от ежедневните си грижи. Търсеше да види дали не е проиграла своето бъдеще на историк. Отново е на кръстопът – накъде да върви. Оказва се обаче, че е събрала достатъчно материал за една голяма студия за българските доброволци в Кримската война. Проучила е литературата и доста архиви по политиката на европейските сили през този период към Балканите. Въпрос, който се оказва, че не е разработен дори от [Евгений] Тарле за Русия. Говорихме за това, че по този въпрос, като събере още материал, може да приготви спокойно един хабилитационен труд за доцентура. А за трайно насочване – социално-икономическата история, градът, демографията през XIX в.

В Букурещ се видя с много хора, познати от по-рано, които я уважават. Това я окуражи. През цялото време бе в средата на нашите историци, излиза с тях, с няколко млади, възстанови си средата, влезе в атмосферата на факултета, институтите.

Имах разговор с [Димитър] Косев по тома [V на Многотомната история на България]. Пред мен прие да не настоява за разместването на параграфа за града. Той отразява един етап в историческата ни наука, който ние преодоляхме, а сега и нас догонват по-младите. Не бива да фиксираме в многотомната история схващания, които не са дори днешни. А това често става – имам предвид предишните томове. И в нашия с големи усилия разбихме някои закостенели схващания, без да успеем да наложим напълно по-съвременното разбиране. Но Д. Косев не искаше да се караме, аз самият също бях много внимателен, показах му, че приехме всичко, освен в няколко случая, където имаме принципни съображения. Казал на В.[асил] Василев, че сме се разбрали.

За съжаление на самия конгрес нашето присъствие не се почувствува добре. Нямахме никакъв доклад по големите теми. Косев не поиска и не наложи наше участие там. За председатели бяха избрали само мен и [Александър] Фол за зам.-председател (той не дойде). Нямахме и изказвания по големите теми, които да поставят общи проблеми – освен В.[асилка] Тъпкова по Югоизточна Европа заедно със С.[имеон] Дамянов и В.[иржиния] Паскалева – за жената.

В комисиите бяхме малко по-добре. Аз открих с встъпителен доклад за града заседанието на AIESEE. Изказвания имахме за Втората световна война; Д.[Йордан] Пеев направил впечатление, Л.[юбен] Беров; в хронологическото – на младия [Константин] Косев било бледо.

[Симеон] Дамянов и [Добрин] Мичев – по малцинствата – отстояли аргументирано. Но заели „крайни позиция" – така ми се оплака [Гане] Тодоровски. Бил отречен националният характер на освободителната борба в Македония през Втората световна война. Д. Мичев говорил само за антифашистка, класова, освободителна [борба], че се водела само от българите, а в Македония нямало българи.

„Вярна ли е последната теза?" – попитах [Гане] Тодоровски. „За Л.[азо] Колишевски, признавам, придаваше на борбата и национален характер, срещу българското участие и присъствие в Македония. Но Венко Марковски и много други? Защо вие приехте и искате да наложите крайната теза? Тя неизбежно поражда реакция. Вие поставихте въпроса за малцинствата, не ние. Не можехме да не отговорим." Малко поне се размисли.

Нашите изтърваха въвеждането на България в международния комитет на историците. Побояли се да издигнат нашата кандидатура на срещата на историците в Будапеща, от което се възползуваха унгарците. България била по-малко приемлива от Унгария според [Димитър] Косев и [Виржиния] Паскалева. Съветските историци се боели, че двете страни едва ли биха минали заедно и проявили колебание. Дори за известно време били помислили за [Димитър] Ангелов като по-лесно възприемлив от западните, докато Д. Косев, обратно, не му гласувал доверие и затова предпочел да изчака (според Виржиния).

Оказа се обаче, че в Букурещ румънците издигнали своята кандидатура, тази на [Емил] Кондураки, въпреки неговите протести (знаеше за нашия ред и че бе ставало дума за мен) и невъзможността да бъде прокарана Румъния. В резултат – пред сблъсъка с румънците, предпочетох да не правя нищо, още повече, че не знаех до каква степен са ангажирани съветите с унгарците. А Мишел Франсоа, обработен от румънците, елиминира България изобщо с аргумента, че тя била участвувала (моята кандидатура пак била издигната от Батлиори, позовавайки се и на Е. Кондураки, който в последния момент отишъл при него). Това ми даде повод да бъда доста критичен към Михне Георгиу, председателя на Румънската академия, който ни прие и даже си позволи да подхвърли, че ние с Е. Кондураки проявихме взаимна любезност и изтървахме мястото. Коригирах го, че мястото изтървахме ние – България – заради неоснователната румънска настойчивост и проявената от нас, въпреки това, толерантност. „Смятахме, че статутът не ще ни спре" – бе отговорът.

Говорих с [Сергей] Тихвинский и [Александър] Чубарян. Изглежда, че имало някакво колебание у [Евгений] Жуков, за което С. Тихвински не е знаел.

Конгресът мина по-спокойно от предишните, нямаше го рязкото разделяне на социалистическите от не социалистическите делегации, полемиките бяха по-малко остри. С малки изключения експертите не внесоха оживление. Румънците отегчиха с масовото си участие.

Крайно интересно бе двудневното ни посещение в Сучава и манастирите.

Цв.[етана] Тодорова пак си показа рогата. Звънна в посолството, когато се случихме да бъдем там. Съобщи, че станало нещо ужасно, катастрофа с Наско, сина на Страшимир, без да уточни какво. Да тръгнел същата вечер. Но да се обадел преди това по телефона. Страшимир [Димитров] едва не припадна. Разговорът се състоя – Наско се сбил с милиционер и бил задържан. А самата Цв. Тодорова би могла да ходатайства далеч не по-зле от Страшимир. Разбира се, той остана в Букурещ.

Покани ме на обяд Гал. Голямо внимание. Това се почувствува и на прощалния прием. М.[ихне] Георгиу ме покани, Илия Чаушеску най-приятелски ме поздрави. [Вържил] Къндея също. Само [Щефан] Щефанеску нещо ме отбягва. Гузен ли е или се стеснява от откровен разговор, какъвто сме имали няколко пъти досега? С Ердтман също беседвахме доста, а Мишел Франсоа се извини за „horrible erreur“.

На връщане пътувахме с Илчо [Димитров]. Пожела да дойде с мен. Искаше явно да изглади историята около моя избор. Пък нали и на него му предстои избор?

Вкъщи бяха дечицата – здрави, усмихнати. Поиграх си с тях. Неделя цял ден прекарах вкъщи (т. е. половин ден) – но ми се видя дълъг, предълъг с малките, които щавъкат навсякъде.

След това късно надвечер излязохме с Ана, но ни притисна до една стена силен дъжд. Около два часа не можехме да мръднем. Добре, че известно време ни прави компания и Стоян Венев от Балканския отдел. Той е от тези, дето говори с афоризми.

18.VIII.1980 г. [понеделник]

На Витоша – за няколко дни. Имаме нужда и двамата с Ана от почивка и усамотение.

20.VIII.1980 г. [сряда]

Криза отново. Първия ден, макар че валя, се разходихме повече от час. Втория ден – направихме тричасова и половина разходка по горните пътеки през „Боерица“, по пътя под „Кумата“, до поляните над Военната станция и „Фонфон“ и пак по пътя до „Златните мостове“. Ядохме къпини, спирахме да си спомняме младежките години, целувахме се, пак

вървяхме – беше чудесно! След обяд отново разходка с Тинчето и нейната приятелка от архива – Игнатова от Плевен.

Интересен разговор за Плевен, за [Иван] Бешев. Сменили го, и то с шум. Това засегнало плевенци. А само преди година и нещо се бяхме видели пред [хотел] „Рила“ и Бешев сам ми говори, че се задушава, притиснат и отгоре, и отдолу – с несъстоятелни планове и искания, с недоволство. За случая с групата – толкова неразумно и нелогично им се струва, че го приели по-скоро като провокация.

На следващия ден отново излязохме, но този път към [хижа] „Средец“, „Родина“, „Бор“. Обиколихме ги в приятно настроение и бодро поехме нагоре към платото. Пътеката бе кална, но поели нагоре, решихме отгоре да свием към „Кумата“ и оттам да слезем.

Краката ми обаче натежаха, а горе почувствувах, че взе да ми прилошава. Ана веднага си спомни, че така ни се бе случило веднъж и слязохме от Витоша – голяма височина без достатъчна адаптация. Върнахме се – 120 долно налягане, систолично. Взех лекарства, играе. Останахме все пак до следния ден.

22.VIII.1980 г. [петък]

Отново Мая и Енко с децата на път. Тежко е това пътуване и нагласяване, все временно с деца. И най-важното, неясно кога ще свърши. Мая е категорична – лятото на следващата година. Ами Енко?

На гарата – мъчно ни беше на всички. Но Мая малко се окуражи от контактите с историците. Дано издържи още цяла година.

Цял ден тичане – в „Кадри“ за Й.[ончо] Христов и Цанков; за паспорта на Варчо – англичаните искат гаранции за средствата; срещи и разговори с кого ли не.

Едва издържах до вечерта.

23.VIII.1980 г. [събота]

Писане на справки и прибиране на книги.

За албанците. [Алекс] Буда и [Стефанак] Поло бяха, както винаги, сърдечни. Сами предложиха как да предам микрофилмите от Англия – чрез посолството в Атина. Поискаха да им посреднича за получаване на документи от Испания. Половин ден обикаляхме с колата на албанското посолство да търсим [Федерико] Удина. Отзоваха се на поканата ми да дойдат на нашето тържество за 1300-годишнината.

Вечерта с Пандови [Пантелей Щерев] отидохме в Ловния парк. Пандо е наистина раздвоен. Не вижда смисъл в директорството на Института [по балканистика], само му пречи да довърши започнатите работи.

24.VIII.1980 г. [неделя]

На път за Атина. Тръгнахме в 8.30 часа, пристигнахме към 6 часа. Ели и Дими – почерняли, успокоили се, развива им се вече дейност, както се изрази Ели. Обиколили само Евбея. Тези дни ще отплуват за Миконос и Делос.

25.VIII.1980 г. [понеделник]

Намален състав – много задачи.

Парламентът на мира – за делегацията. Задачата е само поставена, тъй като хората ги няма. Индивидуалните покани не са връчени.

Посещението на Л.[юдмила] Живкова – има дати, няма програма.

По конференцията за Т.[одор] Живков – има план, нищо не е направено, но се отложила задачата за м. октомври.

По [Константинос] Караманлис – от нас не се иска нищо, но вероятно гърците ще натискат за р. Места.

Нови хора, сега се въвеждат, а няма нито един служител за секретар със знание на английски или френски език.

26.VIII.1980 г. [вторник]

В Министерството на културата. Труден разговор по оправяне на програмата [за посещението на Л. Живкова] – разтегнали са я. Искат да показват само класика, другото имало второстепенно значение. Поискаха точен отговор.

На връщане – [Константинос] Мицотакис ми определил среща за 18.30 часа. Единствена тема – водите на р. Места. Този въпрос неизбежно ще бъде предмет на разговор между К. Караманлис и Т. Живков. За предпочитане е да се облекчи постигането на решение или приближаването му. Да могат двамата да излязат със становище, което отговаря на историческото развитие на отношенията между двете страни, плод преди всичко на усилията на двамата ръководители.

Затова предлага среща с П.[етър] Младенов. Не възразява да участвува и А.[ндрей] Луканов, но иска от гръцка страна да се изключи Министерството на координацията, защото това би означавало отново експерти и повторение на целия цикъл. [Йоанис] Бутос евентуално „да", но като втори човек.

Междувременно в посолството ми казаха, че в продължение на една-две седмици повечето вестници предприели кампания с доста предизвикателни заглавия по р. Места. Публикуван бил изцяло и докладът на американски професор (грък), който бил поканен да подготви изложение за К. Караманлис.

Поръчах да резюмират основните положения с извадки и цитати за открита грама.

Разходка с [Лука] Драганов по улиците пред посолството. Бях много изморен. Оплака ми се от [Георги] Колибаров.

27.VIII.1980 г. [сряда]

Среща с [Панайотис] Канелопулос – разбира се, не може да пътува за София. Как мило ме посрещна. Отново е развил дейност, която предизвиква горещото одобрение на левицата и на умната част от десницата; и бясната реакция на крайните, фашистките елементи. Открил паметник на съпротивата и кръстил площад „Съпротивата" – първи за ЕАМ. Дори във вестника, който купих в неделя в Камена Вурла, имаше негова снимка с думите под нея: „Някога той искаше да накара десницата да се вразуми, но не успя. Ще успее ли сега?"

Дойде в посолството [Спирос] Аздрахас с една своя приятелка, асистент по социология. Донесе ми статия за сп. „Етюд балканик" от съпруга ѝ, също асистент в Пандион (университета на бул. „Сингру"). Поискаха да им се уреди приемането на нейна леля и на един приятел лекар на Спирос в болницата в София. Възложих на [Кольо] Костадинов и той уреди. Не е само по-евтиното обслужване, което насочва хората към нашите болници (макар че една от туристическите организации изпрати изложение, че цените сме ги вдигнали много). Хората вярват на нашата медицина – на честното отношение към болните.

Трябваше да бързам, за да сваря да бъда навреме при А.[ндреас] Папандреу. Той е в разгара на невероятно голяма акция за международно признание и получаване на поддръжка от Западна Европа. След контактите си със социалистическите страни, след проведената конференция на средиземноморските социалистически партии и прогресивни леви сили, сега се е насочил към европейските социалистически страни.

По негова инициатива е предвидена среща на социалистически лидери от Южноевропейските страни – освен него, още Ф.[елипе] Гонсалес, М.[арио] Соариш, Б.[етино] Кракси и С. Ерни, представител на [Франсоа] Митеран.

Проучих внимателно материалите, говорих и с Леко Савов. Поради краткото време, за да не удължим срещата, формулирах му изводите си, като го помолих той да ги потвърди и коригира. Той не очакваше, че следя толкова отблизо и мога да прозра дори по-добре от неговите хора неговите цели и тактика. Прие изводите без никаква добавка. Говори само по-подробно за това, че наистина ПАСОК е в подем, че сега би получил 40% от гласовете. Но бе достатъчно искрен да признае, че до голяма степен

това се дължи на икономическите затруднения и влошените социални условия в Гърция – 3 милиарда дефицит за 1979 г.

Съзнавайки това, в изявление след срещата в Керкира той декларира, че не е достатъчно парламентарното мнозинство, за да вземе и задържи властта. Нужно е да се мобилизира народът и осигури неговото участие в управлението. Това се схвана като отговор на манифеста на ГКП. Десницата обвини А. Папандреу, че той не иска да се откаже от пътя на тоталитарното марксистко управление и представлява опасност №1. Попитах го как вървят контактите с ГКП. Отговори ми – добре. Но не успях да се срещна с другарите от ЦК [на ГКП], за да проверя те как гледат на всичко това.

Защото конференцията, или по-скоро срещата, в Керкира бе успех за ПАСОК и за А. Папандреу. Той получи признание, а Б. Кракси дори заяви, че ПАСОК е нова сила, с бъдеще. В този дух се изразили и останалите. Нещо повече – договориха се за координиране на усилията на социалистическите партии срещу обединените вече действия на десницата. Уговорена бе среща на 24–25 септември в Лисабон за обмисляне на действия в полза на М. Соариш и в подкрепа на ПАСОК, за да спечели властта.

Въпросът е – ще се хлъзне ли А. Папандреу и ще превърне ли ПАСОК в обикновена социалдемократическа партия, ще влезе ли в Социалистическия интернационал? Засега той заявява, че не е и не ще стане член на Социнтерна, но спести предишните критики, че социалдемокрацията прикрива американския империализъм, че Социнтернът е станал обективно негов проводник в Европа.

Изтъква се като аргумент, че били запазени и съществените различия по НАТО, по американските бази. Но вмъкването на тази среща и бъдещите срещи в диалога Север–Юг като необходима европейска съставка не е само въпрос на личен интерес, на амбицията на А. Папандреу да хвърли мост към Средиземноморските конференции (той настоява за привличането на [Васос] Лисаридис и [Дом] Минтоф). Тук се проявяват и интересите на социалистическите партии, на Социнтерна. След краха на еврокомунизма те се опитват да възродят евролевицата, в която да играят ръководяща роля.

Вечерта – при [Януш] Левандоски. Повече от два часа разговаряхме за Полша. Той се завърна също онзи ден. Причините [за събитията] – социални. Работниците от кораборемонта били няколко пъти по-добре платени от останалите, получавали заплати два пъти колкото един професор. Но директорът получавал десет пъти колкото тях. Именно засегнато чувство на социална справедливост плюс икономическите трудности били повод.

Освен това бюрократизация на партията и на държавния апарат, с пълна изолация от масите. Последното отстраняване на останалите по-

стари партийни кадри дало път изцяло на генерация, която можела само да командува без никакво класово чувство.

Едностранно напрежение – невероятни инвестиции без съобразяване с реалните възможности на населението да понесе това. Създала се истинска работническа република. За пръв път в историята на поляците – две седмици никой не слагал в уста капка алкохол, никакви кражби. Исканията за демократизация – сериозни.

Дано се стигне до споразумение, за да могат по-спокойно да се реализират преобразуванията. Въвлекат ли се и други слоеве, цяла Полша – могло да стане много опасно. Благоприятен, макар и парадоксален, факт – най-добър съюзник на партията се оказала църквата...

Ще съумеем ли всички ние да извлечем необходимите изводи? Или ще чакаме също под натиска на остри противоречия и сблъсъци да търсим изход, който не може добре да се обмисли? Във всеки случай в Полша става нещо голямо: работническата класа иска да вземе в свои ръце съдбата си и да упражнява контрол над упражняването на властта от нейно име.

28.VIII.1980 г. [четвъртък]

Среща при [Йон] Брад. Ясно, че не обича Михне Георгиу. Ще използува случая, за да го натрие за неговия лек подход към международните организации – „искаше да си окачи по лек начин един орден".

От официалните срещи и разговори останал с впечатление, че [Евангелос] Авероф съвсем се е примирил с положението и очаква да поеме лидерството на партията и правителството с изборите и вследствие „изхабяването" на Г.[еоргиос] Ралис. А.[ндреас] Папандреу увеличил авторитета си. Имал среща с К.[онстантинос] Караманлис, който искал да покаже, че стои вече над партийните страсти и борби.

В посолството ме свари новината, че Е.[лени] Влаху ме очаква в 11.30 часа. Едва сварих да напиша грамата за К.[онстантинос] Мицотакис и кратко за [Януш] Левандоски (разговора му с [Георгиос] Мазаракис и отношението на Гърция към плановете на НАТО по полските събития).

При Елени Влаху – иска да помести интервю на Т.[одор] Живков. Възложила на Тракас, могло и на друг, дава свобода на въпросите. Самата тя не пътувала с журналисти. Но поканата за България не отклонява. Уважавала Т. Живков, отличава го от другите. Успял да спечели симпатиите на такива трудни хора като К. Караманлис. Докато в Румъния на [Николае] Чаушеску нямала да стъпи.

Продължителни разсъждения за революциите по повод на полските събития. Тезата ѝ бе, че революцията (социалистическата, комунистическата) е завършила с Октомврийската и всичко след това е изкуствено

приспособяване. Както било станало и с Френската революция. Напомних ѝ, че не е било така и с Френската революция. И сега още социалистическата революция продължава да се извършва и да търси нови форми, а там, където властта е взета, понякога със сътресения се изграждат и доизграждат структури.

А за Полша ѝ казах, че там и кралете са били избирани, та им е трудно на поляците да възприемат една личност на власт, особено когато поражда недоволство.

Често си взимаше някакви бележки.

Няколко часа сред това писах грами. Прибрах се около пет и половина.

29.VIII.1980 г. [петък]

Тази заран – само вътрешни работи. Разговори и уточнявания на плановете по изпълнение на задачите по конференцията на Т.[одор] Живков. Роди се идеята да не се ограничим само със събиране на интервюта, а да обединим в едно томче изказванията на Т. Живков и К. Караманлис (предложение на Г. Колибаров). Всъщност, началото на отношенията, на тласъка за сближение бе дадено от едновременното подписване на споразуменията с Гърция по нареждане на Т. Живков – спазвани скрупульозно от нас (това ми говори [Евангелос] Кофос в Париж, че години наред не можал да открие нищо враждебно написано в България срещу Гърция) – и от 1974 г., когато К. Караманлис открито заяви за приятелството си с нашия лидер, с което застави да се замислят представителите на десницата и да се нагаждат към тази нова постановка. Преломът бе извършен от десницата.

По Световния Парламент на мира в София – връчих последната покана на [Георгиос] Маврос. Прие я. Разговорът не беше много интересен. Опиянен е от откриващата се възможност Центърът да играе стратегическа роля в бъдещия Парламент (както той се изрази), тъй като не се очертава абсолютно мнозинство нито на правителствата, нито на опозицията. Който и да спечели – за съставяне на правителство ще има нужда от една допълнителна, макар и малка, сила. Идеята за коалиционно правителство е практически възприета от всички – Г. Ралис говори за това още в София, А. Папандреу гледа наляво, но само за да получи подкрепата на ГКП във и извън Парламента; коалиционно правителство ще прави също с Центъра (дано да се лъжа). Център обаче няма. [Йоанис] Зигдис апелира за обединяване, за да могат с обединени усилия да прокарат поне няколко депутати, т. е. сами себе си да изберат. Но Г. Маврос не откликва още – бои се, изглежда, да се свърже с тези, които загубиха морален кредит с разбиване на това, което беше останало от Центъра.

На срещата с А.[лександър] Лилов или в предишен разговор той даде да се разбере, че разчита на изграждането на Центъра не толкова от разбитите парламентарни групички, а от движение извън Парламента, главно аграрното. Минаха обаче месеци оттогава, а резултат никакъв, т. е. никой не се е приближил до него. Мисля, че това искаше да каже с думите: „Аз съм единственият възможен ръководител на Центъра, признат от всички. Чакам да ме повикат."

За положението на правителството потвърди, че среща трудности и че не ще се справи лесно с положението. Г. Ралис не успял да обхване нито партията изцяло, нито отделните депутатски групи. Принуден е да се съобразява с гласовете, които отделни депутати могат да осигурят (без оглед на качествата им, а по силата на местното традиционно влияние или на раздаваните подкупи). Последен Е. Авероф щял да подкопае и довърши Г. Ралис. Признак на изострените отношения бил случаят с А.[танасиос] Канелопулос.

Интересното е, че Г. Маврос е изпълнен със симпатии към него – бил несправедливо изхвърлен от Министерството на финансите, атакуван след това за финансови мерки, които правителството и лично К. Караманлис му наложили, и когато той протестирал най-после на едно заседание – изкарали пак него виновен. Тогава той излязъл с критика. Г. Ралис поискал да декларира, че критиката не е насочена към сегашните министри на координацията [Йоанис] Бутос и на финансите [Милтиадис] Еверт. А. Канелопулос отказал, заплашвайки с оставка. Г. Ралис го прекъснал с думите: „Подайте си оставката." А. Канелопулос не сторил това и дал поисканата декларация.

Среща с [Димитриос] Велисаропулос. Заминава за Канада, пожелал да се видим. Не сме дружали с него, но разбира се, той ме знаеше, знаеше и за дружбата ми с брат му Мено [Менелай]. Когато дойде в София посланик, аз му разказах историята на брат му. Бях го направил наш симпатизант и почти го водех като член на ремсовата ни група. Той учеше в Пловдивския колеж. Веднъж – трябва да е било през пролетта на 1940 или 1941 г. – по време на Великденските празници, както се разхождахме на панаира [във Варна], той ме дръпна за ръката, стреснат, дори изплашен. „Следят ме" – бяха думите му. Сетне насаме ми разказа една невероятна история – в Пловдив сам търсил и попаднал на леви младежи, които го свързали с комунистическото движение. Срещнал се бил с млад мъж с шлифер, който го посрещнал любезно, но му поискал доказателство за вярност – едно изпитание. Предложили му да убие човек – провокатор, полицай? – и той бил сторил това. Сторило му се, че сега срещнал във Варна същия човек с шлифера.

Аз се усъмних във възможността това да бъде наше дело и се обърнах към най-големия за мен тогава авторитет Янко Костов. Не си спомням

след колко време първоначалният отрицателен отговор бе потвърден – че партията не била предприела никаква акция от подобен характер през този период. Не вярвам Мено да е излъгал. Да е станал жертва на някакви шпионски централи? Краят му подсказва, че имаше нещо – намерили го „самоубил се" като войник на батареята на 6-ти километър с пушка. Или убит? И от кого?

Около месец и половина преди това получих две тревожни писма от него в София, където следвах медицина. Да се върна веднага, имал голяма нужда от мен, било му невероятно тежко. Отговорих – направо или чрез нашите, не си спомням добре – но с писмо, че ще си дойда за Нова година. Малко преди това той загина. Защо и как и досега не мога да си обясня.

Разказах всичко на Димитриос Велисаропулос още в София, но той ме помоли да не го разпространявам, особено това, че бил с леви убеждения. Сега не поиска такова нещо, само ме попита убит ли е бил или се е самоубил – нещо, на което не можах да отговоря със сигурност, макар че съм склонен да смятам, че е истина първата версия – за убийството.

Д. Велисаропулос помоли да навестя другия му брат – професора по очни болести Пано [Панайотис], който три пъти се развеждал или се женил? Бил малко деприминиран. Помоли ме, ако е възможно, да му устроя едно идване в България и Варна. Не е бил от 1936–1937 г., когато напусна страната. Странна е тази носталгия към Варна – дали е само защото е роден град и с възрастта и остаряването (старческа сантименталност) човек се умилява за младежките години, или имаше и има в този град нещо силно привлекателно? Всички варненци – в Гърция или в София, гърци и българи, арменци и евреи – само въздишат и дори се просълзяват, когато се поотпуснат малко и заговорят за Варна.

Говорих с Ана – ще се срещнем в събота в Солун. Определихме си среща със същото нетърпение и очакване като някога. Радостно ни е да бъдем заедно.

Късно се върнаха Ели и Дими. Черни като дяволчета, мръсни и измръзнали. Първия ден не могли да се стоварят на брега на Миконос – вълнение, останали в Тинос. Другите дни прекарали, треперящи по улиците, в очакване да стихне. Така и не могли да видят Делос. Но се насладили на живота на тези, които ходят само с раници и спят по плажовете. Разказваха и очите им светят. Млади, всичко понасят, усмивката царува... Но е и темперамент, характер. Не всички млади са такива.

30.VIII.1980 г. [събота]

Париж. Тръгнах един ден по-рано, за да се върна с един ден по-рано. Билетът е с намаление за фиксирани дни. Дълго време се опитвах да нака-

рам нашите да доставят по този начин билети, особено по нашите линии. Успях веднъж с втората американо-българска среща. Цената на билетите, които бяхме задължени да купим на 10 души, бяха така намалени, че спестеното ни позволи да ги задържим още 10 дни, като им устроим екскурзия в страната.

31.VIII.1980 г. [неделя]

На 30 и 31 проведох две срещи – с [Милан] Миланов и с [Шарл] Кечкемети. Уговорихме всичко свързано със СИБАЛ. Написах писмо до [Оскар] Гай, директор на швейцарските архиви и председател на Международния съвет на архивите, за приемане на СИБАЛ като афилиран член на МСА и за възстановяване на представителството им в СИБАЛ.

М. Миланов ми се оплака, че от КК [Комитета по култура] му поискали да предаде на ЮНЕСКО отливка на Мадарския конник. Оказало се, че не само не били направени никакви постъпки и не знаели каква може да бъде реакцията, но и отливката била от нетрайни материали и толкова голяма, че не можело да се намери така лесно стена, за да се окачи. Оказало се почти невъзможно да ѝ се намери място и да се остави на временно съхранение. Навярно ще се връща обратно, щом не е помислено предварително какво ще се прави с такава отливка.

Остана ми малко свободно време. Вечерта се отбих в един китайски ресторант на ул. „Monsieur le Prince". Поръчах си това, което особено ми харесва – кисело-сладко готвено. А на следващия ден, след една обиколка по „Сен Мишел" свих към Монпарнас и влязох в препоръчаното ми от Ш. Кечкемети заведение – елзаски ресторант „Hanzi". Разбрах защо ми го препоръча – унгарски вкус, по-северен от нашия. Разбира се, не си поръчах зеле, но никак не съжалявам, че попаднах в ресторант, относително скъп, със своя постоянна клиентела, част от която са хора възрастни, дошли да се развлекат в неделя.

До мен, сама на масичка, бе седнала баба на не по-малко от 75 години. С бутилка вино, със сурово изражение, но невероятно търпелива. Не каза нито дума, макар че я държаха повече от 20 минути без никакво обслужване. Срещу мен стената бе заета от три двойки. Първата – старци: мъжът с лула, скелет, като смъртник, с щъкнали гърди. Но яде с удоволствие. Жена му, далеч по-млада, само пляска с ръце при всяко идване на ястие, сладкиш. Явно – семейно излизане. Другата двойка – също от старци: този път жената, явно хубава е била, с живи очи, но сбръчкана вече като Дора Габе. Тази двойка се беше хвърлила на fruits de la mer – цяла купчина миди, след което им донесоха на висок поднос риба, така че да я видят всички; поръкопляскаха дори. По-нататък седеше третата двойка. Той приличаше на акад. [Ангелос] Ангелопулос, дори в първия момент

понечих да го поздравя. Тя – с широко лице и скули, намръщена отгоре на всичко като булдог. Усети, че я гледам, чак тогава се размърда.

С други думи публика, която спохожда често това заведение – habitué – и за келнерите, които ги обикаляха с подчертано внимание.

Имаше отстрани още две жени, които даваха най-силен външен израз на радостта си, че живеят, че са в добър ресторант. Възхищаваха се гласно, когато на другите носеха нещо по-завързано, намесваха се в чуждия разговор, пляскаха с ръце. Изглежда бяха сестри.

Угодих си – tarte á la oignon; raie de poisson á la noisette; сирене Mϋnster.

След такова ядене можеше само да се гледа криминален филм. Попаднах на подходящ – Pile ou face – с Филип Ноаре. Интересен психологически сюжет. И една хубава реплика: „Мислех, че служа на държавата, а се оказа, че служа само на властта."

Връщайки се към хотела, видях седнал в едно кафене Линдстрьом – съветника на [Амаду] М'Боу. Говорихме за много неща. Той ми разказа, че югославяните са действували и чрез алжирския съветник на М'Боу срещу СИБАЛ (а той ми демонстрира разбиране, когато връчих писмо до М'Боу през м. февруари, че съм доволен от въвеждането в програмата на СИБАЛ). Каза ми, че [Драголюб] Найман бил безкрайно отегчен от югославските претенции.

1.IX.1980 г. [понеделник]

[Пауло] Карнейро ме определил за rapporteur. Тежка задача за първа среща от такъв род, когато никой не знае какво точно се иска. И същевременно отговорна – да отразя правилно дебатите и да помогна да се направят генералните изводи.

М'Боу ни поздрави и каза нещо важно – оставя на нашата компетентност и научна съвест да решим какво ще правим – да направим второ издание, използувайки и преработвайки първото или съвършенно ново [на История на човечеството].

П. Карнейро обобщи представените писмени материали, главно на отсъствуващите. Изводът му бе, че след прочитане на мненията, е склонен да иска revision profondre jusqu'à la pleine refonte. Започнаха изказванията. В доста остър дух. Даже несправедлив, защото изданието не се оценява с оглед на обстановката преди 20 години, когато бе отпечатано, а с оглед на днешните изисквания.

Вечерта до късно подготвих изказването си. По основните въпроси. Отделих освен това и около една страница от представения писмен текст.

2.IX.1980 г. [вторник]

Взех думата първи. Прие се добре от повечето. Следващите изказвания бяха вече по-уравновесени.

3.IX.1980 г. [сряда]

Постави се на гласуване резолюция. След продължителни уточнения се прие вариантът на [Кийт] Томас. За голямо неудоволствие на П. Карнейро не се прие моят – опитах се да хвърля някакъв мост между сегашното и новото, предстоящото, издание.

Нататък работите тръгнаха по-бързо. Въпреки различията в подхода, характера на труда, графикът се спазваше без да се стигне до крайни решения. След обяд бе излъчено Бюро. [Пауло] Карнейро бе казал, че няма да вкара американец, но вместо една канадка, която бе представила иначе хубав материал, той предложи [Уилиям] Макнийл. Изненадата бе, когато предложи вместо един подпредседател – Шарл Моразе, участвувал в първото издание, при това в Париж, за заместник на изпълнение на задачите, които не са никак малко, още двама – Ромила Тапар (Индия) и мен. Съображенията му? Да бъде оказан натиск за Р. Тапар – възможно е само от англосаксонската група, която иска да има свой представител в ръководството, защото Р. Тапар ми каза, че официално Индия не я подкрепя, и че въвеждането ѝ в Комитета е плод на някаква лична интервенция.

Ласкае ме това, защото бе резултат не на представителство, уредено чрез преговори, не на право на социалистическите страни да имат свой представител в Бюрото, тъй като за Бюро изобщо не бе ставало дума, а на лично извоюван авторитет.

Това обаче увеличава задълженията ми. Не по отношение на писане – това ще бъде дело на други, а да бдя да не се допускат антисоциалистически елементи и тези. Доколко ще мога да отстоя нашите принципи? Смущава ме обстоятелството, че сега ще нося отговорност за цялостното представяне на марксистката мисъл в изданието. [Емил] Кондураки ще ме подкрепя, но доколко? Споровете ще бъдат за новия и най-новия период, но за средновековието също. Съветският представител е млад философ – социолог, крайно самоуверен. С няколко думи иска да реши въпросите на периодизацията, които ние, историците, не можем да преодолеем, когато искаме да обхванем историческия процес като цяло. Но като цяло, не по една или няколко основни линии на развитие, а така, че всеки народ да намери своето място в историята. Културата в широк смисъл не изключва никакъв народ – нито тези, които са изчезнали, нито тези, които съществуват. Историята на културата не може да прескача по върховете, тогава тя ще се ограничи до някои само прояви на човешкия дух. Някои от изказванията бяха твърде далеч от историческия подход, а

други твърде осъвременени така, че не можеш да разбереш какво се крие зад тях. Как да събера сведения за някои от тях? В Атина? Да пиша до Москва? Трябва да се помисли.

Вечеряхме с [Кристиян] Гют – приличен рибарски ресторант в Латинския квартал. Той пи порядъчно. Съжалява, че отпадна [Франческо] Гуида като непосредствена задача (закъснявали сме да представим своевременно резолюция), но от друга страна е доволен, защото се боял, че Международния съвет на архивите (CIA) щял да ни остави в сянка.

4.IX.1980 г. [четвъртък]

Пак дискусии около периодизацията.

На посещение при директора на архива „Ке д'Орсе". Готови са да ни предоставят всичко, но не могат да го направят на евтини цени. Сега започват да микрофилмират всичко. След 1–2 години могат да окажат предпочитание, ако своевременно им направим поръчка. Съобщи ми, че са изтеглили всички архиви от посолството и мисиите в Турция, и обеща, ако има нещо интересно за България да ми го извести чрез Кр. Гют.

На отиване към приема на М'Боу ме срещна Пуниша Павлович. Най-нахално и „приятелски" ме пита защо няма югославски представител в Комитета и не бих ли могъл да вкарам проф. [Фран] Цвитер (Словения)? Отговорих му, че Комитетът е съставен от А. М'Боу и П. Карнейро; че да се иска Югославия да участвува навсякъде, където България е представена, след като тя никога не е съдействувала, а е пречела на българския представител да бъде включен там, където има вече югославянин, е най-малко нетактично; в дадения случай нашият субрегион е достатъчно добре представен от двама представители за сметка на останалите социалистически страни и че ми се вижда странно югославяните да предприемат акция да изхвърлят румънския представител – бих бил любопитен да видя това. За себе си напомних историята със СИБАЛ. П. Павлович каза, че ще се опитат да направят нещо в Белград. Предупредих П. Карнейро.

Вечерта надълго се разхождахме със [Николай] Смирнов и Жотев. Оказаха се просто младежи, които знаят много малко за редица неща от собствената си история. Но пред фактите отстъпват, макар и не много лесно. Изпаднаха в явни несъстоятелни положения – имам предвид главно Н. Смирнов, който с по-лека ръка хвърляше общи формулировки.

Наложи се, по повод на негова забележка за прогресивните сили и техните права да се месят в съдбата на другите страни и народи, да му напомня за Наполеон в Русия и това, което [Евгений] Тарле така искрено искаше – Наполеон да бе освободил крепостните селяни и в съюз с либералното дворянство да бе извел Русия всред буржоазно развиващите се

страни поне един век по-рано. Реакцията на Н. Смирнов бе неочаквана – руският народ бил толкова горд и независим, че не би приел дори освобождението си от крепостничеството от другиго.

Парирах го веднага – а Афганистан днес? Нима те са не по-малко горди и независими, след като единствени в Азия не са допуснали чуждо господство? (Изключих Япония, която сама тръгна по пътя на империализма.) И му зададох въпрос – след като Русия на няколко пъти в историята и през XIX в., и днес като съветска власт, си присвоява правото да изправя отклоненията, защо да изключим, че може да дойде момент, когато други страни и народи могат също да ѝ наложат да смени курса, ако изостане и се отклони. Който се намесва, дава право и на другите за намеса. Интересно бе, че Н. Смирнов се замисли и прие, че създадените прецеденти откриват път за реципрочни действия. Не му разказах вица, който полският ректор разказвал в Париж ([Елени] Арвайлер ми го каза) – за трите искания на една чехкиня.

5.IX.1980 г. [петък]

Заседание на Бюрото. Практически въпроси. Първото заседание се предвижда в Делхи – в началото на 1981 г., следващото в Кембридж – през есента на 1981 г. До 1.XI.– писмени становища.

Запознах Н. Смирнов с решенията. Обеща тясно сътрудничество.

За Атина.

6.IX.1980 г. [събота]

Рано за Солун – за откриването на панаира. Г.[еоргиос] Ралис произнесе голяма реч, която по същество бе предизборна. Защити влизането на Гърция в ЕИО.

Панаирът се откри от К.[онстантинос] Караманлис. Всичко е впрегнато в предизборната борба, макар че никой не иска предсрочни избори.

7.IX.1980 г. [неделя]

Разгледахме нашата палата. Излагат електронна апаратура; химически продукти и произведения; неудачни платове. Спретната е.

Цеко [Антонов] за 4 часа ни откара в Атина.

С параход за Крит. Децата се чувстват добре. Припомнихме си с Ана нашето първо пътуване с параход от Цариград за Смирна и какви трайни следи ни остави.

8.IX.1980 г. [понеделник]

Кносос, музеят... Оттам за Сития и цялата част на острова откъм тази страна със завръщане през Агиос Николаос – крайно живописно пристанище с развит туризъм – хубави кафенета, ресторантчета, магазини.

На връщане бяхме поразени от многото лозя – и ниски, и високи. Под лозите може да се провре цял човек. Видяхме и как се суши гроздето за стафиди – получават се живописни килими.

Вечеряхме хубава риба – децата почти не бяха яли, докато бяха сами.

9.IX.1980 г. [вторник]

Ретимно и Ханя. В Ретимно обядвахме. Разхождахме се дълго из уличките – тесни, подобни на италианските градове, но и с дървени къщи, по-различни от нашите. На Цеко му се видя, че на плажа има жени topless – тръгна да ги гони, да види. Разбира се, беше му се видяло. Закачахме го дълго.

Ханя – наистина интересни и пристанището, и крепостните стени, и къщите, и пазара. В този град ти се иска да се върнеш. Поседяхме доста да наблюдаваме пъстрата тълпа и крайно интересното съчетание на архитектура на пристанището – от XVII в. фар и пристан, венецианско-турски; джамия; складове; къщи – венециански стил, като на други гръцки острови – по на два-три етажа, каменни; други къщи – архонтски – дървени, отлично запазени, на няколко етажа с балкони и тераси до самия покрив; кафенета; магазини. Още по-интересни са къщите по-навътре, високи каменни в ренесансов стил, като няколко образуват вътрешен площад с един само вход.

Тръгнахме обратно, въодушевени от видяното, в отлично настроение. Къпахме се по пътя, освежихме се с една невероятно сладка диня и стигнахме в Ираклион навреме да си починем малко и да идем на вечерята, дадена ни от кмета на града Ман.[олис] Карелис (от ПАСОК). От него получих издадените три тома турски извори за Крит.

10.IX.1980 г. [сряда]

Към Фестос и Агия Триада. Разгледахме и тези забележителни паметници. Интересно – може да се гледат по няколко дни, а може и да се задоволи човек и с един час, колкото им отделихме и ние, след като е видял човек предметите им в музея. Порази ме най-много разположението на Фестос – на един хълм, който доминира в една голяма долина. Не ти се иска да откъснеш поглед от далечината и това, което е под нозете ти.

Същата вечер отплувахме за Атина.

11.IX.1980 г. [четвъртък]

Срещи, уточнявания около програмата на Л.[юдмила] Живкова.

Вечерта на балета Бежар. Впечатленията ни съвпаднаха с критиката в гръцкия печат – оставя те безразличен, т. е. не предизвиква емоции, въодушевление. Ударението е поставено върху техниката, показана не чрез виртуозни танци (на които сме свикнали наистина, но които увличат), а на трудно преплитане на крака, на извъртания, които искат акробатична подготовка. Хареса ни една двойка с изключителна пластичност. Накрая болерото изглеждаше внушително с участието на повече от тридесетина мъже, но се губеше смисъла от това, че върху масата Бежар бе поставил мъж вместо жена, както бях видял този спектакъл в Париж в Гранд опера на 25-годишнината на ЮНЕСКО.

Той обяви, че за такава постановка се бил вдъхновил от гръцкото касапско хоро. Може би и да е така – групата мъже, която постепенно се увлича в играта, действува силно с ритъма и полюляването напред-назад до финалния акорд. Но адаптацията бе доведена до абсурд с мъжа, който многотонно се извиваше на масата, гол до кръста и облян цял в пот. Едва ли би бил приет в такъв вид дори и по на изток – неслучайно и там одалиските поемат основните функции на танцьорите, а мъжете са повече акробати.

Ели, която проседяла няколко часа на опашка в Москва, без да успее да види „балета на XX в.“ ни критикува остро, че не искаме да възприемем новото.

13.IX.1980 г. [събота]

Обяд с Божидар Божилов и Стефан Гечев. Б. Божилов разправяше вицове, спомени за Варна, за [Сергей] Нивянин, с когото пък Йончо Христов и жена му се познавали в София.

Вечеря с [Харилаос] Флоракис и другарката му. Съобщи ми за посещението в Югославия. Обещали да установят контакти, но пак не изпратили делегация на фестивала на КНЕ.

14.IX.1980 г. [неделя]

Обяд с Л.[юбомир] Кабакчиев и Г.[еорги] Георгиев – Гец заедно с [Емилия] Ипсиланти и още двама артисти. Заприказвахме се ние помежду си и забравихме гостите. След това започнахме общ разговор. Прогресивните артисти – и изобщо много от артистите – не могат да намерят работа. Имат активен профсъюз, който иска да организира представяне на наша пиеса. Спрели се на пиесата на Й.[ордан] Радичков, която видели във Виена. Аз бях малко критичен и ироничен, защото помислих, че е същата

„Опит за летене", която бях видял на Нова година по телевизията. Но Ана ми дойде на помощ, като каза, че гледала пиесата, играна от сливенския ансамбъл, и едва издържала докрай. Любчо обясни успеха ѝ във Виена с критиката, която открила двусмислие в пиесата, а Е. Ипсиланти добави, че въпреки липсата на действие пиесата щяла да има успех, защото всеки щял да иска да знае ще литне ли балонът.

Очаква се да бъде поставена през м. ноември, към края.

Вечерта – на фестивала на КНЕ. Напомни ми грандиозните манифестации при посрещането на [кораба] „Сванетия" и представянето на съветските филми на петъчния пазар във Варна [преди 9.IX.1944 г.], и на възторжените манифестации след 9.IX.1944 г. Секретарят на КНЕ беше чудесен.

[Харилаос] Флоракис изнесе забележителен доклад по своята аргументираност и силна логика. Едно влизане в предизборната борба с голям размах. Лозунгът – „ГКП със 17%" – за да се сложи край на разбойническото ограбване на гласовете от десницата. Беше много обоснован. Всъщност, един депутат от Нова демокрация се избира с 10 хиляди гласа; един на ПАСОК – с 12 хиляди; един комунист – с 40 хиляди гласа. Ето ти как нагаждат всяка „демокрация" към своите цели.

Революционни песни с няколкократно изброяване на падналите жертви, включително и на убитата студентка преди един месец. Действува не само мобилизиращо, но дава импулс за жертвеност, защото масите поемат и съхраняват името и признателността си за жертвата.

Тук Любчо [Кабакчиев] добави, че у нас изброяването е станало повече парадно и вече не действува емоционално. [Зиси] Сотириу и Янис Рицос прочетоха вълнуващо стихотворение за падналите. Не, тук са запазили в себе си от силата на древногръцката поезия и драма.

15.IX.1980 г. [понеделник]

Пристигна Л.[юдмила] Живкова с делегация от десетина души. Между тях Вел.[изар] Велков, директорката на класическата гимназия [Гиргина Тончева], Р.[адко] Радков – директор на Старинния театър, Кирил Аврамов, Светлин Русев.

С хеликоптер веднага заминаха за Делфи. [Борис] Джибров уточнил 6-имата, заедно с Л. Живкова, в самолета – оставяйки себе си, преводачката и мен извън тази група.

При [Панайотис] Канелопулос. Разговор предимно от общ характер и за българо-гръцките отношения. Прие поканата за обяд.

Вечерта – на електронна музика. Трябваше човек да дойде веднъж, за да не му се прииска втори път. [Андреас] Андрианопулос ни разказа за

[Янис] Ксенакис, слепият гръцки музикант, който си създаде име в Париж. Заинтересували се защо тази музика не се възприема и не се посещава. „Не я разбират – бил отговорът – основана била на математичеки принципи.“ Математици се заели да я изследват и доказали, че тя била скарана изобщо с всякаква математика. На концерта на Ксенакис на остров Лимнос отишъл и К.[онстантинос] Караманлис, но напуснал, защото освен блеенето и звуковете от звънците на стадо овце на съседния хълм не видял и не чул нищо друго интересно.

Л. Живкова не одобри тази музика, защото се основавала на „дисхармонията“. И ако продължи в тази насока, тя ще влезе в противоречие с „хармоничното начало“, което господства във вселената и със самия човек. Такава музика могла да разруши човека и психически, и физически.

Ана отправи забележката, че над 100 децибела и хармония и шум не могат да се понасят.

16.IX.1980 г. [вторник]

При [Андреас] Андрианопулос. Взаимни информации от общ характер, разговор върху културата изобщо, за следваната културна политика.

Създаде се атмосфера за разширяване и по-скоро за задълбочаване на културните взаимоотношения чрез ревизия на действуващата конвенция. Андрианопулос се оказа много подвижен, пъргав ум, делови и знаещ човек.

Известни колебания предизвика предложението на Л. Живкова за съвместни прояви в чужбина, въпреки че то бе казано с много уговорки. Проф. [Михаил] Сакелариу предложи да се увеличи, не, да се създаде редовна размяна на специалисти, защото такава не съществува. Та те да преодолеят всички недоразумения, които могат да възникнат при подбор на материала, на епохата, на района. Спорят и още как самите гърци, а какво остава между учени, които не са запознати с резултатите от изследванията. В.[елизар] Велков след това ми каза, че М. Сакелариу имал право, тъй като, например в тракийската изложба имало направо гръцки изделия, шлем и т. н., и той лично възразявал за включването им, особено пък без упоменаване.

Прие се да се подготвят предложения до края на годината.

От срещата се възползува най-добре [Теодорос] Критас, който пусна във вестниците съобщение, че догодина идва Софийската опера с „Набуко“. А за това не стана дума нито при срещата, нито след това между двамата. Попитах го, а той най-искрено ми отговори, че едните ще смятат, че той е говорил с Л. Живкова, а другите – с А. Андрианопулос, и по този начин съпротивата вече е морално сломена. Ето ти импресарио.

Разказваха ми за него, че поискали да го подминат при организиране посещението на наш цирк. Той провалил гостуването, отивайки дотам, че купувал билетите за цяло представление, без да пусне публика. В края на краищата били принудени да прибягнат пак до него следващия път. Когато дойдох, месец след това циркът пристигна и трябва да призная, че той му устрои великолепно турне. (Случаят Тодор Козаров и неговото просташко пенсиониране.)

Обяд в чест на Л. Живкова с участието на ръководството на Комитета за 1300-годишнината и на Българо-гръцкото дружество. За учудване и голямо удоволствие на всички пристигна Панайотис Канелопулос. Той по принцип не участвува на обяди и вечери. Бяха още [Дионисиос] Закитинос, [Манолис] Хадзидакис, [Павлос] Сакеларидис, [Янис] Папатеодору, [Йоанис] Галос, [Спиридон] Кирицис, [Манолис] Копелузос, Л.[юбомир] Кабакчиев, Й.[ончо] Христов. Домакинствувахме с Ана.

Мина много топло и сърдечно. Б. Джибров, пък и други подхвърлиха, че рядко са били събирани около една маса толкова академици заедно с подчертано леви, при това общественици.

След обяд посетихме картинната галерия, а вечерта в хотел „King George" – официална вечеря. Много поканени, но всеки се беше затворил със съседа си. Аз бъбрих със Светлин Русев, тъй като бях от дясната страна на А. Андрианопулос и не исках да отклонявам вниманието му.

17.IX.1980 г. [сряда]

Сутринта рано из магазините за книги. За съжаление не бяха поръчали колите. Трябваше да идем пешком. В книжарниците не бяха отделили книги – поръчката не бе схваната добре от културното аташе, освен това тя [Л. Живкова] искаше на английски език, а той знае само гръцки. За-претнах се, отделих бързо двадесетина, оказаха се интересни, това успокои Л. Живкова. Сетне я помолих да се отбие и до българската книжарница, отидохме и до Райяс. Поисках да се платят и на другия ден да се стоварят в хотела, да ги прегледа още веднъж.

При [Георгиос] Ралис. Л. Живкова изложи съдържанието на разговорите, водени с А. Андрианопулос, изрази задоволството си от тях и се спря по-специално на необходимостта да се възприемат нови, по-качествени форми на културно сътрудничество, в това число и в чужбина.

Г. Ралис изрази пълен скептицизъм във възможността да организираме съвместни международни манифестации. Като каза колко желателни биха били съвместни проучвания в Македония, където гърци и българи имат еднороден бит поради вековно съжителство, той добави: „Но ние, както и вие, сме принудени да се съобразяваме с югославската реакция."

Показа ни една критска икона, която издирил в склада на музея и ни посъветва да видим от същия автор (неизвестен) втора в двореца на президента.

За половината час свободно време до втората среща – с К.[онстантинос] Караманлис – тръгнахме да обикаляме магазините с подаръци до хотела, на ул. „Стадиу“. Л. Живкова търсеше статуетки. Подходящи не се оказаха – или много скъпи, или порцеланови, антикварни, или грозни. Метални, мраморни, нямаше. От гръцка страна подсказаха, че имало на ул. „Монастираки“ – на десетина минути път. Л. Живкова поиска веднага колите, но докато дойдат и да влезем след това в магазини – това означаваше непременно да закъснеем. Внимателно ѝ обърнах внимание. Но тя малко троснато ми отговори, че не е дошла да си губи времето, искала точно да знае къде отива. Слушаха няколко души. Отговорих ѝ, че програмата ѝ предвижда посещения при Г. Ралис и К. Караманлис, а времето между тези две срещи можеше да се прекара или в хотела, или така, в безцелна разходка. Отговорност за пазаруване, и то целенасочено, не поемам. Отговори меко, колко минути остават и влезе в първия магазин . Хареса ѝ една детска рокличка, купи я, купи и за себе си една.

По-късно ми казаха, че критикувала остро Николов и своите хора за заранта, че не организирали добре посещението в книжарниците.

При К. Караманлис. Той напомни, че в своята дълга политическа кариера е видял и е общувал с почти всички ръководители на страни по света. С никого обаче не се чувствувал така близък, както с Т.[одор] Живков. Още първия път, когато го срещнал, се установили между тях отношения на доверие благодарение на непосредствеността и на смелия държавнически подход на Т. Живков към най-сложните проблеми. Той подхвърли още, че ако отново му се случи да емигрира, ще избере не Париж, а София.

Л. Живкова, като напомни, че никой не знае своята съдба, защото тя е в ръцете на „мойрите“, го увери, че ще бъде приет с разтворени обятия в България. Караманлис смени разговора.

Към Л. Живкова се отнесе мило, посрещна я като стара позната, предложи ѝ да посети и Дион с хеликоптер.

При [Атанасиос] Талиадурос. Професор, изтънчен. Говори се главно за реформите в приемането на студентите в Гърция, как е у нас, а също и за разширяването на контактите и евентуално за подписване на споразумение.

За след обяд отменихме посещението в консерваторията. Л. Живкова имаше среща с телевизията ЕРТ и дойде на приема в резиденцията, след като направила обиколка в Психико включително до мястото, което искаме да купим.

Приемът мина много добре. Дойде много свят – главно из културните среди, много журналисти, [Харилаос] Флоракис. След това Л. Живкова със С.[ветлин] Русев обиколиха резиденцията и предложиха да се доставят и купят редица неща за дообзавеждане.

18.IX.1980 г. [четвъртък]

За Солун. По пътя в самолета Ана разви пред Л. Живкова своята „национална програма". Изслушана бе с внимание и с разбиране. Ана остана доволна.

С коли до Вергина. Посрещна ни [Манолис] Андроникос. Каза за фасадата на своята гробница, че в композиционно отношение е по-добра от Казанлъшката. Фреските са доста повредени, но сцената представлява лов, има конник, рисуван отзад – нещо трудно. Обърнах внимание на М. Андроникос, че Л. Живкова е автор на книга за Казанлъшката гробница. Тогава М. Андроникос каза, че в Берлин на една изложба на книгата видял 40-те тома на Т.[одор] Живков. Направило му впечатление тази голяма продукция. Л. Живкова от своя страна добави, че такъв е Т. Живков – неуморим, всеобхватен, подобен е на Филип Македонски и Александър Велики. Като тях се проявява многостранно.

Обядвахме във Верия. Оттам с хеликоптер в Дион и Пела. Събрахме се с останалите в Солун. Бяг по улиците на Солун, за да хвърлим поглед на няколко византийски църкви.

19.IX.1980 г. [петък]

До обяд Л. Живкова имаше интервю с телевизията, с журналисти. След обяд натоварихме багажа и потеглихме за Дафни, оттам за музея и за летището. Успяхме да изпълним програмата. Накрая бяхме и заедно. Л. Живкова остана много доволна.

Наистина и телевизията, и вестниците масово отразиха това посещение. С изключение на в-к „Катимерини", където репортажът обхвана някои само пасажи от изказванията и ги поднесе иронично, останалите се отзоваха много ласкаво.

С изключение на посещенията на държавни глави така не се отразяват. Явно, че се направи, за да се покаже благоразположение с оглед предстоящата среща Т. Живков – К. Караманлис.

20.IX.1980 г. [събота]

Заранта в посолството. Бъркотия от страна на търговците [нашите] по линия на доставката на автобусите. [Манолис] Копелузос – новата

организация, смесеното дружество, зад което стои „буржоазът" [Я.]нис Флоракис [племенник на Харилаос Флоракис] и партията.

Пристигна и Бойко Димитров.

Вечеря с [Антониос] Амбатиелос. За преодоляване на създадената бъркотия.

21.IX.1980 г. [неделя]

Ана – за София. За пръв път такова магистрално прощаване. Децата заминаха вчера.

22.IX.1980 г. [понеделник]

Откриване на ФАО. Обяд с Бойко Димитров, съпругата му и немския професор [Гунар] Херинг.

Среща с [Манолис] Копелузос. Среща пак с [Антониос] Амбатиелос.

Прием от А.[танасиос] Канелопулос за ФАО. На приема израелският посланик ме представи на своя министър на земеделието, който се озова много ласкаво за евреите от България. Били едни от най-добрите и дисциплинирани работници със силно развито колективно чувство.

А. Канелопулос пък от своя страна ми разказа как била избегната грешка – да не бъде избран [Филип] Ишпеков за председател на събранието. Увери ме също, че ще направи всичко, за да бъде избрана България за домакин на следващата регионална конференция на ФАО. Изобщо се стреми да подчертае близостта си с България.

23.IX.1980 г. [вторник]

С финландската посланичка. Знаеме се от ЮНЕСКО. Всички западни посланици и гърците, с които се срещала, ѝ говорили за невероятното сближение между България и Гърция. Разпита ме на какво се дължи това. И накрая сподели едно заключение, присъщо и на други посланици, особено на английския – че от една година, две, откак открито се забелязали усилията, полагани и от двете страни за всестранно сближение, тонът в Гърция срещу Югославия се повишил. Имаше предвид открито изразеното недоволство срещу посещението на [Маргарет] Тачър, английския премиер, в Скопие след посещението в Гърция. Приех го малко и като личен комплимент.

Обяд с [Борис] Панов. Разказа ми какво му съобщил [Георгиос] Мазаракис за посещението на К.[онстантинос] Караманлис в Букурещ – 1) максималистични искания – Румъния да играе първостепенна роля на

Балканите, да влияе и посредничи в международните отношения, Гърция и Румъния да установят най-близки отношения, да удвоят търговския обмен. [Николае] Чаушеску бил казал, че би било идеално, ако Гърция остане извън НАТО, а Румъния извън Варшавския договор, но добавил, че това не е реално. Настоял за безатомна балканска зона. К. Караманлис отстоял линията на реалистическия подход – малките сили не могат да влияят на голямата политика; да се удвои търговията между двете страни не е възможно; 2) политизация – за многостранно политическо сътрудничество, за запазване на баланса на Балканите, с оглед на което Гърция да ускори влизането [на Румъния] в НАТО (за учудване на гърците); за ненамеса на великите сили в нашия регион, с прозрачен намек за СССР.

Изпратих грама за търговските работи до [Андрей] Луканов, [Христо] Христов, Цв.[етан] Николов. Писах им, че в София идват да се оплакват и [Манолис] Копелузос, и представител на ЦК [на ГКП]; че бъркотията с автобусите се дължи до голяма степен на неуредици тук. Не са избистрени отношенията между търговския съветник и другарите, които отговорят за новосъзданото гръцко-българско дружество. Въпреки намесата на ЦК ([Александър] Лилов) не се постигна примирение и следване на единна политика; не се взаимно осведомяват за своите действия, даже се злепоставят. Освен това работещите с дадени гръцки фирми се отъждествяват с тях и в стремежа си да прокарат сделка именно с тях провеждат ходове, които, разбира се, не остават тайна и принуждават ТИС [търговско-икономическата служба] да поднася извинения. Двукратни и трикратни извинения пораждат не само недоволство, но и подхранват впечатления, може би неточни, но които уронват авторитета и името и на ТИС, и на Министерството, и на фирмите, които представляват. Намеци от такъв род ми са правени от отговорни хора, включително и от хора от нашето посолство (в това число Л.[ука] Драганов – за А.[нгел] Ганев и общо за „търговците“; [Георги] Колибаров; пък и самите те си подхвърлят; да не говорим за [Антониос] Амбатиелос, пък и за [Манолис] Копелузос – за [Христо] Ацев и К.[ирил] Петров.) Като добавих, че не искам с това да подценя похвалната работа, която са свършили, искам да се отстранят известни недостатъци...

В края на краищата да вземат мерки от София, за да заставят тукашните хора да обмислят действията, да обсъждат ходовете и предложенията, които правят. [Димитър] Пандев преди месец и половина бил предупреден от М. Копелузос за Я. Флоракис, но не казал никому нищо. Хр. Ацев му казал, че ще предприеме постъпки за повече оферти – никаква реакция. И задвижил машината, дори поискал комисиона, когато за нейното решение търговците и производителите на автобуса нямат никаква заслуга. Решението е политическо.

С В.[асилиос] Панайотопулос на Колонаки.

При унгарците – прием по случай зам.-министъра на търговията. [Георгиос] Пападакис от Министерство на координацията ми заговори за р. Места и р. Струма. Той придружаваше [Константинос] Мицотакис. Нашето предложение (добре, че го получих същата заран от [Васил] Митровски и го бях проучил), погледнато откъм досегашните преговори и от гледна точка на гръцките предложения било дори крачка назад (става дума за количеството вода), но могло да се погледне и от друга гледна точка. За първия етап почти изцяло удовлетворява, но комплексният уж подход могъл да се окаже вместо решение – отново отлагане за неопределено време на цялото решение.

Поговорихме спокойно. Показах му, че по същество искането за компенсация за първите две години има по-скоро психологически характер. Тук Г. Пападакис се съгласи – [Петър] Младенов на въпроса му отговорил да не се спират на тази подробност.

Намеси се и [Димитриос] Папайоану, за да изтъкне, че въпросът бил само технически, на експерти. Този път, му отговорих, те само ще се произнесат, ще дадат мнение, но отговорността я поема Министерството на външните работи, а не стопанските ведомства. Г. Пападакис потвърди, че икономически въпрос, особено от такъв характер, изисква подход, който да държи сметка на трайните интереси, а това най-добре ще осъществят Министерствата на външните работи. Но проектът със [р.] Струма му се струва отдалечаващ решението, струващ може би много средства. К. Мицотакис бил им казал да решават въпросите един по един. Ще разсъждават по Струма, като видят, че се решава въпросът за р. Места.

Отговорих му, че въпросът за р. Места не може да се реши под натиск на конюнктурни настроения за предстоящите избори. Нас ни трябва решение, което не трябва да предизвика утре кавга. В края на краищата водата винаги може да се спре утре с обвинението, че нашето поколение им е завещало наследство, пълно с взрив. Припомних им преговорите от 1963–1964 г. – не беше ли оправдано дори протакането им, за да се съберат в пакет и се решат всички висящи въпроси? Кой сега си спомня за караниците тогава?

Изпращат група от няколко души специалисти, за да се запознаят подробно с нашите предложения и да обиколят района.

24.IX.1980 г. [сряда]

С Василиос Панайотопулос – поработихме малко. Той ще изпрати предложение до културния фонд. Скоро завършва тезата си.

В посолството – голямо движение и напрежение. Почувствувах се недобре. Но пак продължих работата – поща + грама за морските териториални води – как гледат на тях гърците след решенията на III женевска конференция по морско право.

В 12 часа – [Леонидас] Стрингос и [Георгиос] Зоидис. Искат да им помогна да организират конференция за 1821 г.

При протокола – предлагат известни промени в програмата на К. Караманлис. Иска да избегне отиване в Пловдив. Предпочита да остане в Правец – в гората, край някое езеро още половин ден. Да обядва в обикновена селска къща, ферма. Именно с Т. Живков, с когото се чувствувал така естествено – да му даде възможност да бъдат по-дълго време оставени спокойни, без протоколни срещи. Вечерта е готов да прекара и сам или интимно заедно, или даже да идат в някое заведение с програма, по наш избор.

Прибрах се късно, с налягане 120 долна граница. Нямах със себе си никакво лекарство. Вечерта отказах да ида на отправената ми покана – боях се, че няма да издържа.

А дойде [Христо] Ацев. Оказа се, че и [Севдал] Севдалов знаел, че той се захваща с оферта, но не му обяснил защо не бива или как да постъпи, за да се примирят интересите, ако е нужно, а просто му подхвърлил: „Не се захващай, изобщо нищо няма да излезе." [Димитър] Пандев пък ми каза, че и [Радю] Вълчев дълго време не искал да работи с Дружеството. (За него чух навремето неласкави думи от татко [Върбан Ангелов].)

Пристигна най-после и готвачът. На всички направи добро впечатление.

26.IX.1980 г. [петък]

Посещение на Рентас – художник от Солун, изложбата на когото видя Л.[юдмила] Живкова и му каза, че би желала да я види в София. Донесе писмо и каталози.

Пристигна Порфирий, приет в Академията. Дано се успокои и той, и атмосферата в Атон.

Посети ме [Деспина] Катифори със съпруга на сестрата на поета Н. Катифорис. Била парализирана, пратила си документите в София, чака отговор. Ако има малка надежда, защото иначе да придвижат парализиран човек е много трудно. Покани ни в Левкада с Ана в края на октомври.

Влязоха и двама чепеларци – чалгаджия и жена му, която пее и танцува. Поздрави ме от Стамат [Стаматов]. Случайни познати – взаимно си гостуват. Тук разширили кръга на познатите също случайно – с будкаджия, който пък повикал някого, който бил в България. Сега пък били у тях. Канят ги на вечери, те си носят инструментите. Прекарвали много весело, доволни са. Ето резултатите на истинското непосредствено общу-

ване, човек с човек, както едно време. Без хотели и туристически резервации.

При [Василиос] Пацикакис. По искане на Л.[юбомир] Попов – за трима монаси, на които не дават от няколко месеца разрешение за Атон. Употребих всичкото си красноречие. Да видим какво ще излезе. [Илияс] Андонопулос отсъстваше, но не исках да прескачам тази дирекция, още повече, че „твърдият“ човек там е В. Пацикакис.

Внезапно ме повика [Антониос] Амбатиелос. Семейна драма у [Микис] Теодоракис. Изглежда, че е вплетен във всякакви женски истории, тъй като жена му и синът му заплашили, че ще реагират остро, дори говорили за самоубийство. Молят да се върне за един ден, пак щели да го откарат в София за големия концерт в неделя. Въпросът е, че тази вечер имал концерт във Варна и нямало как да иде до София вечерта, та утре заран да вземе самолета. Молят да се прехвърли с хеликоптер или някакъв малък самолет до София.

Обяд със социалистическите посланици – първа среща след лятото. Основният въпрос – разказът на [Януш] Левандоски за събитията в Полша.

Най-силно бе заключението – комунистите имат и действуват съобразно своята партийна съвест, от една страна, и съобразно партийната дисциплина, от друга страна. За съжаление доминиращо се оказва второто. Сега трябва да се постъпи така, че да се даде простор на съвестта – никой да не се съгласява с нарушения, откъдето и да идват, да реагира, да иска сурово наказание за всякакви простъпки. Това е спасението – партията да си влезе в ролята на институция и да не делегира правата си никому, защото не може властта на класата да се поема и упражнява от отделни личности, които след време подчиняват на своите интереси интересите и на партията, и на страната.

Обърна внимание и на още едно обстоятелство – че събитията в Полша са взели това развитие, защото пленум на ЦК изключил употребата на сила и взел решение за политически изход от кризата. От партията зависи новите профсъюзи да действуват в интерес на социализма в Полша, а за да стане това, партията, която наброявала 3.5 милиона души, трябвало да се превърне отново в реална сила, каквато престанала да бъде години наред. Мобилизация на партията – ето решаващата задача.

Заяви, че силата – боевата сила – армия, милиция – не е засегната от кризата. Тя е в състояние да помете евентуална контрареволюционна акция, но би било политическо самоубийство да се хвърли срещу работническата класа. От 12 милиона работници – 6 милиона стачкували, други 3 милиона изразили пълна солидарност със стачкуващите, макар че продължили да работят.

[Йон] Брад само се изказа за Румъния, че [Николае] Чаушеску на митинг преди две седмици говорил колко правилно постъпили там, че запазили едно съотношение 1 към 5 между най-ниската и най-високата заплата. Това изключвало социалното недоволство.

Всички се спогледахме, защото пред сериозността на положението сега той бе най-неподходящият за самохвалство.

Подадох ръка на Я. Левандоски по въпроса за проблема партия–държава като основен въпрос, който трябва да се реши: да се ликвидира правото на всеки функционер, особено по-високостоящите, да се идентифицират с партията и да посрещат всяка конкретна критика като атака срещу партията, държавата, социализма. Също и за съвестта – като изтъкнах, че по кардинални случаи човек има възможността да реши – ще се подчини и изкриви съвестта си или ще реагира (например съд, решение от национален характер). Но как да се преодолеят ежедневните компромиси, дребните нарушения? Да бъдеш, общо взето, „чист" със съвестта си в конкретната работа е нещо добро, това ни е крепило досега, ала как да реагираш срещу очевидни нарушения на партийния морал, разхищения, злоупотреба с власт, когато се извършват на „твоя" територия, но не в рамките на твоите прерогативи? (Сега тук като посланик се сблъсквам с много такива случаи – два случая на заместник-министри, на други служители, празни командировки, нареждания „отгоре" до търговската служба и т. н. – когато всичко това виждам или узнавам косвено. И да реагирам като посланик ще получа отговор: „Това не е ваша работа". Да реагирам като комунист – пред кого? Пред нашата партийна организация – ще се окачестви като внасяне на смут, а по-нагоре – казвам го устно – понякога се взима предвид, друг път се премълчава и следва съвет за осторожност.)

Докато не се урегулира, не се създаде действена система, която да гарантира свободното упражняване на критиката под личната отговорност и последствия за този, който я осъществява, то критиката и самокритиката, контролът и реагирането срещу недостатъците ще носят случаен характер и ще изпадаме в кризисни състояния, от които ще излизаме с цената на големи сътресения. Случаите са известни и в Унгария, и в Чехия, и в Полша, и в СССР.

Я. Левандоски, който сега е бил в ЦК, срещал се е с отговорни другари, с министър-председателя, говори за невероятното откъсване на партията от масите. Даде пример за това, как член на Ревизионната комисия на ЦК, и то много отговорен другар, поискал да надзърне в работите на телевизията – и не му позволили от ЦК. А сега работата е стигнала до процес. Докато не се проведе безпощадна борба срещу злоупотреби и кражби, за които знаят и подозират хората, макар че за тях не се пише, не може да се създаде нито здрав партиен морал, нито доверие сред народа.

Вечеря в чест на нашата делегация на регионалната конференция на ФАО, водена от [Филип] Ишпеков. Присъстваха А.[танасиос] Канелопулос, кипърският министър на земеделието, двама от шефовете на ФАО.

Можах да поговоря с А. Канелопулос. Още на масата, а след това се усамотихме. Основният въпрос – положението в Нова демокрация. За А. Канелопулос примирението между [Георгиос] Ралис и [Евангелос] Авероф не е възможно дори поради факта, че единият от тях не може да се наложи над другия. И двамата, въпреки единоборството, не се решават да предизвикат разцепление на партията.

За себе си А. Канелопулос каза, че съзнателно е написал статия, с която критикува опитите да се хвърли сянка върху финансовата политика на правителството на К. Караманлис. (Статия, която предизвика голям шум, защото визираше сегашната политика на правителството на Г. Ралис. Работата стигна до остри реплики в Парламента, до заплашване с оставка, на което Г. Ралис, за да овладее положението, заяви, че приема оставката на А. Канелопулос, ако той не направи декларация, че статията и изказванията му не са насочени срещу колегите му в сегашния кабинет.) Целта му била да се разграничи от сегашните ръководители на Нова демокрация и от стопанските министри, т. е. да прокара разграничителна линия между тях и себе си, за да покаже, че именно той е носителят на центристкото начало в партията.

Той смята, че обстановката в Гърция тласка политическия живот към центъра. Самият Г. Ралис проведе няколко стъпки в тази насока и затова А. Канелопулос бърза да се наложи от своя страна като лидер. Със свойственото самочувствие на гръцките политически дейци той ми каза, че имал поддръжници сред депутатите почти толкова, колкото Г. Ралис и Е. Авероф. Но моментът не е дошъл да направи публична изява. Вероятно след около 5–6 месеца. Засега поддържа Авероф поради особени причини, за които ще ми говори друг път, но не е съгласен с неговата политическа ориентация. Тачи го за личните му качества.

Установил е контакти с [Александрос] Балтадзис и с други дейци, събирал около себе си и хора извън Парламента. Тук той няма нужда да измества [Георгиос] Маврос, защото едва ли старецът, свързан с такъв погром на Центъра, е в състояние да го изведе на политическата сцена. Има и още едно обстоятелство, благоприятно за А. Канелопулос, че той не напуснал Центъра, докато той не се разпаднал напълно и, както обичат да казват тук, не е „апостат".

А. Канелопулос ме помоли да предам искрените му чувства на П.[етър] Танчев и да го успокоя за това, че не може да се отзове скоро в София. Нека Нова демокрация установи контакти с още някаква партия, преди да подпише документ с БЗНС.

Помоли също да предам – да направим всичко възможно за подписване на споразумение за р. Места. Тук имало среди, които не желаели това да стане, защото си давали сметка, че по този начин една от последните бариери между двете страни се отстранявали. Създадена била такава психоза, че с решението на този въпрос сме могли да „спечелим цяла Гърция“.

(Като анализирах последните събития и борбите в Нова демокрация пратих обстойна грама в София – за Г. Ралис – Е. Авероф, К. Мицотакис – Е. Авероф, Г. Ралис – А. Канелопулос, а сега и официално правителствено опровержение на изявленията на [Йоанис] Бутос, че правителството не изключва коалиционен кабинет след изборите. Ралис декларира, че успехът на Нова демокрация е сигурен и ще състави хомогенно правителство. Изборен трик или декларация, продиктувана от желанието да се запази единството на партията?

Грамата можах да изпратя едва във вторник, когато ми остана време да я напиша.)

27–28.IX.1980 г. [събота–неделя]

Вдигнах отново налягане, и то много високо. Почувствувах го в посолството, и то още в четвъртък, но нямах със себе си никакво лекарство. Прибрах се със замаяна глава. Затова тези два дни, общо взето, прекарах в почивка. Ходих до морето, не на обикновените плажове, а оттатък хълмовете над Маратон, към Оропос. Тиха вода, малко хора, леко плискане на водата. Минути лежах по гръб в морето – пълно изключване.

Имах само една среща – обяд с Я.[нис] Флоракис. Той потвърди моите опасения. Тласнат е бил към тази работа, да иска да се намеси в доставката на автобусите не само от хора около [Георгиос] Панайотопулос, но и от [Севдал] Севдалов и [Димитър] Пандев, с които се е посъветвал и те не му казали нищо за това, че има някаква предварителна ангажираност с [Манолис] Копелузос. Етиката налагала той да се срещне с М. Копелузос и може би биха намерили общ език.

29.IX.1980 г. [понеделник]

Пак тичане. Най-напред проведох съвещание с колектива. Представих им Й.[ончо] Христов като свой заместник, говорих за останалите, определих като ръководител на сектор „Печат“ В.[асил] Митровски.

„Неколкократно на съвещания на колектива, на партийни събрания сме обсъждали въпросите на посолската работа. Мисля, че тези обсъждания бяха полезни. Редица слабости бяха отстранени. Някои недостатъци обаче се оказаха толкова вкоренени, че не можаха да бъдат преодоляни,

въпреки проявеното желание в повечето случаи. Предстои годишно отчетно партийно събрание, тогава ще правим цялостна равносметка, ще анализираме къде и защо сме успели, къде и защо все още изоставаме.

Смисълът на днешното ни събиране е да разменим мисли и опит, за да потегнем работата в тези предстоящи крайно напрегнати 2–3 месеца преди края на годината. Аз не искам да говоря за ваканционен период, защото за тия, които бяха тук, и тия, които се включиха в живота на посолството през м. септември, това бяха дни на голямо напрежение. Въпросът е да придадем на работата строг ритъм, така че да се избегне стихийното натоварване на хората, което води до изтощително изразходване на сили и за кратко време причинява трайно разстройство на дисциплината. А без дисциплина няма ефективност. Излишно е да влизам в повече детайли сега. Както казах, в недалечно бъдеще ще направим равносметка за годината, а дотогава по различни поводи ще се събираме за колективно разглеждане на отделни сектори от нашата работа.

С изключение на двама другари, чието заминаване е предстоящо, това е колективът, който ще работи през близките години – една, две, три. Повечето са нови, в смисъл нови за този колектив, а някои идват за първи път в Гърция.

Нека уточним на днешното заседание функциите на другарите.

1. Йончо Христов – съветник, първият човек след посланика, който поема основната част от административната работа и голяма част от оперативните задачи.

Разбрали сме се в София: той сега не може да бъде нотифициран като пълномощен министър, но независимо от това, по въпросите на посолството той ще бъде най-старшият сред съветниците.

Освен по тези общи въпроси той ще отговаря като съветник за културния сектор, за печата, както и за връзките с Министерство на външните работи. Това за сведение на всички и по-специално за др. Ал.[ександър] Петров, Бр.[анимир] Петров, В.[асил] Митровски, Ц.[ветан] Стаменов.

2. Ст.[ойчо] Николов – ръководи консулската служба. Излишно е да ви казвам, че това е службата, с която се сблъскват хиляди гръцки посетители на нашата страна; тя е огледалото на посолството и тези първи контакти, съпътствани от удовлетворение или разочарование, оставят впечатления за цял живот.

Какво обаче се получава твърде често? Невероятни опашки с взаимно изнервяне и за посетителите, и за приемащите ги. Ето това трябва да се преодолее: две жени работят на полудневна работа; в напрегнатите седмици ще могат срещу заплащане да привличат и други и да се удължава работното време на останалите. А в екстрени случаи – съобразно със служебната заетост др. Николов ще има правото да привлича някои от останалите жени, техническия персонал, след като уточнят кого с др.

[Йончо] Христов. За консулската служба съветникът, който отговаря е др. Л.[ука] Драганов.

3. Неслучайно поисках трима души да се съсредоточат в сектор „Печат“. Не защото прегледът на печата изисква толкова души. Ако бяхме останали на това ниво, т. е. секторът „Печат“ се ограничава само с ежедневните прегледи, то затова е напълно достатъчен и само един човек. Но и трима души не са достатъчни, ако към „Печат“ се отнесем със сериозността, която заслужва. Нека не се самозалъгваме: печатът в буржоазните страни, пък и в нашите, с това, което се пише, и с това, което се премълчава, е източникът на основната информация за дадена страна – за нейната политика, икономика, културна дейност. При това именно печатът позволява да се проследят тенденциите, защото той представлява писмената памет, която фиксира ден по ден събитията и отношението към тях на всички обществени сили.

Очаквам другарите от печата да издигнат неговата работа на още по-високо ниво. За ръководител на сектор „Печат“, след съответно обсъждане, решихме да утвърдим др. В.[асил] Митровски. С него ще имаме възможност да поговорим по-подробно, сега той се въвежда. Към службата „Печат“ ще бъде придадена една другарка за полудневна работа и при нужда ще привличаме за определени задачи друг човек.

4. Работата на културния сектор е тежка. Затова към този сектор ще придадем една полудневна бройка, за да поема част от текущата работа. Като се има предвид, че по редица въпроси, свързани с 1300-годишнината, се работи и от други другари, мисля, че на този етап такова разпределение ще позволи да се осъществяват задачите в сектора, без да се привличат повече хора. Всъщност в този сектор работят двама души – Ал.[ександър] Петров, непосредствено с културните въпроси, и Бр.[иго] Аспарухов – с въпросите на размяната по линия на природните науки, със студентите.

Поради завареното наследство и действуващата практика (разделянето на функциите от преди една година) за културните въпроси съветникът, който ги следи, ще бъде Й.[ончо] Христов, а по природните науки и пр. – Г.[еорги] Колибаров.

Това не значи, че аз оставам настрана. Вие знаете колко разговори съм водил и какво участие вземах, докато се урегулира приемането на студентите от Гърция. Става дума за ежедневна и оперативна необходимост от съветване, за срочно придвижван на някои въпроси. Случва се и вероятно още повече ще се случва, ако искаме да издигнем политическото ниво на нашата работа, да бъда зает с други въпроси и да не мога да откликна на срочна нужда за разговор и уточняване. За да няма изкуствено задържане, затова правим такова разпределение.

5. По техническите служби. Нужна ни е секретарка, която да ползва един западен език, да пише на машина, макар и не бързо. Нужно е же-

ните, които са тук, да се хванат по-сериозно да чистят. Мисля, че и тук можем са въведем ограничено работно време, както при другите случаи и моля др. [Стойчо] Николов да проучи този въпрос и да излезе с предложение още днес, утре.

6. По вътрешния ред:

а/ Явяване сутрин навреме. Отсега нататък ще се държи сметка. Може да се наложи закъснение, за това трябва да сме предизвестени. Но сметката си е сметка. Работното време – 8.30 – 14; 18 – 20.30.

б/ Предупреждение при излизане от посолството – при др. Й.[ончо] Христов.

в/ Ежедневно, най-добре още заранта, другарите да се явяват при съответния съветник за уточняване на задачите, които предстои да се придвижват през деня.

г/ Не съдим по изпълнението на задачите за качествата на отделния работник в посолството. Но тъй като нямаме моралното право, нито физическата възможност да натоварваме само едни, като им вадим душата, то наш дълг е да разпределяме работата по-равномерно. Затова всеки трябва да бъде заменяем от някого другиго, който да е запознат с въпросите, които се решават в даден период. И затова никой да не мисли, че може да се изолира и да следи само своите преки задачи. В отделни случаи сме постигнали заменяемост, това трябва да стане обмислено за всички случаи.

д/ По преписите – всеки да фиксира какво и кога е извършено.

е/ За политическата работа – за това, кои въпроси даден другар ще следи в дълбочина, ще готви периодически информации, ще пише доклади, ще се уточним в края на месеца, когато всички се завърнат от отпуска.

Вероятно ще се поставят и някои други въпроси на днешната среща."

За кратко при [Георгиос] Дарданос – предложих му да преведем ръкописа у нас. Тук не може да се намери знаещ добре български език сред върналите се емигранти освен Марицас, а него не го искат.

С [Георгиос] Курнутос – уговорихме пътуването му за България.

С [Манолис] Копелузос – дойде да изрази признателността си. Бил приет от [Георги] Караманев, комуто разказал „всичко". Съветвах го да бъде въздържан, но може ли да се спре такъв темперамент. Срещнал [Севдал] Севдалов, [който] пак намерил начин да изрази съмнението си от сделката.

Получи се разрешение за правата за участие във Филипопоските седмици.

Поисках от Марий Иванов да ми разреши да се отбия в Белград на път за София.

30.IX.1980 г. [вторник]

Под знака на космонавта [Георги Иванов].

Докато го чакахме, написах грамата за положението в Нова демокрация.

Пристигнаха към 11.30 часа след като разгледаха Акропола, качихме ги и на Ликавитос.

Срещата с колектива мина много мило. Разказаха интересни неща – Георги Иванов, [Кирил] Серафимов, [Кирил] Мишев – за нашите постижения в полета. На обяда попитах Иванов представлява ли някаква атракция полетът за обикновените хора. Отговорът му бе симптоматичен: „След един вече, не!“ След това говори за трудностите, които трябва да се преодоляват – всичко оптимистично, но изискващо упорити усилия, воля, напрежение.

Дойдоха и деца – да му поискат автографи. Той подписа много картички, защото всички от посолството му поискаха, правиха си снимки. Приятно възбуждение и гордост изпитваше колективът. Поднесохме му и цветя. Пошегувах се, че посолството ще му купи нов костюм, ако му разкъсат дрехите за спомен, както бяха направили софийските жени при посрещането на Хосе Мохика (те посегнали само на панталона му – дали защото е било лято?)

Вечерта – прием в чест на Стефан Гечев. Поканихме писателите, които той издаде в „Антология на гръцката поезия XX век“, както и някои други. За първи път дойде човек, който наистина има солидни връзки с писателските среди още от преди войната, с отлично знание на гръцки език.

Папандреу беше много доволен от тази среща. Не само за нас, но и за тях. Докато са обидени от нас, че биват пренебрегвани заради едностранното предпочитание на Рита Буми-Папа и мъжа ѝ (който написал книга, в която отричал като поети и Янис Рицос и Одисеас Елитис), някои странели и от партията и от движението, обвинявайки тях за това. Добре, че ме предупредиха от ЦК все пак навреме, та през последните месеци изправихме тази линия. Макар че на III конгрес на писателите пак тях поканили от името на прогресивните писатели. Рула Кукулу помолила да се съобщи в ЦК, че са недоволни – уж се бяхме договорили. Четох грамата в София. Папандреу отдава такова голямо значение на работата, свършена с нас, изпращането на комисията, че иска да постъпят по същия начин и с другите социалистически страни.

Акад. [Петрос] Харис беше най-любезен. Като най-възрастен той един вид доминираше на срещата. Политиците според него са били винаги конюнктурни, което предполага, че могат да свършат и много полезни неща. Но истинските избраници на народа, които могат да осъществят сближение, са хората на изкуството, защото само те могат да сложат ухо на гърдите на човека и на народа и да чуят техните сърца.

Старият [Костас] Валетас каза, че преди години се обърнал за някаква справка в Москва, оттам му пратили писмо с указание да се обърне към мен (от Института „М. Горки"). И аз съм му отговорил. Навярно е така, не си спомних. Съобщи ми още, че изпратил писмо в посолството, което ще получа днес. До Л.[юдмила] Живкова, по повод разрушаването на къщата на [Костас] Варналис в Бургас. Идеята му е била да се направи там музей или да се запази просто като къща–музей, място за поклонение. В този смисъл той бил говорил с местните власти, те обещали, а сега разрушили къщата. Когато попитал, казали му, че щели д я възстановят.

Аз бях говорил в ЦК да използуваме този момент, за да ангажираме гръцкото обществено мнение за Д.[имитър] Благоев – да се опитаме там, ако не къщата, то паметник да му издигнем.

Беше поканен и [Арис] Диктеос. Без възражения от страна на ЦК на ГКП. Т. е. – почетохме всички, които са допринесли нещо за сближението на двете страни. И поканихме още някои млади и по-възрастни поети.

Преди нашия прием отидох за около половин час при унгарците – празник на унгарската армия. Югославският посланик ме спря. Поговорихме с него. Пита ме какво мисля за срещата на К.[онстантинос] Караманлис с военните, и то на директна среща. Отсъствувал [Евангелос] Авероф. Аз не забелязах това – отсъствието на Авероф. Казах му, че това е форма на подготовка Гърция да влезе в НАТО. И му развих аргументите. Дойде и [Борис] Панов. [Радко] Мочивник поиска да повторя съображенията си. Казах му ги – че гърците не могат да направят отстъпки; че [Георгиос] Ралис прекрасно би използувал за предизборни цели срещу ПАСОК невлизане в НАТО и създаване на специален статут подобно на Испания. По същество промяна няма да има със съществуващите американски бази, изгодите на десницата са големи.

Видя им се много смело. Р. Мочивник каза, че не би се решил да изпрати такава грама. Аз му отговорих, че също не изпращам всеки ден грами – толкова е изменчива политическата обстановка, взаимните комбинации. Но си правя анализи, така по-лесно следя развитието и по-малко се отегчавам от нескончаемите сплетни, които политическият живот сервира.

Забелязах нещо неприятно. Нали съм с протези, много плюя, като говоря. Хвърчат слюнки. В повечето случаи не се вижда или се правят, че не виждат. Но този път си взех лешници и със слюнките се разхвърчаха по саката им бели следи от тях. Неприятно.

1.X.1980 г. [сряда]

Взех си бифокални очила. Консервативен съм по душа. Колко души се изредиха да ми казват, че е удобно, а аз продължавам от няколко години да сменям едни с други. След като стъпках по невнимание своите, смених

ги с едни нови с деликатна дръжка CD. Уплаших се от постоянно сваляне и си поръчах бифокални. Не са неудобни, може да се свикне, и то бързо.

В посолството и днес бе голямо движение.

Прегледах вестниците преди да посетя френския посланик [Филип] Ребейрол. Разговорът ни засегна два въпроса – посещението на г-жа [Маргарет] Тачър и отношенията Гърция–НАТО–САЩ. За М. Тачър посланикът бе много строг – никога не можел да си представи такова неуместно държане. Определи го най-малкото „maladroit“. Не по-малко го учудило обстоятелството, че английската мисия не направила нищо за да ѝ обясни, че с подобни методи трудно може да се повлияе в Гърция. Най-интересното за мен бе това, че той говореше това видимо с удоволствие и иронизираше английската дипломация. За НАТО–САЩ–Гърция той бе не по-малко откровен. Току-що получил текста на разговорите между Франсоа Понсе и [Константинос] Мицотакис. Изразявало се впечатлението, че изявленията на К. Мицотакис не били негова лична инициатива, нито казани без ясна представа за възможните последствия. Мицотакис уверил министъра на Франция, че говори от името на К. Караманлис, на Г. Ралис, на Е. Авероф. Че позициите на Гърция са били уточнени в Атина и неговата реакция била естествено последствие от поведението на САЩ.

Посланикът вярва във всичко това, имал предвид и водени тук разговори. Струвала му се обаче цялата история рискована за гръцката страна. Г. Ралис и правителството играят като че ли на покер, залагат на заплашвания, които едва ли ще реализират – закриване на американските бази например. С категоричните си изявления закриват всички пътища за връщане.

Направи сравнение с поведението на Франция – не искал да изглежда нескромен, но възможностите на Франция били по-други. Тя, когато решила да напусне НАТО, ликвидирала и всички натовски бази, офицери за свръзка, и т. н. А Гърция излязла от НАТО, но съхранила американските бази. Очаква с интерес развитието на събитията.

Попита ме за събитията в Полша. Има ли опасност от съветска намеса? Изхождал не толкова и само от опасения, които пораждало съветското отрицателно отношение към събитията в Полша. Страхувал се и от самите поляци, които, като луди глави, могли да предприемат действия крайни.

Успокоих го, че опасност може да има за всички, ако събитията излязат из под контрола на ПКП и правителството. Но те са избрали пътя на политическото решение и ще го следват. Дадох му и примера с интервюто на един от поляците (не му запомних името), публикувано в сп. „Шпигел“. В него той казва, че профсъюзите искат политически преобразувания, стигащи до изместване на комунистическата власт. И ако е нужно,

ще се стигне до гражданска война и половината поляци може да загинат, но комунисти нямало да останат. След като правителството няколкократно предало по телевизията това изявление и получило очаквания ефект, арестувало дисидента, без с това да предизвика реакция в страната. Пък и аз не видях нищо особено във в-к „Монд". ([Януш] Левандоски ми разказа случая.)

Като че ли за да ме опровергае, Я. Левандоски поиска да се видим срочно. Поканих го да обядваме. Беше невероятно загрижен от бездействието на партийните бюрократи, които, страхувайки се за своите места, задържат провеждането и на пленум, и на конгрес. Така обричат партията и правителството на пълно бездействие, не се взимат никакви срочни мерки, кризата се задълбочава. И вместо инициативата да е в партийни ръце, вместо да има партийна мобилизация, партията е парализирана отгоре, а натрупаното недоволство и недоверие може да се излее в нови акции. И тогава пак под натиск ще се приемат на горещо решения, отлагането на които могат да доведат и до сблъсък.

Я. Левандоски дава един месец. Ако не се стабилизира дотогава положението, той очаква и най-лошото. Показателно ще бъде дали ще се свика най-после пленумът. Той бил определен за 23-ти, а вече над десетина дни не се свиква – дълго време за остър, кризисен момент.

Вечерта събрах Ера и Леандрос Вранусис, двамата – Райяс и [Георгиос] Зоидис. Дошъл е човекът преди година и не му уреждат положението. Жена му няма разрешение да го посети дори. Тук е само дъщеря му, дошла много преди това, завършила университет и едва си намерила работа в едно туристическо бюро дори не и като гид.

2.X.1980 г. [четвъртък]

При унгарския посланик. Разказа ми за посещението на унгарския министър на външната търговия.

Пратих грама за хубавата работа, извършена от Ст.[ефан] Гечев. Неколкократно, но все безуспешно исках да бъде изпратен в Гърция човек познат и близък на гръцките писателски среди. Идването на Ст. Гечев оправда това настояване. Свърза се с десетина и повече гръцки поети и още толкова писатели – прозаици. Устроихме хубав коктейл с тези, които бяха обхванати от нашите антологии. Дойдоха хора с различни убеждения и от различни генерации.

Преодоляхме недоразуменията с писателския съюз, ръководен от леви писатели. Папандреу призна, че нашият опит ще се използува за работа и с другите социалистически страни.

Само Ст. Гечев можеше да изтръгне послание от [Одисеас] Елитис – и го направи.

С екстрена телеграма ми съобщиха, че югославяните готвят отново атака срещу СИБАЛ. М.[ария] Захариева иска да бъда с [Георгиос] Курнутос в Белград.

Тръгвам, а ми се струва, че не даваме достатъчно осмислена информация в София. Й.[ончо] Христов още не може да добре да си намери мястото. Смениха се няколко души, енергични са, но има да се въвеждат, а и текущата работа ги поглъща.

Аз също така затъвам, че не мога срещи да си устроя, а след това не мога да осмисля говореното. Налага се да почна сам да готвя по-обстойни информации с анализ. В това ми е силата. От „своите" сътрудници не получавам никакъв материал, никакво сведение. Особено сега, когато и хората са нови. Напрежение и това си е. Винаги при мен е било така.

Това е единият обстоен материал – по НАТО.

„Основната тема за коментари и оценки сред политическите и дипломатическите среди в Атина през последните дни са новите моменти в политиката на гръцкото правителство по завръщането на страната във военната организация на НАТО и свързаните с това последствия за статута на американските бази в Гърция. Както е известно, решаването на тези важни външнополитически проблеми на Гърция винаги е зависело пряко от развитието на гръцко-турския спор в Егейско море, поради което гръцкото правителство ги разглежда като „пакет от проблеми, чието уреждане трябва да се търси едновременно и успоредно". Тази позиция бе продължена и задълбочена и от правителството на Г. Ралис, но винаги в рамките на търпеливото изчакване и надеждата, че САЩ и съюзниците от НАТО ще се съобразяват с нея.

На практика обаче се оказа, че ръководствата на НАТО и САЩ по принцип отдават по-голямо значение на мястото и ролята на Турция в района и че всички „формули" за уреждане на гръцко-турските противоречия са съобразени преди всичко с турските претенции. Тази политика на отдаване на предпочитания към Турция се задълбочи още повече след общото изостряне на обстановката в Близкия и Средния изток и военния преврат в Турция.

След неотдавнашното посещение на М.[аргарет] Тачър в Атина за гръцкото правителство стана пределно ясно, че то не може да се надява и занапред на подкрепа на САЩ и НАТО в спора с Турция и че след преврата в Турция се подготвят нови формули за завръщането на Гърция във военната организация на блока, които формули бяха единодушно окачествени както в пресата, така и сред местните политици като „формули-капани". Основното в тези формули е привидното отстъпление на Турция от позицията – „първо уреждане на спора в Егея, а тогава завръщане на Гърция в НАТО". Сега турското военно правителство приемало варианта „завръщане на Гърция в НАТО и след това водене на преговори

по контрола в Егейско море“ – но при едно-единствено условие: Гърция предварително да се обвърже пред съюзниците, че на тези преговори тя няма да настоява за запазване на статута, съществуващ в Егея преди 1974 г.. Тази „формула“ естествено се характеризира като крайно неприемлива от гръцкото правителство, което същевременно бе подложено на силен натиск да се откаже от позициите си, че от развитието на преговорите с НАТО ще зависи подписването на договора за статута на американските бази в Гърция.

Горните условия са били поставени на Гърция както от М. Тачър, така и от командуването на НАТО по време на неофициалното посещение на генералния секретар на гръцкото външно министерство В.[ирон] Теодоропулос в Брюксел (втората десетдневка на м. септември). И на двете места е било подсказано, че „повече отстъпки“ от страна на Турция не трябва да се очакват и че всичко ще зависи от „сговорчивостта и добрата воля на Гърция“. При това развитие на нещата гръцкото правителство бе поставено в изключително трудно положение и то бе принудено да предприеме редица ходове, които подсказват, че то се отказва от политиката на изчакване по тези основни национални проблеми.

Първите симптоми на тази промяна в тактиката на Гърция се демонстрират от министъра на външните работи К.[онстантинос] Мицотакис по време на неговото пребиваване в Ню Йорк за сесията на ООН. Още на срещата с Е.[дмърд] Мъски, който също е потвърдил, че САЩ подкрепят турските условия за завръщането на Гърция в НАТО, К. Мицотакис направи изявления, които първоначално бяха оценени от западните съюзници като „блъфиране“. Основният момент в това изявление на гръцкия външен министър, което той повтори и подчерта многократно в редица свои интервюта и речи (в Харвардския университет например) е следният: „Ако завръщането на Гърция във военната организация на НАТО не се осъществи в следващите няколко месеца (до декемврийската сесия на блока) и то при приемливи за гръцката страна условия, то Гърция ще бъде принудена да оттегли молбата си за връщане в блока и ще наложи пълен контрол над американските бази на своя територия.“

В речта си в Харвардския университет и интервюто пред „Юнайтед прес“ К. Мицотакис обясни това условие на гръцкото правителство главно с предстоящите парламентарни избори в страната (които той предвижда за м. април-май 1981 г.). В редица от изказванията си в Ню Йорк той обвини САЩ и съюзниците от НАТО в „липса на реализъм относно законните искания на Гърция, поради съобразяване с прищевките само на един член на блока – Турция.“ Коментарът на ЮП по горните изявления на К. Мицотакис бе, че за пръв път гръцкото правителство заявява официално, че не желае да посрещне изборите през 1981 г. с неразрешен проблем по завръщането на Гърция в НАТО. На забележката на Е. Мъски, че „ако Гърция посегне на американските бази, никой не може да пред-

види какви ще бъдат последствията за нея“ (тази заплаха бе изтълкувана от американски журналисти, че САЩ ще спрат снабдяването на Гърция с въоръжение и бойна техника), К. Мицотакис отговори, че „тогава Гърция ще потърси оръжие от други места“ (разтълкувано от гръцки журналисти като Франция, ГФР и други западноевропейски страни).

По данни на френския посланик в Атина, с когото се срещнах на 1 октомври т. г., САЩ и съюзниците от НАТО наистина първоначално приели изявленията на Мицотакис като „блъф“. Но на срещата с [Франсоа] Понсе К. Мицотакис бил подчертал, че тези негови ходове и изявления били съгласувани с К.[онстантинос] Караманлис, с Г.[еоргиос] Ралис и Е.[вангелос] Авероф, които били единодушни в избора на новата тактика. Това вероятно е станало известно и на САЩ, които все още приемали с учудване промяната в гръцката позиция. С това се обяснява и окачествения като „безпрецедентен“ от гръцка страна ход на американския посланик в Атина, който, пренебрегвайки външното министерство и министър-председателя Г. Ралис, е поискал през миналата седмица лична среща с К. Караманлис с цел да разбере дали президентът споделя новата политика на гръцкото правителство. К. Караманлис отказал да се срещне с американския посланик, което веднага предизвика реакция в Стейт дипартмънт. По данни на гръцките журналисти, акредитирани в Ню Йорк, американското външно министерство настоявало за нова среща между Е. Мъски и К. Мицотакис, която да се проведе непосредствено преди срещата [Илдер] Тюркмен–К. Мицотакис на 5 октомври т. г.

Според унгарския посланик в Атина, който е имал среща с В.[ирон] Теодоропулос непосредствено преди отпътуването на гръцката делегация за Ню Йорк, последният бил споделил, че гръцката страна не очаквала никакви положителни резултати от контактите с външните министри на САЩ и Турция. Песимистични са прогнозите и на всички гръцки вестници, както от левицата, така и от десницата, които през последните дни предприеха силна антинатовска и антиамериканска акция, която се подсилва и с почти ежедневното публикуване на материали (обикновено от чужди източници, включително и от ТАСС) срещу военния режим в Турция.

По мнението на дипломатически и журналистически среди в Атина гръцкото правителство сериозно било изправено пред дилемата да реализира на практика своята заплаха – да оттегли искането за завръщане във военната организация на НАТО. Най-вероятното решение на проблема било прибягване до т. нар. „испанска формула“ или подобен на нея вариант – т. е. неучастие в НАТО, но приемане под някаква форма на съществуването на американските бази на гръцка земя. Този вариант бил твърде изгоден за правителството на Г. Ралис, тъй като той би могъл да експлоатира невлизането на Гърция в НАТО като силен предизборен коз. От друга страна обаче, той криел и опасности, тъй като не се знае

дали една голяма част от управляващата партия (крилото на Е. Авероф) ще приеме такова решение. Оценката е, че дори и да прибегне до оттегляне на молбата за завръщане в НАТО правителството на Г. Ралис в никакъв случай няма да прекъсне връзките си с блока.

Вероятно окончателното решение по този въпрос ще бъде взето в близко време. Дотогава предстои нова визита на В. Теодоропулос в Брюксел към средата на октомври и неофициално посещение на К. Караманлис във Франция (потвърдено и от френския посланик в Атина). Очевидно върху вземането на това решение ще окажат голямо внимание натискът, на който ще бъде подложено гръцкото правителство от страна на САЩ и НАТО, от една страна, и задълбочената оценка на евентуалните последствия, които това решение ще има за успешното представяне на управляващата партия на парламентарните избори, от друга."

3.Х.1980 г. [петък]

Посещението на [Константинос] Караманлис започвам от Атина, с програмата, която [Борис] Джибров с [Адамандиос] Вакалопулос бяха установили. Програмата предвиждаше посещение в Правец и преночуване, а на следващия ден с хеликоптер отпътуване до Пловдив.

[Панайотис] Иконому с А. Вакалопулос ме повикаха, за да внесат корекция. След като я показали на К. Караманлис, той изразил нежелание да пътува до Пловдив. Предпочитал да остане сред природа, в домашна, селска обстановка още половин ден. Да обядват в някаква ферма или обикновена селска къща. Току-що се бе завърнал от посещение в родното си село Проти, Серско, и искрено се зарадвал, че ще може да види къде е израснал др. Т.[одор] Живков. И да си почине, вместо да се умори от много шум и срещи.

Това бе в четвъртък, 24-ти септември. Съобщих в София.

След няколко дена бях повикан. Показаха ми изпратената от [Антониос] Номикос програма в понеделник – 28-и, която изобщо изключвайки Правец, оставила само Пловдив. Не бяха наясно тази програма ново предложение ли е или отговор на техните внушения за съкращение. В такъв случай питат защо е отпаднал Правец, което не те бяха поискали, а бе предложено от българската страна и прието с такова удоволствие от К. Караманлис.

Какво може да кажа оттук освен, че още един път ще информирам.

Така че тръгвам оттук без да знам как са завършили разговорите и какво е уточнено. За София ще мина през Белград, където ми е разрешено да прекарам на 7 и 8 октомври, за да се срещна с познати и приятели от ЮНЕСКО.

7–8.X.1980 г. [вторник–сряда]

В Белград. Задачата, която бе поставена, бе заедно с [Георгиос] Курнутос да представим достойно СИБАЛ, да демонстрираме още веднъж, че не се касае за българска машинация, а за представителна международна организация.

При регистрацията възникнаха инциденти от страна на югославската охрана, но хората на ЮНЕСКО ме познават и сами те възмутено реагираха. Жалко беше да се види как ни следят от хотела още; как един от агентите ни показва на охраната, мен и Г. Курнутос, и как се опитаха да ни създадат трудности при регистрирането. Като че ли не си в социалистическа страна, а във враждебно окръжение. Г. Курнутос в първия момент се смути, но му мина бързо. Мария Захариева постъпи много добре, че ни настани в хотел заедно. Поне се видяхме с много хора.

В ЮНЕСКО се видях с [Амаду] М'Боу, който се спря, като ме видя, и след обикновените любезности каза, че, както винаги, българската делегация е активна и на висота.

Видях и [Драголюб] Найман случайно, не беше в настроение. Подхвърли ми само: „Доволен сте, нали, този път?" Имаше предвид включването на СИБАЛ в редовната програма.

Пак най-добре се почувствувах с италианската делегация – и с [Мария-Луиза] Паронето-Валие, и с останалите. Тя изрази възторга си от концерта и от цялото ни участие в Генералната конференция.

Подробно говорихме с [Евангелос] Кофос. Той обеща да се изкаже в подкрепа на СИБАЛ. Обърна се към нас за съдействие по някои други въпроси. Подкрепих го.

[Енвер Зия] Карал бе тук. Видяхме се, поговорихме. Мил човек. Оплака се от военните, макар че призна, че положението било станало неудържимо. Говорихме и с редица други – с [Ив] Брунсуик, с [Бертран] Шател, с [Шамс Елдин] Ел-Вакил, с [Пауло] Карнейро, с африканците, с латиноамериканците.

Приятно е да видиш, че те търсят, че са били създадени наистина отношения на взаимно уважение. Създаде се атмосфера – това, което ни бе нужно.

Две други събития. Срещнах се с кореспондентката на в-к „Таймс" (Деса Тревисан), която ме бе интервюирала в София. Разказвала наляво и надясно впечатления от разговора ни, пък и много хубаво бе реагирала в „Таймс" за България, за „убийството с чадъра", по македонския въпрос. Това ми казаха нашите кореспонденти, които ми устроиха и срещата. Взехме я от дома ѝ. Там пък се оказа съпругата на бившия френски посланик дьо Фонтен в София. Работела по-малко в ЮНЕСКО. Нейният пък брат през лятото участвува в курсовете, организирани от Ана.

Отидохме в един ресторант край Дунава. Веднага ни бутнаха микрофони и седнаха зад нас двама души. Аз почувствувах, че кореспондентката Д. Тревисан се обръща един-два пъти, но разговорът така ни увлече, че ние престанахме да обръщаме внимание и на микрофони, и на подслушвачи. Набъбрахме се и за Полша, и за Балканите, и за приятелството, и за напрежението. Останахме всички доволни. Покани ме да ѝ гостувам в къщата ѝ във Венеция. Ще гледам да се възползувам.

Срещнах се с Даница Милич, с [Милутин] Гарашанин, [Радован] Самарджич. Хубав разговор. Уговорихме изпращането на делегация и подписването на договор за сътрудничество между нашите институти. Предложих и делегация – В.[елизар] Велков, П.[антелей] Щерев и още някои други.

И тази мисия изпълнихме успешно. Леда Милева и [Едуард] Сафиров в София по-късно ми казаха, че тази Генерална конференция била истински триумф за СИБАЛ. Не станало дори нужда тя да се изказва (аз ѝ бях оставил подробно описание на състоянието). Говорил [Евангелос] Кофос, други, а югославският представител мълчал. Тя само се солидаризирала.

8.X.1980 г. [сряда]

Тръгнахме около 11 часа за София, защото едва тогава ми се удаде да се срещна с [Милутин] Гарашанин и [Радован] Самарджич. Уговорихме среща за приемане програма за съвместна дейност.

9.X.1980 г. [четвъртък]

Румен Чолаков се занимава с програмата на посещението. Предвижда се същия ден делова среща между двамата, официална вечеря в Бояна. На другия ден, понеделник – заседание общо на двете делегации; след обяд – в Правец, в съвършено интимен кръг, преношуване там. На другия ден с хеликоптери до Пловдив, официално посрещане и връщане за обяд в София. Вечерта – фолклорен концерт в новия хотел „Витоша“, като К. Караманлис отново е канен на интимна вечеря у дома на Т. Живков, а за останалите се предвижда голяма вечеря в х-л „Витоша“, но на две нива – официалната делегация плюс министри на едно място; за журналисти – на друго.

Хванах да шия костюми и да си оправям зъбите. Поне това мога да направя в правителствената болница, за да не вкарвам в разноски посолството. Зъболечението е най-голямото разходно перо по линия на здравеопазването, но не мога да наложа никакви икономии, защото не могат

да се оправят хората в месечния си отпуск. Как да попаднат на зъболекар и кой ще се съгласи да им свърши работа за няколко дена? Опитах и другото – да им купуваме билети и ги изпращаме в София, но и това срещна непреодолими препятствия.

12–15.X.1980 г. [неделя–сряда]

К.[онстантинос] Караманлис [пристигна], придружаван от [Константинос] Мицотакис, [Петрос] Моливиатис, [Аристотелис] Фридас, [Георгиос] Мазаракис, [Панайотис] Иконому, [Константинос] Васис. Ще избегна хронологическото изреждане на събитията, а ще се спра само на някои моменти, които ми направиха впечатление. Вестниците и в двете страни осветлиха подробно целия ход на посещението.

1. Посещението мина под знака на проблема за водите на р. Места. Гръцката страна тук концентрира своите усилия – задържане на уговорените срещи (например на Смесената българо-гръцка комисия); забавяне на някои важни за нас сделки като тази за автобусите (опит дори за шантаж от [Георгиос] Панайотопулос); масирана пропаганда в пресата, включително публикуване и на доклада на гръцкия професор от САЩ, който развил този въпрос за К. Караманлис; и накрая К. Мицотакис, който поиска среща с [Петър] Младенов и бе приет от Т.[одор] Живков дори. Ясно беше, че това ще бъде централният въпрос. Макар и много внимателно К. Мицотакис даде да се разбере, че без решаването на този въпрос не може да се очаква развитие на българо-гръцките отношения. (Назад не можели да се върнат, нито да се охладят, но ще се затормозят; това когато, ако се реши... !)

За чест на нашето ръководство то не се поддаде и не допусна срещата да мине под знака на този нерешен въпрос. Цялото посещение бе връх на българо-гръцкото сътрудничество и дружба. Демонстрирано бе, че отношенията ни са такива, че не могат и не бива вече да се влияят от отделни нерешени или нововъзникващи въпроси.

Нашето положение, връчено писмено на срещата с К. Мицотакис (добре, че не се изпрати по-рано голословно с обозначение само на количеството вода, която оставяме да тече), съдържаше искане за комплексно решение – да се прехвърли водата от р. Струма в р. Места, така че да има достатъчно и за тях, и за нас, дори повече, отколкото е нужно за напояване. Това предложение има предимства – показва вярата ни в дълготрайния характер на добрите българо-гръцки отношения; че се търсят решения мащабни със съвместни капиталовложения. Но има и недо-статъцци, които непременно ще се разкрият при влизане в детайли – не дава конкретен отговор какво все пак оставяме на Гърция от водите на р. Места (само 8% от сега течащите 130 милиона куб. м води или ще

отидем към по-голямо количество); не дава ясен отговор (едва ли и ние го знаем) какво ще струва едно прокопаване на тунел през Пирин, оправдано ли е икономически и сме ли в състояние да го започнем преди средата на следващия век. А не знаем ще бъде ли оправдано и с оглед на други по-евтини източници на енергия, които човечеството може да измисли и изнамери през следващите десетилетия.

Така или иначе и у двете страни остана убеждението, че при такава атмосфера не може да не се намери решение. Желанието е налице, макар че не ще бъде лесно.

Трудността пролича и от срещите Живков – Караманлис. Подробности не зная освен това, което П.[етър] Младенов в малкото минути, през които бяхме насаме, сподели – р. Места била основната тема на разговор; самите разговори били трудни, имало и напрегнати моменти, когато различията между К. Мицотакис и Т. Живков (с намесата на П. Младенов) били такива, че К. Караманлис почувствувал, че не всичко му било казано и приключил разговора с искане – да се представят единни, уточнени и приети данни от двете страни за количеството вода, която има р. Места. Ако двамата министри могат едновременно с това да приближат двете [гледни] точки – добре. При всички случаи до началото на м. януари да се срещнат и изработят съвместно предложение до двамата президенти.

Докато се водеха тези разговори, ние чакахме да започне общото заседание. Ние – П.[етър] Танчев, М.[илко] Балев и аз – на една страна; гърците – на другата. А в залата – представители на телевизията. Така мина повече от час и половина. Когато двамата президенти влязоха, те бяха възбудени. Но се овладяха.

На заседанието бяха разменени думи на добре дошли, кратки оценки (взех си бележки) и се съобщи за решението – да дойдат в най-кратък срок нашите експерти в Атина; да се състои срещата на Смесената комисия до края на м. ноември и през първата половина на м. януари – срещата на двамата министри. Т. Живков прие отправената му покана, но заяви, че не може да дойде през пролетта поради конгреса и изборите у нас. А на К. Караманлис се искаше това да стане преди изборите в Гърция.

2. За Балканите – два момента бяха най-характерни. По общобалканското сътрудничество К. Караманлис поиска да се пристъпи към нов тур от срещи в установените области. Без политизация. Нашите приеха дори да станат домакин, при положение че ни се предложи. Не бихме желали да издигаме кандидатура, а от югославска страна да се блокира това чрез противопоставяне на тяхната. Така че въпросът ще се реши след завръщането на К. Караманлис от Белград.

Вторият момент – общата оценка за положението на Балканите и на българо-гръцките отношения сред тях. К. Караманлис изтъкна, че Балканите са едно от най-спокойните места в Европа, а Европа – в света. Отношенията между Гърция и България са станали образец на отноше-

ния между страни, с далечно отражение. Той намира само два световни примера на коренно преустройство на отношенията – от враждебни към приятелски: на Франция и Германия, породили такива катаклизми в миналото, и на Гърция и България, с толкова негативни последствия за двете страни. От нашите две страни зависи преди всичко мирното развитие на Балканите, въпреки принадлежността им към две различни системи – границата, която сега ги разделя, е граница на разбирателството и мира.

Това бе казано, след като Т. Живков каза, че не е маниак в смисъл на само възвеличаване, но смята, че е постигнато нещо голямо, историческо в отношенията между двата народа. К. Караманлис потвърди, че и той не е любител на големите думи, но това, което е станало между двете страни, е чудо. И разглеждайки го като епохално дело, той направи сравнението с Франция и Германия.

3. По общо политическите въпроси наистина се получи голямо сближение и даже сходство. За пръв път западна страна прие нашата формулировка за Близкия Изток. Гърция също се произнесе за Европейска конференция по разоръжаването.

[Александър] Стрезов ми говори, че не можел да познае [Георгиос] Мазаракис – това ли е същият Мазаракис, който не бе го оставил да спи цяла нощ, толкова твърд се бе показал в разговорите. А сега не представил контратекст, прие всички основни положения, сам отхвърли всяка мисъл за спор около всяка дума. А на мен ми се хвалеше Мазаракис със Стрезов и по-общо „с общата атмосфера у нас". Дори на ухо ми каза, че той убедил К. Мицотакис да приеме да дойде през януари в София, за да отидели на лов. Незабравима била онази вечер край огъня във Воден, когато Г. Ралис и П. Младенов говорели помежду си като близки приятели, а не като министри на външните работи на две страни, които до вчера не са имали никакви преки контакти освен срещи на маси, за да уреждат възникнали конфликти или последствия от войни.

Споменаването на Афганистан в словото на К. Караманлис се прие като неизбежно. Имаше се предвид генералната им позиция към всяка интервенция с оглед на турското нашествие в Кипър. Взе се под внимание, че той апелира за общ отказ от външна намеса, нещо, което в крайна сметка изтъкваме и ние. Това чух и от Т. Живков в отговор на репликата на някой от министрите малко преди официалната вечеря.

4. За личните отношения между двамата ръководители. При това посещение се разкриха още някои допълнителни черти. Най-напред в тостовете между двамата ръководители. На присъстващите направи впечатление личната нотка на Т. Живков, с която приветства К. Караманлис, докато в гръцкото слово имаше всичко, но бе протоколно сдържано. На някои, като ме запитаха, обясних, че Т. Живков бе задължен да направи това за своя гост не като домакин, а защото многократно К. Караманлис е говорил в панегиричен тон за Живков – и пред [Валери] Жискар д'Естен,

и пред [Хелмут] Шмидт, и пред [Леонид] Брежнев и [Алексей] Косигин, и навсякъде, където е бивал. В Атина са станали пословични думите на К. Караманлис, че в лицето на Т. Живков има близък приятел, повтаряни от служителите на Министерството на външните работи и поети от дипломатите тук, които често ме питат как си обяснявам това.

Т. Живков знаеше всичко това и редно беше и той от своя страна да даде израз, публично, на личното си отношение към К. Караманлис. И той го направи на вечерята. Като добавим към това и поканата за Правец и вечерята в интимна обстановка в дома му, това не можеше да не трогне К. Караманлис. И той даде външен израз на това – пред своите хора, пред журналисти, в обръщението си към Т. Живков по време на заседанията и най-вече по телевизията и в телеграмата от борда на самолета.

[Георгиос] Мазаракис в Атина ми каза, че К. Караманлис не намирал думи в самолета да изрази не задоволството, а възторга си от топлото посрещане. Той наредил да се анулира протоколното поздравление от самолета с думите – на сърдечно посрещане съответствува само сърдечна благодарност.

Аз отбелязах вече историята около Правец. Впечатлението ми е, че Т. Живков сам не е искал да превърне посещението в Правец едва ли не в център на визитата на К. Караманлис. Но идеята беше добра. Стигнахме с хеликоптер към 5 часа. Но закапа, а сетне и поръси по-сериозно. Това не разстрои сериозно посрещането, само съкрати програмата и всички потеглиха за родната къща на Т. Живков. По пътя го спираха негови близки, познати, ръкуваха се, прегръщаха го, а Караманалис съучастнически гледаше. Както по-късно отбеляза, и него така го посрещали в селото му Проти. Негови съученици останали един-двама, малко са и живите на неговата възраст. Т. Живков остана с другите на двора. Видя ме, че и аз спрях, и ме попита дали съм бил в къщата му. Като разбра, че не, настоя да вляза. К. Караманалис бе вече вътре. Тъкмо питаше с нескривано любопитство за предназначението на разни предмети, отговорът на които знаеше предварително. С цялото си поведение като че ли търсеше да даде израз на нещо, което го вълнуваше по-дълбоко. Така си обяснявам някои забележки и въпроси като: „И моята родна къща е такава, но малко по-голяма“, „Точно така у дома майка ми вареше боб“, „Знам, знам всичко това, същото имаме и ние, така е в бедна селска къща“, „Докога Живков е бил на село?“, и веднага след отговора на партийния секретар, че като дете Т. Живков е бил овчарче, К. Караманлис на висок глас заяви, че и той като дете също е овчарувал.

Мисля, че К. Караманлис сам даде отговора, който търсех, когато навън, въпреки дъжда, се спря и прие най-любезно да отговори на въпросите на журналисти от гръцката телевизия и вестници. Запитаха какви са му впечатленията от Правец. К. Караманлис каза, че е развълнуван от това, което е видял, и от сходството на неговата и Живковата участ – да

се издигнат от бедни селски деца до признати ръководители на държави. Веднага последва тенденциозен, според мен, въпрос: „А какво ще кажете за времето и за дъжда?“ На това той троснато отговори: „Такъв дъжд е полезен.“

Състоя се след това непринуден разговор в приемната сграда до родната къща на Т. Живков – около развитието на Правец от бедно село до заможно и богато село, за начина, по който се развива селищната система у нас и нейните предимства, за начина да се удържи младежта и интелигенцията в село, за залесяването. К. Караманлис не се задоволи само да благодари и да подчертае нашите успехи. На връщане го съпровождах и той сподели пред мен, че НРБ е по-напред от СФРЮ и Румъния. За Румъния той се конкретизира, че въпреки богатствата, които тя притежава, изглежда, че системата на организация там не е така добра, щом не могат да оползотворят както трябва възможностите, които имат. За СФРЮ отбеляза, че по-голямата част от нея, в това число Сърбия, далеч изостават в сравнение с България.

Но това, което ме порази, бе сравнението, което направи с Гърция. Той изрази съжаление, че Гърция продължава да изостава от България и че не вижда как би могло да се осигури и за нея едно такова развитие, каквото се наблюдава у нас. Тук имало напредък, който е постоянен; успехите са системни в почти всички области; работело се планово, организирано, ритмично. Ето кое не могло да се постигне в Гърция. Отделни успехи имало, но с цената на неимоверни усилия не само поради особеностите на гръцкия крайно индивидуалистичен характер, но и поради съществуващата система, която фетишизирала някои категории като частната собственост, правната им система, и по този начин пречела на системната и ритмичната стопанска работа в интерес на обществото. Затова и успехите са спорадични и не обхващат цялостно страната. Един пример – залесяването. Друг пример – организиране на обработката на земеделското производство, което напоследък доста напреднало, а нямало мощности, които да поемат това производство, и т. н.

За Т. Живков той каза, че цени високо у него връзката му с народа. Видял себе си в отношението на хората към Т. Живков и отново повтори, че с никой друг държавник не се чувствувал така естествено, както с Т. Живков. В негово лице той вижда искрен приятел. В това се убедих и вечерта по време на програмата в хотел „Шератон“. Бе предвидено да се престои около 2 часа. Останахме до 12.30 часа от 7.30. И най-важното – К. Караманлис многократно танцува. [Панайотис] Иконому, с когото бяхме на една масичка, само възклицаваше – да се пусне една снимка в Гърция с К. Караманлис, танцуващ, когото всички знаят като trez austere – ще има по-голям ефект от една бомба.

5. Тук ще отворя скоба за един особен момент в организацията на по-срещането от наша страна. Посланикът, съгласно вътрешния ни про-

токол, който се оказва много строг, е това, което е по ранг зад всички министри и едва ли не зад зам.-министри. Затова на вечерята, на която бяха канени членовете на Политбюро, министри и прочие, аз закривах масата, извън мен остана [Иван] Ганев. И бях оставен дори от вътрешната страна с гръб към всички останали. Това е направило впечатление на [Антониос] Номикос, той споделил с жена си вечерта, а на следната заран тя попитала Ана това отношение ли е, да не би да съм нещо в немилост. Според гръцкия протокол посланикът, дори когато рангът му е по-нисък, какъвто бе и случаят с А. Номикос, бе поставен в делегацията на второ място след министъра на външните работи. Вярно е, че нашата делегация на преговорите бе съвършенно ограничена – П. Младенов, П. Танчев, М. Балев и аз. Но както казах, протоколът ни е такъв.

Освен това ми се каза, че в Правец Т. Живков поискал да бъде посещението интимно, т. е. да участвуват от българска страна само П. Танчев и П. Младенов, а в Пловдив само Т. Живков щял да придружава К. Караманлис. На следващия ден заранта, докато чакахме да свърши срещата Живков–Караманлис, разбрах, че от гръцка страна в Правец отиват и [Петрос] Моливиатис, и [Аристотелис] Фридас, и [Антониос] Номикос. Дойде по едно време Христо Колев да ме предупреди, че тези, които остават, т. е. Г. Мазаракис и [Константинос] Васис, вероятно и някои технически лица, вечерта щели да бъдат в [хотел] „София". Казах му най-учтиво, че аз няма да участвувам на тази вечеря, без да разкрия причините. След това казах на П.[етър] Танчев и на М.[илко] Балев, че не намирам това за правилно. Като посланик аз представлявам страната и съм изпратен от президента, като съм аташиран към президента, респективно към К. Караманлис. Това отстраняване не уронва моя личен престиж, но обективно затруднява мисията ми. Моят контрагент не е [Георгиос] Мазаракис, от мен се иска да се срещам и поставям въпроси на министерско ниво. Милко Балев явно съчувствуваше, защото и той бе в същото положение, но мълчеше. П. Танчев подкрепи съображенията ми, обеща да говори с П. Младенов, каза и аз да му обърна внимание. Поогледах се, зърнах само Румен Чолаков. Казах му за разговора с П. Танчев. Той изтръпна. Каза, че съм сбъркал радикално и повика [Борис] Джибров, който пък направо ми каза, че съм направил капитална грешка. Т. Живков лично така се бил разпоредил и никак не обичал да му се променят разпорежданията. Аз им възразих, че условията са се променили и трябва да се обърне внимание на Т. Живков – не бива да бъда изключван от срещи и посещения, в които участвува и А. Номикос. Така се и разделихме.

По обяд, след завършване на разговорите, на масата останахме четиримата сами – П. Младенов, П. Танчев, М. Балев и аз. Поговорихме по този въпрос. Оказа се, че П. Танчев обърнал внимание на П. Младенов на масата, а П. Младенов казал на Т. Живков, че трябва да бъдат и двамата посланици. Т. Живков се съгласил.

Остана обаче да се уреди и въпроса с Милко Балев. Те двамата се отделиха, отидоха да уточняват, а ние с П. Танчев останахме двама. След около двадесетина минути П. Младенов и М. Балев се върнаха. На излизане от сградата П. Младенов каза, че срещата се оказала трудна. Аз в своята наивност вметнах, че не е могло да бъде иначе с въпроса за р. Места. П. Младенов ме погледна и процеди през зъби: „Има и други, по-трудни въпроси." Разбрах какво искаше да каже.

И така, отидохме четиримата в Правец. Като следваше да се върна с П. Танчев с неговата кола. След съпровождане на К. Караманлис до резиденцията сварих в хотела само Милко Балев. Изчака ме, за да ми каже, че пътуваме с него и за Пловдив. П. Танчев се бил върнал в София. А в Пловдив, в момента, когато се качвахме в хеликоптера, М. Балев ми каза, че вечерта ще бъдем на вечеря в дома на Т. Живков.

Когато узна това, Б. Джибров едва не получи удар, защото му се развали вечерта. При отсъствието на министъра не можеше да се канят други министри. Помислих си и за тях – лошо ли им бе да останат една събота вечер у дома си без официални ангажименти. Малко ли пъти са ходили на вечеря в хотел „Витоша"?

Винаги съм изпитвал хлад от тези протоколни разпореждания и от йерархията. [Александър] Гетман беше казал една истина: „Биологията не признава йерархия, посяга на всички! Защо не се разбира тази проста истина!"

6. За посещението в София и Пловдив ще отбележа само, че развълнува всички. Удивени бяха от искрената реакция на публиката. От [Орлов] моста до Парламента и до БАН вървяха пешком. К. Караманлис в Бояна казал на своите придружвачи (според А. Номикос): „Да докарат под дисциплина толкова хора, макар че е неделя, все пак разбирам. Но не мога да повярвам да бъдат накарани толкова хора да ръкомахат така сърдечно. Гледах ги в очите и мога толкова да разбера..."

Че бяха развълнувани – се убедих лично. В Пловдив бях в колата с [Петрос] Моливиатис, който е скъп на оценки. На два пъти слизаше от колата, за да обърне внимание на телевизионната гръцка команда, че не снима достатъчно посрещащите и тяхното изражение. Той искаше гръцкият народ да види всичко това, за да се убеди веднъж завинаги, че е сложен край на миналото.

В самолета, разказа ми [Георгиос] Мазаракис, гръцките участници решили да споделят впечатленията си – кой момент е бил най-вълнуващият – софийските посрещачи и вървенето толкова дълго пешком, нещо необичайно; възторженият прием от цялото население на Пловдив или интимната атмосфера в Правец. Така и не могли да определят. Охарактеризирали това посещение като връх в отношенията между двете страни, двамата ръководители и двата народа. Все пак Г. Мазаракис намира, че К. Караманлис като че ли останал най-затрогнат от проявеното към него

лично внимание от Т. Живков с поканата да му гостува в неговото село, както и от вечерта в дома му, в семейна обстановка. Самият К. Караманлис признал пред своите хора, че така са го посрещали само веднъж, и то в Гърция, когато се бе завърнал от емиграция.

7. Малък детайл от вечерята. След като седнахме на масата, Т. Живков отбеляза, че съм бил професор, при когото е учила, и директор на института, при когото е работила Людмила [Живкова]. След тези любезности (К. Караманлис също участвува) К. Караманлис шеговито, но повече сериозно, каза, че във всеки негов кабинет е имало много добри професори и академици. Те били чудесни за идеи, обосновавали предложенията си отлично, но били най-лошите министри. (Между другото, още когато пристигнах [в Гърция], ми казаха за акад. [Константинос] Цацос, тогавашния президент, че бил един от най-интелигентните гърци, но като министър на образованието бил най-лошият от всички, които Гърция е имала.)

Така разговорът между двамата ръководители премина по качествата, които един държавник трябва да притежава. К. Караманлис определи следните три най-важни качества – да умее да се обкръжава с хора, които могат да дават идеи; да умее да подбере онази или онези идеи, които са водещи и могат да определят развитието в даден период; и третото, може би най-мъчното, след като веднъж приеме дадена идея, да има силата и настойчивостта да отстои и реализира тази идея, което може да изисква дълги месеци и години. Посрещнато с внимание, това определение на К. Караманлис предизвика някои коментари. Л. Живкова, основавайки се на опита на древните философи, изтъкна, че истинският държавник трябва добре да уравновесява емоционалния с рационалния подход. Ако емоционалното начало вземе връх, можело да се стигне до политически авантюризъм. Ако пък всичко се сведе до рационалното, откривал се пътят към тиранията. На това Т. Живков подхвърли с усмивка: „Е, г-н Караманлис, по това определение ние с вас май сме тирани, а?"

След вечерята посетихме павилиона с ловните трофеи и оттам отидохме на концерта.

8. Заминаването също мина удачно. При хубаво време, след едно интервю на К. Караманлис пред телевизията – много топло и след едно кратко заседание, на което се подчерта историческото значение на отношенията между двете страни. На летището [бяха] отново почти всички министри – идеално място, за да си уговоря срещи – с [Белчо] Белчев, министър на финансите, с Д.[имитър] Стоянов, министър на вътрешните работи, с П.[етър] Танчев, с Л.[юдмила] Живкова.

Този път жените се оказаха на лично място, защото заедно с посланичката отидоха да изпратят гостите до самолета. Те влязоха вътре преди К. Караманлис да поздрави почетната рота и да се сбогува, така че с неговото изкачване самолетът потегли. При подреждането те се оказаха

между Политбюро и министрите като отделна група. Когато Т. Живков се приближил да се ръкува, Ана побързала да каже: „Аз съм...“. „Знам, знам“ – я прекъснал той.

15.X.1980 г. [сряда]

Същия ден след обяд.

Среща с Д.[имитър] Стоянов. Говорихме повече за албанците. Скъсани са почти контактите. Ще укрепваме това, което съм създал по линия на архивите – доставка на микрофилми и т. н.

При П.[етър] Танчев. Той е оптимист по р. Места. Смята, че въпросът можеше да се реши още на тази среща, ако се беше взела по-категорична позиция. И то, по-изгодно за нас, тъй като вода не можем да не дадем. Въпросът е колко. Позицията на някои той разглежда като авантюристична, например принципа „нито капка вода“. Само в два случая отношенията между страни са доведени до абсурдност – Индия и Бангладеш; Сирия и Ирак. Навсякъде другаде, въпреки липсата на точни норми, практиката е намерила приемливо решение. Заслужават ли българо-гръцките отношения да бъдат подложени на удар, заради несъстоятелни крайни искания? Той бил казал на Т. Живков: „Нима заслужава да оставите да се сгромоляса балканската ви политика, изградена с толкова усилия и получила всенародно и международно признание, за някакви си стотина милиона долара?“

На няколко пъти той влезе в реплики, някои от които остри, с М.[илко] Балев. Докато бяхме в колата заедно, той отиде дотам, че обвини М. Балев, че в „доброжелателското си отношение към него“ още малко и щял да го изолира напълно, ако може, от „високото началство“. И сега, в разговора с мен, той повтори, че в Политбюро влязъл в спор по въпроса за р. Места с П.[енчо] Кубадински и други, които заели нереалистична позиция, и то в един момент, когато и Т. Живков се бил стъписал. Говореше със самочувствие на лидер на една партия, която има своя дял от отговорност в управлението на страната.

Уточнихме някои детайли около укрепването на връзките на БЗНС с Нова демокрация. П. Танчев залага на К. Караманлис, Г. Ралис и съветва А.[танасиос] Канелопулос да не залага на безперспективната карта на [Евангелос] Авероф.

При Л. Живкова. Поиска да се видим още днес, тъй като на следващия ден имало заседание на Политбюро. Уточнихме основните въпроси, които трябва да поставя пред [Андреас] Андрианопулос. По-конкретно Л. Живкова поиска: а) С оглед на 1300-годишнината и укрепване на българо-гръцките отношения да обединим усилията за съвместни симпозиуми, други колективни мероприятия; да поставим в центъра на вза-

имоотношенията какво Гърция е дала на нас, на Европа; да покажем как гръцката култура е проникнала в българската култура и оттам сред останалите славяни и отвъд Дунава. Утре Гърция ще чествува – ще отговорим с взаимност; б) Изложби – за Ал.[ександър] Велики у нас и В.[ладимир Димитров]–Майстора в Гърция; в) Театър, опера – редовни гостувания; да съживим класическите традиции, особено у нас със спектакли, силни и големи, с цели трупи или отделни артисти; г) Да се раздвижи въпросът за размяна на научни работници и културни дейци за обсъждане на въпроси от взаимен интерес, особено на трудни и нерешени, за да се облекчи напредъкът на отношенията; д) Образованието – класическата гимназия – програми, контакти, да се въведат и изучават културните центрове в миналото, например, лечебниците като интересно явление; е) Да се види какво струват и могат ли да се доставят копия от музейни експонати.

16.X.1980 г. [четвъртък]

В технически оправяния – СИБАЛ, Министерството [на външните работи] (отдел „Кадри“), шивач, зъболекар, при Коста [Тодоров] – разговор със зам.-финансовата служба и Д.[имитър] Колев.

Узнах, че Министерството на финансите не приело исканото от нас увеличение и решило и нас да остави само с въвеждането на 12-та заплата във валута. Ще трябва да се възрази, докато съм тук.

Д.[имитър] Колев – около случая с автобусите. Както можеше да се очаква, отговорността е хвърлена върху [Христо] Ацев изцяло. [Севдал] Севдалов си измил ръцете с приказките за „младия и неопитен още“ и нагоре върви тази версия. А.[ндрей] Луканов ми подхвърли, че Хр. Ацев трябва да се маха. Обясних му с няколко думи и се уговорихме да се видим пак.

Д. Колев призна, че работата се оказала много сложна, че и С. Севдалов, и [Димитър] Пандев били питани и знаели, че „Балканкар“ имал голяма вина, но че и вината на Ацев била доказана.

Не оспорих данните му, но го попитах защо изводите противоречат на „сложната история“ и не се потърси цялостна отговорност за преодоляване на недостатъците на работата, а не с едно показно уволнение да се разстрои това, което е постигнато, и само да подплашим колектива. Загатнах му и за разговора ни в Атина в камарата, когато попитах има ли промяна в отговорностите на посланика. Сега му казах защо го попитах, по повод на отговора му на Снежка в министерството, че не било работа на посланика да се интересува, и то за автобусите.

Вечерта – на театър. Ново издание и постановка на „Прокурорът“ от Герта [Гертруда Луканова]. Подобрено е представянето в два плана, така че хепиендът изглежда по-скоро като нереализиран сън. Но [има] тол-

кова неудачни изрази, които [Георги] Джагаров не пожелал да подобри, че не оставят пиесата да развълнува. Видяхме Герта, тя беше смутена в очакване на впечатлението, което е оставила нейната работа. Поздравихме я. Тя ни каза, че Г. Джагаров одобрил постановката, но се запънал за текста.

Отбихме се в Клуба на журналистите, където Й.[ордан] Йотов чествуваше награждаването си по случай 60-годишнината си. Побъбрихме малко.

17.X.1980 г. [петък]

Много срещи. С [Белчо] Белчев – прие аргументите ми за заплатите в Атина. Моята постановка бе – не искам увеличение, но искам да се премахне дискриминацията; да бъдем изравнени със страните от Западна Европа, към които спада и Гърция не формално, но по същество и найвече по скъпотия на живота. Не може освен това шофьорът в Атина да получава 300 долара, а в Белград – 500. Обеща заедно с П. Младенов и Хр. Христов да решат този въпрос, законът им давал право. Уговорих да се отпуснат 20.000 долара годишна сума за СИБАЛ.

При М.[арий] Иванов и П.[етко] Илиев. Най-после П. Илиев капитулира и заяви, че наистина мястото, което предлагаме да се купи в Психико, е чудесно и заслужава да се вземе.

При Хр.[исто] Христов – за търговията, за автобусите. Обърнах му внимание, че мисията има нужда от един човек, квалифициран, който добре знае западен език. Не сме много убедителни с лошо усвоения гръцки език пред търговци и търговски фирми с международно име, с връзки по цял свят, когато на никакъв език не можеш да ги приближиш. Предложих му да се обърне внимание на [Мончо] Бехар и [Севдал] Севдалов по въпроса за автобусите, за чисто организационни изводи – затягане на дисциплината, отговорността – без крути мерки. Също да изпрати десетина дена Хр. Колев в Атина преди заседанието на смесената комисия за подпомагане на установяване на сферите на сътрудничество.

Обядвахме с ген. [Христо] Русков – в стола на ЦК. Говорихме по много въпроси – за съпротивата, за морала днес. Той е влюбен в [Тодор] Живков. Между другото каза такова нещо – че той единствен от всички ръководители на съпротивата не се е ползувал от „специални“ дажби и делял залъка си със съпартизаните. А какво означавало това, могло да се разбере от факта, че повечето случаи на провали, завършили нещастно, се дължели на отчайващо изгладняване, при което се притъпява чувството за опасност. Разказа ми за случая с мотора и рядкото самообладание на Т. Живков пред полицейската блокада. Не е възхитен обаче от окръжението, което сега се налага.

Иска от мен да обърна най-голямо внимание на гръцкото участие на в ловната изложба. Поканих Катя да дойде с него.

Със Сашо [Александър] Янков. Уредихме да ми представи трудовете си. Среща в Министерството. Прегледах ги – главно статии, един хабилитационен труд – доцентски?, професорски? Умен и способен човек, но през цялото време е бил на задгранична работа. А това е и предимство, и неудобство, ако едновременно гониш две кариери. Сашо тъкмо това иска – по едната стигна до върха – зам.-министър на Министерство на външните работи (тука сега нещо не му провървя, не можах да разбера точно какво). По другата, въпреки противодействието на колегите си, стана професор, свързвайки се със Славчо [Ярослав] Радев. Знам реакцията на работещите тук, които години наред е трябвало да преодоляват трудности, за да минат през всички стъпала, докато стигнат до професор. Да беше се застоял поне няколко години в Университета, никой нямаше да възразява. А сега, както ми казаха, в Академичния съвет почти провалили Славчо Радев и доста остро се изказали и против Сашо. Самият той призна това, но добави, че реакцията срещу него била продиктувана от настроението срещу Славчо.

Моята задача става трудна. Сашо ми е приятел, убеден съм в неговите качества, които искат обаче материализация, за да бъде избран за член-кореспондент – няма трудове. След две години би бил прекрасен кандидат, ако седне да напише нещо – има натрупани знания, опит, особено в морското право. Да издигна мерника? При такива други кандидати, които не струват колкото него, означава да организирам кампания срещу няколко души поне, ако искам да бъда последователен. А това не е мислимо, защото не съм сам, не мога да се изкажа нито предварително, нито да споделя с други, а едва ли ще ми разрешат да прекарам в София през целите избори. Най-много да се мерна за ден-два.

Ето още един случай на вътрешна борба, която ще се реши окончателно, когато се запозная по-добре с работите на Сашо.

Вечерта с Варчо и Пандо [Пантелей Щерев] отидохме на „Дипломати“ на Н.[адежда] Драгова. Пиеса, която се крепи на добрите артисти. Вечеряхме горе с Любчо Кабакчиев. Уточнявахме главно идването им в Атина в края на м. ноември.

20.X.1980 г. [понеделник]

Прегледахме с Н.[иколай] Жечев окончателно отредактирания текст на моята част от том V [на Многотомната история на България]. Дойдоха [Владислав] Паскалев и [Христо] Йонков, обсъдихме въпроса за илюстративния материал.

След това имах среща с [Ангел] Балевски. Уговорихме той да дойде на 15 декември, да организираме тогава и голям прием.

Срещите при Г.[еорги] Джагаров, Г.[еорги] Евтимов, М.[итко] Григоров не можаха да се състоят – нямаше ги или бяха заети с друго. Отидох при Цв.[етан] Николов – сбогувах се.

Вечерта гледах „Мандрагора“ с Б.[орис] Арабов, с цялата група. Жива игра – от нищо – нещо.

21.X.1980 г. [вторник]

Дъжд като през лято.

При Д.[ико] Фучеджиев – разбрахме се за гостуването, само за две пиеси. Приеха условията на профсъюза на артистите за 50-те души, останалите 30-ина ще командироват.

След обяд при П.[етър] Младенов. Прие аргументите за увеличение на заплатите; съгласи се за мястото за посолство; по въпросите за посещенията за р. Места се показа оптимист; запозна ме с някои допълнителни подробности около срещата. По влизането на Гърция в НАТО – никаква изненада. Приел го е като нещо подразбиращо се.

24.X.1980 г. [петък]

[Атина]. [Владимир] Кабошкин дойде, за да ми съобщи, че съветникът по международните въпроси на [Леонид] Брежнев, който ще престои няколко дни в България, иска да съкрати малко престоя си у нас.

Прием при унгарците по случай гостуването на техния министър на правосъдието.

25.X.1980 г. [събота]

Половин ден разговор с [Януш] Левандоски за събитията в Полша. Силно е разтревожен от непоследователността на партийното ръководство, което не следва една ясна линия на преустройство и същевременно на пълна партийна мобилизация. Страхът за постове, за запазване лични позиции и удовлетворяване лични амбиции се очертава като основно зло, което може да доведе до провокации, до изкуствено напрежение. Бои се най-много от „непримирима“ (в кавички) линия, която не се основава на реално отчитане на съотношението на силите и само предизвиква мобилизация на работниците от „Солидарност“, ултиматум и след това – отстъпване. Такава линия той нарече пагубна и за двете страни, водеща към сблъсък на работническата класа и партийно-държавния апарат на насилието, което не е засегнат от събитията. А сблъсъкът крие големи изненади – и външна

намеса, и гражданска война – а поляците били опитни в конспирацията и терористическите акции. Изобщо може да стане голяма бъркотия.

26.X.1980 г. [неделя]

Заех се сериозно да проуча как се оценява завръщането на Гърция в НАТО. Прегледах вестниците, има интересни статии.

27.X.1980 г. [понеделник]

Устроих някои срещи за размяна на мнение. Ето основните изводи, до които стигнах:

[Грама до МВнР]

„1. Връщането на Гърция във военната организация на НАТО се оценява преди всичко като политически акт, който разкри подчиняването на националните интереси на страната на САЩ и Запада. Преобладава мнението, че решаваща роля за вземането на горното решене от правителството на Г. Ралис е изиграл натискът не само от САЩ, но и от страна на Запада (страните от ЕИО, вкл. и Франция), който се засили особено много върху гръцкото ръководство при новото усложняване на международната обстановка (войната Ирак–Иран и т.н.). В това направление несъмнено е действувала и оценката на правителството, че оставането на Гърция извън НАТО би я лишило не само от модерна военна техника, но и от необходимата ѝ икономическа помощ, на която правителството разчита както по линията на ЕИО, така и от САЩ и НАТО. Друг важен фактор, според правителствените аргументи, е и обстоятелството, че оставането на Гърция извън НАТО би я поставило пред свършени факти в спора ѝ с Турция в Егейско море, тъй като САЩ и Западът неколкократно доказаха, че отдават по-голямо значение на Турция в своите планове в този район и Близкия Изток. Макар че изострената обстановка в Средния изток повиши неимоверно тъкмо ролята на американските бази в Гърция, и по-специално в Крит, както и на базите в Кипър.

Независимо от това преобладава мнението, че връщането на Гърция в блока стана възможно поради направените от гръцкото правителство отстъпки. По същество не бе изпълнено нито едно от условията, които К. Караманлис постави през 1974 г., когато Гърция напусна военната организация на НАТО. Не се очертава и никаква благоприятна за Гърция перспектива в предстоящите ѝ преговори с Турция за Егея. Дори по време на дебатите в Парламента правителството не можа да аргументира убедително своето решение за връщане в НАТО в светлината на гръцко-турския спор. Всичко това се оценява като косвено отхвърляне на политиката на К. Караманлис по този въпрос – нещо, което бе подсказано почти открито в изказването на външния министър К. Мицотакис в Парламента.

2. Същевременно, независимо от някои неблагоприятни отражения за управляващата партия (засилване на антиамерикански и антинатовски настроения), нейните позиции като цяло са подсилени. Преобладава оценката, че връщането на Гърция в НАТО ще укрепи единството в управляващата партия, което е значително отслабено поради противоречията между умерените и крайно десните сили в нея. Внимателният анализ на изброените външни и вътрешни фактори е имал в крайна сметка определяща роля за решението на правителството, което е стигнало до извода, че връщането на страната във военната организация на НАТО ще има повече благоприятни за него последствия както във външнополитическата, така и във вътрешнополитическата област.

Връщането на Гърция в НАТО без съмнение ще има важни последствия върху развитието на вътрешнополитическата обстановка в страната. С този акт управляващата партия определено подсказа, че се придвижва по-надясно, и че за следващите избори тя ще търси и ще се надява на подкрепата на крайната десница. Общо взето, се подсили блокът десница – крайна десница, с което, от друга страна, се преодоляват известна част от големите противоречия в Нова демокрация и правителството. Няма съмнение, че след завръщането в НАТО ще последва и бързо подписване на договора за базите, а вероятно и известно „раздвижване" по кипърския въпрос. Всичко това управляващата партия и нейното правителство ще използуват като предизборен аргумент, а именно: получили са решение повечето открити национални проблеми (ЕИО, НАТО, американски бази) и са създадени предпоставки за преодоляване на безизходицата по кипърския въпрос и може би и на гръцко-турския спор за Егея.

От друга страна, прави впечатление, че А. Папандреу, след като притисна така аргументирано правителството по въпроса за НАТО, без правителството да намери сили да отговори на отправените критики, не предприе очакваната стъпка – да призове на решително осъждане този акт на правителството и да придаде всенароден характер на протестните движения. Това би могло да се тълкува като разчитане на притъпена реакция от страна на Запада спрямо идването на ПАСОК на власт, след като стана ясно, че западните сили и САЩ не взеха под внимание изтъкваната многократно от правителството „заплаха от ПАСОК" и използването ѝ дори като шантаж от К. Мицотакис и Г. Ралис пред американците. Не е изключено тази относителна въздържаност на А. Папандреу да се дължи и на известни опасения да не предизвика една нежелана реакция от страна на армията, която изигра съществена роля за внезапното завръщане на Гърция в НАТО.

В тази връзка трябва да се има предвид, че връщането на Гърция в НАТО е факт, с който трябва да се съобразява и всяко следващо правителство. Тук се изказва мнението, че дори ако ПАСОК дойде на власт, за

него ще бъде трудно да извади отново страната от НАТО. Косвено основание за това даде самият А. Папандреу, който по време на сегашните разисквания на Парламента подчерта, че ако ПАСОК вземе властта, ще постави въпроса за НАТО в Парламента, но не заяви (както мнозина наблюдатели очакваха), че ще изведе страната от НАТО.

3. Налице са известни симптоми, че връщането във военната организация на НАТО при сегашните условия поражда някои вътрешни противоречия сред управляващите кръгове на Гърция. Пример в това отношение са различията в оценките на поведението на К. Мицотакис в Ню Йорк. Буди недоумение какви са били мотивите за „предизвикателството“ с откритата заплаха срещу САЩ в интервютата и изявленията на К. Мицотакис по време на сесията на ООН, които раздразниха общественото мнение в САЩ и изиграха може би не малка роля за един по-груб натиск върху Гърция. Няма съмнение, че гръцкото правителство след това е било подложено на вече съгласуван и концентриран натиск от страна на САЩ и ЕИО, който предопредели и неочакваното по своята внезапност решение за връщането в НАТО.

По време на тази акция на К. Мицотакис К. Караманлис бил казал на А. Папандреу, че не одобрява такава „лоша дипломация“. Същевременно К. Мицотакис направи не особено успешен опит в изказването си в Парламента да се разграничи от водената от К. Караманлис политика на НАТО (оттегляне от военната организация, протакане на преговорите), което предизвика острата реакция на Г.[еоргиос] Маврос и П.[анайотис] Канелопулос – с обвинение към К. Мицотакис, че носи отговорност за откриване пътя на хунтата в Гърция.

За съществуването на противоречия в управляващите кръгове свидетелствува и критиката, която К. Мицотакис отправил към Г. Ралис по време на посещението на Л.[юбомир] Щроугал в Атина (20–22. X.). По данни на чехския посланик, в присъствието на Л. Щроугал и Г. Ралис, К. Мицотакис упрекнал Г. Ралис, че „проявява слабост като министър-председател и не дава достатъчен отпор срещу натиска на К. Караманлис.“

Въпросът за противоречията между политическата линия на К. Караманлис – преди като министър-председател и сега като президент – със сегашното гръцко правителство подлежи на по-нататъшно следене и анализиране.

4. Единодушна е оценката, че завръщането на Гърция в НАТО няма да доведе до промени в балканската политика на гръцкото правителство. По време на визитата на Л. Щроугал К. Караманлис по повод на отправената му покана да посети Чехословакия заявил, че визитата му щяла да зависи от развитието на отношенията между НАТО и Варшавския договор, без това да се отразява на икономическите връзки между двете страни. Очевидно, че това ще бъде външната политика на Гърция към всички социалистически страни. Специално за Балканите обаче К. Караманлис

подчертал, че ще продължава установената вече активна политика на сътрудничество и на редовни контакти."

Принуждавам се да работя сам. Новите хора сега удвояват работата. Трудно ми е, задачите валят. Освен това „потягането" е започнало по различни линии. При това положение не мога да изисквам не само от съветниците, но и от другите. Ще трябва да стисна зъби, да изпратя няколко информации в София, колкото и да ми е трудно сам, за да има министерството „храна". Пък и след това ще „потегна" и аз работата. Трябва да подготвя отношение за предизборната тактика на двете основни партии – Нова демокрация и ПАСОК. Освен материалите от пресата, ще поискам срещи с А. Папандреу и П. Канелопулос. За посещението на К. Караманлис в СФРЮ се уговорих с [Георгиос] Мазаракис. Ако успеем да подготвим по-цялостен материал по американските бази (стига да има развитие), по разгръщане на стачната вълна – добре. Тук ми е нужна помощ.

27.X.1980 г. [понеделник]

[Среща] с [Антониос] Амбатиелос – постави няколко въпроса:

а) за студенти – нерешени и нямащи отговор; б) за болни – нещо не се изпълнява дори уговореното; в) за туризма – имат конкретно предложение. Бил тук представител от София, посетил редица фирми, обиколил тяхната. Защо?

Попитах [Кольо] Костадинов – вярно било. Отново ориентация към „Орион", когото Костадинов охарактеризирва като мошеник. Неговото мнение изцяло съвпада с това на А. Амбатиелос, но се бои да се ангажира открито. Съветваме да пусна съобщение в София, преди да е станало късно.

[Харилаос] Флоракис подписал писмо до нашите – щяли да го донесат тия дни.

Събрах нашите служители от мисията – посолство и ТИС [търговско-икономическа служба]. Говорих им за посещението на К. Караманлис. Останаха доволни, защото нямаха общ поглед. Освен това се и почерпихме, създаде се добро настроение.

28.X.1980 г. [вторник]

Посещение при [Андреас] Папандреу. Прие ме веднага, въпреки че не е работен ден. Чествува се годишнината на войната с Италия, прословутото „Охи".

Говорихме около час. Поставих му въпроса за бъдещето на движението, ако в името на тактическите цели се изневери на стратегическите. Стана дума за НАТО и американските бази.

Ще пиша, като се върна от Солун.

Солун. Утре се открива тържествено 40-годишнината от основаването на Македонското дружество. Щял да присъствува и К. Караманлис.

29.X.1980 г. [сряда]

Доклад – и то интересен, макар и чисто фактологически, с изброяването на много имена, изнесе [Константинос] Вавускос. К. Караманлис, какъвто е обичаят тук, не се качва на сцената, а изтеглят едно кресло на лично място, няколко крачки пред останалата публика с гръб към нея. Така е и в ЮНЕСКО, само че там почетният гост заема такова положение, че да не е с гръб към залата, нито към говорещия.

Седях до [Георгиос] Милонас, председател на Атинската академия, равно на председател на БАН. В своето изказване К. Вавускос отбеляза това, защото само ние отговорихме с писмо и представител. Вечерта пък ми връчи и медала на [Македонското] дружество, сребърен, какъвто дадоха на малко лица извън солунчани – на Г. Милонас, на някои депутати и бивши министри.

Вечерта късно ни представиха пиесата от Есхил „Перси". Направи ми впечатление добрият хор – музикално добре допълващи се гласове със силно въздействие. Но най-впечатляваща бе самата пиеса. Преди две хиляди и петстотин години авторът е избрал да възвеличи подвига не чрез изтъкване заслугите на победителя, не чрез показване на неговата радост, а тъкмо обратното – чрез горестта на победения. Но за да бъде убедително, те са показани като грозна сила, съставена от славни и опитни пълководци. Тогава само въпросът – кои бяха тия, които са победили тази огромна армия? – без никаква риторика, разкрива душевната сила на немноголюдния гръцки народ. Известно е при това, че много по-силни са изразните средства за разкриване на скръбта, отколкото на радостта.

И още нещо – колко несъстоятелни бяха усилията да се представят немските войски като лишени от всякакъв морал и воински качества. Години наред беше неудобно да се гледат филми, където имаше представени немци като някакви чучела, без никакъв интелект. Унижавайки ги, ние унижавахме своя подвиг, усилията, нечовешки, да се превъзмогне материалното им предимство. Като не казвахме нищо за тяхната храброст и способността на командния им състав, излизаше, че продължителната война и смесеният резултат от редица битки се дължеше на нашето неумение и липса на качества. Човек трябва да се връща често назад, за да преоткрива това, което е било отдавна известно, та да бъде по-реален и по-скромен.

30.X.1980 г. [четвъртък]

Откри се семинарът. И Василка Тъпкова, и Георги Михайлов изнесоха много хубави доклади. Ползуват се с уважение и заслужено.

Видях се и с [Йоанис] Караянопулос – уточнихме някои подробности около конференцията.

[Стилиян] Данов се връща – поразходихме се малко, поговорихме. Човек с култура, знания, работи съсредоточено. Страда от някои предвзети идеи – затормозил е жена си и децата си в някои отношения. Но дали няма право? Гледам, не беше във възторг от обкръжението, смяташе, че го саботират, мнителен е. Аз, като не съм, кой знае какво ми трупат...

31.X.1980 г. [петък]

Прием в новия хотел „Меридиен" на [Павлос] Вардиноянис. Отидохме с Върбан. Луксозна обстановка.

Вечерта прекарахме с [Башким] Дино – албанския посланик. Разговорът започна с поздравите, които директорът на държавните архиви [Тома] Мурзаку поръчал да ми предаде. Казал му, че е мой студент. За състоянието на архивното дело и какво може да се намери в Гърция за Албания ме разпитва подробно Ст.[ефанак] Поло в Букурещ. Албанският посланик, и от името на Т. Мурзаку, ми каза, че очакват получаването на микрофилми. Трябва наистина да се ускори преснимането на получените микрофилми от Англия, без да се очаква нова поръчка и да им се предаде.

Разпита ме подробно и за Дружеството за македонски проучвания. След това разговорът се пренесе върху Гърция. Б. Дино не изрази никакво учудване от връщането на Гърция в НАТО. Оставало необяснимо за него „това бързане". За външнополитическия натиск нямало съмнение, но кои са били вътрешнополитическите мотиви? За Б. Дино К. Караманлис продължава да бъде основната политическа фигура, макар да не се меси непосредствено в политическите комбинации. Търсел да се наложи като национален лидер, като основен арбитър в страната. Така тълкува изявленията му в Едеса, че не бил дошъл на обиколка като лидер на една партия. Направило му впечатление, че в район, където ПАСОК е имал водещо влияние, посрещането [на К. Караманлис] било всенародно. Дали ПАСОК не подава ръка на К. Караманлис?

В конфиденциален порядък ми каза, че Г. Ралис (при посещението на албанския министър на земеделието за конференцията на ФАО) говорил за България, че с нея Гърция поддържа отлични отношения и че се стараели да ги поддържат и задълбочават. Направило му впечатление, че и други двама министри повторили същото, като говорили най-утвърдително за отношенията с България (единият навярно е бил А.[танасиос]

Канелопулос). Такова развитие на отношенията било добре и за тях. Интересът ни е общ – Гърция да запази стабилитета си.

Спомена за отношението на Енвер Ходжа към [Георги] Димитров. Отново говорил добре за него в последната си книга „Хрущевцы".

Прехвърлихме се и върху съдбата на албанското население в СФРЮ. На моята забележка, че се полагат осезателни усилия да се увеличат различията между двете албански общности, той се позамисли и каза, че не се боят. Претеглили били всички последствия.

Поразходихме се с Варчо. Това бе разтоварването. Уви, много недостатъчно за натоварените дни. Почвам да се изморявам.

3.XI.1980 г. [понеделник]

Проблеми около идването на Националния театър [„Иван Вазов"]. Пирейският театър е бил зает от [Андреас] Андрианопулос за фестивала „Атина–80". Като пирейски депутат той прави предизборна агитация. Говорихме с Емилия Ипсиланти. Приятна жена, борческа натура, отдадена на движението. Поканих я заедно с [Орестис] Колозоф и съпругата му на обяд.

На лекция в Богословския факултет. Проф. Евангел Чифлиянов говори за Кирил и Методий. Установиха се много хубави отношения със свещеническото съсловие, помогнаха му да изнесе лекцията на витиеват език с толкова сложни думи, че само крайно бавното и тържествено четене му позволи да преодолее текста. Е. Чифлиянов се оказа, че знае добре гръцки. В Цариград е израсъл и след смъртта на А. Михайлов е заел неговото място, така го усъвършенствувал. Сега е (какъв ли е рангът му?) шеф на „Александър Невски" – не е митрополит, макар емблемата, която носи на верижка, да не отстъпва на митрополитската. Бил е цял месец гост на гръцката църква. Гостувал е и на сестра си в Костур.

4.XI.1980 г. [вторник]

При [Андреас] Андрианопулос. За около 20 минути решихме всички въпроси – за изложби, увеличаване на обмена, за театъра. Ще иде и на срещата на министрите на културата в София първите три дена, след това ще остави Хадзитомас.

Посети ме немският посланик Хелмут Зигрист. Интересуваше се за това как е минала срещата Караманлис–Живков. Как гледаме на връщането на Гърция в НАТО. Как преценявам полските събития. Малко преди това, изглежда след договаряне, ме бе посетил и швейцарският посланик Етиен Валотон все със същия въпрос за НАТО. Ясно, че ролята на НРБ на Балканите е фактор, особено като се вземе предвид подчертано прия-

телското отношение на последните правителства и на К. Караманлис към България.

След обяд – при [Ярослав] Жадовски, чехословашкия посланик. Говорихме за последното развитие на отношенията на ЧССР с Гърция – подписаните стопански отношения. Добре настъпват на гръцкия пазар.

Вечерта – при П.[анайотис] Канелопулос. Неговото изказване върху НАТО му спечели отново уважението на депутатите от опозицията и откритото неодобрение на част от депутатите на Нова демокрация, при което се стигна и до размяна на реплики.

Разговорът се пренесе върху по-общи въпроси – за революция, за социализъм, реформизъм, за отговорността на учения в днешното общество, за политическата обстановка в Гърция. Ето и някои от мислите на П. Канелопулос. За посещението на К. Караманлис в България той употреби следните изрази – „За пръв път се постига такова единство между двамата ръководители в морален план (unité sur le plan moral), с изключително въздействие върху всички слоеве на населението; за пръв път бе демонстрирано така пълно сходството (la similarité) между нашите два народа, между българи и гърци, нещо, добре известно на специалистите, но зложелателно скривано десетилетия наред.“ Припомни си детските и юношески години, как е бил настройван срещу всичко българско.

За дискусията в Парламента той бил в трудно положение. Не вярва в НАТО, но трябвало да бъде примирителен, защото искал да подкрепи Г. Ралис, към когото хранел пълно доверие. В негово лице той приветствувал умерената линия на Нова демокрация, и се боял, че ако Г. Ралис загуби, тенденцията надясно в партията Нова демокрация ще се прояви още по-силно. К. Мицотакис, с когото се сблъскал, след това го посетил и му се извинил.

В предстоящите избори най-вероятно било нито Нова демокрация, нито ПАСОК да получат абсолютно мнозинство, но също така да не претърпят и поражение. Споразумението между двете партии П. Канелопулос го изключва. За това пречат създалите се отношения между партиите, индивидуалните различия между лидерите, които се коренят не само в характера, но и в политическия подход към проблемите.

Не били изключени обаче и изненади. И в двете партии са оформени крила – ляво, дясно, център. А голяма част от депутатските места не се отличавала с политическа стабилност, гледала само собствените си интереси и могла да участвува във всякакви комбинации. Оттук и голямата роля на един център, ако бъде възстановен. Г.[еоргиос] Маврос се е заел с това, но още не е известно, доколко ще успее. Попитах го дали Г. Маврос би отишъл с А. Папандреу, като се има предвид разграничението на Маврос от следваната правителствена политика и неколкократното му акламиране от парламентарната група на ПАСОК. П. Канелопулос смята,

че Г. Маврос, с когото е говорил, не ще се съгласи да влезе в кабинет с А. Папандреу. Очевидни са усилията и на двете страни да спечелят или поне да неутрализират Г. Маврос, така че той да не се заангажира с противниковия лагер.

За отделните политически лидери П. Канелопулос даде следната характеристика:

За Г.[еоргиос] Ралис – уравновесен, откровен, постоянен. А за политическата му линия – умерена. Той е човекът на момента, който може да изведе Нова демокрация, защото нейното бъдеще е във възтържествуването на една умерена дясна линия, насочена повече към центъра, отколкото надясно. Бои се обаче, че ако Нова демокрация претърпи голямо поражение, то цялата отговорност ще бъде стоварена върху Г. Ралис.

Не смята, че голяма опасност за Г. Ралис е Е.[вангелос] Авероф. Той разполагал с няколко десетки депутати, ползувал се с влияние. Чувствувал се естествено засегнат, но като политик с качества можел да овладее амбициите си. Напоследък заявявал, че е решил да не участвува в изборите, но П. Канелопулос смята, че К.[онстантинос] Караманлис ще го убеди да се включи в изборната борба, защото иска Нова демокрация да спечели изборите. Е. Авероф би могъл да създаде трудности на Г. Ралис след изборите, най-вече в случай на по-чувствително поражение на Нова демокрация.

Не представлява опасност за Г. Ралис и К.[онстантинос] Мицотакис. Той започнал да разкрива аспирациите си за лидерство в партията, амбициите му били известни. Но той е най-предпазливият от всички министри, голям реалист и човек, който не рискува. П. Канелопулос смята, че той и сега няма да рискува, защото и близкото му обкръжение е малко, само 5–6 депутати, лично свързани с него.

Най-голяма опасност бил А.[ндреас] Папандреу. Силна личност, добре подготвен политик, със солидни икономически знания, отличен оратор. Но цялото му движение е неясно като концепция. Практиката е показала, че за социализъм е нужна идеология и дейност от комунистически характер. Всички останали партии, които говорят за социализъм, правят това от социалдемократически позиции и остават в рамките на съществуващите режими. А А. Папандреу не искал да бъде нито комунист, нито социалдемократ. Затова не можел да се разбере нито с комунистите, нито със социалдемокрацията. [Вили] Бранд, с когото К. Караманлис бил приятел от близо 30 години, споделил при посещението си в Атина, че го смущавала тази двусмисленост на ПАСОК. Затова мнението на П. Канелопулос е, като има предвид и липсата на достатъчно кадри в ПАСОК, че идването на А. Папандреу на власт ще бъде един злополучен опит, който може да доведе само до изостряне на обстановката в Гърция.

За А.[танасиос] Канелопулос оценката бе, че е много добре подготвен, познавал проблемите, говорел винаги добре, но едва ли би могъл да се наложи като лидер, защото не бил политик.

5.XI.1980 г. [сряда]

Две срещи – с [Николай] Хайтов и [Василис] Кремидас.

С Н. Хайтов говорихме доста надълго за впечатленията, които смята да отрази в пътеписите си в Гърция. Исках да го поканя на обяд, но се оказа невъзможно. Успя да си устрои обиколка из островите, което бе за предпочитане, разбира се. Поиска да му прегледам ръкописа. Говорихме доста за София, за историците. Запазил е будно чувство и борческо на-строение.

В. Кремидас се оказа приятен и съсредоточен събеседник. Човекът все още не може да си намери работа. Учителствува и въпреки това пише. Работи добре с изворите. Сега е направил проучване, с което доказва, че в навечерието на гръцкото въстание [от 1821 г.] е имало криза. Поисках му да ми даде статия за сп. „Etudes Balkaniques".

Починал е белгийският посланик Харворд. Разписах се. Няколко месеца отсъствува в началото на годината. Върнал се беше деприминиран. И сега фатален край – рак. Познаваше наши дипломати от ООН и другаде. Юрист, симпатичен човек.

При [Ярослав] Жадовски. Обясни трудностите с поляците. При тях [в ЧССР] работели няколко десетки хиляди поляци, които за кратко време се удвоили и утроили. Престояват по няколко дни, накупят стоки, връщат се, идват други. Взели мерки да подсилят снабдяването и да регулират движението. Освен това водели пропаганда.

За събитията в Полша не е оптимист. Смята, че повтарят станалото у тях и че се налагат по-решителни мерки. Имам чувството, че му се иска да имат „компания" – това отклонява вниманието от тях и придава по-генерален характер на явлението.

6.XI.1980 г. [четвъртък]

При министъра на народното здраве – [Спиридон] Доксиадис. Напомних му за поканата. Определи м. февруари като най-подходящ.

Задържа ме да говорим за избора на [Роналд] Рейгън. Смутен е за международното положение и за Гърция. Същото ми каза и П.[анайотис] Канелопулос. Такова е настроението и на вестниците. Предават информации от САЩ тревожни, защото гръцкото лоби е разчитало на [Джими] Картър. То се чувствувало излъгано от него, но след поднесените извинения и обещания на Дж. Картър отново гласувало за него. Пропаднал като

сенатор и един вид водачът на гръцкото население там, от демократите – Бредимас – добре известен.

Обяд с [Емилия] Ипсиланти и двойката артисти, [Орестис] Колозоф и съпругата му. Комунисти, активни. Приятно е да размениш мисли с такива хора. Говориха за себе си, за борбите им. Запазили са и горчив хумор. Е. Ипсиланти е красива, руса, приятна. Другата – грозна, но както Варчо се изрази, „прилича на истинска артистка". А вечерта я гледахме в пиесата – „Мана-митера-мама". Реалистична, силна пиеса, от директора на театъра, който и сам играе. За съдбата на жената, която има още малко пари от къщичката си, която е продала за своите деца, и сега живее при тях. Никаква идеализация – тя самата е непоносим характер, тиранизира всички, същевременно е и жертва.

Казаха ни, че тези дни щял да излезе филм за [Никос] Белоянис. Трагична история, [Пантелей] Щерев ми разказа подробности. Тук ми станаха известни и други. Какво е понесло нашето движение!

7.XI.1980 г. [петък]

Отново работа, за да изпратя нещо по-завършено в София.

„Най-важните въпроси – изострянето на предизборната борба; влизането на Гърция в ЕИО; завръщането във военната организация на НАТО и най-вече начинът, по който това стана, както и предстоящото подписване на споразуменията за американските бази на гръцка територия – оформиха контурите на предизборната борба. Тези събития определят сега политическия климат в страната и налагат предизборна тактика на всички партии с по-трайни последствия върху тяхната стратегия и върху политическата обстановка.

1. Завръщането в НАТО и предизборната тактика на Нова демокрация. Никой не изразява ни най-малко съмнение в предварителната решимост на управляващите кръгове и тяхните мотиви да върнат Гърция в НАТО. Няма също така у никого съмнение, че в крайна сметка това е успех за правителството, независимо от породеното недоволство за капитулацията пред натиска на Запада и възможността това да се използува от опозицията в пропагандата ѝ срещу управляващата Нова демокрация.

2. Основната аргументация на правителството, макар и по-малко изведена на показ, е, че връщането в НАТО намалявало и дори изключвало възможността от военни стълкновения с Турция и осигурявало превъоръжаването на Гърция с обещаната икономическа и техническа помощ от западните страни.

Преобладава освен това и оценката, че завръщането в НАТО е затворила появилата се идеологическа пукнатина между дясното и либералното крило в Нова демокрация, като се наложил по същество откритият атлантизъм, толкова характерен за ЕРЕ отпреди диктатурата. Интересно

е да се отбележи, че идеологът на ЕРЕ П.[анайотис] Канелопулос не е доволен от това идеологическо отстъпление, но в името на привързаността си към Г.[еоргиос] Ралис и изобщо към управляващата партия той подкрепи правителството. Във вота на Парламента се вижда залог за премахването на опасността от разцеплението на партията и за настъпването на период на консолидация. Личният авторитет на Г. Ралис се укрепи в кръговете на Нова демокрация. Той продължава организационното преустройство на партията, отстранява неудобни нему лица, без да срещне открита съпротива.

Изказва се, разбира се, и противоположното мнение, че сега ръцете на Е.[вангелос] Авероф са развързани и той може да осъществи по-лесно амбицията си да възглави партията в недалечно бъдеще, както и правителството.

По-вярна е, според мен, констатацията, че временно поне Е. Авероф е в отстъпление. В Парламента, по време на дискусията за НАТО той бе вял до неузнаваемост. А.[ндреас] Папандреу дори изказа пред мен предположението, че може би нещо боледува. А старият П. Канелопулос ми каза, че Е. Авероф твърдо е решил да не се кандидатира в предстоящите избори.

Опозицията използува антиамериканските настроения, нараненото самочувствие на гърците, за да осъди правителството и да демонстрира срещу решението за връщане в НАТО. Популярността на тази акция сред масите увлече дори и партиите, които в действителност са за НАТО. Успешните политически демонстрации подхраниха мощна стачна вълна, която заля застрашаващо цялата страна. Тук не помнят отдавна такива повсеместно провеждани стачки, в които участвуват и слоеве, които нямат антинатовски настроения и никога не са участвували в стачки, включително съставите на дипломатическите им мисии.

При тези обстоятелства декларацията на Г. Ралис в Парламента да направи от НАТО централен въпрос на предизборната си политика срещу ПАСОК не е убедителна. Той заяви: „Вие, господа от ПАСОК, поставяте въпроса директно пред народа – вън от НАТО. Ние ще излезем с диаметрално противоположния лозунг и ще кажем, че в рамките на НАТО, дотолкова, доколкото не се засягат националните ни интереси, ние ще останем, защото това е в интерес на Гърция. И ще постигнем една лека победа, защото народът знае и желае да запази своята сигурност. А неговата сигурност поне засега, тъй като не знаем какво ще стане след 5–10 години, е НАТО."

Трябва да се отбележи, че правителството в случая разчита не на популярността на този лозунг, а на обективните трудности, които завръщането на Гърция в НАТО поставя пред ПАСОК. Сред правителствените и дипломатическите среди господствува схващането, че правителството съумя да затрудни ПАСОК. Интересно е, че този извод не се оспорва от

самия А. Папандреу. Правителството разчита, че една крайна и твърда политика на ПАСОК срещу НАТО и американските бази ще предизвика не само недоволството на САЩ и западните страни, но ще отблъсне и гръцките избиратели от ПАСОК. Такава политика може да бъде представена като авантюристична и опасна за сигурността на страната, тъй като Гърция отново би била поставена в по-неблагоприятно положение от Турция. Увеличават се шансовете на Турция да проведе от своя страна твърда политика спрямо Гърция с намалени възможности за нея да получи подкрепа от сегашните си съюзници.“

7.XI.1980 г. [петък]

Цял ден работа с преводачката на „Кратка история на България“. Дойдоха и директора на издателството „Неа Синора“ [Андонис] Ливанис и [Вечеслав] Тунев.

Стана дума за 1940 г. и известното „Охи“. Казах им това, което ни бе казал Трайчо Костов в затвора – че има случаи, когато животът опровергава схемата и липсата на конкретен анализ. Позицията на Коминтерна бе, че войната е империалистическа и основният лозунг на компартиите бе „война срещу войната и собствената буржоазия“. ГКП издигна лозунга „Не“ на фашистка Италия, подкрепяйки по същество собствения си фашистки режим. За момента това бе позиция неотговаряща на общата линия на комунистическите партии, следователно, погрешна. Но ето, че развитието на събитията по-късно даде право на ГКП. Повече в разяснения Тр. Костов не се впусна.

По този повод А. Ливанис внесе една корекция. Правителството произнесе първото „Охи“, а към него се присъедини и партията [ГКП]. Но трагизмът е в това, че гръцкото [партийно] ръководство в затвора, което поема заслугата за това, не доизказва продължението. Създали се условия затворниците да излязат от затвора, но ръководството не пожелало, останали, прехвърлили ги някъде другаде, откъдето немците ги поели и ги прехвърлили в Германия. Казах му [на А. Ливанис], че аз знам друга версия – че затворниците поискали да бъдат освободени и изпратени на фронта, но че им било отказано. А. Ливанис не се съгласи с това и обеща да събере повече информация по този въпрос за следващия път.

По този повод си спомних още от затвора линията, провеждана в БОНСС – през пролетта на 1941 г. враг №1 беше Англия. Четоха ми материал на партията и ни съобщиха нещо в този смисъл, че трябвало или се сформирали доброволчески групи, за да идат в Близкия Изток и се включат в борбата за преграждане на англичаните, които застрашавали Баку. Още тогава в нашата група [на БОНСС] това се разисква и ние не го намерихме сериозно. Нито англичаните, нито остатъците от французите имаха реална сила за такава акция. Изказахме си съображенията, казаха

ни, че ще съобщят това нагоре. Тогава се сближихме с Ана още повече, допаднахме си за критичното отношение.

А от бащата на Ана [Върбан Ангелов] знам за случая с Тристранния пакт и за брошурата на Т.[одор] Павлов. Дело на „старците", които не можеха да се примирят с отношението към хитлеристка Германия. Веднъж при него отишъл Боян Българанов и му дал да прочете резолюция – обръщение към народа по повод встъпването на България в Тристранния пакт и сближението ѝ с фашистките страни. Старецът прочел текста и скъсал листа с думите: „Това е провокация." Б. Българанов се опитал да настои, че материалът бил написан от отговорни лица, че позивът е на ЦК. Старецът бил непреклонен: „Не може да бъде." Разбира се, той знаел много добре откъде произлиза позивът, но искал по този начин да демонстрира отношение и да „вразуми" ръководството. Може и да е помогнало. Оттогава датираше едно недоверие у татко към Тр.[айчо] Костов, подсилено от освобождаването му от заточението в Рибарица (сетне говорели, че сбъркали, като освободили секретар на ЦК), от което никога не можа да се отърси.

Вечерта – прием в новото съветско посолство. Провървя ми на срещи.

Съпругата на К. Мицотакис разговаря така сърдечно, че неочаквано седнаха да ме питат откога се познаваме. А то бе всичко на всичко от една вечеря при [Ксенофон] Золотас и сетне от София. Вниманието бе заслужено от Ана. Тя я намери крайно интересна и куражлия жена, жизнена, въпреки тежкото си заболяване от детски паралич. С няколко деца и само с няколко нормални прешлена, които ѝ позволяват да се навежда напред-назад. Самият К. Мицотакис ми каза, че ще иска да се види с мен към края на месеца.

Сетне А. Папандреу и съпругата му. Двама генерали ми заеха половин час и т. н.

Оказа се, че на такова внимание са били и други членове на нашата мисия. Дали това не бе опит на демонстриране близост за напомняне на други да бъдат по-топли в отношенията си с тях? Такова е мнението на Л.[еко] Савов, Б.[ранимир] Петров, Ст.[ойчо] Николов.

Разглеждах посолството и си мислех как глупаво ще изтървем хубавото място над него, което ни се предлага така изгодно. И само след няколко години ще плащаме двойна и тройна цена за по-малко и на по-лошо място.

8–9.XI.1980 г. [събота–неделя]

Не се работи, но в неделя обявиха работен ден. Повиках съветниците, за да разпределя работата. Й. Христов пое административната [дейност]

и печата; Л. Драганов – министерството на външните работи и протокола, консулската и сигурността; Г. Колибаров – културната служба и икономическия сектор.

10.XI.1980 г. [понеделник]

Уточнихме програмата на [Георги] Панков – министърът на химията. Предстоят му няколко срещи с министри, коктейл след откриване на изложбата в хотел „Каравел“, прием у нас. Ще бъде напрегнато, но време беше да дойде един такъв представител, който да покаже икономическите постижения и възможности на страната.

Подготвих още един материал за предизборната тактика на ПАСОК. Основавам се предимно на двата разговора с [Андреас] Папандреу в началото и в края на м. октомври, но също така и на разговори с различни политически и дипломатически среди, както и на проучването на пресата.

„На срещата, която се състоя на 28 октомври попитах А. Папандреу как възнамерява да преодолее противоречието между стратегическите цели, които си поставя ПАСОК като социалистическо по характера си движение, и предизборната тактика за спечелване на властта. Ще тръгне ли ПАСОК по пътя на компромисите, необходими за спечелване вота на избирателите, но които биха могли да се окажат фатални за този експеримент да се създаде социалистическа партия в Гърция, различна от западните социалдемокрации?

А. Папандреу бе достатъчно откровен да каже, че не е в състояние да ми даде веднага отговор на този въпрос. Неговите собствени хора били изцяло увлечени от акционната предизборна борба, за да гледат по този начин на проблема. Той поиска да се конкретизирам повече, което направих. След това, разсъждавайки гласно, той направи оценки на плюсовете и минусите на сегашната политическа обстановка с оглед на изборните възможности на ПАСОК и изложи в предварителен порядък някои свои идеи за линията, по която смята да насочи ПАСОК по въпроса за НАТО и американските бази. В публичните му изяви някои от тези идеи започват да се проявяват, което показва, че дори не е изработил още ясна и цялостна платформа – по казаното може да се съди за тенденциите.

1. За ПАСОК и А. Папандреу влизането в ЕИО и завръщането в НАТО са вече определили насочеността на страната и рамките на нейната политика. ПАСОК е принуден да се съобразява с тази дейност и да нагажда съответно както своята стратегия, така и своята тактика, без да посяга на основните си принципи. Казано по-грубо, лозунгите „Гърция вън от НАТО“ и „Вън от ЕИО“, ако са придавали ясност в целите на борбата, водена от опозицията да не допусне Гърция да стане техен член, сега вече придоби-

ват по-друга стойност. Както се изрази А. Папандреу: „Защото бе по-лесно да не се допусне Гърция да влезе, отколкото да се извади от НАТО."

В настоящия момент ръководството на ПАСОК е загрижено как да запази по подходящ начин толкова упорито провежданото негативно отношение към НАТО в предизборната си платформа. Целта е да се запази последователността между вчерашните, днешните и утрешните лозунги, но така, че да се разсее създаваното от правителството впечатление за авантюризъм в политиката на ПАСОК, че води страната в конфликтни ситуации с Турция – впечатление, насаждано и в чужбина, и в страната. Благоприятен фактор за ПАСОК е това, че не носи отговорност за влизането на Гърция в ЕИО и НАТО, така че народното доверие продължава да е на негова страна. Надява се да използува това, за да затвърди убеждението, че няма промяна в неговите позиции (въпреки някои смекчения във формулировките).

Някои наблюдатели намират дори, че за ПАСОК е по-благоприятно, че няма да бъде изправен, ако вземе властта, веднага пред „открити рани" и пред опасната неясност относно отношенията на Гърция със САЩ и НАТО (преодоляна за сметка на Нова демокрация). С Гърция в НАТО пред ПАСОК се открива възможност да приеме едно „осигурено равновесие на силите" с Турция, без да е необходимо да отива към извънредни разходи по въоръжението и да създава напрежение в икономиката и във външнополитическите отношения на Гърция. Освен това „висящият проблем" за оперативния контрол в Егея, който трябва да се решава чрез преговори, ще даде възможност на ПАСОК да провежда в достатъчна степен патриотична политика и да третира т. нар. „национални опасности" в съгласие с военното ръководство на страната.

Въпреки декларацията на А. Папандреу, че не ще се допусне разминаване с вече известната му позиция „Вън от НАТО", то може да се очаква, че и тук „реалистичният подход" ще вземе връх, първите симптоми на което вече посочих по-рано. Все повече се наблюдават в изявленията на А. Папандреу елементи на умереност, на предпазливост. Вече няколко пъти той подчерта, че не трябва да се очаква, че ПАСОК ще бъде „магьосник" при решаването на проблемите на икономическата криза, че „пътят към социално освобождение и социализъм" ще бъде дълъг и главно, че премахването на обвързващите страната задължения и укрепването на нейната независимост не може да стане изведнъж, а на етапи и в степен, която би трябвало да допринесе за осъзнаването на народа и разширяването на неговата поддръжка.

2. Въпросът за американските бази, според А. Папандреу, е още по-труден и сложен. Той направи разбор на искането да бъдат отстранени американските бази от Гърция. Още на първата ни среща той охарактеризира като несъстоятелна и дори провокационна заплахата на прави-

телството, че ще откаже да подпише съглашението за оставане на американските бази. Сега с оглед на възможностите на ПАСОК да се окаже на власт той си зададе въпроса: „Можем ли да се задоволим с лозунга „Вън американските бази“? И сам си отговори: „Ясно е, че американците няма да се подчинят. Тогава какво ни остава, да ги изгоним със сила ли, да воюваме с американците?“ Разкривайки по този начин безпомощността на Гърция, А. Папандреу смята, че най-сполучлива ще е политиката на „изолация“ на американските бази, да се възприеме кубинската формула. Да се определи строго техният статут, да се увеличи гръцкият контрол в тях, да се изолират базите и въоръжения им състав от контакти с гръцкото общество.

Ясно прозират затрудненията на ПАСОК по горните въпроси. Силни са и противоречията вътре в партията. Не малка част от кадрите основателно смятат, че ПАСОК не е готов сега да поеме властта. Налагат се обаче тези, които смятат, че ако се пропусне сегашният случай, ще се изтърве може би завинаги възможността на ПАСОК да застане начело на правителството, с което да се затвърди за дълго време като единствена реална алтернатива на правителството на Нова демокрация. Сред тях е и А. Папандреу, който вече е насочил всички свои сили и внимание към оформянето на предизборна тактика на ПАСОК. Личните му амбиции играят не малка роля както в увличането на партийната маса, така и в отблъскването на отделни дейци в ПАСОК, които имат своя физиономия и амбиции. Давайки си сметка за недостатъчността на ръководни кадри, които биха могли да поемат някои ключови министерства в едно бъдещо правителство, той се ориентирва към личности като [Георгиос] Маврос.“

Посети ме [Дионисиос] Закитинос. Смята, че е дошъл моментът да ме предложат за чуждестранен член на Атинската академия. Пита ме дали бих възразявал да бъде избран за член-кореспондент, тъй като местата са повече, а оттатък били фиксирани на 15 и трябвало да се очаква някой да „отпадне“ (знае се какво значи това) или да се удвои броят им, каквото е предложението на Академията, но докато мине като закон, щели да минат месеци. Иска да му дам Curriculum vitae, библиография, и, разбира се, не поема ангажимент – щял да говори с хората, нужен е внимателен подход, не е въпросът само да гласуват, а преди това няколко души трябва активно да подкрепят предложението.

Благодарих му.

11.XI.1980 г. [вторник]

При [Георги] Панков в хотела. Доволен е от програмата. Още същият ден – посещение при [Стефанос] Манос [министър на индустрията и енергията]. Когато Г. Панков с присъщия му тих глас изложи обе-

ма на производствените мощности, за които отговаря; за износа, който осъществява; за възможностите, които се разкриват за сътрудничество с Гърция – стига да има желание – видях с какво внимание се поемаха думите му. Гръцките служители в министерството явно имаха представа какво представлява нашето министерство, защото се бяха подготвили. Самият С. Манос формулира съвършено конкретни пожелания за проучване и сътрудничество. Както след това ми каза Г. Панков, за пръв път му се случва с министър на западна страна да говори така конкретно. Той сам бе доволен.

Изложбата наистина бе подредена добре и откриването ѝ мина отлично. Дойдоха, вместо предвидените стотина, около 250 души. Заснето бе и предавано по телевизията.

[Тодор] Додев. Не знам какво му беше наум, но поиска да се отделим и ми разказа за пленума. Че имало два етапа. Единият – доклад с интересни констатации и изводи, и с изгледи някои неща в икономиката и в социалното положение да се подобрят. Вторият – в затворен кръг, за морала на ръководството. Била такава критика, която прераснала и във взаимна, че вече никой не знаел кой ще остане. [Тодор] Додев не бил сигурен дори за [Петър] Младенов, за когото доскоро се говорело, че ще стане министър-председател. Най-скромен от всички бил Милко Балев, в него вярвал, той го изпратил тук, на него разчитал да го върне на по-голяма работа в областта на културата.

На другия ден ми промърмори да не се тревожа; всичко пак ще се канализира.

12.XI.1980 г. [сряда]

Посещение при министъра на търговията [Ставрос Димас]. Започнал политическата си кариера съвсем млад. Не е неприятен човек. От Пелопонес – Каламата.

На посещение и обяд с [братя] Вардиноянис в бюрото и хотела им. Сега се запознах с двамата братя. Дойде и големият – политикът. Появи се и вдовицата на починалия им брат, който всъщност е основоположникът на тяхната мощ. Намерихме теми, Г. Панков пусна и някои шеги.

Посети ме новозеландският посланик. Първа мисия в Европа от Тихия океан – из островите. Говори много интересни неща за тях.

От вечерята на смесената фирма си отидох рано.

Разговаряхме и с [Янис] Карталис – журналиста от в-к „Вима", който ме посети. Сподели впечатлението на всички, че визитата на [Константинос] Караманлис в София била несравнено по-добра, по-сърдечна, отколкото в Белград. Каза неща, които знае дори по-подробно от [Георгиос]

Мазаракис, (още не съм го написал – посетих го на 11-и т. м., вторник). Каза ми само нещо, което или бе пропуснал, или не пожела да ми каже Г. Мазаракис. Че подписването на съглашението за петролопровод от Солун за Македония което било решено да стане, се приело само поради енергичния натиск на [Константинос] Мицотакис. Хората от министерствата били против. Смята, че могат все още да възникнат трудности – от политически характер предимно, но и с оглед на замърсяването на Солунския залив, който не бил голям.

13.XI.1980 г. [четвъртък]

Посещение с Г. Панков при С. Димас, а на обяд – голям прием в резиденцията. С това завърши по същество посещението на Г. Панков в Атина. Предстои му да се отбие в Солун и в Тракия, гръцка. Приемът даде възможност да се проведат много допълнителни делови разговори. Доволна бе и гръцката страна, доволни са и нашите.

С това посещение започвам по-активно да се вмесвам в икономическите въпроси. Направих среща със съветниците, доуточнихме разпределението по сектори, поисках от [Георги] Колибаров и [Апостол] Найчев да се заемат по-сериозно с проучвания на икономиката на Гърция на очакваните промени след влизането ѝ в ЕИО, да пристъпят към срещи с хора от стопанските министерства. Разсеях опасенията, че може да се получи отново сблъсък със [Севдал] Севдалов. Самият Севдалов участвува при уговарянето на тези въпроси. Възложих на него да направи списък на търговците, които следва да се запишат като членове на Дружеството [за гръцко-българско приятелство], да уточнят с Колибаров размера, приблизително, на членския им внос и да се пристъпи към събиране на средства. Отпуснах в заем на Дружеството 100.000 драхми, за да потърсят помещение и се настанят колкото се може по-бързо преди конференцията.

Вечеря при А.[танасиос] Канелопулос. Да не попитам къде точно „у дома", та се засилихме чак в Сунион, където е вилата на професора и министъра. Обратният път взехме за рекордно време – за около час. Тъкмо бяха започнали вечерята – министър [Георгиос] Кондогеоргис, зам.-министър на външните работи [Теохарис] Рендис, посланиците на Италия, Швеция, Ливан.

Ливанският посланик реши да бъде център на разговора. Постави на разглеждане идеята за хармонията като най-естествения природен и обществен закон. Пример – мъжът и жената като биологично и социално явление. Нито А. Канелопулос, нито аз издържахме и, мисля, успешно се преборихме с нравоучителния тон и анекдотичния подход на посланика.

Варчо пак спечели симпатиите.

Разговорът ни с [Георгиос] Мазаракис [на 11-и, вторник].

Всъщност бе подробно изложение направо от писания текст. Започна с двустранните отношения. [В Белград] [Константинос] Караманлис, за да предотврати поставянето на македонския въпрос от [Цвиетин] Миятович, заявил че македонски въпрос не съществува. Добавил още, че е грешка от югославска страна d'avoir monter cette question, създала и можеща да създаде още трудности. К Караманлис имал основание да направи това, тъй като в официалния си тост произнесъл думите „между двете страни имали въпроси, които съществуват и такива, които не съществуват“. При публикуването във в-к „Политика“ думите „не съществуват“ били заличени. Гърците протестирали. И по лични указания на К. Караманлис съобщили за станалото на българския посланик.

По останалите въпроси заслужава да отбележа (останалото всичко съобщих в София), че били поискали следващата балканска среща на експерти да се състои в София. Цв. Миятович се съгласил по принцип, но не пожелал да се впише в протокола, тъй като се касаело за многостранна среща. Той внушил да се покани и Албания. Изобщо към албанците югославяните се проявили много по-оптимистично, отколкото гърците. Също така гърците били по-резервирани по средиземноморската политика – настоявали за по-сериозно сближение между северните средиземноморски страни. Южните са така разделени, че са почти в конфликт помежду си. Скептичност проявили и по диалога Север–Юг, тъй като и развитите страни изпитват криза (енергия, безработица), а и развиващите се са политически нестабилни, не могат трайно да програмират. Но все пак настояли, че трябва да се пожертвува, за да не се загуби всичко.

По Мадрид – гръцката теза е от умерените.

По Близкия Изток – К. Караманлис не одобрява липсата на обща арабска политика. Припомни разговора си с [Хафез] Асад. К. Караманлис предложил да се намери общ език с Египет. Х. Асад отказал, основавайки се на сближението с Ирак, а скоро след това се скарали и с Ирак. Без да одобрява Кемп Дейвид, уважава куража на [Ануар] Садат. Египет 30 години бил във военно напрежение, [дал] 40 милиарда долара разходи за войната, докато всички останали давали само съвети.

В този дух били разгледани и останалите въпроси – войната Ирак–Иран, Афганистан. Цв. Миятович съобщил, че СССР фактически затворили вратите за разговори по Афганистан. Изложили пред [Василий] Кузнецов различни свои съображения, но той нито разисквал, нито отговорил на югославските тези. К. Караманлис от своя страна казал, че Афганистан травматизирал la détente, а това, че нямало съветски отговор означавало, че нямали аргументи.

За Кипър – съвпадение на позициите.

Интересно за СФРЮ. Югославяните заявили, че западните страни се опитвали да представят, че имало недоволство в Югославия; финанси-

рали вестници; ако не поддържали открито терористическите организации, то не скривали положителното си отношение към тях. Всичко това противоречало на декларациите за уж независима Югославия. Искали да я накарат да напусне позициите си между двете свръхсили и между двата блока.

К. Караманлис заключил, че независимостта на Югославия е елемент на равновесието на Балканите и в Европа.

14.XI.1980 г. [петък]

Поканих на обяд семейството на Пенчо Кубадински – жена му, сина със снахата и дъщерята, заедно с Й.[ончо] Христов. Разговорът стана оживен. Младите се показаха критични, естествени са. Стана дума за А. Папандреу. Пълно съвпадение на позициите ни, че трябва да разширяваме контактите и да поддържаме добри отношения. Мария (жената на П. Кубадински) имала много тесни връзки с жената на А. Папандреу, която не криела, че е от български произход. Наистина е интелигентна и стегната жена.

В кметството на Таврис. Тържество по случай побратимяването им с Харманли. Страшно доволни от посрещането на децата, сетне от посрещането и на групата служители от общината.

Успяха да организират добро тържество – с поздравление и от номарха (неговия заместник), от [Янис] Папатеодору (съюза на побратимените градове и подпредседател на Дружеството), от кметове на други приобщени градски общини към Атина. Правихме снимки, отбихме се и в една таверна. Кметът е комунист, обаятелен още млад човек.

15.XI.1980 г. [събота]

Отново с превода. Задържах на обяд [Андонис] Ливанис, [Вечеслав] Тунев и преводачката Ница [Антония-Бисбику] Гаврилу. Този път разговорът се пренесе главно върху ПАСОК и личността [Андреас] Папандреу.

16.XI.1980 г. [неделя]

Тържество за Г.[еорги] Димитров в Калитея. Говори [Янис] Маникас – докладът му бе преразказ на живота на Г. Димитров. Но го изпъстри със стихотворения. Неговите като поезия са слаби, с лозунги, насочени. На [Янис] Рицос – за мира – бях го чел на български с хубав превод, но още по-хубаво звучи на гръцки. Прозвуча трогателно стихотворението на В.[еселин] Ханчев за ученика, който отговаря на всичко, но знае и да мълчи. Хората останаха доволни и от превода на Маникас. „Ето това е поезия!“ – възклицаваха.

Прожектираха документален филм за Г. Димитров. Направен живо. Със снимки и образи от 30-те години. Ентусиазъм. Включително показаха и Л.[юбов] Орлова. „Имахте на какво да се радвате и да се увличате“ – думи на Варчо. Наистина ли я докарахме дотам, че убихме всякакъв ентусиазъм и съзнание, че се твори нещо ново, голямо? Полските събития ще дадат ли тласък за обновяване, или ще станат повод за ново затягане, което само ще отложи и ще затрудни процеса на урегулиране взаимоотношенията на партията с държавата, на партията с народа?

Последни уточнения с [Йоанис] Караянопулос за конференцията в Солун. Обядвахме заедно.

Позвъних на Василка [Тъпкова] да ѝ съобщя някои подробности. Каза ми, че вместо изпращане на билетите получила писмо от Комитета за култура с отказ. Призля ми. Но ѝ отговорих спокойно, да поиска в краен случай от [Тодор] Кехайов да купи билети, като аз ще ги уредя като се върна за Нова година.

Седнах и написах грама до Л.[юдмила] Живкова. Стана малко емоционална, но нямаше как. По най-дребен въпрос – отказ. За книжарницата, за гръцко-българското дружество, а сега и за билети. След като всичко е било съгласувано, разменени са и писма. Питам се дали така се провеждат конференциите и в другите страни – изцяло на разходи на гръцките организатори – хотел и дневни за 7 българи и 8 чужденци. При това в Гърция, където никак не са склонни да честват това събитие – 1300-години от създаването на българската държава. А сред осигурените от тях чужденци са председателят на Австрийската академия [Херберт] Хунгер, [Елени] Арвайлер, [Йоханес] Ирмшер, [Ядран] Ферлуга и т. н.

18.XI.1980 г. [вторник]

Сърдита по тон, но не по съдържание грама от М.[ария] Захариева. Бил съм подвел В.[асилка] Тъпкова, не бил Комитетът [за култура], а Комисията за 1300-годишнината. Обаче въпросът с билетите се придвижи. Веднага се обадиха няколко души да уверяват, че всичко ще бъде наред. Допущам, че залисани в голямата акция по срещата на министрите, на средно или по-ниско равнище са бутнали на Емил Александров текст с отказ – защо един вид да се обременяваме с допълнителни разходи. Това е най-благоприятният вариант. Другият, по-неблагоприятният, е – натиск вместо помощ от Комитета за 1300-годишнината. Три пъти ми искаха обяснения за чужденците, че не поемат никакви други допълнителни разходи, макар че ясно им бях казал за какво се касае. Сега се „изясни“ с разпореждане отгоре. Да стане конференцията – това е големият въпрос.

Обяд с парламентарната делегация, която бе на посещение у нас. Мина добре. Подпредседателят на Парламента Исак Лаврентидис заключи с

думите, че „дошъл като непознат, отива си като приятел". До мен седна депутат от Сидерокастро (Валовища), който знаеше и доста български език.

Бях поканил и всички съветници.

Надвечер [Лука] Драганов поиска да поговорим отделно. Видях го, че не е съвсем на себе си, не бил спал. Останал с впечатление, че бил пренебрегнат – Бр.[анимир] Петров му разменил мястото, чул че, убеждавайки Й.[ончо] Христов да дойде, съм бил казал „какво от това, че Л. Драганов ги е посрещал и изпращал". Ерго – не съм искал той да дойде и ето, той бил унижен като до И. Лаврентидис се оказал не той, а Й. Христов.

Истината е, че Й. Христов не искаше да дойде, защото на масата ставали тек и Драганов е достатъчен. Аз му възразих, че всички съветници трябва да присъстват, има депутати за всички. И понеже в последния момент един от гърците не дойде, наложило се известно разместване, което Бранимир [Петров] направи.

Ето в какви условия на мнителност и „единоборство" съм принуден да работя. Успокои се Л. Драганов, но загубих два часа да обикаляме градинките, вместо да си гледаме работата.

19.XI.1980 г. [сряда]

Посети ме новият австралийски посланик [Маршал Луис] Джонстън. С предшественика му имахме добри отношения и явно съветниците му са му казали.

Дойде и [Титос] Йохалас. Говорихме за AIESEE, за конференцията във Волос. Щяли да организират и в Атина летни курсове за изучаване на гръцки език (в Делфи).

20.XI.1980 г. [четвъртък]

Със [Василиос] Сфироерас. Поговорихме за следването на Варчо. Почерпихме се с един тост и бира. Човекът е мил.

След обяд в „Palais Maximos" ни прие президентът на Италия [Джовани] Петрини.

Вечерта – голям прием от [Константинос] Караманлис.

Видях се с [Харилаос] Флоракис. Обезпокоен е от студентските вълнения и събитията – окървавената демонстрация с двама убити и много ранени. Атмосферата е нажежена, поляризацията – пълна. Не буди съмнение въвеждането на тайни полицейски групи и използването на анархистични елементи, за да хвърлят отговорността върху опозицията и върху комунистите изобщо. Прави се опит да се сплаши средният и

дребният собственик, да се наложи лозунгът „Въвеждане на ред“ срещу предлагания хаос от опозицията. И още едно съображение – правителството иска да получи аргументи, за да ограничи или премахне годишнината от събитията в Политехниката, които са силен политически актив в борбата срещу крайно десните елементи и въобще срещу десницата.

Х. Флоракис притисна [Периклис] Теохарис за това, че в продължение на един месец оставят студентите да държат Университета в свои ръце, без да се намеси по-енергично и да се намери някакво решение.

Малко по-късно влезе и [Андреас] Папандреу. Обкръжен от няколко души от своите и от италианци. Щом ме видя, отдалеч ми махна с ръка и ме притегли към другите, представи ме и тръсна думите – „Very important man“ – стана ми даже неудобно, защото продължи в този дух.

Прехвърлих разговора върху предстоящото му пътуване в Англия. „Надявам се – казах – че в този път ще има диалог, защото в Атина имаше само монолог.“ Разсмяха се и аз се отдалечих.

Тръгнахме си с полския посланик [Януш Левандоски]. Разтревожен е главно от политическото бездействие в Полша, в смисъл, от липсата на ясна, боева програма, която да даде определен отговор на основните искания и да се мобилизира партията зад тях. Пречат партийният апарат, който нямал квалификация и е свикнал да командва само и да дои обществените блага, както и определена върхушка, която търси изход в изостряне на обстановката и в сблъсък. Те именно създават благоприятен климат за прояви на антисоциалистически елементи. Я. Левандоски смята, че и желанието да се предизвика разложение на „Солидарност“, да се подрони неговото единство, вместо да облекчи, само ще усложни обстановката. С една организация могат да се водят преговори, с много – могат да се очакват и изстъпления.

21.XI.1980 г. [петък]

Започнах два пъти седмично уроци с [Георгиос] Папагеоргиу. Работата така ме е развъртяла, че поне малко да се концентрирам върху гръцкия.

Посети ме унгарският посланик. Говорихме върху общото положение в Гърция. Сближихме се с него.

22.XI.1980 г. [събота]

Заминахме с Варчо и с подпредседателя на гръцкия Ловен съюз за Патра. Там се срещнахме с [Христо] Русков и Катя, които заедно с няколко души от ръководството на Дружеството направиха голяма обиколка из страната. Придружава ги и Божинов от Пловдив. Целта на идването е – да накарат гърците да участвуват на Световното ловно изложение в Пловдив догодина. А те не искат не толкова от липса на средства за учас-

тие, а се боят, че няма какво да изложат. Един от тези, които е против, бе придружаващият ме подпредседател – юрист. След още някои разговори и най-вече благодарение на упоритостта на Русков гръцката страна прие да участвува и подписа дори съглашение по принцип.

Хубав обяд в една таверна извън Патра. Накараха ме да кажа и аз няколко думи. Варчо одобри словцето. Катя е добра. Знае малко гръцки, говори, пее „Самьотиса", с което затрогна гърците и ги спечели.

Вечерта преспахме, защото ни водиха и на друга таверна с музика. Ушите ни проглушиха. Заранта в неделя ние потеглихме обратно, а останалата компания замина за Олимпия.

Вечерта пък [в неделя, 23.XI.] в резиденцията – прощална вечеря. За учудване е откъде се взе толкова сила у председателя. Вече възрастен, пее, танцува, написа стихове за екскурзията, прочете едно „писмо", бая цинично. Сред тях, в бюрото им, има и един „наш" – участник в Съпротивата. Крайно остра реакция предизвиква всякакво изказване на единия у другия. Ако е тост, следва тост, ако е реч, следва пак реч, ако е виц – съответно...

24.XI.1980 г. [понеделник]

Поканих на обяд Л.[еонидас] Стрингос и [Георгиос] Зоидис. Останал бях с впечатление, че Л. Стрингос искаше да ми даде да разбера, че съществуват „обективни трудности" за неговото заминаване за София. Бях го поканил два-три пъти, но той деликатно отклоняваше. Исках да се срещне с Ц.[ола] Драгойчева, защото той е бил представителят на ЦК на ГКП, който е поддържал контактите с югославските партизани и нашата партия. Когато прочете мемоарите на Ц. Драгойчева, той сам ми призна, че въпросното лице от ЦК на ГКП, името на което Ц. Драгойчева не си спомняше, бил именно той. Участвувал е в Интернационала, присъствувал е, както сам ми разказа, на големите дискусии в Ташкент след Септемврийското въстание, срещал се е с отговорни наши дейци преди 9.IX.1944 г. и след това.

Този път той прие поканата. Каза ми, че са проучили основно всичко писано в Югославия и от [Светлозар Вукманович] Темпо, имат уточнена позиция, в случай че възникне спор по македонския въпрос. Смята го за ликвидиран в Гърция с оглед на масовото изселване на населението от този край. Останалата маса от стотина хиляди души не е вече единна, поголямата част е изцяло приобщена към гръцкия народ, част клони към македонците, друга към българите, но не се чувствуват като малцинство. Дори и в бъдеще това да стане, те не могат да играят нито политическа роля, нито да бъдат фактор в отношенията на партиите, в определяне на партийната политика.

Дано го повикат в София, защото и той не е млад – около 84 години. А тук никак не е удобно да го разпитвам в детайли за миналото. Задачата

ми не е, колкото и да изглежда съблазнително за мен, да започна сам да събирам информации и да трупам материал. Бях вече атакуван в пресата, че съм агент на ЦК на БКП и че съм устройвал връзките между двете партии в миналото.

Дано си организирам по-добре работата, та да ми остане време да се посветя малко на историята. Досега нито веднъж, нито за половин час, не успях да се мерна в библиотеката. Което е още по-лошо, вкъщи не ми остава време да прочета дори една историческа книга. Не знам дали ще мога да изкарам докрая по този начин.

25.XI.1980 г. [вторник]

Посети ме китайският посланик. Историк, занимавал се с малцинствата в Южен Китай, бил във Виетнам, участвувал в преговорите с Индия. Отворен, не е като предшественика си.

След обикновените представяния и разговор като историци, съвсем накрая се прехвърлихме на балканска тематика. Аз пък го попитах за процесите в Китай. Той ми отговори много спокойно, че се касае за неща, които в известен смисъл са неизбежни за едно общество с няколко десетилетно съществуване. Сравни социализма с буржоазното общество. Без никакво замазване и без опит за идеализация или за замазване на своето, без посочване на критика към СССР. Бях приятно изненадан и си дадох сметка за това, колко по-опасен може да се окаже новият курс, ако продължава острието му да е насочено срещу Съветския съюз.

На обяд – в католическата, или по-скоро в униатската, църква, където бе отслужен молебен за покойния белгийски посланик. Богослужение по католически, с орган, с католическо облекло, проповедта бе на гръцки език, а ритуалът – на латински.

Силна е католическата църква, с по-силни корени в масите. Дават за пример Полша, ЧССР, Унгария, та нали и Украйна има около 9 милиона униати, които признават върховенството на папата. М.[орис] Уест [в свой роман] беше избрал украински католически свещеник, кардинал, пре-следван, за пръв славянски папа. Когато след две години на папския престол се качи полския представител, запитах се не толкова защо и как този автор предусети накъде върви историята, а как католицизмът се утвърди като световна сила – с влияние навсякъде, и горе, и долу, всред реакцията и всред революционните движения.

Успях да пристигна навреме на обяда – [Севдал] Севдалов, [Стефан] Трифонов с Бикос и неговият помощник – шефовете на държавните рафинерии. Работят няколко десетки [българи] за уголемяване с 30% и повече на капацитета на цистерни. Дейност, по-трудна от построяване на нови. Много доволни от нашата работа, ще ги препоръча на италианската

фирма, която ще поеме изграждането, или по-скоро доставката на нови цистерни, както и за използуването им за пристанището. Хората – културни, говори се леко с тях.

Започвам стопанския си кръг от познанства. Дано и останалите срещи бъдат така интересни. Неприятни ми са таверните с многото шум и чупене на чинии. И в Патра, когато след полунощ започнаха оглушителните дрънкания на китарите и виковете, които се врязват в мозъка като свредел, идваше ми да стана веднага. Дадох знак, подканих ги да си тръгнем, но мина цял час, докато се разплатят. А на два пъти търговци ме канеха на таверни и аз отказвах да ида. Предупредих Севдалов да има това предвид, за да не ме поставя в положение да отказвам, с което мога да ги засегна.

26.XI.1980 г. [сряда]

При съветския посланик на обяд със социалистическите посланици.

Разказах им филма за [Никос] Белоянис. Като че ли е направен по поръчка тъкмо за този момент. Малко разказен в някои моменти, но силата му е в документалната точност. Самият артист, който играе Н. Белоянис, не бил професионален артист, нарочно подбран с приликата си към героя и за да не бъде известен артист, който може да отклони вниманието от образа. Без пристрастие към едните или другите, без цитиране на положенията, с някои много хубави моменти – Н. Белоянис говори в съда, а думите му не се чуват – само песента за него се предава. Вълнуващ е, а особено и в тази обстановка – това е най-силна пропаганда за достойнствата на комунистите.

По политическото положение – най-интересна бе констатацията на [Владимир] Кабошкин, че правителството ще запази, дори ще се старае да развива, отношенията си със социалистическите страни. Към СССР са се обърнали с предложение за разширяване на търговските отношения. Въпреки вътрешнополитическата борба и по-голямата насоченост на външната политика към Запада не се очертават промени спрямо нас.

За пръв път съветски посланик призна, че А. Папандреу отива към властта и само преди седмица го беше посетил в Кастри. Сподели с нас самочувствието му, че с 10% ще надделее над Нова демокрация, но все пак с недостатъчно гласове за абсолютно мнозинство и еднопартийно правителство. Блокиране [влизане в блок] с ГКП изключвал, поради натиска от Запад – икономически и политически – който не ще позволи на такова правителство да се задържи. А. Папандреу, изглежда, разчитал да получи възможност да се обедини в едно правителство с радикалното крило на Нова демокрация, която неизбежно щяла да се разцепи.

Мнението на всички посланици е, че най-вероятно избори ще има през пролетта.

[Ернст] Кубе добави, че по негови сведения А. Папандреу заявил на американския посланик, че ще изпълнява поетите задължения по договора. [Януш] Левандоски направи аналогия с положението в навечерието на 1967 г., когато на усилията за по-демократичен изход отговорът бе военна диктатура. И властта отново бе върната на десните сили. Той разгледа възможните комбинации, което направиха и другите. Новото бе, че по негови данни [Евангелос] Авероф не ще може да стане лидер на десните, защото не се ползувал с американска поддръжка, американците не го намирали за подходящ. За тях най-добър би бил [Йоанис] Давос, но той пък не искал да играе политическа роля. По отношение на Гърция и социалистическите страни – и тук той внесе корекция. Гърция развива тези отношения, защото е изостанала в сравнение със своите партньори и трябва да ги догони.

След обяд отново се почувствувах изморен. Бях канен в хотел „Астир“ – не отидох. Напоследък заспивам добре, но не си отспивам. Имам нужда от една седмица почивка. Ще поискам да отида в Банки през седмицата, предшествуваща посещението на [Костантинос] Мицотакис.

27.XI.1980 г. [четвъртък]

Голям кръстопът е Атина. Във всички посоки. Напоследък оттук предпочитат да пътуват за Индия. Добре, че летището не е далеч. Губя време, но същевременно видях много хора в различна светлина. Странно ми е колко силно се е развил паразитизмът и как определени хора без заслуги и без да имат право на положение, се идентифицират с партията и държавата и смятат, че всички държавни инстанции трябва да им слугуват. Такъв господарски манталитет не можех да си представя, че е проникнал така дълбоко сред някои среди. Толкова години работя, пътувам в чужбина, никога никой не ме е посрещал от посолството, за да ме извозва, никога не съм спал в посолство. С изключение на веднъж – В.[ладимир] Топенчаров, който ме настани за една седмица в Париж в посолската сграда. Даже когато бях настаняван в „хотелската“ сграда, вземаха всички командировъчни, без да ми осигурят дори една закуска. Така е и с останалите професори, доколкото ми е известно, и с академиците. На конгреса в Букурещ акад. [Димитър] Косев, член на ЦК, дошъл след операция. От посолството – никаква грижа. На албанците им бяха предоставили кола. А нашите, дори когато ни поканиха да ги посетим, не се погрижиха да изпратят кола за Д. Косев.

А тук – идват с такива претенции, че разбираш защо станаха полските събития. Аз писах вече за [Тодор] Рибаров. Такива случаи мога да изброя не малко. Ще посоча най-пресния. Трима души пътуват за Аден, делегация на ЦК, водена от П.[етър] Ничков. Бил е съветник при [Александър]

Лилов, сега е зам.-завеждащ отдел, стреми се и е внимателен. Стана така, че не по тяхна вина изпуснаха самолета. Писали в билета едно време, а етиопската агенция го отменила. Пренощували в хотел. Исканията им – да се уведоми София да платим хотела, ако успеят да продължат, за да си запазят парите за други възникващи трудности. Дотук – нормално. Дори [Нейко] Братоев се погрижи и успя да им уреди пристигането в Аден в същия ден. Трябваше да бъдат на летището в 13 часа. Пратих Влайко [Димитров] да плати хотела.

И в този момент Митев, братът на [Димитър Митев]–Мутера, най-нахално и с тон, какъвто човек употребява само срещу келнери в раздразнено състояние, се обади: „А ние, др. Тодоров, трябва да ядем." Отговорих му спокойно: „Че какво ви пречи?" – „Кажете на вашия човек – бе репликата – да включи в сметката на хотела и обяда, аз проверих, че в хотела има ресторант." Малко троснато му отговорих, че никоя финансова служба в страната, смятам, че и ЦК, не признава това – в сметката на хотела да се включат и ресторантските разходи. А сметката ще се осребрява от финансовата служба.

Със същия нахален тон Митев, навел главата напред, продължи – „Ние не можеме да пътуваме гладни, трябва да се нахраним." Тук и аз не издържах и му казах, че те не са ми гости, пък и време нямат да ги заведа у дома, нито държавата ми разрешава да напусна работата си, за да угаждам на всекиго. А за храната – да благоволи да се нахрани както намери за добре – в ресторант, със сандвич на летището или да изчака яденето в самолета. Командировъчни имат, затова са им дадени.

Едва тогава млъкна. Малко се позачервиха останалите, но мисля, че повече се възмутиха от Митев, отколкото да се ядосат на мен. Така поне ми се иска да вярвам в името на човешкото у човека.

Днес имах две интересни срещи – поканиха ме [Панайотис] Зепос и [Дионисиос] Закитинос, за да ми кажат, че са се заели да ме избират за академик, имало открито място, сега внимателно щяли да подготвят общественото мнение.

Вечерта сирийският посланик събра всички социалистически посланици и тези на арабските страни от „твърдата линия" – Алжир, палестинския представител, на Арабската лига и още един шарже д'афер, когото не познавах. Отказал да дойде румънският посланик [Йон] Брад, но присъстваше югославският.

Оттам отидох в една таверна, макар и късно – при Любчо Кабакчиев, [Дико] Фучеджиев и няколко гръцки артисти – [Емилия] Ипсиланти, ръководителя на Конфедерацията на артистите, [Орестис] Колозоф и съпругата му, които също току-що бяха пристигнали.

Пристигнаха от София днес. Имахме разговор в посолството. Трябваше да се преодоляват редица трудности, но [Георги] Колибаров се оказа наистина добър организатор. Поема и отхвърля работа. Пресконференция, пропуски. Безпокоя се за посещението, защото са оставили повече на касата и на официалните покани, а никак не е ясно на хората, че има симултанен превод.

28.XI.1980 г. [петък]

Голямо разминаване в посолството. Пак игри на дребно. Найчева поиска да бъде преместена от консулската служба, отишла при Й.[ончо] Христов със заявлението, което парафирах. А заранта си оттеглила заявлението по нареждане на [Лука] Драганов. Хем се оплакват от нея, хем я държат. Попитах Апостол [Найчев] каква е тази история. Отговорът му бе: „Искам час по-скоро да се махна."

Долу за вратата по настояване на Драганов поставям Еленкова. Попитах Драганов как той би постъпил при това положение – отговорът му е да се приеме „молбата". Качих го горе в камарата, за да се разберем тримата ясно и точно. Отново пред [Георги] Колибаров каза, че нямал никакви възражения, макар че по негово мнение един мъж представлявал по-добра гаранция. Тук пък Г. Колибаров му разви аргументация. Влязоха в детайли, които не бяха за мен, и аз ги оставих.

Цеко [Антонов] посрещна новината невъздържано. Изрече куп глупости, които показаха колко дълбоко в душата му е залегнало чувството на безнаказаност и безотговорност. Когато му казах, че Валентин ще получи бележка за университета, че никой друг в посолството не е бил така материално облагодетелстван, той млъкна и дори се извини. Трябвало да му кажа това и той нямало да реагира!? Овълчват се за няколко хиляди драхми.

Колибаров ми каза, че имало няколко случаи на кражби на пари в търговското. Той не знаеше за случая с открадването на 1000 драхми от Л.[еко] Савов. Ето ти морал – и това са все уж проверявани не знам колко пъти хора...

29.XI.1980 г. [събота]

При [Константинос] Стефанопулос – идеологът на Нова демокрация. Попитах го защо си е спечелил името на такъв яростен антикомунист, което е анахронистично и е в дисонанс със следваната политика на правителствата и на [Константинос] Караманлис, и [Георгиос] Ралис. Позовах се на изказванията му за съветски танкове, изправени пред деца, на конгреса на Нова демокрация.

Разговорът бе оживен, ще го опиша по-късно, защото сега нямам време.

Оттам – направо на приема, устроен в чест на Националния ни театър в резиденцията. Говорих с [Манос] Катракис, [Ликургос] Калергис, с наши артисти. [Теодорос] Критас устрои на нашите за днес посещение в Сунион. Предложи два рейса, [Дико] Фучеджиев отряза за един, сетне помоли за още един. Критас снизходително, с усмивка: „Познавам ги“.

Д. Фучеджиев се опита да поиска работи от мене, които му осигурихме, стига да ги бе пожелал, защото организацията я знаеше. „Защо нямало хора, докато репетирали?“ „Защо?“ – го питам. „За да помагат при превода.“ „С кого?“ „Ако стане нужда с персонала на театъра.“ Попитах го, макар и да знаех много добре: „А вие преводачи имате ли? За какво сте ги взели?“ Прехвърли разговора върху необходимостта да има човек от посолството сутрин и вечер да провери от какво имат нужда, което е нормално и бе вече уредено. Но това стана, след като му обърнах внимание, че аз имам 5-има души в посолството, заети с какво ли не, и че си разправям не само с Националния театър, а той е помъкнал със себе си няколко журналисти, които ми ангажираха един човек, и Радко Радков, ангажирал втори човек. Не можеха ли да дойдат в друго време?

Припомних му, че най-малко той има право да се оплаква – понеже е вършил такава работа в Париж. А за сведение – четири години ходих по няколко месеца [в Париж] и той не намери време нито за пет минути да ме покани, а можех да му бъда полезен. И когато през 1976 г. изнесох лекция за Априлското въстание в посолството, уредена от партийното бюро, и хората, останали доволни, заговориха да идвам по-често да им изнасям лекции, останаха изненадани, че моят мандат [като член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО] завърши, без да бъда нито веднъж използван от културната служба на посолството.

Вечерта – на спектакъла. Боях се от много неща. Успокоих се по най-важното – пиесата е много добра [„Опит за летене“], в наивността на хората има такава дълбочина, че и се смееш, и се замисляш. А и играта бе на висота. Техниката измени през първото време, имаше и празни места. Не всичко се разбра. Но хората останаха доволни, поне тези, с които говорих.

Беше дошъл старият [Панайотис] Канелопулос. От официалните лица имаше малко – конгрес на Нова демокрация с голяма реч на [Георгиос] Ралис. Дори [Андреас] Андрианопулос напусна по средата.

При първото действие техниката не проработи, т. е. предаването ставаше отвътре и се смесваше гръцкият с българския текст. Оправи се, като изведоха преводачите в коридора. Сега пък се забавяше предаването. Но публиката следеше и играта. Няколко от младите бяха чудесни – такава мимика, че наистина не можеш да не се смееш.

На връщане Варчо се оплака от поведението на г-жа Курнутос. Тя винаги реагира шумно – и този път. За да я охарактеризира, той каза: „Тя

е изключение. И мама е изключение.“ Щях да реагирам, но той сам се поясни: „Ти си с късмет, татко. Че кой има такава жена. Нали виждам, и най-добрите са с една глава под мама.“ И приятно ми стана, и се зарадвах, че такива са оценките на децата.

30.XI.1980 г. [неделя]

Целия ден се чувствувах преуморен. Разходих се около час, сетне легнах. Писах малко. Надвечер отидохме на кино с Варчо. Оказа се гангстерски филм – „Глория“ – една жена от подземния свят, вече на възраст, заможна, бива въвлечена в разправиите на мафията с един неин член, който записвал в една тетрадка делата им и съобщил това на ЦРУ. За наказание мафията избива цялото семейство с изключение на момчето на 6 годинки, което тя приема да скрие. С цената на шест убийства тя го защитава известно време, докато сама бива убита. Играе много добре.

1.XII.1980 г. [понеделник]

Отспах си много добре и се почувствувах добре. Но пак въртележка – от София [Милчо] Здравков от Комитета за 1300-годишнината. Обясни ми случая – писмо отрицателно имало, но Комитетът щял да купи билетите, така се били уговорили. Но защо дотогава не са ги купили?

За няколко минути се отби [Радко] Радков, устроихме му всички възможни срещи, доволен е.

Пратих грама за „Балкантурист“. Това, което искат да наемат, струва около 200 000 драхми месечно. Предлагам им да купят от посолството помещението, в което са настанени. За държавата при всички случаи ще бъде по-евтино и ще спести валута, защото и ние, като продаваме сградата, не ще можем да вземем толкова, колкото ще трябва да заплатим, ако речем да купим помещение в центъра. А сградата ще трябва да продадем, защото след една-две години ще се наложи ремонт. (Водата и отоплителната инсталация са така изхабени, че всеки момент могат да причинят наводнение и пожар с последствия...)

Среща при [Георгиос] Маврос. Срещата с него запълва картината. След посещението при [Андреас] Папандреу (вчера го поздравих за именния му ден) ще имам представа, по-пълна, за настроенията по върховете. Ще изпратя съобщение в София, искам ги така обстойни като тези, които подготвих през м. ноември.

Обяд с представители на Министерството на културата – [Константинос] Софулис, [Хараламбос] Василопулос, [Алексис] Минотис, един от известните артисти и ръководител на Националния им театър, Д. Фучеджиев и Чав.[дар] Добрев. Преодоляхме известна изостреност между

синдиката на артистите, в ръцете на левите, официозния театър и министерството, което балансира. Поздравяваха ме от три страни за това, та чак ми стана неудобно.

Вечерта – пиесата „Деца на слънцето". Ансамблова игра. Колективът е изпипал спектакъла. Любчо [Кабакчиев] е в стихията си, [Георги Георгиев] Гец – също, [Виолета] Бахчеванова, Ванча Дойчева – изобщо всички. Младата Кр.[асимира] Петрова е още неравна. Като си помислих къде ме дразни още и дълго прехвърлях през ум, почувствувах, че е когато предприема резки движения, когато показва резки пориви. Тогава и говора си не може да контролира добре. Но представлението бе трогателно, вълнуващо.

[Емилия] Ипсиланти бе предложила да се отиде на таверна. Този ден обаче стачкуват всички търговски предприятия. Това, което най-трудно се постига – стачка на бакали, гостилничари – това е факт. Отпадна възможността за една демонстрация на приятелство, толкова нужна на нашите гости, които са свикнали на външни почести.

Най-странното бе за мен разговорът с Филип Филипов. Очаквах да видя задоволство, че се реализират спектакли в Атина, че расте публиката въпреки обективните и субективни трудности в разгласяването, пък и в избора на пиесите – неизвестни на публиката, която не вярва, че може да се разчита на техника да ги разбере.

Вместо това Ф. Филипов атакува – защо никой на ниво Министерство не ги посрещнал; защо не били в Националния театър на Атина, а в „провинцията" – Пирея; защо имало празни места; че имало нещо нередно в цялата тази работа. Малко преди това кореспондентът на БТА Пенчев ме приближи и помоли да говорим, имал да ми зададе някои въпроси – защо, след като всичко било организирано от др. Л.[юдмила] Живкова, един вид ръководството на театъра и посолството допуснали да се „унижи" театърът? Обясних му как стоят работите с няколко думи. Но намесата и на Ф. Филипов ми подсказа, че работата е отишла по-далеч.

Попитах Д. Фучеджиев и Л. Кабакчиев. И разбрах, че се касае за дълбоки вътрешни противоречия, че спорели и по репертоара, че пиесата на [Максим] Горки таксували като мухлясала вече, че искали до последния момент да дойдат с гръцката пиеса на Карат.

Останах два часа с колектива в хотела.

2.XII.1980 г. [вторник]

Театралните разправии продължиха. След посещението в Националния театър, където сцената е по-хубава, макар и театърът да е по-малък, разговорите зачестили. Поканих на обяд представители на министерството, артисти, от гръцка страна [Алексис] Минотис, [Теодорос] Критас, [Емилия] Ипсиланти, [Хараламбос] Василопулос и т. н.

До мен Виолета Бахчеванова, след като ѝ обясних, се успокои и ме посъветва да се обърна към колектива директно. Дали изобщо не гласуват доверие на сегашното ръководство – Д. Фучеджиев не е от леките характери, пък изглежда, че и Чавдар Добрев не е от тия, които облекчават работата му. Постоянно разпитваше гръцката страна около обстоятелствата на гостуването, макар че получаваше последователно обратните отговори на това, което очакваше. И молеше да се приеме колективът с гръцката пиеса.

[Алексис] Минотис, който си спомни, че през 1960 г. по време на гостуването си в София бил поканен в бара на театъра и в тоста си, вместо да бъде поздравен, той като ръководител на гръцкия театър, директорът на нашия театър се обърнал към [Ликургос] Калергис, понеже бил член на ГКП. Изтърси всичко това, за да покаже, че не го е забравил. (Л. Калергис ми каза малко по-късно, че няколко години не си разменяли нито дума, макар че работели в един театър.)

Както и да е, обядът мина много добре. Уважихме гостите, дойдоха и отговорни гръцки лица. Но Д. Фучеджиев поиска българският състав да остане за кратък разговор. Щом се събрахме – директно поиска да изложа обстоятелствата около идването на театъра. Обясних им и обстановката в Гърция. И напомних, че се отнесоха самите те несериозно – уговориха идването си при най-лоши условия, осигурихме им ние оттук включването им в Атинския фестивал (признаха, че такива материални условия даже в социалистическите страни не са получавали) и отгоре на това в продължение на една седмица ни държаха от София в неизвестност дали ще дойдат или не (по телефона поставиха ултиматум – или в Националния театър ще играят, или няма да дойдат). Изведнъж се оказа, че не бил Дико Фучеджиев, който звънял по телефона, а в негово отсъствие бил Чавдар Добрев. А Д. Фучеджиев го разбра едва сега – носът му веднага почервеня. Значи наистина тук се касае за вътрешни, и то не леки, противоречия.

Вечерта – триумфално представление. За малко се спрях пред вратата, видях развълнувани лица, артисти, които не скриваха възторга си, ръкостискания, възклицания – това настроение, което се чувствуваше в залата, се предаде и на артистите и те дадоха рядка игра.

За таверната този път се намесих и аз. Уговорихме с Е. Ипсиланти да осигурят предварително една прилична таверна, като се включим и ние в разходите; чрез [Кольо] Костадинов осигурихме извозването на хората с автобус.

Разпяха се, създаде се настроение. Казах им и аз няколко думи на благодарност за хубавата им игра, за това, че дойдоха. Благодарих и на Е. Ипсиланти за инициативата; похвалих и А. Андрианопулос, който отиде насреща и включи гостуването им в Атинския фестивал–'80. Но отбе-

лязах също и смисъла на гостуването на Националния театър при тукашните условия, където само преди една седмица при мирна манифестация убиха двама младежи и раниха десетки. Обърнах им внимание на социалните аспекти на театъра, които се възприемат по иначе от гръцкия зрител, отколкото от нашия – например за полицейския началник, и т. н. Сложих и едно многозначително: „Можехте и да не дойдете“...

Ръкопляскаха ми дълго, а Варчо сетне ми каза, че много харесали словото. Любчо Кабакчиев само ме попита – не бе ли много политическо, на което Е. Ипсиланти възрази. Така завърши гостуването на Националния ни театър. Една реализирана инициатива, при толкова трудности, и как от неразбиране може да се превърне само в извор на главоболия.

Дойдоха всички да ме уверяват, че са „страшно“ доволни. Дано.

Преди това отидох в Атинската академия. Взех и Варчо със себе си. Без да си давам сметка, че това може да не бъде обикновено събрание. Говори по демографските въпроси акад. [Николаос] Лурос, а гост на Академията се оказа и [Константинос] Караманлис. Поставиха му централен стол, дойде и г-жа Ралис.

Снимки се правиха. В публикуваните във вестника се виждат и нашите физиономии и папуаската глава на Варчо.

3.XII.1980 г. [сряда]

Дойде [Антониос] Амбатиелос в посолството – за Парианос да го изпратим за операция в София и т. н.

След обяд в посолството отново – писах за София [грама за Г. Маврос].

Оттам – при Канелопулос и в хотел „Каравел“ на прием – туристическата фирма П. Канелопулос от „Sunaway“. Останах малко и се прибрах.

За [Георгиос] Маврос. Ясно, че се чувствува ухажван и от Нова демокрация, и от ПАСОК. Има съзнание за ролята, която му предстои да играе. При положение че не се очертават възможности нито една партия да получи мнозинство, за коалиционна правителство е нужен партньор. Г. Маврос като личност и лидер на голям Център в миналото е подходяща фигура. Нова демокрация започва да съжалява за разтурването на Центъра. Но ПАСОК и лично А. Папандреу не желаят възстановяването му като организирана партия. Боят се от създаване на друго организирано звено, което може да затрудни тяхната дейност.

Интересно е предложението на [Христос] Ламбракис (от тръста Ламбракис – вестниците „Вима“, „Та Неа“) да съдействува за саморазпускането на КОДИСО и партията на [Йоанис] Зигдис, ако Г. Маврос приеме да

ги обедини. Целта, според мен, е именно да се създаде организирана сила, по-надясно от ПАСОК, която да го тегли все повече към Центъра и да го отклонява от ГКП.

Преди няколко дена бил поканен на именния ден на акад. [Ангелос] Ангелопулос. Присъствували и около 50 души депутати, 5 от Центъра, останалите над 45 души от Нова демокрация, повечето бивши центристи. Всички декларирали на Г. Маврос привързаност и уверения, че ще се присъединят към него.

Г. Маврос се определил към А. Папандреу. Приели entente cordiale – да не си пречат в изборите, дал съгласие да участвува в бъдещия кабинет, разбира се, на отговорен пост. Най-важното, както разбирам – Г. Маврос се е съгласил да иде сам, без да настоява за повече постове на свои сподвижници. Договорили са се да търсят само подходящи, опитни лица извън партийните среди.

За положението на правителството – Г. Маврос го разглежда като критично. Основание за това му дават безпочвените, според него, изявления на Г. Ралис за осигурен финансов баланс, за преодоляване на кризисните явления, „подаръците", които Г. Ралис раздавал – например пенсии на 205 адвокати – депутати (повишаване размера на пенсиите на адвокатите). За Г. Маврос това било открит подкуп. Валутните резерви на Гърция били на изчерпване. Случаят с Политехниката, монтиран изцяло от правителството, и отказът му да арестува виновниците за убийствата, били друго доказателство за липсата на перспектива у правителството и неговите люшкания.

Само решителни структурни промени на държавния апарат и действителни реформи в стопанския живот могат да изведат Гърция от кризисното състояние. Нова демокрация била изцяло изхабена и корумпирана като партия, като система. Дори в неин интерес било да се отдръпне от властта. Но лидерите и членовете изпитвали ужас от напускане на властта, защото щели да се оголят, от една страна, и, от друга – били негодни за една упорита, системна работа на опозиционна партия. Така че отстраняването им от властта утре означавало лишаване от възможността да съставят правителство продължително време.

Останах с впечатление, че Г. Маврос не е далеч от мисълта, включвайки се активно в политическия живот, да създаде условия за избора си като президент на Гърция след К. Караманлис.

4.XII.1980 г. [четвъртък]

При [Константинос] Мицотакис. Три теми:

а) Новата среща по многостранното балканско сътрудничество. Говорил и с югославския и с турския министър на външните работи. Приели

да се състои в София. Моли да се подготви нашата страна за обявяване на среща по време на неговото посещение в София.

б) За р. Места. Доволен е от положителните резултати на размяната на експертите. Фактите вече са известни. Това било негова инициатива, защото искал да разчисти терена. Не може да има сериозни разисквания без една предварително ясна изходна база.

За трайно сътрудничество с България – това е политиката, която следва. Приема и по този въпрос перспективния подход Гърция да участвува и в работите по водите на р. Струма, но без да се пренебрегва и конкретния подход при поетапното решение на въпросите – в случая р. Места.

в) Полските събития. Искаше да знае мнението ми – съществува ли опасност от военна намеса на социалистическите страни.

Вечерта – в Националния театър. Сатирична пиеса за Одисей. Осъвременена – иронизира и нравите, и политическия климат, пък и самия Одисей, като го демитологизира.

Доволни останахме. Но вече съм изморен, гледам и Варчо към края на второто действие беше изцъклил очи – спеше му се.

5.XII.1980 г. [петък]

Пак говорих с Анчето, за да се убедя дали пътува. Стачките разстроиха и разписанията на самолетите. Вместо в петък вечер самолетът пристига в събота заран в 6.30 часа. Уредила е пътуването си, по гласа ѝ почувствувах, че е бодра, в добро настроение.

В посолството свиках съвещание на съветниците. Вече наближи краят на годината и още не е направено разпределение на задачите, които ще се наблюдават от отделните посолски служители. Освен това има срокове за представяне на характеристики и други кадрови задачи, както и плана за 1981 г. Срокът е 20 декември. Възложих на Й.[ончо] Христов да формулира исканията, на които трябва да отговорим. Той се колебае да го направи. Настоях. В писмен вид пък съставих плана за написване на отчета с изброяване на отговорностите. Още няма смелост да се намеси както трябва в работата на посолството. Не е от годините, нито от темперамента. Не се чувствува стабилен пред йерархията. В научните учреждения йерархията е нещо относително и ние сме наистина далеч по-независими.

И въпреки това, [Лука] Драганов отхвърли изпълнението на задачата. След два дни щяло да има смесена комисия, сетне пък идвали по линия на 1300-годишнината мероприятията. „А кога?“ – го питам. „За два дни ще съставим материалите и ще ги пратим по самолета“ – бяха думите на Луката. „Щом за два дни могат да се направят тези материали, то да се направят преди да дойде комисията, за да имаме време ние да преценим внимателно какви оценки ще даваме на хората. Провал на тази задача не

ще допусна“ – отговорих му доста остро. Отново възрази Л. Драганов. Тук вече не се стърпях и го попитах: „Защо да търпят отлагане всички задачи по линия на Министерството [на външните работи], а да не търпи отлагане например годишно-отчетното събрание или другите ви задачи?“ „Едното било ЦК, а другото било – не знам си какво.“ „А МВнР какво е? Министърът не е ли член на ПБ?“ На езика ми беше още нещо да кажа, но се овладях. И заключих: „Неизпълнението на тези задачи ще смятам за съзнателно подриване на дисциплината и ще съобщя за това в София.“

Съзнателно саботираха документацията, смея да го твърдя. Не допуснаха да се въведе (отклонявайки служителите) систематична картотека за гърците, с които работим. Ние не знаем кой колко пъти е ходил в България, какво впечатление е оставил, защо е отказал. Съгласуваността със София е нищожна. Те работят слепешката, защото оттук не получават информация, и се създават конфузни ситуации и с ГКП, и с други фактори. Нещо направихме, но не мога да се справя с инерцията, засилвана, пак повтарям, съзнателно. Логиката на всичко това не мога да разбера, защото е в интерес на страната. Освен да приема, че има дълбоко професионално деформиране, в съществуването на което съм имал случая да се убедя многократно преди това, впрочем и тук.

При финландката – национален прием. Поздравихме се с редица хора. Вече се сближихме с [Хараламбос] Василопулос и с хората от Министерството на културата. Побъбрихме със социалистическите представители.

Поработих и си легнах рано.

Преди това отидох при Х.[арилаос] Флоракис. Поисках да се срещна с него, за да уточня каква е позицията на ГКП към ПАСОК, какви са отношенията на ГКП с ПАСОК сега. Х. Флоракис смята, че ако А. Папандреу се придържа към програмата-минимум на едно демократично правителство, то ГКП ще го подкрепи решително. Засега ПАСОК не се стреми да печели гласове наляво, избягва сблъскване с ГКП. Може би защото знае, че не може да разчита на успех. Разчита на лявото крило на Нова демокрация, оттам да привлече и гласове, и депутати. В това отношение буржоазията не проявява особено безпокойство, разчитайки на влиянието, което тези буржоазни среди от Нова демокрация ще окажат на ПАСОК.

Програмата-минимум включва:

а) премахване на антидемократичните закони;

б) прочистване на държавния апарат от фашистки и прохунтовски елементи;

в) да се премахнат чуждите служби;

г) да се слуша думата на организираната работническа класа, да се съобразява с нейната роля.

Без поддръжката на ГКП ПАСОК не ще е в състояние да изиграе ролята си на демократична партия, дори и да се задържи на власт. Всяко укрепване и стабилизиране на положението изисква жертви от страна на населението, на работниците. Кой може да внуши търпение, освен ГКП? Но затова е нужна ясна политика от страна на ПАСОК.

В настоящия момент буржоазията се страхува най-много от изработването на конкретна програма от страна на ПАСОК и от сближението между ПАСОК и ГКП на тази основа.Сътрудничеството между тези две партии плаши най-много буржоазията. А един успех има огромно значение не само за Гърция, но дори и за Европа. Това би могло да послужи като пример.

Трудно е обаче да се преодолеят задръжките и опасенията на А. Папандреу и ПАСОК. Те се страхуват от две неща – и от една икономическа блокада на Запада, и от комунистите. Въпреки положените усилия от страна на ГКП и на Х. Флоракис да разсеят опасенията им от комунистите, не са успели. Това не пречи да поддържат постоянни връзки –Х. Флоракис спомена, че често А. Папандреу го търси по телефона. Както и във връзка с Политехниката. Комунистическата студентска младеж се запретнала и изхвърлила анархистичните елементи от Политехниката. А. Папандреу се безпокоял много от тази акция, че може да се намеси и полиция, съветвал да не се прави нищо, но след като разбрал, че Х. Флоракис е непреклонен, дал указание да се включи в тази акция и пасокаджийската младеж.

6.XII.1980 г. [събота]

Станах рано, спах лошо. Трябваше да посрещна Георги Йорданов на връщане от Банкок, предвиден за 5.30 часа, и Ана – за 6.30. Ана пристигна в 7. 30, а Г. Йорданов в 10 часа. Него обаче не можах да дочакам, тъй като имах в 10 часа посещение в Атина – албанският посланик [Башким Дино].

Бях малко учуден, че ми определи среща не веднага, а след няколко дни, в събота, когато не работим. Приех, защото помислих, че иска да поговорим може би по някои въпроси. Оказа се още по-хубаво – Б. Дино ме повика по това време, за да се срещна със Стефанак Поло и А.[рбен] Путо. Видяхме се, говорихме, уточнихме работата около предстоящите конференции, по линията на СИБАЛ, питаха ме за гръцките архиви. Бяха по-оптимисти относно бъдещето.

Аз поисках среща с албанския посланик Б. Дино, за да му предам микрофилми от Англия и ГФР. А стана още по-добре – приеха ги направо албанските колеги и другари. Благодариха най-сърдечно; очакват и още, като предварително благодариха.

Предадоха ми поздрави на мнозина и най-вече на Шабан Чолаку – мой студент, който бе аташиран към мен. Рядко мил човек. Беше ми поискал

рецепти за българско готвене. Питах няколко души – никой не виждаше как ще ги предаде. Сега посланикът се съгласи да ги получи.

На обяд с Г.[еорги] Йорданов. Влизайки, ме прегърна и целуна. Заговори ми на „ти", разбира се, и аз така продължих. От Жоржета [Григорова] знам, че е бил в Юридическия факултет, когато тя бе в ръководството на студентската организация с А.[лександър] Янков, а аз – в VIII районен комитет. Може би ме знае оттам, защото на няколко пъти съм се виждал с него, но не сме били никога интимни. Все пак, въртях се в друга орбита.

По време на обяда той каза, че следял с голям интерес грамите, които изпращам. Били задълбочени и интересни. Припомнихме си работи около 50-те години, за Т.[райчо] Костов, стана дума за К.[ръстю] Раковски, за [Георги] Андрейчин. (Разказах им, че в автобиографията си Чарли Чаплин два пъти говори за един българин, който така говорил за комунизма, че му оставил неизгладимо впечатление. Заинтересувах се кой е този българин и защо не са го разкрили при превода. Отговориха ми, че това е бил Г. Андрейчин, съветник на [Васил] Коларов в Министерството на външните работи, когото ликвидираха като троцкист в СССР в началото на 50-те години и много по-късно реабилитиран – обстоятелствата ми разказа неговият зет.) Стана дума и за моето обследване като трайчокостовист.

След обяд ги разведох малко из Психико, показах му мястото за посолство – прие, че ще е глупост да не го купим, при това на изгодните условия, на които ни се предоставя. Какво повече мога да направя?

7.XII.1980 г. [неделя]

Чудесно време. Ана не можеше да повярва на очите си. Излязохме на разходка. Видяхме хора да се къпят. И то не да се плискат само във водата, а да влизат навътре и да плуват. Мъже и жени. Пипнахме водата – топла. Вечерта проверихме – температурата бе 22 градуса. А Анчето, която дойде от минус 11 в София и минус 20 от Москва, не носеше ни един чифт летни обувки.

Купихме риба ципура в Рафина. Аз проявих лакомия и към тиквеника, който тя ни приготви тази заран. Вечеряхме отлично с риба.

8.XII.1980 г. [понеделник]

Посрещнахме [Георги] Караманев с групата. Успях да се ръкувам с него и веднага потеглих за А. Папандреу.

Имаше преди това на летището, докато чакахме Г. Караманев, малка размяна на реплики [с Георгиос Панайотопулос, министър на комуникациите]. Той по всичко изглежда не знае как да се държи с мен след сблъсъка, който имахме в кабинета му по повод на сделката с автобусите.

Седнахме за малко и след като разменихме успокоителни думи за стокообмена и пожелания за недопускане на разстройство на възходящия процес, Г. Панайотопулос пак подхвана въпроса за р. Места. Съгласих се с него, че този въпрос също не търпи отлагане и трябва да се реши. Но той следваше своя вътрешна логика и ми подхвърли: „Щеше да се реши, ако вие не пречите от една година насам, искате все отстъпки от нас.“ Парирах с думите: „Въпросът щеше да се реши преди да дойда, ако вие не пречехте през последните четири години.“

При А.[ндреас] Папандреу. Срещата се състоя по негова инициатива и продължи около час и половина. Той поиска да ми разкаже за посещението си в Англия, а аз го помолих вместо това да говорим по-конкретно по някои въпроси на сегашното съотношение на политическите сили в Гърция и по различните алтернативи, пред които ще бъде поставен ПАСОК, ако трябва да състави правителство. Казах му, че вече преобладава мнението сред политическите наблюдатели, че ПАСОК ще спечели изборите. Изхождах и от извода в този смисъл на посланиците от социалистическите страни, които се бяха събрали преди една седмица. Въвеждаща информация изнесе съветският посланик, който бе поискал среща и бе посетил А. Папандреу в Кастри няколко дни преди това, слагайки край на обструкцията, която провеждаше спрямо А. Папандреу предишният съветски посланик.

Разговорът не бе воден във форма на интервю, взимах думата и аз, развивах една или друга концепция, задавах въпроси, отговарях на въпроси, за да си изясня становището на А. Папандреу в духа на разговора ни с Х.[арилаос] Флоракис.

1. А. Папандреу изрази твърда увереност, че ще спечели изборите и прие да не разискваме нито условията за това, нито с какво мнозинство, а да изхождаме от предпоставката, като най-вероятна, че ще разполага с едно ограничено мнозинство. Той смята, че единствената реална възможност да състави коалиционно правителство е да привлече [Георгиос] Маврос. Оказа се вярно това, което ми бе казал Г. Маврос, че между тях имало entente cordiale. Сближението започнало, още когато Г. Маврос в критиката си към правителството използвал аргументи и тези, застъпвани дотогава от ПАСОК. След това са имали и директен няколкочасов разговор.

Г. Маврос, по думите на А. Папандреу, е нужен на ПАСОК, защото неговото присъствие в едно правителство на ПАСОК ще затрудни десницата, която твърди, че А. Папандреу ще доведе страната до безредие и хаос, „защото бил носител на анархистични идеи“.

Попитах А. Папандреу безразлично ли му е как ще се изгради коалицията ПАСОК – Маврос, като самостоятелна личност ли ще го приемат или като ръководител на партия. Папандреу от своя страна поиска

да знае моето мнение. Отговорих му, че партийната коалиция ще ограничи възможностите на ПАСОК за провеждане на неговата демократична платформа и че това е в интерес на гръцката и западната буржоазия. А. Папандреу се съгласи и каза, че най-приемливо решение е Г. Маврос да влезе в един кабинет на ПАСОК с някои други независими депутати. Една буржоазна партия (негови думи) щяла да стесни дейността на ПАСОК, щяла да върже ръцете на А. Папандреу.

2. Спря се отново на въпроса за ЕИО и НАТО. В разговора си с лорд Карингтън А. Папандреу заявил, както бе изнесено в пресата, че присъединяването към ЕИО намалявало възможностите за самостоятелно икономическо развитие на Гърция. Поради това ПАСОК е за провеждане на референдум по въпроса за оставането в ЕИО, но ако не се приеме неговото предложение, то ПАСОК щял да бъде принуден да остави Гърция в ЕИО, като обаче „няма да се съобразява с онези разпоредби, които не са в интерес на Гърция". Това предизвика остра реакция, включително и от страна на [Георгиос] Ралис.

По време на срещата ни А. Папандреу доразви мисълта си, че той ще направи всичко възможно, за да наложи преразглеждане на статута на Гърция. Не могло да се допусне Гърция да остане при относително по-неблагоприятни и неизгодни условия в ЕИО от Югославия. Специалният статут, подобен на този на Югославия, бил за предпочитане. Исканията на Гърция при добра обосновка и твърдост могли да бъдат приети.

Много по-сериозен и опасен бил въпросът с НАТО. А. Папандреу изхожда от приетата и от самото правителство максима, че Гърция не е заплашена от север, а от Турция и че това е една трайна заплаха. Завръщането на Гърция във военната организация на НАТО не оправдава очакванията, тъй като нарушеното съотношение на силите, поради различната икономическа и военна помощ, която се предоставяла на Гърция и Турция, не се изправило. Само при условие, че Западът погледне по иначе на гръцко-турския спор и поеме обещание, че ще гарантира националната сигурност, ПАСОК е готов да седне на масата на преговорите. Такова е съдържанието на водените разговори в Англия и изразената от А. Папандреу позиция.

В повече А. Папандреу ми каза, че ако дойде на власт и пристъпи към осъществяване на обявената политика, той вече не се бои от военен преврат в Гърция, а единствено от опасността, която представляват за него САЩ и НАТО. Той смята, че те няма да предприемат открит удар срещу него, а ще мобилизират Турция да окупира един или два гръцки острова. Чрез такова тактическо развитие те могат да го пометат от власт за по-малко от 24 часа. Той ме помоли да не споделям това с никого, нито имал намерение да говори той самият по този въпрос публично. Гръцкото обществено мнение е така чувствително, че разкриването на такава

вероятност би могла да предизвика отлив сред гласовете на избирателите за ПАСОК.

Ето това го накарало да бъде внимателен, да търси подходящи формулировки. Така е и по въпроса за американските бази. Той изключва ПАСОК да снеме лозунга: „Вън от Гърция американските бази". Но щял да иска това да стане поетапно, след време, като дотогава ще постави условия на САЩ – да продължава военното снабдяване на Гърция и да се осъществи това, което К. Караманлис не постигнал – в мирно време базите да бъдат под гръцко командуване.

Или както резюмира А. Папандреу, той продължава да е и против НАТО, и против американските бази, но следва внимателно да се проучат методите как да се постигне това, без да се накърни гръцката независимост и без да се даде повод за конфронтация с Турция.

3. А. Папандреу настоява за разширяване на сближението и сътрудничеството със социалистическите страни като цяло и особено с балканските социалистически страни. Щял да направи всичко възможно за задълбочаване и разнообразяване на икономическите отношения с тях. Разчита и на подкрепата на социалистическата общност, за да удържи на евентуалния натиск на Запада.

4. В този ред на мисли А. Папандреу не спомена нито дума за ГКП. Поставих му въпроса: „Играе ли някаква роля и в каква степен поддръжката на ГКП при реализиране програмата на ПАСОК. Без някаква програма-минимум нито една комунистическа партия не би могла да подкрепи кое да е правителство. С каква програма-минимум ще излезе ПАСОК?" А. Папандреу се съгласи с казаното, отговори утвърдително, че подкрепата на ГКП му е абсолютно нужна, за да се задържи на власт, но също така е убеден, че не е възможно при сегашната обстановка единодействие и влизане в блок с ГКП в предизборната кампания, нито съставяне на коалиционно правителство.

В няколко пункта така резюмира програмата-минимум на правителството:

а) децентрализация на администрацията, предаване реалната власт на гръцките общини, реализация на програмата за развитие чрез мобилизиране и разпределение на ресурсите по окръзи, прехвърляне на част от държавния апарат в провинцията;

б) поставяне под контрол на кредитната система, като се насочат повече средства в сферата на производството. Обмисля се въпросът за формата на този контрол и в каква степен да се национализират банките;

в) национализация на църковната собственост, като се гарантират сигурни доходи на църквата, а земята се раздаде на селяните;

г) решително поощряване на коопериранeто в селското стопанство – област, където Гърция е крайно изостанала. Основно проучване и въвеждане постепенно на българския опит, който е образцов в това отношение,

стремеж за създаване на аграрно-промишлени комплекси. Този въпрос е от първостепенно значение за Гърция.

д) подобряване решително на системата на здравеопазването, на образованието, да излязат от стационарното им положение;

е) да се решат основно най-крещящите социални противоречия, които пораждат социалните конфликти в Гърция.

След изброяването на тези положения А. Папандреу се прехвърли на въпроса за външната политика. Аз обаче му напомних това, което беше говорил пред Ал.[ександър] Лилов, че основната задача на ПАСОК, в случай че дойде на власт, е да създаде една трайна основа за демократично развитие на Гърция чрез известни структурни промени на държавната система. Попитах го остава ли в сила това – премахване на антидемократичните закони, прочистване на държавния апарат от хунтовски елементи, и прочие. „За мен – каза А. Папандреу – това е задача №1 и нейното изпълнение трябва да се осъществи веднага, защото забави ли се реорганизацията, ще бъде затруднено нейното провеждане по-късно." Още веднъж каза, че ще гледа да установи в съответна форма сътрудничеството с ГКП и ще потърси начини да се разбере и осъществи единодействие с Х. Флоракис.

5. Каза ми, че му предстои среща с [Йон] Брад, румънския посланик, който настоявал за посещението му в Букурещ до края на годината. Само тогава можел да го приеме [Николае] Чаушеску. Но той не можел да предприеме сега това пътуване, предстои обсъждането на бюджета на правителството. Разискванията в Парламента щяли да бъдат генерална схватка по икономическите въпроси и политиката, която следва да има Гърция по тези проблеми. Предлагал да иде през м. януари. Попитах го, със съответните уговорки, би ли приел да посети България. Той отговори, че му е нужно едно такова посещение.

Съобщих в София и чакам отговор.

В 5 часа пристигнаха [Георги] Караманев и [Георги] Пирински в резиденцията. Уточнихме програмата, уговорихме някои детайли. Казах им, че според мен щеше да е по-добре да устроим вечерята в резиденцията – макар да няма условия да бъдат седящи. Но при толкова поканени това е по-интересно, защото има възможност за повече лични разговори, за разнообразие на контактите. И струва по-евтино. Бях им пратил грама, че ще струва към 2000 долара за 40 души, макар че [Севдал] Севдалов ми беше писал 1500 долара. Но изглежда, че въпросът са го предрешили от София, защото се бе получило нареждане за провеждане на вечерята в ресторант. Поканените станаха 60, а сумата се вдигна до 3000 долара, но явно Г. Караманев искаше да се състои вечерята в хотел „King George". Не му казах, че когато обсъждахме въпроса с Л.[юдмила] Живкова, преценихме, че е по-добре в резиденцията и там го проведохме, и твърдя, че

стана по-добре. Не споменах това, за да не сметне, че го шантажирам по този начин.

В 7 часа – среща с колектива в посолството.

В 21 часа – вечеря в хотел „Grande Bretagne“, устроена от [Георгиос] Панайотопулос [министър на комуникациите]. Вечерята бе скучна, както бива скучно, когато в голям хол са разположили една дълга и предълга маса и не се получава никакъв общ разговор, а със съседите няма какво да си кажеш.

Но този път тя бе и доста неприятна за мен. Още при пристигането ми ме подхвана [Георгиос] Мазаракис. Арогантен, както може да бъде той – че организирваме конференция за 1300-годишнината с неизвестно откъде получени средства, едва ли не нелегална, и ми иска обяснение защо Министерството [на външните работи] не знаело нищо, и че то, министерството, било сериозно обезпокоено. Отговорих му, че и аз съм искрено изненадан от неосведомеността на министерството не само за това, че не е знаело, че има конференция, но и след като е узнало, колко превратно е било осведомено. Достатъчно е било да позвъни на Солунския университет и щеше да знае кой я организирва и кои хора участвуват. Но още повече ме изненадва безпокойството на министерството. Досега не го видях обезпокоено от не малкото неверни и неприятни писания срещу България, най-малко не са го показали пред мен, а сега едва са се намерили няколко гърци, които да направят нещо положително за България и то изцяло в интерес на Гърция и веднага – безпокойство. „Не, г-н Мазаракис, ще бъда искрен, не толкова съм изненадан, колкото разочарован от това, което чух от вас“ – с тези думи приключихме разговора.

Той припомни обаче, че нашият опит да се вкара пункт за 1300-годишнината в София по време на посещението на К. Караманлис не се прие, т. е. линията на К. Караманлис е да не се заангажира с подобни чествувания.

9.XII.1980 г. [вторник]

При [Константинос] Стефанопулос – с [Георги] Караманев са близки, разговорът бе непринуден.

Малко по-късно – при [Константинос] Мицотакис. И тук разговорът мина гладко. К. Мицотакис настоя за разширяване на връзките, обеща да съдействува и съобщи, че Министерството на външните работи поема под свой контрол всички международни организации, включително и стопанските, т. е. и ЕИО. Даде указание за провеждане и на разговори по облекчаване визовия режим за деловите среди и работещите чужденци от социалистическите страни в Гърция.

Вечерта в „Кинг Джордж“. Същата скука.

10.XII.1980 г. [сряда]

В 9 часа – при [Георгиос] Ралис. Прие ни много добре. Подхвърли една закачка – че напоследък ме виждал по телевизията. Казах му, че това се дължи на засилените връзки между нашите две страни.

Разговорът скачаше от тема на тема. Два момента заслужава да се отбележат. Г. Ралис каза, че като министър на външните работи и като министър-председател сега се е убедил, че с никоя друга страна нито сред западните, нито сред източните (т. е. социалистическите) Гърция не поддържа такива отношения, каквито има с България. С нея отношенията са най-приятелски.

Спомена освен това миналогодишния лов, задоволството си и с малко горчива ирония вмъкна: „Миналата година аз гонех дивеч, сега мен ме преследват."

В 12 часа ни прие [Константинос] Караманлис. Разговорът и тук премина върху няколко теми: Балканите, отношенията с Югославия, македонския въпрос, полските събития, близките отношения с България. Направи ми впечатление как посрещна [Георгиос] Панайотопулос: „Отбелязахте ли напредък, нова крачка напред?"

И двамата поставиха въпроса за р. Места. Повод им даде нова статия на в-к „Елевтерос козмос", в която се атакуват изявленията на К. Мицотакис, казани в навечерието [на посещението] пред журналисти и предавани по телевизията. Аз гледах предаването. К. Мицотакис в резюме каза това, което на мен ми беше казал. Но „Елевтерос козмос" го атакува за това, че бил казал, че сега била направена крачка напред, че експертите се запознали с реалното положение, станали ясни и нуждите, и възможностите на двете страни. Всичко това бе представено под гръмкото заглавие, че К. Мицотакис дезавуира К. Караманалис и отива на отстъпки спрямо България.

И Г. Ралис, и К. Караманалис не се опитаха да натискат, нито да молят, а със загриженост изразиха желанието си да се намери взаимноизгодно решение и на никаква цена този въпрос да не остава открит.

11.XII.1980 г. [четвъртък]

Тръгнахме за Солун, но не успяхме пред 9 часа, защото трябваше да дочакам [Вечеслав] Тунев, за да уговорим журналистите, които трябва да се поканят в резиденцията за връчване на дипломата на [Панайотис] Канелопулос за чуждестранен член на БАН. Снощи бях при П. Канелопулос. Той прие тържествената церемония да стане в понеделник в 11.30 часа, уговорихме кого да поканим, съгласи се и апелът, който ми връчи за конференцията в Солун, да бъде обявен като изпратен от него като председател на комитета за чествуване на 1300-годишнината.

Приятно се пътува, когато всички сме заедно – и Ана и Варчо. Времето мина неусетно. Отбихме се и купихме китеници – и бели, и ги оставихме за боядисване.

Василка [Тъпкова] е малко възбудена; останалите са доволни от свободния ден. Не са им ясни някои работи. Пристигнала е и групата от телевизията. Това е добре. Ще се документират и конференцията, и връчването на дипломата на П. Канелопулос.

Аулата на Университета се оказа доста пълна, дори препълнена за тукашните условия. Дойдоха една част за 1300-годишнината, но не малка част и за [Херберт] Хунгер, за връчването му на диплома и медал като почетен член на Византоложкия институт. Измисли го добре [Йоанис] Караянопулос, защото по този начин даде допълнителни аргументи за идването на ректора, на представител на митрополита.

Откри [Николаос] Муцопулос, поднесе приветствия ректорът, дадоха ми думата, сетне изнесе встъпителен доклад Караянопулос. Мина добре.

12.XII.1980 г. [петък]

Конференцията мина интересно. И докладите бяха добри. И дискусията бе оживена.

Вечерта – скромен прием.

На обяд имах среща с игумена и отец Паисий [от Зографския манастир]. Притискат ги по устава, искат изхвърляне на печата. Повиках и Таки [Димитриос Тракидис], който е техен адвокат. Той даде ценни аргументи за несъстоятелността на искането. Това е установена практика и не може да се таксува като пропаганда. Смята, че трябва да се постави на правна основа и така да се атакува. Даде ми и устав на Св. гора, за да се справям по-добре.

13.XII.1980 г. [събота]

Обратно от Солун за Атина. Годишно-отчетно събрание. Докладът не бе изпипан. Изказах се, без да имам време да се подготвя. Ана – най-критичният съдия, който съм виждал – одобри изказването ми.

14.XII.1980 г. [неделя]

Неделя – за да не губим време с кола, разходихме се из баирите. От кариерите правят утъпкани места, които скоро ще застрояват, щом по стръмните склонове се появяват строежи, а и са оформили няколко пътя, асфалтирани и с бордюр.

15.XII.1980 г. [понеделник]

Много топло тържество за [Панайотис] Канелопулос. Поздравих го с думите: „Натоварен съм от председателя на БАН акад. А.[нгел] Балевски да връча дипломата на чуждестранен член на БАН на акад. П. Канелопулос. В такива случаи, когато това става в София, е прието още веднъж да се напомня за творческия път на удостоения с тази чест. Но тук, в Атина, това е съвършено излишно.

Ще си позволя само да поздравя акад. П. Канелопулос и да му пожелая дълъг живот и здраве за благото на своята страна и народ, и да може още дълги години да допринася за развитието на българо-гръцките отношения. Акад. Канелопулос, един от мъдреците на съвременна Гърция, който преосмисли отношенията между Гърция и НРБ. Направил този извод, той се зае всеотдайно да го претвори в живота така, че отношенията между двете страни да се превърнат в стабилизиращ фактор на Балканите, в сигурна гаранция за трайно омиротворяване на тази най-размирна в миналото част на Европа.

Преди няколко години той предприе своята мисия в България като почетен гост на БАН, но се срещна и води продължителни разговори с много общественици, а също така и с ръководителя на нашата страна Т. Живков. Аз имах честта и удоволствието да го съпровождам. Оттогава се създаде между нас тази атмосфера на взаимно доверие, която, смея да кажа, прерасна в приятелство. В Атина, дошъл вече като посланик, срещите ми с акад. П. Канелопулос се превърнаха за мен, аз няма защо да крия, в истински малки културни събития. Ние говорим за какво ли не – за миналото, за настоящето, за Европа и света, за изкуство и книги, за писатели и политици. Използувам случая да му изкажа искрената си благодарност за приятелското му разположение към мен.

Но не мога да довърша, без да отбележа още веднъж заслугите му за укрепване на отношенията между нашите две страни. Той е един от найслушаните оратори в Парламента, който отдава много от ценното си време и сили за сближението между Гърция и България. Аз не знам от другиго да са прозвучавали такива топли думи в Парламента за България. Но той не се ограничава само с това, говори със свои близки и общественици, стана почетен председател на Гръцко-българското дружество за приятелство и председател на Комитета за чествуване на 1300-годишнината от създаването на българската държава в Гърция.

Ето за всичко това, което отговаря и на най-съкровените желания и чувства и на широките слоеве на двата народа, и за щастие, и на правителствата на двете страни, поздравявам горещо и от все сърце акад. Канелопулос и му връчвам дипломата на чуждестранен член на БАН, едно признание за неговите заслуги.“

От своя страна П. Канелопулос говори за мен, за А. Балевски, за посещението си в България; каза, че е чест за него да бъде председател на

Комитета за 1300-годишнината и че е решил да работи всеотдайно за укрепване на българо-гръцките отношения, че това е една от целите на неговия живот, на края на неговия живот – един генерален извод, на който съзнателно посвещава своите сили толкова, колкото са му останали.

Поиска да се прегърнем. Направихме го и двамата с порив. Сне ни едната телевизия, поиска отново да се прегърнем след завършване на неговото слово другата гръцка телевизия – повторихме със същото желание и естественост. Всички участници дойдоха да поздравят и него, и мен – казаха, че била много сърдечна среща. По телевизията предадоха сцената в три сеанса. Този път успях да видя предаването, наистина внушителна изглеждаше и топло.

На следващия ден излязоха две подробни информации за това събитие – във в-к „Катимерини" и в „Елевтеротипия" с големи снимки. Първият беше пуснал и предварително съобщение, а вторият вмъкна и цитати от поздравленията – че щяла да излезе моя книга наскоро с предговор от П. Канелопулос.

[Андонис] Ливанис, който подготвя издаването на „История на България", казал да ми предадат, че известен реакционер, много добре информиран, му съобщил, че реакционните сили са раздразнени от сближението с България и готвели в недалечно бъдеще някаква провокация срещу нас. Освен това същата личност, която узнала, че А. Ливанис готви издание, посъветвал го да не прави това. А. Ливанис защитил тезата, че става нещо исторически ново и онзи отстъпил. Ето в каква обстановка работим. Това е толкова очевидно, че ми е странно как може да има толкова заслепени хора в София.

Конференцията и цялата акция минаха успешно. Тя бе замислена и проведена като мероприятие, което да утвърди в Гърция възможността и необходимостта за отбелязване на 1300-годишнината от образуването на българската държава. Нужно бе да се види от останалите балкански страни, че един вид най-засегнатата в миналото страна от това събитие – Гърция, чествува официално и по форма (с комитет за юбилея) и по същество (сериозна научна конференция). От съществено значение за нас бе конференцията да се свика още през тази година в навечерието на юбилейната годишнина, като направихме всичко възможно за това.

Не беше лесно да се заангажират дори нашите приятели. Правителството не прояви ни най-малка склонност да подкрепи подобна инициатива, а крайно дясната преса продължава да използува аргумента „връзки с България" като израз на върховно предателство. П. Канелопулос за опитите му да легализира гръцката съпротива (една от най-значителните в Европа, но непризната с действуващ закон) се обвинява, че се е съюзил и продал на българите. Сега искат да организират процес срещу авторите на филма за [Никос] Белоянис, че били злепоставени тези, които го съди-

ли като политически убийци, когато се касаело за „един български агент“. Самото откриване на конференцията се посрещна с вой от в-к „Елевтерос космос“, напомнящ годините на студената война.

Прави чест на организатора на конференцията проф. [Йоанис] Караянопулос и на проф. [Николаос] Муцопулос, който му оказа пълно съдействие, че поеха риска да организират една подобна конференция. Най-напред тя бе уговорена като гръцко-българска, сетне той прие да стане международна и накрая да бъде обявена в програмата открито като конференция, посветена на 1300-годишнината. Аз не смеех да съобщя това в София, защото не знаех ще се решат ли докрая на всичко това. Искам да отбележа, че не се намери друг институт нито в Солун, нито в Атина, който да поеме организирането на подобна конференция. Проф. [Антоан-Емил] Тахиаос, ръководител на славистическия институт и монополизирал кирило-методиевското дело се попита да попречи на това мероприятие.

В самото навечерие на конференцията [Георгиос] Мазаракис изрази пред мен възмущението и безпокойството на Министерството на външните работи. Отговорих му както трябва и на следващия ден при среща с А.[ндрей] Луканов бил крайно мек, но този път хвърлил топката върху [Антониос]Номикос, че той бил превишил правата си и дал изходна виза на българската група, без да пита Атина. Т. е., това показва, че натискът върху самия Г. Мазаракис е бил силен.

Предвиждайки такъв натиск и за да отклоня малко удара, помолих П.[анайотис] Канелопулос да напише един адрес до конференцията, който отнесох и бе прочетен с голямо удоволствие от Й. Караянопулос. Въпреки това в-к „Елевтерос космос“ реагира за отпечатаната програма и провеждането на конференцията. А Н. Муцопулос и Й. Караянопулос ми разказаха, че са ги заплашвали по телефона от високостоящо правителствено лице (както подразбрах – от Министерството на външните работи).

На конференцията участвува цветът на византолозите от България, Гърция и чужбина. Президентът на Австрийската академия Херберт Хунгер, който е и председател на предстоящия византоложки конгрес във Виена ([Димитър] Ангелов, [Василка] Тъпкова, [Аксиния] Джурова не искаха да повярват, че той може да се държи така човешки, да бъде достъпен – питаха ме какво става с него. Също и с [Ядран] Ферлуга); Я. Ферлуга – далматинец (неговото присъствие бе много нужно за успокоение на гърците, а е и известен при това с доста високомерното си държане спрямо нашите, което тук в никаква степен не се прояви); проф. Елени Арвайлер, ректор на Сорбоната, дошла от Париж само за тази конференция. Нейната поява в Солун бе събитие, защото минаваше за враг на Й. Караянопулос; [Армин] Холвег, декан на Мюнхенския университет; проф. [Петер] Шрайнер от Кьолн; проф. [Йоханес] Ирмшер – най-добрият елинист от ГДР. И това не бяха просто гости, а хора, които взеха

думата, правиха съобщения, доклади, изказвания. Тяхното присъствие бе празник и за самите гърци. От българска страна – Д.[имитър] Ангелов, В.[асилка] Тъпкова, А.[ксиния] Джурова, Д.[иди – Костадинка] Паскалева, К.[онстантин] Мечев, на [Веселин] Бешевлиев съобщението беше прочетено.

Всеобщо бе признанието, че конференцията бе удачна, жива, интересна. Събраха се материалите за един том.

С тази конференция показахме пред международната научна общественост, че научните среди в Гърция не са антибългарски настроени, че те са готови да се включат дори в чествуването на едно такова събитие, което е представено най-често с антибългарската му насоченост. Примерът с участието на проф. [Константинос] Вавускос е най-типичен в това отношение!

16.XII.1980 г. [вторник]

Вечерята в чест на нашата делегация заедно с Х. Хунгер и П. Шрайнер мина в повишено настроение. Рядко толкова съм се смял. Не толкова вицове, колкото закачки – и Ана беше чудесна, Д. Ангелов подхвърляше уместни забележки. Атмосферата бе непринудена, стана приятелска. Дори в тоста – поздравих с нужното внимание Х. Хунгер, казах нещо и за Виена; за Д. Ангелов подхвърлих, че не сме се сблъсквали за три десетилетия нито веднъж, рядко нещо в нашите среди; за Василка – закачка, която тя подхвана, как на отиване в Букурещ ни бяха разпределили в едно купе с нея, а Д. Ангелов с една млада артистка. И Дочка се разфучала и докато замине влакът размести артистката и нея; за останалите жени като не намерих какво да кажа тръснах, че съм трогнат, защото те дойдоха за мен, на което пък А. Джурова, която седеше до мен, подхвърли: „Имате голям кураж", което се прие двусмислено...

Осигурих на кинаджиите да бъдат приети от [Панайотис] Николопулос, завеждащия Ръкописния отдел на Националната библиотека и да го заснемат заедно с документи за 1821 г. Той говори по телефона с института, където се съхраняват материални вещи на въстаниците, за изданията им – веднага отговориха, че могат да ми ги подарят, но за заснемане – трябва разрешение от Г. Мазаракис. Оставих за следващия ден А. Джурова да ги придружава.

При [Антониос] Амбатиелос – разказах му за разговора си с А. Папандреу. Той остана много доволен, записа го, т. е. беше докарал и един другар, за да го съобщи в Политбюро. Продължава да храни недоверие към Папандреу, че ще съумее да запази чистотата на движението и че няма да се увлече от властта дотолкова, че за да се задържи на власт, да направи нежелателни компромиси.

В резиденцията Ана събра социалистическите жени и за пръв път посланичките и на Сирия, и на Алжир, и мадам [Бети] Амбатиелу. От наша страна – Драганова, Колибарова. Било оживено, станало интимно. Сирийката се оплакала от нашия българин, който учел с нея в курсовете гръцки език (Костадин Данчев), че се скарал по повод Израел. Казал бил, че евреите имали право, земите били техни. Явно го е държала дълбоко в себе си и дошла, за да отреагира, но общата атмосфера и това, че Ана ѝ допаднала, ѝ подействували и използувала това просто като оплакване, че има хора, които не знаят добре нещата.

След обяд в резиденцията заснеха разговора ни с [Спирос] Лукатос. Той говори чудесно за гръцкото въстание и участниците в него. Оказа се, че е от Кефалония, сега работи по Съпротивата, събирал материали, сам е бил секретар на младежката организация на ЕАМ в Кефалония, където постигнали нещо много рядко за остров – организирана съпротива, и нещо повече – съвместен антифашистки фронт с италианците. След капитулацията на Италия италианците се вдигнали, отхвърлили съюза с Хитлер. Немците обаче жестоко се справили с тях. Стоварили една част, италианците капитулирали, а немският комендант по нареждане на Хитлер ги застрелял масово, унищожил 5.500 души в един ден – било истинско клане. Избил и 250 гърци. Не е малко за такъв малък остров.

17.XII.1980 г. [сряда]

Такова движение на хора – просто ме измори. Събрах съветниците да им напомня за някои задачи. На следващия ден ми предстоеше заминаване за Рим. Прегледахме това, което има да се довърши до края на годината.

И в това време ми съобщават, че долита болен другар от мисията в Адис Абеба, който трябва да се прехвърли в санитарен самолет, дошъл от София за случая.

На телевизионната група взели номера [на колата]. Да се плати, пък се забави и тръгването им за Пелопонес. А и кой да ги придружава?

За малко отскочих до [Георгиос] Маврос. Исках да разбера защо е бил при него американският посланик. Разпитвал го за полските събития и за намеренията му с оглед на предстоящите избори. Това Маврос тълкува като признак, че Нова демокрация е вече обречена дори в очите на тези, които я поддържат. Силен извод, но Г. Маврос е ухажван. На следващия ден му предстои посещение на [Владимир] Кабошкин. За пръв път го посещава съветски посланик. Не беше удобно да го питам, казвайки това, дали има предвид сегашния или и предишния.

Големи трудности ми създаде откриването на [Ягос] Сиотис. А.[ндрей] Луканов поиска да му връча покана, без адрес, освен, че е в Корфу. Възложих на културната служба – не можа да се справи. Трябваше със свои връзки да го открия, кога е дошъл и че не е в Керкира, а се намира в Атина на път за Женева. Пратих [Георги] Колибаров да се види с него.

[Манолис] Копелузос ми се обади. Още не са преодоляни трудностите по автобусите. Т. е. сега се пазарят за тютюните. Нашите искали по-добри условия. Отложих молбата му за интервенция от София. Но говорих със [Севдал] Севдалов. Трудни са разговорите, но се надяват да завършат успешно.

18.XII.1980 г. [четвъртък]

Тази заран се събудихме рано за заминаване за Рим и Бари. В отлично настроение, но изморени до крайност. Работата не е много сложна – уточняване на сътрудничеството по линия на СИБАЛ. На летището ни съобщиха, че полетът се отменя, тъй като Рим не приема – стачка. За пръв път не се ядосах на такова отлагане. (В Бари можехме да стигнем с ранния самолет от Атина на следващия ден, а пред нас се откри цял ден без никакви ангажименти.)

Не помня, откак съм в Атина, половин ден да се шляя по улицата. Обиколихме с Ана по ул. „Патисион“ магазините за мебели. Интересува ни да намерим подходяща гарнитура в хола. Прибрахме се, обядвахме рано, легнахме да си починем, Варчо замина за София, пак се разходихме.

Посети ме Марио Ангелопулос, донесе ми книги и препоръка от Борис Дечев, директор на издателството на БЗНС, от Варна. Сценарист, търси възможности за работа с България. Дал в София някаква пиеса, своя, на времето той поставил „Антигона“.

Ана с Бранимир [Петров] разпределиха подаръците. Бранимир е с пречупено настроение – Иван Ганев му попречил да бъде повишен от трети във втори секретар. Наистина недостойно отношение. Какво му завижда! Той и на мен прати една грама, на която отговорих както трябва. Да завижда на мен, разбирам, но на Бранимир!

Отново е напрегнат, трябва да го успокоя малко. Върши черната работа, която не се вижда, а го подвикват всички – защото е в протокола. Държат го на най-ниската степен, а знае, работи. Не е възпитателно, нито полезно. Отново ще трябва да се разправям в София.

19.XII.1980 г. [петък]

Заранта на летището като никога стигнахме за около 15 минути. Бяхме в 5.10 часа. Този път друга изненада – самолетът тръгва вместо в 6.00, в 7.25 часа, а реално отлетя в 8.00. За компенсация ни качиха в първа класа.

На летището в Рим ни държаха в глуха линия около половин час, оттам, докато ни прехвърлят, докато преминем през паспортното отделение, докато пресечем от единия до другия край летището, за да намерим Бари, целият запас от време плюс авансът от един час, изтече. Добре че самолетът се забави, та с последните пътници прибраха и нас.

Чакаха ни [Лоренцо] Манино с една архивистка и нашият приятел [Раул] Гуезе. Ръкувахме се и потеглихме. На изхода Р. Гуезе не можа да мине. Друг беше заел неговото място, защото той не се беше регистрирал. Така Р. Гуезе остана.

Пристигнахме в Бари нормално и, както очаквахме, без багаж. (Попълнихме документа за липсващия куфар. Поискаха характерни вещи. Викам на Ана: „Само една вещ е характерна – изкуствените зъби, резервната челюст.“ Не даде да ги обявя, а уж имала чувство за хумор...)

Веднага ни поеха за един ресторант, но чантата, която мъкнехме на ръка, благоразумно оставиха в местното архивно управление. Обядвахме, както тук узнахме по-късно, до пълно преяждане – изобилие от мезета, fruits de mer и сетне три вида макарони (много вкусни), още едно блюдо с тестени парчета, правени с натискане на палец, и накрая риба, плодове. Всичко това, както пишат в криминалните романчета, които обичам да чета, богато полято с вино.

Заваля, но въпреки това не искахме да изпуснем още малкото светло време и обиколихме стария град, т. е. двете катедрали с подчертано византийско влияние. При тръгването обучиха Ана как да си носи чантата, за да не я изтръгнат от ръцете ѝ. Прибрахме се в хотела към 6 часа. Самолетът трябваше да пристигне към 6.30. До 9 часа никакво известие нито за самолета, нито за багажа. Куфара го прежалихме, почнахме да мислим за чантата. Най-после пристигна всичко.

Свързах се с [Джузепе] Дел Агата – ще дойде в Рим в понеделник.

20.XII.1980 г. [събота]

Ден, посветен на разглеждане. Апулия – това, което е достатъчно за един ден. Късно вечерта едва с трети самолет се добра до Бари и [Раул] Гуезе.

На два автомобила, не служебни, се отправихме за Albertobello. Селище, днес туристическо, с къщи trulli. Малки каменни помещения с един вход и конусовиден покрив, образуван от поставени една върху друга плочки, оформени с каменно украшение на самия връх. Уникално явление в самата Италия. Отгоре гледани изглеждат като къртичини, като мравуняци. Влязохме в една, две, някои имат и малки разширения, за да се разположат легла или кухня. Правели такива бързо изграждани и бързо разваляеми къщи, за да избегнат селяните тежките данъци върху огнището. Сега се виждат много такива къщи, пръснати из маслинените

градини, не събрани на едно място в селището, получило от тях името си „хубави дървета / хубава гора“.

Оттам отидохме в пещерата, която минавала за една от най-хубавите в света, специално „бялата зала“. Два часа вървяхме сред изобилие от сталактити и сталагмити – не бяхме виждали такова чудо. Открили са я само преди няколко години в Castellana.

На обяда обявих стачка и понеже се забави, вдигнах групата, за да имаме време за обиколка. Беше в един ресторант „Gemini 2“, много модерен, в който снимаха филм „Цената на плътта“. По мнението на нашите – филм порно, така изглеждаха поне артистките, но бяха облечени. Посетихме Трани – великолепна катедрала. От едната страна е с по източноправославни направени абсиди, но удължени нагоре, така че се получава една източна фасада, монументална, по-внушителна от предната. Отпред – готика и ренесансова стълба и една много красива, източена камбанария. Катедралата е до морето. Както Р. Гуезе се изрази – като че плува, има вид на грамаден бял кораб, който се носи по вълните. Целият бял комплекс от сгради наоколо се реставрира.

Още бе светло и затова отидохме до Барлета – родния град на директора на архива. Тук пък крепостта се оказа много внушителна. Немска крепост. Дошли немците след норманите – свеви, шваби. Така ги пише и гидът. Пешком обиколихме много улици на града. Видяхме не само църкви, но и домове–дворци (не в нашия смисъл) на видни аристократически семейства, княжески. Катедралата им е много любопитна отвътре. Половината е от XI в., византийска, другата половина – чиста готика от XIV в. На връщане минахме през няколко градчета от същия тип, морски, каменни, без да се спираме.

Р. Гуезе ни разказа, че този район бил винаги „червена крепост“ дори във фашистко време и със силно католическо влияние, но двете вървели заедно. Видяхме в Барлета дома на партията, отпреде, на улицата, издигната елха с червени крушки.

Ядохме леко – пица. Ана гледа как я правят. Но с доста мезета и нещо като лук за салата, много вкусно. Изобщо хората ядат и, което е хубаво, угаждат си, търсят разнообразие и вкусно сготвени неща. Прекаляват само с количествата.

Вечерта се лишихме само от едно посещение при бивш шеф на мафия. В Алгамура, на около 20 км от Бари, такъв един мафиоз държал ресторант, посещаван много от изисканото общество. Бил много любезен, от време навреме прекарвал по месец–два в затвора, но той определял избора на депутатите в целия район. Говорел patois – италиански, и slang – нюйоркски. Бяхме изморени за това удоволствие и най-вече не можехме да се включим в южноиталианското ядене, а ни предупредиха изрично, че „не бивало да му се отказва нищо, можел да се ядоса“.

21.XII.1980 г. [неделя]

Завръщане също с произшествия. Пристигнахме в 10.30 часа – за отлитане в 11.15. Казаха ни, че имало 30 минути закъснение. След това постоянно го удължаваха с по половин час, докато разбрахме, че изобщо не е тръгнал самолетът от Рим и че се очаква да дойде оттам около 2 часа. А летището представлява една барака за получаване на багажа и няколко помещения с един бар за кафе, в който нямаше никакви места за сядане. Схванах се да стоя прав. Да се разходим също не можехме, защото навън заваля. Така в един коридор се развличахме правостоящи до 2.30 часа. А от летището на Рим излязохме в 16.30 часа. Ето как пропадна цял един ден.

Настаниха ни в блока на посолството, където живеят служителите. Малко студено, не е дообзаведено откъм дреболии, които са нужни. Разбира се, спестяват се пари на държавата, а това не е малко.

По изключение, заради Коледа, магазините за снабдяване са отворени. Купихме си за вечеря мортадела (салама от филма със София Лорен), гарганзола, още някои други колбаси и сирене, [Венелин] Кумбиев ни даде едно Cianti и се навечеряхме в апартаментчето.

Ляга ни се ужасно, но засега чаршафът е само един. Портиерката е заминала за Западна Германия с мъжа си шофьор – да доставят кола, а ние чакаме домакина, който не се знае къде е отишъл, нито кога ще се върне. И не само чаршафът е един, ами и възглавницата е една...

22.XII.1980 г. [понеделник]

[Венко] Кумбиев ни смъкна до „Пиаца дел Популо“. На две крачки от нея Ана отвори вратата и повърна. Цяла нощ се оплакваше от стомашни болки. Не можахме да разберем дали е настинка или от отравяне. Мен също ме хвана – обща слабост, позиви за повръщане, болки по цялото тяло. И такова чувство на студ, че приех да сме настинали на летището. Не беше малко – 4 часа на крак, отвсякъде духа.

Посетихме архива – видяхме се с [Марчело] Дел Пиацо – покани ни на вечеря, прие поканата да посети България.

Уточнихме окончателно програмата за курса:

1. Във Венеция от 21.IX. до 17.X. За около 16 души – по двама от балканските страни, от СССР, ЧССР, Унгария, Англия.

2. Желателно е да бъдат същите участници от предишния курс плюс знаещи латински език.

3. Петдневна работна седмица, съботата е за посещение в други архиви, и културни институти.

4. Издръжката се поема от италианските държавни архиви, пътните – от СИБАЛ.

5. Ще се приготви албум от подбрани документи, произлизащи от или отнасящи се до балканските страни и народи. Ще се работи върху такива документи, което ще позволи на участниците да подготвят по някое научно съобщение.

6. Свободното време е на разположение за издирване на документи според интереса, проявен от участниците.

Програмата е добра. Италия държи да продължи ролята си на страна, най-заинтересована от развитието на отношенията с Балканския полуостров. Предишният министър на културата дори откри конференцията на СИБАЛ, на която бях поканен и аз. Сегашният – още повече, защото бил от Романя, откъдето са заминали стотина доброволци в помощ на въстаналите босненци.

Надвечер устроихме втора среща, за да решим въпроса с инициативата на архивите, за систематичното издирване на документите и за тяхното описване. Бяха определили значителна сума, но [Нуло] Миничи и [Санто] Грациоти протакали работата, не подписали досега договора и парите били „економизирани". Събрахме се Р. Гуезе, [Марио] Капалдо и [Джузепе] Дел Агата, за да отговорят дали са съгласни те да поемат координацията на тази работа от името на техните институти. Приеха. Ще се образуват работни групи под общото ръководство на една комисия. Ето това е наистина сериозна работа. Да се изследват систематично италианските архиви за документи, отнасящи се до балканските страни, да се съставят описи с анотации и да се публикуват. Ще отнеме няколко години, но затова пък ще бъде дело.

Уговорихме още редица детайли. Пролича желанието да не се засенчи СИБАЛ, а да се изтъкне неговата роля.

От Дж. Дел Агата разбрах, когато си тръгнахме, че по отношение на М. Капалдо се създава настроение. Уж че имал намерение подготвяният от него опис да се публикува не от името на СИБАЛ. Аз бях обърнал внимание за това на Дж. Дел Агата, но не си спомням по чие внушение – на Б.[оряна] Велчева или на Живко [Кабадаиев]. Нямало нищо подобно. Човекът честно работел. Обясняват го с известно сблъскване във връзка с А.[ксиния] Джурова и И.[ван] Дуйчев. И. Дуйчев остро реагирал на забележка на М. Капалдо, когато той опровергал твърденията на А. Джурова, че даден ръкопис бил от XIV в., когато всъщност датировката му била много по-късно – от XVII в. Започват и сред по-младите генерации в областта на Средновековието отношения, присъщи на по-старите. [Иван] Дуйчев и [Димитър] Ангелов не се признават, дори не си говорят.

В Италия се забелязва процес на осъзнаване на малцинства, на отделни етнически групи. Централизиращата роля на държавата, въвеждането на единен език не успели да създадат национално единство, единно на-

ционално съзнание. Дадоха ми много примери за това. За група от 2000–3000 сърби, за гърци, за албанци, за самите „италианци“ от различните райони на Италия.

Що се отнася до политическата обстановка, човек трябва да е тук, за да не се поддаде на паниката, която вдъхват терористичните акции, както ги описват вестниците. Стотици хиляди хора по улиците, не можеш да се разминеш. Половин час ми отне, за да пресеча път, който иначе се взема за 10–15 минути най-много. В такси, шофьорът, който се представи за комунист, разви мисли, които съвсем не съвпадат с еврокомунистическата платформа на ИКП. Между другото по полските събития. Каква била тяхната религиозност? Масово на колене, протегнати ръце. Подиграва се на прекалената им набожност. Между другото не малко италианци са ми говорили, че религията тук се приема повече от външната ѝ страна.

23.XII.1980 г. [вторник]

Вкъщи се прибрах болен, Ана е също болна. Настинали сме сериозно. Натоплихме се с гореща вода – мина ни. Дори закусихме. Сутринта ни взе [Джузепе] Дел Агата. Цял ден обикаляхме с него. Направихме някои покупки – най-важната от които хулигански каскет. Ана ми го избра. Наистина голяма еволюция – преди около 35 години ми изхвърли каскета и не даде да сложа друг, сега купува. Кое обяснение да предпочета – социалното, културното или биологическото?

Разказа ни Дж. Дел Агата как съм отказал да вляза в ресторант (спомням си, беше „Славянска беседа“), защото под влияние на затвора търсех „народните учреждения“ и я заведох в една кръчма край Перловската гара. Поръчахме си кюфтета, но Ана откри един червей и така свърши и това мое „революционно изстъпление“. Обядвахме в същия домашен ресторант, където Дж. Дел Агата за пръв път ни съблазни със спагети (зелени и бели).

Оттам отидохме в църквата „Св. Климент“, за да видим в дълбочина улици и къщи от I в. пр. н. е. и дори от по-старо време.

След това се отбихме за малко при [Марио] Капалдо, за да уговорим сътрудничеството му със СИБАЛ (готви един инвентарен опис). Не приех да дойда в Рим на конференцията, която той организирва през м. април. Не искам да го подвеждам, не ще мога да отсъствувам по това време от Атина.

Вечеря, официална, от Марчело Дел Пиацо в един сардински ресторант. И тук изобилие. Само възклицават, че уж е много, а спокойно изяждат двойното най-малко на това, което ние ядем, и пак ги гледам тънки. Поканиха и шофьора ни, който беше с дъщеря си. За нея се зарадвах, приятно момиче, учило малко италиански, завършила музикално училище. Малко повече отворена.

24.XII.1980 г. [сряда]

Не можах да се обадя по телефона на Дел Агата. Правих опит и от архивите, не даваше връзка. Той се отбил и ни оставил бележка. По телефона се обадих на [Лоренцо] Манино и [Фаусто] Пуседу. Интересни са италианците – внимателни са, но като че ли се боят да ги вкарат под общ знаменател.

Казвам на Ф. Пуседу: „М. Дел Пиацо този път прие с желание поканата да дойде в София, дори пожела да мине през Атина; на раздяла пак повтори – довиждане до Атина и София." Ф. Пуседу ми отговаря: „Поканата е приел, но няма да дойде. Няколко дни преди пътуването ще се разболее. Не че има нещо сериозно, но разни дребни неразположения не му позволяват да пътува." Добавям, че М. Дел Пиацо се показва ентусиазиран от курса във Венеция и предлага следващият да се организира във Флоренция. Реплика на Ф. Пуседу: „Той винаги е ентусиазиран, но излиза в пенсия." И т. н.

Р. Гуезе пък разказа, че по време на миналото ми посещение той приел Божан Христов не като член на нашата делегация, а като представител някакъв на тяхното Министерство на културата. По време на срещата ни се обърнал към Божан да ми преведе, че нямали пари. Затова щяло да бъде скромна, дори недостатъчна издръжката, като му поръчал да ми го каже по-дипломатично. Опитали се да му подскажат, но той не се поддал на „внушение" и продължил в същия дух.

Пред една катедрала директорът на държавните архиви на Бари Джузепе Бенедето, умилен от архитектурата ѝ, каза, че е нещо изключително. Р. Гуезе се приближи до нас и ни подхвърли така: „Нали, excellence, архитектурата е ужасна."

Ана пък ми разправи какво ѝ казала секретарката на архива. Нейна приятелка дошла в Атина и ето какво впечатление ѝ е оставил Акрополът: „Та какво е това, Партенонът е голям колкото детска играчка."

Починахме си на обяд с надеждата, че ще попаднем вечерта на служба. Полакомихме се дори за „Св. Петър". Слязохме с автобуса в центъра, относително пуст, много малко хора, магазините един след друг ги затварят. Дори баровете. Към 8 часа бяхме на площада пред „Св. Петър" – пълна тъмнина, никакво движение, никакви хора. Службата започва среднощ, в 12 часа. Дотогава църквата е затворена. Площадът и на тъмно си остава величествен, но ние нямаше какво повече да правим и поехме обратно, покрай хо телчето, в което бяхме настанени преди една година, групата на СИБАЛ, до двореца Гизи, Държавния съвет и оттам на автобус №2. Едва ни оставиха да влезем за едно кафе.

Италианците, или по-скоро църквите, съвсем не се оказаха толкова гостоприемни, колкото в северните страни, където отрано се редува служба след служба и свири орган или пеят хорове. Дали излизат по-къс-

но, или се задоволяват да гледат телевизията? Или може би излезе вярно, че приемат църквата до известен предел, докато им е удобна?

Легнахме си рано.

25.XII.1980 г. [четвъртък]

Покани ни на обяд В.[енелин] Коцев. Апартаментът му горе е модерно обзаведен. Той продължава да е стегнат, подмладен от двете си дечица (едното е на 6 месеца – пълно бебе); жена му любезна, разменихме целувки.

Но разговорът се завъртя около полските събития. В. Коцев ни разви концепцията, че е нарушен моделът на социализма и това не могло да се допусне. Че ако полската компартия не се справи с положението, то намесата ни е неизбежна. И развитието върви натам – час по-скоро трябва да се удари по дисидентите с юмрук по главата; да не се допуща да вършат разложителна дейност; а също така да се ликвидира „Солидарност". Това е задачата над задачите.

Попитах го не се ли насочват усилията само към симптомите, а не към болестта? И не е ли трудна една такава намеса, щом партията все още смята, че политическата система в Полша не е нарушена, стига „Солидарност" да се ограничи с икономически искания?

В. Коцев: „Няма болест друга освен тази, че се въвежда плурализъм, отречен от социализма. „Солидарност" е вече политическа сила, която е несъвместима със социализма и трябва да се ликвидира."

Ана: „Но нещата са много по-дълбоки, работническата класа стои зад „Солидарност", срещу нея ли ще трябва да се упражни насилие?"

В. Коцев: „Та какво, и работническата класа се подвежда, и пролетариатът може да измени на революционното дело. А в Полша са допуснали освен това капитална грешка, че не са преустроили на социалистическа основа и полското село. А интелигенцията им била също нестабилна."

Ана: „Въпросът е сериозен, не се касае за интервенция отвън, както беше в Унгария, нито до шепа интелигенти и дисиденти. Трябва да се действува с народа."

В. Коцев: „Пак същото явление е налице."

Но остана учуден, когато му казахме, че Полша няма граници с капиталистическите страни. Мислел, че граничи с ГФР. Сложих ударението върху отговорността на партията. На нея трябва да се помогне – и със съвети, и с разработки. Казах му, че най-много ме плаши нейното състояние, че не излезе с никаква ясна платформа.

В. Коцев: „Професионалните революционери ги изхвърлят, а какво е партията без тях. Партията като цяло не бива да се критикува; отделни грешки са допуснати, но те не са определящи, а разложителната дейност. Затова е нужна твърда диктатура и поне още 30 години затваряне

на границите от външни контакти с консумативното капиталистическо общество."

[Попитах го]: „Това ли е причината? Не са ли сериозните грешки, допуснати от партията, не пропорционалното развитие, пре-големите инвестиции и най-вече социалната несправедливост?"

Дадох му пример със заплатите в Гданск – средна заплата равна на професорската, но на ръководството на завода е десет пъти повече."

В. Коцев: „Грешки има, но трябва да се укрепи партийното ръководство, лидери – ето какво липсва на Полша. Професионалните революционери – те са гаранцията, те са партията."

Попитах го: „Ако това е критерият, защо осъждаме Китай? Там има диктатура тъкмо на професионалните революционери, на партията във всеки случай и няма никакъв плурализъм."

В. Коцев: „Това е съвършено друго нещо. Грешката или слабостта на социализма е, че е победил в неразвитите страни. Затова диктатурата е неизбежна, и то не каква да е диктатура, а твърда, за да не се допусне никакво масово движение или отстъпление. Ще стреляме и ние, както са стреляли поляците предишния път; правилно са постъпили тогава и не е трябвало да оставят да се прави паметник."

Казах му: „И ние поставихме бюст на Тр.[айчо] Костов."

В. Коцев – това било друго нещо.

С тези реплики продължи не много дългият ни разговор, тъй като бързахме за летището. Странно впечатление ми направи и крайният извод, че трябва да се затворим, изолираме от външния свят, да издигнем китайска стена между нас и капитализма. Така, както СССР.

Но Ленин искаше и правеше всичко, за да разкъса изолацията на СССР. Сталин за известен период правеше същото. Л. Брежнев на това залага във външната политика. Това не е решение – бе нашият отговор.

В. Коцев: „Не, само така няма да се допусне проникване на разложението."

Заразата той вижда само отвън; корупцията отвътре, разложението и противоречията, които се създават в резултат на наши слабости, той не иска да признае.

Същата надвечер пристигнахме в Атина. Отбих се в посолството. Прегледах грамите, унищожих тези, на които им беше минал срокът.

Отговор на искането ми за връщането ми в София по Нова година нямаше. Бях дал писмо до М.[арий] Иванов на А.[ксиния] Джурова. Но той го е получил, изглежда, късно или пък чака реда си при секретарката, тъй като е водил делегацията в Мадрид. Затова изпратих екстрена грама. Съобщих и за резултатите от посещението си в Италия.

Узнах с радост за подписването на договора за автобусите. Предавали го по телевизията. Търсели ме и мен.

26.XII.1980 г. [петък]

Снощи Ана работи до късно, стяга багажа, дори ме събуди по среднощ, след като изтърва една книга.

В посолството проведох съвещание за окончателно разпределение на задачите по лица. Прие се. Посетих и различните служби – хората, макар и да бяха натоварени през тези месеци, са доволни, че работата има резултат и намира признание. Приели са добре и моето изказване на партийното събрание.

Проведох последни срещи, прощални разговори. [Георгиос] Маврос беше поискал да се видим. Дойде в посолството. Повиках и [Георги] Колибаров. Разказа интересни неща. Но не бяха за отделно съобщение за София.

За дискусията в Парламента около Политехниката. [Георгиос] Ралис се опитал да изостри проблема и да прехвърли отговорността върху левицата и опозицията. Бил се подготвил добре, но маневрата била отбита. Опозицията не се поддала на тази уловка. Приела това като опит да се отклони вниманието от съществените проблеми – икономическата криза, общата криза на държавната система и на образованието. В този смисъл се изказали самият той, [Харилаос] Флоракис и [Андреас] Папандреу. Г. Маврос говорил за това, че един век след установяването на Атинския университет, помещенията, кадровият състав не са се увеличили дори прилично.

За бюджета – изложението на правителството показало неговото безсилие. А. Папандреу направил блестящ анализ. Получил всеобща похвала и признание. За неговия анализ се говорело из цяла Атина, сред дипломатическите среди.

За изборите – Г. Маврос ги очаква не по-рано от юни. Тогава депутатите завършвали срока, който им давал право на пенсия. Това било аргумент за Г. Ралис и същевременно признак за неговата слабост, тъй като правителството тръгнало по линията на подкупите на отделни групи от населението. Г. Ралис канел Г. Маврос за бъдещи комбинации, но Маврос отказал, защото Гърция се нуждаела от решително преобразуване на политическата система.

За К.[онстантинос] Караманлис – смята, че малко безпочвено разчита на Франция. Това, че си прекарал няколко години в една страна, не е аргумент, за да бъде предпочетена така очебийно. Съветвал К. Караманлис да внимава, но той не го послушал. С това си навлякъл неудоволствието на Англия, която с основание смятала, че е свързана исторически с Гърция и имала признати интереси в този район. Затова именно решили да дадат малък урок на К. Караманлис. Те също не постъпили добре, но тук си е виновен пак К. Караманлис, защото на Г. Маврос му дали да разбере как

ще бъде посрещнат К. Караманлис в Лондон и Маврос го предупредил, но К. Караманлис въпреки това не го послушал и резултатите са известни – зам.-министър на външните работи посрещнал К. Караманлис на летището.

Към 1 часа пристигна съобщението от София. Прибрах се, постегнахме работите си, позвъних тук и там и се подготвихме за пътуване.

Дойде [Севдал] Севдалов – радостен, че успешно завърши годината. Доволен е, че му дадох гръб и не допуснах да се създават отношения въпреки първоначалните колебания на Севдалов и грешките му в отношението му към Г.[еорги] Колибаров, [Христо] Ацев и т.н.

Дойде и Л.[ука] Драганов. Задържах го за вечеря. Той сподели с мен, че се готвят провокации срещу социалистическите посолства, за да се разстрои политиката, която следва правителството. НАТО било поискало да се замразят, дори ограничат отношенията с България. Не одобрявали балканската политика на К. Караманлис. Имали сведения, че поискали ултимативно да се спре прокарването на нов път към България и други искания в този дух. От съветски източник не се изключвали провокации и нещо повече – ако К. Караманлис не се поддадял на тези внушения, то могли и срещу него да предприемат действия, включително и до политическо убийство.

Всичко това е възможно, отговаря на логиката на последните събития в Гърция (заплахите срещу гръцката делегация в Брюксел, опожаряването на супермаркетите „Минион“ и „Катрандзос Спор“ тъкмо по време на празниците – наистина зловеща картина в центъра на Атина), но ми се струва твърде черногледа картината. Едва ли страхът от А. Папандреу е толкова голям, че да тласне крайната десница и армията към държавен преврат с неизвестни последствия. Умерената десница още не е изчерпала своите възможности, пък и не се знае още добре каква ще бъде еволюцията на А. Папандреу в самото навечерие на изборите. А оттам до правителство има още вода да изтече. ГКП започва да упражнява натиск за програмата-минимум чрез в-к „Ризоспастис“. Въпросът е А. Папандреу да осмисли добре своята програма, защото демагогските изявления за социализъм на този етап могат само да послужат като претекст за репресии и нищо повече.

27.XII.1980 г. [събота]

За София. На минаване взехме китениците, които бяхме поръчали. Не бяха боядисани, дочакахме да ги боядисат – масленозелени. Бяха готови двата – за Варчо и вероятно за Елито. Третият ще бъде готов за връщане, ще видим кога ще го пренесем за Мая.

28.XII.1980 г. [неделя]

С Елито, Варчо, видяхме и Коста [Тодоров].

29.XII.1980 г. [понеделник]

В 10 часа бях в Министерството [на външните работи]. Иван Ганев организира заседание, посветено на 1300-годишнината. Дойде Румен Спасов, Бр.[иго] Аспарухов, една девойка от Комитета [за 1300-годишнината]. Ив. Ганев предварително ми каза, че [Тодор] Рибаров се бил извинил и поискал да се забрави историята. Освен това ми каза, че сам бил подложен на голям натиск, затова изпратил онази не особено удачна грама за Л.[алю] Димитров.

След обяд – веселба в Института [по балканистика]. Много млад състав. Надя [Данова] и Бойка [Соколова] са станали ст.н.с. II ст. [Пантелей] Щерев изнесе данни за продукцията на Института за изминалата петилетка – 20 монографии, 10 сборника, 400 статии и студии, библиографски и други трудове. Внушителна продукция!

30.XII.1980 г. [вторник]

В 10 часа – в Комитета за 1300-годишнината. Отново разговор около комитета в Гърция. Не мога да ги разбера – по-малко се интересуват като че ли от направеното по същество, отколкото по формата. А и забавянето се дължи на субективни причини – не ни разрешиха да дадем малко пари на Дружеството, за да наеме помещение, и още повече на обективни – Гърция не само по принцип е трудно да се заангажира с такива чествувания, но и изборната обстановка затруднява още повече привличането на правителствени лица.

Обяснявам това нещо. Като че ли го разбират и накрая пак – да ви пратим от София лица, които да ви помогнат в учредяването на комитета. Трябваше да им кажа, че и ние разбираме, и гърците много добре разбират политическия смисъл на това събитие и тъкмо затова не могат да се заангажират. Ако беше така лесно, защо тук, в София, не убедиха К. Караманлис да се съгласи да се чествува официално 1300-годишнината в Гърция; ето сега идва и К. Мицотакис, нека П. Младенов уреди този въпрос. Ние в Атина намерихме политическо лице за председател, което в Гърция тежи повече от Шабан Делмас във Франция. Осъществихме освен това конференция, която изненада по научното си ниво дори нашите участници с най-високо представително участие от чужбина. И се вдигна достатъчно шум. Всичко друго е формализъм. И желание за безсмислени командировки с ангажиране на сили и време, харчене на средства, вдигане на излишен шум, който в някои случаи може дори да предизвика реакции, защото дразни с прекомерното привличане на внимание.

Накрая се разбрахме за това, което следва да се направи. Получих едно ценно признание. Р.[умен] Спасов, комуто предадох поздрави до майка му (рядко мила жена, с която ни свързват много спомени от времето на VIII партиен район и когато ме обследваха като трайчокостовист), ми каза, че съм имал абсолютно право – че държанието на [Тодор] Рибаров е точно такова, каквото го описах.

В ЦК – при О.[гнян] Дойнов. Заминава за Гърция по покана на ЦК на ГКП.

При Цветан Николов – сърдечен разговор по много въпроси. Мислещ човек.

При А.[ндрей] Луканов – висока оценка за това, което постигнахме с Гърция. Поздрави ме. А. Луканов се съгласи с оценката за Гърция. За К.[онстантинос] Караманлис – охарактеризира го като един от най-големите, може би най-големия държавник в съвременна Западна Европа. Зарадва се, че Съветите [СССР] проявяват вече разбиране към Гърция и към него, макар и недостатъчно. Отказали им газ, а дават на Западна Европа. А в Хелзинки [Леонид] Брежнев отказал да приеме К. Караманлис, но приел [Бюлент] Еджевит... Френският посланик в София казал на А. Луканов, че днес две страни в Европа били за сътрудничество със СССР и социалистическия свят – Франция и Гърция.

Ще трябва да подготвим план за по-нататъшно задълбочаване на икономическото сътрудничество, като търсим по-мащабни сделки в нови области, например електрониката; като търсим и кооперация с трети страни и фирми. През м. февруари ще гледам да приготвим идеен план за това, което би могло да представлява интерес за Гърция.

При М.[илко] Балев – поздравих го с рождения му ден. Докато го чаках, поговорих с Минчо Драганов.

31.XII.1980 г. [сряда]

Дойде и Новата година! Добре, че сме повече този път. Елинцето е наистина слънчево дете. Приятно е да го гледаш, още по-приятно е да го слушаш. Просто е леко с него. При това има чувство за хумор и умее да се закача, без да засегне.

1981 г.

1.I.1981 г. [четвъртък]

Разходихме се в градината със Светомир [Иванчев], Паскал [Димитър Паскалев] и Маргарита [Хлебарова], Ели и Дими. След това обядвахме у Коста [Тодоров].

2.I.1981 г. [петък]

Уточнявахме задачите по СИБАЛ. Оправихме бюджета, исканията пред ЮНЕСКО. Ликвидирахме атинската сметка. Обърнах сериозно внимание на [Тодор] Кехайов за не само пасивното, но немарливото и дори безотговорно отношение към СИБАЛ. Най-упорито и дори нахално не иска да помогне за поставяне на цени на изданията на СИБАЛ. По чисто технически, и то дребни, съображения (къде ще се пазят, кой щял да събира парите). А материалните загуби – в случая напълно неоправдани, защото вече са прилични издания – не го интересуват. Притиснах го и за билетите. Купуват винаги по най-високата тарифа и не използува намалените тарифи. Така направи и сега за Рим. Купува ми билет за 900 лева, купува също на Ана пак за такава цена. А знае много добре, че има намалени тарифи. Припомних му случая със симпозиума с американците – на 10 души ние купихме билети с намалени цени и престой у нас с обиколка из страната и пак излезе по-евтино. Ето и разликата – 900 лева и 512 лева. Не е ли безотговорно това отношение?

Отбих се при Георги Йорданов да оправя заплатите на хората от СИБАЛ. Той е съгласен, но получил отрицателен отговор от Чаушев. Наложи се да ида и при него, за да му обясня, че не се касае за звено на БАН. Прие обясненията, ще отговори положително на искането ни. Надявам се вече да се оправи тази работа.

Подготвих рецензията за Ал.[ександър] Янков. Няма трудове. Това, което е работил, е сериозно, но достатъчно човек да бъде избран само за професор – една книга хабилитационен труд за всички досегашни степени и няколко монографични разработки с характер на студии. Признати са за добри. Голяма, внушителна е неговата международна дейност.

Научният подход му е помогнал да се прояви творчески и наложи. Това използувах и на това наблегнах, за да обоснова извода си, че трябва да бъде избран от Общото събрание [за член-кореспондент].

3.I.1981 г. [събота]

Отново при [Огнян] Дойнов да доуточним маршрута и програмата.

Сетне при [Ангел] Балевски за неговото идване в Атина.

Оттам в Министерството [на външните работи] – отдел „Кадри“, да оправя Бранимир [Петров] (наистина неоснователно [Иван] Ганев го спира); прегледах и всички материали по срещата Младенов – Мицотакис.

4.I.1981 г. [неделя]

Вечеря с [Николай] Хайтов и Леда Милева при Божан [Христов]. Говорихме за какво ли не – позицията им по писаното от Искра [Панова] – виждат само злобата към Т.[ончо] Жечев. Другото не оценяват или не искат да признаят.

Странна позиция и по американските заложници – възмущение най-остро. „Защо?“ – ги питам. Формите на исляма не приемам, но по същество, подкрепяйки режима на шаха, ние сами си затворихме пътя към прогресивните сили. Те отидоха там, където получиха подкрепа. Ами кюрдите? Защо ги забравяме? В името на какви принципи? И принципите ли са по-меродавни, установени от нас и в наш интерес или съществуването на един цял народ, когото колят?

5.I.1981 г. [понеделник]

В Института [по балканистика] – мисля, че ликвидирах конфликта [Симеон] Дамянов – [Пантелей] Щерев, т. е. не допуснах сега организационни промени. Отидох да видя и Страшимир [Димитров] – дискова херния, не може да мърда. Прие да поеме Института по време на отпуската на П. Щерев.

6.I.1981 г. [вторник]

Отново в Министерството – при [Едуард] Сафиров. И при Пенчо Кубадински.

Говори ми [П. Кубадински] за р. Места – не мога да откажа, че постановката му е правилна, че въпросът е от такова естество, че не може да се решава еднолично. И изводите за количествата. Изглежда обаче, че е вярно, че той е нападнал П.[етър] Младенов и А.[ндрей] Луканов, обви-

нявайки ги в предателство. А това не е вярно, защото те много умело отхвърлиха именно политическото решение и отстояха двата подхода – за ограничен срок да се отпусне дори повече, но след изтичане на 25 години да се остави минимално количество от 130 млн кубика. Това предложи Андрей в Атина и това не се прие. А по-нататък не се даваше никакъв отговор, на което обръщаше внимание гръцката страна – тя беше депозирала писмено искане, а ние не отговаряхме, с което създавахме илюзии. Едва през есента на миналата година на К.[онстантинос] Мицотакис му се дадоха писмено конкретни данни. В навечерието на срещата Живков – Караманлис.

Пенчо също изслуша това, което му казах. Дори с [Никола] Тодориев уговорих получаването на материали за пресата в Гърция и го предупредих да има готовност за евентуално интервю.

За А. Папандреу одобри изцяло това, което правя, даде ми право да отговоря положително на А. Папандреу за едно негово идване. Прати му няколко бутилки.

7.I.1981 г. [сряда]

При Мария Захариева – доволна е от развитието на нещата в Гърция.

В Министерството подписах докладната записка, която бях продиктувал за посещението на саудитския посланик и искането му, от името на Ислямския съвет (Лига), да бъдат приети двама–трима души у нас.

Купих и няколко книги.

След обяд – Общо събрание на Института [по балканистика] за приемане на отчета. П.[антелей] Щерев изнесе добър доклад и още по-добре отговори. Но искаха да го притиснат хората от секцията на [Симеон] Дамянов.

Изказах се. След това се събрахме тримата. С. Дамянов бе крайно примирителен. Дори П. Щерев се изненада. Още един конфликт бе преодолян.

8.I.1981 г. [четвъртък]

Посрещане на [Константинос] Мицотакис. Първи разговори между двамата министри. След това ни събраха – двамата посланици, [Георгиос] Мазаракис, [Иван] Ганев.

Докато чакахме, Г. Мазаракис се опита отново да ме изкара виновен за конференцията в Солун. Нищо не можа да каже за съдържанието и резултатите освен за това, че сме платили билетите. Било недопустимо. Трябвало да поискат пари от гръцките министерства. „А ако не дадат?“ – репликирах. Той даде да се разбере, че могло и да не дойдат. Ив. Ганев също направи реплика. Г. Мазаракис заключи, че това било „дело на [Йо-

анис] Караянопулос и на [Николай] Тодоров, лично дело", никой нищо не знаел.

Но на следващото заседание, когато [Петър] Младенов спомена за 1300-годишнината с благодарност за това, което е направено, Г. Мазаракис изреди конференцията в Солун и събранието в Атинската академия, което ще се състои през м. февруари т. г.

За р. Места. Докладва П. Младенов за разговора му с К. Мицотакис. Да се съберат експертите, които да се опитат да приближат или изяснят поне това, защо има разлики повече от два пъти в откупването на централата при едни и същи изходни данни. Съобщи още веднъж докъде бяха стигнали разговорите за количествата води.

По общобалканското сътрудничество – за транспорта през м. юни; искането на гръцката страна за енергетиката за следващата година.

За визите и Св. гора – постави го като недоразумение.

К. Мицотакис – за съседното място на посолството им, за покупка на цитруси.

Вечеря в Лозенец.

9.I.1981 г. [петък]

Заседанието започна в 10 часа с изложения на двамата професори [Ламбис] Николау и [Никола] Тодориев. Тодориев съумя да изложи убедително нашата теза, като разкритикува гръцкия проект и доказа, че се касае всъщност за невъзможност да се изкупи проектът, а за желание на гръцката страна да не вложи минимални средства за съоръжения (допълнителен дериват, използуване на възвратните води). Тук уместно П. Младенов се намеси, че макар и да струват предлаганите подобрения (дериват и прочие) в Гърция, все пак те са алтернатива, докато България няма друга алтернатива.

К. Мицотакис се видя принуден да отклони по-нататъшните дебати и да потърси политическо решение. Потвърди гръцкото желание да участвува в използуването на р. Струма и поиска да знае какво количество в края на краищата се дава по линия на р. Места.

Говори след това А. Луканов. За развитието на двустранните отношения:

1) Не изключва негативни въздействия от ЕИО, но се спря на възможностите, които влизането на Гърция в ЕИО открива, така че двете страни да извлекат полза. Гръцките интереси са в областта на промишлените стоки за широко потребление, на транспорта, в селското стопанство. Българските интереси – България е специализирала в някои области в рамките на СИВ – химия, транспорт. Да се разгледат възможностите за съвместни мероприятия за пласмент. Става въпрос не за примитивни манипулации, но за съвместни производства с голямо гръцко участие. Могат да дадат

и писмени предложения за начало, които да се обсъдят и да се разменят мнения на ниво министерства. Да се заровим в практическа дейност.

2) По българо-гръцките фирми – положително. Бихме се зарадвали да има и на българска територия гръцки предприятия.

3) Преференции в рамките на генералната система на ЕИО. Благодари за готовността Гърция да подкрепи нашето искане в ЕИО. Едно такова решение е най-полезно за Гърция от 10-те членки на ЕИО.

4) Възможности за увеличение на вноса на цитруси, тютюн и други селскостопански продукти. НРБ е готова да разгледа големи еднократни доставки, да установи практика на еднократни компенсационни сделки. Например, 10 хиляди тона тютюн, 5–10 хиляди тона цитруси срещу селскостопански машини, съоръжения за енергия и други.

5) Енергия – далекопровод скоро ще е в действие; възможности за усвояване на лигнита в Гърция и България; да дойде ръководството на ДЕИ в България.

НРБ е готова да се включи в гръцката програма за усвояване – във всякаква комбинация – с Франция, Англия, Румъния, СССР. Благодарни ще сме, ако ни се подскаже в каква комбинация България би могла да се включи. Доставките изцяло в традиционни гръцки стоки.

К. Мицотакис изслуша всичко това с голям интерес. След това уговори с А. Луканов да получи до 15 февруари идеи в писмен вид, да обсъдят предложенията в Министерския съвет и да изпрати [Йоанис] Палеокрасас с голяма делегация в България. Заяви го и официално. Така думите да станат дела, бе неговото заключение.

В 11.30 часа – при Т. Живков. По пътя казах на К. Мицотакис, че Н. Тодориев не дебютира на тази среща; че е изнесъл всички тези данни пред МС и Политбюро. К. Мицотакис ми каза, че си дава сметка за трудностите. Нещо повече, той е именно, който сложил кръст на цялата предишна постановка и в Министерския съвет отстоял разбирането, че на глава от населението България има по-малко вода от Гърция, че водите на р. Места са жизненонужни на страната ни. Въпросът е да се намери сега едно приемливо решение, което да удовлетвори и двете страни.

П. Младенов бе отишъл при Т. Живков преди това, за да го информира. С излизане на фоторепортерите и телевизията Т. Живков подписа календарчета на Ловния съюз и ги раздаде на присъстващите. След това се обърна към К. Мицотакис и му каза, че отношенията между Гърция и България са в един възходящ етап на развитие и в интерес на гръцкия народ той ще използува това, което като президент може да направи – предлага 300 милиона куб. метра вода безвъзмездно. Това количество вода ще се подава за вечни времена. За по-големи количества – да се уговори по принцип участието на Гърция в мероприятията по използуване водите на р. Струма. Тези води Гърция може да използува за енергия. А България

ще направи това на всяка цена и с оглед на енергията, и с оглед на водата, която е нужна в Тракия. Така че в интерес на Гърция е да приеме.

К. Мицотакис веднага се отзова и каза, че в проекта за р. Струма Гърция ще се включи. Съгласи се това да бъде уговорено в бъдещо споразумение. Но по р. Места не взе открито отношение. Едва след това на връщане, след като известно време мълча в колата, ми каза, че е знаел, че ние не можем да идем над 300 милиона куб. м. За Гърция идеалното, т. е. максималното, на което би могло да се разчита, е 400 милиона. Той вижда и на предложената база възможност за решаване и при изясняване на още някои обстоятелства той се наема да прокара решението не само пред Министерския съвет, но и през Парламента. Нямал обаче инструкции да приема сега ангажименти. Казвайки това, постепенно се настрои по-весело и до Бояна вече бе в отлично настроение.

Разговорът при Т. Живков засегна и други страни на българо-гръцките отношения. И Т. Живков, и К. Мицотакис декларираха, че тези отношения до голяма степен определят общия климат на Балканите и че това са най-близките отношения в историята на двете страни, които трябва да се запазят такива, дори и при изострена международна обстановка. Тук Т. Живков добави нещо много силно. Той каза, че са се разбрали с К. Караманлис да не допуснат влошаване на отношенията между Гърция и България, даже ако отношенията между двата блока се изострят. Като не можем да повлияем на политиката на великите сили, то да не допускаме да се пренесат негативните моменти върху нашите отношения.

К. Мицотакис също потвърди, че те представят сближението между Гърция и България като важен фактор на мира на Балканите и като пример на отношения. И така се възприемало това и в ЕИО.

Направен бе и общ преглед на положението на Балканите. Т. Живков говори за българо-югославските отношения. Едва сега те приели това, което той бе подписал с [Йосип Броз] Тито и което югославяните нарушили, подвеждайки самия Тито. Колко ще трае тази атмосфера сега, не знае. Спомена и за последните срещи и посещения на югославските ръководители.

За Турция – че се стараем да не дадем нито най-малък повод за изостряне на отношенията.

Този път не успях да се видя с Т. Живков насаме. Бях поискал такава среща, но той замина за провинцията. Исках да се видя с П. Младенов и с негово съгласие да поискам срещата, но минаха няколко дена, преди да го срещна на стълбището и то след Нова година. Изглежда, че са били заедно, защото П. Младенов ми каза, че Т. Живков запомнил, че искам да го посетя.

След обяд се състоя последната среща в тесен състав – министрите, посланиците, Г. Мазаракис и Ив. Ганев. Срещата бе посветена на „изчис-

тване на двустранните отношения" и след това на общ преглед на международното положение.

За визите – К. Мицотакис реши въпроса, който бе замразен от Г. Мазаракис. Изхождаше се от положението, че се създава прецедент и за останалите социалистически страни. Поради това, съобразявайки се с гръцкия закон, отидоха до 2 ½ години, които да се урегулират с отделна нота, а не с формално споразумение.

Пак по пътя бях говорил на К. Мицотакис, че погледнато по същество това би ни устроило, защото всеки има интерес да върти повече кадри. Въпросът е, че ги нямаме, както и те ги нямат, а срокът е недостатъчен за сериозна работа на непознаващ страната и условията човек. Може би и това повлия, или още повече проявеният стремеж заранта от страна на Т. Живков да се намери най-после решение по р. Места, но К. Мицотакис, без да остави да се дадат аргументи, поговори с Г. Мазаракис. Той обаче бе непреклонен за срока. Тогава К. Мицотакис помисли малко и отряза – за българите се решава да престоят двоен срок, т. е. едно лице с ново разрешение да престои още толкова години (реши се техническите подробности да се уточнят и се подпише споразумение в Атина – така че ще се уточнява за 4 или 5 години.) Помоли обаче да не се дава гласност на това споразумение.

За Зографския манастир – П. Младенов охарактеризира натиска на губернатора (със съгласието на МВнР) да се смени славянският език и печатът като „недоразумение". Отново К. Мицотакис отклони дискусията, като заяви, че с въпроса се е запознал, след като е възникнал (форма на дезавуиране) и предлага да се смята от нас, че няма специално третиране спрямо България, че ще се спазва докрай традицията – манастирът е двуезичен, монасите са българи, богослужението е българско, кореспонденцията и протоколните книги – на български. Разбира се, по конституция и закон манастирите са гръцки, а монасите са гръцки граждани, затова възниква въпросът с печата. Той е в противоречие със закона, още повече, че е от 1928 г., след приемане на закона. Съгласи се този въпрос да се проучи, без да се упражнява повече натиск. Даде съгласие и за тримата монаси, преди да го постави П. Младенов. Изобщо, реши се над нашите очаквания.

П. Младенов благодари за отбелязването на 1300-годишнината, като изложи нашето съдържание, което влагахме в това чествуване – не само върхови моменти, а това, което ни е сближавало с другите народи, което е допринесло за издигане на културното ниво на българския народ, да се търсят положителните черти на бъдещето. Ако има нещо, което безпокои гърците, то ще бъде отстранено.

К. Мицотакис – нямат никакво безпокойство, никакви оплаквания; спомена конференцията в Солун и събранието в Атина. Освен това добави, че [Андреас] Андрианопулос бе единственият от 10-те министри на ЕИО, който посети София. Освен това той нямало да посети Москва за откриване на изложбата на Егея. Да се види разликата.

К. Мицотакис повдигна въпроса и за сборника „Македония" – за френското издание. П. Младенов заяви, че си взема бележка и ще изследва въпроса (сетне насаме изруга за упоритостта на някои хора, които поставят лични амбиции над обществените интереси).

<u>По голямата политика.</u>

К. Мицотакис изрази безпокойство, че посрещнал Нова година не с оптимизъм. Откритите проблеми продължават да са открити, разведряването губи почва, вместо да печели. Присъединява се към Т. Живков, след като не можем да повлияем на света, да упражним поне влиянието си за оправяне на нещата тук, на Балканите. Линията на К. Караманлис е твърда и непоколебима – да се развива все повече приятелството между двете страни. Историческата конюнктура е такава, че двете страни могат да играят по-голяма роля, отколкото тяхната големина.

<u>За Турция</u> – смело е да се каже, че ще има положителни резултати от разговорите, но отношенията между двете страни [Турция и Гърция] бележат крачка напред, а не назад и в двустранните отношения и особено по Кипър. В близко бъдеще ще се очакват резултати, частични, а не окончателно решение, но това ще намали напрежението в нашия регион.

П. Младенов от своя страна потвърди, че добрите отношения между Гърция и България влияят както на положението на Балканите, така и на други страни извън Балканите. Не би било нескромно да оценим отношенията между двете страни и особено техния принос в международното развитие като положителни. Докато в света се създават и нови огнища, на Балканите отиваме напред. Една дестабилизация на Балканите би имала сериозни последствия за Европа и света. Радва се, че с такова чувство на отговорност са проникнали и народите, и правителствата на двете страни. Защото вече редица страни гледат и се съобразяват с най-стабилните страни на Балканите – Гърция и България.

За Турция – безпокои ни военното правителство, но не сме предприели никакви стъпки за усложняване на отношенията. Правителствата си отиват – народите остават. В близка перспектива не виждаме стабилизация в Турция и ще трябва да свикнем да работим в такава обстановка.

<u>За Румъния</u> – [Николае] Чаушеску предложил три пъти да се увеличи стокообменът, ние сме по-реалисти – искаме само два пъти. Животът е пъстър и разнообразен, затова пълно единство е трудно.

<u>За СФРЮ</u> – заинтересовани сме Югославия да бъде единна и стабилна. Югославският нестабилитет ще има отрицателно въздействие и на Балканите, и извън тях. Югославяните се поддават или съзнателно създават атмосфера на недоверие, както бе периодът със спекулациите около смъртта на [Йосип Броз] Тито. Колко ще трае сегашното „затопляне", никой не знае. Не правим нищо да провокираме, но югославяните и без повод изострят отношенията. За нас границите са окончателно решени.

За Кипър – имаме принципно положително отношение.

К. Мицотакис още веднъж благодари за Кипър. Нарече България и Гърция гръбнак на Балканите и на разбирателството. Може би допринася и това, че принадлежат към различни блока. Балканската политика намира и добър прием в ЕИО.

За Албания – полагат усилия без съществени резултати. Колко време ще може да издържи една страна, толкова малка, на изолация? Очаквайки, че неизбежно тя ще пристъпи към „отваряне", правят всичко възможно да създадат добри предпоставки. Водил подробен разговор с албанския министър на външните работи в Ню Йорк – никакво придвижване на направените предложения, които изслушал с интерес.

Г. Мазаракис добави само, че албанците поискали да се увеличат отпуснатите гръцки стипендии от 5 на 15, макар че не са използували досега нито една. Проявяват мнителност, макар че посещенията на професори зачестили. Отбеляза интереса към развитието на земеделието и тютюнопроизводството. Освен това, като положителен факт спомена признаването на гръцко малцинство около Гирокастро и Саранда, около 60.000 души, макар че преди войната е имало 13–15% от населението гърци. Войната, бежанци, разместване ги прогонило от линията Корча–Химара.

За Мадрид – констатираха добро сътрудничество между двете делегации. П. Младенов – че за нас е най-важно да се вземе решение за нова конференция за доверието и разоръжаването, а К. Мицотакис – че Мадрид се запази от малките държави.

К. Мицотакис говори за ЕИО и САЩ. Бил в Люксембург по време на изборите. Единствен той се изказал, че ще спечели [Роналд] Рейгън. Всички останали очаквали да е [Джими] Картър. Но никой не съжалява за него. Без да е във възторг от Р. Рейгън, той е силен, нов. Едно ново око и нова светлина могат да освободят международното положение от тресавища. Администрацията изглежда, че се готви за сериозно отношение към световните проблеми, което може би не изключва новият период да е по-добър от предишния. Важна е ролята на Европа – нейната все по-активна намеса в световните проблеми. Тя може да влияе и на САЩ.

Различна оценка се изказа по Кемп Дейвид, но еднакви позиции по глобалното решение на палестинския въпрос, без което не може да има решение.

След като отпадна вариантът за отиване във Варна и идеята за лов във Воден, по предложение на Т. Живков съботата бе оставена за лов в „Искър", т. е. отсамната страна на язовира, срещу Щъркелово гнездо.

10.I.1981 г. [събота]

Тръгнахме към 8 часа, пристигнахме към 9.30 часа. С [Иван] Ганев останахме да се разхождаме. Всички други отидоха на лов. Върнаха се по

обяд доволни, след това отидоха пак. Този път се върнаха свръхвъзбудени. Г. Мазаракис убил лопатар; К. Мицотакис – два глигана; А. Номикос – муфлон и два глигана; лекарят – лисица; П. Младенов – глиган и сърна. Г. Мазаракис няколко пъти помоли чрез мен да се изпратят трофеите.

С Ив. Ганев се разходихме около 6 часа. Оказа се, че той страда от засегнато самолюбие, от известно пренебрежение. След като го изслушах, обясних си доста работи в отношението му към мен, проявената завист и недобролюбие. Оказа се, че не е излизал зад граница. Не му е останало време да научи в нужната степен нито един език; блокирано е и предложението за заместник-министър.

[Николай] Минчев го е притискал и унижавал (Румен Спасов потвърди), Живко Попов се е отнасял по същия начин грубо с него. Мисля, че доста неща поизяснихме, за да разбере, че аз нямам не само никакво участие във всичко това (което той добре знае), защото не съм бил изобщо в тези среди, но че и сега не само не му преча, напротив, облекчавам неговото утвърждаване с положителната оценка за нашата дейност.

Толкова се бяхме увлекли в разговора, че ние минахме на тридесетина крачки от „чакалото", в което бил П. Младенов. Той решил, че сме му подплашили дивеча, но добре, че сме приказвали високо, за да не се подведе по шума и да стреля.

Вечерта прекарахме в Лозенец. [Борис] Джибров се бе погрижил – имаше музика и няколко певици, с които танцувахме дори. Едната очаквала ангажимент в Гърция. Като че ли някои от тях бяха и в Правец. Участвували в програма в хотел „Витоша-Ню Отани", но ги освободили за случая. Прибрахме се към 12.30. К. Мицотакис не обича да прескача полунощ. Досущ като мен.

11.I.1981 г. [неделя]

Отпътуване. Заминаха си доволни. К. Мицотакис, който е реален човек, за да му повярват, че е убил прасета, поиска да му ги предадат. В два найлонови чувала туриха женския глиган, а мъжкият без глава, за да му направят от зъбите трофей.

На летището ми дадоха бележка, че иска да ме види П.[етър] Танчев. Прати кола до дома и заедно с Ана отидохме до Бояна. Посрещна ни любезно. Осведомих го за разговорите и резултатите. Той остана много доволен, че нещата взеха положително развитие и отиват към решение.

Говорихме и за по-нататъшното развитие на отношенията между БЗНС и Нова демокрация. Изказа желание да ускорим посещението на А.[танасиос] Канелопулос. Казах му да се използува и идването на [Спиридон] Доксиадис. Той се зарадва на такава възможност, но поиска да взема инициативата и още от Атина да се предвиди в програмата му. Трябва да видя как ще стане.

Времето беше хубаво. И оттам през Ловния парк тръгнахме през снега към къщи. По пътя срещнахме много познати, а до съветското посолство – Христо Чернокожев. Заговорихме за Полша. Беше много критичен и същевременно си дава ясна сметка за значението на тези събития. Постави въпроса, защо не сме се намесили по-рано, защо не сме съветвали? И сам си отговори: „Защото поляците са такива, че и те ще поискат да съветват. И щяли да намерят какво." И за да избегнем „съветването" било предпочетено мълчанието, докато се стигнало до това критично положение. Намесата той изключва, защото това би означавало да се вдигнат всички поляци до един. Надява се, макар и бавно, положението да се нормализира, т. е. връщане назад няма да има, но и антисоциалистическите елементи, и църквата щяли да влязат пак в установените норми.

Срещнахме и Т.[одор] Стойчев. Изкарал е удар с парализиране на крайниците. Откарали са го в болницата като труп, но се оправил напълно.

Видяхме и Марчето [Саркизова] със Сийка, от кооперацията на Ана. Побъбрихме си малко. Така постепенно срещнахме сума свят, докато се приберем.

Следобяд починахме, стегнахме багажа. И взаимно се успокоявахме, че все пак не е толкова зле, та да се оплакваме, че се налага да бъдем известно време разделени. Не мога да твърдя, че в никакъв случай не е по-леко да бъдат разделени двама, когато са по-възрастни. С Ана сме се разделяли и съвсем млади, и на младежка още възраст, и тридесетгодишни, и по-късно, по месец–два, та и сега, когато наближаваме 60 години. Все ни е било тежко...

12.I.1981 г. [понеделник]

Тръгнахме към 8 часа. Пътят се оказа чист до Солун. Там се бавихме до 3 и половина часа, защото се срещнах с консула Илия Петров по Зографския манастир. Повикахме и адвоката на манастира – Такито (Димитриос Тракидис). Човекът по своя инициатива подал оплакване до Върховния съд, за да не изтърве полагаемия се срок за обжалване. Отишъл и в Министерството на външните работи. Видял се и говорил с [Илиас] Андонопулос и [Василиос] Пацикакис. Те го упрекнали: „Вие грък ли сте?" Той им отговорил, че е адвокат и следи за съблюдаването на законите, които се нарушават във вреда на неговия клиент. Опитали се да му докажат, че тук имало нарушение, че искали да запазят българския печат, българския език. „Какво страшно има в това, когато при това е вековна традиция?" – им отговорил той. „Но това противоречи на закона" – пак се опитали да го парират. „Моля ви се, погледнете през прозореца и ще видите Атина пълна с табели Shell, Mobil и с какви ли не други фирми, които пишат писма на своя език, със свои бланки. Защо ги търпите?" „Но това са наши

съюзници, с тях търгуваме..." И тук той ги прекъснал: „Значи, щом търгуваме със западните страни, можем да им разпродадем страната? Кажете това направо, че искате да предприемете политическа мярка срещу България, която приемате като враждебна страна..." Така се разделили.

От Солун пътят също бе лек до Камена Вурла. Малко надолу налетяхме на колона, т. е. на две колони автобуси, камиони, с вериги, които не се движеха, а пълзяха и най-вече по необясними причини стояха. На места дори автобуси или камиони препречваха пътя на другата страна. Обясниха ни, че правят това, за да накарат да им се направи път и да се придвижат. Нас ни пропуснаха, проявиха наистина и внимание, и любезност. Убедихме се, че липсва организация и затова се е получило многочасово задръстване при пълна възможност да се движат и от двете страни.

Стигнахме към 10 часа в резиденцията. Чакаха ни [Огнян] Дойнови, [Лука] Драганов, [Георги] Колибаров. Поговорихме за програмата. На следващия ден имаше предвидена само нашата вечеря, а на 14-и бяха срещите с [Георгиос] Ралис, с [Харилаос] Флоракис в ЦК и вечеря, давана от тях.

13.I.1981 г. [вторник]

Пристигна куриерската поща. Разпределих я. След това запознах [Огнян] Дойнов и съветниците с разговорите в София. На обяд заведох гостите в ресторант край Глифада, на риба. Бил ресторант, където ходел и К.[онстантинос] Караманлис.

Следобяд и вечерта можах да си поговоря с О. Дойнов. По въпросите на историята, и по-специално по актуалните въпроси, показа спокойно, реалистично отношение. Не одобрява крайни тези, които станаха причина за толкова национални катастрофи и не откриват път за нещо добро освен за нови сблъсквания и пълна изолация на България дори от своите първи съюзници.

Попита ме дали е трябвало и откога да пристъпим към отговор на югославските претенции. Казах му, че историческата наука изобщо не е трябвало да „мълчи", в смисъл не да полемизира, а да отстоява научната теза и да разработва съвременните аспекти, без да влиза в полемика. Ако това бе станало, имаше по-голяма вероятност да не изпаднем в някои идеализации на минали събития и в концентриране на усилията в доказване с буржоазни аргументи и тези на неща, които сериозната наука никога не е отхвърляла. Що се отнася до политическата страна, мисля, че може да се приказва дали малко по-рано не би могло да се реагира, но истината е такава, че една преждевременна реакция от държавното и партийното ръководство нямаше да бъде разбрана и можеше да има такива негативни последствия, че да усложни за още няколко десетилетия този въпрос.

Попита ме как виждам бъдещето. И това му отговорих – а) за насилствения път (да избием около 60 хиляди души, толкова колкото е трябвало и скопските ръководители да избият, за да разчистят пътя на налагане на своята линия), който не приемам и защото не е оправдан човешки, и защото не е реален, няма никаква перспектива; б) за сближение, чрез признаване на това, което са, с различно вече съзнание, дори да не го наречем „национално". Сближението по пътя на пълното сливане не е възможно генерации наред, а може би и столетия (да помислим за помаците). Трябва следователно да търсим сближение на основа на реалностите, че съществува такава обособена държавна (макар и окастрена) единица и нея трябва да привлечем и приобщим към нас, с нея трябва да установим преди всичко дружески отношения. Как ще стане, това е големият въпрос – трябва да се изработи добре обмислена тактика и да се следва разумно. Утвърждаването ни на Балканите, издигането на жизненото равнище на България са най-сигурният път. Трябва да доведем нещата, че утре те да търсят федеративно сближение с нас. Подобно на Черна гора и Сърбия. И т. н.

О. Дойнов ме изслуша и направи един извод: „Винаги съм твърдял, че задача над задачите, която открива път за решението на всички други задачи, е да повишим решително благосъстоянието на нашия народ."

Даде същевременно някои характеристики на историческите кадри, които съвпаднаха с моите. Също и по тези, които работят в [Комитета по] 1300-годишнината. Дори ми разкри, че е станал причина да се разкрият някои злоупотреби, да се отстранят някои лица, между които и Живко Попов. За моя консумация ми каза, че в тази работа на злоупотреба с името на Т.[одор] Живков има въвлечени още лица, което ще доведе до по-радикални промени. Визира и М.[ирчо] Спасов. Най-остър бе в оценката си за Никола Стефанов, когото охарактеризира като безскрупулен кариерист. И даде примери как сам го е притиснал, след като Н. Стефанов се опитал да го подведе с текст, който означавал да се скара с научния свят; или как Н. Стефанов подвел Начо Папазов, така че той треперел от възбуждение.

14.I.1981 г. [сряда]

При [Георгиос] Ралис. Срещата протече при голямо лично разположение на Г. Ралис към България, към нейното държавно и партийно ръководство, към Т.[одор] Живков. Той информира за това, че К.[онстантинос] Мицотакис вече е докладвал в МС за разговорите в София и изрази задоволство от постигнатите резултати по р. Места, като благодари за проявеното приятелско разбиране от страна на Т. Живков. Г. Ралис още веднъж заяви, че с никоя друга страна Гърция няма такива близки, дружески отношения, каквито има с България.

О. Дойнов повдигна два въпроса – за икономическите отношения между двете страни и за откриването на пътя през Орменион.

Г. Ралис отговори с много категоричен тон, че се изключва влошаване на икономическите отношения. Той отиде дотам, да твърди, че дори стокообменът ни с месото няма да се засегне. Каза, че е дал указания на съответните министерства да се намерят решения на възникналите трудности и се обърна към мен да го търся винаги, когато възникне нужда. Време щял да намери. За Орменион каза, че не знае да има забавяне. Говорело се за трудности къде да се построи мост. Щял да провери.

От своя страна той се спря по-подробно на възможностите за икономическо сътрудничество в областта на хранително-вкусовата промишленост и производството на вино. Той смята, че могат да се създадат смесени предприятия. Единственото ограничение, което постави, е да не искаме те да бъдат настанени в Западна Македония, за да не създадем прецедент за Югославия. Да открием в Средна и Южна Гърция, без това да пречи на дейността им в цялата страна.

Изобщо у Г. Ралис пролича желанието за намиране на нови форми, чрез които да продължи развитието си положителната тенденция във взаимоотношенията между двете страни.

(Попитах Г. Ралис дали бих могъл да напомня на Е.[вангелос] Авероф за приетата от него покана да посети София. Казах му, че по понятни причини не съм искал досега да направя това – намекът ми бе с оглед на вътрешните взаимоотношения в Нова демокрация. Г. Ралис отговори веднага, без колебание, че той няма лично нищо против. Даже се усмихна – допущам че е помислил, че това би могло да се тълкува за Е. Авероф като опит за отстъпване от десните позиции. „Посетете го, говорете с него, не знам какъв е календарът на неговите посещения" – това пък аз схванах като предупреждение, че Е. Авероф може да откаже и че това е за негова сметка.

Не съм питал София за тази инициатива. Мисля да проверя обстановката и тогава да се обърна към министерството. През есента в кратък разговор с [Добри] Джуров му казах, че заслужава да се помисли за такава възможност и той отговори, че напълно заслужава.)

Към 11 часа дойде [Владимир] Кабошкин. Искаше да го информирам за посещението в София. Той от своя страна разказа за развитието на политическото положение през изтеклия месец. Важна бе неговата оценка, че Гърция задържа нивото и се стреми да укрепи отношенията със социалистическите страни. Също и това, че ПАСОК върши полезна разобличителна дейност. А. Папандреу дал да се разбере, че иска да отиде в социалистическите страни – през м. март щял да пътува за Куба. Но другарите от ЦК [на ГКП] възразявали.

На обяд поканихме представители на министерството, на индустриалния съюз и на търговско-промишлената камара, представители на деловите кръгове. Бяха – наред с редица нови лица – [Димитриос] Папайоану, [Парис] Кириакопулос, [Манолис] Копелузос, Михаил (зам.-министър на промишлеността). Обядът мина добре, разговор имаше и общ, и между хората. Отново се разискваха възможностите за икономическото сътрудничество. Една от темите бе и за транспорта.

В 5 часа посетихме ЦК [на ГКП]. Х. Флоракис покани десетина членове. Размениха се приветствия. О. Дойнов поднесе приветствия до Х. Флоракис и ЦК от Политбюро, и от Т. Живков. Пак имаше взаимна информация. Най-съществените моменти от това, което каза Х. Флоракис, бяха два – 1) че под натиска на САЩ крайната десница организирва прехвърляне на опасността от изтока, (т.е. от Турция) към севера – т. е. към България. По този начин иска да оправдае демилитаризацията на Додеканезките острови и да блокира отношенията с нас, като възвърне периода на студената война. Но това не е лесно, защото правителството е в омагьосан кръг – то е заинтересовано от развитието на отношенията с нас, а и не знае как да отблъсне американския натиск; 2) за ПАСОК. Х. Флоракис е имал скоро среща с А. Папандреу, предстои му втора. Общата оценка е, че независимо от това ще съумее ли А. Папандреу да състави правителство и от политиката, която ще следва тогава, то сега, както и преди, той върши активна и полезна политическа разобличителна дейност. Той има заслугата да въвлече в антиамериканската борба широки народни маси.

Насаме попитах Х. Флоракис как гледа на едно посещение на Е. Авероф у нас – ще навреди ли на „нашите“ (в смисъл на общите) интереси. Той бе ясен – не, но поиска да помисли как би се отразило на предизборната борба и на съотношението вътре в Нова демокрация (т. е. Ралис–Авероф). Това трябвало да бъде критерият според него.

Вечерта – семейно посещение в таверна. В Плаката. Х. Флоракис и А. Амбатиелос със съпругите, О. Дойнов също и с детето, аз и Варчо. Създаде се хубава атмосфера. Това бе, както се изрази Варчо, сериозна таверна (точно в уличката срещу арката – имаше нещо „Ту урану“). Пяха само, и то хубави песни – и по съдържание, и по мелодия. Главният певец е от Кефалония, което даде повод на А. Амбатиелос да се впусне в закачки за острова. Х. Флоракис пък го закачаше за Съпротивата.

Дойде при нас готвачът – със значка на ГКП. Изглежда, че и собственикът е партиен човек. Хората ни забелязаха, но това не попречи да се веселят.

Всички съжаляваха за Ана. От всички нас тя най-умее да се весели и увлича и останалите. Амбатиеловица направо вика – да дойде, че да излезем пак. Другарката на Х. Флоракис ни даде подарък – едно шише с ликьор, направен собственоръчно. Каза, че щял да трае години, Ана само

да му долива алкохол. Вътре какво има, не можах да разбера – тя каза, че са различни плодове и сокове, аз видях като че ли вишни.

15.I.1981 г. [четвъртък]

В посолството проведох съвещание със съветниците по текущите задачи. О. Дойнови се разходиха малко, че това бе първият слънчев ден, детето направи няколко снимки.

Обядвахме и тръгнаха за Солун. В Солун нямат срещи освен една вечерта, в петък, с деловите кръгове. Така че ще могат да идат към Верия и Воден и към Кавала, стига времето да им позволи. Засега е хубаво.

Написах писмо до А.[ндрей] Луканов за заплатите на служителите и за мястото. Казах му в писмото, че съм говорил с П. Младенов. По първия въпрос той остана изненадан от справката – листче за заплатите на посланиците в европейските страни, което му оставих (ние сме с 200 долара под Югославия, с 500–600 долара под Франция, Белгия и т.н., на предпоследно място пред Турция само). По втория въпрос не можах да разбера неговото отношение. Разговорът с П. Младенов се води на крак в последния момент и бе прекъснат от К. Мицотакис.

Писмото бе написано на ръка, но двете справки по въпросите пратих на машина. Дано Андрей подтикне малко работите, защото наистина по общо признание тук е наистина най-напрегнатата работа, а през двете години трябва да посрещам инфлацията, която е галопираща – с намаление на заплатата от 1080 на 759 долара от девалвацията. Плащат ни в драхми. А в СФРЮ е в долари. Хората се задъхват. Дори [Георги] Колибаров ми обърна внимание, че издръжката по посрещане на домакинските разходи е стигнала по размер наемите. А справката е крайно показателна. Ще си запазя един екземпляр за спомен. За тия, които смятат, че работя за валута или най-малко, че има някакво материално облагодетелстване. Дори не мога да използувам престой си за събиране на материал по своите въпроси. Съвестта не ми дава при толкова работа. А знам, че това няма да се оцени. И от същите хора, които днес изискват това и онова, ще чуя слова – толкова време в Гърция и не можахте да съберете материал поне за две книги. Какво сте правили толкова време...

16.I.1981 г. [петък]

Повиках за кратко съветниците (Й.[ончо] Христов, Л.[ука] Драганов, Г.[еорги] Колибаров). Последният е заболял от грип, с висока температура. Исках да уточнил задачите за месеца и това, което е най-належащо,тъй като Драганов е викан в София.

Поисках да ми покажат всичко, което са изпратили в София, докато ме е нямало. Прегледах само грамите на Л. Драганов. Половината от тях са по

въпроси и от източници, които трябваше да минат през Министерството [на външните работи]. А Л. Драганов дори като шарже д'афер не е пратил нищо – и за посещението на [Спирос] Киприану, и за Кипър, и за полските събития, и за българо-югославските отношения и т.н. При това, с малко по-голяма съгласуваност могат да се постигнат отлични резултати чрез задълбочаване на информацията и придаването ѝ на по-обобщен характер.

Следобяд дойде при мен чешкият посланик. Също поиска информация. Вниманието му привлече темата за общобалканската среща по транспорта. Намери я важна за всички. Сега тях ги занимавал този въпрос с оглед на големите европейски проекти за свързване на Западна с Централна и Югоизточна Европа по реките. Освен това и СССР водел разговори за прокарване на тръбопровод за газ към Западна Европа през тяхна или унгарска територия. Както и за прекарването през Югославия на друг краен тръбопровод за газ или петрол откъм арабските страни.

17.I.1981 г. [събота]

Останахме с Варчо в резиденцията. Разходихме се около един час из Психико. По обяд дойде [Йоанис] Караянопулос от заседание на Асоциацията за Югоизточна Европа. Уточнихме всичко леко и бързо. Как добре се работи с човек, който знае какво иска и поема ангажименти, които изпълнява.

Вечерта отидохме на кино – слаб филм с Ли Марвин и Джийн Хекман в Канзас.

18.I.1981 г. [неделя]

Отидохме до морето и купихме риба. Имах разговор, вразумителен, с Цанко – готвача. Налага се и това да върша. Изложиха се нашите хора и пред О. Дойнов. Мен ме нямало. Отворили му едно шише „Чивас Ригал", отпили малко. Вечерта поискали да се почерпят с Бранимир [Петров] – останали на дъното два пръста. О. Дойнов се засмял, потърсил ликьор, но и там констатирали нещо подобно и разказал как в Италия В.[енелин] Коцев (разбира се, техническата служба) написала, че изпил 70 бутилки вино и други фантастични количества алкохол.

Разказа ми това и добави, че и неговият шофьор навярно има пръст. От това разбрах, че е ставало дума и разпитах Бранимир [Петров]. Наистина всичко това е станало, сам той направил забележка, но не постигнал нищо. Реакцията не била приятна. Макар че се показаха унили, когато им заговорих за това, какво може и какво не. О. Дойнов отиде дотам, че ми разказа и за грубостта на своя шофьор, който се обърнал към Бранимир и му казал да сложи цепеница в камината. Заключението му бе доста песимистично за възпитанието и морала на цяла категория хора.

19.I.1981 г. [понеделник]

Отново напрегнат ден. Проф. [Ягос] Сиотис, директор на школата за преводачи, сега в Керкира, се обади снощи, че самолетът за Атина не заминал, поради което неговото пътуване за София тази заран не може да се състои. Вместо снощи, уговорихме се да се видим тази заран в 10 часа.

Бях още в 8.30 часа в посолството. Възложих задачи от спешен характер, посрещнах двама архитекти, които се занимават със строителството на консулството в Солун. Поискаха да им се помогне да видят новопостроените посолства – съветско, румънско, чехословашко. Предадох ги на Бранимир [Петров].

Изпратих и грама до М.[ария] Захариева. Повече от два месеца не ми отговарят от София. Югославският посланик [Радко] Мочивник харесал толкова много изложбата на наши художници в Белград, че пожела да си купи една картина. Напомних за това и поисках да ми дадат отговор, положителен или негативен, и ако е положителен, да дадат картината на [Лука] Драганов, който е там.

Със [Ягос] Сиотис прекарахме около час. Той се бори срещу хунтата, организирайки от Женева силно движение. С него се бяхме срещнали за пръв път преди около 15–18 години на една конференция в Женева, организирана от фондацията „Карнеги". След това отново на конференции по линията на Института за международни отношения. Беше ни гост или участник на конгреса на социолозите, поканих го на обиколка из крайбрежието на Варна. Отидохме до едно рибарско туристическо селище, построено от „Балкантурист", интересно, но само след една година бе свлечено заедно с брега. Последен път се видяхме с него, когато по докладна записка на [Андрей] Луканов бях спешен в Женева да изнеса доклад за Г. Димитров и участвувах на един семинар за войната и мира. Настанен бях в неговия дом. Поговорихме си за миналото, за настоящето. Стреми се да издигне културния живот на острова, търси и нашето съдействие. Уредихме му срещи в София с А. Луканов и [Петър] Танчев.

В посолството вече ме чакаха [Панайотис] Вакалопулос, кмет на Таврос, и Макрис. Връчиха ми албум от срещата в общината, поискаха съдействие за някои инициативи.

След това събрах целия дипломатически състав. Информирах ги за разговорите в София. Поисках много отговорно да се приготвят отчетите. Срокът е 25 януари. А само сектор „Печат" е представил своя. Продължава инерцията – посолските задължения са най-назад. Предупредих, че за забавяне на такива основни задължения ще съобщавам поименно кои са виновниците за забавянето – за да не страда колективът като цяло и името на посолството.

Дойде [Димитрис] Кайлас, партизанин, който е бил в СССР, сетне в България, приятел на [Пантелей] Щерев. Заминава утре вечер за София. Предадох му заръката на Щерев да вземе и жена си.

Пристигна и [Титос] Йохалас по настояване на [Панайотис] Зепос, за да подкрепим гръцкото искане за отпускане по редовната програма на ЮНЕСКО на допълнителни средства за конференцията във Волос.

Прибрах се в 2.30 часа. Варчо ме чакаше, както и рибата, която бяхме купили вчера, печена и препечена.

Поработих над текста на „Кратка история на България", която искат да издадат тук. Искам да увелича дяла за социалистическата част. Написах страница и половина за външната политика и набелязах какво би могло да се направи за икономическото развитие. Утре имам среща с Ера Врануси, която е гледала гръцкия превод, и тогава ще видя какво и колко още мога и трябва да добавям.

Вечерта гледахме „Ана Каренина" по телевизията. С Вивиан Ли. Ясно, че е отпреди войната. Гледа се. Интересно, че Варчо взе изцяло страната на съпруга – Каренин. Отмина го другия аспект – за правото на жената на собствен живот, на внимание, за условността на онази епоха.

20.I.1981 г. [вторник]

Тази заран повиках сътрудниците от ТИС [търговско-икономическата служба], за да ги запозная с хода и резултатите от разговорите Младенов–Мицотакис. Специално им обърнах внимание на изнесеното от А. Луканов и задачата до края на месеца да изпратим нашето виждане по възможностите за задълбочаване на икономическото сътрудничество.

Посетих кмета на Пирея, там бе и новият председател на общинския съвет. Поставих въпроса за побратимяване на Пирея с Варна. Прие се. Кметът поиска да разменим делегации, и то още през м. февруари – началото на м. март. Най-напред варненската, сетне и пирейската.

В посолството сварих западногерманска журналистка, отдавна е тук, в Атина, която ме покани за устройвания от журналистите бал в петък. Приех – заедно с [Вечеслав] Тунев и [Васил] Митровски.

Дойдоха и двамата архитекти. Ще се наложи да интервенираме пред МВнР, за да се запази планът на консулската сграда в Солун – с 1%, т. е. с 40 кв. м е над допустимото.

Уточнихме с Б.[риго] Аспарухов списъка на тези, които ще участвуват на конгреса по българистика. Той остана да провери още няколко души от Солун и от други места, та в София да съобщим точния списък на тия, които ще дойдат.

Пратих искането на П. Зепос до М. Захариева – една открита грама за избора на новото ръководство на Атинската академия. Новият председател е проф. Й.[оанис] Кармирис, академик от 1974 г., теолог, а негов заместник е П.[ериклис] Теохарис, чуждестранен член на БАН.

Пратих и друга открита грама за приключването на изданието на 16-томната „История на гръцкия народ", започнало преди 14 години със създаването на Главната редакция. Над 200 автори, академици, професори и обикновени историци. Интересно е да се отбележи, че не се е спазвало отпечатването на хронологическия ред на томовете, а по реда на представянето на ръкописите. През тази година едва, излязоха от печат томовете, посветени на Византия, област, която е най-работена и най-запълнена откъм специалисти. Поисках и разрешение да закупим цялото течение за БАН. Продължаваме да не доставяме важни книги.

Можах да прочета през тези няколко дни две-три интересни статии във в-к „Monde", които дават материал за размисъл, но не ми остава време да ги отбележа. Повече хроникирам това, което става или по-скоро, с когото се срещам, отколкото да отбележа своите мисли по повод четене на нещо, разговор. Утешавам се, че все пак записвам, наложих си го. Когато ми омръзне, ще сменя начина.

При Ера и Леандрос [Вранусис] прекарах 5 часа непрекъснато около текста. Доволни са много от начина на изложението, смятат, че ще има успех, приемат добре и превода, внасят тук-там корективи в терминологията ([Антония Бисбику] Гаврилу не е специалист), искат да вмъкна малко повече текст за българо-гръцките отношения и също настояват да допълня последния период, за социалистическа България и малко за културата.

21.I.1981 г. [сряда]

При [Спиридон] Доксиадис. Много приятелски разположен към нас човек. Иска да дойде в София и, разбира се, в Станимака. Но още среща трудности със своя закон. Целта му е да децентрализира медицинската служба, да изпрати лекари в провинцията, в селските райони, без да ограничава при това частната практика. Независимо от това лекарското съсловие е вдигнало такъв шум, че правителството още не се решава да внесе законопроекта. Ще говори с [Георгиос] Ралис кога възнамерява да стори това и ще ми отговори през другата седмица кога би могъл да предприеме посещението си.

Посети ме новият турски посланик [Фахир] Аладжам. Опитен, говори добре и прецизно френски език, извънредно активен. Всеки ден предприема по една-две срещи, които се отразяват във вестниците. Попитах

го за гръцко-турските отношения. Беше лаконичен, но с ясни общи констатации. От няколко месеца (5–6) гръцкото правителство проявявало стремеж да омекоти диалога, да намери решение на двустранните проблеми. Израз на това било практически постигнатото решение по въпроса за въздушното пространство над Егея (останали чисто технически подробности, които не могат да изменят или забавят решението). Но не така върви въпросът с териториалните води и шелфа. Турското правителство, което не иска в никакъв случай да замрази тези въпроси, настоява за периодически срещи, на които да се дискутира. Търсейки начини да възстанови доверието между двете страни, по инициатива на турското правителство била възобновена дейността на културната комисия (има предвид културната спогодба, която не се изпълнява от двете страни), уговорено е по принцип посещение на външните министри, евентуално на по-ниско ниво.

В духа на този подход за изграждане на доверие между двете страни турското правителство подходило конструктивно и към кипърския проблем, но все още гръцката срана не проявявала отстъпчивост.

По телефона ме потърсиха от ръководството на Гръцкия балкански комитет във връзка с днешното тържествено събрание по повод 50 години от свикването на Първата балканска конференция. По телефона им казали, че от София не ще дойде никой. Вчера пак се обади [Йон] Брад, който е упълномощен от Букурещ да участвува и поздрави конференцията. Съобщих това с експресна грама до IV отдел с молба да преценят и отговорят. Моето мнение бе, че след като всички участвуват и организаторите вземат само повод от конференцията, за да наблегнат на днешното положение, разумно е да не се изключваме от подобна манифестация. (Без да пиша, защото смятах, че ще се приеме предложението ми, имах предвид, че в миналото еволюцията на тази инициатива не доведе до нищо – от една страна, защото ние бойкотирахме като правителство, и, от друга – защото взеха връх елементите, които насочиха балканската политика на своите страни в насока срещу България. Едно наше отсъствие щеше да възобнови лошите спомени, като че ли нищо не се е променило или като че ли ние продължаваме предишната си линия.)

От Отдела ми отговориха да не участвуваме, но да направим това „дипломатично“. Много се смяхме на подобно искане, тъй като никаква дипломация не може да прикрие факта на нашето неприсъствие. Ние сами оттук отбелязахме характера на срещата, мотивите на организаторите ѝ (главно от Фракцията [ГКП(в)] – търсят обществен актив), колебанията на ГКП и т. н., но въпреки това не стигнахме до краен извод. Може би им е повлияла в София мисълта, че се говори и напомня за общобалканска среща, която е имала на първо място политически цели. Ще видим утре как е протекла и какви са реакциите.

Довечера сме канени у Йончо Христови. Искат да им посетим квартирата. Приехме с удоволствие, макар че времето навън е отвратително. Вали, хладно. За пръв път дойде Варчо от лекции с оплакване, че краката му са измръзнали. Аз снощи се събудих, защото ми бе студено и се завих с още една одеяло. Той иначе продължава да спи само с едно одеяло, което е отгоре на всичко и късо, и твърде често краката му се подават навън.

22.I.1981 г. [четвъртък]

Тази заран бях „приятно" изненадан от телефонен разговор с [Йон] Брад. Поиска да знае какво съобщение да пусне по „Аджер-прес" за събранието, посветено на 50-годишнината на Първата балканска конференция. Присъствували представители от различни обществени кръгове – сегашният и предишният председател на Гръцкия национален комитет за балканско разбирателство и сътрудничество, кметът на Атина, представител на архиепископа, [Георгиос] Мазаракис и Зографу, председателя на Парламента [Димитриос] Папаспиру, който произнесъл приветствие, от Фракцията – [Леонидас] Киркос, от ПАСОК – [Амалия] Флеминг, от КОДИСО, имало и представители на ГКП сред присъствуващите. От посолствата – румънският посланик, югославски делегат, дошъл за целта (от Войводина), съветник от турското посолство и първи секретар от българското посолство.

Не исках да повярвам на ушите си, че е участвувал човек от посолството. Напомних му, че ние не участвуваме, такива са указанията от София, че неговото присъствие е случайно и неофициално. Й. Брад ми отговори, че неговото присъствие е било обявено официално; че се касае за [Марин] Еленков от търговската мисия; и че това е било схванато, че ние изпращаме на по-ниско ниво представител, и то, за да подчертаем това, на което държим – икономическия аспект.

Не седнах да го опровергавам. Поръчах да дойде [Марин] Еленков и накарах да прегледат вестниците. Обстойно писа само в-к „Авги" със съобщение на имената на участниците и извадки от произнесените речи. Вестниците „Катимерини" и „Ризоспастис" отбелязаха в кратки антрефилета събитието. В-к „Катимерини" изброи по азбучен ред представителите на посолствата, без имена, по страни, започвайки от България, а „Ризоспастис" писа, че са присъствували всички балкански страни без Албания и партиите от опозицията.

Пратих грама в София, в която писах, че веднага след получаване на телеграмата, съобщих на Йон Брад и на организаторите на конференцията, че не ще присъствувам и обясних присъствието на М. Еленков като случайно озовал се, който не си дава сметка за характера на конференцията (както той сам ми обясни, повлечен за там от В.[ечеслав] Тунев). След това предадох съдържанието на тържественото събрание (присъствува-

ли около 40 души) и начина на отразяване във вестниците с кратък извод за ограниченото значение, което се отдаде на тази конференция.

Аз лично не мисля, че България загуби от така стеклите се обстоятелства. Но не беше удобно да го пиша, защото щяха да допуснат, че отхвърлям решението в София и нося пряка отговорност за провала му.

В 10.30 часа пристигна акад. [Георгиос] Милонас при мен с един младеж. Дълго се питах какво означава това идване, допущах, че се е влошил общият климат в Академията за провеждане на събранието за 1300-годишнината. Всъщност той дойде като председател на Гръцкия комитет за подготовка на новото издание на „История на човечеството" на ЮНЕСКО. Искаше да установим делови контакт (получили са от Париж материалите за състава на комисията) и да настоява за ролята, която трябва да играе Атинската академия, особено в представяне на античната история. Разговорът бе приятелски, помолих да изпрати младия човек – Вуразелис – след обяд в резиденцията, за да му дам някои материали.

На излизане ме дръпна настрана и ми подшушна, че тази пролет щяли да придвижат избора ми за чуждестранен член на Атинската академия.

Обади се режисьорът Рангел Вълчанов, отседнал в хотел на връщане от Индия. Осигурих му изпращане на летището.

Стана отново малко тържество по случай заминаването на Димитър Тодоров и [Георги] Геров. Казах и аз няколко думи. Мил човек е Д. Тодоров, скромен, етичен, с широки интереси и хоби – рибарски съоръжения. Жена му се кара, но много го обича. Едно семейство, което ми беше много приятно да срещам.

Поканих на вечеря П.[авлос] Сакеларидис да прегледаме и решим някои въпроси във връзка с българо-гръцкото дружество.

Написах и писъмце на Ана. Варчо също добави половин страница, защото не ми остана време да го запълня – трябваше да ида горе за грамата.

Пратих днес по братските мисии Бриго Аспарухов да разбере какво са се ангажирали да представят на ЦК на ГКП за техния дом. Искат нашите да знам. Първоначално поискаха да узная само от СССР, отговорих им заедно с гръцките искания. Едва тогава погледнаха съвсем сериозно, защото оттук бяха съставили група от трима души – архитекти и прочие, които трябваше да заминат на 20-и. На самия 20-и получих грама да спра тяхното заминаване. Успяхме в последния момент да сторим това.

Още продължава и уточняването на гръцките участници за конгреса по българистика. Получава се внушителен списък, макар че никой почти не бе отговорил. Изпратих и Ал.[ександър] Петров до [Панайотис] Ни-

колопулос в Националната библиотека. Ще участвува на конгреса и осигури снимка на Хаджи Христо. Това липсваше на филма за българите и гръцкото въстание. Показаха ми го в София, ще стане от него приличен документ, за показ по телевизията.

Утре заминават за София Д.[имитър] Тодоров и [Кольо] Костадинов, който, изглежда, ще дойде още веднъж преди да напусне Гърция. Неговият заместник има вече виза. Очакват го тези дни.

Сервираха ми още една история с фирмата „Диас" – тази, която изпращаше болни. Миналата или по-скоро през 1979 г. имаше разправии с „Балкантурист" и се оплака от поведението на Кунева и Драганова. Доколкото разбрах от [Атанас] Малеев и [Георги] Йосифов – и двамата бяха категорични – всичко е било завист и издребняване от страна на определени лица и служби, които недооценили поемането на болните като важен обект и перо в отношенията ни с Гърция. След като реализираха сума приходи, завързала се борба. Тогава тя се реши в полза на „Диас" – забравих му името, бивш военен.

Сега му забранили да посещава България. Направи изложение до мен, предаде ми и копията на други изложения до София. Поиска и среща. Възложих на С.[тойчо] Николов да проучи въпроса, той да се срещне с него, да поискаме становище от София и тогава да го приема. Стойчо не искаше да го приеме – аз да съм го приемел и тогава да пишем до София. Отказах му – или случаят подлежи на оправяне и тогава мога да му кажа и някои окуражителни думи; или случаят е политически, някъде нещо се е скъсало и тогава няма защо да го приемам. Той има право да протестира и не могат да ни оставят без никаква информация от София. Поисках именно той като консул да постави всички тези въпроси и да поискаме осветление и указания от София.

След вечерята. [Павлос] Сакеларидис вижда трезво нещата около Дружеството [за гръцко-българско приятелство], около 1300-годишнината. Както очаквах, поговорихме и за политиката. Той приема [Георгиос] Ралис като човек, който има възможности да направи нещо сериозно, стига да му се развържат ръцете при едни успешни избори. Разполага и с екип от способни хора, които би могъл да привлече, стига да не е принуден да се съобразява с една предизборна обстановка.

За [Андреас] Папандреу – той продължава да е смутен от желанието му да определи ясна програма, насочена към спечелване на избирателна маса към центъра. Марксистките положения и по-крайните искания той ги намира за неискрени, защото не могат да се реализират и защото принадлежат по право на комунистите. Иска програма ясна, реалистична, конкретна.

Много зависи и от това, какви ще бъдат последствията за Гърция от влизането ѝ в ЕИО.

23.I.1981 г. [петък]

Мърляво работят някои от хората. По няколко пъти им се възложи една задача, не я вършат както трябва. Идват, например, поканите за конгреса по българистика. Една не малка част бяха с погрешни адреси. Имаше и несъобразени имена. Разсъждавахме, говорихме и се съветвахме и с гръцки другари, за да преправим списъка и да изпратим на всички онези, които даже и да не дойдат, да получат покани, за да не се засегнат.

Очаквах, че сега, три месеца след първия циркуляр покани, когато повикам съответния служител, той ще има подробен списък с точните адреси. Нищо подобно. Представя ми се един хаос от бележки и зачерквания. И какво се оказва? Че една част от тези, които ги има в списъка, не са получили поканите Питам го защо? Пощата била виновна. Няма обаче данни, за да докаже това. Ясно, че не е оправил или се е отнесъл небрежно към адресите. Един пример с [Евангелос] Кофос, съветника по балканските въпроси при I политическа дирекция. Питам служителя изпратили ли са му покана. „Да“ – отговаря. „В списъка обаче от София фигурира с адрес в Солун. Да не би да не сте оправили адреса?“ – повтарям отново. „Не може да бъде“ – бе категоричният отговор. Възлагам му да попита Е. Кофос по телефона дали ще дойде на конгреса в София и да го попита ще приеме ли да обядваме заедно. Идва на другия ден и ме информира за разговора си с Е. Кофос. Приел да обядваме с удоволствие. Не получил поканата – попитал как и кога са му я изпратили, направо от София или оттук. Отговорът на нашия човек: „Оттук, по пощата...“. Питам го: „Добре, нали знаеш, че с хората от Министерството на външните работи, което е срещу посолството, не разменяме никаква кореспонденция по пощата, а им оставяме всички покани там?“ „О, забравих, че е служител на Министерството“ – бе отговорът. Как да му вярвам, че е изпратил поканите и с точния им адрес!

Две седмици отне проверката на тези, които ще дойдат, и то пак с моя помощ. Няколко пъти казвам да се изработи картотека на всички, с които работим, които посещават страната, включително и този списък. Не щат – не могат или не искат? Не мога да разбера характера на това упорито противодействие; тяхно лично отношение ли е, такива указания ли им дават, психически ли са затормозени, че не могат да проведат една системна работа? Факт е обаче, че ето стават две години и не можах да се справя с този най-елементарен въпрос, приет единодушно и с горещо одобрение

и на партийни събрания – да се направи картотека в посолството на хора и институции, с които работим.

Не мога да се освободя от чувството, че се касае не толкова до лична немарливост, но и до съзнателно изградено отношение на пренебрежение към посолската работа – стил на работа, наложен отгоре, най-малко.

Л.[ука] Драганов в продължение на около един месец бе шарже д'афер. В сравнително най-спокойния период – от 20 декември до 12 януари. За този период не е изпратил нито една грама по вътрешното положение, по някой актуален въпрос. Станаха дебати в Парламента докъм 25-и, имаше разни посещения – нищо в София по линия на Министерството [на външните работи]. А по другата линия (поисках да ми се дадат да ги прочета, за да се въведа) – няколко за българо-югославските отношения, за полските събития, за положението на Нова демокрация, за Кипър, за вътрешното положение на страната и т. н. При това видях само подбрани материали, т. е. не всичко по количество. Естествено е при това положение да се изработи отношение към посолската работа, отношение на неглижиране. Налагане при това на два различни ритъма – изцяло в ущърб на посолската работа. Даже не мога да разбера не си ли дават сметка някои другари, че ако няма посолство, няма изобщо да има „работа", че колкото по-добре върви посолската работа, толкова по-добре ще е за всички...

Още преди Нова година определихме срока на съветниците да дадат, т. е. да възложат да се напише, а те да го прегледат, отредактират и подготвят, текста за отчета на сектора, за който отговарят. Наближава срока – събрах съветниците и им напомних, че ако те не свършат тази работа, да я възложат и проконтролират, задачата ще се провали, тъй като въведохме ред, всеки съветник отговаря за определени служби и сектори. Да, всичко е наред, успокояват ме. Събраха се материалите. От два сектора дойдоха прилични – „Културен" и „Печат" (по-слаб). Съветниците Г.[еорги] Колибаров и Й.[ончо] Христов не ги гледаха, но изискваха да се представят завършени материали. Л.[ука] Драганов представи първи своя материал, обявявайки, че е добър. Оказа се, че не го е погледнал. Възложил на един от сътрудниците, ясно, без достатъчно конкретни указания, и ни се връчи нещо, което не само не става за отчет, но не става и за елементарна информация. И замина за София. Сега всичко това, т. е. цял един дял, трябва да се пише отново, и то в последния момент, когато се редактира целият материал. Това за какво говори? Отношение ли е? И как да го таксувам? След като се прави от първия човек в листата след мен – пълномощния министър.

Оправях цяла заран списъци, гледах да вразумя младежа, който отговаря за конгреса – да го науча малко на ред. А в главата ми се бият всякакви мисли, защото от такива неща не мога да си гледам и аз работата и се питам за смисъла на престоя си тук.

Дойде заирският посланик – да се представи. Говорихме за Заир, за социалистическите страни (бил е в посолството в Полша), за отношенията на Заир с Гърция – имало 20.000 гърци, значителна търговска колония. Спомних си за Монони, специализиращият в САЩ, който бе политически най-развит сред африканската група. Той единствен се реши да дойде да ни посети, макар че и останалите бяха приели поканата. Беше в началото на 1968 г. Плашеха се много. Оказа се, че сега е професор, но не бил в Киншаса. Отстранен. Не попитах. Пенге, юнесковският заирец, сега бил в МВнР, завеждал отдела за международните организации. И той бе симпатичен човек. Държеше се за социалистическите страни и се беше привързал към мен.

В 13 часа бях при А.[ндреас] Папандреу. Предадох му поздравите на П.[енчо] Кубадински. Той изрази желание да посети София, без да определи конкретна дата. През втората половина на м. март ще посети Куба, водят се преговори и с Букурещ.

Засегнати бяха следните въпроси:

1. Предизборната кампания все повече се свежда до генерален сблъсък между ПАСОК и Нова демокрация. Правителствената партия изцяло е подчинила своята пропаганда на лозунга – „опасността от ПАСОК“, а ПАСОК от своя страна е възприел същата тактика, концентрирайки целия огън върху Нова демокрация. Смутена от развитието на събитията Нова демокрация търсела изход, залагайки засега на печеленето на време и очаквайки, че ще настъпят някакви благоприятни промени в международното положение, които да наклонят гръцкото обществено мнение в нейна полза.

Все по-активно в политическата игра се включвал [Константинос] Караманлис, но я водел отдалеч и отвисоко. Той е, който най-настойчиво се противопоставя на всякаква идея за предсрочни избори. Времето до есента му било нужно, за да затвърди ореола си на надпартийна личност, безспорен ръководител на съвременна Гърция, „баща на отечеството“. Ръководел се не само от лични съображения. Целта му била да оправдае ролята, която сам си е отредил и която се очаква той да изпълни от западните съюзници на Гърция – на гарант за оставането на Гърция при всички обстоятелства в ЕИО и НАТО.

От друга страна, К. Караманлис искал да даде време на [Георгиос] Ралис да се консолидира, защото Г. Ралис бил неговият избор. В това А. Папандреу се убедил напълно. Според А. Папандреу действувало и още едно съображение. К. Караманлис не изключвал такова развитие на международното положение, което да утвърди позициите на десните и консервативните режими в Европа. Усложняването на положението в Полша могло да изиграе подобна роля.

ПАСОК намира обаче, че времето не работи в полза на Нова демокрация. Най-силният коз на правителството – влизането на Гърция в ЕИО

– се превърнал в настоящия момент в източник на големи и непредвидени усложнения, в най-слабата страна на правителствената политика.

Прави впечатление, че вместо да заглъхне, дискусията около последствията от влизането на Гърция в Общия пазар, стана централен въпрос в предизборната кампания. Тук се водят най-тежките сражения между правителството и ПАСОК. Борбата е за влияние в аграрните райони, които предопределиха успеха на ПАСОК в предишните избори. А.[танасиос] Канелопулос развива неимоверна активна дейност тук и в Западна Европа, за да убеди гръцките земеделци и общественото мнение в изгодата от влизането в ЕИО. (Реших да изпратя открита грама за интервютата на А. Канелопулос, за реакцията на ПАСОК и на другите обществени среди.)

2. При охарактеризиране на тактиката на ПАСОК А. Папандреу се спря на няколко момента. Единият от тях е липсата на силна центристка партия. Това колкото облагодетелствува, толкова и затруднява ПАСОК. Дори зад сегашните депутати от Центъра стоят около 5–6% от гласоподавателите, а при предстоящите избори не е изключено да не бъде избран нито един депутат. ПАСОК трябва да води борба да обхване тези гласоподаватели. Това изисква преустройство на тактиката на ПАСОК в предизборната кампания.

А. Папандреу намира също, че се променя и социалната база на евентуалните гласоподаватели на ПАСОК. На всички прави впечатление растящото влияние на ПАСОК в градовете. Към ПАСОК се ориентирват нови обществени групи от населението, хора с различно материално положение, предимно от средните слоеве. Мотивите им са най-често несъгласие или разочарование от правителството; привлича ги критиката на ПАСОК, която им импонира. В идеологическо отношение тези среди са с неустановени искания; в класово отношение – пъстри; а в избирателно отношение са със значително влияние.

Тази маса все повече тегне в политическата и социалната платформа на ПАСОК, тласкайки го към центристки позиции. Това положение вече намери място в коментарите. В някои статии в пресата се пише, че правителството има интерес да не пречи на този процес, защото това водело до замъгляване на програмните искания на ПАСОК и до отслабване на позициите му като лява партия.

А. Папандреу не отрича тази опасност и като основна своя и на ръководния екип около него задача вижда в това, как да посрещне трудностите на предизборната борба и на първите месеци след установяване на властта на ПАСОК. Като партия, той смята, че ПАСОК се е справил със задачите си, общо взето, добре. Въпросът е ще се справи ли и като правителство. Всички сили са съсредоточени около изследването на различни аспекти на международното и вътрешното положение с оглед на доуточняването на предизборната тактика и подготовката на първите правителствени действия.

3. Интересна постановка даде на сегашното развитие на преговорите за американските бази и отражението на този въпрос върху тактиката на ПАСОК. Сега в момента и за неопределено бъдеще това е вторият голям и даже най-голям национален проблем. Касае се за глобалното отношение на САЩ към Гърция и Турция, при което преднина взимат стратегически съображения, които отдават първенствуваща роля на Турция. Правителството съсредоточава цялата си тактика и води шумна пропаганда около баланса на силите, за да прикрие отстъпките по други показатели (прехвърляне на войски от островите, отстъпки в Егея, за ролята на базите). ПАСОК продължава своята линия на разобличаване, на разкриване отстъплението от националните интереси и се бори за вземане на властта и в името на защита на националния суверенитет.

Има ли шансове да успее? И да отиде по-напред, ако вземе властта? Това зависи от позицията на гръцката армия. А. Папандреу смята, че тя е оценила последователната му национална политика спрямо Егея и Кипър. И едва ли ще се поддаде на груб натиск, нито ще се остави така лесно да бъде подведена.

Оттук и изводът, че американците този път биха действували срещу ПАСОК не чрез гръцката армия, а чрез създаването на паника с помощта на банките и бизнесмените.

Под формата на въпрос говори и за [Роналд] Рейгън – ще се реши ли Европа да стане опора на фашистки сили и евентуално режими? И ако ли не, то може би не ще действува и срещу една Гърция на ПАСОК, както действува в латиноамериканските страни. Особено ако Гърция продължи да получава от САЩ въоръжението си. Така или иначе за ПАСОК факторът САЩ е негативен.

Разговорът протичаше много интересно, но съобщиха, че пристига [Алвару] Кунял и трябваше да прекъснем. А. Папандреу изрази готовност да се видим в най-скоро време и ме помоли да му кажа какво знам и как виждам развитието на Полша.

Обядвахме с Евангелос Кофос. Целта ми беше да поставя началото на разговора, който бе уговорен по време на срещата в София между П.[етър] Младенов и Г.[еоргиос] Ралис, тогава министър на външните работи – да се даде възможност за спокойно научно интерпретиране на миналото и най-вече на македонския въпрос, като не се допуска на „чувствата“ да вземат връх.

Междувременно на Е. Кофос по инициатива на Министерството се даде възможност да разговаря в София и да събере известен материал (колко трябваше да настоявам и пак не му дадоха почти нищо в сравнение с Югославия) за подготвяното от него ново и разширено издание на книгата му върху Македония. Състояха се и двете конференции върху българо-гръцките отношения – в София между нашия и Солунския институт за балканистика, и в Солун – посветена на 1300-годишнината.

Разговорът следователно бе подготвен, за да уточним дали е възможно и как да разгледаме някои сложни въпроси от нашето минало на предстоящата конференция във Волос. Тя се провежда по решение на Асоциацията [за Югоизточна Европа], взето в Анкара. Гръцката страна искаше по този начин да се включи и тя в честванията, които последователно се проведоха в Югославия – около стогодишнината на Босненско-Херцеговинското въстание, в НРБ – около Априлското въстание и Освобождението на България, в Румъния – за Румъно-турската война и обявяване на независимостта ѝ. Във Волос се касае за стогодишнината от освобождението на Епир и Тесалия.

С Е. Кофос говорихме дълго. У него няма вече онази враждебност и скованост. Призна, че опасенията за Солунската конференция са били напразни. Направи ми и един комплимент – че в политическите среди и в Министерството [на външните работи] смятали моето посланичество като епоха в дипломатическите отношения между двете страни. Т. е. – го поправих – искате да кажете, че станаха две от най-удачните срещи между Т. Живков и К. Караманлис и редица други срещи, които укрепиха така сътрудничеството между България и Гърция, че се заговори за това от всички. Той се съгласи, но настоя, че моето идване се приело много добре, внушавал съм доверие, сигурни били, че ще бъдат разбрани и правилно интерпретирани, когато излагам тяхните позиции. Впрочем, още [Алексис] Стефану съобщил, че лично [Тодор] Живков ме бил избрал (той го каза и на мен) и това още повече усилило интереса към мен.

Разбрахме се по конференцията. Тя да се ограничи хронологически, да допускаме тематично докъм 1885 г., с централна тема, особено за гръцките участници, Епир и Тесалия – положението на населението, дипломатическата подготовка и осъществяването на присъединяването им към Гърция; черногорският проблем; Източна Румелия – организация и дипломация, подготовка за присъединяване към България; последствията от кризата в Османската империя – вътрешно и международно положение, Албания, Македония в политиката на балканските страни и големите сили, критският въпрос.

От гръцка страна главен говорител по македонския въпрос ще бъде Е. Кофос. Каза, че ще ми прати някои последни свои публикации, за да се запозная с неговата трактовка и да разискваме предварително и по същество.

Постигнатото е положително, тъй като:

1. Влезе като самостоятелна тема Източна Румелия, нейната организация и присъединяването ѝ към България.

2. Приема се на конференция в Гърция да се разгледа началото на македонския въпрос с всички изгледи това да стане без конфронтация, като същевременно се изложи и нашето становище, неговата същност и политиката на балканските страни.

Съзнателно изключихме самото освободително движение, защото то е още слабо, и най-вече, за да не допуснем да се разпалят страсти, ако влезем в конкретната история още на тази среща. Строго научният подход, основан върху изворите, убеден съм, че ще ни позволи да изнесем без усложнения основните оценки за същността на македонския въпрос и за следваната външна политика от балканските страни и от великите сили, които го създадоха.

Интересно, че въпреки разменените мисли по различни аспекти на македонския въпрос като че ли и двамата не искахме още да засегнем годините на Втората световна война и съвременното му развитие. Е. Кофос накрая, по повод сборника „Македония", ми каза кое тревожело най-вече хората от МВнР. Като изключват неудачната фраза в предговора, не ги смущавало съдържанието на няколкото документа, които са поискали да бъдат извадени от сборника, а това, че тези документи са попаднали в наши ръце по време на окупацията, т. е. те са били отнесени в България от нашите войски или окупационни власти. Това те не искат да се разгласи и им струвало доста усилия. Не знам дали [Антониос] Номикос, който всъщност постави официално въпроса пред Министерството, е дал такава интерпретация.

Този ден беше дълъг, но не свърши с това, което написах вече. Починах около половин час и потеглих пак – вечерта имаше бал на Клуба на чуждестранните журналисти, който се посещавал от много посланици, министри. Настояха да ида и аз. Два пъти го пропусках, този път приех.

Преди това се отбих да видя [Георги] Колибаров – от една седмица е болен с висока температура, грип. Но без да има усложнения, не може да се смъкне. Отпаднал е доста.

Балът бе в хотел „Caravel". Маси, менюто – self service, напитките – срещу заплащане. От нашите – [Вечеслав] Тунев, трябваше да дойде [Васил] Митровски, но не се почувствувал добре и вместо него дойдоха П.[аскал] Вангелов и [Цецо] Стаменов. Представих се, видяха ме, нашите отбелязаха известен актив, че посланикът е дошъл, постоях до 11.30 часа и си отидох. Танцуваха – не беше излишно да видя дипломати на моята възраст да играят съвременни танци, и то не лошо.

24.I.1981 г. [събота]

От 9 часа започнахме с [Янис] Карас прегледа на превода и на откритите въпроси около списъка на гръцките и други доброволци. Заболя ме главата до 2 часа. Но свършихме работа. Налага се отново да търся помощта на [Владилен] Виноградов, за да ми направи някои справки, тъй като микрофилма предадох в Института [по балканистика], оттам в БАН и вече не можаха да го открият. Започнаха уж да изграждат единна систе-

ма на събиране на микрофилми, но по всичко изглежда, че са се отказали и кой знае къде са затурили микрофилма.

Вечерта съвпаднаха две срещи. Едната – вечеря у [Деспина] Катифори, другата – чай у Коко [Кириакос] Сарандис. При Сарандис се събрахме Пано Чернев [Панайотис Мавропулос], съученик от гимназията, оженил се в напреднала възраст, сега с дете на 9 години, и една варненка – по баща [Мария] Асприоти, много жива, угажда си явно в яденето. Тя бе наготвила разни тестени неща, варненска кухня. Преподава тук френски език.

Паното ме закачи, защо толкова време не съм се обадил. Казах му направо, че бях смутен миналия път, когато се бяхме видели (преди 15 години). Изпратих го или се срещнахме пред дома му. И там брат му и майка му се държаха много вулгарно – че страната ни направила хората просяци, че постоянно идвали да ги молят за малко пари, че комунизмът бил зло – от този род махленски приказки, немотивирани. Помислих известно време, че го правят нарочно, за да демонстрират негативно отношение към България и комунистическия режим с оглед на собственото си поведение в Гърция – току-що са дошли. Но колкото повече се замислях, не можах да схвана иначе смисъла, освен че се касае за вкоренена омраза към всичко наше, социалистическо, и за еснафщина. Виждайки Пано притиснат и смутен, без да е в състояние да реагира, прецених, че е по-добре да не му се обаждам, за да не създавам семейни триения. Оказа се, че Паното изобщо скъсал с майка си и брат си. Те се обявили и срещу брака му. Жена му остана много доволна от моето отношение към свекървата, с която не се понасяли от първия ден.

У Катифори се събраха семейно – [Василиос] Сфироерас, [Георгиос] Дертилис, [Алека и Янис] Баняс. Приятно прекарахме. Темите – различни, социални, културни. Оживени разисквания с поляризация – около ролята на киното. Най-ангажиран се оказа В. Сфироерас. От тях разбрах, че се придвижвал въпросът за конференцията, организирана от ЦК на ГКП за 1821 г. Г. Дертилис похвали Варчо за коректния му език. Даде ми и една рецензия, която написал за сборника „Индустриалната революция", преведен на гръцки език, за всички статии поотделно.

(Помислих си за отчета на посолството. Дават се обобщени данни за средствата за масова информация, а периодиката, имам предвид научната, остава незабелязана, защото никой не я следи. А само през миналата година излязоха от печат не по-малко от 20 научни статии – в луксозния том за социално-икономическо развитие на Османската империя на Бистра [Цветкова] и моя, в „Индустриалната революция и Балканите" на Мая, на [Вера] Кацаркова, моя, статиите от Първия българо-гръцки симпозиум в Солун – българските са около 12–13. Освен това са излезли и няколко книги, доста рецензии. Мисля, че са обхванати само изданията на поетите и политическите брошури. Трябва да се допълнят.)

26.I.1981 г. [понеделник]

Посети ме уругвайският посланик.

Отново текущи работи.

Вечерта – прием по случай австралийския национален празник.

Посланикът на Израел ми поиска няколко сборника, издадени от БАН, за еврейското население на Балканите. Имало интерес към него в Израел.

27.I.1981 г. [вторник]

[Владимир] Кабошкин ме посети заранта. Направи преглед на положението в Гърция. Основната му мисъл бе, че периодът на консенсус между различните политически сили в Гърция с оглед на борбата срещу диктатурата и фашистките прояви е завършен. Поляризацията и борбата между полюсите в гръцкото общество – ето кое характеризира днес живота в Гърция. ПАСОК щял да бъде все повече принуден да заема центристки позиции.

След обяд отидох в Коринт, по-скоро отсам, където нашите правят цистерни. Около 40–50 души, добре организирани, разширяват съществуващите, като ги повдигат – истинско нововъведение. Толкова са доволни от тяхната работа, че искат да ги задържат. Разгледах малко обекта при такъв вятър, че имаше опасност да ме издуха. Сетне се събрахме в сградата, където живеят. Имат добър стол.

Помолиха ме да кажа няколко думи. Поздравих ги. И ги попитах какво ги интересува. Поискаха да им кажа за развитието на българо-гръцките отношения, оценка на това, което е станало и става. Направих го. Попитаха за НАТО, как оценявам влизането на Гърция в НАТО. Отговорих. Третото питане – за Полша. Говорих и по този въпрос, за социалната справедливост.

Партийният секретар, добър специалист, бе седнал на другия край на масата. Оттам се поздравихме. На излизане дойде да ни изпрати. Обърна се с известна критика към Ст.[ойчо] Николов, че посолството не им изпраща вестници, не отговаря на исканията, обещава и не изпълнява, и подхвърли: „Ще вземем да организираме и ние своя Солидарност.“ Отзвукът от полските събития е по-дълбок, отколкото някои смятат или може би точно затова така реагират. На [Стефан] Трифонов пък казали: „Точно и добре каза нещата посланикът“, което означава, че наред с информацията, която получиха, те искаха да проверят оценката, която им се дава, с оценката, която те сами са си изработили.

На връщане попаднахме на снеговалеж, какъвто се среща в най-дълбока зима у нас. Истинска снежна виелица. А Варчо, който се прибра половин час по-рано, каза, че е трябвало да пълзи, защото на 5–6 метра не се е виждало нищо.

28.I.1981 г. [сряда]

Невероятна красота, сняг над 15–20 см, всичко е покрил. Не само околните планински разклонения, но и цяла Атина. Дори Цеко [Антонов] се уплаши и сложи вериги. Но по „Кифисия“ снегът се беше размекнал напълно от многото коли. Красота. Варчо направи няколко снимки.

Отидох при югославския посланик. Хубав разговор. Доволен е от развитието на отношенията между нашите страни. Тази година се връща. Предлага картината, която иска да купи, да не му я доставяме тук, а той да мине през София и там да си я избере. Заслужава да се установят по-близки контакти, защото това е човек, който остава в Министерството на външните работи в Белград. Словенец е, работил е в апарата на ЦК в Словения. Неговото отношение към България е било надъхано.

Каза ми нещо интересно за [Александър] Хейг – че официални правителствени среди му казали, че се радват на този избор. Той знаел гръцкото досие, с него се били споразумели – Ал. Хейг–Й.[оанис] Давос. Въпреки значението, което САЩ и той отдават на Турция, той бил най-добрият от всички възможни варианти. Дори изказването му в Парламента, че помощта ще се дава не съобразно установени квоти, а според политически съображения, не било посрещнато негативно.

Но не само вестниците, а и мнението на нашите в посолството е обратното. Пък и по-късно, когато казах това на срещата на посланиците от социалистическите страни, всички се показаха изненадани, толкова са убедени в обратното. Ето силата на пропагандата. И умението да се създава обществено мнение. Дори и да не излезе вярно – факт е, че има два потока, единият от които не излиза на повърхността, а другият залива всички обществени среди.

В 13.30 часа – обяд със социалистическите посланици. [Йон] Брад се разболял, дойде съветникът му Минку. Поставих на разглеждане следния въпрос – при дадености като Гърция в ЕИО, член на НАТО, с явна тенденция за урегулиране на американските бази, като отношенията Гърция – Турция напредват, както и преговорите за Кипър, т. е. всички открити международни въпроси или са решени, или намаляват своята острота, какви са реалните възможности на Нова демокрация да запази или подобри отношенията си със социалистическите страни; или да ги върне назад, ако поиска това от САЩ или Западът? Същото и за ПАСОК, ако образува правителство.

Посрещна се с интерес и всички говориха. Аз си водех записки, ще ги обработя малко по-късно. Още не знам дали ще пусна нещо в София.

Побързах да подготвя други срочни разговори за София – за конгреса по българистика. Около две седмици ни отне проверката кой ще иде и

кой не. Събрахме около двадесетина души. Още няколко не са се произнесли, така че и да отпаднат, групата от Гърция ще бъде прилична.

Отговорих и на Л.[юбомир] Попов. Отново натискат в Света гора и той поиска да отида до [Георгиос] Мазаракис, но него го няма, бил болен. Говори се, че щял да напуска този пост. Л. Попов изрази и безпокойство от постъпките на адвоката пред Върховния съд. Писах му, че това той е направил, за да не пропусне законния срок да възрази, тъй като има давност по действуващото гръцко законодателство.

Прегледах и няколко открити материала – накарах да се изпратят от сектор „Печат".

Вечерта отидохме на театър – „Шоколаденият войник" – на Б.[ърнард] Шоу. За Сръбско-българската война. Пиеса, представена през 1894 г., пародия, осмива патриотизъм, подвиг, милитаризъм, еснафщината, която се крие зад тези добродетели. Но с отживяла времето си форма, а и сатиричният елемент не бе много силен.

29.I.1981 г. [четвъртък]

Още веднъж разговор със сектор „Култура". Обърнах им внимание, че не довеждат работите докрай. И не е правилно аз да си спомням разни детайли и да контролирам, когато би трябвало те сами да проявяват инициатива – да свършват задачата и да докладват дали не трябва да се продължи задачата с нещо в някоя насока. На две жени бяха изпратени покани за конгреса, едната посочена от София, другата – подсказана от [Леандрос] Вранусис, за да избегнем да обидим едната. А сега не се направи проверка и пратихме списъка без тях. Още не бе направен и прегледен списък – всичко се водеше на разхвърляни бележки, без да може в тях да се оправи и този, който ги бе писал. Бриго [Аспарухов] разбра и имам впечатление, че вече ще поеме работата по-задълбочено. Ал.[ександър] Петров отиде в Патра на тържествено откриване на балетния курс с преподавател от София. Минало добре, а не предаде на В.[ечеслав] Тунев данни да го съобщи в София, нито подготви съобщение за Министерството. Излезе от печат сборник със статии и преводи на стихотворения на Ботев, посветен на 1300-годишнината. И отделна брошура с преводи на Ботевите стихотворения. Никаква информация за това. Получиха се от София много хубави книги. Стоят и не ги разпределят.

Та за всичко това поговорихме. Да видим какъв ще бъде резултатът.

Възложих на Й.[нчо] Христов да подготви изложение за мероприятията, които трябва да проведем по линия на 1300-годишнината, за да ги осъдим в понеделник. Трябва много внимателно да процедираме, защото обстановката в Гърция е много напрегната и няма защо в тази усложнена

предизборна борба да даваме аргументи на десницата. А трябва да хванем в ръка всички инициативи, тъй като отделни лица излизат с предложения и дори ни поставят пред свършени факти, които невинаги са на ниво. Две подобни инициативи са на дневен ред – на [Янис] Маникас да обикаля из Тракия с доклад за 1300-годишнината и на [Костас] Валетас, който вече изпраща покани за м. март и кани наред – [Любомир] Левчев, [Георги] Джагаров и прочие. А той не се ползува с този авторитет, че да кани председателя на СБП, преди той да е посетил официално организациите на писателите тук.

При [Харилаос] Флоракис. Беше там и [Антониос] Амбатиелос. Исках да ги информирам за разговора си с [Андреас] Папандреу и да получа тяхното отношение към ПАСОК на този етап. Да поговорим и за 1300-годишнината – въпросът е бил поставен в Политбюро.

1. По ПАСОК и А. Папандреу. Напоследък се установило много добро сътрудничество между двете партии в профсъюзното движение и в другите масови организации. Трудности се проявявали и от двете страни поради неразбиране и желание за хитруване. От страна на ръководството на ПАСОК ясно се проявявало желание и готовност за развитие на този процес. По време на зачестилите напоследък срещи между Флоракис и Папандреу последният е уверил, че нито в тезите, нито в практиката на ПАСОК няма и не ще има антикомунизъм. Заявил е още категорично, че не ще сътрудничи с десницата, допуска съюз само с [Георгиос] Маврос. Отново е изтъкнал, че е невъзможен открит съюз с ГКП, поради известните фактори, но разчита на подкрепата на ГКП.

ЦК на ГКП подготвял пленум, на който щяли да обсъдят предизборната тактика и отношението на партията към исканията на трудещите се. Не било решено кога ще се проведе.

С други думи ГКП държи на ПАСОК, защото всяка друга алтернатива е десницата на власт. Зависи много от програмата, която ще обяви ПАСОК, доколко ГКП ще бъде в състояние да заяви своята подкрепа, но ЦК не ще очаква със скръстени ръце накъде ще еволюира ПАСОК. Натиск се оказва и отвън, и отвътре, и трябва да подаде навреме ръка, за да се задържи ПАСОК на демократични и антиимпериалистически позиции.

2. По 1300-годишнината бяха кратки. Разбират и оценяват значението на това събитие и на неговото чествуване. Ще направят това, което е възможно. Но обръщат внимание на сложната и крайно изострена обстановка през тази година в Гърция. И молят да се има предвид това от нас, за да не допуснем увлечения и да създадем търсените поводи за разгръщане на кампания срещу нас. Имат сведения, че се подготвя настъпление срещу нас под натиска на американците. Вече са прехвърлени войски по островите. За да прикрият капитулацията си пред турците и САЩ, реакционните среди ще търсят отдушник. А каква по-златна мина от това да

се изкарат старите противоречия по повод честването на създаването на българската държава.

3. По повод неотдавнашните интервюта на Илияс Илиу, публикувани в повечето атински ежедневници, Х. Флоракис го охарактеризира като провокатор. Това било програмирана и организирана от десницата акция. Нито един гръцки политик, включително и от най-реакционните, не бил правил през последните години такива изказвания по адрес на ГКП, на СССР, на реалния социализъм, както И. Илиу.

Оттам се отбих при П.[анайотис] Канелопулос. Държи се добре този човек – с голям дух и такова запазване на моралните устои, на здравия усет, че може да буди само възхищение. Предната вечер се изказвал на два пъти, по половин час. Позовавал се на българското радио за неговите музикални предавания.

Говорихме повече за театър, книги. П. Канелопулос ми показа изрезка, изпратена му от турския посланик. Имал разговор с една журналистка, дошла от Анкара. Пред нея той застъпил становището, че Гърция и нейната Мегали идея слезли от политическата сцена след Малоазийската война, но имал впечатление, че сред определени турски среди продължава експанзионистичният дух. Казал това като реакция спрямо претенциите на журналистката, че турците имали исторически основания върху Кипър, след като го държали няколко века под своя власт. А дясната, реакционна, гръцка преса премълчала втората част от неговите изявления и го атакувала за думите, че Гърция се отказала от Мала Азия, един вид – и от миналото си, и т. н.

Разговорът върху положението в Гърция оставих за следващата седмица.

Обяд с бившите посланици на Гърция в София. Дойдоха [Йоанис] Георгиу, [Михаил] Пападопулос, [Константинос] Транос, [Алексис] Стефану и Замфиропулос. Мина добре, бяха поласкани, пък и разговорът беше интересен – малко спомени за лица и събития, и много за Китай. Там е бил единият от тях и е пропътувал цяла Средна Азия.

Попитах и К. Транос дали знае по каква линия имаме някакво роднинство. Той ми обясни, че не е по линия на Папаспиру – с когото те били братовчеди – мъжа на Тасула, първа братовчедка на баща ми. Значи има нещо друго. То, във Варна така са размесени семействата, че се откриват изненадващи роднинства. При нас толкова голяма е била социалната поляризация, че дори с братовчеди и по бащина и по майчина линия не ми се е случвало да говоря нито веднъж за цели двадесет години. Някои от тях узнах едва след 9.IX.1944 г. от Паруш [Тодоров], който остана във Варна. Нашият режим нивелира социалните различия и тегли черта на миналото, а и Паруш е много социален и справедлив – хората го обичат.

30.I.1981 г. [петък]

Вчера се почувствувах много изморен. Останах вкъщи. Полежах малко, слязох да пиша и да си събера мислите. От София ми съобщиха, че на 3 март във Френската дипломатическа академия е предвидена моя лекция за 1300-годишнината пред преподаватели и слушатели. Почнах да мисля как да построя тази лекция.

Обади се [Лукия] Друлия, че ще иде в София на конгреса. Покани ме да взема участие на една от тяхните конференции.

Позвъни и [Антония Бисбику] Гаврилу. Готова е с превода. Отредактиран и преписан, ще го носи днес в издателството.

[Януш] Левандоски се обади да поговорим. Поканих го на импровизиран обяд. Говорихме най-вече за Полша, но ми каза някои работи и за Гърция.

1. Успял да се види с [Вирон] Теодоропулос, генералния секретар на МВнР, който напусна своя пост, както бе обявено, поради болест (вярно е, че не е добре с очите, опасявал се да не получи ablatio retinae), но това ли е само причината? Пусна се слух и за разногласия, но не намери потвърждение. Попитах [Радко] Мочивник по тези въпроси, той ми отговори напълно сигурен, че няма нищо подобно.

Ето обаче какво казал самият В. Теодоропулос на Я. Левандоски – че връчил оставка и изпратил писмено обяснение до Г.[еоргиос] Ралис, в което излагал мотивите си:

а) Несъгласие с влизането на Гърция във военната организация на НАТО. Най-малкото – могло да не се избързва. Устно казал, под формата на обвинение, че Г. Ралис провеждал нарежданията на [Константинос] Караманлис да се решат всички открити въпроси на всяка цена, бързо и не винаги без ущърб на Гърция;

б) Още по-голямо несъгласие по кипърския въпрос, по провежданата от гръцкото правителство политика. Той обвинява правителството в неискрена политика към [Спирос] Киприану и кипърските власти. От една страна, го съветвали да проявява неотстъпчивост по въпроса за федеративната власт, нещо, което било безперспективно и закривало пътя за намиране на някакъв компромис чрез двустранни разговори между двете общности. Гръцкото правителство много добре знаело това, но то вече тръгнало по другия път – на задълбочаване процеса на разделяне на острова. За това свидетелствуват усилията да се задълбочи влиянието сред гърците, шумното обявяване на новия гръцки генерал, командуващ гръцките части в Кипър, знаейки много добре, че аналогична политика водят и турците. Касае се за отхвърлената на времето стара американска идея за разделяне на острова, която се опитват да прокарат сега прикрито, за да отговорят на американските желания Кипър да загуби ролята си на потенциален фактор извън орбитата на НАТО и да отпадне възмож-

ността за интернационална намеса в решаването на кипърския въпрос. Забранили на С. Киприану да поставя въпроса в ООН, както искаше.

И още един съществен аргумент – създаването на прецедент. В. Теодоропулос писал, че имало и други острови в Егея, които на аналогични исторически и други основания могат да бъдат подложени на същата инвазия.

Такова развитие не било леко, като се има предвид общественото мнение в Гърция и съотношението на политическите сили в Кипър. Но чрез засилване непримиримостта на Киприану обективно се стигало до такива резултати.

Ето кое накарало В. Теодоропулос да подаде оставка, като всичко това изложил писмено до Г. Ралис. За Теодоропулос реална политика по кипърския въпрос означавало да се приеме съществуването на двете общности и се запази федерално правителство, макар и с ограничени права на първо време. Постепенно животът щял да внесе необходимите корекции, щял да увеличи сцеплението между двете общности и щял да нарасне и авторитетът на федералното правителство.

2. Я. Левандоски бил освен това на обяд и при американския посланик [Роберт] Маклоски. Той се изказал не особено ласкаво за гръцкото общество, дори и за правителствените среди. Казал бил, че не американците искали, а гърците искали да влязат в НАТО и всички проблеми не се създавали от среди на САЩ или НАТО, а от самите гърци поради вътрешни съображения. За базите въпросът бил решен, но пак поради вътрешни съображения се усложнявал. Най-интересното, че не се изказал негативно за [Андреас] Папандреу, намирал го за интересен човек, посетил го и би желал по-често да се среща с него, но от Вашингтон не му разрешавали.

3. За полските събития – [Левандоски] намира, че няма личност която да се наложи със своя авторитет и да поема отговорност. Вместо ясна платформа и Политбюро, и МС прехвърлят върху комисии подготовката и отговорността за „реформи", които изискват години, за да се материализират. Моментът изисква ясен и категоричен отговор на някои основни политически неща на първо време. Защото икономическото положение нито е толкова тежко, нито толкова трудно изправимо. Полша е богата и откъм природни ресурси (въглища и прочие), и колкото и да е намаляло селското производство, то резервите му не били изчерпани (и досега Полша продължава да изнася месо). Основният въпрос бил намирането на политическо решение – ролята на партията и отношенията ѝ с властта – правителство, парламент, профсъюзи. Също така и големият въпрос – ако партията ръководи, то как да се разбира и осъществява това. Дали се касае само за върхушката – тогава тя сама себе си не може да контролира и да отговаря, тъй като и в ЦК, и в МС това са едни и същи хора. Как да се направи самата партия действена сила, да се преодолее разделение-

то на комунистите на две категории – професионални революционери и масата.

Левандоски решително възразява срещу използването този термин „професионални революционери“. Това е било, а днес може да се говори само за „професионални чиновници“, тъй като те не са революционери, те са рожба на определено административно развитие на обществото и не бива да правят изключение от общото правило. Написал до [Станислав] Каня писмо, в което съветвал да се разпусне МС и да се избере нов от Парламента с мандат да провежда политика, а не да се люшка. Това изисквало Парламентът да влезе изцяло в своите функции на най-представително общонародно учреждение. От друга страна, трябвало да се проведе и конгрес на партията, като се осигури преди това свободен избор и заздравяване на низовите партийни организации. Да се набележат и някои основни реорганизации, за да не започнел конгресът да се занимава с всичко и да не може да осъществи най-важното – да изправи партията на краката си.

Вечерта на опера – „Лучия ди Ламермур“. Варчо ми напомни, че това била злополучната опера, която гледал два или три пъти и веднъж, където, като дете, издърпал космите на един от оркестрантите.

Гала–представление, с участие на дипломатическото тяло, на министър [Андреас] Андрианопулос, бяха Г.[еоргиос] Маврос, П.[анайотис] Канелопулос и др. Хубав спектакъл – над средното ниво – както го определиха. Тенорът бе най-слаб, сопраното – много добро, басът – също добър.

Варчо видял голяма атракция – един мъж в женски дрехи (трябва да е някаква известност) предизвикателно се разхождал сред публиката. Накрая ни почерпиха и по едно шампанско.

31.I.1981 г. [събота]

Разходихме се с Варчо покрай морето. Купихме и малко риба – кефал. Отидохме на японския филм на Акира Куросава „Кагемуша“. Хареса ни.

Вечеряхме у [Георгиос] Курнутос. Бяха и [Йоанис] Караянопулос. Г. Курнутос ни показа трудовете си – има колкото един професор издадени и в ръкопис. Но избрал веднъж пътя на административния служител и не му било удобно да гони университетска кариера.

1.II.1981 г. [неделя]

Четох, лежах, малко се разходих.

2.II.1981 г. [понеделник]

Пратих открита грама за интервютата на А.[танасиос] Канелопулос, за критиката на ПАСОК по земеделското производство след влизането на Гърция в ЕИО.

Проведох съвещание за 1300-годишнината. Трябваше да уточним политическия обхват на мероприятията, характера на проявите, дали и кога да направим официалните постъпки, и прочие.

Прегледах частите от отчета, които бяха готови.

Налага се да ида и след обяд да довърша четенето на материалите по отчета и да доуточним програмата за 1300-годишнината. Искам да избегнем недоразумения.

Започнах заранта и завърших вечерта с разговор по задълженията. Подред:

а) сутринта задържах съветниците и дадох оценка на представените от тях материали и от секторите, за които отговарят – добра за „Култура“, прилична за „Печат“, за „Научно-техническата“, и останалите сектори и служби. Изразих недоволство от политическата част – от представената от Л.[ука] Драганов и от непредставената, както се оказа, от Й.[ончо] Христов. И понеже тази част остана недовършена, освободих [Георги] Колибаров и повиках Б.[ранимир] Петров, който беше вече написал един дял, да уточним как да се приготви другата, липсващата.

Казах си бележките по това, което представи Л. Драганов и му подхвърлих, че ако беше прегледал по-внимателно текста и беше възложил и на Б. Петров да поработи, нямаше да се случи. Изведнъж Л. Драганов заяви, че той лично е работил текста, че винаги така е постъпвал, получил е, разбира се, някои справки, но той сам е писал всичко на ръка. Прекъснах го, защото текстът не беше лишен от мисли, но беше написан негодно – не за отчет. А знаех при това от Ст.[ойчо] Николов и кой го беше написал. И много внимателно, с усмивка, без да опровергавам Л. Драганов, казах само, за да го извадя от неудобното положение сам да се навира, че не може да напише един приличен текст, че знам кой е помагал от Ст. Николов, но е трябвало да бъде по-строг и взискателен. Сетне се обърнах към Й. Христов да си напише дяла.

След обяд реших да поговоря със Ст. Николов, за да не стане интрига. Бяха обаче в камарата. Щом излязоха, дойде при мене. Казах му случая. Той ми отговори, че Л. Драганов го критикувал вече, но той му отговорил какво е казал, имал право на мнение, когато се иска оценка на някакъв материал от посланика. Прие обяснението, допуснал, че съм имал предвид нещо, за да го кажа, но Драганов не разбрал нищо от това, че съм го спасил от унижение.

Обърнах внимание на [Вечеслав] Тунев, че е занемарил напоследък изпращането на информации за това, какво се прави в Гърция. Дадох му и примери – балетния курс, излязлата брошура с преводи на Ботев, съобщението в пресата за [Панайотис] Канелопулос и писмото на [Людмила] Живкова.

Повиках и П.[аскал] Вангелов и му изразих недоволството си от текста, който ми беше представил за изпращане в София. Беше излязъл и трябваше да го възложа отново на [Васил] Митровски.

На четирима души забележки – не беше малко.

С Г. Колибаров също поговорихме. В София охарактеризирали като сериозна политическа грешка историята с [Марин] Еленков, с неговото явяване на събранието. Очевидно някой рови повече, отколкото трябва. Представям си какво злорадство щеше да се прояви у някои, ако имаше, макар и съвсем малка, вина от моя страна.

Преди да се прибера, написах и грама до София да ми дадат указания дали са съгласни да поискам среща с [Константинос] Мицотакис. Смятам, че е дошъл моментът с оглед на изработване на програмата за 1300-годишнината и за изпълнение на нарежданията на МВнР да се реализират цял поменик политически мероприятия, да узная какво по-точно е становището на гръцкото правителство. Същевременно да се противодействува на онези елементи, които правят опити да се противопоставят на това, което се приема тук в общия контекст на антикомунистическата пропаганда, която се засилва. Имам и още един въпрос за поставяне – за Зографския манастир. [Георгиос] Мазаракис продължава да е болен.

3.II.1981 г. [вторник]

Отредактирах основните части на отчета.

Дойде [Атанас] Гинев, показа ми първия вариант на извършената разработка по нареждане на А. Луканов, която се подготвя за връчване на гръцкото правителство съгласно уговорката между двете страни. Добре направен документ. Трябва да се види кое е най-близко и реално, за да се подхванат някои по-едри инициативи с видим резултат. Само така ще се създаде доверие за разгръщане на мащабно икономическо сътрудничество. Между нас казано, ако успеем за тази година да запазим само нивото, до което сме стигнали в стокообмена, това вече ще бъде подвиг.

При А.[танасиос] Канелопулос. Срещата бях поискал отдавна, даде ми се за днес. Така всъщност стана по-добре, защото А. Гинев ми даде английския текст на документа за една консултация и с А. Канелопулос. Той си взе бележки и обеща да ми отговори утре или вдругиден.

Разказа ми между другото и за първите си сблъсъци с министрите на ЕО. Още на първото заседание той излязъл с известни предложения, кои-

то били в дисонанс с общата атмосфера на избягване да се поставят нови въпроси или да се критикуват по-дръзко някои постановки. Председателят на това основание отсякъл, че не се приемат гръцките предложения. А. Канелопулос веднага реагирал с думите, че „Гърция е равноправен член на ЕИО и не е страна на Третия свят.“ Похвали се, че три били поострите забележки, които направил. Втората му реакция дошла от изказването на един министър (или отговарящ по тези въпроси), че били абсолютно неприемливи гръцките предложения за по-специален статут и т. н. А. Канелопулос освен с аргументи, си позволил да цитира марксисткия тезис, че нямало нищо абсолютно, освен една абсолютна истина – че всичко е относително. Попитах го не е ли тази мисъл по-стара от Маркс? Той ми отговори, че „да“, но тя се е наложила като марксова. И третият случай – по повод предложението на французите да се въведат две цени на прасковите отсам и оттатък Пиренеите. А. Канелопулос станал и възразил с аргумента, че не може да има една истина и друга лъжа от двете страни на Пиренеите, и подхвърлил, „че една чудовищност е присъща на французите – да говорят и искат свобода и равенство за всички, и да търсят привилегии за себе си“. Френският министър скочил и раздразнено реагирал. А. Канелопулос обаче спокойно, както се изрази, му хвърлил в лицето: „Защо реагирате, това са думи на [Шарл] де Гол.“

Обядвахме с [Атанас] Гинев. Той бе при [Ставрос] Димас, с когото разглеждали нашите предложения. Най-интересното е, макар на мен да ми се струва утопично, идеята му да се направи опит да бъдат прекарани през ЕИО отношения между Гърция и България подобни на тези между двете Германии. А. Гинев е много доволен от тази постановка, защото това говори за желанието на Гърция да запази и разшири отношенията специално с България.

Тук той добави два нови за мен факта, които говорят много, ако се вземат за точен израз на глобално отношение към България, в което се съмнявам. Първият факт – [Андрей] Громико по време на посещението си в България казал, че вече се оценяват специфичната роля и интереси на България на Балканите. Това се преценява от Гинев като достатъчно за гаранция от страна на Съветския съюз, за да може НРБ да развие активна политика с Гърция, дори до степен на изработване на съвместна икономическа линия както спрямо ЕИО, така и спрямо СИВ. Вторият факт изнесъл Х.[ристо] Христов след посещението си в Италия. [Джовани] Петрини, дали пряко или чрез министър-председателя [Арналдо] Форлани, дал най-висока оценка на сближението между Гърция и България. Това свидетелствувало за нов климат на Балканите, което се оценявало положително от страните на Общността и те щяли да подкрепят задълбочаването му. Отдавали заслугата най-вече на България и на [Тодор] Живков за неговата политика.

Бих желал да знам повече за тези оценки, за общия контекст, в който са били изказани.

Вечерта прекарахме скучно в една таверна. Странно, но факт.

Изпратих в София открито една информация за статия във в-к „Елевтеротипия“ на [Георгиос] Масаветас, в която се изнасят данни за усилията на Нова демокрация да приобщи елементите от крайната десница. Борбата за гласове става крайно остра и всяка една партия гледа да покрие максимален брой гласоподаватели.

Възложих на сектор „Печат“ да подготви синоптична таблица на положенията, застъпени в предизборните речи на Г. Ралис и на А. Папандреу. Това бе първото директно сражение между двамата по цял низ от въпроси с позоваване на позициите на другия и задаване на въпроси, с които се цели дискредитирането на опонента.

На няколко пъти виках П.[аскал] Вангелов и [Цецо] Стаменов, за да видя как работят и за да оформят добре материала без загуба на излишно време. Може и да излезе нещо интересно, ще видим след един-два дни.

Изпратих грама за американските бази в Гърция. Пристигнала е американска делегация, заседават три пъти седмично с тенденция разговорите да продължат два месеца. Основният въпрос е за правомощията на гръцкия офицер – съкомандир на базата. Гръцката страна настоява той да има правото на фактически контрол върху базата и достъп до всички секретни и несекретни сектори на базата. Няма вероятност това искане да се приеме от американците. Засега в базите има само един гръцки надпис на входа и се вее някъде в района гръцкото знаме. Гръцката страна иска също базите да бъдат използувани само в рамките на общата отбрана на НАТО, докато САЩ не искат да се обвържат с подобно условие. САЩ поставят въпроса за модернизация на базите и за обновяване на съоръженията, по което гръцката страна има резервирано становище, тъй като се опасява от усложнения във външната си политика със социалистическите и с арабските страни.

Вторият основен въпрос е този за обема на военната и икономическата помощ, която САЩ отпускат на Гърция и Турция. Гръцката страна настоява да бъде спазено съотношението 7:10 в полза на Турция, което намира като гаранция за запазване на равновесието между двете страни. САЩ се въздържат от официално признаване на посоченото съотношение. Дори [Александър] Хейг направи изявления, че даването на помощта ще се определя на първо място от политическите съображения, т. е. от политиката на съответната страна към САЩ. Гръцката страна настоява спогодбата, която ще се подпише със САЩ, да бъде аналогична на подписаната между САЩ и Турция (март 1980 г.) и иска да бъде запозната със

секретните допълнения към турско-американската спогодба. Това искане САЩ отхвърлят.

Политическите наблюдатели и дипломатическите кръгове смятат, че въпросите по същество са решени, т. е. че гръцката страна е приела основните искания на САЩ. Тя създава изкуствено трудности на преговорите, за да постигне по-изгодни икономически условия – по-голям обем на военната и икономическата помощ от САЩ и осигуряване на поръчки за военната си промишленост. Вече са публикувани данни, че на Гърция е възложено ремонтирането на двигатели за самолетите „Фантом“, като за целта САЩ предоставят необходимата технология. Тези „икономически“ изгоди са нужни на правителството, за да оправдае сериозните отстъпки, които е принудено да направи по отношение статута на базите.

4.II.1981 г. [сряда]

Срещнах се с [Домна] Донтас. Дошла е да постави кандидатурата си за професор – тук в Атина или в Крит. Побъбрихме си за Париж, за тук. Беше и Варчо. Поканих я на обяд. Жив човек – колко се е променила спрямо нас отпреди 10 години.

Събранието в Атинската академия за 1300-годишнината не можа да стане през м. февруари. Остава за м. март или април. Съобщих в София за [Ангел] Балевски. Искам да го докарам, малко да се разсее. Последният път го видях наистина преуморен. Не се виждам и аз – как ли изглеждам?

Съобщиха ми от София, че темата на доклада в Париж е „Съвременна България“. Говори [Николаос] Лурос за Френската академия – интересно изложение, изпъстрено с анекдоти и по-скоро представяне като литературен доклад, а не толкова като фактологическо-аналитично изложение.

Видях се с много академици. Новият председател ми благодари за поздравленията, а [Дионисиос] Закитинос ми каза, че вече придвижвал моя въпрос. [Панайотис] Канелопулос пък настоя да се избърза, до м. май да се приключи.

Днес в-к „Елевтерос козмос“ излезе с атака срещу П. Канелопулос и Л. Живкова по повод писмото ѝ и за Комитета [за честване на 1300-годишнината]. Но другите вестници продължават да поместват положителна информация. Станаха вече около десетина със солунските. Ето официалната обява на Комитета – каква по-голяма гласност. Нали това се искаше от София. Малко ли е, че в борба с реакционните сили се е ангажирала такава авторитетна личност като П. Канелопулос.

5.II.1981 г. [четвъртък]

Продиктувах началото на доклада за Париж. Написах кратък увод и започнах първия въпрос. Мисля да организирам доклада върху три подтеми: 1) историческо наследство; 2) съвременна България; 3) балканската политика.

Поработих и над текста за [Андреас] Папандреу. Уточних заглавия и написах изводи към всеки пункт. Върнах за още допълнения и уточнения текста за [Георгиос] Ралис.

Обядвах с Димос Хадзимилтис, посланик на Кипър, след като малко преди това се видях с [Георгиос] Маврос – говорихме по кипърския въпрос.

Според Г. Маврос проблемът за разделяне на Кипър винаги е стоял пред гръцкото правителство. Дори К.[онстантинос] Караманлис не изключвал двоен „еносис“. Чувал го често да казва, че е отвратен от това, което става в Кипър, и че не възнамерявал да завърши дните си с този въпрос. Г. Маврос заключи с думите, че двоен „еносис“ е невъзможен, но интересно, само с един основен аргумент – че нямали да допуснат това СССР и социалистическите страни заради стратегическото значение на острова и за да не бъде и той погълнат от НАТО. След това добави, че и [архиепископ] Макариос бил решително против, защото двоен „еносис“ би довел до пълното елиминиране на гръцкия елемент, който не би издържал това и щял да поеме пътя на емиграцията, както постъпили вече повечето кипърци.

За [Спирос] Киприану каза, че си заминал доволен оттук, решен да поддържа твърда позиция. Желанието на Сп. Киприану било да се засили международният интерес към Кипър. Той бил за свикване на международна конференция, но бил останал с впечатление като че ли имало някаква договореност между Москва и Вашингтон по този въпрос. В Атина го посъветвали да отложи и поставянето на кипърския въпрос в ООН. И той се съгласил.

Кипърският посланик Д. Хадзимилтис не изключва наличието на националистически тежнения сред официалните гръцки среди, тъй като хунтовските елементи задържали редица позиции в държавния апарат, армията и полицията. Но смята, че Г. Ралис е против двойния „еносис“, а и Кипър (практиката го била доказала). Вината за спиране на разговорите той прехвърли изцяло върху турците. Каза обаче, че С. Киприану, който бил окуражен в отстояване на твърда линия, бил се съгласил на жертва – да не постави кипърския въпрос пред ООН, за да даде сетно доказателство на примирителност.

Нямайки възможност на този етап да постигна повече по този въпрос, сметнах за нужно да съобщя всичко това в МВнР.

6.II.1981 г. [петък]

[Ставрос] Димас покани А.[танас] Гинев и мен на закуска в х-л „Меридиен". Това го освободи от задължението да кани на обяд или вечеря.

А. Гинев му изложи резултатите от разговорите си: с [Парис] Кириакопулос – съвместно с американската фирма „Philip Brothers" да построят предприятие в България за преработка на алуминий; с Дзованакис, представител на СССР за внос на автобуси и камиони – за производство на спортни лодки във Варна за нуждите на американска фирма; за зареждане на кораби, работа, с която са се заели в Одеса и другаде, да я разширят и във Варна и Пирея съвместно; с [Манолис] Копелузос – за 100 шасита срещу тютюн и поръчки; с Василиос Циунис, главен директор на застрахователния институт – за ракети за разбиване на облаци. Доставка за 100 милиона долара. Лично [Константинос] Караманлис настоял да мине през България най-напред; със златарската фирма „Михалис" – за изделия на тракийското изкуство с изложба в началото на м. септември – за 1300-годишнината.

С. Димас изрази пълна подкрепа на всички подобни инициативи, като увери, че това е трайна политика на гръцкото правителство.

Останахме след това с А. Гинев, докато дойде време за заминаване.

Трябваше да донесат тук отчета за посолството, останаха десетина минути, никой не идва. Пратих Цеко – никакъв резултат. А. Гинев замина. Прибрах се в посолството – оказва се, че едва тогава тръгнали Паскал Вангелов с Христо Марков. Разбира се, не намерили никого, върнаха се. Не знам каква работа имал Х. Марков, но стана шофьор консулът и двамата с П. Вангелов заминаха за летището. Наистина безочливо отношение на посолските задължения и времето на хората. Защо да не са навреме – цяла заран имаха на разположение да прескочат до хотела на две крачки и да предадат отчета – там е Гинев, аз, [Севдал] Севдалов, другите – с достатъчно поверителни материали от друг характер. Беше им казан и час – не по-късно от 11.45. Обърнах внимание на Л.[ука] Драганов, а той спокойно ми отговори: „Ще се изпрати".

А в 14.30 часа ми звъни Христо Марков, дежурен. Съобщили му от Техеран да се посрещне Вълчев и да вземат на съхранение в посолството пакети. Казал на Ст.[ойчо] Николов, той го прехвърлил към Й.[ончо] Христов, който пък казал, че това не е негова работа. Като си припомних и това, че Б.[риго] Аспарухов на телеграма с резолюция до него не бе ѝ обърнал внимание, защото му се сторила несериозна, ми преля. (От София поискаха мнението ни да приемат ли един състав или не. Като го накарах да провери, оказа се, че било театрален състав, и то добър. И три дена след това не подготвя отговор за София. Какво е това съзнание? Или така ли го заангажират мислено, че пренебрегва елементарни задължения?)

Ще викам отново съветниците в понеделник – да си поговорим по организацията на работата и по дисциплината, за начина на изпълнение на нарежданията от София. Поводи достатъчно – изброените по-горе, за конгреса по българистика, нежеланието все още да се прави документация, работа с „фаворити", а не на широка основа.

Нахвърлих бележки, стана цяло изложение. Помислих да свикам целия актив отново на разговор или да предложа да се състои партийно събрание – има опасност да се схване като опит за натиск. А не искам да създавам допълнително напрежение. Ще направя този последен опит да поискам по-отговорно отношение към посолските задължения от страна на съветниците. Защото лошо възпитават хората, които зависят от тях. Нищо не остава скрито. Ще премълча аз един или два пъти, ще премълчи друг, но ще дойде момент на отреагирване, особено ако някъде стане провал. И тогава ще бъдем ли доволни? Навиците се затвърждават, това са все хора, които работят в тежка обстановка и на отговорни постове, и отклоненията, небрежността, скъпо се заплащат.

Комунисти сме, а не искаме да развием у хората комунистическо отношение към задълженията, комунистическа дисциплина и морал. Комунистическото отношение не търпи едностранен подход, подчиняването на едни интереси, пренебрегването на други, защото така сметнал даден ръководител или защото не ще се иска отговорност (най-често казано негласно, но достатъчно подчертано с действия, за да има ефект). А тук всички задължения са поставени от партията и правителството.

Докога ще си затваряме очите – да не би да са антисоциалистическите елементи, които създадоха условията и тласнаха събитията до известната развръзка в Унгария, Чехословакия и сега в Полша?

7.II.1981 г. [събота]

Случайно се срещнах при [Павлос] Вардинояннис с [Илияс] Андонопулос, директор на Отдела за култовете. Зарадвах се, защото кой знае кога ще получа среща с [Константинос] Мицотакис. Каза ми, че [Христо] Маринчев поискал среща с [губернатора на Атон, проф.] Дзамис, който му отказал за разговаря по срещата в София, защото нямало какво да говори без инструкции. Попитах го – сега ли са намерили най-подходящия момент, за да повдигнат въпроса за устава и печата на Зографския манастир? Не си ли дават сметка, че с този въпрос могат да създадат напрежение в отношенията между страните ни, защото въпросът много лесно може да излезе изпод контрола на правителството? Това, което не са се решили или не са искали да направят в годините на напрежение между нашите страни или на военен конфликт, те поставят остро за решение днес. Защо? Това е първият въпрос, който всеки ще си зададе – с каква цел и в чии интереси? И какви ще бъдат последствията?

И. Андонопулос се опита да минимизира случая. Това било просто четвърто по реда си напомняне, администрацията на Атон, преравяйки документите, видяли, че няколко пъти е напомняно на Зограф и решили отново да обърнат внимание на едно грубо нарушение на Органическия устав на Атон от 1926 г. В наш взаимен интерес е да се внесат тези малки промени, с което в никаква степен не се засягала същността на манастирските привилегии и монашеския състав. Нареждането за тримата монаси щяло да се даде тези дни, пуснато е решение (съгласие). Този въпрос имал положително развитие отпреди.

Но по принцип прояви неотстъпчивост – и за печата, и за вътрешния правилник. И двата били от 1931-1932 г., приети в нарушение на Конституционния акт. Това било грешка на църковната власт, административната. Но веднага била осъзната тази грешка и последователно обърнали внимание още тогава, по-късно и вчера – че трябва да се изправи грешката, тъй като за нарушения, отнасящи се до Органическия устав не могло да има давност (подобно на Конституцията).

Попитах го за Пантелеймон (за Хилендар не зная положението). Там също е била допусната грешка, според И. Андонопулос. Оставили са в скоби „руски“, но на гръцки език. „Да направим и с нашия манастир същото, за да снемем този въпрос“, репликирах го. Не могло, защото имало разлика, това било допуснато в самия Конституционен акт. „Какво излиза тогава, че и той е несъвършен.“ Притиснах го оттук–оттам, но виждам, че и да отстъпят от изостряне на въпроса сега, не ще се откажат от позицията си. Трябва още веднъж да се съберат всички аргументи, за да сме сигурни докъде могат да намерят правни основания. И ние да сме по-спокойни и уверени в отстояване на нашите позиции. И ако трябва да се направи някакъв компромис, то това да бъде такъв компромис, който в известен смисъл да има задължителен характер.

Посъветва ме да се срещна със зам.-министъра [Димитриос] Вудурис, който е човекът, въведен в атонските дела, подготвил е цялостна програма за тяхното запазване и ще я внася в правителството. Преди два дена устроил пресконференция и вестниците писаха за това. Моли да не се чуе от никого, че между нашите две страни се води диалог по атонските въпроси.

Вечеря в чест на няколко варненци. Дойдоха Пано [Панайотис Мавропулос], Коко [Кириакос Сарандис], съученици от гимназията, Мария [Асприоти] и Ели [Статаки], между 12 и 15 години по-млади от нас, първата неомъжена, втората омъжена. Говорят всички отлично български. Пренесох се в годините на прогимназията и гимназията, спомняхме си улици, къщи, хора, смяхме се. И приятно, и малко тъжно. Какво да се прави, така ще бъде отсега нататък. Най-интересен е Коко, който е запечатал в себе си Варна от онези години. И понеже не е бил нито веднъж

оттогава, тази картина не е нарушена от други спомени. Пано се отпуска, ще се възстанови старата дружба.

А Цанко [Цанев] се прояви, беше наготвил много вкусно – такова пиле, че всички признаха, че не са яли така хубаво сготвено (сварено и допълнително майсторено).

8.II.1981 г. [неделя]

Разходихме се малко с Варчо, отидохме до Пендели и оттам се спуснахме до Рафина. Не ме остави да купя този път риба, защото имахме рибена чорба. Но аз си отворих рибна консерва.

През цялото време до късно вечерта продължих работата върху доклада. Почти завърших текста за историческото наследство.

Вечерта по телевизията показаха едно голямо нещастие. Една от изходните врати на стадион „Караискакис" се оказала затворена и под натиска на напиращата тълпа 19 души били премазани и задушени, около 60 ранени, от които около 15 тежко. Голямо нещастие.

9.II.1981 г. [понеделник]

Тази заран останах тук, в резиденцията. [Ернст] Кубе, посланикът на ГДР, поиска да дойде да поговорим. Реших да го посрещна тук – иначе щях да загубя най-малко час и половина, за да отида и да се върна.

Използувах времето, за да довърша първата част на доклада. Пратих да се преписва.

Е. Кубе останал много доволен от предишната среща, пратил информация в Берлин. Искаше да поговорим за ПАСОК. Одобрява линията му сега, но смята, че с отлагане на изборите за есента като че ли намаляват шансовете му за победа. Пита се дали изобщо ПАСОК има интерес да дойде на власт в такава сложна обстановка. Поговорихме и за Центъра. Г.[еоргиос] Маврос е обявил своя Централен комитет. Иска да се подготви, за да играе ролята на „стабилизатор" наляво, на изтегляне на ПАСОК към центъра. Но не изключвам, въпреки уверенията му, че е свързан с ПАСОК, че при определени условия той ще се прехвърли и към [Георгиос] Ралис. Ще го обоснове с необходимостта да задържи развитието от завой надясно.

Днес пристига от Солун Илия Петров. Повиках го, за да се запознае с работата тук, да установим контакти и уточним поведението по Зографския манастир, по 1300-годишнината, по гръцко-българското дружество.

Разказа ми на какви мъки е бил подложен заради интервенцията на [Димитриос] Тракидис. В продължение на десет дни давал само обяснения. Няколко пъти викал адвоката и окончателно се убедил, че е на прав

път. Дори [Христо] Маринчев, който дошъл да проверява и да осъжда, и той най-накрая се убедил в основателността. И целият въпрос се повдигнал заради това, че имало „договореност“ между двамата министри – как така някакъв си консул си позволява да се съмнява и да предприема самоволни действия. А истината е, че по вина на нашите монаси, които задържали изложението, едва останало време на Д. Тракидис да подаде изложение до Върховния съд и да подготви изложение за връчване на игумена до Кинотиса в Карея.

Три-четири дни И. Петров задържал игумена, докато най-после получил съгласие от София да се връчи изложението с протестно съдържание.

И защо всичко това? Нима Л.[юбомир] Попов не знае същността на въпроса? Не – просто нагаждане и презастраховане. Това е вече най-характерната черта на нашия живот.

10.II.1981 г. [вторник]

Написах и пратих обстойна грама за София по разговора ми с [Илияс] Андонопулос. Изводът ми бе, че гръцката страна няма никакво намерение да отстъпва, макар и да не желае изострянето на този въпрос. За нея в случая най-добро решение би било да получи осъждане на Зограф от Кинотиса. А това би могло да стане лесно с малко обработка на хората, тъй като нашите [монаси] са беззащитни, не знаят езика.

Проведох съвещание на съветниците. С още един аргумент, наистина свидетелстващ за безобразно отношение. Вчера не отидох в посолството, защото Е. Кубе дойде при мен. Получава се грама – да посрещнем завеждащ отдел на ЦК, който пристига към 9 часа и веднага, към обяд, трябва да отпътува. Грамата остава непрочетена. Нали е от Министерството? Нито вчера, нито тази заран. Поисках обяснение от Л.[ука] Драганов и го пратих на летището. Едва сварил, разчитайки на половин час закъснение. А заради мъглата самолетът пристигна чак на обяд.

Обърнах сериозно внимание на съветниците, че не се държат като „съветници“. Дадох им доста примери за неупражняване на контрол, за незаинтересованост към задачите, които идват от София. Казах им, че така повече не може да караме.

Стана обработката на предизборните платформи на Г. Ралис и на А. Папандреу. Както исках, по пунктове. Прегледах и втория вариант, отредактирах го, поставих заглавие, тази заран довърших последната страница и дадох целия материал за преписване.

Поканих на обяд Илия Петров и жена му – на рибена чорба и риба. А за десерт имаше печени ябълки, направени чудесно. Всички повториха.

Повика ме Януш Левандоски. Имал гости от Варшава – двама членове на ЦК, пътуват за Израел. Говорили му за пленума. Левандоски никак не е очарован от развитието на събитията. Смята, че това е последният шанс да се излезе от положението – образуването на ново правителство.

Обявеният нов министър-председател – министър на отбраната, генерал, също не бил блестящ. В четвъртък трябвало да представи кабинета и програмата пред Парламента. Само ако успее да състави ясна програма, но действена, с конкретни предложения за излизане от положението и само ако Парламентът му даде извънредни права за 6 месеца, има изгледи да се реши полският въпрос. Мирно. Ще се обяви мораториум на стачките, по някои генерални въпроси би могло да се проведе референдум и да се мобилизират всички за намиране на изход. Такова развитие ще позволи и на партията да излезе от задънения сокак, в който се намира, да се преустрои и да вземе инициативата в свои ръце.

В противен случай Я. Левандоски очаква взрив. С кръвополитие. Не може да каже нищо по-определено. Сигурен е обаче в едно, че СССР няма да се намеси. Не ще пожелае да върши черната работа, още повече, че не изпитва реални опасения, които да застрашават Полша като социалистическа страна. [Леонид] Брежнев не желаел интервенция. Той и съветското ръководство знаели много добре, че това е интимната цел на американците. Левандоски даде още аргументи защо изключва интервенцията, без да крие или подценява наличието и на други настроения в СССР, ЧССР, ГДР и другаде.

11.II.1981 г. [сряда]

Тази заран бях при [Константинос] Мицотакис. Написах си това, което имам да кажа, за да не импровизирам, знаейки, че ще бъда с човек, който ще записва. Разбира се, говорих без листа.

Прие ме сърдечно, а в чакалнята дойде да ме види [Димитриос] Велисаропулос, който сега ръководи отдела за ЕИО. Стана дума за брат му Пано.

1. По 1300-годишнината К. Мицотакис заяви, че това, което е казал в София, остава непроменено. Гръцката страна намира естествено да чествуваме това събитие, удовлетворена е напълно от изложението на П.[етър] Младенов на срещата и констатира с радост, че това чествуване съвпада с периода на най-близки отношения между двете страни. Това е първият принцип, според К. Мицотакис, от който може да се изхожда при провеждането на мероприятия по чествуване на юбилея в Гърция.

Същевременно трябва да се има предвид, че този юбилей съвпада с провеждането на избори в Гърция. Предизборната обстановка очертава известни рамки, тъй като не бива да се допусне създаденото единодушие на гръцкия народ по сближението с България да бъде нарушено от край-

ната десница. Тя би използувала всеки повод, за да въвлече в предизборната си борба въпроса за отношенията с нашата страна. Вторият принцип, според К. Мицотакис, трябва да бъде налагането на известна предпазливост при избирането на формите на чествуването. Той ме увери, че що се отнася до официалната страна, то той като министър на външните работи ще направи всичко, за да се отговори по подходящ начин.

2. По Зографския манастир К. Мицотакис заяви, че държи и ще проведе ангажимента, който е поел в София. Вярно е, че неговата позиция тук е била посрещната с неудоволствие, но той гарантира, че всичко ще стане така, както е казал.

3. Обърна се и с молба, която иска да отправя бързо до П. Младенов. Моли да получи отговор за отсрочването с пет години, което бе поискал при заминаването си от София. Смята, че ако получи ясен и положителен отговор, той ще може да прокара решение за р. Места. Моментът е найподходящ сега и не бива да се пропусне.

4. За Полша изрази безпокойство, но останал много доволен от позицията на нашето ръководство, което споделил и с останалите членове на правителството.

В 11 часа дойде [Павлос] Сакеларидис. Исках да поговоря с него за ускоряване на работите по Дружеството. Все още няма ръководство и това задържа всичко. Казах му за сборника Живков–Караманлис, за който говорих с [Константинос] Мицотакис, като му предложих той да поеме това издание. Зарадва се, предстояла му среща с К. Караманлис. Предложих му той да говори с него за съгласие.

В 12.30 часа – при [Михаил] Скалистирис. Той свика всички свои директори и ръководители на служби. Изнесе данни за намаляване на покупките от наша страна. От негова страна – по необясними причини, защото предлагал по-ниски цени, отколкото доставя на други. Предложи сътрудничество в най-различни области. Взех си бележки. Ще викна [Севдал] Севдалов и [Марин] Еленков да обсъдим въпроса и изпратим докладна записка до София.

Поисках от М. Скалистирис, ако му е възможно, да ми устрои среща с [Евангелос] Авероф. Искам да избягна шумния отклик и любопитство.

По телефона ми се обади [Теодорос] Критас, че се затрудняват изгледите за гостуването на операта ни и за 1982 г., тъй като [Георгиос] Даскалакис е поканил освен за тази и за следващата година немска опера.

По повод на операта. Днес ми казаха от сектор „Печат“, че им направило впечатление, че в съобщението по вестниците за посланиците, посетили „Лучия ди Ламермур“, били изброени 4-ма – САЩ, СССР, Италия и България, а бяха още от ЧССР, Унгария, (полския посланик не видях), ГФР, Франция и на още редица западни страни. Ето какво значи съседна страна.

Едва успях да се прибера към 15.30 часа, тъй като разпределих и пощата. А вътре имаше писмо, с което се отхвърля нашият план за информация и се отправя по-обща критика и за миналите години.

Насрочих за утре съвещание на целия състав, ще им формулирам ясно задачите. Поисках да ми направят справка какви информации са изпратени през 1979 и 1980 г.

Посетих и иранското посолство. Организирали са изложба за революцията и показват и документален филм. Като гледа човек снимките и филма, се убеждава още веднъж каква сила са средствата за масова информация, които нито в социалистическите, нито в капиталистическите страни не допуснаха да проникне капка истина за жестокостите, които извършваше полицията по нареждане на шаха и неговите приближени. А него го посрещаха навсякъде като шах, като най-близък човек, изпълнен с благородни стремежи и с големи резултати в „демократизирането" на Иран, в издигане на неговото благоденствие, модернизиране – все хубави констатации, които се оказаха така затънали в кръв, че никой утре няма да спомене режима на шаха с една едничка блага дума.

12.II.1981 г. [четвъртък]

Дойде [Манолис] Копелузос със [Севдал] Севдалов. За доставка на 100 шасита и за уреждане на заплащането му, което не се изпълнява от София. Посъветвахме го да дойде там, след като Севдалов предупреди.

Обядвах с [Василиос] Филяс, професор в Пандиос. Сериозен изследовател – юрист, икономист. Поговорихме си по много въпроси. Повикали са ни да изнесем доклади на чествуването на годишнината от гръцкото въстание от марксисткия център на ГКП. Поканили са [Ерик] Хобсбаум и [Григорий] Арш. Човекът е бил пет и половина години в затвора. Тогава написал и книга, която му създаде известност.

В 4 часа събрах целия колектив по повод критиката от София. Прочетох писмото, подписано от Марий Иванов. Основната насока на недоволството идва от липсата на писмени материали – паметни бележки, информации от колектива. Има и елемент на принизяване работата на посолството. Затова приех критиката, поисках ясен отговор: ще изпълняваме ли изискванията на Министерството – за всяка среща – паметна записка; за по-интересен разговор и материали от пресата по темата, за която отговаря лицето – аналитична информация с оценка; всеки – с една поне тема за проучване. Опитаха се да възразят, но не по същество, а как щели да си гледат тук работата. Наведох ги обаче на въпроса – какво да съобщя в София – ще се спазват ли нормативните изисквания, или не се приемат?

Наложи се да отговоря и на някои реплики – [Лука] Драганов в посолството е имал срещи с няколко съветника, между които турският и

кипърският; [Александър] Петров провежда цяла акция с [Янис] Маникас, пратих му 5000 драхми, знаем, разбира се, защо, но няма докладна записка; Бр.[иго] Аспарухов прекара цяла вечер с група – защо отиде и кому се е обадил, отбеляза ли това писмено и т. н.

Постепенно разнищихме работата, всички почувствуваха, че въпросът е сериозен, че щом са влезли и действуват от името на едно министерство, следва да се спазват правилата на играта. Очертаха се обемът и характерът на това, което се иска. Като се конкретизира, оказа се, че още с тази поща ще заминат около и дори повече от десетина материала, които иначе нямаше да се напишат.

13.II.1981 г. [петък]

В ЦК на ГКП – връчих поканите за конгреса. Поговорихме за това, колко опасно нещо е властта, как развращава. [Антониос] Амбатиелос, който каза колко много трябва да се учат, за да избегнат нашите грешки, си припомни случай, показващ, че при най-малък досег с властта стават опасни увлечения. Около Патра, в едно село, завзето от нашите, командирът на партизанския отряд повикал секретаря при себе си. Разпитал го за кмета, попа, лекаря. Секретарят му казал, че били прогресивни хора и влизали в ръководството на ЕАМ. Командирът се разпоредил да ги доведат и наредил да ги екзекутират. Единият бил бащата на [Константинос] Папаконстантину, днешния заместник министър-председател, и вторият – човек на Нова демокрация.

За ПАСОК каза, че е доволен от сътрудничеството с тях, сега нямали трудности. Щели да имат пленум на ЦК през следващата седмица, за да не дадат повод да се говори, че всички указания получават от Москва.

В 12.30 часа бях при [Димитриос] Ялурис, професор, който държи мястото на [Спиридон] Маринатос в Министерството на културата. Поговорихме за изложбата на Егея – да я представим в София, за размяна на археолози и историци на културата, готов е да посети София и България – не е бил у нас.

Подготвих и пратих и аз няколко отговора в София – на М.[арий] Иванов, на М.[ария] Захариева по текущи въпроси и на III отдел, който ми препредаде навярно отговора за едно болно дете. Оперирали го, но чакат на всяка цена 150.000 драхми. Случаят е такъв – детето било прието в болницата, там казали, че могат да го оправят и определили сумата. Бащата нямал никакви доходи, беден, работник. Дойде кметът, моли се, депозира и писмена молба. Обърнах се към София с ходатайство. Резултат – операция, но ми се праща грама да искам парите или да се включи в квотата на ЦК. Не може нито едното, нито другото. Проверихме.

И им отговорих – толкова ли настояват? Да се открие ли подписка в квартала и какви биха били последствията? Искам ясни указания. Принудих се да пиша, че така бих постъпил и ако съм в София и ако се обърне за помощ по този начин. Лекар съм отгоре на всичко. Всичко стана търговия!

Вечерта на прием у министъра на търговията [Аристидис] Каландзакос. У дома му. Петима министри дойдоха и Г.[еоргиос] Ралис. Внушителна група бизнесмени. От посланиците – албанският, чехословашкият и аз (социалистически), на САЩ и ГФР с търговските си съветници. Малко странен избор.

Американският посланик пожела да поговорим, прочел статията ми за Освобождението на България от Русия в американско списание. Приех. С посланика на ГФР говорих за посещението на [Хелмут] Кол. Обясни ми, че се касае за опит на Християндемократическата партия да се привлекат гърците в различните комбинации на Европейския парламент. Същото правят и социалдемократите. А освен това и за интересите на ГФР, защото французи и англичани ги теглят към себе си.

А [Ярослав] Жадовски ми каза, че [Андреас] Папандреу звъннал направо на [Константинос] Караманлис, настоявайки да направи публична демонстрация и да реагира остро срещу идването на кралското семейство в Атина и изобщо за погребението на Фредерика. Караманлис не се решил да направи това и се обяви за болен, за да не иде на посрещането на испанския крал.

14.II.1981 г. [събота]

Довършвам доклада – за външната политика. Дойде и Бранимир [Петров] – да пише малко на машина, тъй като трябва да го предадем на куриера. Нужни ми са 6 страници поне за външната политика. Аз написах двете сутринта, остана за Гърция и заключението, Бранимир написа също две – направихме общ план. Утре ще завършим.

На обяд дойде Сп.[ирос] Аздрахас с Ф.[илипос] Илиу и жена му. Говорихме на исторически теми. Убедиха ме, че всички, включително и консервативни учени, бойкотират ИМХА – балканския институт в Солун. Сега са поставили нов директор – [Константинос] Зволопулос. Бил не само реакционер, но и ограничен и най-вече, както се изразиха, „мръсник".

Филипос Илиу ми разказа една интересна подробност за тържественото събрание на Центъра за научни изследвания по случай 20-годишнината му. Бях поканен от [Лукия] Друлия, но едва ли всички са знаели. М.[ихаил] Сакелариу, сегашният председател на Националния комитет на историците в Гърция (който направи кариера, вземайки за пример

траколожките изследвания), приготвил една страница изказване срещу България. Моето идване създало суматоха, бързо изхвърлили тази страница...

Колко дълбоки са националистическите чувства и настроения и колко леко могат да се изкарат на повърхността и да създадат неприятности и усложнения. Както ми призна проф. [Димитриос] Ялурис, сегашния шеф на археолозите на мястото на С.[пиридон] Маринатос, когато най-напред видял изложбата на тракийското изкуство, бил много засегнат. Сетне от разговори се убедил, че имало преднамереност в някои случаи, но и непознаване на аналогични предмети, намерени другаде, които говорят за една традиция. Могло е, разбира се, да се избегне всичко това, ако се засилят контактите и особено на Балканите нещата да се разглеждат в по-общия контекст на балканската общност, което е една реалност.

Вечерта отидох на филма на [Фредерико] Фелини „Женският град". Толкова многопланов, че трудно можеш да го обхванеш на един път. А аз не издържам да гледам два пъти филми от този род. Мен ме привлича не само играта, но и интригата, а символиката, ако е прекалена, ме изморява.

Варчо бе на гости у [Христо] Ацеви.

15.II.1981 г. [неделя]

Пак докладът – преписване, редактиране, но към 4 часа го предадох на куриерите. Да се преведе останалата част и се препише на чисто.

С Варчо отидохме на кино, тъй и тъй бяхме в града. Този път на трилър от типа на [Алфред] Хичкок, както ми каза Варчо, защото режисьорът бил негов ученик, който продължавал неговата школа. С М.[айкъл] Кейн.

16.II.1981 г. [понеделник]

[Илия] Горанови донесоха писма от Ана, лекарства, които бях поискал. Днес отгоре на това е и рождението ден на Варчо. Ана му написа топло и същевременно възторжено писмо – той се разчувствува, макар че се опита да го скрие. Отворихме една бутилка червено вино по този случай. Ще му дам 2000 драхми вместо подарък. Скромно е детето, не иска нищо за себе си.

В посолството проведохме първото за тази година заседание за задачите – приготвени в писмен вид по сектори с отчитане на това, което бе извършено през миналата седмица. Поисках да се направят папки за всички съветници, да следят и контролират, пък и аз да мога да следя изпълнението им. Две години се боря за това – не успях да го наложа,

защото трябваше аз да го правя. Когато натоварих Бр.[анимир] Петров, това предизвикваше реакции от страна на другите, а съветниците не се наеха да го направят. Не можех и още един ден да губя в административна работа. Критиката и острата ми реакция, изглежда, помогнаха. Пък и Й.[ончо] Христов пое тази работа.

По време на разговора ни ми обадиха, че в понеделник ще се състои вечерята със [Михаил] Скалистирис и [Евангелос] Авероф. М. Скалистирис, който се съгласи да я устрои, се оказа по телефона учуден и доволен, когато разбрал от Е. Авероф, че сме се знаели „много добре" и че той приел „с истинско удоволствие да се види и да разговаря с мен".

Проф. [Василиос] Филяс също позвъни, от кабинета си в Пандион и ме свърза с ректора. Поканиха ме да изнеса лекция през м. март пред преподаватели и студенти. Когато казах това на нашите, реакцията им бе единодушна – отбелязахме вече и 1300-годишнината – имаха предвид двете седмици на българо-гръцката дружба в два различни квартала, няколкото събрания в провинцията и изложбите.

Изложба на Ралу Ману – тридесетгодишна дейност като балерина и балетмайстор. Но всъщност това бе двойно празненство, защото самите снимки, правени от [Павлос] Милонас, са първокласно изкуство. Трогна ме една скица на Р. Ману – млада, направена през 1946 г., когато П. Милонас е бил в Ню Йорк. Написал под нея – „рисувана на памят". Все пак каква любов и до днес! А жената е била красива и е привлекателна и досега. Видях и програма с нейно участие, а там фигурират [Манос] Хадзидакис и [Микис] Теодоракис млади – изглежда, че взаимно са се вдъхновявали.

В четвъртък ще устроя вечер в тяхна чест – ще поканя и [Леандрос и Ера] Вранусис, които ме запознаха с тях преди 6–7 години. Ще уточним и темите за българистиката, за конгреса. Иска ми се да идат няколко по-авторитетни лица с теми.

17.II.1981 г. [вторник]

Тази заран мина в срещи преди всичко. От София на път за Кувейт мина делегация лекари – [Любомир] Карагьозов (очния), Константинов, Цанков (ендокринолог) и още двама, които зная по лице, но не по име, а беше неудобно да питам. Раздрънкахме се за какво ли не – за Варна (двамата бяха от там), за медицинското обслужване (бяха много критични – Карагьозов каза, че 30% от лекарите нямат нито знанията, нито качест-вата да бъдат лекари), за институтите на БАН, за болницата за чужденци...

(Карагьозов оперирал въпросното дете, но не знаеше нищо за парите. А по телефона заранта ми се обади кметът – пита ме какво да прави.

Казах му да си прибират детето и да се върнат в Атина. Да кажат, че са се обадили в посолството.)

Не знаех, че ще дойдат. Уведомили снощи късно. Но все пак ги изкарахме из Атина, вместо да седят на летището. За късмет, Цанко [Цанев] бе слязъл в града и останахме без готвач, за да ги поканя в резиденцията. Но пък поръчах да им приготвят сандвичи с повече шунка, кашкавал, салам и няколко бутилки гръцко вино и кока-кола, плодове. Влайко [Димитров] ги събра в посолството – оставих ги там доволни.

Дойде и Д.[имитър] Димитров – завеждащ отдел „Масови организации" при ЦК. На връщане от конгреса на израелската компартия. Върна се ентусиазиран от това, което е видял. Особено от израелските комунисти – от идеологическата им подготовка, от мъжествената им борба при невероятно тежки условия.

Спомена една интересна подробност – емигрирали евреи от всички социалистически страни се включват в антиционистическата партия. Само от СССР нито един евреин не се свързва с нашите, а бяга далеч или воюва с комунистическото движение.

Отидох рано в посолството – исках да пусна грама в София за „Групировката на центъра", организационният период на която завършва.

Обявен бе ЦК с 250 души, между които бивши министри, депутати, бивши висши държавни чиновници, индустриалци, занаятчии, земеделци. Има между тях както хора от Атина, така и от провинцията, и то с активна политическа дейност в миналото. Обявени бяха също съставите на партийните комитети в Атина и Пирея.

След приключване на тази дейност по изграждане на ръководствата (в това ще се изчерпи организационното устройство) ще се свика ЦК на партията, за да приеме идеологическите направления и програмата на партията, изработени от [Георгиос] Маврос, въз основа на които ще се обсъди предизборната стратегия и тактика. Г. Маврос добре оцени и момента, и необходимостта от един Център в Гърция. Съотношението на политическите сили в страната е такова, че, както изглежда, и двете големи партии, Нова демокрация и ПАСОК, едва ли ще получат в изборите мнозинство, което да им позволи да съставят самостоятелно еднопартийно правителство. При такъв изборен резултат партията получила повече гласове ще бъде принудена да търси съюз с друга партия, за да състави коалиционно правителство.

И Нова демокрация и ПАСОК, всяка по свои съображения, не гледат отрицателно на дейността на Г. Маврос, защото без Центъра, единствената партия, която е в подем и би могла да играе ролята на арбитър е ГКП – третата по сила партия в Гърция. Но дори ПАСОК изключва ГКП от всякакви предизборни и правителствени комбинации. Останалите цен-тристки партии – ЕДИК, КОДИСО, КЕА на Микис Теодоракис

и Земеделската партия на [Александрос] Балтадзис, при действуващата избирателна система е много проблематично дали ще продължат да играят някаква политическа роля. Най-вероятно е да бъдат заличени като политически сили в Парламента, а извън него буржоазните партии нямат никаква стойност.

Гръцката буржоазия няма намерение да изпусне властта. Тя се страхува от ГКП, от нейното растящо влияние и гледа да направи всичко възможно да не допусне компартията да стане политическа сила, с която да бъде принудена на се съобразява. Буржоазията не иска и ПАСОК. Но като опитна класа, която толкова десетилетия не е допуснала властта да излезе от ръцете на десните партии, гледа да се осигури и в случай на наложена от избирателите промяна – издигането на ПАСОК. Затова гледа с добро разположение на усилията на Г. Маврос като гарант на по-умерената линия на ПАСОК.

Посланиците на западните страни имат същото отношение към Г. Маврос и Центъра. Те го окуражават. В негово лице те виждат силата, която може да накара или да служи за оправдание на ПАСОК за непровеждане на крайните му тези – структурни промени в държавния апарат, социални реформи, отказ от поетите международни ангажименти на Гърция.

Центърът като политическа сила има авторитет и влияние в Гърция. Личността на Г. Маврос – също. Отделни депутати от другите центристки партии обявиха, дори публично, че преминават към Г. Маврос. А членовете им от различни краища на страната, особено от Крит, започват да преливат към „Групировката“. Трудно е да се прогнозира каква ще бъде съдбата на Центъра до и след изборите. Г. Маврос многократно ми твърди, ще върви с ПАСОК, защото само Андреас Папандреу може да изведе Гърция от тежкото ѝ състояние, тъй като е за „Промяната“. Но аз не изключвам той да отиде и с Нова демокрация при определени условия, след изборите, ако тя се ориентира на по-центристки позиции, с един Георгиос Ралис начело, например.

В този смисъл писах в София.

В 7 часа се състоя събрание на Атинската академия. Говори акад. Георгиос Мерикас, медик, за ядрената енергия и живота ни. Всъщност това бе един апел в подкрепа на апела на американската академия и съветските учени срещу неутронната бомба и срещу атомното оръжие. Изложи факти за Хирошима и прочие с един извод – срещу пораженията от атомен взрив медицината е безсилна.

Този път всички места бяха запълнени. Както се изрази [Дионисиос] Закитинос, медицинското съсловие е силно в Гърция. Бяха дошли много лекари, към които най-вече се обърна докладчикът, да поставят началото на силно движение в Гърция.

Оттам отидохме с Варчо на театър. Гледахме в Националния пиесата на [Фредерико Гарсия] Лорка „Кървава сватба“. Хубава пиеса, поетичен език и отделни силни моменти, но нищо не ни затрогна. Артистите като че ли не бяха подходящи – и майката, и годеницата бяха крайно безжизнени.

18.II.1981 г. [сряда]

Пристигна от София черновата за ЮНЕСКО – на Националната комисия – в подкрепа на гръцката. Пратих я на [Панайотис] Зепос.

Предадох на [Антония Бисбику] Гаврилу, преводачката на „Кратка история на България“, двадесетина страници, преведени от френски за културата.

Днес Варчо се върна малко възбуден и доволен от Университета. Завързал се спор на студентите с преподавателката за класите в капиталистическото и в социалистическото общество. Нашият не взел участие – явно не му достига още убеденост в езика, но пък поговорил доста със студентите.

Проведох кратко съвещание и с „търговците“ по информационната работа. Те са на отчет към Министерството на външната търговия, но доколкото в нашия отчет и план отразяваме и тяхната дейност – налага се да получаваме и изпращаме по-пълни информации. Разбрахме се, защото няма противоречия между нас.

[Георгиос] Мазаракис се заинтересувал от нашия план за 1300-годишнината по повод разговора ми с К.[онстантинос] Мицотакис. Попитал този, който от отдела бе по време на срещата в Министерството. Пратих Ст.[ойчо] Николов да попита какво става с въпроса за визите на ръководители на смесени предприятия. Бяха обещали да удвоят срока. Подготвяли вербална нота и скоро щяли да ни я връчат – за 4 години – това, което К. Мицотакис обеща. Добре е.

Казах да ми устроят среща с Г. Мазаракис, за да му изложа плана.

Обади се от Солун Илия Петров, възбуден и доволен. В Кинотиса решили въпроса, както бе поискано от [Димитриос] Тракидис, с писменото изложение. Той възрази срещу разглеждането му, освен ако вземат положително становище, т. е. отхвърлят искането на губернатора. Така и станало. Оправда се напълно нашата акция – за ясна позиция и отстояване докрай. Благодарение на Тракидис и на Илия, който не се огъна под натиска от София. Разбира се, помогна му и това, че и аз застанах зад тази позиция твърдо.

Пристигна и пощата. Изобщо до обяд – плътна административна работа. С пощата дойде и покана до А.[ндреас] Папандреу от П.[енчо] Куба-

дински. Пое, реагира бързо и добре. Защото, ако беше останало на III отдел, кой знае какво щяха да измъдруват. Половин час доказвах на [Иван] Ганев, че трябва да поканим А. Папандреу, но той не се съгласяваше, защото това би означавало да си влошим отношенията с правителството.

Среща ще имам в сряда.

В резиденцията дойде за малко Лильо [Гаврил], сина на Колю [Никола] Гаврилов. Отново е навън, този път във Виена, начело пак на фирма. Върши сделки с Гърция, препродава румънски и български стоки. Смята, че работата му ще се разрастне. Побъбрихме си. Оказало се, че този, който му бе направил всички онези подлости, та когато се завърна не искаха да го пуснат да прибере семейството си, бил сега негов подчинен в същата фирма. Жена му пометнала от напрежение и пак не искаха да го пуснат да излезе. Трябваше Андрей Луканов, като зам.-министър тогава, да заложи авторитета си, за да му разрешат да си прибере семейството. И аз ходих да се застъпвам за него.

И такива хора продължават да виреят – подлостта е канонизирана, йерархизирана и се движи по свои вътрешни закони, без нищо да е в състояние да я спре. Дори и партията. Ще спасят някой невинно пострадал, ще отклонят някои удар, но носителите на тази напаст, която разяжда нашето общество, продължават да се издигат напук на всичко. Защото зад тях стоят сили.

19.II.1981 г. [четвъртък]

Чаках да видя каква ще е реакцията на средствата за масова информация за събранието на Академията, този „висш център на духовния живот на Гърция", както го определи [Георгиос] Мерикас, и какъв ще бъде ефектът и отзвукът сред обществото от апела за организиране на общественото мнение срещу производството и употребата на ядрено оръжие.

Във вестниците излязоха кратки информации. Само „Ризоспастис" засегна, и то в по-общ контекст, въпроса за неутронната бомба и опасността за човечеството от ядрена война. От няколко дена този въпрос се коментира и във вестниците, разбира се, негативно, но без да се поставя във връзка с политиката на правителството. А понеже то не е взело ясна позиция и въпросът като че ли е извън обсега на гръцките измерения, то вниманието на гръцкото общество е съсредоточено върху по-непосредствени въпроси – има ли или няма ракетно оръжие в Гърция, новата престрелка между А. Папандреу и правителството, поскъпването на електричеството, което ще доведе, изглежда, и до правителствена криза, толкова е остра обществената реакция.

Пратих съобщение в София за събранието.

Свързах се и с [Стефан] Тодоров, посланика ни в Брюксел. Попитах го дали е отпечатан докладът, който изнесох през м. февруари миналата година. Оказва се, че да, имали и книжките. И бил изненадан, че не са ми изпратили. А аз помислих, че не са се решили да го отпечатат след цялата тази кампания срещу Афганистан. Все пак не е много коректно от страна на моите колеги. А бях пратил и грама в София да се провери. Исках да бъде дискретен. И оттам никакъв отговор. Изобщо, натискът е голям, докато се свърши работата или тази част, която интересува дадено лице, институция, ведомство. Оттам нататък – нищо. Това безразличие – толкова години, откак се сблъсквам с него – продължава да ме възмущава, защото не е само израз на невъзпитание, а на пълно пренебрежение към личността. Имах наивността да си помисля, че като станах посланик, поне МВнР и посолствата ще си променят отношението.

Прочетох доклада на [Янис] Маникас за 1300-годишнината. Негоден е и по същество, и конкретно. Не може да направи нищо сериозно, без да му се помогне. Повиках [Георги] Колибаров, за да му покажа това. В момента той подготвя информационен доклад за съотношението на политическите сили в Гърция, една от темите, с която се нагърби; разработка, която искам да изпратя в София или по-скоро да я отнеса аз. Но исках да му покажа, че не бива да се ангажирваме с провеждане на всяка цена на събрания, които не са подготвени добре и които вследствие на това бият по нашия авторитет.

Той разбира, но сега като отговорник на културния сектор исках да упражнява по-голям контрол и върху „инициативите отдолу“.

Възложих на [Васил] Митровски и [Александър] Петров да огледат какво имаме получено от София, за да му оформим едни доклад. Утре ще им направя един план. Пък и дори сами да го напишат, ще дадем да се преведе.

Дойде Варчо. Видял се с [Христос] Думас. Разчита на отиването си в София, за да подготви курс по балканска археология на праисторията. Поразходихме се навън около половин час. Исках малко да се освежа преди обяда при американския посланик. Показах му някои витрини – има хубави горни дрехи. Не ще нищо. Доволен е и от това, което има, ходи от скромно по-скромно облечен и се държи повече от прилично.

Призна ми, за пръв път казал, че е син на посланик на студентите. Няколко от тях изпулили очи, но не и критянинът, с когото спорел за отношенията в социалистическите страни. Варчо го апострофирал дали намират разлика между него и сина на шофьора (така разкрил кой е). Критянинът пренесъл тогава въпроса на друга почва – дали аз, т. е. баща му, имал същото отношение към шофьора. И тук Варчо отговорил, че отношенията са на хора равни. Което май не е съвсем така, защото моят

шофьор след като притискал другите хора, и то доста грубо, се качи и на моята глава. Трябваше да станат няколко гафа, и то неприятни, за да си дам сметка за това.

При американския посланик. Бяхме само двамата. [Роберт] Маклоски пожела да се видим, прочел моя статия, публикувана в американско списание, която му се видяла интересна – за Освобождението на България в „East-Central Europe Quarterly Review“. Покани ме на обяд по телефона. Разговорът се състоя на приема при министъра на търговията, а обядът се състоя днес.

Разговорът засегна голям кръг от въпроси, излагам ги по реда на разискването.

1. Разговорът започна от него – знаел, че съм специалист по история на Османската империя, че познавам Турция, та бих ли му изяснил каква е политиката на България спрямо Турция, как гледа нашето правителство на сегашния военен режим и дава ли той отражение на двустранните отношения с Турция. Отговорих му.

От своя страна го попитах как гледа на изхода на гръцко-турските преговори. Той се позова на два разговора, които имал с Г.[еоргиос] Ралис, че основният въпрос, който разделя двете страни, е шелфът. Нямало международна практика, на която да се опрат, която да може да се приеме и от двете страни за справедлива. Гръцкото правителство щяло да очаква международно придвижване на проблема за шелфа, установяването на международна практика.

2. Попитах го допълнително какво е мнението му – как влияе кипърския въпрос на гръцко-турските отношения. И тук Р. Маклоски се позова на Г. Ралис, че не това било определящият въпрос в отношенията между двете страни. Според Маклоски К.[онстантинос] Караманлис и Г. Ралис искали да решат бързо този открит въпрос, но не знаел какво мисли К.[онстантинос] Мицотакис, който също имал мнение. И продължи сам, че проблемът се усложнява от общата външнополитическа обстановка и вътрешнополитическите борби в Гърция. Като посланик в Кипър, запознат добре с положението там, той смята, че [Рауф] Денкташ и [Главкос] Клиридис могли да се разберат, но намесата на Анкара и Атина и неотстъпчивостта на [архиепископ] Макариос не допуснали да се намери своевременно решение.

За негово голямо съжаление САЩ изоставили въпроса. На няколко пъти, писмено и устно, както и на срещите на посланиците от Атина, Анкара и Кипър в Държавния департамент и в Лондон, по указания отгоре не била проявена инициатива. Той обърнал внимание, че вдигането на ембаргото за доставяне на оръжие за Турция без разрешение на кипърския въпрос ще усложни отношенията с Гърция, но безрезултатно. Общата линия била – въпросът е деликатен, нямало защо да се дава повод за допълнителни усложнения на отношението към САЩ в този район.

Не допуска двоен „еносис“. Дори [Евангелос] Авероф му признал, че различията между гърците в Кипър и Гърция се задълбочили не само по политическите въпроси.

3. Успял да убеди Държавния департамент, че е нужно да установи контакт с Андреас Папандреу. Ако ПАСОК дойде на власт, необходимо е да бъдат нормализирани отношенията. Сега поискал да се установят контакти и на други нива между хората на ПАСОК и посолството.

Не му била ясна не критиката на А. Папандреу към американската политика, а яростта, с която размахва „американското страшилище“ и по всеки повод отново събира всичко негативно в отношенията между двете страни. Според него това се дължи все още на липсата у А. Папандреу на ясна платформа и необходимостта с демагогия да компенсира тази празнота. Освен това играели роля и гръцкият импулсивен темперамент и ирационализъм. Казали му, че старият [Георгиос] Папандреу бил един в опозиция и пълна противоположност на власт, та разчитал да стане същото и със сина. Социалдемократическите лидери не му вярвали, това му казал лично [Вили] Бранд. А бизнесмени в Гърция му говорили, че ще напуснат страната, ако ПАСОК дойде на власт.

Попитах го не е ли доволен от еволюцията, която се забелязва напоследък в схващанията на А. Папандреу. Отговори ми, че не особено. Гърция се оказала неподготвена за ЕИО, представяла си работата лека, създала големи илюзии, а сега се сблъсква с големи трудности. Но го безпокоял въпросът за НАТО. Предизборната борба се изостряла и както показват полемиките в пресата, правителството не успяло да ги снеме.

4. Р. Маклоски ме попита за балканската ни политика, за многостранното балканско сътрудничество. Обясних му същността на тази политика и принципите, на които се основава.

Зададох му въпроса, дали се одобрява сближението между Гърция и България и как гледа той на това. Отговорът му бе, че САЩ се отнасят положително към всичко, което води до стабилизиране на положението на Балканите. Той лично при срещи с К. Караманлис и Г. Ралис е подчертавал положителното си отношение към водената от тях политика.

Какво е неговото мнение – изчерпани ли са възможностите за сближение между България и Гърция? Маклоски отговори, че не се е замислял по този въпрос, толкова е погълнат от гръцко-турските отношения и от този с американските бази. Получавал редовно донесенията на своя колега от София – в тях нямало никакви отрицателни елементи по отношение на сътрудничеството между двете страни, но не забелязал и елементи, които да говорят за разширение на това сътрудничество.

САЩ, говорейки общо за политиката им на Балканите, имали една голяма грижа – да не се оставят да бъдат забъркани в някой от заплетените проблеми като македонския например.

5. Попитах го с оглед на дискусията в пресата и заинтересоваността, която отдаваме на този въпрос като съседна страна – има ли ракетно оръжие в американските бази в Гърция? Той ми отговори като „колега", не както би говорил публично. Отговора на този въпрос съм знаел. Международната обстановка е такава, че САЩ не могат да пристъпят към ограничаване и намаляване на своето присъствие в чужбина. Но в Гърция сега се стремят да намалят броя на ракетното оръжие, като го намалят с по-усъвършенствувано.

След това ми говори за новата администрация на [Роналд] Рейгън, като изрази надеждата, че тя може би по-сполучливо ще намери пътя на преодоляване на кризата в отношенията между двете страни.

Завършихме с разговор върху Полша.

Поканих тази вечер [Павлос] Милонас и Ралу Ману със сина им, Леандрос и Ера Вранусис. Повиках и Ал.[ександър] Петров с жена му – да се запознаят, предстои толкова работа в културния сектор.

Останах трогнат от отношенията между двамата – повече от 40 години привързаност, любов, брак – и досега се гледат с нежност. А с изложбата чествуваха 30-годишен юбилей на Ралу Ману. Не е никак лесно да издържиш като човек на изкуството толкова години без поддръжка на държавата и да продължаваш да работиш, увличайки със своя ентусиазъм и младежта.

20.II.1981 г. [петък]

Писане на грами, преглед на пощата. За [Янис] Маникас – да не се избързва с наемане на салона, преди да се проведе разговора с [Георгиос] Мазаракис и преди да се изясни дали Гръцко-българото дружество ще поеме това събрание; от Министерство на земеделието – че са дали положителен отговор за купуване на шасита с портокали.

[Кириакос] Сарандис донесе последните преводи за „Кратка история на Гърция".

В 12 часа Л.[еонидас] Стрингос дойде – поговорихме малко за посещението му в София. Видял се с Цола Драгойчева, говорили и за положението тук. Още не е анализирал натрупания материал, събран от партийните организации, за положението в Македония на славянското население (употребяват този термин, защото вече имало разлика между тези, които говорят, че са от български произход, и онези, които подчертават близостта си с македонците. Но масата като цяло, с известни изключения, вече се приобщавала напълно към гърците.)

Всъщност той дойде да ми предложи официално да се заема с разработването на тема, която да разкрие положението в България и да послужи като основа за задълбочаване на дискусията по движещите сили и

ръководящата роля на въстанието [от 1821 г.] – буржоазията била ли е ръководител, хегемон или не е играла тази роля? И кой тогава?

Каза ми, че [Василиос] Филяс молел отначало да ми се даде думата, тъй като на 23-ти трябвало да замине за някъде, а искал да ме чуе. Помоли ме още да поговоря със [Василиос] Сфироерас, да го убедя да участвува на конференцията, организирана от партията, а също и с [Василиос] Кремидас. Отказали.

Обяд при [Ксенофон] Золотас – в банката. Бях до бразилския посланик, побъбрихме си за [Пауло] Карнейро, който му бил приятел.

Поговорихме и с австрийския посланик за предизборната борба.

К. Золотас и [Ангелос] Ангелопулос ми казаха, че починал главният научен секретар на Атинската академия [Йоанис] Теодоракопулос. Утре е погребението. Станало през нощта. Имали преди това заседание, където поспорили за откриване на място за академик – той не се съгласявал за средновековна история, настоявайки за античността. Отклонили предложението, но изглежда, че възбудата се оказала твърде силна за него. От [Леандрос] Вранусис узнах, че е искано място за [Манусос] Манусакас.

21.II.1981 г. [събота]

[Грама]

„Смъртта на Фредерика и решението на гръцкото правителство да приеме искането на бившето кралско семейство погребението ѝ да стане в Татой се превърна в остър политически въпрос, последствията от който е трудно да бъдат предвидени. Но несъмнено ще се отразят върху започналата предизборна борба и свързаната с това поляризация на политическите сили.

С това решение правителството целеше, от една страна, да задоволи монархистите, гласовете на които се надява да получи при изборите, а от друга – наложи погребението да стане в тесен семеен кръг, за да не предизвика недоволството на опозиционните партии и гръцката общественост. Но независимо от това реакцията и на монархистите, и на опозиционните партии бе остра и не в полза на Нова демокрация.

Всички опозиционни партии охарактеризираха това решение като „сериозна политическа грешка, противоконституционно действие и предизвикателство към гръцкия народ независимо от хуманните съображения“, които правителството посочи като основен довод за взетото решение. Най-остър в нападките си бе А. Папандреу, който открито обвини правителството в „предизборна спекулация“ и поиска разпускане на Парламента и незабавно провеждане на избори. Опозиционните партии се възползуваха и ще се възползуват и в бъдеще максимално от създалата се ситуация, за да политизират въпроса и да обвиняват правителството в съглашателство с крайната десница и монархическите елементи.

От друга страна, монархическите сили първоначално приеха благосклонно решението на правителството, тъй като очакваха да превърнат погребението в мощна политическа акция за изява и показ на силата на кралските привърженици. Впоследствие обаче, реагираха остро на решението на правителството погребението да стане в тесен семеен кръг, без да се даде възможност на крал Константин да престои повече от 6 часа в страната. Председателят на „Национална групировка" Сп.[ирос] Теотокис, първи братовчед на Георгиос Ралис по майка, изрази недоволството си от това, заявявайки: „Скъпият ми братовчед Ралис ще плати с политическа цена за това си решение."

В редовете на Нова демокрация също се появиха гласове на недоволство от взетото решение и най-вече от присъствието на погребението на зам.-министър председателя К.[онстантинос] Стефанопулос и на 5–има депутати. Правителството побърза да парира нападките, като заяви, че присъствието на депутатите е имало „частен характер" и с нищо не обвързва партията. Независимо от това обаче недоволството остава както сред част от депутатите на партията, така и сред нейните редови членове. Показателни за това са появилите се публикации за многобройни протестни писма от отделни комитети на партията, кметства и общини, управлявани от Нова демокрация.

Счита се, че в правителството и между Г. Ралис и К. Караманлис също е имало разногласия най-вече по това на какво ниво да бъде представено правителството на погребението. В тази връзка характерно е изказването на председателя на Парламента Д.[имитриос] Папаспиру, че нито той, нито Парламентът ще бъде представен на погребението, „дори това да бъде наложено от К. Караманлис."

Чехословашкият посланик ми каза, че се случил в дома на А. Папандреу, когато той позвънил на К. Караманлис. Колебаел се дали да иде да посрещне испанския крал. Най-накрая приел доводите на А. Папандреу, че това може да има неприятни последствия, и даже бил казал, че ще обяви официално не отиването си. Въпреки това в излязлото съобщение се говори само за причини от здравословен характер, които всички разбраха.

Самото погребение бе извършено на 12 февруари в присъствието на испанския крал Хуан Карлос, посрещнат от Г.[еоргиос] Ралис, членовете на бившето кралско семейство, бивши и настоящи кралски семейства, посрещнати от К.[онстантинос] Мицотакис. Броят на официално поканените за погребението бе сведен от 600 на 150 души. Бяха взети извънредни мерки за охрана и за предотвратяване на идването от провинцията на привърженици на монархията. Въпреки строгите мерки в района на Татой е имало няколкостотин души монархисти, някои от които, въпреки намесата на полицията, са успели да участвуват в процесията. По време на погребението не е имало инциденти освен гласното ругаене на пре-

зидента от група монархисти, отправянето на обиди към представителя на правителството Стефанопулос и издигането на лозунги в подкрепа на Константин и за възстановяването на монархията.

След погребението, с цел да спечели отново монархистите на своя страна, правителството излезе с официално съобщение, че Константин и членовете на бившето кралско семейство, в качеството си на гръцки граждани, могат да посещават Гърция като частни лица.

Какви изводи могат да се направят от това политическо събитие:

1. Няма съмнение, че решението на правителството бе продиктувано от желание да спечели на своя страна гласоподавателите от промонархистките среди, които на референдума през 1974 г. получиха 31% от гласовете. Но проведената след погребението анкета в Атина и Пирея за сп. „Тахидромос" показа, че за монархията в настоящия момент биха гласували само 8%, което показва до известна степен намалялото, и то значително, влияние на монархистите.

2. Създадени бяха предпоставки за бъдещо активизиране на монархическите елементи, в резултат на което не се изключва възможността за създаване на кралска партия начело с Л.[еонидас] Папагос, която да се яви самостоятелно на следващите избори с цел да предизвика правителството да поеме по-десен курс на управление. В случай, че такава партия се създаде, би могло да се очаква нейното обединяване с партията „Национална групировка" на Сп.[ирос] Теотокис, обкръжението на когото упорито твърди, че не ще се присъедини към Нова демокрация след сблъсъка с Г. Ралис по повод на погребението.

3. Опозиционните партии ще продължат да се възползуват максимално от създалата се ситуация, за да атакуват правителството и Нова демокрация за съглашателството с крайната десница и монархистите.

4. Възможно е депутатите на Нова демокрация в Пелопонес, Крит и други райони на страната, където монархистите имат по-силни позиции, да загубят при следващите избори част от тяхната подкрепа.

5. В редовете на Нова демокрация се чуват гласове за вземане на решение по въпроса за самоволното присъствие на депутатите на погребението, което ръководството на партията, по вътрешнопартийни и предизборни съображения, отказва да направи. Несъмнено това също ще даде отражение сред привържениците на партията.

6. Общо е мнението на политическите наблюдатели, че решението на правителството да приеме погребението да стане в Гърция е бумеранг, който с обратни резултати се насочва и ще се насочва срещу управляващата партия."

Ще пиша по този въпрос утре за МВнР. Засилването практически на крайната десница внася нов елемент в предизборната борба. Гръцката буржоазия ще се опита чрез нея да контрабалансира не толкова влиянието на ГКП, както бе досега, давайки оправдание на правителството да не

признава Съпротивата и да отказва всяка по-далечна демократизация, но се има предвид създаването на условия за завой надясно, за париране на центристките колебания на Г. Ралис.

Току-що се върнах от катедралата, където се извърши траурен молебен на Йоанис Теодоракопулос. Говориха доста хора, но главните оратори бяха [Константинос] Цацос и [Панайотис] Канелопулос. Започнали заедно с него следването и възобновили, както се изразиха, значението на философската наука както в древността. Разбира се, много неща се казват на едно погребение, така е прието. Но едно нещо ме трогна – краят на словата им. И двамата, на негова възраст, с единия крак вече в гроба, говориха за смъртта без ирония, без превземка, с философско извисяване и завършиха: „Добра среща, приятелю..."

22.II.1981 г. [неделя]

Вчера слязохме с Варчо за малко в града. Отнесохме за размножаване на ксерокс ръкописа на очерка, който придружава списъка на етеристите. Досега издателството не направи нищо, или по-скоро, ксерокс. А искам да използувам този текст за доклада, който ми се възложи и да дам междувременно да се прочете от един поне историк.

Оттам се отбихме да с купя едни леки чортови обуща. Убеждавах и Варчо да си купи, краката му се изприщиха от тежките му обувки, дърпа се, защо да се дават толкова пари, ще изкара още малко, ще си купи в София и т. н. Опитах един-два модела, видях, че му харесаха едните. Не пожела да ги вземе. Трябваше да направим още една обиколка от около половин час, да минем пак покрай същия район, да пием по едно кафе там, където някога с Ана пихме капучино (той знаеше – а и той е една сантиментална душичка), та да се реши да ги купи. Чак тогава го видях, че се поотпусна, че не ги е искал, че не се е показал нескромен и почна да им се радва, че са леки.

Минахме и покрай неговия фотограф. Поръчах уголемени снимки от тази, която бе направил фотографа. Трогателно хубав е на снимката. Имаше четири – двете взехме ние с майка му. Варчо поиска да се снемем двамата, но не бяхме за снимка. Ще идем тези дни.

Отбихме се на връщане край посолството. Един камион бе почти натоварен с разни отпадъци. По инициатива на В.[лайко] Димитров и [Продан] Загорчев (финансиста и един от шифровчиците) образували бригада за разчистване.

Влайко сложи ред в резиденцията, изчисти и подреди всичко, не може само да се наложи над по-грубите хора. Разигра се една картина, от която отново ми стана неудобно. [Кольо] Костадинов си заминава, иска Влайко

да му пренесе с комбито хладилника, защото неговата кола била малка. А поръчал камионетка и държавата му я плаща. Влайко излезе цял запотен, очернен, заедно със Загорчев, едва дишат от задуха и мръсотията. Още работят, при това е събота, а отгоре на всичко в коридора и отвън са натрупани столове и кресло от една гарнитура, която Ст.[ойчо] Николов поискал днес, именно днес, да му се пренесе.

Видях го обиден и му дадох право да продължи работата си. Ще пусна заповед, с която ще ги похваля. Попитах защо не са повикали повече хора за бригадата – например шофьорите. Не се решили, всеки шофьор си има „господар" и те отстояват правата си от името на господарите си.

Попитах също дали моят Цеко [Антонов] е бил на партийно събрание вчера. Отговориха ми, че не. А аз, след като се върнахме по обяд, изрично му казах, че след обяд никъде няма да излизаме, напомних му, че има партийно събрание, на което не мога да ида, тъй като готвя нещо срочно, а и дневният ред търпи моето отсъствие. Той ми отговори, че се разбрал с партийния секретар, ако аз не сляза, да не разкарва втори път колата! Представете си – той не може да използува автобус, както не един път ползуват и Влайко и Цанко и най-често Върбан; не може да иде и със своята кола, защото ще трябва да изразходва малко бензин.

Предупредих го, че аз не съм партиен секретар, за да му търся отговорност, но от административни задължения е напълно свободен. Въпреки всичко той не отиде на партийно събрание. Другият шофьор, почти пенсионер, Христо Марков, АБПФК, споделял с други, че Цеко е невероятно нахален, вечно мърморещ при най-малка обремененост. Защото никога събота и неделя аз не го товаря с работа. Обикновено работя в къщи, а когато изляза за няколко часа, отиваме с Варчо.

Пита се защо е такъв Цеко? Защо бе такъв, че предизвика общо недоволство и шофьорът на О. Дойнов? Защото се считат безнаказани, привилегировани – возят кандидат-членове и членове на Политбюро. А това се вижда, недоволството се трупа, и понеже не се взимат мерки, при първия случай то избухва като взрив – както започна в Унгария, в Чехословакия, а сега и в Полша. Рискуваме строя си, разстройваме обществото си поради тази неизвинителна толерантност към нарушенията на елементарните човешки и партийни правила на поведение. Не мога да забравя възклицанието на шефа, подчертавам, шефа на отдел „Кадри" при МВнР [Иван] Митев (знае се какви са пълномощията му), когато му казах, че не искам да задържа нито ден повече Цеко и му казах защо: „Да, всички са такива от УБО!"

Нещо, което никога не правя вкъщи – на бюрото взех да чета вестник. Върти ми се главата или по-скоро не мога да си наложа да хвана нещо сериозно, въпреки многото работа, която чака. Прелистих в-к „Монд" – прочетох за Полша; за студентите; за скептицизма на западноевропейски-

те страни да се оставят да бъдат увлечени от мисията на [Роналд] Рейгън за Салвадор, за Намибия – как южноафриканците използуват бушмените (останали са всичко няколко десетки хиляди души) във войната срещу националноосвободителния фронт, унищожавайки ги като самобитност и т. н. Интересни неща, но не ме завладяха като друг път.

Колкото и да е странно – не съм поетичен, трудно чета стихове, харесвам само ако чуя да се декламират добре или когато Ана ми прочете нещо, което тя самата е харесала – вниманието ми привлякоха няколко мисли на един напълно неизвестен за мене писател, но когото явно са обичали – Calet – трагичен образ, умира от болест на 52 години.

Временно настроение ли е това?

Дойде Бр.[иго] Аспарухов с [Кольо] Костадинов, който утре си заминава. Взехме си довиждане.

Обядвахме с [Васил] Митровски. Сериозен човек, с чувство на отговорност. Ще израсне – работи задълбочено.

Вечерта на театър. Гледахме „Панталони“ на [Жан] Ануи. Вярно е, че има много солени неща, цинизми, и то като че ли в по-голяма доза в началото на действието, след това човек свиква, диалогът увлича. Не знам достатъчно езика и гръцкия театър – да не би от неправилността на превода на изразите (във френския език редица думи нямат циничното значение, което се получава при превода) да са причината за острата реакция на [Николаос] Лурос и [Панайотис] Канелопулос. Той (Канелопулос) постави въпроса и в Парламента и така наруга министъра на културата [Андреас] Андрианопулос в Операта – бяха в една ложа – че министърът не можеше да си намери мястото през цялото време на представлението. Възмути ги и пародията – Прометей и Аристофан – на тях се основава пиесата на Ануи. Но е с много остър хумор, ирония. Академикът в пиесата бил [Жан Люк] Годар, който дълго време от страниците на вестник „Фигаро“ определяше успеха или неуспеха на една пиеса. Като я видял, излязъл с възторжена статия и това осигурило успеха на тази пиеса.

С Варчо се смяхме. На него му хареса. Вече не среща трудности със слушането.

23.II.1981 г. [понеделник]

Този път съвещанието със съветниците мина много стегнато. В писмен вид бяха представени новите задачи, отчетено бе изпълнението на предишните. Допълнително разисквахме някои други задачи. Уточнихме тематиката за проучвателните доклади.

[Павлос] Милонас се обади по телефона, за да ме помоли да приема и окажа съдействие на някого, който заминавал за София. Веднага преду-

предих С.[тойчо] Николов. Оказа се, че това е владиката Максим. Канени са група монаси от нашия Синод за честване на Йоан Кукузел. Министерството на външните работи и губернаторството на Атон им отказало визи. Поповете се опитали да заобиколят закона – с частни връзки намерили как да се сдобият с паспорт. Дадохме им визи.

Предупредих и София – да им окаже по-голямо внимание, защото не е малко да пренебрегнат нареждане и да потърсят сближение с нас по въпрос, зад който има единодушна официална позиция, и то негативна.

В 12 часа – при [Георгиос] Мазаракис. По 1300-годишнината. Труден разговор – но в края на краищата изяснихме и гърците, и ние какво искаме. Гръцката страна не иска усложнения в предизборната борба, нито да се проведат мероприятия, които да се опрат на партийния фактор – кметства и синдикати в леви ръце. Освен това не иска да става нищо в периода 2–3 месеца непосредствено преди изборите.

Освен това по настояване на К.[онстантинос] Мицотакис той ме попита дали има отговор за р. Места. Отново поиска да съобщя на П.[етър] Младенов личната му заинтересованост и голямото значение, което отдава гръцкото правителство на този въпрос.

Вечерта – у [Михаил] Скалистирис в новия му дом на Пендели. Исках да се срещна с [Евангелос] Авероф. Напоследък въпросът около американските бази, Егея, гръцко-турските преговори отново изкараха на преден план Е. Авероф, който зачести с публичните си изявления – пред Парламента, на събрания и митинги, даде и интервю пред най-масовия вестник „Та Неа“, който, общо взето, стои на антиаверофски позиции, във всеки случай поддържа опозицията и ПАСОК.

М. Скалистирис попитал Авероф, който се съгласи и така стигнахме до вечерята.

Оставям засега настрана разговорите около културните събития, литературата (Е. Авероф издава сега своя нова пиеса), по някои исторически събития от близкото минало в Гърция и Близкия Изток. Основният въпрос, който му поставих, бе за неговата оценка за развитието на българо-гръцките отношения, как се отразяват върху тях последните международни събития и американското присъствие в Гърция.

Е. Авероф започна с това, че е напълно в курса на това, което предприема и говори [Константинос] Караманлис, в това число на разговорите, които той е водил насаме с Т.[одор] Живков. Той не само одобрява постигнатото досега, но смята, че още далеч не са изчерпани всички възможности, които сближението между двете страни разкрива. Тази дълбока промяна, немислима доскоро в отношенията между двете страни, е заслуга преди всичко на двамата ръководители. Той по-добре може би от другите разбирал какво огромно дело е извършено благодарение на предвидливостта и куража на К. Караманалис и Т. Живков да се противо-

поставят и да изменят хода на течението, което те получиха в наследство. Не само нерешени въпроси, но и една пропаст във възпитанието, на психологическата нагласа на населението и интелигенцията, която никой не можел да повярва, че е възможно да се запълни за по-малко от няколко десетилетия. А това стана факт за няколко години. [Петрос] Моливиатис, съветникът при президентството, и журналисти му разказвали, искрено развълнувани, за чувствата на приятелство и уважение, които били засвидетелствувани на К. Караманлис по време на последното му посещение в България.

Ето защо това, което казал официално, а също така и пред офицерския състав, че не съществувала опасност за Гърция от север, от страна на България, е изцяло в сила. Това е историческо завоевание, което трайно охарактеризира отношенията между двете съседни страни. Разбира се, принадлежността им към двата блока е свързана с определени задължения. Чисто хипотетично, ако двата блока бъдат въвлечени във война, нито Гърция, нито България могат да останат извън нея. Но понеже такава война е изключена, защото тя ще бъде взаимно унищожителна независимо от това, кой ще нанесе първия удар, то всички други колебания, изостряния в международния климат могат и трябва да се преодоляват, без да се допусне те да се отразят на отношенията между двете страни. В това той е дълбоко уверен и то отговаря на същността на политиката, която провежда гръцкото правителство.

На инцидента с американската част в Драма (пратих отделна грама) е изкуствено придадено много голямо значение. Касаело се за млад офицер, преместен току-що от Западна Европа, който не се бил запознал с тукашните условия.

По фактическата страна – от двадесет години бил в сила един и същ режим, нямало нищо променено. В Парламента казал, че не можел да отговори дали в Гърция имало ядрено оръжие. Всеки отговор, положителен или отрицателен, можел да навреди на националните интереси: „Ако кажа, че нямам, това означава че съм слаб.... Ако кажа, че имам, карам и другия да има. Следователно не зная дали имам." Този му отговор предизвика много ядливи коментари, припомних му някои. Е. Авероф се засмя и се задоволи да повтори изнесеното в пресата, че имали само тактическо оръжие, което не се смятало за ядрено, но на което можело да се поставят ядрени глави. Впусна се обаче в обяснение, че всичко, което американците имат в своите бази, е под двоен ключ и се охранява от еднакъв брой гърци и американци, както било в Западна Европа, и не можел складът да се отвори без съгласието на гръцкото правителство.

Този въпрос той заключи с общия извод, че сега, след завръщането на Гърция във военната организация на НАТО и преговорите, които се водят, контролът над американските бази от гръцка страна щял да се увеличи; и че наличието на американски бази не попречило на развитието на

отношенията между Гърция и социалистическите страни, между Гърция и България.

След това Е. Авероф направи една декларация, че развитието на българо-гръцките отношения трябва да върви по възходяща линия. В този ред на мисли той заяви, че нерешените още въпроси трябва да намерят решение, а най-важният сред тях е следният – да се осигури на България транзит през Гърция и достъп до Егейско море. Той знаел колко е важно за нея да се използуват преимуществата, които създава териториалната близост с Гърция, но не било възможно да се решат всички въпроси наведнъж. Това обаче щяло да стане непременно. Той лично щял да направи максималното да се стигне постепенно до решението и на този голям въпрос.

Тук вече се намеси и М. Скалистирис, който напомни на Е. Авероф, че преди няколко години поискал разрешение да се допусне българо-гръцко сътрудничество в експлоатацията на крайграничните мини. По политически причини тогава получил отказ. Позволява ли сега политическата обстановка да се пристъпи към такава дейност? Българите имали производствени мощности, кадри, сега не бил пречка и въпросът за електроенергията; той е готов за реализирането на такъв проект с прехвърляне на руда по въжена линия от най-близките мини или чрез транспортирането ѝ от по-далечните. (За разговора с него и предложенията му изпратих доклад в София.) Е. Авероф попита дали се касае за фероникел, М. Скалистирис отговори, че имал предвид главно цинкова руда, но е готов и за фероникел. Тогава Е. Авероф му поръча да депозира писмо от името на неговата фирма, което смята, че ще прокара.

От своя страна разширих темата, като заговорих за големия интерес, който представлява съвместната геологопроучвателна работа и за двете страни. Авероф прие нашите доводи и завърши разговора с думите, че ето така, с решаването на няколко подобни въпроси, ще се стигне и до намирането на най-правилно решение и на въпроса за свързването на България с Егея.

От останалия разговор заслужава да отбележа недоумението и безпокойството, което предизвикала засилената румънска пропаганда сред куцовласите. До преди известно време пропагандните материали изхождали главно от САЩ, сега тези среди преместили центъра си в Париж и масата на Авероф била затрупана с камара от всякакви печатни материали. Имал сведения, че Румъния не била без участие в тази работа и той щял да повика своя приятел [Йон] Брад, румънския посланик, да поговори с него. Авероф каза, че самият той бил куцовлах, както и повечето жители на Мецово, но всички те имали гръцко съзнание. Не можел да си обясни смисъла на тази дейност.

Попитах го за Скопие. Оттам също потокът на пропагандни материали не спирал, но не констатирали увеличение през последните месеци.

Сега най-много ги безпокояло крайно тежкото икономическо положение на Югославия, което те следяли със загриженост.

Спомена и за близките си връзки с [Гамал Абдел] Насър, когото единствен той защитавал в НАТО против всички останали. Египетското разузнаване било толкова добро, че на няколко пъти Г. Насър му благодарил, повтаряйки казаните от Е. Авероф думи. На това, според него, се дължи обстоятелството, че той бил един от малкото декорирани от Насър два пъти с най-големия египетски орден.

Разказа ми още и за това как е бил интерниран от италианците, прекарал дори и няколко месеца в затвора, преди да избяга към Рим. Основно обвинение – че като говорещи език с латински характер [албанците] трябвало да бъдат приобщени към Италия.

24.II.1981 г. [вторник]

Почнах да пиша грами за София – за Г. Мазаракис и за Е. Авероф.

Отби се и посланикът ни в Ирак – [Ангел] Ангелов. Разказа ми за войната и нейните последствия в Ирак – подведени са били от данни на разузнаването, голяма роля изиграла и амбицията на [Садам] Хюсеин, който искал да поеме опразненото място на ръководител на Третия свят. Жалко само за кюрдите – трудно се обединяват и е силен натискът върху тях от всички страни – държавния механизъм и въоръжените сили на три страни.

Отидох при проф. [Георгиос] Даскалакис, министър на туризма, във връзка с предстоящото му заминаване за София, където ще се състои българо-гръцката среща на туризма. Говори ми за проблемите и възможностите, които се откриват пред Гърция след влизането ѝ в ЕИО, за добрите перспективи на туризма между нашите две страни и за някои въпроси, които могат да се обсъдят в интерес на подобряването му в традиционния дух на приятелство, който характеризира нашите отношения в тази област.

Разменихме мисли и по българското присъствие на Атинския фестивал. Той настоя за това, че единственият държавен орган, който ръководи фестивала, е Комитетът по туризма. Работи в тясно сътрудничество с Министерството на културата, но той е упълномощен да кани състави и да сключва договори. Поиска да се види евентуално с Л.[юдмила] Живкова, за да разисква участието на наша опера на фестивала, тъй като официално искане от наша страна не е било отправено.

Уважава [Теодорос] Критас, това той изрично подчерта, но за себе си те предпочитат да избягват неговите и на други импресария услуги, за да не плащат комисиони. Ако ние го искаме него да устрои техническата страна за наша сметка, той няма никакви възражения.

Обядваме със [Василиос] Сфироерас и [Георгиос] Леондаритис. Сериозен автор. Сега преподава македонския въпрос. Дадох му някои наши издания. С него също ще може да се работи добре.

Пристигна Варчовата компания. Радостен е, умее да се въздържа.

В 23 часа – силен земен трус. Къщата така се разклати, че бях почти сигурен, че ще се срути. Не излязохме. Продължих да работя, но известно време ръката ми леко потреперваше, не можех да пиша добре. Дълго време се люля полилеят. Легнахме си към 1 часа. Варчо отиде при приятелите си, които бяха изморени от пътуването и възбудени от земетресението. Непрекъснато обаче се чувстваха леки трусове. (Сутринта съобщиха по радиото, че първият трус бил 6.6 по Рихтер, а след това имало 195 по-малки разтърсвания, но повечето над 3 по скалата на Рихтер.)

Аз заспах, но към 4 часа сутринта нов силен трус от същия размер ни изхвърли от леглата. Излязохме навън, разходихме се. Хората прекарали почти цяла нощ в коли. В резиденцията дойде П.[аскал] Вангелов – час и половина се придвижвал от дома си до нас.

Пак се прибрахме, поработих доклада си за конференцията, но ми се доспа. Подремнах горе, но ново разтърсване ме разбуди окончателно. Почувствувах, че това непрекъснато раздрусване вече ми подейства.

По радиото съобщиха за 12 убити, стотина ранени, срутени сгради главно в Метеора, където е бил епицентърът, и на островите при Коринтския провлак. В Атина също са пострадали къщи, училища. Мазилката се излюпи и при нас, дори имало някакви напуквания, според Цанко, но изглеждат повърхностни. В кабинета первазите горе частично се напукаха.

25.II.1981 г. [сряда]

В посолството – напрежение. Всички са прекарали безсънна нощ. Жените и децата ги прехвърлихме за през деня в резиденцията. В града паниката продължава, защото и вестниците подсилват подобни настроения с разни указания как да се спасят хората, като легнат под кревати и т.н. При такава информация, подсилена с предсказания, че се очакват нови трусове, всеки, който има възможност да бяга, напуска Атина – щяли да спят в яхти, в коли, в летни къщи. По градинките някъде отварят палатки.

Радиото започна да предава специален бюлетин, че изгледите за трусове са малки, че къщите, които са издържали 6.6 по Рихтер, ще издържат евентуалния нов трус. Нека хората се приберат по домовете си. Обявиха 12 убити, стотина-двеста ранени.

Проведох разговори по документите, които трябва да ми се пратят за София.

Среща с Парианос и [Спиридон] Кирицис за гръцко-българското дружество.

В 12 часа – при [Андреас] Папандреу. Неспането, работата снощи до късно, напрежението си казаха думата. Почувствувах такава режеща болка и задушаване при Папандреу, че помислих, че ще припадна. А нямах никакво лекарство. Когато се върнах – долната граница бе 120 [на кръвното налягане]. Взех резерпин, поспах около час и се заех да запиша разговора.

На А. Папандреу връчих поканата, изпратена от П.[енчо] Кубадински. Той я прие с благодарност. Все още не е в състояние да определи дата, събитията тук следват с такава бързина, че затрудняват предвижданията.

1. Попитах го докъде е стигнала подготовката на икономическата платформа на ПАСОК, тъй като на този терен най-вече ще се реши изходът от предизборната борба.

Определяйки икономическата политика като централен въпрос не само на предизборната борба, но и на правителството, което ще бъде на власт, Папандреу се спря на стъпките, които предприема, за да разсее необоснованите опасения сред деловите кръгове. Той и неговите хора установили преки контакти с корабопритежателите и с индустриалците. Корабопритежателите се показали по-добре разположени. През миналата седмица свикал изтъкнати гръцки икономисти на отговорни постове в страната и в чужбина, директори на банки, предприятия, в международни организации, ръководители на смесени предприятия в развиващите се страни. Двудневната конференция, на която не дали гласност, обсъдила въпроси, свързани с участието на Гърция в ЕИО и линията, която трябва да изработи едно правителство на ПАСОК. Окуражен е от резултата – набелязаната платформа могла да осигури един ръст на националното производство с 3% още през 1982 г.

Най-голямата опасност била бягството на капитали, срещу което не съществувал ефикасен механизъм за контрол и за задържането им. Той се стреми сега да предотврати масово бягство, породено от изкуствено създадена психоза. За тази цел използува и акцията по събиране на средства – група от трима души посещавали индустриалци, директори на предприятия и банки, пред които излагали основните положения от програмата на ПАСОК и без да се стараят да убеждават, отправяли апел за неголеми вноски от по няколко хиляди драхми (максимално до 50–100 хиляди, т. е. хиляда-две хиляди долара). От получените резултати по установяване на непосредствените контакти с тези кръгове е много доволен.

През м. април ще проведе втора конференция, която ще обобщи досегашните резултати и от нови проучвания, и ще даде завършен вид на икономическата платформа на ПАСОК.

2. Заинтересувах се дали вижда някои нови моменти в политическата обстановка на Гърция, в положението на правителството след известните му декларации и интервюта.

Той охарактеризира обстановката като изпълнена с трудности за правителството, някои от които то не предвидило, а други си създало само. Последствията от влизането на Гърция в ЕИО действували засега еднопосочно, и то отрицателно. Погребението на Фредерика, внезапното и рязко поскъпване на електроенергията (средно 2000–6000 драхми месечно), инцидентът в Драма свели популярността на правителството до една от най-ниските му точки.

Нямало никакви изгледи правителството да успее в преговорите за американските бази. От най-добрия аргумент за натиск върху САЩ този въпрос сега станал коз в ръцете на американците. Те са напълно неотстъпчиви, защото знаели, че нито К. Караманлис, нито Г. Ралис са в състояние да кажат едно твърдо „не". К. Мицотакис провеждал и своя политика, стремейки се да се утвърди като „разбрания", „достъпния" спрямо Запада човек. Единствен Е. Авероф се оказал най-труден за американците по силата на положението, което заемал – да отстоява националните интереси на страната и да се съобразява с настроенията в армията.

Водейки такава двойна игра – и надясно и към центъра – правителството на Г. Ралис в настоящия момент се оказало със стеснена база. То положи много усилия, за да се представи като дясноцентристка сила. Ралис достигна определени успехи в тази насока. Но в желанието си да привлече монархическите елементи той направи неудачен ход с погребението на кралицата майка, с което от една страна охлади отношенията си с крайната десница, а от друга, накърни силно и ореола си на човек, търсещ „разширение" към центъра.

Изобщо, Нова демокрация демонстрира, че не е истинска партия, а по-скоро една система за упражняване на власт. Подобно на всички десни управления в Гърция тя се крепи на чуждия фактор и разчита на местната олигархия, тясно свързана с някоя западна страна – най-често със страната, която в даден период играе ролята на опекун на Гърция.

3. По още един въпрос се обърнах към него. Разчита ли на такава изборна победа, която би му позволила самостоятелно управление и как гледа на едно коалиционно правителство.

Вярвал искрено, че народът все повече се убеждавал, че не се касае за обикновена смяна на правителство, а за „Промяна", за голяма промяна. Повтори любимия си израз, че на предстоящите избори ПАСОК ще има среща с историята.

При едни избори, проведени сега или в близките месеци, той е убеден, че ще може да състави самостоятелно правителство. Не се съмнява в победата и при едни по-късни избори, но не може да предвиди с какъв резултат. Много ще зависи от развитието на международното положение. На гръцкото обществено мнение се отразяват и оказват силно въздействие международните събития. Ето, например, оперетният опит за фашистки преврат в Испания имал отрезвяващо въздействие. Той щял

да утвърди предпоставките на побратимяване на народа с армията в защита на националните интереси на страната и на демокрацията. Папандреу изключи, както бе изтъквал и друг път, армията да се остави да бъде увлечена от крайно десни елементи в един опит да се спре насилствено тенденцията към смяна и демократизация на политическия живот. Буржоазията се е спряла на други методи, на създаване на психоза, паника и чрез икономическите лостове, които държи в ръцете си да задуши още през първите седмици и месеци едно правителство на ПАСОК.

Той не е за коалиционно правителство, защото в Гърция няма подобна традиция, а и реалността е такава, че прави изключително трудно сближението на партиите за съставяне на коалиционно правителство. С Нова демокрация това е невъзможно, защото би могло да бъде равносилно на самоубийство.

Попитах го дали има нещо вярно в това, което се говори, че между него и К. Караманлис се е водил разговор по този въпрос. Папандреу ми отговори, че последният път, когато се видял с Караманлис преди постъпването му на лечение, той подхвърлил тази идея, без да настоява, без да се опита да убеди Папандреу за една евентуална коалиция между Нова демокрация и ПАСОК. Сега настоятелно с тази задача се е заел академик [Константинос] Цацос, бившия президент. Но това, повтори Папандреу още веднъж, е невъзможно.

С ГКП коалиция е невъзможна по съвършено други причини.

Остава с Центъра, но тук нещата не са много ясни. [Йоанис] Песмазоглу ще върви с Нова демокрация, затова той се зае да обособи дясното центристко ядро в отделно звено. [Йоанис] Зигдис е честен с непримиримостта си към десницата, но е политически изчерпан. [Александрос] Балтадзис е готов на всякакви комбинации. Остава [Георгиос] Маврос. Той е приемлив, защото е за промени и споделя основните искания на ПАСОК. Предлагал му да излязат открито съвместно в предизборната борба, но ПАСОК по принципни съображения отказал. Въпреки това не е ясна еволюцията на групировката на Маврос. [Христос] Ламбракис, собственик на най-могъщия вестникарски тръст, се е заел да създаде силен Център, но тласка напред Й. Песмазоглу, т. е. иска да му даде буржоазна ориентация и да го приближи към Нова демокрация. Всичко това затруднява да се предвиди изходът от предизборната борба и също така правенето на всякакви комбинации за съставяне на правителство. Ето защо, при едно недостатъчно мнозинство А. Папандреу е склонен да прибегне до повторни избори.

26.II.1981 г. [четвъртък]

Отмени се приемът при К. Караманлис.

Ще тръгна още днес. Това облекчава и престоя ми в София.

Атина живее още в паника. Г. Ралис по телевизията моли и успокоява всички да се завърнат по домовете. Хората са наплашени.

Ние си легнахме снощи рано. Бяхме много изморени. А приятелите на Варчо не могат да дойдат още на себе си. Сгушили са се един до друг. Йонко отказва да спи сам в леглото и се мушна при другите двама. Към 4.30 часа отново трус с 4.3 по Рихтер ме събуди. Варчо не го усети. Посъветвах ги да излязат от Атина, да идат в Олимпия. Тук ще ги души мисълта за земетресението. Пък и музеите са закрити. Тръгнаха.

Но преди това Варчо ми напомни за съвместната снимка. Отидохме и се снехме. Трогателен е със своята привързаност. Но и всички го обичаме много.

Срещата със съветския посланик се отмени. Отивал при А. Папандреу. Бяхме се уговорили да се видим и споделим впечатления върху развитието на политическия живот. Ще остане за друг път.

Залепих тези сведения за земетресението, защото Атина е напълно под знака на паниката. Времето се развали, вали дъжд, а половината магазини са затворени. Прочетох вестниците, разрушенията никак не са малки в Мегара, Лутраки (показаха снимка на един хотел – от 6–7 етажа нищо не е останало), в Тива – разрушена е работилницата на [Манолис] Копелузос.

Професор Спирадакис, специалист и директор на техния институт, никак не е оптимист, макар и да се стреми да внесе успокоение. От началото досега е имало над 600 труса! Без да искаш, се поддаваш на психоза – всяко разклащане и подрънкване на щори, стъкла, а те са много в резиденцията, почвам и аз да свързвам с някакъв нов трус. Не е шега – вече 200 хиляди автомобила са напуснали Атина. Трябваше и аз да сляза в града и да прочета вестниците, за да се убедя, че животът не протича нормално.

В София ме посрещна „цялото“ семейство – Ана, Ели – наистина е квадратна, Дими. Докато се приберем и започна да вали сняг. Друго е семейната обстановка, друго е да си у дома си! Само тогава човек може да се отпусне и да се отмори.

27.II.1981 г. [петък]

Сутринта в Министерството [на външните работи]. [Иван] Ганев дойде в общата стая, за да ме „похвали“ за инициативността. Имаше предвид последните грами. Попитах го за Бранимир [Петров]. Каза ми, че пуснал предложението за повишение – не знам дали да му вярвам. Ще проверя.

Обадих се в ЦК – при Цветан Николов и [Стилиян] Данов. Говорихме по посолските работи.

Звъннах на [Атанас] Малеев да оправим детето, което бе оперирано. Съгласи се да го освободи от заплащане.

В СИБАЛ – прегледах кореспонденцията.

Среща с [Пантелей] Щерев – наистина е мнителен, но и му ходят по нервите с разни внушения, че е изоставен и т. н. Не може да разбере, че щом излезе в отпуска, така ще бъде – нали затова гледа да се съсредоточи 3-4 месеца, за да си довърши хабилитационния труд.

При П.[етър] Младенов – поздрави ме за телеграмата; поговорихме си за кадровия състав; за р. Места – дадох му още един аргумент за приемане на последното гръцко предложение за отсрочка с 5 години: че на по-големи отстъпки не може да разчитаме, ако утре ПАСОК дойде на власт, той ще иска по-изгодни условия. Младенов прие доводите, но не е придвижил въпроса, явно защото се бои от момента – пред конгреса – и от реакцията на П.[енчо] Кубадински. Той го призна. Казах му, че съм поискал среща с Милко Балев. Поиска да кажа същото и на него. Това и направих.

28.II.1981 г. [събота]

Малко разходка, малко работа.

Вечерта късно пристигнах в Париж. Настаниха ме в апартамента на посолството.

1.III.1981 г. [неделя]

Повиках [Жорж] Кастелан, за да прегледа текста. Намери, че е много добре преведен, и все пак помогна, за да се опростят изреченията и туктаме да се направи съвсем френски.

На обяд отидох при Дичо Атанасов в резиденцията. Купил е до Mendon вила в английски стил, обзаведена вече, с бар, с български кът, камина долу.

Поговорихме за работата. Оплака ми се от помощниците си. [Васил] Коларов, внук на [Васил] Коларов, бил до такава степен краен, че бил готов да унищожи даден човек само въз основа на донос. Ако при танц се е показало коляното на дадена жена, бил готов да изкара, че е танцувала гола. В някои случаи поискал от Дичо наказание и отзоваване, а се оказвала празна работа. Освен това бил в остър конфликт с другия „резидент" и то освен по линия на съревнованието и по чисто лични съображения. Разказа ми и за един домакин, дошъл по протекция, не вършел нищо, а блокирал един шофьор и как се освободил от него едва, когато направил голям гаф.

Още не знае колко време ще бъде в Париж, нито дали ще го оставят като първи зам.-министър във външните работи, или ще го върнат в ЦК. Но е със самочувствие, че е уважаван и че върви нагоре. Даде оценка на

някои хора от министерството, които аз не познавах добре. Никак не ги украси, за един-двама направо каза, че са подлеци.

2.III.1981 г. [понеделник]

Убедих се, че и Дичо [Атанасов] си е виновен за някои работи. Централизирал е всичко, но го е направил по начин, че е дал основание да се демобилизират и да не поемат отговорност.

Слизам сутринта, както се бяхме уговорили, попитах дежурния дали е дошъл посланикът и тръгнах да се кача при него. Дежурният ме спира – бил на съвещание и бил наредил да не го безпокоят. Казвам на дежурния да позвъни на секретарката, за да се уговорим, тъй като аз самият имам работа, срещи. Не можел да направи и това! Тръгнах си, като му казах, че това, което стана, е най-малкото израз на невъзпитание.

В ЮНЕСКО прегледахме работите около СИБАЛ. Не бяха придвижили нашето искане за 20 хиляди долара – очаквали да се потвърди от още две страни. [Домна] Донтас подписа веднага, а [Милан] Миланов уговори среща с австриеца, дано го подпише веднага, та да не се забавя по формални причини.

Видях се с [Лев] Мирошников. Срещнах и няколко познати.

Обядвахме с [Жорж] Кастелан. Заваля проливен дъжд. Не можах да намеря такси и поисках кола от посолството.

Вечерта останах в жилището.

3.III.1981 г. [вторник]

Излязох за малко да накупя дреболии, които ми поръча Ана.

Обядвахме с Дичо [Атанасов].

В 6 часа бяхме на събранието в дома на Académie diplomatique internationale. Създадена след Първата световна война от едни грък, дипломат, останал във Франция, който завещал дома – Академията играла видна роля тогава, западнала след Втората световна война и отново започнала да събира хора от десетина години. Лекции изнасяли действуващи дипломати, бивши министри и т. н., включително съветският [Степан] Червоненко, югославският [Анте] Поповски, от ЧССР – по случай 60-годишнината им, и т. н.

Дойдоха много хора, но го нямаше Шабан Делмас. Президентът бе изпратил един от съветниците си, беше и директорът на Европейския департамент от Министерството на външните работи, посланици, [Елени] Арвайлер, [Роже] Портал, съпругата на [Жорж] Кастелан, други двама, с които се запознах, кореспонденти, в това число и на ТАНЮГ, и на в-к „Борба“.

Мина добре, докладът се прие. Г-жа Кира Бодар, която пое шефството на вечерта, генерален секретар на Академията, се оказа рускиня, внучка

на [Пьотр Алексеевич] Кропоткин. Порядъчно възрастна, но енергична, ползува се със всеобщо уважение.

Съпругът на Ст.[ефана] Билдирева, кореспондентката на БТА, Маринов, се приближи до мен и ми каза, че доста подличко очаквал да види как ще се измъкна – хем научна, хем политична, хем претенциозна аудитория. Поздрави ме, надминал съм очакванията му.

Тръгнах си пешком през Шан-з-Елизе до посолството и пристигнах пред всички други.

4.III.1981 г. [сряда]

В 11 часа стана тържественото връчване на медала, връчен ми от Международния съвет на архивите по предложение на [Жан] Фавие. Беше събрал голяма публика, произнесе много топло слово, отговориха му.

Тук стана гаф по вина на Дичо [Атанасов] и неговия протокол. Бяха го поканили и него. Но вечерта му съобщиха, че му предстои среща със съветския посланик, която подлежи обаче на потвърждение. На другия ден, т. е. днес, той си отиде на срещата, без да се разпореди да поднесат извинение затова, че не може да присъствува, без да определи кой вместо него да дойде. Завеждащ протокола изчезна, без да се замисли, макар че той устрои срещата. Като наближи времето, потърсих Дичо, завеждащ протокола [Стоян] Вълев – няма ги, обадих се на съветника, който отговаря по културните въпроси – „не бил в течение“. Проверявам за кола – никой не се разпоредил. Шофьор има, но няма кой да му каже да тръгне. Не исках грубо да се налагам и се обадих втори път на съветника. Той най-безцеремонно ми отговори, че нямал право да се разпорежда с шофьорите... Тръснах му телефона и излязох да търся такси. Шофьорът по собствена инициатива ме настигна, когато уговарвах едно такси.

След обяд – Дичо се заобяснява, извинява, руга хората си. Обърнах му внимание, че най-неприятното в случая бе дезавуирането на [Милан] Миланов, който трябваше да присъствува, защото там бе и председателят на Френската национална комисия на ЮНЕСКО – проф. [Жан] Сиринели.

Обядвахме с [Пауло] Карнейро. Предлага да се срещнем тримата – той [Шарл] Моразе и аз. И добави след това – и [Ахмад Хасан] Дани. За края на април.

5.III.1981 г. [четвъртък]

Обяд с [Елени] Арвайлер в Кантегрил. Кани ни [Милан] Миланов. Искаше да го свържа с нея, търси вече самостоятелни връзки, защото се чувствува пренебрегнат и изолиран от посолството.

Вечерта – у Веса Осиковска, съпругата на Уилфред Бърчет. Каква библиотека и с какъв журналистически размах работи. Прочетох му последната статия за конференцията на Третия свят в Ню Делхи. Остра и класова, критикува силно Пекин и югославските позиции.

6.III.1981 г. [петък]

С Дичо [Атанасов] – интимен разговор, обядвахме двама. Говорихме за младежките години, за Варна, за наши общи познати.

Съобщиха ми и за новото земетресение в Атина. Връзка не ни дадоха. Обадих се в гръцкото посолство. Потвърдиха силните трусове, но нямало срутвания в Атина.

Вкъщи изненадах нашите. Очакваха ме на следващия ден.

7.III.1981 г. [събота]

35 години, откак се оженихме! Спомнихме си миналото, мислехме обаче повече за настоящето, за децата. Ана току-що се беше обадила на Варчонката да се прибере от Атина.

8.III.1981 г. [неделя]

Разходихме се до Панчарево с Ели и Techники. Пак се обадихме на Варчо, за да тръгне. Спял като всички останали в колата! Дали разрешение на жените да се върнат.

На заранта след разходката – сварихме Варчо вкъщи. Веднага след разговора с нас поел, като взел Найчовица с детето ѝ в колата си. Пътували три коли – Олег [Илиев], [Росен] Дерменджиев. Получил е психоза. Както сам признава, все му се струва, че земята се люлее, а мускулите на ръцете и краката му треперели. Наистина ли, или само така му се струва – не знам. Но той така го чувствувал. Не се стеснява да говори, че се страхувал да се качи горе за повече от минута-две. Стените се напукали, а подът ужасно скърцал.

9.III.1981 г. [понеделник]

При [Андрей] Луканов и [Петър] Младенов.

По въпроса за р. Места П. Младенов получил указания от Т.[одор] Живков да придвижи въпроса.

Остро недоволство [имало] от статията на Добрин Мичев. Даде повод да се хвърли нова помия срещу нас, като ни изкара нас виновни за изострянето. Линията – добра, но си служи с ненаучни аргументи и с политически квалификации, неприсъщи за един научен работник. Отгоре на

всичко обвинява югославяните и в антисъветизъм. Прочетох я и аз във „Векове“. Да беше я дал в Министерството [на външните работи] щяха да му помогнат да избегне редица несъстоятелни положения.

За заплатите. Говорих им за неприятното положение, в което сме изпаднали.

Изслушаха ме. Проявяват разбиране, но също така разбрах, че зад принципа на общото изоставане на развиващите се страни и на някои други не виждат спецификата на Гърция. Че се касае за случай на рязка съзнателна девалвация за изравняване с развитите европейски страни.

П. Младенов поиска да се върна за изборите в БАН – за Ал.[ександър] Янков и, изглежда, за самия мен – да не ме откъсва от БАН.

Подписа удължаването с една година на Бр.[анимир] Петров.

Даде ми за разглеждане една статия на поповете срещу папската енциклика, където писали, че Кирил и Методий са гърци. За това няма данни, но няма данни и за обратното. И отново има опасност да се разгори спор, който доникъде не ще ни доведе. Дадох я на Василка Тъпкова, тя я намери за научно неиздържана и ненавременна, защото измества проблема – важно е делото и там трябва да се хванем, него да отстояваме, защото и то се оспорва. Отново си откриваме фронт по всички линии. Тя написа и приличен отзив от две страници.

10.III.1981 г. [вторник]

Заранта се отбих във ФСО [финансово-счетоводен отдел]. Дадоха ми справка за заплатите. Реалното намаление по данните на Външнотърговската банка е 21–27% вследствие на девалвацията само. А комисията, включително до ниво зам.-министри, предлага само 10% увеличение, макар че е принудена да признае, че след предлаганото увеличение от 10% (4.000 драхми) оставаме със 7.000 драхми под нивото, което са установили за база. Т. е. трябва да дадат 11 хиляди драхми, за да покрием само девалвацията. (38 драхми за 1 долар беше, сега е 52 драхми за 1 долар – даже и това не се покрива.)

Написах кратко изложение в 4 пункта – за реалното намаление; за настоятелното искане да се определят и заплащат в долари заплатите; за инфлацията (че дори и гръцкото правителство въвежда увеличение на пенсиите и заплатите от 20–30%, което не спря протестната стачна вълна на засегнатите слоеве на населението); и един пример за самочувствието на дипломатическите служители, че шофьорът на Генералния консул на Югославия в Солун получава 45 хиляди драхми, а нашият Генерален консул – 31 хиляди. (Моята заплата е 40 хиляди драхми.) А Илия Петров ми разказа, че заплатата на втория секретар в Солун не позволява на семейството му с две деца да си купуват по едно шкембе чорба на ден (това е ци-

ганският екзистенц-минимум в Гърция – едно шкембе чорба е 90 драхми сега). И пълзят колите към Кулата за храни.

Първият, на когото го връчих, бе Христо Христов – министъра на външната търговия. Бях доста рязък, позовах се на търговските служители и на тяхното материално и морално състояние – след като преизпълняват план да получават с 50% по-малка реална заплата и да стават уязвими на покани и на подаръци.

Връчих го и на П. Младенов и А. Луканов. Имахме заседание за водите на р. Места. От Плановия комитет Русев, Г.[еорги] Павлов, една жена, [Никола] Тодориев. Оказа се, че предложената отсрочка от пет години не засяга материалните ни интереси, но не бивало да се отстъпва, защото у нас имало настроение. Ловко П. Младенов насочи дискусията и в края на краищата се получи съгласие да се внесе в Политбюро документ с единна позиция, че се приема удължаването на срока до 2005 г., но като през петте години постепенно се намалява количеството вода до 300 млн. куб. м. Да се впише, че без да се намалява, т. е. да се приеме гръцкото предложение, това няма да засегне жизнени интереси на страната.

Не се знае още кога ще се приеме – сега или след конгреса. Аз да се срещна с [Константинос] Мицотакис, без да му дам никакви конкретни данни и да не се създаде у него илюзия, че въпросът е вече предрешен.

Бях и при [Димитър] Станишев. Нашите са смутени, че [Харилаос] Флоракис не ще дойде на конгреса. Той не минал и през София на връщане, прелетял през Париж. Казали му, че искат да поканят ПАСОК, да даде мнение. Дали това го е засегнало? Поискаха да се видя с него и да го убедя да дойде.

Ето вече колко неща се събраха за решение в Атина. А отивам за два-три дни само. Дано отложат конференцията на партията за 1821 г., защото съвсем ще стане отиване-връщане и напрежение и умора пред конгреса.

С институтските хора се видях за съвсем малко. Поговорихме си със Страшимир [Димитров], имах заседание със СИБАЛ – Живко [Кабадаиев], [Боряна] Велчева. Създават към Президиума [на БАН] Център за работа с българската емиграция – за негов шеф е определен Симеон Дамянов. А Симеон напоследък съвсем е хвръкнал по линия на реабилитиране на българската буржоазия и дори монархия – щом Първата съюзническа война е била справедлива, то и Втората съюзническа и Първата световна не са нито несправедливи, нито империалистически за България, защото исканията били същите. Ето как изцяло, и то с най-глупава възможна аргументация, се оправдава българската авантюристична външна политика, която причини националните катастрофи. Дава се оръжие на Югославия и Гърция, на реакционните среди изобщо, да оправдават собствената си буржоазия, и най-важното, и днес отново да застанат на позицията

на изолация на България като основния нарушител на спокойствието на Балканите, като страната реваншист.

Статията на [Добрин] Мичев минира няколкомесечните усилия на правителството и Т. Живков да се създаде в Югославия група, която да поеме нов курс към нас. Сега те стоят със запушена уста, защото имат повод да разгърнат и оправдаят кампанията, която се води срещу нас. Дори гръцкият посланик, който е бил днес на посещение при [Иван] Ганев, казал, че статията не е научна, а политическа. Ясно искал да разбере, кой стои зад нея. На уверенията, че това не е линия, че не е инспирирана от МВнР, той отговорил, че тя е добре дошлият и търсен повод от югославска страна.

Получих писмо от САЩ, с което ми съобщават, че най-после са решили да издадат книгата ми на английски. Зарадвах се много.

Странно, много странно. В.[ера] Мутафчиева станала директор на центъра [„Витгенщайн“] в Австрия и първата ѝ работа е да ме „покани“ да изнеса основния доклад за 1300-годишнината там през м. октомври. Разбира се, това го е поискал д-р [Карлхайнц] Мак, т. е. Австрийската национална комисия за ЮНЕСКО, който отдавна иска да отида, да изнеса лекция при тях. Но фактът си остава факт – помирение ли иска? Докарва ли се? Неудобно ли ѝ е, след като ѝ казах, че престанах да я уважавам за нейното отношение към Института [по балканистика] и приказките, които беше говорила по мой адрес (че съм искал да я проваля на докторската ѝ дисертация, когато аз ѝ станах рецензент и направих всичко възможно, за да мине) – долна маневра, за да спечели благоволението на Илчо [Димитров], [Николай] Генчев?

Ще трябва много сериозно да помисля дали да приема. Уважавам австрийците, но не бих желал да ставам играчка повече в амбициите на Вяра, която се прояви като безскрупулна и непочтена – да не кажа неблагодарна.

Вкъщи е приятно. Децата ни са добри. Обичаме се взаимно. Внимателни и привързани са към нас – и Елито и Варчо. Даже са трогателни в отношението си към Ана и мен.

Само става тясно. А когато дойде и Мая – къде и ще се съберат всички!

По телефона на два пъти се обажда Славчо [Ярослав] Радев. Да провери и да настои на всяка цена да присъствувам на изборите. Първият път започнал със свойствената си мегаломания, не си казва името на Ана, а – „обажда се един човек“. Ана обаче много хубаво му отговорила и го поставила на място: „Не знаех, че страдаш от такова самочувствие, че само ти си човек. И всеки да знае кой е „човекът“ у нас.“ Почнал да се извинява. Вторият път беше крайно внимателен.

11.III.1981 г. [сряда]

Посрещна ме на летището [Лука] Драганов. Картината, която ми обрисува, е печална във всяко отношение. Хората изпаднали в паника. Жените и децата на някои не издържали нервното напрежение. Въпреки несъгласието на [Георги] Колибаров той поискал и получил съгласие за евакуация на семейства, особено на деца. Впоследствие Г. Колибаров поискал някои от жените да не идват на работа – Тунева (в библиотеката станало опасно от затрупване), Еленкова – семейни причини. Сега пък Драганов не се съгласил, предлагайки да си вземат отпуска.

Самата сграда се оказала негодна – имало раздалечени платна, зеели дупки откъм прозорците. Направили дори план за евакуация. По-късно, когато повиках съветниците горе, за да ги информирам, всички единодушно предложиха, че трябва най-отговорно да се постави в София въпросът за посолство в Атина.

Запознах Л. Драганов, Г. Колибаров, [Йончо] Христов и [Апостол] Найчев с разговорите, които съм имал в София. Те също ме информираха накратко.

След обяд работих, за да довърша доклада си за конференцията за 1821 г. в КМЕ – Центъра за марксистки изследвания.

Вечеря у [Владимир] Кабошкин в съветската резиденция. Бяхме десетина души – сирийският и унгарският посланик със съпруги, [Янис] Катрис – председателя на парламентарната комисия за външни работи, [Павлос] Вардинояннис и [Андреас] Заимис. Банални разговори, докато Вардинояннис започна бавно за [Роналд] Рейгън и [Леонид] Брежнев, че щяли непременно да се разберат. Казах му, че не е важна „твърдата“ или „меката“ политика на президента, а нейното съдържание. Тук се намеси А. Заимис, че сега би било невъзможно да си позволим действия като Афганистан, Ангола и т. н.

Аз не се стърпях и преминах в атака. Идеологическа. За световното господство, за империализма, за нашите задължения. Започнах от Чили и свърших с изявлението на [Джийн] Къркпатрик (професор – жена, посланик на САЩ в ООН) във в-к „Фигаро“. Не можах да разбера чувствата на съветските съветници [Владимир] Пушкин и Пятих, но унгарският посланик поиска да дойде да се видим на другия ден.

12.III.1981 г. [четвъртък]

В 10 часа пристигна [Леонидас] Стрингос. Конференцията ще се провежда, иска да бъда докладчик първия ден, т. е. в събота. Може би няма да успеят да преведат всичко, затова предлага да подготвя едно по-кратко изложение, което те ще прочетат от мое име на гръцки език. Това означава аз да се върна веднага след събранието на БАН, т. е. в петък, и без

да чета никакъв гръцки материал и без да видя превода си, да изляза на конференцията.

Основният въпрос, който ги вълнува, е да излязат с постановки, които да увлекат научните среди, да създадат контакти с тях. Тезата им за буржоазния характер на революцията не е още избистрена достатъчно – по-скоро движещите сили и хегемонът; връзката интелигенция – буржоазия.

Към 12.30 часа трябваше да отскоча до съветското посолство – прием по случай гостуването на зам. министъра на енергетиката.

Югославският посланик ме попита каква е тази история с кампанията в югославската преса. Казах му, че е инцидент, който предизвика неадекватна реакция в СФРЮ. [Радко] Мочивник изрази съжаление, че стават такива работи, когато отношенията бяха почнали така добре да се нормализират.

[Йон] Брад от своя страна каза пред югославския посланик, че се видял с [Евангелос] Авероф, който пък казал, че имал много интересен разговор с мен, че съм го поканил в България. И двамата посланици ме попитаха с интерес – за кога? Обясних им, че поканата е била връчена преди година и половина, че не я е използувал и че не съм я възобновявал.

На обяд поканих [Йоанис] Караянопулос и [Георгиос] Курнутос. Поздравих Караянопулос за Виена. Той ми разказа как е минало, доволен е от цялото тържество [за 1300-годишнината]. На пресконференцията и на по-общото заседание никой не искал да започне пръв. Станало неловко и той взел думата, казвайки, че понеже у нас, по на изток, се зазорявало по-рано и в Гърция вече проведохме редица инициативи предварително като конференцията.

По-късно един от журналистите задал въпрос: „Защо югославяните не отбелязват или не участвуват в чествуването на това събитие?“ Пак Караянопулос помогнал, като казал, че в нашата конференция участвували югославяни, т. е. реакцията е политическа, което не се споделя от научния свят.

Преди да замина, на [ул.] „Сан Стефано“ до нас видях Георги Йорданов. Той ме спря и ми нахвали Караянопулос. Той дал тон на изказванията и най-вече като представител на Гърция, откъдето би могло да се очаква най-голяма реакция, всички следяли с повишен интерес думите му. Ще трябва да го представим за един от най-големите ордени по случай 1300-годишнината.

Говорихме и за СИБАЛ. Предлагат нещо разумно – да се създадат национални комитети, за да имат юридическа сила. Ще трябва да пристъпим към официално уреждане на представителството на СИБАЛ, както е случаят с международните организации.

В 18 часа посетих ЦК на ГКП. Уговорих среща с Х.[арилаос] Флоракис. Присъствува и [Антониос] Амбатиелос. Поставих въпроса за делегацията на ГКП на XII конгрес на нашата партия и за евентуално поканване на делегация на ПАСОК.

Флоракис каза, че поради предизборния период в Гърция и напрегнатата работа на партията Политбюро взело решение той да възглави делегацията само за конгреса на КПСС, а на конгресите на другите братски партии да отидат членове на Политбюро. Настоях да дойде и на нашия конгрес.Заради особено близките връзки между ГКП и БКП и голямото уважение към ръководството на нашата партия и лично към Т.[одор] Живков, Х. Флоракис прие да води делегацията на ГКП и на нашия конгрес. Смятат, че поканването на делегация на ПАСОК на конгреса би нанесло, при сегашната политическа обстановка в страната, вреда на ГКП. Не биха имали нищо против поканването на такава делегация у нас след изборите. Помолили и съветските другари да не изпращат преди изборите делегация в отговор на предвиденото посещение на делегация на ПАСОК в СССР през м. април т. г.

По мое настояване, след като им казах, че за нас е достатъчно мнението на Х. Флоракис, се съгласиха да не внасят въпроса в Политбюро.

ГКП и ПАСОК продължават сътрудничеството в областта на масовите организации. Много важно било в момента да се намери правилното съотношение – нито да се идеализира ПАСОК като пария от ляв тип, нито да се отиде в другата крайност – да се принизят действителните достойнства на ПАСОК и да се допуснат настроения срещу него в редовете на ГКП, каквито имало и срещу които ЦК на ГКП решил да вземе мерки.

Флоракис изрази опасенията на ГКП и на гръцката общественост от засилването на пронатовските изяви на гръцкото правителство. САЩ оказвали силен натиск по въпроса за базите, извършвали съзнателни провокации (например инцидента в Драма), за да наложат промяна на курса спрямо Турция, като пренасочат срещу социалистическите страни острието на пропагандата и психологическата обработка на населението. Крайно десният печат започнал силна предизборна атака срещу ГКП, опитвайки се да възроди и мита за „опасността от север". Имали сведения, че К.[онстантинос] Караманлис бил силно обезпокоен в Гърция, защото виждал в това опит да се минира неговата балканска политика и сближението, което постигнал със социалистическите страни с толкова усилия.

13.III.1981 г. [петък]

Заранта ме посети унгарският посланик [Ищван] Добош. Говори ми за посещението на унгарския зам.-министър на външните работи Сорно и по-специално за срещата с [Аристотелос] Фридас. Сорно поискал да

бъде информиран по-подробно за общобалканското сътрудничество, а И. Добош поставил въпроса за участие евентуално на Унгария. [Георгиос] Мазаракис отговорил, че това е невъзможно. А. Фридас спокойно казал, че въпросът е поставен правилно, че са готови да го обсъдят, да им пратят пълна информация. Т. е. не отказал директно, а по-скоро дал да се разбере индиректно, че не биха възразили унгарски наблюдател да участвува. А. Фридас също по собствена инициатива декларирал официално, че влизането на Гърция в НАТО нямало да доведе до никакви промени в отношенията на Гърция със страните от Варшавския пакт. Отбягнал също така въпросите, по които имали различни позиции.

За К. Караманлис – че за него връзките на Гърция със социалистическите страни са продиктувани от жизнени национални интереси; това в никакъв случай не трябвало да се наруши от влизането на Гърция в ЕИО и НАТО. Но доколкото е противоречиво, то негова задача е да възстанови равновесието. В този смисъл той гледа да запази ролята на регулатор на отношенията и във вътрешнопартийните борби на Нова демокрация и в двубоя между Нова демокрация и ПАСОК.

В 10 часа дойде при мен и японският посланик. Щяли да имат съвещание на европейските посланици и получил инструкция да се подготви по балканската политика на Гърция и климата на Балканите сега. Поиска да му говоря за: развитието на българо-гръцките отношения след посещението на К. Караманлис в София; за общобалканското сътрудничество; за македонския въпрос; как оценяваме влизането на Гърция в НАТО; защо изключваме Унгария от балканските страни, а приемаме Турция. Отговорих му доста изчерпателно. Отвреме навреме той поглеждаше писмен текст.

Дойде и секретарят на [Георгиос] Милонас по въпросите на [История на] Световната цивилизация. Осведомих го за решението да се създаде работна група под председателството на Г. Милонас за Антична Гърция, както и моето предложение работната група за Балканите, на която съм председател, да проведе заседанието си в Атина.

По обяд тръгнах за София с „Аерофлот“. Подаръкът, който нося, е един телефон. В София е истинска трагедия с нашия, който никога не набира верния номер.

14.III.1981 г. [събота]

Цял ден четох роман, разходих се малко. Вечерта отидохме на кино – „Кучето“ – за режима в Аржентина. Силен филм.

15.III.1981 г. [неделя]

Излязохме над Драгалевци. Няколко часа разходка с Елито. Случихме хубаво време.

16.III.1981 г. [понеделник]

Изборите в БАН. Славчо [Ярослав] Радев имаше право да измени закона за избор на академици с обикновено мнозинство от присъстващите, а не с квалифицирано мнозинство. Иначе нямаше да мине нито той, нито други двама-трима от кандидатите. Той получи 21 гласа от 38, [Атанас] Малеев – 23, [Благовест] Сендов – 25. [Христо] Христов се прояви като най-жалък за тия, които знаеха случая. Той не допусна Институтът за история да издигне кандидатурата на [Иван] Дуйчев, а на събранието взе думата и произнесе най-хвалебствени думи. [Петър] Динеков след това се приближи до мен, за да ми каже: „Що за морал има този човек?“

След обяд ме повика [Андрей] Луканов. Готов е документът за връчване на [Константинос] Мицотакис. Това, което той бе обещал да представи по време на посещението на гръцкия министър в София. Накара ме да го прочета. Добър документ. Остава Т.[одор] Живков да му даде благословия, за да го пусне. Ако успее утре да размени няколко думи с Живков, ще го взема със себе си, за да го предам в началото на седмицата.

Възложи ми да поговоря и с [Ставрос] Димас – по повод на думите му, че искал отношенията между двете страни да станат подобни на тези между двете Германии. Попита ме дали е наивност? Като имах предвид неособената решителност на Димас, пословичната му колебливост да се произнесе категорично и вземе решение, изказах предположение, че или е чул тези думи от устата на някои по-отговорен деец (К. Караманлис или друг?), или пък той ги е измислил, но за да даде вярно отражение на желанията на определени правителствени среди.

17.III.1981 г. [вторник]

Денят ли се оказа тежък или променливото време, но отново вдигнах налягане. Сутринта преминахме с Ана цялата градина, изпратих я до Института. Изпотих се и се изморих, но и се освежих. Оттам с рейса се върнах в СИБАЛ. Уточнихме заседанието на Бюрото за м. юни в Будапеща и на Асамблеята за началото на годината в София.

След обяд дойдоха П.[антелей] Щерев и Ж.[оржета] Григорова. Поговорихме за институтските работи, разсеяхме някои недоразумения.

Вечерта отидохме на театър – една дубровнишка пиеса от средата на XVI в., възрожденска, от декамероновски тип, с леко морализаторски тон. Направена весело, а Гинка Асенова с голямо удоволствие показваше

бюста си от балкона на сцената. Колективът игра много добре, смяхме се доста.

18.III.1981 г. [сряда]

Отново избори. Този път за Ал.[ександър] Янков. Взех думата и направо казах, че няма трудове, но има качества, възможности, реализация в международната практика и няма да подведе колектива на БАН. Самият Сашо щеше да оцени тази постановка, защото той си бе спечелил много познанства и оставил хубави впечатления, за да има нужда да се прави опит за подвеждане на събранието или за хитруване. Резултатът го показа – 34 „да“ от 41 гласа. Само П.[антелей] Зарев ме дръпна настрана, за да ми каже, че не съм постъпвал правилно, като съм бил наблегнал толкова много на липсата на трудове.

В един момент акад. Ив.[ан] Тодоров, по повод на избора на академик по електроника с двама кандидати и изказано предпочитание към единия, се провикна, че все още Академията се нарича „Академия на науките“, а не „Академия на началниците“ и затова той е за [Борис] Боровски, а не за [Ангел] Ангелов, когото дори неособено обективното изложение на Й.[ордан] Симеонов не можа да представи иначе, освен като човек с три пъти по-малко научна продукция. Всички останали обаче, приемайки еднаквите основания на двамата, дадоха предпочитание на А. Ангелов за неговата активност, за „модернизма“ му, за пробиване в нашите социалистически страни и утвърждаване на нашата електроника и роботика. Бяха убедителни, че не бива да се губи мястото и че в момента А. Ангелов е по-подходящият, но като постановка и предупреждението на Иван Тодоров беше на място.

Излязох съвсем изнемощял.

Отбих се в Министерството [на външните работи]. Видях [Петър] Младенов, който ми каза, че са ме избрали за делегат на конгреса и че трябва да готвя изказване.

Коста [Тодоров] пък ми съобщи, че имало ориентация него да изпратят в Югославия за търговски представител. Изморил се е 4 години като отговорен секретар на МВнТ, но не иска как да е да излезе.

Вечерта – юбилейно чествуване на [Кирил] Братанов, с вечеря. Награден – широк отклик. Присъствува и един проф. Зисиянис от Солун, откликнал на поканата на К. Братанов. Развълнуван от посрещането, от създаденото настроение, той също поздрави юбиляра и каза, че баба му е българка. Ето резултатите от подобряване на отношенията между нашите страни. Това е най-сигурният път и за осъществяване на националните стремежи, когато се основават на реално установени цели. Сближението и с Югославия е в наш интерес.

19.III.1981 г. [четвъртък]

Завършиха изборите. При тази система изключено е да отпадне някой, щом веднъж е предложен. Остава само без никаква реална стойност „моралното“ наказание да получи 20 вместо 30 гласа. Единствен Чавдар Драгойчев получи 35 от 36 гласа. За „нашия“ кандидат Йордан Йотов се изказаха [Димитър] Косев, аз, [Христо] Христов, [Владимир] Топенчаров, че и [Сава] Гановски.

На обяд бях поканен от А.[танас] Гинев – докарал бе риба от Бургас. Отидох обаче едва в два часа и развалих, всъщност, настроението. На съседната маса бе [Христо] Христов. Каза ми само за случая [Марин] Ленков, че го стоварили на гърба на [Георги] Колибаров. Не е добро това съревнование, което причинява злорадство там, където би трябвало само да се съжалява за случилото се.

В ЦК – в Отдела. Нов гаф на [Христо] Христов – пуснал „История на България“, издание на „София прес“ на руски и английски език, в която оправдавал Иван (Ванче) Михайлов, развивал схващания, които имали провокационен характер и спрямо Югославия, и спрямо Гърция. Книгата е пусната в чест на 1300-годишнината, имала като че ли за цел да провали това честване, да даде толкова търсените аргументи, че цялата акция не била нищо друго освен една националистическа проява. А само една седмица преди конгреса – връх на безтактието.

Докато ми говореше за този случай Цв.[етан] Николов, влезе Д.[имитър] Станишев, който току-що се бе завърнал от среща с Т.[одор] Живков. Само като видял корицата – „1300 години България“, и името на [Христо] Христов, изразил крайно недоволство и поискал веднага да се изземе книгата. Ще успеят ли? Югославското разузнаване има силни пипала. Нещо като че ли ми загатна Венко Марковски, че скопското радио подхванало някакво предаване снощи за някаква книга на Христов. Напълно е възможно, щом югославският представител казал, че получил книжката на сп. „Векове“ направо от редакцията.

Отново сами проваляме граденото с толкова усилия напоследък само, защото няма една ясна стратегическа линия – какво точно искаме. Отпуснали са края на безотговорните изказвания, предавания, статии, които целят пълна реабилитация на българската буржоазия, и ето резултатите – воюване на всички фронтове, с провалени аргументи за компрометирани тези. Това обърква и води до пасуване, от друга страна, и в случаи, когато трябва да се реагира, както се случило в ГДР. Създадоха се много центрове, които нареждат, и понеже не се контролират и не провеждат единна съгласувана политика, стават всякакви изхвърляния, и то не стихийно, а със застраховки, със съгласуване на отдели при ЦК, на отделни другари от ЦК. Резултатът – излизат материали в неподхо-

дящо време, когато при едно по-внимателно регулиране и по-ефикасно и действено ръководство биха се избягнали такива неудачи. Всяка „неудача“ от своя страна повлича разстройство и в настъпателната научна, и пропагандна та дейност, защото парализирва не малко хора, които не искат да си имат „бели“.

21.III.1981 г. [събота]

Пристигнах в петък [20-и] и веднага имах среща с Л.[еонидас] Стрингос, за да уточнихме програмата и да прегледам своя превод. Съкратих още малко изложението.

Конференцията започна в сградата на [университета] „Пандиос“ на ул. „Сингру“, където се състоя Конгресът по балканистика през 1970 г. Изнесохме докладите си. Направен бе опит да се защити тезата за буржоазния характер на гръцката революция, за буржоазията като хегемон. Коригира се тезата за предателската роля на буржоазията. Но защо толкова категорични оценки? Идеята за класовия подход се свързва с приемането без уговорки на ръководящата роля на буржоазната класа и в подготовката и провеждането на революцията. А самите доклади доказват, че буржоазията – в лицето на истинската буржоазия – нито участвува, нито успява да поеме властта в хода на въстанието, нито дори в освободената гръцка държава. Че тя отстъпва на коджабашите.

Опитах се доста внимателно да посоча в едно изказване, че идеята за хегемона се появява едва през XX в., когато в Русия предстои антифеодална революция, при наличието на буржоазия и на пролетариат със свои партии. Въпросът следователно се поставя кой да бъде хегемон – буржоазията или пролетариатът (Плеханов – Ленин). Че не е необходимо да се преотстъпва на буржоазията революционната организация Филики Етерия, революционните борби в хода на въстанието, след като тя като класа не участвува с всичките си групи и прослойки, и най-важното – тази [прослойка], която я характеризира като капиталистическа, не взема никакво участие. Защо да не ги наречем с името им „средна-занаятчийско-търговски“ и „дребни градско-селски“ и прочие тези буржоазни слоеве, които участвуват и играят ръководеща роля. Че трябва да се обърне по-голямо внимание на революционната организация, на революционната интелигенция, на въоръжените отряди, които играят относително самостоятелна роля, както по-късно партиите, които не са просто еманация на класите, нито са тъждествени с тях. Спрях се и на някои по-второстепенни въпроси.

Доволен съм, че помогнах да се организира тази конференция. Най-напред, като доказах, че е по-добре тя да стане научнотеоретическа с основни доклади от партийни функционери (доклади изнесоха Л.[еонидас] Стрингос, П.[етрос] Русос, а останалите – съобщения); след това, като привлякох и няколко професора, които бяха отказали преди това да

участвуват ([Василиос] Сфироерас, [Спирос] Лукатос, а [Василиос] Филяс поставил условие, че ще вземе участие само след като изнеса аз своя доклад). Пристигна и [Григорий] Арш, Е.[лени] Бибику – те са включени в утрешния, последен ден. Дано да успея да ида, тъй като в 7.30 часа има национален празник Пакистан. Мога да пристигна сравнително късно, а ми се искаше да чуя Е. Бибику.

23.III.1981 г. [понеделник]

Среща с братя [Манолис и Димитриос] Копелузос. Възмутени от разиграването. Искат последни усилия за да им се изпрати нещо от това, което им се пада като комисиона. Работилницата им пострадала от земетресението, имат нужда сега от пари. [Мончо] Бехар им обещал 300 хиляди [долара] през януари, те се съгласили на намален процент комисионна. Новото ръководство на „Балканкар" заявило, че счита подписаният договор за невалиден и ги викат за подписване на нов, както и да представят проектодоговор за 100-те допълнителни автобуса. Но им дали да разберат, че нямало да удовлетворят това, което е най-важно за тях – да им платят в наличност част от комисионата. Имали намерение да прибягнат до съд.

В София в министерството не ги приели, т. е. дори [Георги] Пирински не разговарял с тях, а ги прехвърлили към „Балканкар". Положението на „Балканкар" е тежко, изглежда, че и министерството не иска повече да се ангажира. Но без братя Копелузос цялата сделка по автобусите ще пропадне. Те – никой друг, не и нашият търговски представител – откриха, разтичаха се за доставката на нови 100 автобуса. Получи се съгласие на съответните министерства, остава да се произнесе икономическият комитет при МС. Казаха ми, че ще прокарат доставката на още 100 автобуса, и то за армията. Ангажирали са се с доставката на два самолета от СССР, работят много тясно и със съветските фирми.

Но се сблъскват с враждебното отношение на някои служители от търговската мисия, които ги дезавуират. Аз си спомням редица подобни случаи, от които най-фрапантен бе този за пясъка, в който бяха ангажирани К.[ирил] Петров и [Димитър] Пандев. Тяхното обяснение (на М. Копелузос) е много просто, но изглежда, че имат основание. Най-малкото – понеже поддържали връзки „с високи среди", тукашните се бояли да не искат подкупи, а и те не давали по принцип на наши служители, за да не се компрометират. (За гърци, включително и министри, те не се стесняват да говорят почти открито.)

Че наши взимали – те ми приведоха случай на служител в търговското с 10 хиляди драхми заплата, който поръчал десетина златни пръстена на голяма стойност. Попитах нашите, казаха ми, че е вярно, но не ми казаха името и тайнствено вдигат рамене. Каква ли мистерия се крие и тук? Откак узнах и за един, който уж за „разузнавателни" цели успял да злоупо-

треби със 100 хиляди лева, и то след един провал от такъв род, почвам да вярвам, че покварата е заседнала много дълбоко.

Събрах докладчиците и ръководството на конференцията на прием в посолството. Хората останаха много доволни. [Леонидас] Стрингос изрази голямата си благодарност за помощта, която е получил както и за самото организиране, така и за привличане на хора – деветима професори се включиха.

Вечерта на заключителното заседание се изказаха, и то обстойно, и В.[асилиос] Сфироерас, и С.[пирос] Лукатос (много добре), изказа се и [Леандрос] Вранусис, който не се беше готвил, но пак намери да каже няколко думи за вярата и ентусиазма на хора, които се включват в борбата, без реални изгледи за успех.

Почувствувах, че не трябва да оставя работата така, мостът между партийните идеолози и научните работници трябва да се закрепи, да се закрепят становищата, защото в някои случаи различията се дължат на липсата на достатъчно знания, а не на идеологическо противопоставяне. Пуснах една бележка на В. Филяс, готов ли е да дойде на един разговор след почерпване, тъй като на многолюдни събрания като тези не всичко може да се каже. Той веднага прие. Л. Стрингос остана във възторг. Съгласиха се и другите – Л. Вранусис, В. Сфироерас, С. Лукатос и т. н. Ще ги събера, щом се върна от конгреса.

24.III.1981 г. [вторник]

Посланикът на Саудитска Арабия много любезно поиска да се осведоми какво става с отправеното пожелание нашата страна да бъде посетена от трима представители на „Лигата на мюсюлманите в света“ със седалище в Мека. Посланикът ми обясни, че се касае за неправителствена институция с представители от различни страни и институции. Интересът към България се обуславял като към страна с мюсюлманско население, уважавана, защото то не е подложено на дискриминация, ползува се с всички права, както и другите религиозни общности (запомнил е това, което му казах миналия път, че у нас няма национално малцинство). България е посещавана от много туристи, от туристи мюсюлмани и от арабски страни. Касаело се за едно посещение, тъй да се каже, от туристическо естество.

Попитах го, като настоях, че го правя от чисто любопитство: „Защо Лигата не е прибягнала до услугите на някой от посланиците на мюсюлманска страна?“ Отговори ми, че не знае, и той си помислил за това, но приел поканата като израз на доверие. Допуснал, че може би мен са имали предвид. Така и не разбрах истинските съображения за избирането на Атина. Може би Саудитска Арабия е искала да поеме инициативата в свои ръце и е търсела страна, с която сме в добри дипломатически отношения (с нея нямаме дипломатически отношения).

Вечерта отидох на тържественото събрание на Атинската академия с докладчик акад. К.[онстантинос] Ромеос. Той говори за това, как събитията и лицата са били възприети в народните песни. От епохата непосредствено от годините на въстанието. Поезията по правило била слаба, с малки изключения възпяват погромите, загубите, а не победите, радостта. Докладът бе интересен.

Най-интересно бе самото тържество. Всички академици със своите лаврови венци; пристигнаха [Константинос] Караманлис, няколко министри; [Евангелос] Авероф с началник-щаба на Гърция [Агамемнон] Грациос, и други; главата на гръцката църква архиепископ Серафим и други. Като ме видя, Авероф се здрависа любезно и каза, че в София е бил един-единствен път през 1932 г., когато е трябвало да готви тезата си „Балканската митническа политика". Градът му харесал и очаква да го види пак. Казах му, че сега София е още по-хубава и че само от него зависи кога ще я посети. Той отговори, че си оглежда програмата.

На Е. Авероф не му бях говорил за възобновяване на поканата, нито му напомних за нея. Но като пишех, си припомних, че при посещението на О.[гнян] Дойнов при [Георгиос] Ралис, кой знае защо – предполагайки, че не ще мога да го срещна лесно – го попитах дали би имал нещо против, ако се реализира посещението на Е. Авероф в София. Не бих желал едно такова посещение да се отрази на вътрешнопартийните различия. Поставям този въпрос, защото в пресата проникнаха сведения, че между тях двамата е било постигнато единство. Г. Ралис много сърдечно отговори, че нямал нищо против и че такова посещение зависи само от Е. Авероф. Този факт не съобщих в София, защото изведнъж се разгоря остро антиамериканската кампания, стана инцидентът в Драма с американските части, и прецених, че моментът не е подходящ за едно посещение на Е. Авероф. Така и се срещнах с него, без да му кажа нищо. Дали обаче Ралис не е казал, че съм поставил пред него въпроса?

Е. Авероф е провел две срещи със свои близки депутати (около 70–75 души), за да обмислели как да се преборят с неефективността на правителството, ръководено от Г. Ралис. Смущавал ги напредъкът на ПАСОК и затова Е. Авероф настоявал Г. Ралис да се включи в по-действена анти-ПАСОК-овска предизборна кампания. Най-много ги безпокояла, макар и минимална, вероятността от голяма коалиция – Нова демокрация и ПАСОК – като цели партии или от по-центристките им части. К. Караманлис не се противопоставял на такъв вариант, ако Нова демокрация не получи абсолютно мнозинство. Моето мнение е, че това не е реално при сегашните условия, толкова са поляризирани силите в Гърция.

Авероф минава сега и за най-антиамерикански настроения член на правителството. За интереса към България свидетелствува и фактът, че той лично разреши на отправената от нашата военна мисия молба да се прожектират наши и съветски филми на офицерския състав и техните

семейства на 26 март, като им предостави и салона на Музея на въоръжените сили.

След събранието в Атинската академия събрах [на съвещание] [Севдал] Севдалов, [Георги] Колибаров, Д.[имитър] Ангелов, повиках и [братя Манолис и Димитриос] Копелузос. Разгледахме случая отново. Исках да има единна позиция. Севдалов вече си дава сметка, че след като е сключена сделката, след като Ботевградският завод се е заел сериозно да работи, то провалът ѝ ще падне върху нас. Затова подкрепи в края на краищата идеята, че не бива този въпрос да оставяме в компетенцията на „Балканкар" ([Георги] Пирински не приел М. Копелузос!), а да отнесем въпроса до А.[ндрей] Луканов. Уточнихме съдържанието на писмото.

Разгледахме и едно изложение на „Балканшипинг". И тук – доказани злоупотреби от страна на едно паралелно предприятие в Солун начело с един мошеник (доказан, защото и [Антониос] Амбатиелос ми предаде данни за него – правел опити да подкупва хора, хвърлял пари насам-натам и дори се опитвал да отива по-надълбоко – уж разузнаване. Предадох тези данни на [Лука] Драганов.) След изложението попитах Л. Драганов има ли данни за някаква наша намеса в тази работа? Как да процедираме? Нямало намеса, да действуваме, както преценим.

Съвещанието реши да отнесем въпроса до Държавен контрол.

25.III.1981 г. [сряда]

Варчо за пръв път ме видя облечен с жакет [фрак] – снима ме отляво и отдясно. Молебенът този път се състоя в друга църква, тъй като Катедралата се напукала. Успях за малко да се видя с [Константинос] Мицотакис и да уговоря среща за следващия ден.

На обяд поканих [Благовеста] Карнобатлова (съпругата на Иван Добрев – Странджата), Любка Обретенова, [Константин] Ганев – зам.-председател на Съюза на композиторите. Бяха в Атина за конкурса „Мария Калас". Говорихме за какво ли не – и за първите години след 9.IX.1944 г. (с Любка), и за Москва (К. Ганев е бил по същото време там; жената на К. Ганев, Джулия, се оказа арменка, съветска – стана дума за [Святослав] Рихтер), и за Варна, и за диети и т. н.

Вечерта отидохме с Варчо на кино – полски филм на Кшищоф Зануси „Пътища през нощта". Хубав.

26.III.1981 г. [четвъртък]

При [Константинос] Мицотакис. Връчих му изработения от А.[ндрей] Луканов документ за икономическо сътрудничество. Той обеща, че ще

бъде проучен много сериозно и от него, и от [Йоанис] Палеокрасас и ще ни отговорят.

За р. Места К. Мицотакис каза, че подходящият срок за решаването на този проблем е до края на май – началото на юни. След това се влиза в разгара на предизборната борба и става по-трудно.

За посещението на Т.[одор] Живков – неговото мнение е, че това ще бъде най-добре да се реализира непосредствено след изборите.

Отново говорихме за Полша. Не мога да разбера вече кое предпочитат – да има, или да няма интервенция.

За България К. Мицотакис направи много хубави изявления пред в-к „Монд" и както ми каза, говорил и пред Съвета на общността. Гръцките вестници също му дадоха гласност – че Т. Живков бил казал, че отношенията между двете страни позволявали да се запази дружбата дори при влошена международна обстановка. И Г. Ралис отделно в своята реч по международното положение на Гърция отдели българо-гръцките отношения като най-добри.

В самолета се оказаха няколко посланици – [Стоян] Заимов, [Димитър] Събев, който отседна за няколко часа в резиденцията, там беше и Иван Попов. На тръгване [Лука] Драганов ми подшушна, че се говорело усилено, че нямало съм да се завърна. Беше тайнствен, но не ми каза нищо повече.

27.III.1981 г. [петък]

Ана не знаеше, че пристигам. От МВнР ни посрещна кола, която взе двама ни – Ст. Заимов и мен. В колата и двамата, изглежда, си помислихме едновременно за [Георги] Станкулов, защото исках да кажа две думи за него, но млъкнах. А проговори Ст. Заимов...

– „Жалко – казах – че не написа поне част от това, което знаеше." „А за кого, кой щеше да го чете?" – бяха думите на Ст. Заимов. Сетне поясни какво има предвид... Толкова време не се бяхме виждали, а се разбрахме без много думи. Разказа ми някои трудности, неуредици.

Вкъщи бях вече болен. Добре, че Ана се прибра по-рано. Дано да е настинка, а не грип.

А нямаше как да не изляза. Отнесох пощата в МВнР. Оттам позвъних на А.[ндрей] Луканов. Той ме прие веднага. Предадох му изложението на М. Копелузос, също и нашето становище. Той го сподели. Дано направи нещо, защото ще бъде жалко да се разстрои едно дело, постигнато с толкова усилия. Комисионата му се полага, той се съгласи на смъкването ѝ от 18 на 12%, при условие че му се изплатят 300 хиляди долара. От януари досега най-напред обещания, а сетне и отказ.

В ЦК – за изказването. Д.[имитър] Станишев иска повече да говоря утвърдително, с примери за възможността и необходимостта от изследване на това, което обединява балканските народи, за културно-историческата общност. Това за мен е дори по-лесно, но не останах много убеден, тъй като говоря все пак в секция за външна политика, посланик съм, няма да отговоря на очакванията на аудиторията.

След обяд ме повика [Петър] Младенов. Добре, че стори това. Беше категоричен – иска политическо изказване.

За р. Места призна, че има трудности, тъй като са надигнали глава „екстремистите“.

28.III.1981 г. [събота]

Подготвих изказването. Дадох да го препишат в СИБАЛ към обяд, а ние с Ана се разходихме по улиците. Отидохме до Културния дом [НДК]. Станал е, но цяла София е така прашна, че не знам дали ще успеят да я измият, ако не завали.

Срещнахме Нансен Бехар. Разказа ни, че в Полша предупредителната стачка обхванала 90%, само болниците останали незасегнати. Такава демонстрация на сила не се очаквала. Предвижданията били за 50%. Мнението му е, че всяка външна намеса ще има катастрофални последствия във всяко отношение.

След обяд отново редактирах текста. Чете го и Ана много внимателно. От четири страници останаха три.

Вечерта отидохме на кино в „Левски“ – филми на режисьора [Карлос] Саура, този, за когото се беше омъжила Жералдин Чаплин и който я лансира. Филм за действителността през очите на детето. Мрачна изглежда психиката на испанците. Поне такива са филмите, които съм гледал. Литературата по не я знам, тъй като останах на класиката. А романите за самата Испания, които съм чел, пак се отнасят за миналото ѝ.

29.III.1981 г. [неделя]

Доизправих текста, след като го дадох да го прочете Румен Чолаков. Направи две редакционни бележки – гръцко-българските отношения като пример на отношения между страни с различна социална система и за движението на хора. За началото на изказването предупредително ми каза, че не било модерно да се започва с 9.IX.1944 г., да съм имал предвид, защото изказването щяло много да се претегля. Смята, че ми била оказана голяма чест, защото имало десетина делегати посланици, но само неколцина не са нито кандидат-членове, нито членове на ЦК. Дори някои членове на ЦК не били избрани за делегати.

След това се разходихме с Ана и [Пантелей] Щерев из градината. Пак ми се влоши положението. В разговора се повдигна въпроса за дълга – за душевното равновесие и за това, какво е задължен да прави един комунист. Тръгнахме от полските събития. Не във всеки момент за всичко носи отговорност всеки редови партиен член. Нито е възможно, нито е оправдано да се стоварва такова бреме на отделния комунист. Но в неговата сфера на дейност не му е простено да измени на своя дълг.

Обадиха ми се от ЦК, че ми искат изказването.

30.III.1981 г. [понеделник]

Посрещнахме [Харилаос] Флоракис, [Антониос] Амбатиелос и [Димитриос] Андрулакис (един от съветниците на Х. Флоракис и завеждащ пресбюрото при ЦК). Стоян Караджов е официалният посрещач, аз – официалният придружвач, а [Стилиян] Данов – постоянният придружител. Настанени са в „Рила“ – за закуска и обяд са поставени в отделна зала в мецанина на хотела.

Денят мина повече с тях. Говориха за миналото, с чувство на хумор и без злоба. По едно време Х. Флоракис отвори дума за стария П.[анайотис] Канелопулос. В неделния брой на в-к „Елевтеротипия“ чел интервю на П. Канелопулос, което му направило силно впечатление, и си спомнил за мене. Непременно да го потърся, щом се върна, и да го поздравя. Доволен е и от отношението му към Гражданската война, че грешки са допуснати и от двете страни, че трябва да се признае Съпротивата. Говорил за антикомунизма като отрицателно явление; че социализмът е бъдещето на човечеството, което неизменно щяло да настъпи; че ако в Полша надделеят другите сили, това ще бъде регрес; че тоталитаризмът при фашизма и комунистическите режими няма еднаква стойност – единият е обърнат назад, другият напред; че за една бърза промяна на социалистическата система, изглежда, е неизбежно наличието на силно правителство, каквото не може да бъде правителството на парламентарната демокрация. И т. н.

Х. Флоракис подчерта значението на тези оценки. А. Амбатиелос, без да ги омаловажи, се опита да ги противопостави на признаването на социализма по естествен, класов път. На това Флоракис отговори, че най-предани на делото се оказват тези, които приемат комунизма по убеждение.

Намесих се и аз, като добавих, че ако тези думи бяха казани от един млад човек, те нямаха да имат тази стойност, каквато имат, когато са на такъв авторитетен политик, участвувал и участвуващ активно в политическия живот, като П. Канелопулос.

Вечерта Х. Флоракис подхвърли: „Да не сме болни от грип, че ни държат изолирани?“ (Всички или почти всички други делегации обядват и

вечерят в залата на ресторанта, а и на Х. Флоракис естествено е по-приятно да бъде сред хората.) Амбатиелос веднага му отговори: „Заради теб ни държат в карантина, я да не беше дошъл, щях и аз да бъда между хората."

Протоколът, дори партийният, е страшна сила.

31.III.1981 г. [вторник]

На откриването на конгреса. Културният дом е импозантен и същевременно по-достъпен отвътре, отколкото отвън. На варненските делегати се е паднала дясната страна, ниско до Президиума. Любо [Любомир] Желязков също е делегат от Варна. До мен седи (сетне узнах и името, и функциите му) Николай Георгиев, председател на Комитета за машино-строене.

Доклад изнесе Т.[одор] Живков през цялата първа половина на деня. Председателстуваше Цола Драгойчева, след това Ал.[ександър] Лилов. След обяд започнаха изказванията. Добро впечатление направи варненският Д.[имитър] Попов.

1.IV.1981 г. [сряда]

Заранта ме изрязаха – кожното образуване на гърдите, което много ме смущаваше напоследък и го разранявах.

Оттам отидох на конгреса, не исках да пропусна Х. Флоракис. но не ми беше добре. Издържах до почивката след обяд и се прибрах. Гледах Флоракис по телевизията.

2.IV.1981 г. [четвъртък]

До обяд не отидох на конгреса. Продължавах да не се чувствувам добре.

След обяд започнаха секционните. По въпросите на външната политика заседанията се водят в хотел „Витоша". Изказванията не са нищо особено.

Разговарях с доста хора – [Петър] Вутов, [Чавдар] Кюранов, [Никола] Коларов (съветника на [Димитър] Стоянов), [Васил] Зикулов, П.[етър] Танчев, [Атанас] Гинев.

Моето изказване остана за утре.

3.IV.1981 г. [петък]

Казват, че минало добре. На П. Вутов му допаднало много, че започнах с 9.IX.1944 г. Не ми каза, но даде да разбера, че е доволен и от подхода към миналото. На фона на другите изказвания моето изглеждаше спокойно, без излишни дитирамби, особено от тези с оценка за марксистко-ленинския анализ в доклада на първия секретар. Като че ли би могло

да се изнесе на конгреса нещо друго – не марксистко-ленинско. Можеха наистина, ако има приноси, да ги отбележат конкретно, както направиха някои делегати.

Вечерта – концерт. Добър. Само най-добрите ни певци – [Николай] Гяуров и [Райна] Кабаиванска – но не им се даде възможност да се проявят като изпълнят някоя подходяща ария (Кабаиванска – из „Крум Ювиги хан", Гяуров – „Борис Годунов".)

Х. Флоракис замина в петък вечерта. Понеже гърците имаха срещи и не присъстваха на конгреса, разбрахме се на вечерята, определена за 7 часа, че аз мога да закъснея и ще се присъединя към тях, щом дойда от конгреса. Вечерята се дава от Цв.[етан] Николов сигурно, вероятно и от [Димитър] Станишев – така ми се каза.

Пристигнах, но не бях допуснат от завеждащ-протокола, настанен в хотела. Вечерята бе в друга зала, а аз бях прехвърлян от един на друг, докато Людмил Спасов (запомних името) най-нахално ми каза да ида да се разхождам до 9 часа, за когато било предвидено тръгването за летището. Сметнах за излишно да се карам. А се оказа, че имало дори бележка, оставена от Стилиян Данов да ми се съобщи да се кача горе, когато и да дойда.

Още един пример на грубо разпореждане от страна на хора, които са натоварени не да пречат, а да подпомагат... Самочувствие на генерали, или по-скоро на самозабравили се милиционери.

4.IV.1981 г. [събота]

Този ден отидох да обядвам с варненци – със Странджата (Иван Добрев) и някои други военни.

След обяд се проведоха изборите. Прочетен бе последователно от Ал.[ександър] Лилов списък на членовете и кандидат-членовете на ЦК. Аз не очаквах да фигурирам, никой не ми бе загатнал, а и нямах основание да очаквам такова внимание. Става въпрос не за работа, а за съществуващата йерархия, от една страна, и за симпатиите и благоволението, от друга страна – два фактора, които се оказват определящи за избора на голям брой кадри.

В почивката се видях с голям брой хора, приеха го естествено. Бойко Димитров ме поздрави, като побърза да добави, че му е неудобно, че него избрали за член на ЦК.

Истински смутен видях един човек, недоволни – доста. Смутеният и трудно владеещ се бе Кръстю Тричков; недоволни бяха доста и сред членовете на ЦК, и сред делегатите. Друго ли очакваха? Не можах да си изясня.

Видях се с Милко Балев. Благодарих му, защото не можах да си представя този избор [за канидат-член на ЦК] да стане без негова инициатива или най-малкото съгласие. Той се усмихна, но каза: „Благодарност само на едно място, оттам идва всичко."

На слизане по стълбите от горния етаж, където бяха събрани новоизбраните, за да чуят предложенията за Политбюро и Секретариат, на едно място бяха се събрали Васил Коцев, [Никола] Коларов и още няколко души от неговите хора. В. Коцев ме беше видял, но стоеше полуобърнат. Поколебах се дали да отмина, защото гледаше настрана, явно не му се искаше да говори (навярно е очаквал да бъде предложен – неговият омолог [Васил] Зикулов стана член на ЦК). Но Коларов поздрави и аз реших да се спра и се ръкувах. В. Коцев каза, че му предали за моето изказване – било много хубаво – и след това се обърна към групата: „Нали нямаше въздържали се? Никой не може да каже сега, че сме се въздържали или сме гласували против." Не е ли това отношение?

Райко Николов, който два пъти говори по този въпрос – че очаква да увеличат посланиците в състава на ЦК – след неудачното изказване на югославския представител се обърна към мен в залата, за да ми каже, че с тези приказки той работел за него, за неговата кауза. Аз даже не разбрах в началото, но той се почука по гърдите: „За мене".

Видях за малко и Людмила Живкова. Тя ми каза няколко думи за Ана – че имало положителни отзиви за нейния проект за мозъка, но заета с други работи не могла да му даде ход. Щяла скоро да направи това.

Вечерта – прием. Можах да се срещна и поговоря с П.[енчо] Кубадински, който беше много ласкав, с П.[етър] Младенов, който призна, че се тревожел за изказването ми да не би да развали предложението, и с А.[ндрей] Луканов, който ме попита не беше ли стигнало до ушите ми предварително (разбрах по този начин, че имат отношение). Ал.[ександър] Лилов бе подчертано топъл и каза, че му се иска по-често да се виждаме. Говорих и с [Добри] Джуров – за [Евангелос] Авероф. Остана да се уточнят още и да ми съобщят допълнително дали да проведа по-открит разговор за неговото посещение. Г.[еорги] Йорданов ме прегърна.

Питам се толкова важно ли е това посланичество? Свърши ли наистина някаква особена работа, толкова големи ли са заслугите, или има служби, с които се навираш в очите и на които са присъщи почести и внимание? Не мога да се оплача, че не съм бил обект на специални оглеждания, на „внимания", които са ми коствали много, и на доверие, от друга страна, което ми позволяваше да се справя с толкова изложения, козни и злепоставяния на най-високи инстанции и лица. Но всяко „издигане" биваше реализирано предварително и идваше със закъснение дори. Касаеше се за издигане по научната стълбица. ЮНЕСКО беше дело на Х.[араламби] Трайков и [Иван] Башев, които търсеха човек за работа.

Така беше и с Института за външна политика – което ми създаде само неприятности – видях срещу себе си стена от злоба и завист, като се почне от Министерството (Н.[иколай] Минчев например), БАН и МВР.

Интересно къде сега се оформя нов фронт срещу мен и откъде ще се опитат да ми нанесат удар. Не съм мнителен, но акцията срещу децата не мога да забравя – и срещу Мая, и срещу Върбан. Тя продължи и след като станах посланик...

5–6.IV.1981 г. [неделя–понеделник]

В неделя починах малко, поразходихме се с Ана. А в понеделник тръгнахме за Атина.

Във VIP-а се разминахме с турския посланик [Йълдъръм] Кескин. Познавахме се отдавна. Поиска ми „История на България" – очерка, който написах – за себе си и за министерството. Обещах да му ги пратя от Атина.

На самолета имах неприятности. Полетът ми е с първа класа билет. Не правя въпрос и когато ме изпратят втора класа, но когато пътувам за Атина, държа да бъда в първа класа. Пътуват много гърци, при това болни, търговци и естеството на посланическата длъжност налага спазването на елементарно протоколно изискване. За конгреса от ЦК изпратиха билети II класа, като оставиха посланиците да си уредят чрез „Балкан" положението. Така и стана от Атина за София. Помолих изрично в министерството да се уреди предварително този въпрос. Обещаха, дори позвъниха вкъщи, че всичко е наред. Дадоха и бележка някаква до шофьора, който трябваше да я предаде на отговорника на VIP-а.

На самия самолет стюардесата ми направи такъв скандал, че съжалявам, дето не слязох от самолета. Бяхме с Ана. Няколко дена бях разстроен от тази история. Нервите ми вече не издържат.

За конгреса събрах колектива в резиденцията. Изнесох им информация, като използувах и редица данни от статистическите справочници. Почерпихме се по този случай. Гледам – самочувствието им е нарасналo. Виждат в това признание на дейността, която се върши тук.

3.V.1981 г. [неделя]

Стана така, че цял месец не писах. Всъщност в Атина прекарахме до 24 април, след което заминах за Париж и едва сега, отново в Атина, подхващам писането. Ще отбележа по-същественото това, което се е врязало в паметта ми.

Първите няколко дни всички бяха заети с пощата. Преговорите за американските бази навлязоха в решителна фаза и материали имаше много. Всички бяха погълнати горе.

Алжирският посланик даде вечеря и ни покани с Ана. Имаше коктейл в съветското посолство за новия военен аташе, а в събота, 12-ти април, се състоя вечеря с [Харилаос] Флоракис и [Антониос] Амбатиелос. Флоракис одобри поканата и посещението на [Андреас] Папандреу в София. Даде висока оценка на конгреса. Беше засегнат само от това, че след като беше смекчил текста си за Турция и бе приет и от двете страни, при публикуването се допусна отново изпускане на изрази. Амбатиелос се разговаря с Варчо. Това направи впечатление на Бети Амбатиелос, която каза, че той харесал Варчо, макар и да бил с брада!

В посолството устроихме вечеря на 15-ти април. Присъстваха Ат.[анасиос] Канелопулос, зам.-министърът [Димитриос] Вудурис, посланиците на Унгария, Индия, Етиопия, [Ксенофон] Золотас – академик и председател на Националната банка. Създаде се чудесна атмосфера, благодарение на индийския посланик, който се оказа поет и много забавен човек.

А. Канелопулос ме повика насаме и за да поговорим по-спокойно, влязохме в кабинета. Каза ми, че се забавил, защото имал срочен разговор с [Георгиос] Ралис, когото осведомил, че идва при мен. Ралис се съгласил да се установят връзки между Нова Демокрация и БЗНС, но без протокол и да се изчака още известно време. След това ми каза, че Ралис му възложил да ми предаде следното за нашите ръководители – готов е да приеме някакво наше специално предложение за развиване на отношенията, на което особено държим, което да се подпише и обяви на срещата Живков – Караманлис. Опитах се да разбера от самия А. Канелопулос дали самият Г. Ралис има нещо предвид. Не успях – за връчения меморандум от [Андрей] Луканов по икономическото сътрудничество той нищо не знаеше, за политическото предложение на Т. Живков беше слабо запознат – от вестниците само. Обещах да му изпратя копие от меморандума и доклада на Живков.

Посетих и А. Папандреу. Целта ми бе да уговоря неговото посещение в София преди това в Букурещ. Предадох му поздравите на [Пенчо] Кубадински и му казах, че желанието на нашите ръководители е при определяне на датата да изхожда от собствените си интереси и тези на предизборната борба, никакви други съображения не ни вълнуват.

А. Папандреу попита дали да свърже, двете посещения, или да посети България и Румъния поотделно. Казах му мнението си – поотделно, за да не омаловажи и двете. Пак ме попита – как смятам, дали да посети София преди Букурещ или обратно. Казах му, че този въпрос няма принципно значение: „Все пак, кажете ми вашето лично мнение“ – настоя той. Тогава му казах, че въпреки принадлежността към една социалистическа система, има подчертани разлики в политическия строй и ролята на двете страни на Балканите и смятам, че е по-добре да се отиде в София

най-напред. Така бих постъпил, ако съм на негово място. Той се съгласи. Предложи дати – 27–29 април.

(Съобщих веднага в София. Изглежда, че не са могли да съгласуват с Т. Живков, защото до 22-ри не получих отговор и трябваше да напомням. А на 26-ти бе Великден и от сряда цяла Атина започна да се изпразва за празниците.)

По другите въпроси А. Папандреу този път сподели главно впечатленията си от международното положение, за срещите и разговорите си със социалистическите лидери. Даде интересна характеристика на [Франсоа] Митеран, когото определи като проатлантически повече от Жискар д'Естен, тласнат може би към американците от отношението на Съветите към него. [Бетино] Кракси бил по-антисъветски настроен от най-десните буржоазни лидери. Но за пръв път Социалистическият интернационал не се подал на американска диктовка и проявил независимост и по отношение на разведряването, и по отношение на американската политика в Салвадор и Близкия Изток. Нарече това историческо явление.

За своите позиции на срещата на социалистическите лидери каза, че застъпил това, което публично декларирал – предложенията на [Леонид] Брежнев са сериозни, изразяват това, което той дълбоко вярвал и мислел, че не са тактика. Установяването на пакта „Першинг II" било не само ескалация във въоръжаването, но и директна заплаха срещу СССР. Ето защо той се произнесъл за отказ на тяхното производство и разполагане в Западна Европа и за преговори без предварителни условия. Изразил и съжалението си, че прогресивните движения в Западна Европа, социалистите и социалдемократите, не са проявили досега никаква инициатива за мир и разведряване. Всичко досега изхождало само от социалистическите страни.

За Гърция най-интересно бе това, което каза за К.[онстантинос] Караманлис. Че той успял да се наложи като лидер на нацията и че решил да избягва конфронтация с него.

Съобщи ми и някои други подробности.

Пратих обстойна грама за положението в Нова демокрация. Получи се много интересно положение. От една страна, Г. Ралис поиска да обнови депутатския състав на Нова демокрация чрез увеличаване на кандидатите за депутати. Той не може да не си дава сметка, че не малко депутати са без никаква политическа стойност, изхабени, корумпирани. В тази връзка изявленията на [Константинос] Стефанопулос предизвикаха голям отзвук – той каза, че корупцията е станала система, че обхванала държавния апарат и че, изглежда, е непреодолима. По този повод дори отново опозицията издигна повик за оставка на правителството.

И въпреки това депутатската маса и по-специално министърът на вътрешните работи [Христофорос] Стратос, а след това и [Евангелос]

Авероф се противопоставиха на тази инициатива на Г. Ралис. Намеси се и [Константинос] Мицотакис и се стигна почти до разрив. Г. Ралис има среща и с К.[онстантинос] Караманлис. Не мога да си спомня дали е бил и Е. Авероф. След това се състоя продължителна среща между Г. Ралис, Е. Авероф и [Константинос] Папаконстантину.

На последното заседание с депутатите от най-голямата депутатска група, всички единодушно гласуваха за предложението на Г. Ралис. Той обаче се отказа от инициативата си, като заяви, че прави това, за да не даде повод на опозицията да спекулира. Е. Авероф също гласува за предложението на Г. Ралис. Беше ли това победа на Е. Авероф? Кой загуби?

Попитах нашите, не можаха да ми дадат приемливо обяснение. Тогава позвъних на [Георгиос] Маврос и го посетих. Той наистина разтълкува цялата история и показа още веднъж колко многопластови са взаимоотношенията тук.

Вярно е всичко това, което писах по-горе. Обаче се намесват и други обстоятелства. Оказва се, че не е било искано поголовно увеличение на депутатските места, а само или главно в периферните райони. А тъкмо там избирателната маса била в ръцете на местните силни фактори – богаташи, властимащи, които пък се поддават на подкупи. От сегашните политически лидери К. Мицотакис бил този, който имал материалната възможност да си осигури с подкупи 10 – 15 депутати. Това би дало такава внушителна група депутати, че К. Мицотакис би могъл да стане регулатор на сложния процес да се състави утре коалиционно правителство. А това не било желано включително и от К. Караманлис, който проявявал особена чувствителност към въпросите на външната политика. Навремето този момент изиграл роля К. Караманлис да се определи за Г. Ралис. (Е. Авероф е много по-известен на Запад, дългогодишен министър на външните работи и лесно би могъл да монополизира и засенчи президента при воденето на външната политика.) К. Мицотакис също се активизирал, започнал да играе и самостоятелна роля в тази насока. Това обстоятелство също изиграло роля за поведението на Г. Ралис, който, според Г. Маврос, се съобразил с К. Караманлис.

Пратих и още две грами. Едната – за хода на преговорите за американските бази. Това бе актуалната тема. Другата – за стачната вълна и за социалното положение.

На 16.IV. поканихме и американския посланик [Роберт] Маклоски със съпругата му на обяд. Той не можа да скрие неудоволствието си от гръцката общественост и ми изпрати публикувани на английски език различни характеристики на гърците от дипломати. Ана ги чете и се смя много. Ще ги прегледам и аз. А съпругата му ги иронизира по повод на възклицанието им – „по-по-по“ – и различния му смисъл според интонацията.

За гръцко-американските преговори каза, че документът е готов, американците са казали ясно какво могат да приемат, гърците са се съгласили, но поради вътрешни борби не могат да намерят подходяща формула да излязат пред общественото мнение. Това бил техен въпрос, но показа явно отегчение, казвайки това. За А. Папандреу спомена, че дори в САЩ са се убедили, че не е толкова черен, както са го схващали преди това.

Вечерта [на 16. IV.] имаше коктейл в съветското посолство по случай присъствието на космонавта [Алексей] Леонов. Закачих го за готовността му да обучи [Димитриос] Папаспиру, председател на Парламента и 80-годишен старец, като летец-космонавт. Но гръцката страна и средствата за масова информация приеха шегата сериозно, като заявиха, че Гърция ще изпрати свой космонавт и че Съветите са се съгласили за това.

Оттам при французите. Пристигнал е учебният им кораб „Жана д'Арк". Като видях морячетата из двора и в посолството, напомни ми за Варна, как чакахме като деца да дойде чужд кораб и да го посетим.

На 17–19 април прекарахме на остров Родос. Бяхме трима, а с нас дойдоха и [Васил] Митровски. Времето беше чудесно. Наехме за един ден кола. Караше я Варчо. Обиколихме целия остров, успяхме да разгледаме до насита града, да походим пешком вътре из улиците, да посетим различните квартали – гръцки, еврейски, турски. Бяхме и в синагогата. До войната е имало, както ни каза служителят в синагогата, около 8.000 евреи. Останали са само 35–40 души. На два пъти са ги отвлекли немците в лагерите, а другите са емигрирали.

Интересно съчетание на население – 16.000 гърци, 11.000 турци, 8.000 евреи, около 2.000 италианци. Този смесен етнически състав дава облик на целия остров – на неговата история и архитектура. Но това е вече минало. Днес островът е още по-космополитен, но това правят европейците и главно северните. Това е единственото място, което видях в Гърция, където наред с английски и немски надписи в не по-малка степен са разпространени и шведските.

Разгледахме и бижутерските им магазини. Човек може да се удивлява колко бързо гърците станаха ювелири, и то добри. В турско време ювелирите са били арменци и турци за определен вид изделия. Този вид занаят е напълно съвременен след Втората световна война. Появи се и се разви с туризма и сега представлява важно доходно перо. И не само в Гърция, но и извън нея. „Золотас" – златни и сребърни украшения на основата на гръцката класика – има повече магазини в Швейцария, Англия и другаде, отколкото в Гърция.

Остана ни време да обиколим и града отвън покрай стените. Ана пък влезе да види игралната зала, привлечена от една група българи, които сериозно се забавляваха, залагайки неголеми суми, но не и незначителни.

При заминаването Ана се подхлъзна и жестоко се удари по коляното. Дълго време не можа да зарасне.

През последната седмица, преди да замина за Париж, имах доста работа. Посетих [Йоанис] Песмазоглу – КОДИСО, разговаряхме по международни и вътрешнополитически въпроси. Интересуваше се от събитията в Полша, обяви се за разведряването, за балканското разбирателство. Одобри предложенията на конгреса, изказа се със силни думи за положителната роля на България на Балканите. Тревожи се за бъдещето на Югославия.

Имахме обяд в румънското посолство – социалистическите посланици. Мина скучно. [Йон] Брад, разумен човек, се опита да изкара, че Румъния оценила вярно слабостите в областта на селското стопанство. Изоставало. Като че ли изоставането не е резултат от лошо обмислена и проведена политика. А изкара, че партията и [Николае] Чаушеску констатирали неудачите и сега ще ги изправят, т. е. вината е извън тях. Погледнах го и го попитах не е ли време по-сериозно да гледаме на тези неща? Той се усмихна тъжно.

Имах основание за такава реакция, защото [Емил] Кондураки, който дойде за няколко дена, разправи за поголовно, остро недоволство от състоянието на селското стопанство, за пасивна съпротива. Говореше за това не с вицове, а съвсем сериозно.

През тези 3 седмици жертвата бе Ана. Тя призна, че се отморява, защото съвсем изключи София. Но ѝ се събраха толкова срещи, че един ден ги наброихме пет и трябваше да тича от едно посещение на друго. Това става така, защото аз използувам идването ѝ, за да устроя вечери и обяди, а и по женска линия ѝ се трупат задължения. Създала си е авторитет и сред социалистическите, и сред арабските представителства. А със западните по-малко се виждаме.

Последният обяд, който дадохме, бе в чест на [Емил] Кондураки. Присъствуваха [Йон] Брад и Ера и Леандрос Вранусис. Е. Кондураки бе неуморим във вицовете. Явно се отпуска зад граница.

На другия ден [25.IV., събота] тръгнахме с кола за София, защото не можаха да ни осигурят място за самолета. От Париж не пожелаха да започнем заседанията на 28-и, а поискаха да стане това в понеделник, на 27-и. Единствената възможност да тръгна за София бе събота вечерта. Така и направих.

27–30.IV.1981 г. [понеделник–четвъртък]

Париж. В неделя бяха изборите. Разходих се малко, а след това се заковах на телевизията – гледах предварителни анализи, които избягваха вся-

каква намеса, а по-скоро бяха с информативен характер. Когато закриха бюрата и с предварителни изчисления станаха известни приблизителните резултати, започна истинската борба – как да се интерпретират, така че да се облекчи победата в следващия тур. Опитни журналисти, професори, представители на кандидатите излязоха пред камерата. Приковаха вниманието. И дават възможност за преценка. Събрани на едно място, говорещи почти едновременно с аргументи и контрааргументи, без груби нападки, но биещи здраво. Още преди окончателното обявяване на крайните резултати, борбата за новия тур започна.

Загубата на ФКП не будеше съмнение. Масите, в това число и членовете на партията не се задоволяват в един такъв важен момент с чисто доктринерски спорове. Искат да се подкрепи кандидатът, който е за промяна. А такъв в дадения случай е представителят на левицата [Франсоа] Митеран, пронатовски настроен, въпреки че е социалист. ФКП този път не успя да намери истинско политическо решение, което да я издигне в очите на всички – реши да подкрепи Ф. Митеран, без да поставя предварителни условия, запазвайки си правото да излага собствените си позиции.

В ЮНЕСКО задачата ми се оказа нелесна. [Пауло] Карнейро, след като ни събра – [Шарл] Моразе, [Ахмад Хасан] Дани и мен – обяви, че заседанието през м. януари стигнало до задънен сокак. Не могло да приеме никакъв конкретен план. За Оксфорд иска да се отиде с нещо определено, което да получи одобрението на Бюрото, защото догодина той трябва да отчита пред Генералната конференция изводите и първите резултати от работата. Затова предлага да се откажем от встъпителен том и да се задоволим само с едно инструкция – директиви.

Възпротивих се – казах му, че ако ние не сме в състояние да изработим един том, то това е най-сигурното доказателство, че не ще сме в състояние да изработим ново издание от няколко тома (десетина). Връщаме се към стария спор. Напомних му, че аз бях един от тези, които изобщо бе против ново издание, тъй като не можехме да внесем нищо принципно ново – нито в периодизацията, нито в методологията, нито във фактологията, с изключение на ограничени във времето и районите резултати. Но след като се прие другото решение, не ни остава нищо друго, освен да направим всички усилия, за да отговорим на задачата.

Взех за база разработката на Ш. Моразе, която по непонятни за мен причини бе оставена без никакво внимание. Направих ѝ разбор, показах положителните страни и предложения: а/ да се направи един том от около 300–350 страници с чисто теоретичен характер; да се поставят проблемите, пред които стои историческата наука; да се отбележат посиженията и празнотите, без да се дава окончателен и детайлен отговор. Това да бъде първата част. Във втората част да се поставят по същия начин

проблемните въпроси, отнасящи се до конкретната история; б/ да се постави въпросът за втори едновременно том с материалите на работните групи. Съображенията – да се ангажира този колектив от стотина изтъкнати специалисти да започне да мисли и работи по основните проблеми на подготвянето на историята.

Прие се предложението – с ентусиазъм, от проф. Ш. Моразе, А. Дани веднага се включи, а постепенно и П. Карнейро се ангажира. С общи усилия изработихме и една условна периодизация на тома.

П. Карнейро ни даде обяд в „Хилтън". Ш. Моразе се проникна с приятелски чувства и с уважение към мен, поиска да ида пак в Париж. Разбрахме се да подобрим текста, който той се зае да приготви като координатор на групата. Срещу периодизацията, която възприехме, ще имаме в Оксфорд срещу себе си, от една страна, традиционалистите и догматиците (защото сляхме в едно целия период до XVI в.), и, от друга страна, новаторите, защото взехме за база хронологическия принцип въпреки всичко. П. Карнейро накрая обяви, че съставя редколегия от нас тримата плюс [Кийт] Томас от Великобритания и един представител на Африка.

Посетих [Ел] Самарасинг и Еванс. Говорих им за СИБАЛ. Сега е моментът да направим средно- и дългосрочен план, съобразен и с плана на ЮНЕСКО. Но всичко зависи от София. Може да се развива, ако има разбиране от наша страна.

Получих от френските архиви нов пакет готови микрофилми. Ще имаме цялата константинополска колекция до края на XVIII в. Поръчах и това, което представлява интерес от Марината.

Видях се и с [Кристиян] Гют. Още е в психологическа криза. Не успя да си удовлетвори амбициите.

Прекарах две вечери – едната със Захари [Захариев]. Видях сестрата на Нели – певицата. Безсъмнено по-добро издание. Другата – у [Михаил] Балабанови – все същата компания. Милчо и Цеца карат юнашки въпреки слабото възнаграждение. С тях е и Евгени. Това е кярът – една специализация.

Последният ден имах време, пък и дъждът спря. Разхождах се покрай Сена, до Латинския квартал, спрях се при Нотр Дам. Това бе истинска почивка, от която имах толкова нужда. Отгоре на това бях с новите обуща, които купих в Гърция – американски тип. Краката ми се оказаха като в калъп, така ме заболяха, че често бях принуден да спирам и да си почивам. Така можах да се насладя на сгради, на движението на хората, на много неща, край които минавах винаги забързан или с кола.

В София пристигнах към два и половина след полунощ на 1 май.

Заранта дойде Живко Кабадаиев. Разказа ми как и турският посланик, и председателят на турската национална комисия били доволни от дейността на СИБАЛ, от изданията, от провеждания семинар в Анкара. Изведнъж оттам се получил отказ. Необясним. На Живко в посолството подсказали, че това било резултат на ревност и страх от „историци", които били искали да запазят за себе си архивите. А и властите били чувствителни. Несериозно обяснение, макар в същността си може да е вярно. Така са се заплели, че не пускат никого в архивите.

Решихме да устроим семинара в Унгария.

След това се разходихме с Ана и обядвахме на 1 май всички заедно. Майчето вдигна тост! За възхищение е как се държи тази жена, с каква отзивчивост е към всичко, което става, бодра, с будно комунистическо чувство. Обича хората и нея я обичат. Не само своите, макар че за тях много държи и дори ги идеализира. Трогателно е отношението ѝ към внуците – и към Мая, и към Елито, и особено към Варчо. Но и те ѝ се отплащат със същите топли чувства.

На 2 май отидохме с колата до язовира на пътя за Самоков. Всички – Елито, Дими, майчето. Там обядвахме в едно ханче. Мръсно, но пък вкусно. Разходихме се добре. Елинцето се оказа герой. Като че ли не е бременна. Пъргава, жива. Наистина чудно дете. Владее се, с такт. Искам да дойде да прекара няколко месеца в Атина с бебето.

Вечерта отидохме при Янаки Холевич. Обявили го за „Герой на социалистическия труд". Бяха и В.[еньо] Кавракиров със Станка. Говорехме не толкова за миналото (все още се крепим), а за работата и най-вече се смяхме на разни глупости и вицове. Беше весело.

Тръгнахме за Атина с Варчо, който на 3-ти заранта се обръсна. Толкова не искаше, но се поддаде на увещанията на майка си. Обича я невероятно, обича и е привързан към всички ни. Става все по-зрял и сериозен.

В Атина заварихме мисията разстроена. Един от служителите от търговската мисия, Стоян Марков, на връщане от първомайските тържества карал със скорост, която не отговаряла на неговите професионални умения. Не познавал и пътя, който след един мост се разклонява. Ударил спирачка и полетял към ниското – колата се ударила в камък, жена му изхвръкнала от колата и се пребила на място. Детето и той, останали в колата, която се преобърнала няколко пъти, са напълно здрави. Двамата живи отправили със самолет. Убитата млада жена остана да изпратят на следния ден.

В резиденцията устроихме траурно изпращане. Такава нелепа смърт. Ще послужи и за сигнал.

Повиках съветниците и им казах, че ще издам заповед за забрана да се пие алкохол в посолството – по какъвто и да било повод, както и употребата на алкохол от тези, които карат. Няма да забравя случката при едно друго излизане в Екали. Румен Чолаков почна да пие, явно не носи. До него седнал Лука Драганов да се надпива. Забелязах това, когато заваля дъжд. Всички се събраха в колите и под дърветата, само те двамата останаха на масата. Завиха се с мушами и продължиха, докато Р. Чолаков не можеше нормално да стъпва и да говори. Накарах Цеко [Антонов] да остане, за да го откара. Но понеже гордостта, а тя у пиян човек е страшна, не позволяваше на Румен да отстъпи, нужни бяха много усилия да го вкараме в колата. Това стана, след като всички си отидоха и аз самият потеглих с нашата кола. Спомних си този случай с оглед морала, който се насажда от отговорните хора – резидента!

Пристигна Ал.[ександър] Янков за конференция на фондацията „Jean Bodin“. Темата е „L'individu face au pouvoir“. Стана тържествено откриване в Атинската академия с прием. Вечерта всички участници бяха откарани в Делфи, където се провеждат заседанията.

Поканиха и мен. Отидох за една вечер, да присъствувам на доклада на [Панайотис] Зепос и [Елени Гликадзи] Арвайлер.

Е. Арвайлер разказа, че Жискар д'Естен и правителството назначило специална комисия от професори, които да дадат срочно мнение по полските събития. Включили и нея. Тя им казала това, което бяхме говорили в Париж, казвайки: „Един български посланик, но не този в Париж и т. н.“ След около една седмица, на един прием я видял [Франсоа] Понсе, френският министър на външните работи, приближил се и ѝ казал, че е много важно това, което казват българските дипломати, били му докладвали за нейните думи относно нашия разговор. Българите знаели по-отблизо руснаците, разбирали ги и били единствените от социалистическите страни, които имали още искрени чувства на симпатия към русите. Направило им най-силно впечатление казаното от мен, че се касае за първи опит, когато работническата класа поема властта в свои ръце, демонстрира своята сила и желание да упражнява своите права непосредствено, чрез директна, а не представителна демокрация (друг е въпросът, доколко това е възможно и как ще се урегулират отношенията с партията.) А също и това, защо не може да има интервенция, (което не изключва авантюри, но само ако преди това избухне гражданска война.)

Интересна бе забележката на [Дионисиос] Закитинос, който слушаше Е. Арвайлер: „Защо революция, в Полша събитията вървят в обратната посока, касае се за революция срещу социалистическия строй?“ Попитах го по какво съди, че е така – по сведенията, които тука проникват и които желаят събитията да вземат такава насока. Не, това е движение за обновление и за по-нататъшно развитие на „нашето общество“. П. Зепос

и Е. Арвайлер го разбраха добре. Д. Закитинос още веднъж повдигна този въпрос на вечерята.

На връщане от Делфи слязохме до Галаксидион – едно от първите корабопритежателски градчета в Гърция – и преди, и след освобождението ѝ. Много запазени къщи тип „афендико“, атмосфера на селище и бряг като на остров. Отпуснах се на една пейка, на паралията – чудесно заливче – от едната страна широка почти като площад улица със сгради, а отсреща, на стотина метра, залесен хребет. Тихо, спокойно, не ми се говореше, не ми се мърдаше. Със себе си бях взел кипърския историк [Костас] Кирис. Така поседяхме около половин час.

Сетне накарах Цеко [Антонов] да мине по един страничен път – през Итея до Кира и Антикира – с изкачване до върха на склона по тесен асфалтиран път. Отначало се възхищавах от гледката. Накрая ми стана страшно. Вече не можех да гледам, притиснах се о седалката и почнах да чувствувам, че ми прилошава. Минахме през Еритрея, където земетръсът удари силно. Населението живее в палатки, много къщи бяха разрушени.

6.V.1981 г. [сряда]

Имах среща с [Ставрос] Димас, министър в Министерството на координацията. Проучили предложенията за икономическо сътрудничество, намират ги за уместни, отнасят се положително към всички посочени инициативи. Подготвят се да определят и да се спрат на тези, които могат веднага да реализират, като оставят за допълнително проучване останалите, които се нуждаят от внимателно установяване на изгодите. Искат да градят отношенията на взаимния интерес, което не изключва подаването на ръка и взаимните услуги, когато има нужда. За гръбнака на предложенията обяви стремежа да създадем производства, в които участвува гръцката страна. Само така може да се получи гръцки сертификат за използуване на преференциални такси. По-конкретно се спря, като само спомена, на автобусите, цигарите, алумина като реално осъществими още отсега дейности. Цигарата нарече „символическа“. Предложи срещата на експерти да стане в края на м. юни след посещението в България на представители на гръцките индустриалци.

В Академията отидох на връчване маслинения венец на новоизбрания 80-годишен член [Евангелос] Папануцос. Той бе представен с доклад от П.[анайотис] Канелопулос. Присъствува и К.[онстантинос] Караманлис. Публиката посрещна с ръкопляскания К. Караманлис, но с истински възторг Е. Папануцос. Човек от Центъра, с прогресивни идеи, „педагогът на нацията“, явно се ползува с обичта на интелигенцията. Но както каза П. Канелопулос, за него вратите на Академията се оказаха затворени, въпреки че е бил министър при К. Караманлис. Трябвало да повее нов вятър,

да се измени духът в Академията, за да влязат хора като Е. Папануцос и самият той в Академията.

Интересна личност е К. Караманлис. Умее да увлича хората, и то способни, и то с леви убеждения. Нали беше казал за един, когато го предупреждавали, че е комунист: „Комунист ли? Дайте ми още един способен човек като него, нека да е комунист."

8.V.1981 г. [петък]

Коктейл по случай националния празник в чехословашкото посолство. Видях се с няколко души, с които си определихме срещи. В този момент влезе албанският посланик, който ме дръпна настрана и ме попита направо какво мисля за събитията в Косово.

Аз му казах мнението си, но добавих, че по-скоро от него очаквам информация и становище. Той отговори, че смята за излишно да преразказва статиите на в-к „Зъри популит", които навярно са ми добре известни, като потвърди, че Албания нямала никакви териториални претенции спрямо Югославия. Настоя обаче, че позицията на Албания, що се отнася до правата на албанското население в СФРЮ, е твърда – трябвало да се предоставят политическите права, с които се ползуват останалите националности, а това включвало и образуването на отделна република. Подкрепата на тези искания (не се уточни в каква форма, нито доколко ще бъде открита) не било намеса във вътрешните работи на Югославия.

Отново ме попита имам ли сведения дали югославските власти са успели да смажат националното движение (негов израз) в Косово и по-специално в Прищина, дали подмолно то не продължава да съществува и да събира сили? Без да дочака отговор, какъвто добре знаеше, че не мога да му дам, той промени въпроса си – като историк смятам ли за възможно, че югославската федерация може да излезе на глава с националните противоречия и как виждам нейното бъдеще? Отговорих му, че имам мнение по този въпрос, но то изисква по-спокойно обсъждане и заявих готовност по всяко време да разговарям с него.

9.V.1981 г. [събота]

В резиденцията имах вечеря с [Георгиос] Маврос и неговия приближен [Николаос] Кириадзидис. Разговаряхме по вътрешни и международни въпроси.

1. Правителството било подложено на изключителен американски натиск по всички линии. Единствен К.[онстантинос] Караманлис проявявал относителна необвързаност, и то не толкова в светлината на наближаващите избори, колкото поради желанието си да се затвърди като лидер на цялата нация, като гарант на нейното бъдеще.

2. Според Г. Маврос „голяма коалиция“ между Нова демокрация и ПАСОК след изборите е невъзможна поради коренните различия в позициите и поради сигурното разцепление на Нова демокрация. Партньор в евентуална коалиция би могъл да бъде само Центърът, ръководен от него. Центърът бил желан от всички обществени среди и от Караманлис. Досега все още не било постигнато нещо съществено за обединението му, но Г. Маврос бил оптимист – имал основания да смята, че всички центристки групировки с изключение на КОДИСО ще се обединят около него.

За пръв път открито заговори, че вероятно ще бъде подкрепен и от Й.[оанис] Зигдис. Много разчитал на [Александрос] Балтадзис. В София възнамерява да използва срещата за продължаване на разговорите и постигане на конкретен резултат – превръщане на „Групировката на центъра“ в партия, обединяваща почти всички крила. Не губел надежда и да си възвърне някои депутати и поддръжници, преминали в Нова демокрация.

3. Г. Маврос даде много висока оценка на положителното развитие на българо-гръцките отношения. Голямо значение имало неотдавнашното посещение на А.[ндреас] Папандреу у нас и срещите му с Т.[одор] Живков. Върнал се ентусиазиран и изявленията му намерили широк обществен отглас.

А. Папандреу следвал правилна предизборна линия – било невъзможно да не смекчи тонът, ако желае да дойде на власт, но натискът му върху правителството оставал силен. Г. Маврос още веднъж призна, че имал договорка с А. Папандреу и ще върви с него. Пускали и други слухове, но те били лишени от основание. Изключва възможността да подкрепи Нова демокрация – тя, според него, вече не владеела положението, правителството публично признало, че корупцията е станала система. Г. Маврос е убеден, че разцеплението в партията на десницата след изборите е неизбежно.

4. Г. Маврос помоли БЗНС да му окаже съдействие да бъде приет от Т.[одор] Живков при посещението си в София. Напомни, че винаги и в добри, и в трудни моменти, в българо-гръцките отношения е имал хубаво отношение към България, към нейното ръководство и лично към Т. Живков, с когото неведнъж се е срещал. Един разговор с ръководителя на България би бил за него признание и като истински представител на гръцкия Център, чиито връзки с нашата страна са традиционни.

Като етичен, искрен политик, който вероятно ще продължи да играе роля в политическото развитие на Гърция, предложих в София да се удовлетвори тази негова молба.

10.V.1981 г. [неделя]

В неделя реших да се отдам на пълна почивка. С Варчо и Бранимир [Петров] се прехвърлихме на Евбея. Бранимир не беше ходил там, затова минахме през Халкис и се спуснахме покрай брега до Каристос. От Еритрея, 20–30 км на юг и пътят е по-лош, и общо е по-диво. Но местата са красиви. Най-хубаво бе връщането с кораба от Каристос до Рафина. Пълно разтоварване.

11.V.1981 г. [понеделник]

Обядвах с [Антониос] Амбатиелос, като го информирах за посещението на А.[ндреас] Папандреу в България.

1. По повод казаното ми от Г.[еоргиос] Маврос, че според надеждни правителствени източници ГКП подготвяла предизборна атака срещу ПАСОК с цел да привлече ляво настроени негови привърженици и да постигне поставената си цел – 17% от гласовете – А. Амбатиелос ми каза, че такова нещо няма и подобен въпрос дори не е бил обсъждан. Трудности в отношенията между двете партии напоследък имало, особено в сътрудничеството с масовите организации, където миналата година постигнали добри резултати. Представител на ПАСОК в Комитета за мир бил признал, че става дума за решение на ръководството на ПАСОК за отдръпване на неговите кадри от открито сътрудничество с ГКП. От друга страна, в ГКП имало натиск отдолу за по-безкомпромисна линия към ПАСОК. А. Амбатиелос не изключва слуховете за акция от страна на компартията срещу ПАСОК да са съзнателна провокация от страна на правителството с цел да се сблъскат двете партии. Добави, че по повод на 17-те процента правителствените източници пускали слухове, според които оценявали възможностите на партията между 12 и 15% с явен стремеж да се обработи общественото мнение.

2. А. Амбатиелос оценява позициите на Нова демокрация като чувствително отслабнали. Попитах го какво мисли за т. нар. „Група на Ахилеас Караманлис“, която по общо мнение миналата година при изборите за лидер на партията подкрепи Г.[еоргиос] Ралис и за която Панайотис Канелопулос преди няколко дни ми каза, че сега търси самостоятелен път и се стреми да обедини партията Нова демокрация надясно от Г. Ралис. Амбатиелос споделя мнението на П. Канелопулос, смята, че тази група няма да подкрепи нито Г. Ралис, нито [Евангелос] Авероф, а ще се опита да играе самостоятелна роля. (За положението в Нова демокрация ще информирам по-подробно.)

3. Според А. Амбатиелос е невъзможно да се създаде голяма центристка партия в сегашния момент. Поляризацията на политическите сили в Гърция била толкова силна, че обхващала традиционната в миналото област на Центъра. Във всяка от двете основни партии имало силни те-

чения, които гравитирали към Центъра и по този начин при сегашните условия място за отделна по-силна партия на Центъра в гръцкия политически живот нямало.

12.V.1981 г. [вторник]

По обяд имах среща с [Янис] Карталис, известния журналист – международник на в-к „Вима". Той бе в Корфу, придружаваше К.[онстантинос] Караманлис в България, сега се готви да дойде на Родос. Той бе и в Рим по време на заседанието на министрите на външните работи на НАТО.

Както предполагах вниманието му, както и това на другите гръцки журналисти, е било погълнато изцяло от срещите на К.[онстантинос] Мицотакис с [Александър] Хейг и [Илдер] Тюркмен. Като сентенция – извод от срещите там той сподели, че е било напълно готово сключването на споразумението за въздушното пространство, но в последния момент е било отменено, поради намесата на гръцките военни, които настояли, че били недопустими повече отстъпки на турската страна; и че споразумението за американските бази е напълно готово и щяло да се подпише около 20 май.

Я. Карталис ми каза за [Николаос] Кириадзидис, че бил блестящ икономист, че К. Караманлис на него възложил да започне преговорите по влизането на Гърция в ЕИО. Но недоволен от начина, по който се водели, от бързането, Кириадзидис подал оставка и тогава били възложени на [Вирон] Теодоропулос.

Изпратих писмо на А.[нгел] Димитров – да има предвид.

Викнах съветниците, за да уточним всичко около провеждането на 24 май, мероприятията около 1300-годишнината и посещението на Т.[одор] Живков.

За съжаление констатирах още веднъж, че от София и Комитетът за култура, заедно с отдел „Културно сътрудничество" и Комисията за 1300-годишнината нищо не правят за Гърция. Писаха големи доклади за кулминационни дни, за страни, поставиха Гърция на първо място сред балканските страни, какво ли не говориха, а на практика – нищо, нищо.

Поискахме филм – не ни изпратиха, а се съдраха да изпращат в Париж. Дори около моята лекция [в Париж] имаше 3 филма плюс двама души от операта, едната примадона. Поискахме един малък състав за 24 май и за участие в два от районите на Атина, с по 200 хиляди души, т. е. с многократно по-широк отзвук отколкото в Париж, където отиват стотина-двеста души – никакво придвижване. [Георги] Колибаров се оплакал на Иван Ганев миналия четвъртък и той хвърлил отговорността на Комитета за култура. Ще направи ли нещо [КК], след като са останали толкова малко дни? Не се помръднаха и писателите за дните на българската литература.

А когато тръгвах от Париж, на 30 април, Дичо [Атанасов] тичаше да организира посрещането на 30 души колектив и на [Тодор] Рибаров (с персона!), дошли не да се представят пред французите, а да развличат социалистическите мисии, събрани в Ман. Ето ти отношение.

Вечерта ме покани акад. [Петрос] Харис заедно с [Георгиос] Курнутос. Заведе ни в един ресторант на Плаката – близо до мястото, където бяхме отседнали с децата. На вид обикновена таверна – „Зафирис" – дълго помещение с малко маси. Отивало отбрано общество, защото имало един от най-добрите готвачи. Но не ни провървя. Вътре се оказа една голяма компания, с около тридесетина души, която се беше развеселила и понеже помещението не е голямо, и ние се оказахме на маса, обхваната от компанията. Нямахме възможност да разменим, дето се казва, нито дума помежду си.

Излязохме да хапнем по един сладолед навън и тогава и по пътя поговорихме малко повече. Главно за победата на [Франсоа] Митеран и за увеличените шансове на [Андреас] Папандреу. П. Харис ми каза, че публикувал във в-к „Акрополис" отговор на запитване на редакцията за ирландските терористи. Писал, че не се касае за обикновен тероризъм и че не одобрява поведението на [Маргарет] Тачер – касае се за национално движение и то трябвало да бъде признато. Нарече англичаните най-коравосърдечните хора, които могли така да оклепат и най-справедливата кауза, че да не ти остава нищо друго, освен самоубийството или насилието.

13.V.1981 г. [сряда]

В 9.30 часа бях при [Йоанис] Палеокрасас – първи зам.-министър на координацията. Говорихме за предложенията на А.[ндрей] Луканов. Още ги проучвали. Изчаквали и окончателно правно уреждане на режима за износа на някои аграрни продукти с ЕИО, преди да ни отговорят. Щяли да бъдат готови в началото на м. юни. Той е готов да посети България с делегация.

По въпроса за 100-те автобуса – шаситата на които се намират у [Манолис] Копелузос – той каза, че било взето принципно решение на икономическата комисия при Министерски съвет да не се купуват нови автобуси. Искали най-напред да изхвърлят старите, да прегледат финансовото положение на ЕСАС като губещо държавно предприятие (би трябвало да увеличат стойността на билетите от 10 драхми), да изчакат изборната обстановка.

На обяд бях поканен от А.[ндреас] Папандреу. Бяхме тримата – той, жена му Маргарита и аз. Най-напред той изрази задоволството си от посещението си у нас, благодари за сърдечното посрещане, за откритите непосредствени разговори, които е имал на различни нива и с Т.[одор]

Живков, и с П.[енчо] Кубадински и с други ръководители. Определи България, наред с Унгария, като най-стабилните в икономическо и политическо отношение социалистически страни.

1. За Румъния каза, че останал с впечатление, че страната се сблъсквала с икономически и политически трудности, без повече да се конкретизира. [Николае] Чаушеску поел международните въпроси, предоставил на съпругата си воденето на партийните дела. Имал тричасов дълъг и уморителен разговор с Н. Чаушеску по международните проблеми, но останал доволен от направения обзор от румънския ръководител. Н. Чаушеску изразил безпокойство от развитието в Полша, от положението в Югославия – Косово, от Близкия Изток.

2. Резултатите от френските президентски избори бе друга тема, по която разговаряхме. А. Папандреу е естествено много доволен. Той подчерта добрите лични отношения, които съществуват между него и [Франсоа] Митеран и изрази надеждата, че това ще му позволи да играе известна посредническа роля в отношенията на Митеран с арабските страни в Близкия Изток.

Сега А. Папандреу е още по-уверен за резултатите от изборите. Ако до вчера общественото мнение е приемало, че ПАСОК ще бъде първата партия, то сега, след изборите във Франция, повсеместно се разисквало с какво мнозинство ПАСОК ще може да състави самостоятелно правителство. От САЩ възложили на една агенция да провери общественото мнение в три тура – сега, в началото на м. юли и през септември. За нуждите на американското правителство. Срещу 10 милиона драхми за всеки тур. Сред 2000 анкетирани се случили негови съмишленици, които му донесли въпросника – 5 страници. Изводите не се публикуват. От първото допитване се получили следните резултати – 44% гласове за ПАСОК, 24% за Нова демокрация. Самият А. Папандреу не допуска такъв краен резултат, приема го за само като тенденция, но не пропусна да заключи с едно многозначително – „пък кой знае“. (А. Амбатиелос ми спомена 30% и смята, че Нова демокрация няма да отиде по-надолу – което не е никак много, като се има предвид, че монархистите в Гърция бяха събрали 31% от гласовете при референдума за краля.)

3. Казах на А. Папандреу, че правителствените среди се надяват на сблъсък между ГКП и ПАСОК по време на изборите и че това се отхвърля от ръководството на ГКП. А. Папандреу обясни, че и той не желае и не вижда основания за конфронтация, тъй като намира за напълно оправдан стремежа на ГКП да получи 17%. Доволен е от развитието на отношенията с ГКП, дори критиката, която му била отправена от в-к „Ризоспастис“ се отличавала с доброжелателния си тон (става дума за негово интервю пред в-к „Вима“), докато в-к „Авги“ се отнесъл към него ругателно. Щял да се опита да внуши на онези от своите хора, склонни да преувеличават различията с ГКП, да бъдат по-въздържани.

Говорихме и по други въпроси, казах му между другото, че колкото сила, толкова и слабост е това, че той е син на баща си. Позволявам си, без да искам да го засегна, да сметна, че правителството и много други лица се опитват да сложат тук ударението на своята пропаганда, че той не е човек с постоянна линия, че лесно може да се увлече и да направи това, което никой не очаква. На едни се говори, че идването на А. Папандреу означава анархия и хаос, на други – че той ще се откаже от всякакви реформи, приспособявайки се към ЕИО и НАТО и даже още повече към американците. Добавих че според мен повече от всякога се налага да прояви стабилност в определяне на стратегическите цели, да не ги промени в предизборната борба, а и в тактиката, смекчавайки едни или други позиции, да не допусне те да се използуват като доказателство за отказ от стратегически формулираните задачи на ПАСОК.

(По тези разсъждения не писах в София. Изобщо избягвам да пиша какво аз съм говорил. Така не само е по-удобно (кой знае как ще се изтълкува), но така било и прието!)

И той, и жена му с внимание приеха тези мои думи като приятелски.

Така постепенно изчаках А. Папандреу сам да ми заговори за срещата си с Г.[еоргиос] Ралис, от която току-що се беше завърнал.

[Грама.]

„Срещата бе поискана от А. Папандреу преди около една седмица, за да бъде запознат с хода на преговорите по жизнено важни национални проблеми и по-специално за случая с остров Лимнос и с американските бази в Гърция. Главното командване на НАТО при последните маневри изключи използуването на базите в Лимнос, поради възраженията на Турция. Гръцкото правителство изпрати протестна нота.

Не бях изненадан от първите думи на А. Папандреу, че в Гърция сега нямало действуващо правителство – за това се говори нашироко. Но този път той не се ограничи с тези думи, а изрече оценка, каквато чух за пръв път: „Истинска трагедия за Гърция е, че Г. Ралис е министър-председател в такъв момент.“ Това не бяха думи пред митинг, казани в разгара на предизборен сблъсък. Почувствувах, че го казва с тревога, а не със злоба. Попитах го защо осъжда така тежко Г. Ралис – не се ли оказва и той блокиран от обстоятелствата като всеки друг министър-председател в последния етап на предизборната борба.

Тогава А. Папандреу ми каза това, което нямал намерение да направи достояние на други лица. По време на едночасовата среща Г. Ралис надълго говорил само за здравословното си състояние. Когато накрая засегнал въпроса за остров Лимнос казал, че правителството си изпълнило дълга с изпращането на протестна нота и че в такива случаи отговор не се очаквал. А. Папандреу не се задоволил с този отговор и поискал да узнае дали все пак правителството се е занимало с отношението на НАТО, за да

уточни каква ще бъде неговата позиция при едни следващи маневри. На това Г. Ралис отговорил: „Не бях помислил по този въпрос."

По американските бази Г. Ралис, въпреки известни колебания, бил готов да подпише споразумението с американското правителство. Този въпрос всъщност той предоставил изцяло на К.[онстантинос] Мицотакис, който искайки да не остави открити въпроси, правел всичко възможно, за да ускори подписването. В този дух са и последните публични изявления на К. Мицотакис. Попитах А. Папандреу дали наистина правителството е в състояние да подпише споразумението при сегашните обстоятелства, без никакви отстъпки от американска страна. Попитах го още дали е вярно, че военните са попречили на подписването преди известно време. А. Папандреу ми отговори, че наистина е провален опитът да се подпише споразумението, и то благодарение на усилията на по-широк кръг от хора. К. Мицотакис бил в Египет, когато му съобщили, че в Министерството на външните работи между [Роберт] Маклоски, американския посланик, и генералния секретар на МВнР [Ставрос] Русос бил съгласуван окончателният текст. К. Мицотакис, който дал предварително нареждане да се подпише, отново потвърдил категорично своето становище. Въпреки това в групата имало колебаещи се, които се обърнали към [Евангелос] Авероф. Той веднага се намесил и осуетил подписването. Според А. Папандреу Е. Авероф продължавал да е единственият човек на правителството, който се противопоставял на американците по конкретния въпрос за базите. Мнението на А. Папандреу е, че гръцкото правителство нямало да се реши да подпише споразумението за базите, може би и К.[онстантинос] Караманлис щял да се намеси поради отказа на САЩ да направят и най-малките отстъпки.

Накрая попитах А. Папандреу за групата на Ахилеас Караманлис. Отговорът му бе, че тази група сега – без да отиде към Е. Авероф – се е отдръпнала от Г. Ралис. Обърна ми внимание, че А. Караманлис, неговият тъст [Панайотис] Диамандис и К. Мицотакис са обвързани в големи финансови операции."

14.V.1981 г. [четвъртък]

Посети ме зам.-министъра на туризма Жеко Иванов. Бил преди това в Комитета за научен и технически прогрес, при Начо Папазов. Посещение на учтивост.

В 11 часа отидох при [Михаил] Скалистирис. Той прояви интерес и към доставката на автобуси за военните. Казах му, че имаме създадени връзки и работим с [братя] Копелузос, но всяка сделка може да получи други измерения, ако се обединят усилията.

Вечерта повиках [Манолис] Копелузос и му разказах за разговора си със М. Скалистирис. Той го прие много сериозно, ще се посъветва и с

брат си и тогава ще ми се обади. Оказа се, че [Севдал] Севдалов не му е съобщил още за решението на икономическата комисия при МС, макар че аз го бях взел със себе си при [Йоанис] Палеокрасас и го бях помолил веднага да каже това на М. Копелузос. Всичко е възможно тук, защо и да не се промени едно такова решение, ако братята успеят да „заинтересоват" достатъчно някои от членовете на комисията.

15.V.1981 г. [петък]

По обяд имах среща със [Йоанис] Зигдис във връзка със заминаването му за София. В разговора ни той засегна въпроса за обединяване на центристките партии и дейци, свързани с Центъра.

Неговата позиция е ясна и ми се стори логична. Има една партия на Центъра, това е ЕДИК, наследник на либералното движение на Е.[левтериос] Венизелос, еволюирала впоследствие на още по-демократични позиции. Г.[еоргиос] Маврос, нейният председател, потресен от големия неуспех на последните избори, напуснал партията, отказвайки се от нея демонстративно. Сега искал да възобнови Центъра с единствената цел да му стане шеф, за да получи тежест при утрешните следизборни комбинации при съставяне на правителство.

Й. Зигдис разбирал необходимостта от обединяване на центристките сили, не възразявал да ги възглави Г. Маврос, чийто авторитет и качества признавал. Но му оспорва правото да доунищожи партията в името на тази важна, но все пак конюнктурна цел. Нека Г. Маврос се върне в партията, да заеме почетното ѝ председателство, да признае съществуващата ѝ структура, и след това, ако иска, да предложи на конгреса ѝ промени в кадрово и всякакво друго отношение. Партията, според Й. Зигдис, трябва да функционира като нормален организъм, без оглед на личностите, които идват и си отиват, поблазнени най-често от депутатски и министерски постове. В това отношение той смята, че възможност за сливане с [Йоанис] Песмазоглу е изключено, тъй като последният преминал по същество на позициите на Нова демокрация (това е и мнението на Г. Маврос за Й. Песмазоглу).

Изхождайки от тези разбирания, Й. Зигдис отстоявал твърда опозиционна линия спрямо правителството, за разлика от другата центристка партия на Й. Песмазоглу и от самия Г. Маврос, който се активизирал като представител на опозиция не много отдавна. Й. Зигдис знаел за усилията на правителството да бъде иронизиран, осмян, докато дирижираната преса не се скъпяла да утвърди Г. Маврос и Й. Песмазоглу именно като възможни бъдещи партньори на Нова демокрация.

Сутринта бях на откриването на международната конференция за разпространението на книгата, с участието на десетина подбрани специа-

листи от чужбина, като А. Мартен, автор с [Люсиен] Ле Февр на книга за появата на книгопечатането. Присъствуваха на откриването и министъра на културата [Андреас] Андрианопулос. За Егея отказва.

Видях се с много хора, поговорих с някои. Акад. [Линос] Политис ми каза, че подготвят със [Дионисиос] Закитинос едно „дискретно“ писмо и ме попитаха до кого да го адресират. Посъветвах ги, именно за да остане дискретно, да го адресират до мен. Въпросът е за ръкописите – гръцки ръкописи от манастирите край Серес. Искат само да се направят достояние на научната общественост, без да поставят никакви условия. Гледат да използуват срещата Караманлис–Живков.

Надя Данова и Марин Жечев пристигнаха по обяд. Те трябваше да дойдат една седмица по-рано, но гръцката страна не им беше дала визи за отбелязване 1300-годишнината в Янина.

16.V.1981 г. [събота]

Председателствувах на конференцията. Възложиха ми най-представителния ден, когато доклад изнесе проф. К.[онстантинос] Димарас и Л.[укия] Друлия, и основната гръцка група. Казах няколко встъпителни думи за основателя и духовния ръководител на Центъра К. Димарас, талантлив автор, чиято „История на новогръцката литература“ преведохме в България. Отбелязах заслугите му за привличане на кадри и поздравих новото ръководство за разгръщане в дълбочина на установената линия – сравнителни изследвания в трудоемки области. Припомних и за първите ни срещи и контакти отпреди 20 години. Отговори ми К. Димарас със съответни чувства, преди да започне доклада си.

Без да обърна внимание, че има още един докладчик, обявих пауза. Но от предните столове ми напомниха, че съм избързал и аз отреагирах бързо, че „изглежда имам голяма нужда от едно кафе“, което се прие добре от публиката. Проведох жива дискусия, обединявайки разискванията в едно време, вместо да ги разкъсам след всеки доклад. Така можеха докладчик и критик да си доуточнят позициите, да се оспорят взаимно, което изглежда не се бе случвало в тази аудитория, защото след това коментираха благоприятно за този начин на разисквания.

След обяд изнесе доклад Надя Данова – добър и по съдържание и по форма. Чете го на френски, отговаря на гръцки. Обадих се и аз – за читалищата като специфична форма на cabinets de lecture, което не е получило разпространение в другите балкански страни, но не се ограничих само с Възраждането, а разкрих тяхната роля и до наши дни.

Вечерта се отбихме за малко в дома на К. Димарас. Беше устроил прием. Жена му също остаряла, но запазена. И двамата са рафинирани представители на гръцката интелигенция.

Варчо и Надя [Данова] отидоха на кино. Пратих ги и да видят филма „Нощният пазач“ – за един нацистки офицер и неговата жертва, дъщеря на виден социалист (действието става във Виена), които се срещат случайно след двадесетина години. Силен филм, независимо от една тенденция малко мазохистична, и най-главното, реабилитираща нацизма – че между палача и жертвата могат да се създадат отношения и чувства, които да излязат по-силни от преживяното, от настоящото, да ги съберат отново, та дори да ги слеят в смъртта. Артистът е Х.[ъмфри] Богарт.

17.V.1981 г. [неделя]

Заранта прекарах в посолството. Писах грами. Посрещнах [Иван] Горинов, [Румен] Чолаков, Ялъмов, дошли да пообиколят местата, където ще се проведе срещата Живков–Караманлис.

Р. Чолаков ми каза, че майката на Ана е зле. Аз бях вече говорил с Ана и разбрах, че има нещо сериозно. Тя беше много разтревожена и за майчето, и за Елито – прави температура и не я изписват от болницата. Потърсих я снощи, но не я сварих в къщи. Нито заранта. Но беше рано, могла е и да не чуе, още повече че и телефонистката каза, че изглежда не са наместили добре слушалката, та трудно е да се чуе. Вечерта звъннах пак – никакъв отговор. Допущам да е отишла или в болницата, ако майчето е откарана или при Елито.

Имахме малко време с Варчо. Отидохме до Кавури. Разголих се малко до кръста, след това се отбихме при Коко [Кириакос] Сарандис и при Пано [Панайотис] Мавропулос (по-рано Чернев).

18.V.1981 г. [понеделник]

Елито е в къщи – срещу подпис е напуснала болницата. Добре се чувствува. Бебето е в отлично състояние.

Майчето не е добре. В къщи била, смятат, че е рак, няма друг изход освен операция с нищожен процент вероятност да се направи нещо като палиатив. На Ана и трепери гласът, разхождала майчето из градината, тя още не подозирала сериозността на положението и даже казвала „как ми се живее“... Какъв жизнен човек, с толкова любвеобилност към другите, без капка егоизъм – какво изключение. За мен се грижеше като майка. Никога не съм я почувствувал чужда. Разбира се, тя се влияеше от Ана, защото всичко пречупваше през нея, но не е ли така с всички родители? Ако децата им са общо взето нормални и не стават неоспорима причина за разстройство на семейството, накъде са чувствата – все към децата. Много ми е мъчно за майчето и особено за Ана, която е останала сама в такива трудни моменти.

В 10 часа свиках съвещание на сътрудниците на посолството. Пак отслабна дисциплината, стават неприятни пропуски, не се сработват съветниците.

1. Напомних им за критиката в началото на годината от страна на ръководството на Министерството за някои слабости в информационната дейност. Работата се подобри рязко, но нивото не задържахме. Дадох им примери с конгреса по българистика – около поканите, например на П.[анаойтис] Николопулос от ГАК; за изложбата на Егея – съгласието стои един месец; информации по разпределението на задачите – всеки служител е задължен да представя редовни информации или докладни записки. Няма, не са постъпили никакви аналитични информации за посещението на външния министър К. Мицотакис в ГФР и другаде, за събитията в Косово, за Ф. Митеран и отношението към него.

Ако не се промени, ще възлагам по мое усмотрение задачи, без оглед на разпределението, което бе извършено в интерес на служителите.

2. Мудност и в другите сектори – по подготовката на плана и отчета на посолството; по списъците и поканите за 24 май; за седмичните планове, които системно се провалят.

Направих и някои общи бележки за работата.

Ново усилие да се сложи ред. В навечерието сме на посещението на Т. Живков – дано да помогне.

По обяд дойде журналистът [Янис] Карталис. Говорихме за много неща, най-вече по икономическите работи и за положението в Югославия.

След обяд подготвих дневния ред на заседанието на работната група по история на Османската империя и Балканите. Написах дневния ред, уточних съдържанието на досиетата. Ще изпратя до участниците оттук само дневния ред и съобщение за началото на заседанието на 1 юни – останалото имах благоразумието да го предам да се изпрати от Секретариата в Париж.

19.V.1981 г. [вторник]

Пристигнаха Ив. Горинов, Р. Чолаков, Ялъмов. От нашите се присъедини Ст.[ойчо] Николов. Дойдоха с указания – да се съобразят с тукашната обстановка и „с посланика“. Първоначално настроенията им били по-други – искали да прехвърлят всичко върху специалната служба, да увеличат броя на присъстващите, Л.[ука] Драганов настоявал също да отиде, но отгоре отрязали.

Поканен бях на вечеря в чест на [Евангелос] Авероф, министъра на отбраната. Присъстваха негови приближени – десетина министри, се-

гашни и бивши, между които [Атанасиос] Цалдарис, [Стефанос] Манос, [Герасимос] Апостолатос, [Атанасиос] Талиадурос и др., няколко бизнесмени и депутати, а от посланиците – румънският, който е доайен, на ГФР и на Австрия.

Разговорът този път не бе нито светски, нито снобски. Изборните перспективи, удачните или неудачните ходове на правителствени или опозиционни среди, какви могат да бъдат последствията от победата на Ф. Митеран в Гърция (само в аспекта на негов неизбежен провал в икономическата политика и в парламентарните избори) – ето основните теми на вечерта.

Говорих с Е. Авероф. Видя ми се много спокоен, в отлично разположение на духа. Попитах го дали това, което ми беше казал преди около три месеца, остава в сила. Той отговори директно с „да". Два дена след нашия разговор той поставил въпроса пред Главния щаб и срещнал разбиране. Но не постъпило никакво искане. Готов бил да прокара решение за взаимно икономическо сътрудничество в граничните райони. Касаело се за политика, която среща неговото пълно разбиране и подкрепа. Историческо завоевание е сближението между Гърция и България и то трябвало да се запази и развива. (Пратих грама преди известно време да се ускори идването на наши геолози и инженери, за да проучат на място възможностите за екстрадиране и прехвърляне за преработка у нас на цинкова руда).

Бях се подготвил и по още един въпрос по молба на братя Копелузос – да поговоря с Е. Авероф за евентуална доставка на наши автобуси за гръцката армия. Те споделиха с мен, че тази идея си пробивала вече път. Казах на Е. Авероф, че съм се научил, че гръцката армия проучва въпроса за доставка на автобуси, че има изявено разположение към нас като едни от възможните доставчици и че разчитаме много на положителното му отношение. Е. Авероф потвърди съществуването на интерес към автобуси и че не само ще има предвид нашето желание, но ще се постарае да помогне.

Разменихме и няколко думи за състоянието на Нова демокрация. Е. Авероф декларира, че на изборите Нова демокрация ще бъде единна, за да не допусне А. Папандреу да се възползува от едно нейно разцепление. Той обаче си запазвал развързани ръцете за след това – дали да продължи да участвува активно в политическия живот и в каква степен и форма. Поради тази причина отклонил всички предложения за по-активно зангажиране в сегашното правителство. (На тази вечеря ми казаха, че Е. Авероф отново отклонил предложение на Г. Ралис – в знак на помирение да поеме поста зам. председател на МС и министър на външните работи.) Прави впечатление обаче, че акцията за увеличаване броя на кандидатите за депутати от Нова демокрация, провалена така шумно от Е. Авероф и неговите хора, сега се възобнови от негови поддръжници – подписалите

протокола депутати са станали 127, като други 7 са пратили индивидуални искания. Г. Ралис ще свиква МС и ръководството на партията, за да решат окончателно въпроса. Това показва, че влиянието и активността на Е. Авероф съвсем не са отслабнали.

Бях на една маса със съпрузите Цалдарис, крайно активна и дори агресивна жена, мадам Заимис, една сравнително млада министерша и още една друга, която познавам на лице, но нямаше как да науча имената им. От мъжете – ген. [Агамемнон] Грациос, началник на Генералния щаб, един бивш министър на търговията, който се познава с [Иван] Ганев, бил и министър на културата, и още един млад мъж, когото видях за пръв път. Атмосферата се разгорещи по повод съобщението, изнесено в средствата за масова информация, че Ф. Митеран е поканил А. Папандреу и Мелина Меркури защо „държавната телевизия“ съобщава такова нещо, „новина ли е това“? Не очаквах такава патологическа омраза към А. Папандреу у хора, изкусени от политиката. Мадам [Пандора] Цалдари защитаваше правото на информация – може би защото мъжът ѝ е министър на информацията, а може би и като френска възпитаничка, която навсякъде има достъп – както ми каза „dans toutes les boites et salons“.

Тя направи и един комплимент на Ана. Започна с това, че говорили с бившия посланик на Гърция [Йоанис] Колиакопулос за мен, че съм бил тъй и тъй. Той се съгласил, но я попитал дали познава Ана. Ето кой бил „la personnalité, et quelle personalité extraordinaire!“ И други така се изказвали за „моята съпруга“. Колиакопулос заслужи един обяд. Приятно ми е да чувам такива неща.

По едно време някой подхвърли, че акробатът със самолета, който прави лупинги над родната къща на [Кемал] Ататюрк в Солун и разстрои официалното тържество, бил луд. Ген. А. Грациос се усмихна и добави кратко: „О, не е луд“.

20.V.1981 г. [сряда]

От сутринта разисквахме програмата по гостуването на Т.[одор] Живков. Предвиждат обиколка само по море до остров Линдос. Поради липса на места отмениха нощното пътуване с кораба. Ще се пътува само през деня.

В 10 часа пристигна представителката на палестинската организация [ООП] [Шавки Армали]. Осведоми ме за положението в Ливан. Наблегна на намалелия интерес и загубата на готовност да се подкрепя палестинската кауза сред арабските страни и дори след населението. Умора и отегчение. Прокрадна се и друга мисъл, на която ме беше навел алжирският посланик, че палестинците са най-културните сред арабите, с най-голям процент интелигенция и че това е една от причините израелците да не ис-

кат паралелна палестинска държава, която може да ги конкурира и дори измести като най-развитата страна в Близкия Изток. Ш. Армали ми говори, че това е вярно, тъй като основните кадри, които въведоха съвременната администрация и управление в такива клонове като електричество, банково дело, социални институти и прочие и в Кувейт и в Саудитска Арабия, били палестинци.

В 12.30 часа – при [Йоанис] Бутос. Живее в Психико над нас. Великолепен апартамент на два етажа с вътрешна стълба. Й. Бутос прие с удоволствие поканата на А.[ндрей] Луканов за почивка у нас. Опериран успешно в САЩ (сърдечна и твърде сложна операция), той сега е напълно възстановен и се готви да играе голяма политическа роля. Бяхме се виждали с него, но разговор не бях водил.

Покани ме и водихме доста сложен и напрегнат разговор. Започнахме с икономическите взаимоотношения, констатирахме, че се развиват успешно и изведнъж Й. Бутос се прехвърли на въпроса за водите на р. Места. Преходът бе малко неочакван за мен. Той бил за развитие на отношенията, това изразил при посещението си в София, но ако би останал на активна работа като министър на координацията щял да блокира тези отношения, за да се решат всички наши въпроси в пакет, включително и за р. Места. От историята и от практиката знаел, че Северът винаги надвива над Юга и че Гърция винаги била губеща в отношенията си с нас. Каза, че искал да разбера и неговото, и на другите гърци безпокойство от стремежа ни на юг, към топлите морета. Затова той се изказвал, че не би трябвало да разговаряме по въпроса за водите на р. Места, а да се пристъпи към строителство на съоръжения в Гърция. Тогава изходните правни позиции на Гърция щяли да бъдат по-ясни и правно по-силни.

Казах му, че това е вярно, но в 1964 г. сме подписали споразумение за ненанасяне на щети и този аргумент, който те биха искали да използуват срещу нас със строителството на водоелектрически централи, ние щяхме да го използуваме преди това. Обясних му, че подхожда едностранно към водите – води и притоци на р. Места има и отсам, на гръцка територия. След това му казах, вече по-твърдо, че от позицията на силата Гърция не може да постигне нищо. През последните две години обемът на търговията ни достигна 400 милиона долара, но икономическото развитие на България ни в най-малка степен не е зависело, нито е било предопределено от икономическите отношения с Гърция. Припомних му, че дори по линията на транзита гръцката страна постави такива условия, че солунското пристанище не се ползува от нас, а и Волос престана да играе роля – ние си осигурихме по-изгодни условия през Турция и директно по море до нашите пристанища.

Това изглежда му направи впечатление. След това се прехвърлихме вече на политическите отношения; на това, че нямаме териториални пре-

тенции; на положението на Балканите. Разговорът стана приятелски и Й. Бутос призна, че няма по-близки на Балканите от гърци и българи – по бит, по манталитет, по допадане. Бил изненадан да го констатира.

Имах работа, поисках да си тръгна, но той продължи да ме задържа. Добре, че му дойдоха познати, явно за политически разговор и аз използувах случая да се сбогувам. Колко срещи и разговори трябва да се водят, за да се преодоляват дълбоко вкоренените предубеждения и недоверие.

Вечерта ме покани етиопският посланик. Явно още е изолиран, затова беше толкова доволен от поканата за вечеря у нас. Бяха суданският посланик с жена си, посланичката на Нигерия, гръцкият посланик – ръководител на отдела за Африка. Хората са прогресивни – разговорът засегна различни въпроси от общественото развитие, ролята на историята, социалните конфликти – позициите и на етиопския и на суданския посланици бяха стабилни.

Не можахме да се свържем с Ана. Още оттук телефонът даваше все заето. Днес е операцията на майчето.

21.V.1981 г. [четвъртък]

И заранта не можах да се свържа с Ана. Никой не се обажда. Навярно е прекарала нощта в болницата.

Делегация в състав [Стоян] Венев, Йорданов и Бенадова (експерти) пристигна за р. Места. Донесли са и текст за съгласуване, с право да бъде парафиран от ръководителите на делегацията. Нашите очакват трудности по някои пунктове, но се надяват да намерят решение.

На обяд, след като се завърнаха от среща, не бяха вече оптимисти. Гръцката страна не беше подготвена за срещата. И предприе груб натиск чрез представителите на ДЕИ – професори, експерти. Оставиха в своя проект открит въпроса дори за 300-те милиона [куб. м. вода] с аргументацията, че К.[онстантинос] Мицотакис е забъркан силно в предизборната борба, че сега избягвал да се ангажирва. Друго било положението на К.[онстантинос] Караманлис, той е президент – всичко можел. Затова не казвали нито „да“, нито „не“ за количеството. Но поискаха отлагане с по 5 години на всички етапи, т. е. до 2005 година, и подаването на „регулирани води“. Това срещна възражението на нашата делегация. Гръцката делегация продължи с още по-силен натиск след обяд. Останахме с впечатление, че са приели такава линия поради неблагоприятния политически момент, с надеждата може би, че ще изтръгнат още някои отстъпки.

Двамата ръководители (Йоанис] Корандис – посланик и [Георгиос] Кавадияс от Министерство на координацията) дадоха да се разбере пред [Стоян] Венев и Йорданов на официалния обяд, че не одобряват тази твърда линия, че смятат за неправилно, след като разговорите са стиг-

нали до равнище на министри и президенти, да се подхващат спорове от предишни етапи, когато въпросът вече се е разглеждал на ниво експерти. Нещо се крие в тази игра – желание да се отклони споразумението, за да има претекст за влошаване на отношенията между двете страни или маневра, за да се даде възможност на негативистите да получат отдушник и тогава по.лесно да се реши въпроса – ще се разбере след няколко дни.

Така, без споразумение, завърши и тази мисия. Наистина, нашите закъсняха много. И Г. Ралис, и К. Мицотакис от свое име и от името на К. Караманлис поискаха да се реши този въпрос колкото се може по-бързо. Бяха приели 300 милиона като крайна наша граница, искаха само отлагане с 5 години. Нашите не можаха да намерят сили да прокарат този въпрос през Политбюро. И забавиха отговора до последните възможни дни. Има още две седмици до разпускане на Парламента. Обстановката е нервна и не се знае кое ще надделее – желанието на добра воля за сътрудничество със социалистическа България или другото – да се даде доказателство, че се отстояват националните интереси и в двете посоки – и със САЩ, и със социалистическите страни.

Най-после можах да се свържа с Ана. Уморена, но с бодър глас. Майчето преживя успешна операция. Диагнозата за рак е потвърдена, но М.[арин] Маринов успял да отведе канали за изтичане на жлъчката. Дано да издържи на постоперационните усложнения.

Елито продължава да прави температура, изглежда на оправяне, но не е ясно какво ѝ е. Бебето са го кръстили Мария, на името на майчето. Браво на Елито.

Отдъхнах. Беше ми крайно тежко всичките тези дни. Почнах да вдигам и налягане, защото през деня работата отвличаше вниманието ми, но през нощта не мога да се контролирам, събуждам се и сутринта ставах с високо налягане. Оправях се само с лекарства.

22.V.1981 г. [петък]

Отново напрегната работа в посолството. Навалица от хора. Кой ли не мина – митрополит Варнавас, Калина Богоева (балерината), [Йоанис] Караянопулос, делегацията, уточнявания с нашите хора – всичко това до 12.30 часа, когато тръгнах за националния празник на ГФР.

Пристигна и фолклорната група за 24 май. Приемът събра много хора – присъствуваха от различни отдели на Министерството, дойде и [Георгиос] Мазаракис, главно учени. По-малко артисти, художници – забравиха ли ги, заети ли се оказаха? Но няколкостотин души поне имаше.

Късно вечерта ме повикаха в посолството. Грама от [Петър] Младенов. Указания какво да кажем накрая, без да подписваме споразумение-

то. Така всъщност протече работата. Заседание нямаше дори вчера след обяд. Но грамата, която изпратихме, изглежда са получили или прочели по-късно, затова ни съобщиха чак вечерта.

Пристигна и грама от М.[ария] Захариева. Турското посолство в София дало да се разбере, че МВнР на Турция щяло да изведе Турция от СИБАЛ. Мислели сме само за себе си, гледаме да съберем документи за нас и да се доберем до турските архиви.

М. Захариева изказа предположение, че това е нова акция, инспирирана от Югославия, и пита какво да прави.

Отговорих ѝ, че: 1) Отказът в последния момент да се проведе семинар по османска палеография и дипломатика в Анкара и съобщението, че турското Министерство на външните работи е решило турската страна да се оттегли от СИБАЛ са неприятни факти. Турското МВнР е имало винаги отрицателно отношение към СИБАЛ и ако не успя да го прокара, това се дължеше на проявената самостоятелност и упоритост на покойния проф. Б.[едретин] Тунджел, който направо отказа да се подчини на Министерството и да напусне СИБАЛ. Помогнаха и учени като проф. Е.[нвер] З.[ия] Карал, председател на Турското историческо дружество, и други, които се отзоваха на нашите инициативи. Как да се обясни все пак новата акция срещу СИБАЛ?

2) Не смятам, че в дъното на тази акция стоят югославяните въпреки войната, която те продължават да водят срещу СИБАЛ, макар и с променена тактика. Основното съображение, което ръководи турските официални среди и голяма част от интелигенцията им, е страхът да се допуснат чужденци в техните архиви. Много пъти съм правил изложения по този въпрос, както и за подхода ни към турските архиви и историци. Благодарение на една последователно провеждана линия от Института за балканистика, от СИБАЛ, ще позволя да кажа, и от моя страна, ние си извоювахме авторитет, спечелихме доверие, което намери материален израз и в идването на турска делегация за честването на стогодишнината [от Освобождението] на България (тук искам да похваля и МВнР, което подкрепи идеята при общото недоверие на други институции, включително и БАН), и в разработването на теми от турски учени с данни от турските архиви по наша поръчка, и в единствената крупна доставка на документи от турските архиви (кадийски регистри) чрез СИБАЛ. Работехме внимателно, търпеливо, без вдигане на излишен шум.

Но с горчивина трябва да отбележа, че не са малко гонителите на лека слава у нас, на нетърпеливите, които се опитват да развият „актив“ без да се съобразяват с конкретната обстановка, пренебрегвайки безотговорно натрупания опит и тези, които са го създали. Започнаха посещения и срещи и в Турция и у нас, разговори на едро, планове за „широко сътрудничество“ и т. н. В центъра на тези срещи от турска страна бяха учените, с

които СИБАЛ и Институтът за балканистика работят с години. Можеше ли това да не привлече вниманието на турските власти, да не ударят там, откъдето е започнало изтичането на информация и на документи? Ако те търпяха дадена дейност в определен обем, след като тя надхвърли допустимите рамки те са решили да вземат контрамерки. Това е, според мен, истинската причина за отношението към СИБАЛ. Не изключвам и известно лековерие от страна на някои турски професори, може би и някоя непредпазливост от наша страна – обстановката в Турция е толкова сложна.

3. Единственото средство да не допуснем излизането на Турция от СИБАЛ е да предприемем ние от своя страна една акция, за да докажем несъстоятелността на обвиненията и търпеливо да разясним дейността на СИБАЛ, като разсеем опасенията за османските архиви. Нужни са съгласувани действия пред турското посолство в София, в Париж от мисията на ЮНЕСКО, а аз тук ще говоря с турския посланик. Още повече, че предстои разглеждането на въпроса за включването на Османската империя в История на световната цивилизация – мисля, че обстоятелството, че съм подпредседател на Международния комитет и пряко отговарям по този въпрос, може също в някаква степен да повлияе.

Същевременно ние от своя страна ще организираме широка разяснителна работа сред турските учени. Трябва да се използува присъствието на турски участници в конгреса по балканистика. Да се даде специално внимание на проф. [Тарик Зафер] Туная, който е влиятелен и се намира в София. Ето и с него работя толкова години, затова настоявах така много да се проведе конференцията за Мидхат паша в Истанбул. И в този случай наша делегация отиде благодарение на намесата на Министерството, защото пак късогледо бе отхвърлена идеята и се пречеше на нейната реализация. Без тези предварително създадени отношения едва ли той щеше да дойде на конгреса по българистика. И аз от своя страна имам предвид разговори на предстоящи срещи тук в Атина да говоря за СИБАЛ и за турското участие. Турската страна трябва да почувствува, че ще приемем едно такова излизане от СИБАЛ като недружелюбен акт. Никой не ги задължава да бъдат активни, но защо да ни обявяват война? Мисля, че един официален разговор от страна на Министерството с турския посланик ще бъде от полза.

Нека обаче се обърне сериозно внимание на всички ръководители на институти и на Историческия факултет да бъдат крайно внимателни и прецизни в контактите си с турските учени, за да не се даде никакъв повод, който да се използува срещу нас.

23.V.1981 г. [събота]

Днес писах и почивах. Вечерта дойдоха на посещение [Георгиос] Маврос и [Николаос] Кириадзидис. Много доволни, приети са били от Т.[одор] Живков, единствени от чуждите делегати. Г. Маврос направил изявление по радиото и телевизията. Върнали се с кола до Солун.

Стана дума за преговорите за р. Места. Тяхното предположение е, че вътрешни обстоятелства са повлияли на поведението на гръцката делегация. Вътрешните противоречия сред правителството обезсилват възможностите за по-решително отношение към някои открити въпроси, както например и по въпроса за атомните центрове.

Съобщиха ми, че утре ще мине оттук [Димитър] Техов, посланикът ни в Етиопия. Починала съпругата му, рускиня, тя беше много болнава. Връща я в ковчег.

24.V.1981 г. [неделя]

От сутринта – дъжд. А разчитахме на този ден да излезем и се разтоварим. Веднага си помислих за София – дали времето не е същото там? Ще бъде много жалко за толкова чужденци, мнозина от които идват за пръв път в България.

И все пак излязохме за 2–3 часа. Взехме и Надя [Данова]. До Рафина, покрай брега до Луца и докъдето стига пътят. Купих риба – за супа и готвене. Варчо пак ме подиграва.

Разговорихме се с Надя. Варчо се отпусна. Разказа неща, които допусках, но не знаех. Че бил известен в цялата гимназия и в казармата като един от най-добрите певци. Сам за себе си дава много висока оценка, а той е крайно самокритичен. Елито ни беше казвала, че Върбан пее много добре и танцува много добре. Пред нас обаче – никога.

И едва снощи се замислих, когато между другото, с неговия тънък хумор, припомни, че не може да чукне клавиш на пианото след уроците на Елито, когато тя преглъщала сълзите си. А те бяха като близнаци. Изглежда, че годините им в гимназията съвпаднаха с нашите трудни години, на големите разправии, когато и бяхме заети, и трябваше да се оправяме от ударите, които се сипеха по мен, по Ана, по Мая. Нямахме нито време, нито сили да обърнем внимание на по-малките. Пък и не отдавахме значение на бележките. И все пак не ги изтървахме и не се развалиха децата. От здрава мая са, имаха и пример за подражание. Нямат злоба към нас, нямат и лошо чувство. Напротив, установиха се такива приятелски отношения между Мая, Елито и Ана, и между Върбан и мен, че сме за завиждане. Само здраве да има.

Ето че пристигна и [Димитър] Техов. Жена му – на 53 години. Мислех, че е получила сърдечна инсуфициенция. Оказва се, че изпаднала в кома, от която не могла да излезе. Боледувала отдавна.

Чел материалите на конгреса [XII партиен]. Даде оценка, която е интересна, защото е имал само текстовете отпреде си. Той не бе в София. Дичовото [Атанасов] и на други колеги му направили „необяснимо" впечатление, защото не ги очаквал. Говори ми за Райко Николов. Доволен е, че не е избран в ЦК. А усилено разпространявали за него, че щял да стане първи заместник и член на ЦК. „Щрихите", както той се изрази и които ми съобщи, обрисуваха един Райко Николов доста жалък, груб, подъл, кариерист – и както заключи – той бил от тези, които „гледат на работата лекото, на хляба мекото".

25.V.1981 г. [понеделник]

Тази заран имах посещение на финландската посланичка [Ева-Кристина] Макелайнен. Изкарала тежък грип, впрочем не могла да определи какво е – кашлица, трахеит, две седмици не могла да излезе.

Преди това казах на Й.[ончо] Христов да приготви една заповед за предупреждение на всички, които не бяха представили плана по секции за седмицата и не му го предали в петък. Докато разберат – всички набързо съставиха планове. Но има впечатление, че ги съставиха само „набързо". Ще накарам Й. Христов да провери задачите и по закритата, и по откритата канцелария и утре ще събера съветниците да поставим ред в контролирането. Не можах дори тази толкова дребна на вид поръчка да направя, защото наред с основната задача – да пратя грама за вътрешнопартийната криза в Нова демокрация – имах следните срещи: с [Манолис] Копелузос; с двама специализиращи докторанти евреи, работещи единият във Франция, а тя в САЩ – дете на български евреи, изселили се в Израел, дошли по препоръка на [Ървин] Сандерс и искат да работят в наши институти; Ст.[ойчо] Николов – за Пирея и побратимяването и гостуването на варненската община; Бр.[анимир] Петров – за Атинската академия и за работната група. А самото писане на грама ми отне времето почти до 3 часа. Едва успях да я изпратя. Реших да пусна грама, защото съобщиха по телефона, че сред официалните представители на България за срещата с К.[онстантинос] Караманлис се включва и П.[етър] Младенов. Това показва, че нашите са преразгледали въпроса след съобщението за изхода от разговорите по водите на р. Места и вероятно Т.[одор] Живков е поискал да бъде тук и П. Младенов, за да се избегне този въпрос да се отрази на разговорите, дори ако гръцката страна е решила да го снеме от дневния ред, разбира се като представи, че това е станало по наша вина. Лично аз смятам, че тя все още търси решение и че станалото разиграване е дело на сложната предизборна обстановка.

[Грама до МВнР]

„Има ли вътрешнопартийна криза в Нова демокрация? На какво се дължи и в какво се изразява? Колко е дълбока?

В Нова демокрация съществуват всички признаци на задълбочаваща се вътрешнопартийна криза. Тя е резултат на правителствената политика, следвана от Нова демокрация като управляваща партия и най-вече на общото изхабяване и корумпиране на десницата от няколко десетилетното стоене на власт. През тези години Нова демокрация бе изправена пред необходимостта от решаване на жизнени национални и вътрешни проблеми. Някои от тях, като приемането на Гърция в ЕИО и завръщането в НАТО, бяха решени, но партията още не е успяла да материализира плюсовете, обявени така шумно, докато налице са по-скоро негативните последствия, които натежават в политическия баланс на Нова демокрация.

Наред с това останаха нерешени важни проблеми – гръцко-турските отношения, въпросът за американските бази и прочие, което, без съмнение, също се отразява върху авторитета на партията. Напоследък срещу Нова демокрация като управляваща партия се отправят упреци дори от нейни ръководни кадри (К.[онстантинос] Папаконстантину, К.[онстантинос] Стефанопулос, зам.-министър-председател и други) за съществуващата и разширяващата се корупция на държавния апарат. Като допълнителен фактор, който задълбочава кризата в партията, са и политическите разногласия, които придобиха и характер на противопоставяне между отделните личности и създадените вътре в партията течения и групи.

Като проявление именно на тази криза може да се посочи развитието на въпроса за увеличаване броя на кандидатите за депутати. На 13 април т. г. Г. Ралис обяви едно решение, противоположно, както той заяви, на желанието на мнозинството от депутатите – да се спре по-нататъшно обсъждане на този въпрос. Налагането на това решение се тълкуваше като израз на неговото безсилие да управлява партията, макар за всички да бе ясно колко е сложна играта, която се водеше. Един месец след това, на 22 май, въпросът се преразглежда с натиск „отдолу“ – група депутати, обединени около [Милтиадис] Еверт, министър на финансите, предложиха този въпрос да бъде отново обсъден в манифест, подписан от 125 депутати. Сред първите подписали са привържениците на Е. Авероф.

От разговорите, които имах напоследък с политически ръководители от Нова демокрация и други отговорни фактори в гръцкия политически живот могат да се направят следните изводи за положението на Нова Демокрация.

1. Вече става ясно, че началният сблъсък между Г. Ралис и Е. Авероф даде възможност да се обособят като автономни различни подгрупи, които първоначално бяха създадени като поддръжка на едната или другата кандидатура за председателския пост.

2. Някои от досегашните поддръжници на Г. Ралис вече го обвиняват, че не може да даде на Нова демокрация необходимата предизборна физиономия. Г. Ралис е принуден да води война на „два фронта" – да се противопоставя от една страна на ПАСОК, а от друга – на недоволството в самата партия.

3. Същевременно мнозина от последователите на Е. Авероф го обвиняват, че със следваната тактика на „нанасяне вреда на партията, предвид личните амбиции" намалява възможностите за неин изборен успех, без да предлага нищо конструктивно за предотвратяване на евентуален неуспех. Е. Авероф и групата около него предлагаше в предизборната борба да се заложи основно на антикомунизма, на отхвърляне на „марксизма и социализма" на ПАСОК, линия, към която започна да се придържа и Г. Ралис. Но след изборите във Франция подобна тактика се приема като не особено перспективна.

4. При тези условия Нова демокрация навлиза в решителната фаза на предизборната борба със сериозни проблеми – а) невземането досега на решение по въпроса за „разширяване" към Центъра или „крайната десница" поражда сериозни проблеми около определянето на идеологическата физиономия на партията. Това предизвиква разединение по този въпрос сред редовните членове на партията в различните райони на страната; б) липсата на конкретна предизборна програма на партията прави пропагандния механизъм крайно безпомощен срещу опозицията. Нова демокрация в този момент не е в състояние да докаже със съществени аргументи причините, които да налагат оставането ѝ на власт.

5. Надеждата на Г. Ралис е тези проблеми да намерят решение на извънредния конгрес на партията. Там той се надява да получи подкрепата за привързаността на партията към „радикалния либерализъм" и да свърже изразно идеологическата функция на партията с името на К. Караманлис и принципите, които той начерта преди няколко години. Усилията на Г. Ралис в това отношение ще са да увери членовете на партията, че „оттогава насам нищо не се е променило". От друга страна, усилията ще са насочени към това да се „въоръжат" привържениците на партията с аргументи, насочени срещу ПАСОК и ГКП, които ще произлизат от приетата на конгреса предизборна програма. В случай, че ръководството на Нова демокрация успее, макар и отчасти, да реши тези проблеми, конгресът би могъл да укрепи в известна степен лидерското място на Г. Ралис.

Сред обкръжението на министър-председателя съществува определено безпокойство от това, че е възможно Г. Ралис да бъде „смазан" в борбата между спорещите групи, между Е. Авероф и К. Мицотакис, които не ще оставят неизползувана възможността да развият на конгреса своите възгледи, оставяйки за ръководителя на Нова демокрация само ролята на уравновесяване на позициите между двамата.

Ще може ли Г. Ралис да издигне на конгреса спадналия дух на партийните членове и да вземе „реванш“ срещу Е. Авероф? Привържениците на Г. Ралис оценяват, че нещо такова ще стане само, ако представителите на различните течения подчинят възгледите си на общите партийни интереси предвид на изборите.

6. Гръцко-турските преговори са напрегнати и напрежението ще продължи въпреки посредническата роля на зам.-министъра на отбраната на САЩ, който е дошъл в Атина. Ходът на преговорите по спогодбата за американските бази, които продължават, доказват наличието на разногласия в партийната върхушка и в правителството и по този въпрос.

Създаде се впечатление на изкуствено забавяне от гръцка страна, което е обяснимо като се има предвид предизборната обстановка. Гръцкото правителство иска подписването на спогодбата и изглежда по всичко, че ще отстъпи в изгода на САЩ и НАТО. Но от друга страна е засилващото се антиамериканско чувство сред гръцкия народ, подхранвано от позицията на ПАСОК и ГКП, с което гръцкото правителство е длъжно да се съобразява. За ратифициране на спогодбата е нужно тя да бъде внесена преди средата на юни, след което депутатите излизат във ваканция и Парламентът временно се разпуска. Като се има предвид, че и за САЩ е по-изгодно спогодбата да бъде подписана при сегашното правителство, тъй като едно правителство на ПАСОК може да изправи САЩ пред сериозни изненади и затруднения, то може да се смята, че идването на американския зам. министър означава търсенето и може би намирането на подходяща формула, приемлива за двете страни, и особено важно, приемлива за гръцкото обществено мнение.

Остава и една голяма неизвестност – ролята на К. Караманлис. Какво ще предпочете? Да се отъждестви напълно с правителството и постави и личния си авторитет за неговия успех, след като е направил толкова много, за да се утвърди като национален, надпартиен лидер? Ще приеме ли непопулярно решение, ако американците откажат някои важни от гръцка гледна точка тези? И накрая, дали няма да надделее у него желанието да надиграе и се справи със своя съперник от толкова години А. Папандреу, като го изхаби и му остави в наследство, за да го компрометира надясно или наляво, едно толкова тежко наследство като това за базите?

Така или иначе задълбочаващата се криза в Нова демокрация е факт, който застави и президента К. Караманлис да се включи в предизборната борба с обиколки и речи, нещо, което досега той избягваше. Има основания да се смята, че личната му заангажираност при решаването на конкретни вътрешнопартийни въпроси ще нараства и това ще го затвърди като основната сила и при определяне линията на Нова демокрация.“